BIBLIOTECA UNIVERSITARIA

DE ZARAGOZA

SIGNATURA : I- 80

Aegidius Romanus. De regimine principum. Romae. 9 marzo 1482..

pruificos et q decz eos magnifica facere. ca. xxi.
Quid est magnanimitas et circa que habet eē et quomodo poſſumus nos ipſos magnanimos facere. Ca. xxii.
Que ſunt ꝓprietates magnanimi et q decet reges et principes magnanimos eſſe. Ca. xxiii
Quō reges et principes dēnt eſſe amatores honoris et qualis eſt uirtus illa que dicitur honoris amatiua. Ca. xxiiii
Qꝛ humilitas dici dꝫ honoris amatia et q oīs magnanimus ē humilis. Ca. xxv.
Quid eſt humilitas et circa que hꝫ eē et q decet reges et principes eſſe humiles. Ca. xxvi.
Quid eſt māſuetudo et circa que habet eē et q decet reges et prin. eſſe māſuetos. Ca. xxvii.
Quid eſt amicabilitas et circa q̄ hꝫ eē et q decet reges et principes eē amicabiles. Ca. xxviii.
Quid ē veritas et circa q̄ hꝫ eē et q decet reges et principes eſſe veraces. Ca. xxix.
Quid eſt iocunditas et circa q̄ hꝫ eſſe et quō decet reges et principes eſſe iocundos. Ca. xxx
Qꝛ maxime decet reges et principes oēs virtutes hīe et q ſi vna careant nullā hīt. ca. xxxi
Qꝛ diuerſi ſunt gradus bonorū et malorū et in quo gradu reges et prin. eē decet. Ca. xxxii.
Quot ſunt gradꝰ virtutū et cuiuſmōi virtutes habere deceat reges et principes. Ca. xxxiii.
Qꝛ bonarū diſpoſitionū quedā ſunt virtutes quedam ſupra virtutes: quedam annexe virtutibus quedā vero diſponentes ad virtutē Ca. xxxiiii.

Incipiunt capitula tertie partis primi libri de regimine regū et principum. In qua tractat̄ quas paſſiones reges et principes debeant ſequi.

Quot ſunt paſſiones anime et quomodo accipiendus eſt earum numerus. Ca. i.
Que predictarū paſſionuꝫ ſunt priores et que poſteriores et quē ordinē hīt ad inuicē. ca. ii
Quō decet reges et principes ſe habere ad odium et ad amorem. Ca. iii.
Quō et que debeant reges et principes deſiderare et abbominari. Ca. iiii.
Quomodo reges et principes ſe habere debeāt circa ſpem et deſperationem. Ca. v.
Quō decet reges et principes ſe habere circa audaciam et timorem. Ca. vi
Quō differt ira ab odio et quō reges et principes ſe habere debeant ad iram et eius oppoſitum. Ca. vii
Quō reges et principes habere ſe debeant circa delectationes et triſtitias. Ca. viii.
Qꝛ harum paſſionum quedā ſunt magis principales quedam minus. Ca. ix.
Quomodo paſſiones alie ad paſſiones alias reducuntur. Ca. x.
Que predictarum paſſionum ſunt laudabiles et que vituperabiles et quomodo reges et principes ad illas debeant ſe habere. ca. xi.

Incipiunt capitula quarte partis primi libri de regimine regum et principum in qua tractatur qui ſunt mores iuuenū et ſenum et eoruꝫ qui ſunt in ſtatu.

Quot ſunt mores iuuenum laudabiles et quō reges et principes ad mores illos debeant ſe habere. Ca. i.
Quot mores iuuenum ſunt vituperabiles: et quomodo reges et principes ad huiuſmodi mores debeant ſe habere. ca. ii
Quot mores ſenum ſunt vituperabiles et quomodo reges et principes vitare debeant hos mores. ca. iii.
Quot mores ſenum ſunt laudabiles et qui ſūt mores eorum qui ſunt in ſtatu et qualiter reges et principes ad huiuſmodi mores debeant ſe habere ca. iiii.
Quot ſunt mores nobilium et quō reges et principes ſe habere debent ad illos mores. ca. v.
Quot ſunt mores diuitū et qualiter reges et principes ſe debent habere ad illos mores. ca. vi

Nº 526
UNIVERSIDAD Y ESCUELA BIBLIOTECA DE ZARAGOZA.

Quot ſunt mores potentum ⁊ quō ad mores illos reges ⁊ principes debeant ſe hře· ca· vii

Incipiunt capitula prime partis ſcdi libri de regimine regum ⁊ principum in qua tractatur quo regimine reges ⁊ principes debeāt ſuas coniuges regere·

Quod naturale eſt homini viuere in ſocietate et ꝙ hoc decet reges ⁊ principes diligēter aduertere· Ca·i·
Quomodo ſe habeat cōitas domus ad cōmunitates alias ⁊ quomodo huiuſmodi cōitas ſit neceſſaria in humana vita· Ca·ii·
Quod cōitas domus eſt aliquo modo cōitas prima ⁊ ꝙ eſt cōitas naturalis ⁊ ꝙ reges ⁊ prīcipes ⁊ vniuerſaliter omnes ciues hoc ignorare non debent· Ca·iii·
Qualis ſit cōitas domus eo ꝙ oportet domoſ ex pluribus conſtare perſonis· Ca·iiii
Quod oportet in domo ſaltem duas cōitates eſſe ⁊ ꝙ oportet eam conſtare ſaltem ex trib⁹ generibus perſonarum· Ca·v·
Quod in domo perfecta oportet eſſe tres cōitateſ quatuor genera pſonarum ⁊ tria regimina ⁊ ꝙ oportet hunc ſcdm librū diuidere in treſ partes· Ca·vi·
Quod hō eſt naturaliter animal ꝯiugale ⁊ ꝙ nolētes nubere nō viuunt ut homines ſed uł ſūt beſtie uel ſunt dii· Ca·vii
Quod omnes ciues ⁊ maxime reges ⁊ principes debent ſuis coniugibus indiuiſibiliter adherere· Ca·viii·
Quod oēs ciues ⁊ maxime reges ⁊ principes vna ſola uxore debent eſſe contenti· Ca·ix·
Quod coniuges omnium ciuium ⁊ maxime regū ⁊ principum vno viro debent eſſe contente· Ca·x·
Quod decet omnes ciues ⁊ maxime reges ⁊ principes non ducere coniuges ſibi nimia conſanguineitate coniunctas· Ca·xi·
Quomodo reges ⁊ principes ⁊ vniuerſaliter omēs ciues deceat uxores accipe ornataſ exterioribus bonis· Ca·xii·
Quod decet omnes ciues ⁊ maxime reges ⁊ principes querere in ſuis coniugibus non ſoluꝫ bona exteriora ſed etiam interiora tam corporis ꝙ̄ anime· Ca·xiii·
Quod omnes ciues ⁊ maxime regeſ ⁊ principes ñ decet ſuas uxores regere eodem regimine quo regendi ſunt filii· Ca·xiiii·
Quod omnes ciues ⁊ maxīe reges ⁊ principes nō decet ſuas coniuges regere eodem regimine quo regendi ſunt ſerui· Ca·xv·
Quod deteſtabile eſt in omnibus ciuibus ⁊ maxime in regibus ⁊ principibus in etate nimis iuuenili uti copula coniugali· Ca·xvi
Quod tēpore frigido quo flāt vēti borreales magis ē dandū operam ꝓcreationi filioruꝫ ꝙ̄ tpe calido quo flant auſtrales· Ca·xvii
Quod in mulieribus quedaꝫ ſunt laudabilia quedam vero vituperabilia· Ca·xviii·
Quo regimine omnes ciues ⁊ maxime regeſ ⁊ principes debeāt ſuas ꝯiuges regere·ca·xix·
Qualiter omnes ciues ⁊ maxime reges ⁊ principes ad ſuas cōiuges debeāt ſe hře· Ca·xx·
Quō femine ꝯiugate circa ornatū corporis debeant ſe habere· Ca·xxi·
Quod non decet reges ⁊ prīcipes ⁊ vniuerſaliter omnes ciues erga ſuas coniugeſ nimis eſſe zelotipes· Ca·xxii·
Quale ſit ꝯſilium mulierum ⁊ ꝙ eaꝝ conſilio nō eſt utendum ſimplr̃ ſed in caſu· Ca·xxiii
Quod non decet reges ⁊ prīcipes ⁊ vniuerſaliter omnes ciues propriis coniugibus ſua aperire ſecreta· Ca·xxiiii·

Incipiunt capitula ſcđe partis ſecundi libri đ regimine regum ⁊ principum: in qua tractatur quomodo parentes circa proprios filios curam de eis habeant·

Quomodo decet omnes parentes circa proprios filios eſſe ſollicitos· Ca·i·
Quod maxime decet reges ⁊ principes ſollicitari circa regimen filiorum· Ca·ii·
Quod regimen paternale ſumit originem ex amore ⁊ ꝙ non eodeꝫ regimine debent regi filii quo regendi ſunt ſerui· Ca·iii·
Quod amor qui eſſe debet inter patrē ⁊ filiuꝫ ſufficienter inducat patres debere filios regeř ⁊ filios debere patribus obedire· Ca·iiii·
Quod decet omēs ciues ⁊ maxime reges ⁊ principes ſic ſollicitari circa regimē filioruꝫ ut ab ipſa infantia inſtruanť in fide· Ca·v·
Quod decet omnes ciues ⁊ marīe reges ⁊ principes ſic ſollicitari erga filios ut ab ipſa infantia bonis moribus inbuanť Ca·vi·
Quod filii nobilium ⁊ maxime regum ⁊ principū ab ipſa infantia ſunt tradendi litteralibus diſciplinis· Ca·vii
Quas ſcientias addiſcere debent filii nobiliū ⁊ maxime filii regum ⁊ principum· Ca·viii·
Qualis debeat eſſe magiſter qui filiis nobiliū ⁊ maxime regum ⁊ principū eſt preponēdus Ca·ix·
Qualiter circa loquelā circa viſum ⁊ audituꝫ inſtruendi ſunt iuuenes· Ca·x·
Quot modis peccať circa cibū ⁊ qualiter ſe debeant habere iuuenes circa ipſum· Ca·xi·
Qualiter inſtruendi ſunt pueri ut ſe habeant circa potum ⁊ circa venerea ⁊ circa cōiugia contrahenda· Ca·xii·
Qualiter iuuenes ſe habere debeant in ludis in veſtibus ⁊ in ueſtitu· Ca·xiii·
Quod in etate iuuenili maxime cauenda ſit praua ſocietas· Ca·xiiii·
Qualis cura gerenda ſit de pueris a principio natiuitatis uſqꝫ ad·vii·annos· Ca·xv·
Qualis cura habenda eſt de filiis a·vii· anno uſqꝫ ad quartumdecimum· Ca·xvi
Qualis cura habēda ſit de filiis ab anno·xiiii ⁊ deinceps· Ca·xvii
Quod nō omēs ciues equaliter exercitandi ſunt ad corporalia exercitia ⁊ labores. Ca·xviii·
Quod filie ciuium ⁊ maxime nobilium regum et principum a diſcurſu ⁊ euagatione ſunt cohibende· ca·xix·
Quod vniuerſaliter oēs ciues ⁊ multo magis nobiles ⁊ reges ⁊ prīcipes dēnt ſollicitari erga filias ne velint viuere ocioſe· ca·xx·
Quod decet reges ⁊ principes ⁊ vlr̃ omnes ciues ſollicitari erga filiaſ ut ſint modo debito taciturne· ca·xxi·

Incipiunt capitula tertie partis ſecundi libri de regimine regum ⁊ principuꝫ: in q̄ tractatur quo regimine a regibus ⁊ principib⁹ regendi ſunt miniſtri ⁊ familia cetera·

Quod ad gubernationem domus ſpectat nō ſolū determinare de ſeruis ſed etiam de his que ſupplent indigentiaꝫ corporalē ⁊ ꝙ hee due materie ſunt annexe· ca·i·
Quō diſtinguenda ſunt organa gubernatōis domus ⁊ qualiter ad inuicē operanť· ca·ii·
Qualia edificia debent habere reges ⁊ principes ⁊ vniuerſaliter omnes ciues quantū ad operis induſtriā ⁊ aeris tempamentū· ca·iii
Qualia debent eſſe edificia quantū ad ſalubritatē aqrū ⁊ quātū ad ordinē vniuerſi·ca·iiii
Quod poſſeſſio eſt homi quodāmodo naturalis ⁊ ad renūciantes poſſeſſionibus quodāmō nō viuunt ut homines ſed ſunt hominibus meliores· Ca·v·
Quod vtile eſt in uita pollitica quēlibet propriis gaudere poſſeſſionibus· Ca·vi·
Quō eſt utenduꝫ exterioribus bonis uel reb⁹ ⁊ qs modus viuendi ſit licitus· Ca·vii·
Quod ciues ⁊ multo magis reges ⁊ principes ñ dēnt infinitas poſſeſſiones appeteř·ca· viii
Quot ſunt ſpēs cōmutationū ⁊ que fuit neceſſitas inuenire denarios· ca·ix·
Quot ſunt ſpēs pecuniatiue ⁊ que illaꝝ ē laudabilis ⁊ que vituperabilis· ca·x·
Quod uſura eſt ſimpliciter deteſtabilis ⁊ ꝙ eā decet reges ⁊ principes prohibere· ca·xi·
Quod diuerſi modi ſunt lucrandi pecuniā ⁊ ꝙ aliqui illoꝝ modoꝝ ſunt regibus ⁊ principus congruentes· Ca·xii·
Quod aliqui naturaliter ſunt ſerui ⁊ ꝙ expedit aliquibus aliis eſſe ſubiectos· ca·xiii·

Qđ preter ſeruitutem naturalē q̄ eſt quaſi ſeruitus ſimplr̄ eſt dare ſeruitutē legalem ⁊ poſitiuam. Ca·xiiii·

Qđ preter ſeruitutē ⁊ miniſtrationē naturalē ⁊ legalem eſt dare miniſtrationē adductam ⁊ dilectiuam· Ca·xv·

Qđ in domibus regū ⁊ principū ſunt ip̄is miniſtris officia cōmittenda· Ca·xvi

Quō a regibus ⁊ principibus ꝓuidenda ſunt indumenta miniſtris· Ca·xvii·

Quid eſt curialitas ⁊ ꝙ decet miniſtros regū ⁊ principum curiales eē· Ca· xviii·

Quomodo reges ⁊ principes erga ſuos miniſtros debeant ſe habere· Ca·xix·

Qđ in menſis regum et principū ⁊ vniuerſaliter nobiliū tam recumbentes q̄ȝ miniſtrātes nō decet in eloquiis hūdare· Ca·xx

Incipiunt capitula prime partis tertii libri đ regimine regum ⁊ principum in qua tractatur ꝓpter quod bonuȝ inuenta fuit cōitas domus ciuitatis ⁊ regni.

Qđ cōitas ciuitatis ē aliquō pricipaliſſima ⁊ eſt alicuius boni gratia ꝯſtituta· Ca·i·

Quot ⁊ que bona hōies ꝯſequunt̄ de ꝯſtitutione cōitatis pollitice q̄ ciuitas nuncupatur Ca·ii·

Qđ hō naturalr̄ eſt animal ciuile non obſtāte ꝙ ꝯtingit aliquos n̄ ciuilr̄ uiuere Ca·iii

Quibus rōnibus ꝓbari poteſt ciuitatē eē qđ naturale ⁊ hominēȝ naturalr̄ eē animal politicum ⁊ ciuile· Ca·iiii.

Qđ p̄ter cōitatē ciuitatis utilr̄ fuit in uita humana eē cōitatem regni· Ca.v·

Qđ diuerſi ſunt modi gn̄ationis regni ⁊ ciuitatis ⁊ ꝙ oȝ hunc tertium librū in quo determinatur de huiuſmodi regimine diuidere ī plures partes· Ca·vi·

Quō ſocrates ⁊ plato dixerunt ciuitatē eē ordinatā ⁊ quid ſenſerūt de ciuili regie· ca· vii

Qđ nō oȝ ciuitatē maximā vnitatē ⁊ ꝯformitatē hr̄e ut ſocrates ⁊ plato ſtatuerūt· Ca·viii·

Qđ nō expedit ciuitati omnia ſic eē cōmunia ut ſocrates ordinauit: ⁊ ꝙ reges ⁊ pr̄icipes hoc decet cognoſcere· Ca·ix·

Que mala ꝯſequunt̄ ſi in ciuitate uxores ⁊ filii ponantur eſſe cōmunes· Ca·x·

Quō expediat ciuitati poſſeſſiones eſſe proprias ⁊ quō cōmunes· Ca·xi·

Qđ reges ⁊ prin·nō debent ſic diſponere ciuitatem ꝙ mulieres ordinent̄ ad opera bellica ut ſocrates ſtatuebat· Ca·xii·

Qđ reges ⁊ principes nō ſic dēnt diſponere ciuitatē ut ſemꝑ idē in eiſdem magiſtratibus proponantur· Ca·xiii·

Qđ non ſic ordinanda ē ciuitas ſicut ſocrates ſtatuebat· Ca·xiiii·

Quō poſitio ſocratiſ circa regimē ciuitatiſ trahi poſſit ad bonum intellectum· Ca.xv·

Qđ philoſophus felleas ſtatuit ciuitatē ordinandam eſſe· Ca·xvi

Qđ nō oportet poſſeſſiones eſſe equatas: ut felleas ſtatuebat· Ca·xvii·

Qđ ꝑncipalis intentio legiſlatoris debet eſſe circa repreſſionē concupiſcentiarum ⁊ non circa equalitatem poſſeſſionū ut felleas ordinauit· Ca·xviii·

Qualis fuit pollicia ypodonii ⁊ quid ypodonius ſtatuit circa regimē ciuitatis· Ca·xix.

Que ⁊ quot ſunt rep̄henſibilia in his que ſtatuit ypodonius circa gubernationē ciuiuȝ· Ca·20·

Incipiunt capitula ſcđe partis tertii libri de regimine regum ⁊ principū in qua tractat̄ quomodo regenda eſt ciuitas aut regnū tēpore pacis·

Quō regenda ſit ciuitas tempore pacis ⁊ que ⁊ quot conſideranda ſunt in tali regimine· Ca·i·

Quot ſunt ſpecies principantium ⁊ qui illorū ſunt boni ⁊ qui mali· Ca·ii·

Qꝫ melius eſt ciuitatem et regnuȝ regi vno q̄ȝ pluribus et ꝙ regnū eſt optim⁹ principat⁹ Ca·iii·

Quibuſ rōnib⁹ oſtendi poteſt ꝙ appareat melius eſſe ciuitatem aut prouinciā regi pluribus q̄ȝ uno et quomodo ſolui poſſunt rōnes ille· Ca·iiii·

Qꝫ melius eſt regimē regni et principat⁹ ire per hereditatem et ſucceſſionē filiorūȝ quaȝ per electionem aliquā· Ca·v·

Que ſunt in quibus rex alios debet excedere et quomodo rex differat a tyrāno· Ca·vi·

Qꝫ tyrannides eſt peſſimus principatus et ꝙ ſumme debent cauere reges ⁊ principes ne eorum dominium in tirannidem conuertatur· Ca·vii·

Quod eſt officium regis ⁊ qualiter rex ſe habere dēat in regie ciuitatis ⁊ regni· Ca·viii·

Que ſunt illa que debet operari verus rex et quō ſe habere debeat ⁊ que ſimulat facere ſe tirannus· Ca·ix·

Que ⁊ quot ſūt cautele quibus tirann⁹ nittit̄ ſe in ſuo dominio preſeruare· Ca·x·

Quot ſunt illa ad que reducūtur cautele tirānice ⁊ ꝙ reges cauere dēnt ne efficiantur tiranni: qa opera regia ſunt optima: tirānica vero peſſima· Ca·xi·

Qꝫ deteſtabile eſt regiam maieſtatē declinare in tirannidem ⁊ quicqđ corruptionis eſt in aliis ꝑuerſis principibus totū in tirannidē congregatur· Ca·xii·

Qꝫ ſumme expedit regibus ⁊ principibus recte gubernare populum ⁊ cauere ne tirannizent qa multis de cauſis contingit ſubditoſ inſidiari tirānis· Ca·xiii·

Qꝫ maxime rex cauere debet ne efficiat̄ tirannus eo ꝙ pluribus modis corrumpat̄ tirannides q̄ȝ regius principatus· Ca·xiiii·

Que ſunt conſiliabilia· Ca·xv·

Que ſunt que ſaluant dominiū regiuȝ ⁊ quot oporteat regeȝ facere ut ſe in ſuo principatu conſeruet: Ca·xvi·

Que ſunt conſiliabilia ⁊ circa que oportet conſiliabilia adhibere· Ca·xvii·

Quid ē ꝯſiliū ⁊ qualr̄ ꝯſilia ſunt fiēda· ca·xviii

Quales conſiliarios aſſumere decea t regiam maieſtatem· Ca·xix·

Quot oportet ſcire ꝯſiliarios ⁊ circa quot cōſilia adhibenda· Ca·xx·

Qꝫ quantū poſſibile eſt ſunt omnia legib⁹ determinanda ⁊ q̄ȝ pauciora poſſunt arbitrio iudicū cōmittenda· Ca·xxi·

Qualiter eſt in judicio ꝓcedendū ⁊ ꝙ ſermones paſſiōales ſūt corā iudice ꝓhn̄di·ca·xxii

Q̄ue ⁊ quot oporteat iudices hr̄e ut contigat eos debite iudicare· Ca·xxiii·

Que ⁊ quot oporteat ꝯſiderare iudices ut indulgeāt hūanis ⁊ ut ſint clemētes potius q̄ȝ crudeles· Ca·xxiiii

Qđ diuerſa ſunt gn̄a legū ⁊ diuerſi ſint modi iuſticie ⁊ ꝙ in ius naturale ⁊ poſitiuum cetera alia reducunt̄· Ca·xxv

Quomodo ius gentiū ⁊ iuſ animaliū a iur̄ naturali hꝫ eſſe diſtinctū· Ca·xxvi·

Qualr̄ dꝫ eē lex humana ⁊ ꝙ ꝯdere tales leges ſit utile regno ⁊ ciuitati· Ca·xxvii·

Qđ nō cuiuſ lꝫ ē ferre ⁊ ꝙ leges vim obligādi hēant oȝ eas ꝓmulgatas eē· Ca·xxviii·

Quot ⁊ que opera ꝯtinere dēnt leges q̄ a regibus ⁊ pr̄icipibus ſunt ꝯdende· Ca·xxix·

Qualiter meliuſ regit̄ ciuitas aut regnū utrū meli⁹ regat̄ optīo rege q̄ȝ optīa lege·ca·xxx

Qđ preter legē humanā ⁊ naturalē oportuit dare legē euangelicam ⁊ diuinā· Ca·xxxi·

Qđ quantū poſſibile eſt ſunt leges patrie obſeruande ⁊ ꝙ cauendū ē aſſueſcere aut innouare ſiue īmutare leges· Ca·xxxii·

Quid ē ciuitas ⁊ qđ ē regnū ⁊ qualē oȝ eē pplꝫ exiſtentē in regno ⁊ ciuitate· Ca·xxxiii

Qđ tunc ē optima ciuitas ⁊ optimū regnuȝ et optimus pplus quando eſt in multis ꝑſoniſ mediis conſtitutus Ca·xxxiiii

Qđ expedit pplo cum magna reuerētia obedire legibus ⁊ cū ſūma diligentia leges regias obſeruare· Ca·xxxv·

Qualiter ſe debent habere ciues ⁊ vniuerſalr̄ habitatores regni ne reges ꝓuocentur ad iracundiā contra ipſos· Ca·xxxvi·

Quomodo reges ⁊ principes debeant ſe habe-re ut amentur a populo ⁊ quomodo ut timeantur ⁊ ꝙ licet utrunqꝫ ſit neceſſarium tamen plus debent appetere amari ꝙ̄ timeri. Ca.xxxvi

Incipiunt capitula tertie partis tertii libri de regimine regum ⁊ principum in qua tractatur quomodo regenda ſit ciuitas aut regnū tempore belli.

Quid eſt milicia ⁊ ad qd eſt inſtituta ⁊ ꝙ oīs bellica operatio ſub milicia continetˉ. Ca.i.
Que ſunt regiones ille in qbuſ meliores ſunt bellatores ⁊ ex quibus artibus eligēdi ſunt homines bellicoſi. Ca.ii.
In qua etate aſueſcendi ſūt iuuenes ad opera bellica ⁊ ex quibus ſignis cognoſcere poſſumus homines bellicoſos. Ca.iii.
Que ⁊ quot habere debent homines bellicoſi ut bene pugnient ⁊ utꝰ eos ſtrennue bellare contingat. Ca.iiii.
Qui ſunt meliores bellatores an urbani ⁊ nobiles uel agricole ⁊ rurales. Ca.v.
Qꝛ in opere bellico nimiū valet exercitatio armorum ⁊ ꝙ ad incedendum gradatim ⁊ paſſim ⁊ ad curſum ⁊ ſaltum exercitandi ſunt bellatores. Ca.vi.
Qꝛ non ſufficit ad incedendum ſerio ⁊ gradatim ⁊ paſſim ad curſum ⁊ ſaltum exercitare bellantes ſꝫ ſunt plura alia ad que exercitādi ſunt homines bellicoſi. Ca.vii.
Qꝛ utile eſt in exercitu facere foſſas ⁊ conſtruere caſtra ⁊ qualiter caſtra ſunt conſtruenda ⁊ que ſunt attendenda in conſtructione caſtrorum. Ca.viii.
Que ⁊ quot ſunt ꝯſideranda in bello ſi debeat publica pugna cōmitti. Ca.ix.
Qꝛ utile eſt in bello ferre vexilla ⁊ conſtituere duces ⁊ prepoſitos ⁊ qualeſ eſſe debeant qui in exercitu uexilla portant ⁊ q eqtibus ⁊ peditibus preponuntur. Ca.x.
Quibus cautelis debet uti dux belli ne ſuꝰ exercitus ledatur in via. Ca.xi.
Qualiter ordinande ſunt acies ſi debeamꝰ cōtra hoſtes uel contra aduerſarios dimicare Ca.xii.
Qꝛ deridendi ſunt in bello omnes pcutientes ceſim ⁊ ꝙ eligibiliꝰ ē pcutere punctī. ca.xiii.
Quot ⁊ que ſunt illa que hoſtes potentiores reddunt ⁊ quot modis ⁊ qualiter debemus hoſtes inuadere. Ca.xiiii
Quomodo homines bellatores ſtare debeant ſi debent hoſtes percutere ⁊ quomodo debeant eos circumdare ⁊ quomodo debeant declinare a pugna ſi non ſit bonum pugnam cōmittere. Ca.xv.
Quot genera bellorum ⁊ quot modis deuincendi ſunt munitiones ⁊ urbanitates ⁊ quo tempore melius eſt obſidere ciuitates ⁊ caſtra. Ca.xvi.
Quomodo debent munitiones obſideri ⁊ quō periculoſius impugnari poſſunt munitiōeſ obſeſſe. Ca.xvii.
Que ⁊ quot ſunt genera machinarū eicientiū lapides per que impugnari poſſunt munitiones obſeſſe ⁊ deuinci poſſunt ciuitates et caſtra. Ca. xviii.
Quomodo per edificia impulſa ad muros ciuitatis uel caſtri impugnari poſſunt munitiones obſeſſe. Ca.xix.
Qualiter edificanda ſunt caſtra ⁊ ciuitates ne per pugnam ab obſidentibus faciliter deuīcantur: Ca.xx.
Quō muniende ſunt ciuitates ⁊ caſtra ⁊ vniuerſaliter omnes munitiones ⁊ ab obſidentibus difficilius capiantur. Ca.xxi.
Quomodo reſiſtendum eſt impugnationi facte p cuniculoſ ⁊ qualiter machinis lapidariis ⁊ aliis edificiis obſeſſi debeant obuiare. Ca.xxii.
Qualiter conſtruenda eſt nauis ⁊ qualiter cōmittendum nauale belluꝫ ⁊ ad que bella ſingula ordinantur. Ca.xxiii.

Expliciunt capitula ſiue rubrice huiꝰ operis.

Incipit liber de regimine principū editus a fratre Egidio romano or/dinis fratrum heremitaruʒ ſancti Auguſtini· Liber primus·

X regia ac ſanctiſ/ſima proſapia ori/undo ſuo dño ſpe/ciali· Dño Philip/po primogenito ꝛ heredi preclariſſi/mi viri dñi philip/pi dei grā illuſtriſ/ſimi regis franco/rum· Suus devo/tus frater Egidius romanus ordinis fratruʒ heremitarū ſancti auguſtini cum recōmenda/tione ſeipſum·ꝛ ad omnia famulatum· ¶ Cla/mat polliticorum ſnīa omnes principatus nō eſſe equaliter diuturnos nec equali peryodo ſingula regimina menſurari·Sed aliqua ſunt annualia:aliqua ad vitā:Aliqua vero per he/reditatem ꝛ ſucceſſionem in filiis que quodā/modo perpetua iudicant·Cum igitur nullum violentum conſtet eſſe perpetuum fere omnia naturalia ꝑteſtētur·Qui in ſe ꝛ in ſuis poſte/rioribus filiis ſuuʒ principatuʒ perpetuari de/ſiderat:ſummo ope ſtudere debet ut ſit ſuum regimen naturale Nunquā autē naturalis qs rector efficitur: ſi paſſione aut uoluntate cu/piat principari·Sed ſi cuſtos iuſti exñs abſqʒ ratione et lege nihil ſtatuat imperandum· nā ut teſtatur phūs ſicut eſt naturaliter ſeruuſ q̄ pollens viribus deficit ītellectu:ſic vigens mē/tis induſtria ꝛ regitiua prudētia naturaliter dominatur·Quare ſi ueſtra generoſitas glori/oſa me amicabiliter requiſiuit ut de eruditiōe principum ſiue de regimine regū quendam li/brum componerē·Quatenus gubernatōne re/gni ſcdm rationem ꝛ legem diligentius circū/ſpecta polleretis regimīe naturali ut apparet ad liquidū nō inſtinctu humano ſed potiꝰ di/uino hmōi petitio poſtulatur·Videtur enī de/us omnipotens in cuius femore ſcribitur dñs dñantium ꝛ rex regum ueſtre domus ſanctiſſi/me curam gerere ſpecialem·Cum ueſtram pu/dicam ac uenerabilem infantiaʒ inclinauit ut ſequens ſuorum patrum ac predeceſſorum ue/ſtigia in quibus per amplius ꝛ perfectius ui/get ꝛ uiguit zelus fidei ꝛ religio criſtiana non paſſione et uoluntate ſed lege ꝛ intellectu re/gulas regni iuſtiſſimas cupiat ꝓſeruare· Hac igitur requiſitione laudabili ꝛ honeſta quam mihi reputo in preceptum nec nō ꝛ ſuffragan/te bono gentis quod eſt diuinius ꝛ cōmuniuſ q̄ʒ bonum aliquod ſingulare irrecuſabiliter inclinatuſ auxiliante altiſſimo irrecuſabiliter delectabiliter opus aggrediar:ut veſtra reue/renda nobilitas requiſiuit·

Quis modus procedendi ſit in re/gimine principum· Ca·primum·

Portet ut latitudo ſermonis in una quaqʒ re ſit ſcdm exigentiaʒ illiꝰ rei: ꝛ non magis neqʒ minus ut uult phi/loſophus·vii·metha·Si ergo de regimine pri/cipum ſiue regum intendimus artem ꝛ notici/am tradere ut non fiant ulteriores ſermones: q̄ʒ preſens opus requirat primo videndum eſt quis ſit modus ꝓcedendi ī hac arte· Sciendū ergo q̄ in toto morali negocio modus proce/dēdi ſcdʒ phūʒ eſt figuralis ꝛ groſſus·oportet enim in talibus typo ꝛ figuraliter pertranſire qa geſta moralia complete ſub narratione nō cadunt·Poſſumus autem triplici via venari: q̄ moduʒ procedendi in hac ſcientia oportʒ eē figuralem ꝛ groſſum·Prima via ſumitur ex ꝑ/te materie circa quam verſatur hmōi ars· Se/cunda ex parte finis qui ītenditur in hac arte Tercia ex parte auditoris qui erudiendus eſt per talem artem·¶ Prima via ſic patet cū enī doctrina de regimine principum ſit de actibuſ humanis ꝛ compꝛhēdatur ſub morali negocio: quia materia moralis ut dictuʒ eſt nō patitur perſcrutationem ſubtilem· Sed eſt de negoci/is ſingularibus que ut declarari habet·ii·eth· ꝓpter ſui uariabilitatē magnam incertitudi/nem habent quia ergo ſic eſt ipſa acta ſingula/ria que ſunt materia huius operis oſtendūt ī/cedendum eſſe figuraliter ꝛ typo:hanc autem

rationē videtur tāgere phūs·i·ethi· Cū ait q
dicetur ſufficiēter de morali negocio ſi mani/
feſtatio fiat ſcdm ſubiectā materiā·Unde ſub/
dit q diſciplinatiue intantum certitudinē in/
quirere eſt ſcdm unūquodqꝫ genus inquantū
natura rei recipit:uidetur enī natura rei mo/
ralis omnino eſſe oppoſita negocio mathema
tico·Nā demōſtrationes mathematice ſūt cer
te in pmo gradu certitudinis ut ait pmenta·ii·
metha·rōnes uero morales ſunt ſupficiales et
groſſe·Geometre igitur eſt nō pſuadere ſꝫ de
mōſtrare·Rethoris uero ⁊ pollitici nō eſt de/
mōſtrare ſꝫ pſuadere ppter quod·i·ethi·ſcribi
tur q primū eſt uel par pcūveſt mathematicū
pſuadentē acceptare ⁊ rethoricū demōſtratio/
nes expetere· ¶Secūda uia ſumitur ex parte
finis q intēditur ī hac arte·nā ut ſcribitur·ii·
ethi·opus morale ſuſcipim⁹ nō cōtēplationis
gratia neqꝫ ut ſciam⁹ ſꝫ ut boni fiamus: finis
ergo intentus ī hac ſcia nō eſt ſui negocii cog
nitio ſꝫ opus nec ē ueritas ſꝫ bonum· cū ergo
rōes ſubtiles magis illuminēt intellectū ſuper
ficiales vero ⁊ groſſe magis moueāt ⁊ inflam
mēt affectū in ſciis ſpeculatiuis ſpēaliter·prici
paliter queritꝰ illuīatio intellect⁹ pcedēdū eſt
demrātiue ⁊ ſubtiliter: ſꝫ ī negocio morali ubi
qritur rectitudo volūtatis ⁊ ut boni fiamus p
cedendū ē pſuaſiue ⁊ figuralr:vñ·i·eth·ſcribitꝰ
morale negociū amabile eē ſi de talib⁹ ⁊ talib⁹
dītes ⁊ ō hiſ q ſūt ut freqnti⁹ groſſe ⁊ figuralr
veritatē oñdere·¶Tertia via ſumitꝰ ex pte au
ditoris qui erudiendus ē in hac arte:nā lꝫ inti
tulatus ſit hic liber ō eruditione pricipū totus
tamē ppl's erudiēd⁹ ē p ipſum quāuis enī non
qlibet poſſit eē rex uel priceps:qlibet tñ ſūmo
ope ſtudere debet ut talis ſit q dign⁹ ſit regerꝰ
⁊ pricipari qō eſſe nō pōt niſi ſciantꝰ ⁊ obſuen
tur q in hoc ope ſunt dicēda:tot⁹ ergo ppl's au
ditor quodāmō eſt huius artis ſꝫ pauci ſūt vi
gētes acuīe intellect⁹ ppter qō dr·iii·reth·q
quāto maior ē ppl's remotior ē intellectus· au
ditor ergo moralis negocii ē ſimplex ⁊ groſſus
ut oſtēdi·i·reth·Cum igitꝰ totus ppl's ſubtilia
cōprehēdere nō poſſit ſcedendū eſt ī morali ne
gocio figuraliter ⁊ groſſe·Immo qa ſm phūꝫ
in polliticis q oꝫ dñm ſcire pcipere hec oꝫ ſub/
ditū ſcire facere:ſi p hunc librū inſtruuntꝰ pri/
cipes quō dēant ſe hrē ⁊ qualr dēant ſuis ſub/
ditis impare:oꝫ doctrinā hāc extēdere ſe uſqꝫ
ad ppl'm ut ſciat qualr dēat ſuis pricipib⁹ obe
dire ⁊ qr hoc fieri ñ pōt ut tactū eſt niſi p rōes
ſupficiales ⁊ ſenſibiles oꝫ modum pcedendi in
hoc ope eſſe groſſum ⁊ figuralem·

Quis ſit ordo dicendorum· Ca·ii·

Um omnis doctrina ⁊ omīs diſcipli
na ex preexñti fit cognitione ut dr·i·
poſteriorꝫ hñ ſe hꝫ narrare ordinē di
cendorꝫ ut de ipſis quedā precognitio habeatꝰ
Hac aūt pcognitione phabita intellect⁹ dicen
dorꝫ facili⁹ capietꝰ·Sciendū ergo hunc totalē
librū intēdim⁹ in tres ptiales libros diuidere
In quorꝫ pmo oñdetur quō maieſtas regia et
pconſequēs quō quilibet hō ſeipſuꝫ regere de/
beat·In ſcdo vero manifeſtabitꝰ quō dēat ſuaꝫ
familiā gubernare·In tertio aūt declarabitur
quō peſſe dēat ciuitati ⁊ regno·Primo ergo li/
bro deſeruiet ethica ſiue monaſtica·Scdo yco/
nomica·Tertio pollitica· ¶Eſt ergo hic or/
do rationalis ⁊ naturalis·Rationabilis quidē
qm ea que ſunt ad alterū ſumūt originē ex his
que ſunt ad nos ipſos·vnde·ix·ethi·ſcribitꝰ q
amicabilia que ſunt ad amicos videntꝰ veniſſe
ex his que ſunt ad ſeipſum·Ille enī amicus eē
videtur qui ſic ſe habet ad amicū cui amicatur
ut ad ſeipſum q ergo dictū ē de amicabilitate
veritatē hꝫ de ipſa induſtria regiatiua q enim
induſtris eē uult ut alios regat dꝫ īduſtris eē
ut ſeipm gubernet:quare rōnabile eſt ut prius
determinetꝰ de regīe ſui qꝫ ō regīe familie ſiue
regni·¶Eſt enī hic ordo nō ſolū rōnal' ſꝫ etiā
naturalis·Natura enī ſemp ex impfecto ad p/
fectū pcedit ut prius eſt qs naturaliter imper
fectus ⁊ puer qꝫ pfectus et vir· In ipſis etiam
ſpeculabilibus ordine naturali ſemp ex imper
fecto ad perfectū pcedim⁹ ut pri⁹ quis habeat
ſciam ⁊ cognitionē impfectā ⁊ poſtea hēat eaꝫ
pfectiorē ⁊ ſic dando ſe ſpeculatōni cōtinue in
ſciam perficitur:donec ſm modū ſibi poſſibi/
lem habeat pfectam noticiā: q ergo ſm natu/
ralē ordinē dictū eſt de ſpeculabilib⁹ veritateꝫ
habet de ipſis opabilibus·Nam ſicut in ſpecu
labilibus cognitio imperfecta naturaliter pce
dit pfectam:ſic in opabilibus pfectā induſtri/
am pcedit aſtucia impfecta:cū ergo nō reqra/
tur tanta induſtria ad regēdū ſeipſum quāta
reqritur in gubernatione familie nec requira
tur tanta prudentia in regimine familie quan
ta in gubernatione ciuitatis ⁊ regni:ordīe na
turali decet regiā maieſtatē· Primo ſcire ſeipꝫ
regere·ſcdo ſcire ſuā familiā gubernare·tertio
ſcire regere regnū et ciuitatē·¶In primo au/
tem libro in quo agetur de regimine ſui : ſunt
quatuor declarāda:naꝫ primo oſtendetꝰ ī quo
regia maieſtas dēat ſuū finē ⁊ ſuā felicitatem
ponere·ſcdo qs virtutes debeat habere·tertio
quas paſſiones debeat ſeq·quarto quos mo/
res debeat imitari:nā cum bene viuere ⁊ bene
regere ſeipſum eſſe nō poſſit niſi quis ſe det
bonis actibus ⁊ bonis operibus regulatis or/
dine rōnis volens tractare de regīe ſui oportꝫ
ipſum noticiā tradere de omnib⁹ his q diuer/
ſificant mores ⁊ actiōes·Inde eſt ergo q uult
phūs·ii·ethi· pficuū eſſe morali negocio ſcru/
tari ea q ſunt circa operationes quō faciendū
ſit eas·¶Opationes autem nrē ex·iiii·quātū
ad pñs ſpectat videntꝰ oriri ⁊ diuerſificari vi/
delicet ex finibus:habitibus:paſſionib⁹ ⁊ mo
ribus:nam cum finis ſit opationum noſtrarū
principiū ſm quod quis ſibi alium ⁊ alium fi
nem pſtituit·alia ⁊ alia operatur· Ad ſcienduꝫ
ergo que opari debemus maxime pficuū eſſe
videtur quē finem nobis preſtituere debeam⁹
Rurſus qa ut dicitꝰ·ii·ethi·ſignū generati ha/
bitus eſt delectationē ⁊ triſticiam fieri in ope·
ſm quod alios ⁊ alios habitus habemus:ī ali
is ⁊ aliis actibus delectamur·Tercio diuerſifi
cantur actiones ⁊ opera nō ſolum ex finibus l'
ex habitibus:ſed etiā ex paſſionibus·Nam ali
ter ⁊ aliter paſſionati aliter ⁊ aliter operātur:
Videmus q quia timor ⁊ deſperatio nō ſunt
eadem paſſio cum ſpe:timentes ⁊ deſperantes
de victoria turpiter agunt:⁊ dimittunt aciem
⁊ fugiunt de bello ſperantes autem ſe uincere
inuadunt bellantes ⁊ aggrediuntur hoſtes·q
ergo dictum eſt de ſpe ⁊ timore intelligendum
eſt de aliis paſſionibus:ſingule affectiones et
paſſiones aliquā inclinationem in nobis effi
ciunt ut alia ⁊ alia opera faciamus·¶Quarto
etiam ipſi mores opera diuerſificare uidentur
nam habentes mores ſenum aliter operantur
qꝫ habentes mores iuuenū·Senes eniꝫ ut ſuo
loco oſtendetꝰ ſunt naturaliter increduli ⁊ aua
ri:iuuenes ergo ſunt liberales naturaliter et
creditiui·Videntur autē hec·iiii· habere aliqꝫ
anologiam ad inuicē:nam ex aliis ⁊ aliis mo
ribus habent eſſe alie ⁊ alie paſſiones: Ex aliis
⁊ aliis paſſionibus conſurgunt alii ⁊ alii habi
tus·Ex aliis ⁊ aliis habitibus pſtituuntꝰ alii
⁊ alii fines·Sicut enī diuerſi ſunt mores iuue
num ⁊ ſenū ſic alie affectiones ⁊ paſſiones ſūt
in utriſqꝫ:⁊ ſicut bonoruꝫ ⁊ malorū ſunt diuer
ſe affectiones ſic diuerſi ſunt habit⁹ utrorūqꝫ
Rurſus ex aliis ⁊ aliis habitibus pſtitim⁹ no/
bis alios ⁊ alios fines·nam ut dicitur·iii· eth·
qualis unuſquiſqꝫ eſt talis finis uidetur ſibi:ī
intempato uidetur q totus finis ⁊ magna feli
citas ſit uti venereis·Sicut etiā habētes alios
habitus inclinantur ut finē ſibi pſtituant con
formem ſuo habitui·In primo ergo libro ō oī
bus his quatuor tractabimus uidelicet ō fine
ſiue de felicitate principū:de eorum uirtutib⁹
⁊ de ipſorꝫ paſſionibus ⁊ morib⁹·Primo tamē
dicemus de ipſo fine ſiue de ipſa felicitate qa
finis agendorum eſt principalius principium
qꝫ aliquod aliorum·

Quanta ſit utilitas in dicendis·Ca·iii·

Voniā ut dictū eſt opus iſtud ſuſce/
pimus grā eruditionis principū:cuꝫ
nunquā quis plene erudiatur niſi ſit
beniuolus docilis ⁊ attent⁹· Poſtqꝫ in primo
capitulo reddidim⁹ regiam maieſtatē beniuo/
lam oſtendēdo que dicenda ſunt nos eſſe faci
liter tractaturos:⁊ in ſcdo reddidimus eā do
cilē narrando ordinē dicendorꝫ·reſtat ut ī hoc
capitulo tertio reddamus eā attentaꝫ declarā
do quāta ſit utilitas dicendorꝫ·Nā quia cōiter
hoīes odiunt ſermonē pſcrutatuꝫ ut plurimū
auditores ſunt beniuoli pferentibus ſermōes
faciles ſupficiales q ſi in aliis ſciis hoc ē cor/
ruptio appetitus· In morali tam̄ negocio ubi

modus rei requirit traditionẽ figuralẽ ⁊ groſ/
ſam nõ eſt corruptio appetitus ſed magis eſt
ordo rectus ⁊ debit⁹. Jn hmõi ergo arte ex fa
cilitate tradendi redditur auditor beniuolus:
ex ordine dicendorũ redditur docilis: nam q̲s
maxime efficitur docilis .i. abilis ad capiendũ
doctrinam ſi ei dicenda quodã ordine ⁊ ſerio
ꝓponantur: ex utilitate autem dicendoꝝ red/
ditur auditor attentus nam quilibet attente
audit ſi ſperat ſe vtilia auditurũ. Ex dicendis
autem ſi recte cognoſcantur ⁊ debite obſeruẽt̃
conſeq̃tur maieſtas regia quãtuꝫ ad pñs ſpec/
tat .iiii. que q̲libet maxime amare ⁊ deſiderare
debet. Primo enĩ lucrabitur maxĩa bona. Se/
cundo lucrabitur ſeipſũ. Tercio alios. quarto
ꝯſequit̃ ut hẽat ip̃m dñium ⁊ felicitatẽ eternã
Diſtinguunt̃ q̲dem vno modo ipſa bona: q̲a
quedã ſunt bona mĩma quedã media quedam
maxima. Minima ſunt bõa exteriora. Media
ſunt bõa interiora q̃ poſſunt eſſe cõia bonis ⁊
malis hmõi ſunt induſtria mẽtis: ingeniũ na/
turale: potẽtie aĩe: his enĩ bonis etiã ipſi mali
participãt. Bona vero maxĩa ſunt bona interi
ora q̃ mali participare nõ pñt cuiuſmodi ſunt
virtutes q̲bus ſm ſcõs ⁊ ſm phõs nemo male
utitur: dr̃ enĩ pĩo reth. ꝙ ſole virtutes ſunt q̲
bus nõ contigit male uti ¶ Alio mõ diſtiguũ
tur bona ut pꝫ p phm̃ tã in magnis moralib⁹
q̃ꝫ etiã in ethi. q̲a quedã ſunt delectabilia q̃dã
utilia q̃dã honeſta. Bona aũt honeſta ſunt bo
na p excellentiã nã in his bonis ſm ipſũ inclu
duntur bona delectabilia ⁊ utilia. Bona enĩ ſi
honeſta ſint hñt in ſe magnã delectationẽ ⁊ ĩ
cludunt vtilitatẽ utiliũ bonoꝝ: cũ ergo ĩ hoc
libro intẽdatur quõ regia maieſtas fiat virtu/
oſa ⁊ quõ eos quos hꝫ regere inducat ad hone
ſtatem ⁊ virtutẽ: maxĩa eſt utilitas in dicẽdis
q̲a eis obſeruatis habebuntur bona maxĩa et
honeſta. ¶ Scd̃o ẽ maxĩa utilitas in dicendis
q̲a ex eis nõ ſolũ q̲s lucrabit̃ maxĩa bona: ſed
etiã lucrabit̃ ſeip̃m eſt enĩ morale negociũ: ut
pluries tactũ eſt ut boni fiamus: bon⁹ aũt vi/
detur ſeip̃m hꝫ: malus aũt ſeipſo caret: ſic enĩ
imaginari debemus q̲a ſicut ĩ ciuitate ⁊ ĩ reg/
no plures ordinãt̃ ad vnũ ducẽ ⁊ ad vnũ regẽ
ſic in vno ⁊ eodẽ hoĩe potẽtie q̃ ſunt ratõnales

p participationẽ ordinant̃ ad intellectũ q̲ eſt
rõnalis p eẽntiaꝫ: ſicut ergo rex nõ dr̃ hre reg
nũ nec dux dicit̃ habere ciuitatẽ: ſi in regno uł
ciuitate ſunt aliqui q̲ nõ obediant regi uł du/
ci: ſic hõ aliquis ſingularis dr̃ nõ habere ſeip/
ſum ſi appetitus diſſentiat rõni ⁊ ſi rõnale p
participationẽ nõ obediat rõnali p eſſentiam
homo enĩ ſm phm̃ .ix. eth. maxĩe eſt intellec/
tus ⁊ rõ: qñ ergo rõ nõ dñatur hiis q̃ ſunt ĩ ho
mine hõ nõ dñatur ſibi ipſi nec regit ſeipſum
nec proprie ſeipſum hꝫ: imo vnũ vult rõe ⁊ ali
ud agit paſſione tractus ⁊ inclinatus quare ſi
malus hõ nõ hꝫ ſeip̃m ſed bonus per hoc nego
cium qd̃ eſt ut boni fiam⁹ hõ ſeip̃m lucratur.
¶ Tertio lucrat̃ alios nã ex hoc ꝙ aliquis re
cte regit ſeip̃m dign⁹ ẽ ut efficiat̃ rector ⁊ dñs
alioꝝ. Nam vigens prudẽtia ⁊ aliis virtutib⁹
moralibus de q̲bus in hoc libro tractabit̃ dig
nus ẽ principari ꝙ ſi in hac careat dato ꝙ p ci
uilẽ potentiã principetur magis tñ eſt dign⁹
ſubici q̃ꝫ pñcipari: ⁊ magis eſt naturaliter ſer
uus q̃ꝫ dñs. ¶ Quarto obſeruatis his quorũ
in hoc libro tradẽmus notitiã ꝯſeq̃mur ut ha/
beam⁹ dñm ip̃m ⁊ felicitatẽ eternã. Eſt eniꝫ
deus ipſe eſſentia vnitatis q̲a eſt maxĩe vnus
⁊ bonitatis q̲a eſt maxĩe bonus quanto ergo
q̲s appropinquat plus ad vnitatẽ ⁊ bonitateꝫ
tanto eſt ꝯformior primo pñcipio ⁊ perfectius
habet ipſum deus: mali aũt hoĩes minime ſũt
vniti totũ enim regnũ eorũ eſt diſperſum. Re/
gnũ enĩ cuiuſlibet hoĩs eſt ex eo ꝙ potẽtie aĩe
regunt̃ p rationẽ ⁊ intellectũ: qñ igitur aliud
dictat rõ: aliud ſequit̃ appetitus qd̃ contingit
in habentibus aĩam pũerſaꝫ tunc ergo homo
nõ eſt vnitus ſed in ſeipſo nõ hꝫ diſcretionẽ ꝓ
pter qd̃ difformis eſt a primo pñcipio. Sꝫ pol
lentes virtutibus ⁊ habundãtes in bonis ho/
neſtis q̲a conſeq̃tur regulã rõnis ⁊ conſequit̃
bona ſimplr̃ nõ bõa ſm ſenſum in ſeipſis hñt
vnitatẽ ⁊ bonitatẽ ꝓpter qd̃ ꝯformãtur primo
pñcipio ⁊ in ſeipſis ipſum deũ hr̃e dicuntur.
Tanta igit̃ ẽ utilitas in dicẽdis ꝙ eis obſerua
tis lucrabimur maxĩa bona nos ipſos ⁊ etiã ali
os ⁊ habebimus ip̃m deũ ⁊ p ꝯſequẽs felicitatẽ
eternã. Uerũ q̲a ea quorũ tradẽmus notitiam
abſq̃ diuina gr̃a obſeruari nõ pñt: decet quẽli

bet hominẽ ⁊ maxime regiã maieſtateꝫ implo
rare diuinam gratiã: nã quãto maieſtas regia
in loco altiori conſiſtit tãto magis indiget di
uina gratia ut poſſit virtutũ opera exercere: ⁊
ſibi ſubditos valeat inducere ad virtutẽ.

Quot ſunt modi viuendi ⁊ quõ in eis
felicitas haberi eſſe. Ca. iiii.

Ranſitis q̲buſdam pambulis neceſ/
ſariis ad ꝓpoſitũ q̲a reſpectu ſeq̃ntis
operis ex facilitate modi tradẽdi red
dim⁹ regiã maieſtatẽ beniuolã: ex ordĩe dicen
doꝝ reddim⁹ eã docileꝫ: ex utilitate recepta ĩ eis
reddimus ipſaꝫ attẽtã. Reſtat dicere ſeriatĩ q̃
in hoc ope ſunt dicenda: verũ q̲a finis ẽ pñci/
piũ agibiliũ principalius q̃ꝫ aliquod aliorũ ut
dicebat̃ ſupra ideo a fine ⁊ felicitate inchoan/
dũ eſt. ¶ Cũ ergo ſm diuerſos modos viuendi
diuerſi diuerſimode ſibi finẽ p̃ſtituant narrã/
di ſunt modi viuẽdi ⁊ oñdendum eſt quõ ĩ eis
felicitas ẽ ponẽda. Diſtinxerũt autẽ phĩ ut pꝫ
ex .i. eth. triplicẽ vitam videlicet voluptuoſam
pollitică cõtemplatiuã. videbãt enĩ homineꝫ
eſſe mediũ inter ſupiora ⁊ inferiora: eſt aũt hõ
naturaliter medi⁹ inter bruta q̲bus ẽ ſuperior
⁊ ſubſtãcias ſepatas quas cõi noĩe vocam⁹ an
gelos quibus eſt inferior. Triplicĩter igit̃ po
terit ꝯſiderari hõ: primo ut cõicat cum brutis:
ſcd̃o ut eſt aliq̲d in ſe: tertio ut pticipat cũ an/
gelis ſiue cũ ſubſtãciis ſepatis. Scd̃m has tres
conſiderationes ſumpte ſunt a phĩs p̃dicte tres
vite: voluerũt enĩ ꝙ hoĩ ut cõicat cum brutis
cõpetit vita voluptuoſa: ut eſt aliquid in ſeip/
ſo vita pollitica: ſed ut participat cũ ſubſtãtiis
ſeparatis cõpetit ei vita cõtẽplatiua: Quilibꝫ
ergo uel viuit ut beſtia: uel viuit ut hõ: uel vi
uit ut angelus: nã ſm vitã voluptuoſaꝫ viuit
ut beſtia: ſm ciuilẽ viuit ut hõ: ſm ꝯtẽplatiuã
viuit ut angelus. Diſtinxerũt ergo has tres vi
tas ſiue hos tres modos viuẽdi nõ tñ poſuerũt
niſi duplicẽ felicitatẽ: nã ĩ vita voluptuoſa ne
gauerũt eẽ felicitatẽ qd̃ ⁊ theologi negãt: po/
ſuerũt enĩ felicitatẽ pollitică ⁊ ꝯtẽplatiuã: ut
dicat̃ q̲s felix pollitice qñ ẽ felix ut hõ hñdo ĩ
ſe prudentiã q̃ eſt recta rõ agibiliũ: dicat̃ felix
ꝯtemplatiue qñ eſt ſupra hoĩeꝫ ⁊ qñ eſt felix nõ

ſolũ ut hõ ſed ut eſt ĩ eo ad aliq̲d diuinũ ⁊ ali/
q̲d meli⁹ hoĩe: pfectũ igit̃ ĩ agibilib⁹ vocabãt
felicẽ pollitice: ſꝫ pfectũ in ſpeculabilib⁹ voca/
bãt felicẽ ꝯtemplatiue ⁊ appellabãt ip̃ꝫ ñ hoĩeꝫ
ſꝫ hoĩe meliorẽ: nã agere ⁊ cõicare ĩ actionib⁹
cũ aliis ꝯpetit hoĩ ut hõ ẽ: ſꝫ ſpeculari ⁊ cognoſ
cere veritatẽ cõpetit ei ut ẽ in eo itellect⁹ ſpe/
culatiu⁹ q̲ ẽ aliq̲d diuinũ ⁊ ſm quẽ cõicam⁹ cũ
deo ⁊ cũ ſubãtiis ſepatis. vñ et .i. poll. pꝫ ꝙ q̲li
bet uel eſt hõ uel eſt hoĩe peior ⁊ tũc eſt beſtia
uel ẽ hoĩe melior ⁊ tũc eſt q̲d diuinũ ⁊ ſemide⁹
ſi aũt eſt hõ q̲a hõ ut ibi ꝓbat̃ eſt naturalr̃ aĩl
ſociale ciuile ⁊ pollitică ſeq̲t̃ ꝙ regat̃ ſm pru/
dentiã ⁊ viuat vita pollitica: ſi aũt eſt beſtia ⁊
hoĩe peior tũc ñ regit̃ rõe ⁊ prudentia ſꝫ regit̃
paſſiõe ⁊ viuit vita voluptuoſa: ſꝫ ſi ſit diuin⁹
⁊ hoĩe melior tũc ſpeculat̃ p ſapiẽtiaꝫ ⁊ viuit vi/
ta ꝯtẽplatiua: tãta eſt ergo dr̃a iter prudenteꝫ ĩ
agibilib⁹ ⁊ pfectũ ĩ ſpeculabilib⁹ quãta ẽ inter
viuentẽ vita hũana ⁊ pollitica ⁊ viuẽtẽ vita cõ
tẽplatiua ⁊ angelica. Dediti .n. opabilib⁹ ꝓpter
diuerſitatẽ negocioꝝ emergẽtiũ turbant̃ erga
plurima: ⁊ ut plurimũ iſti ſentiunt paſſiones
carnis dediti vero ſpeculabilib⁹ quodãmõ ab
his paſſionib⁹ ſũt abſtracti ⁊ q̲a viuet ĩ carne
⁊ ñ ſm carnẽ ẽ magis angelicũ q̃ꝫ hũanũ: felicẽ
vita ꝯtẽplatiua voluerũt phĩ appellare felicẽ po
litice ⁊ ut hoĩeꝫ ſꝫ ut cõicat cũ ſubſtãtiis ſepa/
ratis. ſapiẽtes igit̃ ⁊ viri ſpeculatiui ſũt maxime
honorãdi q̲a ſũt ſupra hoĩeꝫ collocati. Sic er/
go õ modis viuẽdi ⁊ õ felicitatib⁹ repertis ĩ ipſis
phĩ diſtinxerũt nõ tñ ad plenũ ⁊ p oẽꝫ moduꝫ
potuere attigere veritatẽ: nã lꝫ vere differẽt ꝙ
ĩ vita voluptuoſa ñ ẽ q̃renda felicitas ut infra
clari⁹ oñdet̃. De vita vero pollitica quã theo/
logi vocãt vitã actiuã ⁊ õ vita cõtẽplatiua non
uſq̃ q̃q̃ vera ſenſerũt: crediderũt enĩ ꝙ ex pu/
ris naturalib⁹ abſq̃ alio auxilio gr̃e poſſꝫ q̲s
oĩa pccã uitare ⁊ pfecte uiuere ſm uitã actiuã
uel ꝯtẽplatiuã qd̃ falſũ eſt: nã ut ſupra tãgeba
tur oĩb⁹ volẽtib⁹ viuere recte neceſſaria eſt di/
uina gr̃a ⁊ maxĩe neceſſaria eſt regib⁹ ⁊ recto
rib⁹ alioꝝ. Poſuerũt etiã vitã ꝯtemplatiuã eẽ
ĩ pura ſpeculatõe qd̃ ẽ falſũ: nĩchil enĩ q̲s ĩ tali
vita pficit̃ niſi ſit ĩ eo amor dei ſiue dilectõ ca
ritatis. Jn hiis ergo ñ bene ſenſerũt ꝙ aũt vitã

contemplatiuam diterunt esse potiorem [illegible] tam politicā practiuam a theologia et a veritate catholica nō discordat. ¶ Dia practia dicamus q̄ decet regiā maiestatem hos mōs [illegible] dicognoscere et uitā, uoluptuosā fugere ne sit hoie peior: nā talis ut dicit' .i. ethi. [illegible] pecudum eligentes: uitā autem actiuā et contemplatiuā in se h̄ere debet ut p uitā actiuā [illegible] ista iustifica faciendo sibi subditos recte regendo p uitā contemplatiuā uacet sibi p [illegible] deuotionem et dei dilectionem i dei amore [illegible] tiendo nō cuī uitā contemplatiuā ponimus in pura speculatione ut phi i senciebāt: inde si i speculatione diuinoꝝ uita contemplatiua consistit hoc ꝯput ex tali speculatione itendit' interna deuotio et diuinus amor: hanc aūt internā deuotionem tanto magis decet habere reges et principes quanto apud tribunal summi iudicis reddituri sunt de pluribus rationem.

Quomodo expedit regie maiestati suū finem et suam felicitatem cognoscere. Ca. iii.

Est autē diligenter notādū q̄ sicut materia p debitas trāsmutationes ꝯsequitur suā pfectionē et formā sic homo p uias et debitas opationes ꝯsequitur suā pfectionē et felicitatē. cū ergo nunquā pringat recte agere ut requirit ꝯsecutio finis ignorato ipso fine: expedit uolēti ꝯsequi suū finē uel suā felicitatē habere pcognitionē ipsius. Possumus aūt dicere q̄ ad p̄ns spectat duplici via venari possumus q̄ expedit regi suū finē cognoscere. Prima ē inquātū p sua opa coopatur ut sit finis [illegible] Scda vero inquātū aliorū directiuus. Prima via sic p; nā ad hoc q̄ aliqs p suā opationē finem consequat' tria requirunt'. Primo q̄ agat bene. Scdo q̄ ex electione. Tertio q̄ agat delectabiliter. Si eni nō ageret bene s; male nō ꝯsequeret' finē s; ꝯtrariū finis totā. finis ut dr in phisi. nō solū dicit qd ultimū s; etiā qd optimū. ꝓpter qd .ii. metaph. innuit phus q̄ finis et bonū idē: q tollit finē tollit oē bonū: quare si male agentes digni sūt ut mala ꝯsequātur qa malū opi ꝯtrariat' bono et p ꝯsequēs ꝯtrariat' fini: male agentes ſm q̄ hmōi digni sunt ut nō ꝯsequant' [illegible] s; ꝯtrariū [illegible] Immo etiā solū male agentes nō ꝯsequuntur finē s; [illegible] agere nisi bene [illegible] non debet eis corona nec debet' eis finis et felicitas [illegible] certantes in bellis et agonibus [illegible] agonizantes: q enī fortissimi sunt supra potētes agonizare [illegible] si nō actu agonizant nō debetur eis corona: oz igit' actu [illegible] agere ut possimus [illegible] finē uel felicitatem. ¶ Scdo requirit' q̄ ex electione agamus: nam q̄ casu uel fortuite bene agit ex hoc nō est laudandus nec debetur ei ex hoc finis uel felicitas: magis [illegible] ꝗ ex electione [illegible] nō sunt voluntaria. Et [illegible] ut p; p phm .iii. ethi. nō laudamur [illegible] in eodē .iii. dicit' q̄ nullus ē beatus nisi volens: s; q nō agimus ex electione nō agimus voluntarie. ergo ꝓprie loquendo ex talibus opibus [illegible] q̄ hmōi sunt nō ꝯsequimur beatitudinē et felicitatē. Immo etiā ex opibus virtuosis felicitatē ꝯsequamur: q̄a virtus ē habitus electiuus [illegible] ut dr .ii. ethic. oz opationes [illegible] finē ꝯsequamur ex electione pcedere. ¶ Tertio agere oz delectabiliter: nā quāto quis in aliquo ope magis delectat' tanto magis [illegible] inde phus .ii. ethi. [illegible] sufficit [illegible] facere aliq̄ de gñe bonoꝝ [illegible] oz ut hmōi opa [illegible] finē uel felicitatē. Cū ergo ista tria contingāt q̄ agamus bona ex electione et delectabiliter maxie pcigit nos sic finē [illegible] maxime [illegible] cognitio fine. Expedit ergo ut finē ꝯsequamur finē pcognoscere. Sic eni imaginari debemus q̄ sicut ē in causis efficientibus: q̄ agentia [illegible] mouēt in uirtute agētis primi sic ꝑ [illegible] mouēt in uirtute finis ultimi. ꝓpter q̄ sicut si nō esset agēs primū nullū agēs ageret sic si nō esset finis ultimus [illegible] aliqd ut bonū [illegible] voluntatem mouere nullū aliud bonū voluntatem mouere posset. [illegible] uult voluntas uult [illegible] aliqd [illegible] finaliter et ultimate: non apprehēdendo ergo aliquo sub rōne finis nō contingit nos bene agere q̄a hoc posito cessat oīs [illegible] actio. ut ergo agamus oz nobis [illegible] re aliquem finem [illegible] bene agamus oportet nobis [illegible] et fine opera nostra [illegible] esse posset q̄ esset bonū opus [illegible] ad finem. pcognitio ergo finis requiritur ut bene agamus. ¶ Scdo talis pcognitio requiritur ut ex electione agamus [illegible] sicut sagittans nō uidens signū si signū percutiat hoc ē casu et fortuite sic nos [illegible] finem si bene agamus [illegible] hoc nō erit ex electione sed a fortuna [illegible] phus .i. ethi. ostendere [illegible] cognitio [illegible] magis habet incrementū [illegible] ex hoc magis ipsum finem queādmodum sagittantes signum habentes magis utiq; adipiscent' id q̄ oportet. ¶ Tertio pcognitio finis [illegible] facit nos agere bene et ex electione: [illegible] delectabiliter nam grauia efficiuntur delectabilia et dulcia: ꝯsiderata beatitudine et felicitate [illegible] et ipsis ꝯsequimur: cuilibz ergo [illegible] ut agat bene et electione et delectabiliter expedit suā felicitatē pcognoscere [illegible] hoc expedit regie maiestati qa in opibus suis debet [illegible] bonum gentis et cōe qd est magis [illegible] bonū aliquod singulare. patet ergo q̄ maxime decet regiā maiestatē cognoscere suā felicitatē ut opa cōia que sunt quodāmodo diuina exerceat bn delectabiliter et electione. Scda via p; hoc idē ex eo q̄ rex est alioꝝ directiuus nam si sagitta signū nō percipit nō tñ ꝓpter hoc impeditur qn signū pcutiat qa a sagittante dirigit': sicut igitur magis expedit sagittatorē signum pcipere q̄ sagittā eo q̄ sit sagittē director sic magis expedit regiā maiestatē felicitatē et finē cognoscere q̄ populū eo q̄ sit populi directiua.

Quod decet regiā maiestatē suā felicitatem nō ponere in voluptatibus. Ca. v.

[illegible] Uulgus cōiter [illegible] nisi delectationes sensibiles [illegible] ut cōiter ponit' [illegible] delectationes tactus et gustus [illegible] voluptates et delectationes [illegible] simpliciter loquendo delectationes intelligibiles et spūales sine ꝯparatione [illegible] ex [illegible] meliores q̄ voluptates sensibiles. In hmōi autē voluptatibus sensibilibus [illegible] felicitatē ponendā triplici via venari possumus: quātū enī ad p̄ns spectat felicitas [illegible] Felicitas enī dicit' pfectum et p se sufficiens bonū: nam tunc dicimus aliquem esse felicem qn assecutus est id in quo ꝯsistit sua pfectio [illegible] phus .i. ethi. describens felicitatē ait q̄ felicitas est finis opationū pfectum et p se sufficiens bonū. Ex hoc aūt sequitur [illegible] videlicet q̄ felicitas [illegible] ſm rōne: et ut [illegible] ſm intellectū [illegible] ſm rōm sunt bona pfecte et simpliciter: bona vero ſm sensum sunt bona ſm quid ut nūc: si felicitas ponit' eē pfectū bonū oz q̄ sit bonū ſm intellectū et rōm [illegible] tale bonū [illegible] rō ꝯsequitur [illegible] autē seq' tertiū videlicet q̄ felicitas ꝯsistat in bonis aīe nō i bonis corporis cū corpus ordinet' ad aīaz sicut mā ad formā et sicut ipfectū ad suā pfectionē: bōa corporis sūt ipfecta respectu bonoꝝ aīe: ꝓpter hmōi bōa nō dicūt rō [illegible] ut bōa aīe: felicitas igit' ex quo dicit bonū pfcm dicit bonū ſm aīaz et scdz rōm [illegible] i opatōe aīe scdm rōz ꝯsistit pfcm bonū humanū ut declarat' p; .i. eth. cū igit' voluptates et delectatōes sensibiles nō sint bonū pfcm: nec bonū ſcdm aīaz et scdm rōz: cōstat i talibus nō eē felicitatē ponendā. q̄ aūt hmōi voluptates nō sint bonū pfectū et sufficiēs de leui p;: nā q̄ sic bonū [illegible] appetitus: hmōi aūt voluptates appetitū satiare nō pnt ut i seipso qlibz experiri pōt. vn phus .iii. eth. loquēs de talibus delcā/tionib⁹ ait: q̄ insaciabilis ē appetitus delectabiliū. Scdo i talib⁹ nō ē ponēda felicitas qa nō sūt bona scdz rōm s; magis sūt bōa scdz sensū: bona eīm scdm rōm q̄nto maiora sūt tāto magis reddūt rōm liberā et expeditā: nā qd scdz rōz exiſtit inconueniēs ē q̄ rōz ipediant. s; hmōi delcā/tiones sensibiles si vehemētes sint: rōnem obnubilant iux̄ta id .iii. ethi. Si tales delectatōes magne et vehemētes sint cognitionem et rationem peruertunt. ¶ Tercio uero nō est ponenda felicitas i uoluptatib⁹ sēsibilib⁹ q̄ talia magis sūt bōa corporis q̄ aīe cū corpus ordinet' ad aīaz et nō ecōuerso: si felicitas ē finale bonū ad qd bōa ordināt' hmōi bonū nō ē ponendū i uoluptatib⁹.

ſenſibilibus q̃ ſunt bona corporis ſʒ magis in
opibus virtutum que ſunt bona anime. Poſſu
mus eni dicere q̄ licet ſint delectationes aliq̃
licite ⁊ honeſte eo q̄ ipſa opera virtutũ homi
bono ⁊ virtuoſo magnã delectationẽ faciunt
nulla tñ delectatio eſt eẽncialiter ipſa felicitaſ
licet poſſit eſſe aliqd felicitatem ↄ̄ſequens ſed
hoc declarare nõ eſt pñtis negocii, forte tamẽ
de hoc aliquid infra dicet̃ ad pñs aũt ſcire ſuf
ficiat q̄ nõ decet aliquem hoiem ſuã felicitatẽ
ponere in delectationib⁹ ſenſibilib⁹. Eſt ergo
deteſtabile cuilibet hoi ponere ſuã felicitatem
in voluptatibus ſed maxime hoc eſt deteſtabi
le regie maieſtati, qd etiam triplici via venari
poſſumus. Prima enĩ talia ſunt deteſtabilia
regi qa ipſum maxime deprimunt. Scđo quia
eum cõtemptibilem reddunt. Tercio qa eũ
ipm indignũ principari faciunt. Dicebat̃ eñ
ſupra q̄ in vita voluptuoſa conueniunt cũ beſ
tiis ⁊ deſiderantes ſic viuere ſunt vitã pecudũ
eligentes quanto ergo quis ĩ altiori gradu ↄ̄
ſiſtit tãto p hanc vitã magis deprimit dictum
eſt enĩ q̄ decet principem eẽ ſupra hominẽ ⁊ to
taliter diuinũ ut dicit̃ .v. polli. principat⁹ dʒ
reſpõdere magnitudini ⁊ dignitati: ut quãto
qs maior princeps exiſtit tãto alios magis ex
cellere dʒ in dignitate vite ⁊ magnitudine bo
nitatis. In tãto ergo gradu exñs. indignũ eſt
ut vitã pecudũ eligat qa p eã valde deprimit̃.
¶ Scđo hoc eſt deteſtabile regi qa ſeipſum cõ
tẽptibilem reddit. unde phũs .v. pollitic. ait q̄
maxime expedit pricipibus eſſe moderatos in
delectationibus corporalib⁹. Innuit enim ipſe
ibidem q̄ dantes delectationibus talibus ſũt
ſiles dormientibus ⁊ ebriis: nã dediti hmõi vo
luptatibus uſum rõis amittunt ſicut dormien
tes ⁊ ebrii uti rõe nõ poſſunt: cũ ergo ſm eun
dem pħm nõ facile ſit contẽptibilis qui ſobri
us ſed qui ebrius: nec q uigil ſed q dormiens
decet regiã maieſtatem tales delectationes ĩ
moderatas fugere ne contẽptibilis videatur.
¶ Tercio decet pricipem talia deteſtari ne pri
cipari efficiatur indignus: nã nullus eligit iu
uenes in duces eo q̄ non ↄ̄ſtet eos eẽ prudẽtes
indignũ ẽ eñ puerum pricipari. Sed ut dicit̃
.i. ethi. dr̃t autẽ nihil iuuenis ſm etatẽ aut ſm

mores. Sequẽtes eñ delectationes ſenſibiles de
to q̄ ſic ſenex tpe qa eſt puer morib⁹ indign⁹
eſt pricipari. Eſt ergo diligẽter notandum q̄
ſicut nõ differt, eẽ puerum etate ⁊ moribus: ſic
nõ refert eẽ ſenem moribus ⁊ etate propter qđ ſi
cut ſi ſit ſenex tpe ⁊ puer moribus indigne pri
cipatur ſic ſi ſit puer etate ⁊ ſenex morib⁹ dig
nus eſt principari nõ eñ tñ ait phũs q̄ nemo eli
git iuuenes in duces eo q̄ conſtet ipſos nõ eẽ
prudẽtes. Sed eo q̄ nõ ↄ̄ſtet eos eẽ prudẽtes
q̄ ſi cõſtaret eos hñr mores ſeniles ⁊ vigere pru
dencia digni ſunt pricipari. Sit ergo cõcluſio
capituli q̄ ne princeps deprimatur ⁊ ne cõtẽp
natur ⁊ ne indignus ſit principari debet ĩmo
deratas voluptates deſpicere.

Qꝫ nõ decet regiam maieſtatẽ ſuã felicitatẽ
ponere in diuitiis. Ca. vii.

Phũs .i. polli. diſtinguit duo gña di
uitiarum nã ſm ipſũ quedã ſunt di
uitie naturales quedã ſunt artificia
les. Diuitie naturales dicunt̃ eẽ que naturalr̃
ex rebus naturalibus pducunt̃ cuiuſmodi ſũt
que accipiunt̃ ex agris uł ex arboribus ut fru
menta ⁊ vina vel etiã ex aialibus ⁊ vlr̃ quecũq̧
imediate ad victũ ⁊ veſtitum deſeruiunt inter
naturales diuitias cõputant̃. Artificiales au
tem diuitie ſunt q̃ per artem ⁊ induſtriã homi
num inuente in has naturales diuitias cõmu
tantur cuiuſmodi ſunt aurũ ⁊ argentum ⁊ vlr̃
omne nũmiſma que ĩmediate indigentias cor
porales nõ ſupplent ſed p cõmutationẽ deſer
uiunt indigentie corporali. Aurũ eñi ⁊ argen
tum lʒ ſint naturalia metalla ſunt tamen arti
ficiales diuicie: in nullis autẽ diuitiis eſt po
nenda felicitas. Tangit enim .i. polli. tria pro
pter que venari poſſum⁹ in artificialibus di
uitiis felicitatẽ nõ eſſe ponendã. Primo quia
artificiales diuitie ad naturales ordinant̃. Se
cundo q̄ nulla habẽt q̄ ſint diuitie ex ordina
tione hominũ. Tercio quia ſcđm ſeipſas indi
gentie nõ ſatiſfaciunt. Dicebat̃ enim ſupra fe
licitatem eſſe illud bonũ ad quod alia bona or
dinantur propter quod diuitie artificiales eo ip
ſo q̄ ordinant̃ ad diuitias naturales rationem

felicitatis hr̃e nõ pñt. ¶ Secundo in talibuſ ñ
eſt ponẽda felicitas qa non hñt q̄ ſint diuitie
niſi ex ordinatione hoĩm tantũ nũmiſmata au
tẽ nõ hñt q̄ ſint diuitie niſi ex ordinatione ho
minũ. vnde .i. polli. dicit̃ trãſmutatis vtẽtibuſ
.i. trãſmutata diſpoſitione vtentiũ ſiue tranſ
mutato ordine ⁊ diſpoſitione hoĩm: hmõi diui
tie nullã hñt dignitatẽ neq̧ utilitatẽ. qđ enim
tm̃ auri uel tot nũmiſmata tm̃ valeant tritici:
hoc eſt qa nũmiſmata reputant̃ magna in op
pinione hoĩm ⁊ qꝫ ſic uult ordo ⁊ diſpoſitio v
tentiũ eis. ¶ Tercio in talibuſ nõ ẽ ponẽda fe
licitas qa aurũ ⁊ argentũ ⁊ omnia nũmiſmata
nõ ſolũ aiam nõ ſaciãt nec ſunt pfectũ bonum
ſed etiã p ſeipſa nõ ſatiſfaciũt indigẽtie corpo
rali: põt eñi cõtingere ut dicit̃ .i. pollit. q̄ quis
diues pecunia fame moriat̃. Recitat̃ enim ibi
de quodã cui⁹ nomẽ erat Mida Qꝫ cuʒ nimis
eſſet auidus auri ut fabuloſe dicit̃ impetrauit
a deo ut qcquid tangeret fieret aurũ. Cum er
go tactus reſeruet̃ in ſingulis ptibus corporiſ
etiã ore nihil tangere poterat quin conuertet̃
in aurũ. Erat ergo ei magna copia auri cũ ta
mẽ fame periret q̄ eſſe nõ poſſet ſi aurũ uł ce
tera nũmiſmata vere eẽnt diuitie ⁊ vere ſatiſfa
cerent indigentie corporali. tũ ergo qa diuitie
in ordine ad aliqd tũ vero qa ſunt diuitie ex ĩ
ſtitutione hoĩm tũ qa cũ ſint corporalia ipſi ĩ
digentie corpali p ſe nõ ſufficiũt in eis non eſt
ponẽda felicitas. Qꝫ autẽ in naturalib⁹ diuiti
is cuiuſmõi ſunt cib⁹ ⁊ pot⁹ ⁊ ea q̃ p ſe indigẽ
tie corporali ſatiſfaciũt nõ ſit ponẽda felicitas
de leui pʒ: nam cũ felicitas ſit bonũ optimũ in
optimo noſtro queri dʒ: cũ ergo aĩa ſit potior
corpore felicitas nõ eſt ponẽda in talibus diui
tiis q̃ ſunt bona corporis. Sʒ ut ſupius dice
batur ponẽda ẽ in actibus virtutũ que ſũt bõa
aĩe cuilibʒ ergo hoĩ deteſtabile ẽ ponere ſuã fe
licitatẽ in diuitiis ſʒ maxĩe deteſtabile ẽ regie
maieſtati. Nã ſi rex aut pñceps ponat ſuã feli
citatẽ in diuitiis tria maxĩa mala inde ↄ̄ſequũ
tur. primo qa admittit maxĩa bona. ſcđo quia
efficit̃ tirãnuſ: tercio qa efficit̃ ppłi depdator
¶ Diligẽs eñi pecuniã ut finẽ ⁊ timẽs pecuni
am elargiri nũquã põt eſſe magnificus cui⁹ ẽ
facere magnos ſumptus nec etiã põt eſſe mag

nanimus qa etiã metuẽs pecuniã pdere nihil
magnũ attẽtabit. immo cũ ille ſit magnanim⁹
cui nihil corpale eſt magnũ ut uult phũs. iiii.
eth. ca. đ magnanimitate qa ĩ opinione auari
⁊ in opiniõe ponẽtis ſuã felicitatẽ in diuitiis:
diuitie ſunt qd magnũ ĩpoſſibile ẽ talẽ eẽ ma
gnanimũ. Si ergo magnificẽtia ⁊ magnanimi
tas ſunt maxĩa bona ⁊ maxĩe decet regiã mai
eſtatẽ eẽ ornatã talib⁹ virtutib⁹ deteſtabile ẽ
ei ſuã felicitatẽ in talibus ponere. ¶ Scđo de
teſtabile ẽ regi uel pñcipi ſuã felicitatẽ ponere
in diuitiis qa hoc facto tirãnus efficitur ẽ enĩ
dña inter regẽ ⁊ tirãnũ ut patebit in .iii. libro:
cũ determiabitur de regĩe regni: nã rex ꝓprie
ẽ q intẽdit bonũ regni ⁊ bonũ cõe. Si aũt intẽ
dit bonũ ꝓpriũ hoc ẽ ex ↄ̄ſequẽti tirãnuſ uero
ecõuerſo pñcipaliter itendit bonũ priuatũ. Si
aũt intẽdit bonũ publicũ hoc ĩ ex ↄ̄ſequẽti ut ĩ
quantũ ex bono cõi euenit ei aliqđ bonũ ꝓpri
um. Cũ ergo finis maxĩe diligat̃ ponẽs ſuã fe
licitatẽ ĩ nũmiſmate pñcipalr̃ intẽdit reſeruat̃
ſibi ⁊ cõgregare pecuniã nõ ergo ẽ rex ſʒ tirã
nus qũ ñ ĩtẽdat pñcipalr̃ bonũ publicũ ſʒ pua
tũ. ¶ Tercio hoc poſito ſeqt̃ q̄ rex ſit ppł; de
pdator nã finis ſi adeo intẽſe diligit q̄ qlibet
ſtudet omĩ uia oĩ mõ quo põt ↄ̄ſeq finẽ ſuũ po
nẽs igit̃ ſuã felicitatẽ in diuitiis ñ erit ſibi cu
re ſi opprimat uiduas ⁊ pupillos ſi depdet̃ po
pulũ ⁊ rẽ publicã dũ tamẽ poſſit pecuniã con
gregar̃ q enĩ bñ ĩtelligit qd ĩportat̃ noĩe finiſ
nõ põt eũ latere quẽlibet oĩ uia q̃ põt uelle cõ
ſeq ſuũ finẽ ẽ igit̃ rex tirãn⁹ ſi ſic uult eẽ dñs:
q̄ tñ bonũ rei publice nõ ꝓcuret: ſʒ tunc ẽ dep
dator qñ nõ ſolũ nõ ꝓcurat bonũ ſʒ etiã ĩfert
malũ. Quare ſi deteſtabile eſt regẽ admittere
maxĩa bona eẽ tirãnũ ⁊ depdatorẽ deteſtabile
eſt ſuã felicitatẽ in diuitiis ponere.

Qꝫ nõ decet regiam maieſtatẽ ſuam felicita
tem ponere in honoribus. Ca. viii.

Orte multi viuẽtes vita pollitica cre
dunt felicitatẽ ponendam eſſe in ho
noribus eo q̄ ut plurimũ ciues maxi
me honorari deſiderãt. ¶ Sũt aũt in honori
b⁹ tria attendenda per que triplici via venari

poſſumus felicitatem in eis ponendã non eẽ·
Primo enĩ bonor ẽ bonũ ad aliud ordinatum
Scđo qꝛ eſt bonũ extrinſecũ: tertio qꝛ ẽ magiſ
in bonorãte q̃ȝ in bonorato· Felicitas aũt ecõ
trario nõ eſt bonũ ad aliud ordinatũ ſȝ ẽ bonũ
ad quod alia ordinant̃: non ẽ bonũ extrinſecũ
ſed intrinſecũ: babet eẽ maxime in ipſa felicita
te ſed nõ ĩ eo cui⁹ eſt ipſa felicitas· Qꝫ enim ſit
bonũ ad aliud ordinatũ: pȝ p pbũm·i·etbi· qui
uult bonorẽ eſſe exbibitionẽ reuerentie ĩ teſti
moniũ virtutis cauſa ergo quare maxime bo/
mines volũt bonorari: ẽ ut appareãt ſapiẽtes
⁊ virtuoſi qbus maxie debet̃ bonor· Ideo ſm
pbũm nullus curat bonorari a pueris qꝛ reue
rentia taliũ nõ eſt debitum teſtimoniũ ſapie ⁊
virtutis: q̃re ſi bonor ẽ bonũ ordinatũ ad vir/
tutem: in bonore nõ eſt ponẽda felicitas ſȝ po/
tius in ipſis virtutib⁹ uel in actibus earum·
¶ Scđo nõ debite ponitur felicitas in bonori
bus qꝛ bonor nõ eſt bonũ intrinſecũ ſȝ extrin/
ſecũ: dictum eſt enĩ ꝙ bonor ẽ reuerẽtia exbi/
bita in ſignũ virtutis: ſignũ autẽ uel teſtimo/
niũ ſi plene manifeſtare uult ipſum ſignatum
oȝ ꝙ ſit quid notum ⁊ manifeſtũ: intriſeca aũt
nõ ſunt nobis nota ⁊ manifeſta ſȝ extrinſeca:
nõ enim cognoſcimus que quis in corde cogi/
tat: ſed q̃ exterius repñtat: reuerentia ergo q̃ ẽ
bonor ſi dȝ manifeſtare virtutẽ eius cui exbi/
betur nõ ſufficit ꝙ ſit cogitata in corde: ſȝ req
ritur ut exterius ꝓferatur: bonor ergo babet
rationẽ boni extrinſeci cum ſit reuerẽtia exbi/
bita p quedã exteriora ſigna quare ſi felicitas
nõ eſt ponẽda in bonis extrinſecis que ſũt bo/
na minora· Sed in intrinſecis que ſunt maio/
ra in bonoribus felicitas poni nõ debet·
¶ Tertio boc idẽ pȝ ex eo ꝙ bonor magis eſt
in bonorãte q̃ȝ ĩ bonorato ut plane uult pbũſ
i·etb· quare ſi in bonorib⁹ ponatur felicitas:
contĩget illa deteſtãda peruerſitas ꝙ felicitas
magis ſit in alio q̃ȝ in eo cui⁹ eſt: ſicut enĩ pro
uerbialiter dicit̃ curialitas eſt eius q facit ip/
ſam ſic bonor magis ĩ eo eſt qui facit ipſuȝ q̃ȝ
in eo qui p bmõi reuerentiam bonorat̃· Appa
ret autẽ boc eẽ ſenſibiliter verũ: nam ſi aliquiſ
inclinat ſe reuerenter ad aliũ uel bonorat ipȝ
conſtat inclinationẽ illam ꝓprie eẽ in ĩclinãte

nõ in eo cui inclinatio exbibetur· Accidens·n·
ꝓprie eſt in ſuo ſubiecto nõ aũt in obiecto· uel
ſi aliquo mõ eſt in obiecto magis tñ ĩ ſubiecto
Inclinatio ergo illa ⁊ reuerẽtia ſiue bonor ma
gis eſt in bonorante q̃ȝ ĩ bonorato· Sed cũ fe
licitas ſit maxie in ipſo felicitato uel in ipõ be
atificato in bonoribus nõ ẽ ponẽda felicitas·
Indecens ẽ ergo cuilibet boĩ ponere ſuã felici
tatem in bonorib⁹ ut credat ſe eſſe felicẽ ſi ab
bominibus bonorat̃· Maxie tñ boc eſt ĩdecẽs
regie maieſtati qđ etiã triplici via venari põt·
Si enĩ rex ſuã felicitatẽ in bonorib⁹ ponat ſe/
quẽtur ipſum tria mala: erit enĩ ſupficialr bo/
nus: erit p̃ſumptuoſus: ⁊ erit iniuſt⁹ ⁊ ĩequal̃·
nam ſi pñceps ſuã felicitatẽ in bonorib⁹ põat
cum ſufficiat ad boc qđ quis bonoret̃ ꝙ vide/
atur eſſe bonus: nõ curabit eſſe bonus exiſten
ter ſed apparẽter ⁊ ſupficialiter: vnde ⁊ pbũs
in polliticis curantes de bonore tñ dicit eſſe
fictos ⁊ ſupficiales· Si ergo maxie decet regeȝ
eſſe bonum exñtem maxime indecẽs eſt ipſuȝ
ponere felicitatẽ in bonorib⁹ ne ſit fictus ⁊ ſu
perficialis· ¶ Secundo indecenſ eſt regi pone
re ſuã felicitatẽ in bonorib⁹ qꝛ ex boc efficiet̃
periclitator populi ⁊ p̃ſumptuoſus nã cũ ſmiſ
maxime diligatur ſi princeps ſuã felicitatẽ in
bonoribus ponat ut poſſit bonorem conſeq:
preſumet ſuã gentem exponere omni periculo
Exemplum bmõi babemus de filio cuiuſdam
romani principis noĩe torquati qui nimii bo
noris auidus circa imperiũ patris ut bonorẽ
ſequeretur ſe expoſuit periculis bellicis· vnde
torquatus romanus pñceps ne alii ex boc exẽ
plũ aſſumerẽt ⁊ ne eſſent nimis bonoris aui/
di filiũ ſic preſumptuoſũ occidit non obſtante
ꝙ dictus filius victoriã obtinuit ab boſte: ne
ergo pñceps ſe precipitet ⁊ ne nimiſ preſumat
nõ expedit ei ſuã felicitatẽ ĩ bonorib⁹ ponere·
¶ Tercio boc ẽ indecens ei ne ſit iniuſtus ⁊ ĩ
equalis decet enĩ principẽ ſua bona diſtribue/
re ſm dignitatẽ pſonaꝝ ut plura bona dȝ dig/
nis ⁊ ſapiẽtib⁹ q̃ȝ ĩdignis ⁊ biſtrionib⁹· Sȝ ſi
pñceps ſuã felicitatẽ ĩ bonorib⁹ põat qꝛ fineȝ
ſummo ardore diligit nõ curabit remunerare
pſonas ſcđm ꝓpriam dignitatẽ: ſed ſolũ eo mõ
bñficia diuidet quo plus bonoris ꝯſeq poſſit·

Si ergo rex ſuam felicitatem in bonoribus po
nat erit malus in ſe qꝛ nõ curabit eſſe niſi ſup
ficialiter bon⁹: erit malus in pplo ſibi cõmiſſo
qꝛ nõ curabit eũ periculis p̃ſumptuoſe ⁊ p̃cipi
tanter exponere· erit malus in ſuis rebus: qꝛ
eas ñ diſtribuet eq̃liter ſm pſonaꝝ dignitatẽ·

Qꝫ nõ decet regiã maieſtatẽ ſuã ponere feli
citatem in gloria uel in fama· Ca·ix·

Differunt autẽ gloria ⁊ fama ab bono
re ⁊ laude: quia bonor ⁊ laus ſunt cã
fame ⁊ glorie: ex boc enĩ eſt aliqs in
fama ⁊ gloria qꝛ laudatur ⁊ bonorat̃· Honor
autȝ differt a laude qꝛ eſt vniuerſalior ea: nã
laus ꝓprie non eſt niſi p ſigna vocalia· ſȝ bo/
nor eſſe babet p quecunqȝ ſigna exteriora· vñ
dicit̃·i·retbo· ꝙ partes bonoriſ ſunt ſacrificia
recordationes in metis antiqua primorditas
ſedis ad orones ⁊ cetera talia exteriora ſigna
pertinentia ad reuerentiam· Gloria quidem ⁊
fama ꝓ eodem accipi conſueuit: nam gloria ẽ
quedam clara noticia de aliquo: eſt enim glo/
ria claritas quedam bec etiam eſt fama: quia
fama eſt quedam clara cum laude noticia· Si
tamen vellemus aliquo modo diſtinguere ĩter
gloriam ⁊ famã: diceremus ꝙ fama oritur ex
gloria: erit ergo bic ordo quia gloria oritur ex
bonore nam ex boc ꝙ aliquis eſt in magno bo
nore ⁊ in magno apparatu ex boc apparet cla
rus ⁊ glorioſus: fama autẽ oritur ex bonore ⁊
gloria quia ex boc ꝙ aliquis eſt ĩ bonore ⁊ glo
ria babetur in fama ⁊ precio· Accipiẽdo ſic glo
riam ⁊ famam large ⁊ pro eodem poſſet forte
alicui videri felicitatem ponendam eſſe in fa/
ma ⁊ gloria eo ꝙ ipſe poſſit eſſe magne latitu
dinis cuȝ ad diuerſas partes diffulgare poſſit
⁊ magne diuturnitatis cum per multa tempo
ra contingat ipſã indelebilem eſſe· Videtur ꝙ
maxime princeps in boc ſuã felicitatem pone
re debeat dicente pbõ·v·etbic· ꝙ merces que/
dam danda eſt principibus: bec autem eſt bo/
nor ⁊ gloria quibuſ ſi contenti nõ ſint tiranni
fiunt· Sed boc ſtare non poteſt qđ triplici via
venari poſſumus quantũ enĩ ad preſens ſpec/
tat ut ſatis põt patere p babita: Felicitas non

eſt tñ ſignũ boni ſed eſt etiã pfectum ⁊ per ſe
ſufficiens bonũ· Scđo felicitas ineſt tantũ bo
nis ⁊ beatis nõ autẽ infelicibus ⁊ prauis· ter/
tio eſt in interioribus bonis nõ in bis q̃ exte/
rius exiſtunt: fama ecõtrario eſt magis ſignuȝ
bonitatis q̃ȝ ſit ipſa bonitas ñ ſolũ cõpetit bo/
nis ſȝ etiã ut plurimũ competit ipſis prauis·
Rurſus magis ĩnitit̃ exterioribus ſignis q̃ȝ
interiori bonitati: ſi enĩ fama alicui⁹ ideo ex/
iſtit qꝛ apud bomĩes de ipſo babet̃ quedã lau
dabilis ⁊ clara noticia: cum ſcia noſtra non ſit
ipſa res nec ſit cã rerũ: ſed magis ſit ſignũ ea/
rum ⁊ quid cauſatũ ab eis· Fama nec eſt boni
tas noſtra nec ab ea dependet bonitas noſtra
ſȝ ſolũ ẽ quođ apparẽs ſignũ nr̃e bonitatis: ĩ
ea igit̃ felicitas nr̃a eſſe nõ põt· Scđo boc ſta/
re nõ põt qꝛ fama ⁊ gl'a apud boĩes nõ ſolũ de
bonis ſȝ etiã de boĩb⁹ prauis qꝛ enim multoci
ens in iudicãdo decipimur contingit ut pluri
mũ illa deteſtanda ꝑuerſitas ꝙ boni ⁊ digni ñ
babentur in precio: ⁊ praui ⁊ infelices ſunt in
gloria ⁊ in fama· Tercio in fama nõ eſt ponen
da felicitas: quia magis ĩnititur exterioribus
ſignis q̃ȝ interiori bonitati: nam bomo nõ in/
tuetur niſi ea que foris parẽt: nõ enĩ videmus
ipſas cogitationes mẽtis nõ ipſas virtutes et
malicias in aĩo exñtes: ſed ſi iudicam⁹ aliqueȝ
bonũ ⁊ virtuoſum boc ẽ ex bis qb⁹ exteriuſ in
noteſcit· ſicut enĩ ad boc ꝙ aliqs bonoret̃ ſuf
ficit ꝙ exteri⁹ bon⁹ appareat: ſic ad boc ꝙ ali/
qs ſit apđ boĩes ĩ fama ⁊ gl'a ſufficere videt̃
ꝙ exteri⁹ bona p̃cedãt: quare cũ regẽ deceat eẽ
totũ diuinũ ⁊ q̃ſi ſemideũ incõueniẽs ẽ felicita
tẽ ponere ĩ eo qđ ẽ ſignũ bonitatis q̃ȝ ſit boni
tas ⁊ ꝙ ipſi praui ꝑticipare pñt ⁊ magis ĩnitti
tur exterior ib⁹ ſignis q̃ȝ ĩteriori bonitati: incõ
ueniẽs ẽ ꝙ rex ſe credat eẽ felicẽ ſi ſit famoſus
apđ boĩes uel ſi ſit ĩ pplis gl'oſus· Nõ igit̃ dȝ
rex ſe credere eẽ btñ ſi ſit ĩ gl'a apđ boĩes attñ
beat⁹ ẽ ſi ſit in gl'a apđ deũ· dictũ ẽ ꝙ gl'a ⁊ fa
ma ẽ q̃dã clara cũ laude noticia· Dei autẽ noti
cia ut ad pñs ſpectat in trib⁹ differt a noticia
nr̃a: nã noticia dei cauſat res· noticia nr̃a cau
ſatur a rebuſ ut uult cõmen·xii·metb· Rurſus
noticia dei eſt infallibilis: noticia nr̃a pluries
fallitur· Ampli⁹ noticia dei ẽ de ipſis intimis

noſtris noticia vero noſtra per ſe ⁊ directe ſo/
lum exteriora cōprehendit· bonitas ergo nr̄a
ꝑ ſe dependꝫ a noticia dei tanquā effectꝰ a ſua
cauſa· Rurſus circa bonitatē noſtrā noticia d̄i
non fallit cum ſcīa ſua falli nō poſſit· Ampliuſ
bonitatē ⁊ maliciam noſtrā intimā deus clare
videt ⁊ ꝑcipit nō igitur eſſe poteſt ꝙ aliquis
apud deum ſit in gloria ⁊ in fama uel ſit apud
ipſum in clara noticia cum laude niſi ſit bonꝰ
⁊ beatus ut exigit ſtatus ſuus· licet ergo ſic ſit
de noticia dei ⁊ de fama ⁊ de gloria apud ipſuꝫ
nequaq̄ꝫ in fama ⁊ in gloria hominū felicitas
eſt ponenda· ꝙ vero dicebat̄ qđ eſt diuturna
⁊ lata dici poteſt ꝙ econuerſo qa eſt modica ⁊
arta: naꝫ ſcđꝫ boetiū fama romani ppl̄i nunq̄ꝫ
tranſiuit cauţaſū mōtē quō ergo fama vnius
hominis ꝑ vniuerſam terram ſe extendet· ſꝫ cuꝫ
tota terra ſit quaſi punctus reſpectu celi ⁊ ſm̄
aſtronomos quelibet ſtella fixa uiſu notabilis
ſit maior tota terra arta ⁊ exigua ſit fama cui
uſlibet hoīs· Rurſus hmōi fama eſt breuis nō
diuturna cum totum tēpus vite p̄ntis ſit qua/
ſi punctale reſpectu dei eternitatis cum enim
homo ſcđm intellectum ſit īmortalis in eo dꝫ
felicitatē ponere ꝙ īmortaliter ⁊ ꝑpetue dura/
re poſſit· ꝙ vero dicebatur mercedē tribuendā
eſſe regibus ⁊ hunc eſſe honorem ⁊ gloriā: nō
eſt intelligendus textus ph̄i ꝙ reges principa
liter ꝑ ſuo merito querere debeant gloriam et
famā hominū qa modicus eſſet eorū fructus
Sed hec ꝑ tanto dictū eſt ꝙ decet reges ⁊ pri͞
cipes eſſe magnificos ⁊ magnanimoſ: magna
nimi autem licet nō intendāt principaliter ho
norem ſed bonū· Honor tamen eos conſequit̄
⁊ decet eos acceptare honorem ſibi exhibitum
nō habentibꝰ hoībus aliquid maius ꝙ eis tri
buant ut dicit̄: iiii· eth· nō ꝙ honor ſit ꝯdigna
retributio eis ut ibideꝫ dr̄· Acceptare ergo ho
norem tanquā retributionem condignā pōt ī
telligi duplr̄ uel rōne ipſius honoris in ſe uel
ut ꝑcedit ex affectione dantiū· Honor autem
in ſe cū non ſit niſi quoddā ſignū ⁊ quoddam
teſtimoniū bonitatiſ ut patet nō eſt condigna
retributio· Attamen ut hmōi honor ut ꝑcedit
ex affectione dantiū habet ibi eſſe quedā con
grua remuneratio· nam eo ipſo ꝙ dantes non

habent aliquid maius ꝙ retribuāt cōgruit p̄n
cipi hoc modo honorē exhibitum acceptare ꝑ
pter quod plane patet ꝙ in hmōi acceptatōne
acceptatur affectio dantiū ⁊ non ꝑprie honor
datus ꝙ ſi tn̄ principes nō acceptarent hāc af
fectionem dantiū ſꝫ reqrerent agenti ſibi cō/
miſſa alia exteriora bona utputa aurū uel ar/
gentū uel diuitias alias tiranni eſſent naꝫ ex
hoc efficerent̄ ppl̄i predatores·

Qꝫ non decet regiam maieſtatem ſuam feli
citatem ponere in ciuili potentia· Ca· x·

Egetius in libro de re militari ſuper
omnia cōmendare videtur bellorum
induſtriā hoc eniꝫ ſcđm ipſum eſt ꝙ
romā maxime exaltauit qa maxime dederunt
operā rebus bellicis ⁊ ſummo ope ſtuduerunt
quō poſſent ſibi ſubicere nationes· propter qđ
ſcđm eundem vegetium hoc eſſe debet princi/
paliſſimū in intentione principis ꝙ habundꝫ
in ciuili potentia ⁊ ꝙ ꝑ eam ſibi ſubiiciat natō
nes ⁊ gentes ꝙ ſi in hoc eſſet felicitaſ regia vi
deretur eſſe ponēda in ciuili potentia qđ ē ſſm
ꝑbat· n· ꝑbūs in· vii· polli· v· rōibꝰ felicitatē n̄
eſſe ponendā in ciuili potentia· Prima via ſūt
tur ex eo ꝙ talis principatus nō multū durat
ſcđa ex eo ꝙ eſſe nō poteſt ſine bonitate vite·
tertia vero ex eo ꝙ eſt indignus· quarta auteꝫ
ex eo ꝙ ꝑ hmōi principatum ciues ordinantur
ad minora bona: quinta vero ex eo ꝙ tale do/
minium ut plurimum infert nocumentum·
¶ Prima via ſic patet nam ꝑ ciuilem potenti/
am velle ſibi ſubicere nationeſ hoc eſt velle do
minari ꝑ violentiā· Violentia auteꝫ ꝑpetuita/
tem neſcit· cum igitur violenta nō diu durent
talis principatus diu durare nō pōt: Immo ſi
cut qui eſt nature calide naturaliter agit cum
calefacit ſic q ē naturaliter liber arbitrio tunc
homo naturalr̄ dn̄atur bonis qn̄ eis libere et
voluntarie principatur qđ cōtingit ſi ppl̄us li
bere ⁊ uoluntarie precepta pricipis exequatur
nō ergo rex dꝫ ſe credere eſſe felicem ſi ꝑ uiolē
tiam ⁊ ꝑ ciuilē potentiā dn̄etur: quia tale dn̄i/
um cum ſit uiolentum ⁊ cōtra naturaꝫ diu du
rare nō poteſt· felicitas enī non eſt ponēda in

aliquo tranſitorio ſed magis in aliquo ſempi/
terno· ¶ Secundo in ciuili potētia non eſt po
nēda felicitas quia hoc pōt ineſſe alicui abſq̄ꝫ
bonitate uite: felicitas enim ut ſupra dicebat̄
eſt perfectum ⁊ per ſe ſufficiens bonum· Im/
poſſibile eſt autem in aliquo eſſe maximuꝫ bo
num: niſi ille bene uiuat ⁊ ſit maxime bonus
ſicut impoſſibile eſt in aliquo eſſe intenſ..m al
bedinem niſi ille ſit intenſe albus· Qꝫ autem
ciuilis potentia poſſit ineſſe alicui abſq̄ꝫ boni
tate uite· Patet ex his que temporibus retro/
actis facta conſpeximus· Uidemus multos ti
rannos peſſimos maxime habundaſſe in ciui
li potentia· Nam Dioniſius ſiracuſanus ſiue
ſicilianus ut recitat philoſophus in pollitici[s]
maxime habundauit in ciuili potentia ⁊ tamē
peſſimus tirannus erat· Nero autem ⁊ ceſar q
fuerunt romani principes: ⁊ enim habunda/
uerunt in ciuili potentia: peſſime tamen uiue
bant· Nam tante fuerunt luxurie ut omnino
uiderentur muliebres: tante fuerunt crudeli/
tatis ut non uideretur in eis eſſe aliquid mol/
le: nec clemētia aliqua· Unde philoſophus· vii
polliticorum ait ꝙ ridiculum eſt aliquem pu/
tare eſſe felicem: Si abiiciat bene uiuere nō er
go in ciuili potentia eſt ponenda felicitaſ que
ſine bonitate uite ineſſe non poteſt· ¶ Tertio
in huiuſmodi potentia non eſt ponenda felici
tas quia huiuſmodi principatus non eſt opti
mus nec eſt dignus· Si enim felicitas in ali/
quo principatu optimo ⁊ digno principari po
ni debet: ponenda eſt in principatu optimo et
digno· principari auteꝫ per ciuilem potentiaꝫ
eſt principari ſeruis non liberis: nam talis p̄n
cipatus eſt per coactionem ⁊ uiolentiam· Cuꝫ
ergo principatus ſe extendant ad inuicem ſm̄
eos quibus aliquis principatur ut uult philo/
ſophus in polliticis quanto liberi ſunt melio/
res ſeruis: tanto principari liberis eſt melius
⁊ dignius q̄ꝫ principari ſeruis· principatus er
go per coactionem ⁊ ciuilem potentiam cū nō
ſit liberorum ſed ſeruoꝝ non eſt optimus neq̄ꝫ
dignus· Ideo· vii· polliticorum dicitur ꝙ prin
cipatus liberorum qui eſt cum uirtute eſt me/
lior q̄ꝫ principari deſpotice· i· ſeruiliter·
¶ Quarto non eſt ponenda felicitas in ciuili

potentia quia ſi princeps ſe crederet eſſe felicē
ſi habundet in ciuili potentia: non ordinauit
ciues niſi ad exercitum armorum ⁊ ad ea per
que ſibi poſſit ſubicere nationeſ: inducet ergo
ciues non ad uirtutem iuſticie ſed ad uirtuteꝫ
fortitudinis· Iuſticia autem ut dicit philoſo/
phus· vii· polliticorum eſt maius bonum quā
ſit fortitudo: non ergo ordinabit ciues ad bo/
na maiora ut ad iuſticiam ſed ſolum ad mino
ra ut ad fortitudinem: ne ergo periclitetur bo
num gentis quod eſt diuinius q̄ꝫ aliquod bo/
num ſingulare: non decet principem ſuam feli
citatem ponere in ciuili potentia· ¶ Quinto
hoc non decet ipſuꝫ quia huiuſmodi principa/
tus infert ut plurimum nocumentum: nā cuꝫ
felicitas ſit finis omnium operatoruꝫ quilibꝫ
totam uitam ſuam ⁊ omnia opera ſua ut pluri
mum ordinat ad illud in quo ſuam felicitateꝫ
ponit: ponens ergo ſuam felicitatem in ciuili
potentia ⁊ in ſubiiciēdo ſibi nationes forte be
ne ſe habebit tempore belli· tempore tamē pa/
cis neſciet bene viuere nam ut plurimum non
ſtuduit niſi in exerciciis bellicis ⁊ totam uitaꝫ
ſuam ordinauit ad fortitudinem non ad iuſti
ciam ⁊ temperantiam tempore pacis in quo o
pus eſt iuſticia ⁊ temperantia neſciet uiuere·
Sed fiet uicioſus ⁊ incurret nocumentum ſm̄
animam: propter quod philoſophus· vii· polli
ticorum vituperans lacedemones ponētes fe/
licitatem in ciuili potentia: ⁊ ait turpe eſſe cuꝫ
bellamus participare bonis: cum vero uaca/
mus ⁊ ſumus in pace fieri vicioſos quare ſi in
conueniens eſt ponere felicitatem in aliquo n̄
diuturno ⁊ in eo ꝙ poteſt eſſe ſine bonitate vi
te: ⁊ eſt quid indignum ⁊ per quod ordinātur
ciues ad minora bona: ⁊ ut plurimum infert
nocumentum: inconueniens eſt principem po
nere ſuam felicitateꝫ in ciuili potentia ⁊ ꝙ cre
dat ſe eſſe felicem ſi poſſit ſibi ſubicere natio/
nes multas·

Qꝫ nō deceat regiam maieſtatem ſuam
felicitatē ponere in robore corporali uel
in pulcritudine uel in aliis bonis corpis
Caplm· xi·

Atis per habita manifeſtum eſt ꝙ in
bonis corporalibus non eſt ponenda
felicitas: Sunt tamen tria bona cor/
poris que homines maxime deſiderare viden
tur videlicet ſanitatem: pulchritudinem: ⁊ ro/
bur. Immo nõnulli in talibus ſuam felicitateꝫ
ponunt: Videtur enim omnino eſſe contrariũ
de bonis corporis ⁊ anime. Bona enim corpo
ralia quanto minus habent̃ magis deſ derant
tur: prius enim q̄ꝫ talia bona pregustentur cre
duntur eſſe maiora q̄ꝫ ſint: eis autem adeptis
apparent non eſſe tanta quanta credebantur.
Virtuteſ autem ⁊ bona intellectualia modum
conuerſum tenent: nam eis adeptis inueniun
tur maiora q̄ꝫ crederẽtur. Ideo ignorãtes dul
cedinem ſapientie aliquando reprehendũt va/
cantẽ philoſophie ⁊ negotio ſcientifico: quia
ignorant bonitatem ⁊ dulcedineꝫ virtutum et
ſcientiarum: quod ſi bene eam cognoſcerent:
non ſolum non increparent dãtes ſe ſcientiiſ
⁊ virtutibus ſed etiam deriderent quicunqꝫ ta
libus non vacarent. Bona ergo corporalia qa
non habita reputãtur maiora q̄ꝫ ſint multi ca
rentes corporalibus bonis adeo affectant ea:
⁊ credunt ipſa eſſe tante excellentie ut ſi habe
rent illa reputarent ſe eſſe feliceſ. Ideo dicitur
i. ethi. ꝙ infirmi egentes ut ſint ſani: felicitatẽ
ponunt in ſanitate: ⁊ mendici in diuitiis: tur/
pes vero in pulcritudine: debiles in robore.
¶ Sed ꝙ non ſit felicitas nec in robore nec in
ſanitate: nec in pulcritudine: triplici via vena
ri poſſumus: Primo quia talia bona ſunt cor/
poralia. Secundo quia quodãmodo exteriora
Tertio qa ſunt de facili mutabilia. Corpora/
lia enim ſunt quia habent eſſe in corporalibꝰ
ut in ſubiecto: nam ſanitas eſt in humoribus:
pulcritudo in membris: robur in oſſibꝰ ⁊ ner/
uis. Nam ut uult philoſophus. iii. de eligẽdis.
Sanitas eſt debita adequatio humorum. Pul
critudo eſt debita cõmenſuratio membrorum
Robur debita proportio oſſium ⁊ neruorum:
quare cum humores membrum nerui ⁊ oſſa
huiuſmodi ſint corporalia. Sanitas pulcritu/
do ⁊ robur corporalia eſſe dicuntur non ergo
in eis eſt ponenda felicitas. ¶ Secundo in ta/
libus felicitas poni non debet: quia ſunt quo/
dãmodo exteriora bona: nam homo ſcđm phi
loſophum eſt magis intellectus q̄ꝫ ſenſus ⁊ a/
nima plus eſt de ratione hominis q̄ꝫ corpus ⁊
ſemper forma magis dicit naturam rei q̄ꝫ ma
teria. Illa ergo ſunt bona maxima interiora
noſtra que ſe tenent ex parte anime: ponenda
eſt ergo felicitas non in ſanitate nec in pulcri
tudine corporis ſed anime. nõ igitur quis cre
dat ſe eſſe felicem ſi habeat equatos humores
⁊ ſit ſanus corpore: uel ꝙ habeat cõformia mẽ
bra ⁊ ſit pulcer: uel habeat proportionem oſ/
ſium ⁊ neruorum ⁊ ſit robuſtus corporaliter.
Sed ſi habeat equatas potentias ut ꝙ inferi/
ores potentie ſubſint rationi ⁊ ſit ſanus ⁊ for/
tis mente: ⁊ ſi huiuſmodi potentias habeat or
natas virtutibus ⁊ bonis operibꝰ: ⁊ ſit pulcer
in anima: tunc ut exigit ſuus ſtatus credat ſe
eſſe felicem. dicimus autem ut exigit ſuus ſta
tus quia plena felicitas in hac vita haberi nõ
poteſt. In ſanitate ergo ⁊ fortitudine ⁊ pulcri
tudine corporali quia ſunt quodammodo bo/
na exteriora: felicitas poni non debet. ¶ Quod
autem in bonis interioribus ſit proprie felici/
tas patet per philoſophum. vii. polliticoruꝫ di
centem ꝙ teſtis eſt nobis deus: ꝙ felicitaſ ĩ bo
nis interioribus eſt ponenda: teſtificatur enĩ
hoc deus per ſeipſum ut idem ibidem innuit:
nam deus non eſt beatus per aliqua exteriora
bona: ſed per ea que ſunt in ſeipſo: ſi ergo ani
ma beata aſſimulatur deo non erit beata niſi
per bona que ſunt in ſeipſa. ¶ Tercio in tali/
bus bonis non eſt ponenda felicitas: quia ſũt
valde mutabilia. Equatio enim humorum cũ
ſubſit motui ſupercelestium corporum varia/
tione aeris mutatione ciborum de facili varia
tionem recipit. Si amiſſa ſanitate amittitur
robur corporis quia laxantur membra: debili
tantur nerui propter quod tollitur proportio
illa neruorum ⁊ oſſium in quibus habet eſſe
fortitudo corporalis. Sic etiam tollitur pulcri
tudo quia amiſſa ſanitate membra fiunt maci
lenta non remanet in eis color debitus: amit/
tunt conformitatem illam ĩ qua reſeruatur de
cor ⁊ pulcritudo: non decet ergo regem nec ali
quem hominem in talibus ſuaꝫ felicitatem po
nere que ſunt corporalia: ſunt quodammodo
exteriora ⁊ de facili mutabilia. ¶ Dicamus er
go ad intelligentiam omnium dictorum ꝙ nõ
decet principem felicitatem ponere in volup/
tatibus corporalibus nec in diuitiis nec in ho
noribus nec in fama nec in ciuili potentia nec
in ſanitate nec in robore corporali nec in pul
critudine: omnibus tamen iſtis debet uti: ut
ſunt organa ad felicitatem. Debet enim uti ci
bis in quibus eſt delectatio corporalis prop/
ter conſeruationeꝫ indiuidui ſiue propter cõ/
ſeruationem proprie perſone: nam cum ipſe ſit
caput regni ex defectu eius poſſet conſurgere
malum gentis. Debet uti actu matrimoniali
propter conſeruationem ſpeciei ſiue propter p
creationem prolis: nam ex defectu filiorũ mul
ta regna paſſa ſunt diuiſionem ⁊ ſcandala: de/
cedentibus enim principibuſ abſqꝫ liberis plu
res inſurgunt ut dominentur ⁊ faciunt diſcen
ſionem in populo: debꝫ princeps poſſidere ſuf
ficientes diuitias ut poſſit regnum defendere
⁊ exercere operationes virtutum: decet eniꝫ re
gem eſſe magnificuꝫ beneficiare perſonas dig
nas: qđ ſine diuitiiſ fieri non poteſt. Sic etiaꝫ
ne vilipendatur maieſtas regia ẽ rex dignus
honore ⁊ expedit ei habere ciuilem potentiam
nam propter puipenſionem principis ut pluri
mum aliqui operantur mala ⁊ offendunt alioſ
quod regno non expedit. Sic etiam debet eſſe
cure ipſi principi de debita fama: quia propter
hoc inducuntur ſubditi ad virtutem. Nam ut
probatum ẽ q̄lis eſt princeps talis eſt ppl̄s: cũ
ergo princeps bonus predicatur ſubditi ſuſci/
piunt materiã bñfaciendi ſic etiã ſanitas pul/
critudo et fortitudo competunt principi non
ꝙ in eis ſit proprie felicitas ſed quia poſſunt
eſſe organa ad felicitatem talia ergo diligen/
da ſunt ut ſunt organa ad felicitatem ⁊ ut faci
unt ad quandam claritateꝫ felicitatis propter
quod de his quomodo diligenda ſunt hic bre
uiter pertranſiuimus quia de eis inferius ſu/
mus aliqua tractaturi.

Quomodo in amore dei ⁊ in actu prudẽ tie eſt ponenda felicitas.

Caplm. xii.

Uas autem felicitates philoſophus
poſuit vnam polliticam aliam contẽ/
platiuam: voluit autẽ felicitatem nõ
eſſe ponendam in viribus ſiue in potentiis a/
nime quia his non ſolum boni ſed etiam mali
participant: nec etiam voluit eſſe ponendam
eam in habitibus: quia habens habitum ⁊ nõ
operans quaſi aſſimulatur dormienti: quãdiu
autem homines dormiunt non videntur diſcer
ni felices a miſeris: ut innuit philoſophus. i.
ethi. In actu ergo ſiue in operatione anime ẽ
ponenda felicitas non in operatione vicii: Sꝫ
in operatione virtutiſ non virtutis cuiuſlibet
ſed virtutis perfecte. Felicitas ergo ut dicitur
i. ethi. eſt operatio anime ſm virtutem perfec/
tam: cum igitur pfecta virtus ſm philoſophũ
in uita pollitica ſit prudentia: ⁊ in uita cõtem/
platiua ſit perfecta virtus ſapiẽtia ſiue metha
phiſica ſcđm ipſuꝫ quicunqꝫ ſcit alios bene re/
gulare ſcđm prudentiam eſt felix polliticꝰ: qui
uero ſcit bene ſpeculari ſcđm methaphiſicã eſt
felix contemplatiuꝰ. ¶ De his ergo duabus fe
licitatibus mentionem fecit: de quarum vna đ
terminat̃. x. ethi. ut de felicitate pollitica. De
alia vero. ſ. contemplatiua determĩat in nono.
utrum autem ſit vera illa poſitio phĩ uel non:
non eſt preſentis ſpeculationis: tamen ut ap/
pareat quomodo deceat regiam maieſtateꝫ po
nere ſuam felicitatem in actu prudentie. Sciẽ/
dum ꝙ decet regem maxime ſuam felicitatem
ponere in ipſo deo ꝙ triplici via venari poſſu
mus. Rex enim eſt homo eſt dei miniſter ⁊ eſt
rector multitudinis. Inquantuꝫ autem eſt ho
mo participat intellectum ⁊ rationem: cum er
go bonum rationis non ſit bonũ aliquod par
ticulare ꝙ hoc eſt bonum ſcđm ſenſum ſed bo/
num rationis ſit bonuꝫ vniuerſale ⁊ intelligẽ
tie decet regiam maieſtatem eo ipſo ꝙ homo
eſt ⁊ rationem participat ponere ſuam felicita
tem in bono maxime vniuerſali ⁊ maxĩe intel/
ligibili: hoc autem eſt ipſe deus qui eſt maxĩe
bonum vniuerſale: quia eſt bonum omnis bo
ni: in eo enim omis bonitas reperitur: eſt etiã
bonũ maxĩe intelligibile qꝛ ẽ maxĩe ſimplex ⁊
maxĩe a materia ſepatus. ¶ Secũdo decet prĩ

cipem ſuam felicitatem ponere in ipſo deo nõ
ſolum quia bono eſt ſed etiam ſpeciali modo
eſt dei miniſter: nam illud quod habet aliqd
per participationem et imperfecte eſt inſtru/
mentum ꝛ organum eius ꝙ habet illud eſſen/
tialiter ꝛ perfecte: quia ergo vim regitiuam et
potentiam regendi habet principaliter ꝛ per/
fecte ſolus deus: oportet ꝙ quicunq; principa
tur ſiue regnat ſit diuinum organum ſiue ſit
miniſter dei: quare ſi miniſter ſuam mercedez
ꝛ ſuum premium debet ponere in ſuo domino
ꝛ debet eam expectare ab ipſo: decet regem qui
eſt dei miniſter ſuam felicitatem ponere in ip
ſo deo ꝛ ſuum premium expectare ab ipſo.
¶ Tertio hoc decet regem ex eo ꝙ eſt multitu
dinis rector: nam regens multitudinem debet
intendere cõmune bonum. In eo ergo debz ſu
am felicitatem ponere qđ eſt maxime vniuer/
ſale ꝛ omẽ bonum: hmõi autem eſt ut dicebatᷣ
deus ipſe: rex ergo quantũ eſt dei miniſter tũ
etiam qa habet intellectum ꝛ tũ quia intendit
bonum cõmune dz ſuam felicitatem ponere in
deo cui ſeruit qui ẽ bonum maxĩe intelligibile
ꝛ maxĩe vniuerſale ꝛ cõmune. Si ergo rex dzñ
deo ponere ſuam felicitatẽ oz ipſum hmõi feli/
citatem ponere in actu illius virtutis ꝑ quem
maxime deo coniungimur. hmõi eſt actus di/
lectionis ſiue caritatis. Amor ꝛ dilectio maxĩe
vim vnitiuam ꝛ coniunctiuã hñt. Unde dio?.
iiii. de diuinis noĩbus ait ꝙ amorẽ ſiue diui/
num ſiue angelicum ſiue humanũ ſiue natura
lem ſiue animalẽ vnitiuam quandam dicemuſ
eſſe virtutem. In amore ergo diuino eſt ponẽ
da felicitas: ſed cum probatio dilectio ſit exhi/
bitio operis ꝛ ex hoc aliquis probetur eẽ dilec
tiuus alterius. Si agat que ipſe uult: ſi prin/
ceps eſt felix diligendo deũ debet credere ſe eẽ
felicem operando que deus uult: maxime autẽ
deus requirit a regibus ꝛ principibus ut per
prudentiam ꝛ legem pplm ſibi cõmiſſum iuſte
ꝛ ſancte regant: regibus ergo ꝛ principib? po/
nenda eſt felicitas in actu prudentie non ſim/
pliciter ſed ut eſt imperatus a caritate prop/
ter quod in ipſo actu caritatis per quã ĩmedi
atius coniungimur ipſi deo magis eſt ponen/
da felicitas ꝙ̃ in actu prudentie: licet in hmõi
actu modo quo dictuz eſt aliqualiter felicitas
ſit ponenda.

Quantum ſit premium regis bene regentis populum ſibi cõmiſſum. Caplm. xiiii.

Magnum autẽ premium regis ꝛ mag/
nam eius eẽ felicitatẽ ſi per prudenti
am ꝛ legẽ recte regat populuz ſibi cõ
miſſum ex .v. venari poſſumus: Nam merces
regis ut ad preſens ſpectat ad .v. comparari vi
detur. videlicet ad dictũ a quo redditur: ad re
gem cui tribuitur: ad actum ex quo conſurgit
ad virtutem per quã efficitur: ꝛ ad materiam
circa quã verſatur. Deus enim eſt remunera/
tor omnium bonorũ ꝛ quia nõ remunerat niſi
ex amore cum ſemꝑ amor ſit ad ſiles ꝛ confor/
mes oz eſſe ſimilẽ ꝛ conformem deo: qui ab eo
remunerari deſiderat: quanto ergo qs magis
gerit imaginez eius ꝛ plus ſe cõformat ei ma
ius meritum ab ipſo ſuſcipiet: principis autez
ſtatus requirit ut ſit deo cõformior ꝙ̃ ex? ſub/
diti. Immo eo ipſo ꝙ rex ſtudet per legem ꝛ ꝓ
uidentiam ſuum regnum regere quõ deus to/
tum vniuerſum regit ꝛ gubernat rex maxime
conformatur ei: ergo reſpectu dei a quo premi
um expectatur eſt magna merces regis ſi reg/
num ſuuz recte regat: qa ex hoc ipſi deo maxĩe
conformatur. ¶ Secundo magnũ eſt premiuz
regis ſi referatur ad ipſum regem cui hmõi ꝑ
mium ẽ reddendum: nam omnis actus ex ipſa
difficultate operis quandã bonitatẽ aſſumit:
potẽtes enim tranſgredi ſi non tranſgredian/
tur laudabiliores fiunt: multi enim nõ exiſtẽ/
tes in ſtatu quo poſſunt mala facere preſeruãt
ſe a malo: quod ſi tamen ad ſtatum dignitatis
aſſumerẽtur multas tranſgreſſiones efficerẽt
propter quod .v. ethic. ſcribitur ꝙ principatus
virum oſtendit: tũc enĩ apparet qualis homo
ſit cum in principatu exiſtenſ in quo poteſt be
ne ꝛ male facere cogitat qualiter ſe habeat. Si
ergo merces regia comparetur ad ipſum regẽ
cui reddẽda eſt quandã magnitudinẽ habere
uidetur: reges uacantes cõmuni bono ſi non
tranſgrediantur cum poſſint tranſgredi maio
ris meriti eſſe uidẽtur: dicemuſ autẽ vacantes
cõmuni bono: qa ſi bono cõmuni nõ uacarẽt
non oz eos eſſe maioris meriti ex hoc trãſgre
di poſſent qa ſi nõ conſiderato cõmuni bono
quis periculo ſe exponat dato ꝙ non tranſgre
diatur qa indiſcrete agit ſuũ meritum nõ aug
mentatur. ¶ Tertio magnũ ẽ meritum princi
pis conſiderato actu ꝑ quẽ tale meritũ hz eſſe.
Nam ex hoc actus eſt uicioſus inquantũ ẽ cõ/
tra naturã ꝛ contra rõnis ordinẽ. Ex hoc autẽ
eſt bonus ꝛ uirtuoſus inquãtũ ẽ ſcđm naturã
ꝛ ordinẽ rõnis: quanto ergo actus magis eſt
ſm naturã ꝛ ordinẽ rõnis tanto eſt magis bo/
nus ꝛ magis meritorius. Ualde autẽ ſm natu
ram eẽ uidetur ꝙ pars exponat ſe ꝓ toto: uide
mus enĩ ꝙ ꝑiclitato capite ꝑiclitatur ꝛ totum
corpus: brachiũ quod ẽ pars corporis ſtatĩ ex
ponit ſe totaliter ꝓ capite ne totum corpus pe
reat reges ergo ſi bñ regãt gentẽ ſibi cõmiſſã
ex operibus eorum conſequẽtur mercedẽ mag
nam: qa ꝓ bono gẽtis ꝛ ꝓ bono totali totali/
ter ſe exponunt. ¶ Quarto magna eſt merces
regum rõne uirtutis ꝑ quã quis merẽt hmõi
meritum: nam minor uirtus requirit ad regẽ
dum ſeipſum ꝙ̃ ad regẽdũ familiaz ꝛ ꝙ̃ ad re
gendum ciuitatẽ: magna ergo debet eſſe uirt?
regis ad quẽ ſpectat regere nõ ſolũ ſe ꝛ ſuaz fa
miliam ſz etiã totum regnũ. Cũ ergo magne
uirtuti debeatur magna merces magnum erit
meritũ bene regentium regnũ ſuũ. ¶ Quinto
magnũ erit premiũ ipſorũ regũ ſi cõſideretur
materia circa quã operatᷣ: laudatur enĩ aliqs
ſi dirigat pſonam aliquã ſingularẽ cum ergo
bonũ gentiſ ſit diuini? ꝙ̃ bonũ aliquod ſingu
lare ipſa materia circa quã opatur rex que eſt
gens ꝛ multitudo indicat eius premium eſſe
magnum.

Explicit prima pars primi libri de re
gimine regum ꝛ principum.

Incipit ſecunda pars primi libri de regimine principum in qua tractatᷣ quas virtuteſ de beãt habere reges ꝛ principes.

Quomodo diuiduntur potentie anime ꝛ in quibus potentiis habẽt eſſe virtutes.

Capitulum primum

Poſtquaz auxiliante
deo compleuim? pri/
mam partem huius
primi libri ĩ quo agi/
tur de regimine ſui:
oſtendẽtes in quo re
ges ꝛ principes ſuaz
felicitatem debeant
ponere quia non de/
cet eos ſuum finẽ po
nere in diuitiis: nec in ciuili potentia: nec in
aliquibus: ſed omnibus his ut ſupra plenius
probabatur: debent uti tanquam organis ad
felicitatem. Suam autem felicitatem ponere d
bent in actu prudẽtie prout talis actus eſt im/
paratus a caritate: nam tunc reges habent fe
licitatem ſuo ſtatui debitam ꝛ condignã: quã/
do inſtigante dei dilectione ſm prudentiaz re/
gitiuam gentem ſibi commiſſam ſcđm legem
ꝛ rationez ſancte ꝛ iuſte regant. Principaliter
ergo regum felicitas ponenda eſt in ipſo deo
ꝛ ex cognitione ꝛ dilectione eius ſtudium ſuũ
ꝛ vitam ſuam ad hoc ordinare debet ut cogno
ſcentes ꝛ diligentes deum tanquam veri mini
ſtri eius ſcđm ordinem rationis dirigant po/
pulum ſibi cõmiſſum. ¶ His ergo itaq; perac
tis ꝛ oſtenſo in quo reges ponere debeant ſuũ
finem ſcđm ordinem ſuperius pretaxatum: re
ſtat oſtendere quibus virtutibus reges polle/
re debeãt. Uirtutes autem quedam ſunt qdaꝫ

ꝯnatus:⁊ quedam perfectiones anime : opoꝛ/
tet ergo pꝛius oſtendere quot ſunt potentie a/
nime: ⁊ in quibus potentiis habent eſſe virtu/
tes· Conſequenter autem manifeſtabitur quo
modo virtutes ſunt diſtinguende· Poſtea ve/
ro oſtendemus quot ſunt numero huiuſmodi
virtutes ⁊ que illarum ſunt pꝛincipales : ⁊ ſe/
cundarie· Deinde autem declarabitur ſingula
riter que ſit vnaqueq; illarum virtutū ⁊ quo
modo decet reges ⁊ pꝛincipes tales virtutes
habere· ¶ Potentie autem anime ſic diſtingui
poſſunt: quia potentie anime quedam ſunt na
turales: quedam cognitiue ſenſitiue: quedam
appetitiue: ⁊ quedam intellectiue · Naturales
potentie ſunt ille in quibus cōmunicamus cū
vegetabilibus ⁊ plantis: ut potentia nutriti/
ua: augmentatiua: generatiua: ⁊ talia que etiā
ipſis arboribus competunt· Potētie vero cog/
nitiue ſenſitiue ſunt viſus guſtus auditus ⁊ ta
lia in quibus cōmunicamus cum bꝛutis·
Appetitiue vero diſtinguuntur: nam quidam
appetitus eſt in homine in quo non cōmuni/
cat cum bꝛutis ut eſt appetitus ſequens intel/
lectū: quidam vero in quo cōmunicat cum eis
ut appetitus ſequens ſenſum· Appetitus autē
ſequens ſenſum poteſt nominari ſenſualitas:
ſequens intellectum nominatur voluntas: ſm
quem modum loquendi bꝛuta habent ſenſuali
tatem ⁊ appetitum ſenſitiuum: ſed non habēt
voluntatem ⁊ intellectum· Virtutes ergo de q
bus loqui intendimus: que ſunt quidam habi
tus laudabiles: uel erit in potentiis naturali
bus: uel in ipſis ſenſibus: uel in appetitu ſenſi
tiuo: uel in appetitu intellectiuo: uł in ipſo in
tellectu: uel in omnibus: uel his: uel in aliqui/
bus hoꝛum: In potentiis autem naturalibus
eſſe non poſſunt quod tripliciter patet· Pꝛio
quia ex naturalibus nec laudamur nec vitupe
ramur: nullus enim dicitur bonus homo ex eo
ꝙ habeat digeſtiuam bonam· uel bonam aug
mentatiuam· Secundo in talibus non habent
eſſe virtutes: Quia virtus eſt aliquid ſcd̄m ra
tionem ut pꝛobari habet ſecundo ethicoꝛum·
Potentie autem naturales ſcd̄m quod huiuſ

modi ſunt rationi non obediunt: nam ſiue qs
ratiocinetur ſiue velit non pꝛopter hoc per ſe
loquendo potentie naturales variantur in ac/
tibus ſuis: ſed ſemper ſcd̄m modum ſibi poſſi
bilem ſuas actiones efficiunt· Tertio in tali/
bus potentiis non ſunt habitus ⁊ virtutes: q
habitus ſunt ad determinandum potentias ut
bene uel male agant: ut per habitus virtuoſos
determinatur potentia ad agendum male: per
virtuoſos ad agendum bene: cū ergo natura
ſit determinata ad vnum : ⁊ potentie natura/
les ſufficienter determinentur ad agendū ex
natura ſua ſcd̄m eas nec ſumus vicioſi nec vir
tuoſi: ut hic de vicio ⁊ virtute loquimur: qua/
re in eis huiuſmodi virtutes eſſe non poſſunt
¶ His ergo tribus rationibus per quas pꝛo/
batum eſt virtutes non eſſe in potentiis natu
ralibus pꝛobari poteſt eas non eſſe in cogniti
one ſenſitiua ſiue in potentiis ſenſitiuis: nam
ſicut non laudamur nec vituperamur ex po/
tentiis naturalibus: ſic non laudamur nec vi/
tuperamur ex ſenſibus: nam ſicut nullus lau/
datur tanquam bonus homo ex eo ꝙ bene di/
gerit uel bene creſcit· Sic non laudatur ex eo
ꝙ acute uidet uł ſubtiliter audit niſi forte hoc
eſſet per accidens ut ſi quis ex ſuperflua com/
meſtione uł ex nimia potatione incurriſſet ob
talmiam oculoꝛum ne bene videret: uel debili/
tatem ſtomachi ne bene digereret: increparet̄
ille nō qa male digerit: uel quia nō clare videt
quia clare videre ⁊ bene digerere per ſe loquē/
do non eſt in poteſtate hominis· Sed increpa
retur ex nimio potu uel ex ſuperfluo cibo: naȝ
erat in poteſtate ſua ut poſſet uti potu ⁊ cibo
moderate· ¶ Secundo in ſenſibus non eſt po/
nenda virtus moralis quia ſicut potentie na/
turales non obediunt rationi quia ſcd̄m regu
lam rationis nullus magis uel minus auget̄:
uel magis ⁊ minus digerit: ſic nec ſenſus obe/
diunt rationi: non enim eſt in poteſtate homi
nis uidere clarius uel min⁹ clare: quare ſi vir
tus moꝛalis eſt aliquid ſcd̄m rationem huiuſ/
modi virtus in ſenſibus poni non debet·
¶ Tertio in talibus non eſt moꝛalis virtus:

quia ſicut potentie naturales ſufficienter de
terminantur ad actiones ſuas per ſuam natu
ram· Sic ⁊ ſenſus: nam ſicut ignis tantum ca
lefacit quantum poteſt calefacere pꝛopter qd̄
quia determinatus eſt· In actione ſua nec lau
datur nec vituperatur nec eſt in eo virtus mo
ralis· Sic quia potentia digeſtiua tantum di/
gerit quantum poteſt digerere ⁊ oculus tantū
uidet quantum poteſt videre in eis virtus mo
ralis eſſe non poteſt· nam per uirtutem mora/
lem determinatur potentia ad agendum : hec
autem ſufficienter determinantur ad actiones
pꝛopꝛias per naturam non ergo indigent vir/
tute morali· Si ergo nec in potentiis naturali
bus nec in ſenſibus eſt virtus moralis: cum p̄
ter potentias naturales ⁊ ſenſus non ſit niſi
intellectus ⁊ appetitus intellectiuus ⁊ ſenſitu/
uus oȝ eſſe in talibus virtutes morales·

Quomodo diſtinguuntur
uirtutes: ⁊ quomodo eē ha
bent in intellectu ⁊ appeti/
tu· Capl̄m· ii·

Oſtenſo ꝙ nec in potentiis naturali/
bus nec in ſenſibus habent eſſe uir/
tutes· Reſtat oſtendere quomodo di
ſtinguuntur virtutes: ⁊ quomodo in appetitu
⁊ intellectu exiſtunt· Diſtinguendum eſt igit̄
de virtutibus ⁊ de huiuſmodi potentiis: nam
uirtutum quedam ſunt intellectuales: quedaȝ
morales: quedam medie inter intellectuales ⁊
moꝛales· Virtutes intellectuales dicuntur ille
que ſunt in intellectu ſpeculatiuo cuiuſmodi
ſunt ſcientie ſpeculatiue: ut naturalis philoſo
phia geometria: methaphiſica ⁊ cetera talia·
Virtutes vero ſimpliciter morales ſunt ille: q̄
ſunt in appetitu ſiue appetitus ille ſit ſenſiti/
uus: ſiue intellectiuus: cuiuſmodi autem ſunt
iuſticia temperantia: foꝛtitudo: manſuetudo·
⁊ cetera talia de quibus ſum⁹ ſingulariter trac
taturi· Virtutes autem medie inter intellectu
ales ⁊ morales ſunt uirtutes exiſtentes in in/

tellectu pꝛactico ut pꝛudentia ⁊ alie uirtutes
ſibi annexe· Pꝛudentia autem ſcd̄m cōmenta/
torem ſuper libris ethicorum media eſt inter
uirtutes morales ⁊ intellectuales: computari
tamen poteſt cum uirtutibus moralibus: naȝ
pꝛudentia non eſt niſi in hominibus bonis: ſi
cut nec uirtutes morales: pꝛaui enim homines
et ſi poſſunt eſſe ſcientes aſtuti ⁊ verſipelles·
Pꝛudentes tamen eſſe non poſſunt ut ſuo lo/
co patebit· Inde eſt ergo quod dicitur· vi· ethi/
corum ꝙ impoſſibile eſt pꝛudentem eſſe non
exn̄tem bonū· ¶ Dimiſſis ergo uirtutib⁹ hui
uſmodi intellectualibus : ut dimiſſis ſcienti/
is ſpeculatiuis: de pꝛudentia ⁊ de virtutibus
moralibus eſt tractandum· Suſcepimus enim
ut pluries diximus pꝛeſens opus non ut ſcia/
mus ſed ut boni fiamus: que bonitas ſine pꝛu
dentia ⁊ virtutibus moralibus nobis ineſſe n̄
poteſt· ¶ Has autem virtutes in intellectu ⁊
appetitu ſic eſſe contingit dictum eſt enim uir
tutem eſſe aliquid ſcd̄m rationem: oportet er/
go eſſe rationalem potentiam in qua poteſt eē
uirtus· Rationale autem duplex eſt ſcd̄m phi/
loſophum per eſſentiam ⁊ per participationeȝ
Intellectus autem eſt rationalis per eſſentiaȝ
Appetitus uero per participationem: nam ap
petitus licet non ſit ipſe intellectus uel ipſa ra
tio eſſentialiter· dicitur tamen participare ra/
tionem: quia eſt aptus natus rationi obedire·
Potentie autem naturales ⁊ ſenſus : nec ſunt
rationales per eſſentiam quia nō ſunt ipſa ra
tio: nec ratione participant quia per ſe ⁊ ſcd̄m
quod huiuſmodi non obediunt rationi· Igit̄
in ſenſibus ⁊ in potentiis naturalibus ut ſu/
pꝛa dicebatur non habent eſſe uirtutes: ſed ſo
lum eſſe habent in intellectu ⁊ appetitu·
In nobis autem duplex eſt appetitus· intellec
tiuus ⁊ ſenſitiuus· Nam ſicut appetitus natu/
ralis ſequitur formam naturaliter adeptam:
ſic appetitus cognitiuus ſequitur formaȝ per
cognitionem appꝛehenſam· Sicut eniȝ grauia
ex eo ꝙ habent formam grauis: ſequitur ea q̄
dam naturalis inclinatio ⁊ quidam appetitus
naturalis ut naturaliter deſiderēt eſſe deorſuȝ

ſic habentia cognitionem prout habent in ſe/
ipſis formam apprehenſam ſequitur quedam
inclinatio ⁊ quidam appetitus ſcđm formam
illam: propter quod ſicut in nobis duplex eſt
cognitio ſenſitiua ⁊ intellectiua: ſic etiam eſt ī
nobis duplex appetitus videlicet ſenſitiuus q
ſequitur formam apprehenſam per ſenſum: ⁊ ī
tellectiuus qui ſequitur formam apprehenſaꝫ
per intellectum: Appetitus autem ſenſitiuus
duplex eſt. Nam cum animalia ſint ſupra ina/
nimata ſi natura elementis ⁊ rebus inanima/
tis dedit duplicem potentiam vnam per quā
tendunt in propriam quietem ⁊ aliam per quā
reſiſtunt ⁊ agunt in prohibentia ⁊ in contraria
multo magis hanc duplicem potentiam natu/
ra dedit ipſis animalibus que ſunt perfectio/
ra illis. Uidemus enim ꝙ ignis naturaliter ē
calidus et leuis per leuitatem autem tendit ī
locum proprium ⁊ in quietem ſibi conuenien/
tem: per caliditatem vero agit in contraria: ne
ergo ignis per quecunqꝫ contraria agentia im
pediretur ne per leuitatem in proprio loco qui
eſceret dedit ei natura potentiam calefactiuaꝫ
ut per eam reſiſteret ⁊ ageret in contraria cor/
ruptiua. Si ergo igni ⁊ rebus inanimatis na/
tura dedit duplicem potentiam vnam ꝑ quaꝫ
adipiſcuntur propriam quietem ⁊ aliam ꝑ quā
agunt in prohibentia ⁊ cōtraria: multo magis
hoc dedit animalibus: tribuit ergo eis dupli/
cem appetitum ſenſitiuum vnum per quē con
ſequitur propriam quietem ⁊ propriam delec/
tationem: ut concupiſcibilem ⁊ alium per quē
reſiſtant ⁊ aggrediuntur prohibitiua ut con/
traria ut iraſcibilem. Ita ꝙ concupiſcibilis ſe
habet ſicut leuitas uel grauitas in leuibus et
grauibus. Iraſcibilis vero ſe habet quaſi cali
ditas uel frigiditas in eis: nam ſicut grauia ꝑ
grauitatem recedunt a loco ſurſum tanquam
a non conueniente: ⁊ tendunt in locum deor/
ſum tanquam ad locum conuenientem ⁊ con/
formem: per frigiditatem vero reſiſtunt con/
trariis ne corrumpantur a propria natura et
deſeruit propria loca ⁊ propriam quietem.
Sic animalia per concupiſcibilem fugiunt ma

la triſtia ⁊ proſequuntur bona delectabilia.
Per iraſcibilem vero aggrediuntur contraria
que poſſent ea ab huiuſmodi delectationibus
prohibere: ut leo per concupiſcibileꝫ pergit ut
proſequatur cibum tanquam quid delectabile
per iraſcibilem vero aggreditur animalia illa
volentia ipſum prohibere in cibo adepto prop
ter quod bene dictum eſt ꝙ concupiſcibilis re
ſpicit bonum ⁊ malum ſcđm ſe: Iraſcibilis ve/
ro reſpicit bonum ⁊ malum inquantum habēt
rationem difficilis ⁊ ardui: nam cum bonum
ſcđm ſe dicat proſequendum malum vero qđ
fugiendum. Concupiſcibilis que ſcđm ſe ten/
dit in quietem ⁊ in bona delectabilia: ⁊ fugit
mala triſtia pro obiecto habet mala ⁊ bona ſē/
ſibilia ſcđm ſe conſiderata. Iraſcibilis vero ſe/
cundum quam aggredimur ⁊ reſiſtimus prohi
bentibus ⁊ nociuis: tendit in bona ⁊ mala ſen
ſibilia non ſcđm ſe conſiderata ſed ut habēt ra
tionem ardui ⁊ difficilis: nam arduitas ⁊ diffi
cultas potiſſime ſunt repugnantia ⁊ prohibē/
tia ne poſſumus conſequi bonum ⁊ vitare ma
lum. Imperfecte ergo egiſſet natura ſi dediſ/
ſet animalibus concupiſcibilem per quam vi/
tarent mala ⁊ proſequerentur bona: niſi dediſ/
ſet eis iraſcibilem per quam agrederentur im
pedientia delectationem illam: ut igitur ani/
malia ſcđm modum ſibi conuenientem prout
bene poſſint delectari per concupiſcibilem: dā
ta eſt eis iraſcibilis per quaꝫ reſiſtant ⁊ aggre
diantur impedientia delectationem illam.
Duplex eſt ergo appetitus ſenſitiuus iraſcibi/
lis ⁊ concupiſcibilis. Appetitus autem intel/
lectiuus qui dicitur voluntas remanet indiui
ſus: nam cum intellectus vniuerſaliori modo
reſpiciat ſuum obiectum ꝙꝫ ſenſus appetitus:
intellectiuus qui ſequitur intellectum vniuer
ſaliori modo fertur in bonum ꝙꝫ appetitus ſe
cundum ſenſum ⁊ quia quanto aliquid ſub v/
niuerſaliori modo accipitur tanto vnum ⁊ idē
exiſtens ad plura ſe extendit: licet appetitꝰ ſen
ſitiuus ſit alius ⁊ alius ſcđm quem proſequi/
mur delectabilia ⁊ ſcđm queꝫ aggredimur ter/
ribilia. Appetitus tamen intellectiuus vnus ⁊

idem exiſtens fertur in omne bonum intelligi
bile: non ergo eſt alius appetitus intellectiuꝰ
ſcđm quem ꝓſequimur bona delectabilia per
intellectum ⁊ aggredimur bona ardua: ſicut ē
alius appetitus ſenſitiuus ſcđm quē proſequi
mur bōa ſenſibilia delectabilia: ⁊ aggredimur
terribilia. Quare ſi omnis virtus moralis uel
eſt in intellectu uel in appetitu: ⁊ appetitus ali
us intellectiuus ut voluntas: alius eſt ſenſiti
uus ⁊ hoc duplex iraſcibilis .ſ. ⁊ concupiſcibi/
lis: oportet omnem virtutem moraleꝫ uel eſſe
in intellectu uel in voluntate uel in iraſcibili
uel in concupiſcibili: accipiendo ergo virtuteꝫ
moralem large prout ipſa prudentia dicitur q̄
dam virtus moralis: dicere poſſumus ſm̄ has
quatuor potentias anime in quibus habet eē
virtus ſumpte ſunt quatuor virtutes cardina
les videlicet prudentia iuſticia fortitudo ⁊ tē/
perantia: nam prudentia eſt in intellectu: iuſti
cia in uoluntate: fortitudo in iraſcibili tempe/
rantia in concupiſcibili.

Quot ſunt virtutes mora/
les ⁊ quomodo earuꝫ nume
rus eſt ſumendus.
Capl'm .iii.

Philoſophus circa finem .ii. ethi. ꝑter
prudentiam ⁊ iuſticiam enumerat .x.
virtutes morales: videlicet fortitudi
nem temperantiam honoris amatiuam mag/
nanimitatem largitatem magnificentiā man/
ſuetudinem veritatem affabilitateꝫ ⁊ eutrape/
liam quā bene vertibilitatem uel ſocietatē ap/
pellare poſſumus. Igitur computata iuſticia
⁊ prudentia .xii. ſunt virtutes morales de qui/
bus omnibus quid ſunt ⁊ quomodo decet eas
reges habere ⁊ quas partes habent uel virtu/
tes annexas ſingulariter eſt dicenduꝫ. Nume
rus autem earum ſic poteſt accipi nam cū ſub
iectum virtutis ſit: uel intellectꝰ uel voluntas
uel appetitus ſenſitiuus. Omnis virtus mora
lis uel eſt in intellectu ut prudentia: uel volun
tate ut iuſticia: uel ī appetitu ſenſitiuo ut ille

decem virtutes morales quas enumerauimus
quas tāgit phūs circa .ii. ethi. ¶ Poſſunt alio
modo ſic accipi hee virtutes: nam virtutes ſūt
medietates quedam: ⁊ nō habent fieri niſi cir
ca ea que ſunt in poteſtate noſtra in quibꝰ de/
cet nos ponere medietatem uel equalitatem ſi
ue rectitudinē: huiuſmodi autem tria ſunt ſci/
licet rationes paſſiones ⁊ operationes exteri/
ores: ꝑ virtutes enim debemus habere ratio/
nes rectas: paſſiones moderatas: ⁊ operatiōes
exteriores equatas ⁊ menſuratas. Scđm ergo
ꝙ habemus rationes rectas habet eſſe prudē/
tia: prout vero habemus exteriores operatio/
nes menſuratas ⁊ equatas habet eſſe iuſticia.
Sed prout ſunt in nobis paſſiones moderate
accipiuntur ille .x. virtutes morales de quibꝰ
in principio huius capituli fecimus mentionē
Iuſticia ergo que eſt in volūtate ſic differt ab
illis decem virtutibus que ſunt in appetitu ſē
ſitiuo: utreqꝫ enim moderant ⁊ equant opera/
tiones exteriores ⁊ paſſiones exiſtentes in ap
petitu aliter tamen ⁊ aliter: nam ille decem vir
tutes per ſe ⁊ primo moderant ⁊ rectificāt paſ/
ſiones: ſi autem rectificant operationes exteri
ores hoc eſt ex conſequenti: inquantum mode
ratis paſſionibus moderate ferimur in opera
tiones exteriores. Iuſticia autem econuerſo ꝑ
prius equat ⁊ moderat ipſas res uel ipſas ope
rationes exteriores: facit enim ꝙ cuilibet tri/
buatur ꝙ decet: uel ꝙ ei detur quod ſuum eſt.
Si autem moderat ⁊ rectificat paſſiones ⁊ mo
tus exiſtentes in appetitu hoc eſt ex conſequē
ti inquantum moderatis ⁊ equatis rebus ⁊ o/
peribus exterioribus paſſiones in nobis recti
ficantur ⁊ moderantur. ¶ Tercio autem hic
eadem diuiſio ſumi poteſt: nam omnis virtus
moralis tendit in bonum rationis. Tendere
autem in bonum rationis poteſt eſſe triplici/
ter: uel quia huiuſmodi bonum perficit: uel qꝛ
ipſum efficit: uel quia ipſuꝫ cuſtodit ⁊ ꝯſeruat
Prudentia autem tendit in bonū rationis: qꝛ
ipſaꝫ rōꝫ ꝑficit. Eſt .n. prudētia ī ipſo ītellectu
tāqꝫ ꝑfectio ī ipo ꝑfectibili: iuſticia vero tēdit
ī bonū rōis qꝛ hmōi bonū efficit: nā iuſticia ī

opibus exteriorıbꝰ ⁊ in ipſis rebuſ efficit illud
bonum ⁊ illam equalitatem quam ratio dictat
Alie autem uirtutes morales ut communiter
ponitur tendunt in bonuʒ rationis quia illud
cuſtodiunt ⁊ conſeruant· Nam huiuſmodi uir
tutes moderantes paſſiones agunt ne per eas
homo abducatur ⁊ recedat a bono rationis ꝓ
pter quod huiuſmodi bona dicuntur cuſto/
dire ⁊ conſeruare· Dicamus ergo ꝙ uirtꝰ mo
ralis uel rectificat rationes ⁊ eſt in ratione et
eſt rationis perfectiua: ⁊ ſic eſt prudentia· Uel
eſt in uoluntate ⁊ adequat operationes exteri
ores ⁊ eſt boni rationis effectiua ⁊ ſic eſt iuſti
cia· Uel eſt in appetitu ſenſitiuo ⁊ moderat paſ
ſiones ⁊ eſt boni ſcd̃m rationem cuſtoditiua ⁊
conſeruatiua ⁊ ſic ſumuntur ille decem uirtu/
tes morales ſuperius numerate: Quarum nu
merus ⁊ ſufficientia ſic pōt accipi· Dictum eſt
enim uirtutes illas eſſe circa paſſiones: quas
per ſe habēt moderare ⁊ equare prout ergo ex
aliis ⁊ aliis obiectis ſurgunt alie ⁊ alie paſſio/
nes: accipi poterant alie ⁊ alie uirtutes: prout
in illis paſſionibus ſcd̃m ordinem rationis a/
liud ⁊ aliud medium reperitur· ¶ Ut ergo lice
at typo ⁊ ſuperficialiter pertranſire dicamus
ꝙ paſſiones uel ſurgunt ex bono uel ex malo:
Si ex malo uel ex futuro uel ex preſenti· Si ex
futuro ſic fiunt in nobis paſſiones: timor ⁊ au
dacia: timor cum ab eo refugimus: audacia cū
illud aggredimur: inter has autem duas paſ/
ſiones ſumitur vna virtus media· ſ· fortitudo
Erit ergo fortitudo que eſt medietas timoris
⁊ audacie in iraſcibili quia timor ⁊ audacia: in
iraſcibili habent eſſe· Si uero huiuſmodi paſ/
ſiones oriuntur ex malo preſenti quod eſt no
bis iam illatum uel inſurgimus ad puniendū
⁊ tunc eſt ira que eſt per paruipenſionem: uel
propter malum illatum appetit penam in uin/
dictam· Si autem ab hac punitione uel ab hac
vindicta refugimus ſic eſt mitiditas: medium
autem horum eſt virtus que dicitur manſue/
tudo· Manſuetudo tamen non proprie nomi/
nat virtutem mediam eſſe inter mitiditatem
⁊ iram· Immo magis nominat ipſam paſſio/
nem que eſt mitiditas: attamē ut dicitur quar
to ethicorum quia non habemuſ proprium no
men reſpectu huiuſmodi virtutis nominatur
nomine paſſionis deficientis: ⁊ dicitur man/
ſuetudo· Erit autem manſuetudo in iraſcibili
quia in ea ſunt mitiditas ⁊ ira cōtra quas hui
uſmodi virtus videtur conſiſtere: due igit̃ vir
tutes exiſtentes in iraſcibili ſumunt̃ circa paſ
ſiones que oriuntur ex malo: ut fortitudo eſt
circa paſſiones ortaſ ex malo futuro· Manſue
tudo circa paſſiones ortas ex malo preſenti·
Si autem ſumantur virtutes circa paſſiones
que oriuntur ex bono: tunc diſtinguenduʒ eſt
de bono: quia quoddam eſt bonum hominis
in ſe: quoddam vero eſt bonum eius ut habet
ordinem ad alios: bonū hominis in ſe duplex
eſt: quia quoddam eſt delectabile: ut cibi ⁊ po/
tus ⁊ talia: quoddam vero utile ut pecunia:
quoddam vero honeſtum ut honor· Honeſtū
enim ab ipſo honore ſumit originem: eſt enim
honeſtum quaſi honoris ſtatus· Circa paſſio/
nes ortas ex bono delectabili non ſumitur ni/
ſi vna virtus vt temperantia que eſt in concu/
piſcibili· Circa paſſiones vero ortaſ ex utili ſu
muntur due virtutes· Nam huiuſmodi bonuʒ
uel eſt mediocre ⁊ cōmune ⁊ ſic ſumitur libera
litas que eſt circa mediocres ſumptus· Uel eſt
illud bonum arduum ⁊ ſic eſt magnificencia:
que eſt circa magnos ſumptus: idem eſt enim
magnificentia ſicut magnificus: erit igitur li/
beralitas in concupiſcibili: magnificentia ve/
ro ratione arduitatis erit in iraſcibili· Si ve/
ro illud bonum ſit honeſtum ſiue honor: tunc
honor ille uel eſt mediocris tunc eſt quedam
virtus que communi nomine dici poteſt ho/
noris amatiua ſiue honoris amor· Si autem
honor ille ſit magnus ⁊ tunc ſic dicitur mag/
nanimitas que eſt circa honores· Erit autem
honoris amatiua in concupiſcibili magnani/
mitaſ vero in iraſcibili ex quo patet ꝙ quia bo
na delectabilia non ſic poſſunt habere rationē
ardui ſicut utilia ⁊ honeſta: licet tam ex bonis
utilibus ꝗ̃ ex honeſtis ſumantur due virtuteſ
quarum vna eſt in ꝯcupiſcibili alia ĩ iraſcibili·
Ex bonis tamen delectabilibus non ſumitur
niſi vna virtus que eſt in concupiſcibili ut tem
perantia· Si vero huiuſmodi virtutes ſuman/
tur circa paſſiones que oriuntur ex bonis: ut
communicamus cum aliis deſeruiunt nobis
ad veritatem uite· Sic ut dicitur ſecundo ethi
corum ſumuntur tres virtutes nam cum aliis
communicamus in uerbis ⁊ operibus: opera
autem et verba ut communicamus cum aliis
deſeruiunt nobis ad ueritatem uitam ⁊ luduʒ
Erit ergo triplex virtus videlicet veritas affa
bilitas ⁊ eutrapelia: que poteſt dici bona uer/
ſio: eſt autem veritas ut hic de ea loquimur et
ut eſt virtus non ſpeculatiua ſed ſumitur hic
veritas prout aliquis non eſt ypocrita nec iac
tator ſed eſt aptus uerbis ⁊ factis oſtendit ſe
talem qualis eſt· ¶ Affabilitas uero eſt quan/
do quis bene ſe habet circa conuerſationem vi
te ut quando non eſt adulator non eſt diſcolꝰ
ſed eſt affabilis ⁊ curialis· ¶ Eutrapelia vero
ſiue bona uerſio eſt: quando aliquis ſic ſe ha/
bet in ludis: ut non ſit hiſtrio: ꝙ de omnibus
velit ludere: nec ſit agreſtis ꝙ ꝺ nullo uelit lu
dere: ſed ſit eutrapelus ⁊ bene ſe uertens ut ſe
habeat circa ludos prout expedit: Omnes au/
tem hee tres virtutes quia non ſunt circa ali/
quid arduum: ſunt in concupiſcibili· Patet er/
go ꝙ cum quatuor potentie anime ſunt ſuſcep
tibiles virtutum de quibus loquimur duode/
cim ſunt huiuſmodi virtutes quia vna eſt in ĩ
tellectu ⁊ vna in voluntate: quatuor in iraſci/
bili ⁊ ſex in concupiſcibili· In intellectu ẽ pru/
dentia: in uoluntate iuſticia: in iraſcibili ẽ for
titudo: manſuetudo: magnanimitas: ⁊ magni
ficentia que ſic accipiuntur: quia fortitudo et
manſuetudo ſunt circa paſſiones ortas ex ma
lis: ut fortitudo eſt circa paſſiōes ortas ex ma
lis futuris: manſuetudo circa paſſiones ortas
ex malis preſentibus: Magnificentia vero et
magnanimitas ſunt circa bona ardua alr̃ ⁊ alr̃
quia magnificētia circa magna bona utilia ut
circa magnos ſumptus: Magnanimitas vero
circa magna bona honeſta: ut circa magnos
honores· In concupiſcibili autem ſunt ſex vir
tutes videlicet temperantia liberalitas hono/
ris amatiua: veritas: affabilitas: ⁊ eutrapelia:
que ſic accipiuntur: quia tres harum ut tempe
rantia liberalitas ⁊ honoris amatiua: ſumun
tur ſcd̃m bonum hominis in ſe· Alie vero tres
ſcd̃m bona hominis in ordine ad alium: ſcd̃m
ergo utraqꝫ bona ſunt tres virtutes· Nam bo/
na hominis in ſe tria ſunt: nam quedam ſunt
delectabilia: circa que eſt temperantia: quedā
utilia circa que eſt liberalitas: quedam hone/
ſta circa que eſt honoris amatiua· Sic etiam
bona in ordine ad alium tripliciter poſſunt cō
ſiderari: uel ut deſeruiunt nobis ad manifeſta
tionem ⁊ ſic eſt veritas· uel ad vitam ⁊ ſic eſt
affabilitas: uel ad ludum ⁊ ſic eſt eutrapelia:
oſtenſum eſt ergo quot ſunt huiuſmodi virtu
tes ⁊ quō diſtinguuntur·

Qꝫ bonarum diſpoſitionuʒ
quedam ſunt uirtutes que/
dam ſupra virtutes quedaʒ
ſunt ancillantes virtutibuſ
⁊ quedam preparationes ad
virtutem·

Caplm· iiii·

Iſtinximus in precedēti capitulo ꝙ
duodecim ſunt virtutes: quarum v/
na eſt in intellectu ut prudentia vna
in voluntate ut iuſticia: quatuor in iraſcibili
ut fortitudo: manſuetudo: magnificētia ⁊ mag
nanimitas· Et ſex in concupiſcibili ut tempe/
rantia liberalitas: honoris amatiua: veritas:
affabilitas: ⁊ eutrepalia quas etiam in precedē
ti capitulo enumerauimus· Ne ergo aliquis
crederet nō eſſe aliquas alias bonas diſpoſiti/
ones preter virtutes enumeratas: decreuimuſ
oſtendere ꝙ loquendo de bonis diſpoſitioni/
bus de quibus locuti ſunt philoſophi quia de
aliis ad preſens non intendimus tractatum
conſtituere; quedam ſunt uirtutes: Quedam
ſunt etiam ancillantes virtuti: Etiaʒ ſunt que

dam preparationes ad uirtutem: quedam ſu/
pra uirtutem· Large enim accipiendo uirtutē
omnes huiuſmodi bone diſpoſitioneſ uirtuteſ
appellari poſſunt: Nihilominus tamē quedaꝫ
bone diſpoſitioneſ ancillantur virtuti ut bene
conſiliari ⁊ bene iudicare de conſiliatis: ancil/
lantur prudentie qui ergo bene diſpoſitus eſt
ad hoc aptus eſt ut ſit prudens· ¶ Quedam
vero bone diſpoſitiones nō ſunt completa vir
tus ſed ſunt diſpoſitiones ad virtutem: ut per
ſeuerantia ⁊ continentia que ut de eis philoſo
phus loquitur non ſunt completa virtus: ſed
diſpoſitio ad virtutem· Nam ille perſeuerare
dicitur qui non cadit ⁊ ſi non temptetur: hoc
autem etiam ⁊ non uirtuoſi aliquando habēt
qui non paſſionati non ruunt· Continens au
tem dicitur qui paſſionatur ⁊ habet paſſiōes
fortes tamen continet ſe ⁊ non credit paſſioni
ſed rationi: non ergo continens eſt plene vir/
tuoſus: quia propter paſſiones fortes licet be
ne agat non tamen eſt ei delectabile bene age/
re· continentia ergo ⁊ perſeuerantia ſic accep/
ta quāuis ſit quedam bona diſpoſitio non ta/
men eſt virtus: ſed diſpoſitio ad virtutem·
Sunt etiam quedam bone diſpoſitiones que
ſunt ſupra virtutem: cuiuſmodi eſt virtus di/
uina: ſiue virtus heroica ⁊ ſuperiuſta de qua
determinatur ſeptimo ethicorum· nam ſicut a
liqui homines ſunt ſicut beſtie ⁊ ſunt mali ul/
tra modum hominuꝫ· Sic aliqui ſunt quaſi di
uini ⁊ ſunt boni ſupra modum: propter quod
tales ſuperuirtuoſi dici poſſunt· Huiuſmodi
autem virtutem diuinam que eſt quodāmodo
ſuper virtus: maxime habere debent reges ⁊
principes qui ut dictum eſt ſemidii eſſe debēt
¶ Quarto quedam bone diſpoſitiones ſunt
ipſe virtutes cuiuſmodi ſunt prudentia: iuſti/
cia ⁊ alia de quibus in precedenti capitulo fe/
cimus mentionem· De omnibus ergo his qua
tuor ſuo loco dicemus· Determinabim⁹ ergo
de virtutibus oſtendentes quomodo reges et
principes debent habere uirtutes· Determina
bimus etiam de amminiculantibus virtuti ⁊ de
diſpoſitionibus ad uirtutem ⁊ de hiſ que ſunt
ſupra uirtutem oſtendentes quomodo reges
⁊ principes oportet talibus eſſe ornatos· Sed
primo de ipſis uirtutibus eſt dicendum·

Quod uirtutum ſunt quedam prin
cipales quedam cardinales quedaꝫ
uero annexe·

Caplm· v·

Numerauimus ſupra duodecim vir/
tutes: ſed non omnes ille· xii· ſunt e/
qualis perfectionis: non ſunt eque
principales· Conſueuit enim apud ſanctos et
etiam apud philoſophoſ diſtingui inter uirtu
tes: quia quedam ſunt cardinales ⁊ principa/
les: quedam uero annexe· Cardinales autem
ſunt quatuor uidelicet prudentia: iuſticia: for
titudo ⁊ temperantia· Annexe autem ⁊ nō pri
cipales ſunt alie octo de quibus ſupra fecimuſ
mentionem· Has autēꝫ quatuor uirtutes eſſe
cardinales et principales triplici uia inuelti/
gare poſſumus· Prima uia ſumit̃ ex parte ma
terie circa quam uerſatur· Secunda ex pte ſub
iecti in quo exiſtunt: Tercia ex parte conditio
num que ad uirtutes requiruntur· Prima uia
ſic patet: nam omnis uirtus uel eſt circa ratio
nes: uel circa paſſiones: uel circa operationes
Cum enim contingat ratiocinari recte: ⁊ non
recte oportet dare uirtutem aliquam que ſit
recta ratio per quam de ipſis agibilibus rec/
tas rationes faciamus· ¶ Rurſus cum conti/
gat operari recte ⁊ non recte ſic eſt dare virtu
tem per quam dirigimur in ratiocinando de
agibilibus ⁊ eſt dare uirtutem per quam diri/
gimur in operando ipſa agibilia·
¶ Amplius quia contingit nos paſſionari re
cte ⁊ non recte: oportet dare uirtutes aliquas
per quas modificemur in ipſis paſſionibus·
Cum ergo paſſiones quedam impellunt nos
ſemper ad malum: ut paſſiones concupiſcibi/
les quia proni ſumus ad agenduꝫ ſemper illa·
Quedam uero retrahunt nos a bono: ut paſſi
ones iraſcibiles· circa paſſiōes oꝫ dare uirtutē
aliquā ne paſſiōes nos īpellāt ad id quod rō
vetat: ⁊ oportet dare virtutem aliam ne paſſi/
ones retrahant nos ab eo ꝙ ratio dictat· Om
nis ergo virtus uel rectificat rationes uel eq̄t
operationes: uel modificat paſſiones: ne nos
impellant ad id quod ratio vetat: uel modifi/
cat eas ne nos retrahant ab eo ꝙ ratio dictat
⁊ quia prudentia principaliter rectificat ratio
nes: Juſticia principaliter equat operationes
temperantia principaliter modificat paſſio/
nes ne nos impellant ad id quod ratio vetat:
Fortitudo principaliter modificat eas ne nos
retrahant ab eo quod ratio dictat· Jdeo ratio
ne materie circa quam verſatur hmōi virtuteſ
dicuntur hee· iiii· cardinales ⁊ principales: qꝛ
ſunt circa materiam illam circa quam princi/
paliter uerſatur humana vita· ¶ Secūda via
ad inueſtigandum has eſſe virtutes cardina/
les ⁊ principales ſumi pōt ex parte ſubiecti in
quo exiſtunt· Dictum eſt enim ſupra virtutes
de quibus loquimur eſſe in quatuor potenti
is anime: videlicet in intellectu: in voluntate:
in iraſcibili: in concupiſcibili: Cum ergo in in
tellectu pratico principalior virtus ſit pruden
tia: in uoluntate loquendo de virtutibus acq/
ſitis principalior ſit iuſtitia· Jn iraſcibili vero
principalior ſit fortitudo: Et in concupiſcibi/
li temperantia· Jdeo hee· iiii· virtutes ſcilicet
prudentia: iuſticia: fortitudo: ⁊ temperantia:
principales ⁊ cardinales eſſe dicuntur·
¶ Tercia via ſumitur ex parte conditionum
que ad quālibet virtutem requirunt̃: nam om
nis actus ſi virtuoſus eſſe debet oportet ꝙ fi/
at prudenter: iuſte: fortiter: ⁊ temperate: Jdeo
hee quatuor virtutes principales ⁊ cardinaleſ
eſſe dicuntur· Jn aliis ergo virtutibus poteſt
eſſe aliqua principalitas ſicut magnanimitas
quandam principalitatem habet ſuper virtu/
tes alias quia ſcdm philoſophum· iiii· ethicoꝝ
Magnanimitas videtur eſſe ornatus quidam
omnium aliarum virtutum· Sic etiam magni
ficentia quandam principalitatem habet pro/
pter magnitudinem ſumptuum circa quā ver
ſatur: habent ergo alie virtutes quandam pri
cipalitatem: ſed hee quatuor ſimpliciter princi
pales ⁊ cardinales eſſe dicuntur: ꝙ quomodo
ſit in proſequendo de eis ſingulariter plenius
oſtendetur· Si ergo hee quatuor ſunt pricipa/
les ⁊ cardinales reſpectu aliarum: primo d̄ his
quatuor eſt dicendum· ¶ Rurſus quia prudē/
tia eſt principalior omnibus aliis cum ſit di/
rectiua omnium aliarum: ⁊ iuſticia ſit princi/
palior q̄ꝫ fortitudo ⁊ temperantia cuꝫ iuſticia
ſit circa cōmutationes rerum ⁊ circa diſtribu/
tiones bonorum ⁊ erga que principaliter uer/
ſatur vita noſtra ⁊ quia fortitudo eſt principa
lior q̄ꝫ temperantia: cum fortitudo magis or/
dinetur ad bonum gentis ⁊ ad bonum cōmu/
ne q̄ꝫ ipſa temperātia· Jdeo hic ordo eſt tenē/
dus q̄a primo dicemus q̄d eſt prudētia ⁊ ꝙ de
cet reges ⁊ principes eē prudenteſ· Secundo d̄
terminauimus de ipſa iuſticia oſtendentes ꝙ
decet reges ⁊ principes eē iuſtos· Deinde de/
terminabimus de fortitudine ⁊ temperantia:
declarantes ꝙ contingit reges ⁊ principes eē
fortes ⁊ temperatos· Conſequenter vero trac/
tabimus de magnitudine ⁊ magnificētia ⁊ ali
is virtutibus manifeſtātes quomodo decet re
ges ⁊ principes talibus virtutibus eē pfectos·

Quomodo diuerſimode notificari
poteſt quid eſt prudētia·

Caplm· v·

Rudentia autē de qua primo tracta/
re intendimus ad diuerſa comparari
hꝫ ⁊ ꝓut ad diuerſa compatur aliā ⁊
aliam notificationē ſuſcipit: quantū enim ad
pñs ſpectat prudētiam ad· v· comparari poſſum⁹
videlicet ad virtutes morales quarū ē directi/
ua: ad virtutes intellectuales reſpectu quarū
eſt p̄ceptiua: ad materiā circa quā verſat̃: ad
ſciam ⁊ ad artē a q̄buſ diſtinguit̃· Eſt enī pru
dentia virtutū moraliū directiua: nā virtutes
morales de ſe inclināt in finē ſibi conuenietēꝫ
ut tēperantia inclinat in ſobrietatē ⁊ ī deteſta/
tionē uenereoꝝ: ſꝫ nō ſufficit inclinari in finē
debitū tēperantie: uel in finē aliarū uirtutum
moraliū niſi ſciamus quō poſſumus ꝯſequi ta
lē finē ꝙ fit ꝑ prudētiam: ꝑ uirtutes ergo mo/
rales preſtituimus nobis debitos fines· Sed
per prudentiam cum habemus dirigimur in

fine illos· Accipit aūt prudentia fines a vir
tutibus moralibus ⁊ per ea que ſunt ad finem
recte dirigit in fines illos· Quare prudētia ut
comparatur ad virtutes morales ſic diffiniri
poteſt quod eſt perfectō intellectus ſiue quod
eſt bona qualitas mentis directiua in finem
virtutum moralium· ¶ Secundo poteſt com/
parari prudentia ad virtutes intellectuales re
ſpectu quorum eſt preceptiua: prout enim ad
preſens ſpectat ſi circa agibilia bene negociari
volumus tria habere debemus· Primo debe/
mus diuerſas vias inuenire· Secundo ō inuē
tis debemus iudicare· Tercio debemus preci/
pere ut fiant opere ſcōm inuenta ⁊ iudicata:
ut ſi vellemus ſcōm opera bellica castrum ali/
quod capere: Primo inueniende eſſent vie et
cogitandi eſſent modi per quos caſtrum iſtud
capi poſſet· Secundo iudicandum eſſet de viiſ
inuentis utrum bone eſſent ad propoſitum ꝓ
ſequendum. Tertio precipiendum eſſet ut fie
rent opera ſcōm inuenta ⁊ iudicata· In īntellec
tu ergo noſtro eſſe debent tres virtutes. vna ꝑ
quam bene inueniamus ⁊ bene conſiliemur q̄ꜫ
philoſophus· vii· ethi· appellat enbuliam· i· be
ne conſiliatiua· Alia uero per quam bene iudi/
cemus de inuentis quam philoſophus appel/
lat ſineſim· i· bene iudicatiuam· Tertia ꝑ quaꝫ
precipiamus ut fiant opera ſcōm inuenta ⁊ iu
dicata: ⁊ hanc dicimus eſſe prudentiam· Pru/
dentia ergo reſpectu virtutis inuentiue ⁊ iudi
catiue dicitur eſſe preceptiua· q꞉ ꝙ ille inueni/
unt ⁊ iudicant iſta precipit ut fiat· Prudentia
ergo īmediatius dirigit in opera fienda eo ꝙ
precipiat illa fieri quā faciat virtus inuentiua
⁊ iudicatiua: cum ergo in moralibus actus et
opera dicantur eſſe potiora: Prudētia que im
mediatius ſe habet ad ea eſt potior virtute in/
uentiua ⁊ iudicatiua· Prudentia ergo reſpec/
tu virtutis inuētiue ⁊ iudicatiue que ſunt vir
tutes intellectuales ſic diffiniri poteſt quod ē
preceptiua inuentorum ⁊ iudicatorum· Unde
vi· ethicorum dicitur ꝙ ſicut enbulie eſt inue/
nire ⁊ ſineſis eſt iudicare ſic prudentie eſt p̄/
cipere· ¶ Tercio prudentia comparari poteſt
ad materiam circa quam uerſatur cuꝫ enī pru/

dentia ſit circa agibilia ⁊ agibilia ſint ſingula
ria oportet prudentiam eſſe circa particularia
applicādo vniuerſales regulas ad ſingularia
negocia: ut ſexto ethicorum declarari habet·
comparata ergo prudentia ad materiam circa
quam uerſatur ſic deſcribi poteſt ꝙ prudentia
eſt virtus ſcōm vniuerſales maximas particu
laria facta concernens huiuſmodi vniuerſales
regule ſane bone leges conſuetudines ⁊ alia ꝑ
que regulari poſſumus in agendis·
¶ Quarto comparari habet prudentia ad ip/
ſam ſcientiam a qua diſtinguitur: nam ſcien/
tia proprie eſt de rebus neceſſariis iuxta boe/
tiū primo ariſmetrice: Scientia eſt eorum que
īmutabilem ſubſtantiam ſortiuntur· Pruden
tia autem eſt actuum humanorum ⁊ rerum cō
tingentium que ſunt in poteſtate noſtra·
¶ Quinto comparari poteſt prudentia ad ar
tem a qua etiam diſtingui habet: nam ars eſt
reſpectu factibilium ⁊ non preſupponit recti/
tudinem voluntatis· Prudentia vero eſt reſpe
ctu agibilium ⁊ preſupponit rectitudinem ap
petitus: propter quod ſcribitur ſexto ethicoꝝ
ꝙ artifex voluntarie peccans eſt melior q̄ꜫ pec
cans inuoluntarie· Prudens voluntarie pec/
cans eſt peior· In operibus ergo deſeruienti/
bus arti melius eſt peccare volūtarie q̄ꜫ inuo
luntarie ſed in operibus deſeruientibus ad vi
tam circa que verſatur prudentia peius ē pec
care voluntarie q̄ꜫ inuoluntarie prudentia er/
go quia nullus poteſt eſſe prudens niſi ſit bo/
nus ⁊ habeat uoluntatem rectam non eſt ars
ſed virtus prout ergo prudentia comparatur
ad artem a qua diſtiguitur ſic diffiniri poteſt
ꝙ eſt recta ratio agibilium preſupponens rec
titudinem voluntatis· ¶ Ex omnibus ergo
his de ipſa prudentia vnam cōmuneꝫ deſcrip
tionem formare poſſumus dicendo ꝙ Prudē
tia eſt virtus intellectualis directiua virtutuꝫ
moralium preceptiua ſcōm inuenta ⁊ iudica/
ta ſcōm vniuerſales maximas· Particularia
contingentia ⁊ agibilia concernens: preſupo/
nens rectitudinem voluntatis·

¶ Qꝛ decet reges ⁊ principes eſſe pru/ dentes· Caplm· vij·

Iſo quid eſt prudentia: ⁊ oſtēſo ꝙ ꝑ
prudentiaꝫ recte dirigimur in bonū
finē in quē inclinant uirtutes mora
les: reſtat oſtendere ꝙ decet reges ⁊ principeſ
eſſe prudentes· ¶ Sunt aūt quantū ad p̄ſens
ſpectat tria que maxime rex attendere debet·
Primo eniꝫ ſpectat ad ipſum ſūme intendere
ut ſit rex ſcōm rei veritatem: ⁊ nō noīe tantū
Secundo ſtudere debet ne ſuus principatus ī
tirannidem ꝯuertat̃· Tercio ſtudere debet ut
naturaliter dominet̃· ¶ Triplici ergo uia in/
ueſtigare poſſumus ꝙ decet regem eſſe pru/
denteꝫ· Primo: quia ſine prudentia nō eſt rex
ſm rei veritatē: ſed noīe tm̄· Scdo: quia ſine
ea defacili vertit̃ in tyrannū· Tercio: qꝛ ſine
ipſa nō pōt naturaliter dn̄ari· Prima via ſic
patet· Nam rex eſt nomen officij ⁊ dignitatiſ
Eſt enī regis officiū ut ſuā genteꝫ regat ⁊ di
rigat in debitū finē qō ipſuꝫ nomē regis oſtē
dit· nomen enī regū a regendo ſumptum eſt·
Regere aūt alios ⁊ dirigere ipſos in finē de/
bitum fit ꝑ prudentiā· Unde dicit̃ · vi· ethi· ꝙ
illos extimamꝰ eſſe prudentes: qui ſibi ⁊ alijs
poſſunt bona ſpeculari ⁊ ꝓuidere· Prudentia
ergo eſt quidā oculus quo bonus ⁊ debitus fi
nis ꝯſpicit̃· Qui ergo hoc oculo caret nō ſuf/
ficienter uidere pōt ipſuꝫ bonū: nec ipſuꝫ de/
bitum finē: in quē eſt ppl's dirigendus· Sicut
ergo ſagitator non poſſet ſufficienter ſagita/
re ſiue ſagittam in ſignū dirigere: niſi ipſum
ſignū uideret· Sic nec rex pōt ppl'm dirigere
ſiue regere: ⁊ ip̄m in debitū finē dirigere: niſi
ipſum finē ꝑ prudentiā ſpeculet̃· Si ergo ſine
prudentia nullus pōt ſufficienter gentem vel
ppl'm regere: ⁊ ipſam dirigere in finem bonū
⁊ debitū: ſine ea nullus erit rex: ſm rei uerita
tem ⁊ ut decet· licet forte ſit rex appellatiōe et
noīe· Videt̃ enī ꝙ vir ſine prudentia poſitus
in dignitate regia ſit denarius eneus uel plū
beus: poſitus in cōputo mercatoꝝ· Mercato
res eniꝫ cū ratiocinando cōputant: aliqn̄ unū
denariū eneū uel plumbeū ponunt loco mille
librarū: qō ergo n̄ ualet vnū ouū: repreſentat

valorē magis p̄cij· Denariꝰ ergo ille magis ē
ſignum valoris q̄ꜫ ualeat· Sic ſi vir prudētia
careat: ⁊ regia dignitate fungat̃: cuꝫ ipſe par
ui ualoris ſit eſt loco magni precij· Magis er
go eſt ſignū regis: q̄ꜫ ſit rex· Ut igitur ſit rex
non ſolū noīe ſed re: decet ipſū hr̄e prudētiaꝫ
¶ Scdo hoc decet eū: ne defacili in tyrannuꝫ
conuertat̃· Dictū enim eſt ꝙ ꝑ prudentiā di/
rigimur in bonū finem: in quē inclinant uir
tutes morales· Eſt enī prudentis ꝓuidere bo
na ſibi ⁊ alijs: ⁊ dirigere ſe ⁊ alios in optimū
finem· Si ergo aliquis prudentia careat per
quā dirigimur in optima bona: ſm veritateꝫ
defacili efficiet̃ tyrannus: quia diuitias ⁊ bo
na exteriora: que ſunt bona optima ſecunduꝫ
apparentiam: credet eſſe optima ſimpliciter·
Immo qꝛ imprudentes nō cognoſcūt niſi ſen
ſibilia bona cuiuſmōi ſunt diuitie ⁊ bona exte
riora· Rex prudentia carens: qꝛ nō cognoſcet:
non reputabit niſi ſenſibilia bona: ⁊ dimiſſis
virtutibus totū ſtudiū ſuum ponet ut affluat
diuitijs ⁊ ſenſibilibꝰ bonis· Efficiet̃ ergo de/
predator ppl'i: dn̄abitur tyrannice: nō curabit
qualitercūqꜫ poſſit pecuniā extorq̄re· ¶ Ter/
cio decet reges ⁊ principes hr̄e prudentiaꝫ: qꝛ
ſine ea nō poſſunt naturaliter dn̄ari· Nam ut
declarari habet primo politicoꝝ· Ex hoc ē ali
quis natural'r ſuus: qꝛ deficit intellectu ⁊ neſ
cit ſeip̄m regere· Ex hoc aūt natural'r eſt dn̄s
quia viget intellectu ⁊ prudentia: ⁊ nouit ſe ⁊
alios in debitū finem dirigere· Hanc enī ve/
ritatem non ſolū approbant ph'ica dicta: ſꝫ eti
am ꝯfirmant ſingula regimina naturalia· Vi
demus enī natural'r hoīes dn̄ari beſtijs· Vi/
ros feminis· Senes pueris· Homines natura
liter dn̄ant̃ beſtijs: quia hominū genuſ viget
prudentia· Beſtie enī prudentia ⁊ arte paruꝫ
ꝑticipāt· Sic etiā viri dn̄ant̃ feminis: qꝛ ut
declarari habꝫ primo pol'· femia hꝫ cōſiliū in/
ualidum· Cōmuniter enī femine deficiūt a vi
roꝝ prudentia: ꝙ ſi reperiant̃ mulieres alique
prudentiores viris: hoc eſt ut raro: ⁊ in pauci
oribus ut plurimū· Ergo femina uiro natura
liter debet eſſe ſubiecta: eo ꝙ naturaliter defi
ciat a viri prudentia· Hoc etiam mō iuuenes
naturaliter decet antiquioribꝰ eſſe ſubiectos

quia inexperti agibilium non ſic habundant prudentia ſicut illi. Ubicūq; igitur hoc naturaliter ſeruit: ⁊ illud naturaliter dñat᷑: ſemp̄ principans pollet prudentia: a qua deficit q̄ naturaliter ſeruus exiſtit. Ut igitur rex naturaliter dominet᷑: oportet ꝙ polleat prudentia ⁊ intellectu.

Quot ⁊ que oporteat hēre regem ſi debeat eſſe prudens. Capl'm. viii.

Uoniam nunq̄ perfecte habet᷑ aliquod totum niſi habeant᷑ ptes eius Si debeat aliquis eſſe pfecte prudēs oportet ipſum hēre omnia que concurrunt ad prudentiā: ⁊ omnes ptes eius. Conſueuerunt autem aſſignari octo partes prudentie. Uidelicet: memoria: ꝓuidētia: intellectus: ratio: ſolercia: docilitas: expientia: ⁊ cautio. Quare ſi rex aut princeps debeat eſſe prudens: oportet ipſum eſſe memorem: prouidum: intelligentē rationabilem: ſolertem: docilē: expertū: ⁊ cautum. Hec autem octo que dicunt᷑ eſſe partes prudentie ſic accipi poſſunt. Nam ut patet ex habitis: ex hoc aliquis dicit᷑ eſſe prudens: q̄a eſt ſufficiens dirigere ſe ⁊ alios in aliq̄ bona: ſiue in aliquos bonos fines. Quatuor ergo ē ibi cōſiderare. Uidelicet bona ad que dirigit Modū p quem dirigit: pſonā dirigentē ⁊ gentē quā dirigit. Ratione bonoꝝ ad que dirigit oportet regem eſſe memorē ⁊ ꝓuidum. ꝓpter modum ſcdm̄ quem dirigit: oportet ipſū eſſe intelligentem ⁊ rationabilem. Ratione ꝓprie pſone que alios eſt dirigens oportet ꝙ ſit ſolers ⁊ docilis. Ratione uero gentis quam dirigit congruit ꝙ ſit exptus ⁊ cautus Si enī rex debet gentem aliquā ad bonū dirigere: oportet ꝙ habeat memoriā p̄teritoꝝ ⁊ ꝓuidentiā futuroꝝ. Debet enim hēre preteritoꝝ memoriam: non ꝙ poſſit preterita immutare: quia nulli agenti hoc eſt poſſibile: ſed decet regem hēre preteritoꝝ memoriam: ut poſſit ex p̄teritis cognoſcere q̄d euenire debeat in futurum Nā ut ſcribit᷑ ſcdo rethoricoꝝ. in ꝯtingentib⁹ agibilibus utplurimū futura ſunt p̄teritis ſimilia. ¶ Secundo decet ipſum hēre ꝓuidentiā futuroꝝ: quia homines ꝓuidentes futura bona cogitant uias p quas faciliter illa adipiſci valeant. Ergo ratio bonoꝝ ad que rex gentē ſuā dirigere debet expedit ut habeat ꝓuidentiam futuroꝝ: ut facilius illa futura bona adipiſci valeat: ⁊ ut habeat memoriā preteritoꝝ. ut ex actis p̄teritis ſciat q̄d agere debeat ī futurū. ¶ Ratione vero modi p quem dirigit oportet qđ habeat intellectū ⁊ ratiōē: ſiue oportet ꝙ ſit intelligēs ⁊ rational'. Modus enī quo rex ſuū ppl'm dirigit: oportet ꝙ ſit humanus. q̄a rex ipſe homo eſt. Homo eniꝫ intelligit ratiocinando ⁊ diſcurrendo. accipit enī aliq̄ principia ⁊ aliquas p̄miſſas: ex quibus elicit intētas ꝯcluſiones. ⁊ hoc taꝫ in ſpeculabilibus: q̄ꝫ in agibilibus. Nam ſicut fiunt rōnes ut demonſtret᷑ q̄d ſit uerū cognoſcendū. ſic fiūt rationes ut pſuadeat᷑ quid ſit bonū ꝓſequendū Ratione igit᷑ hui⁹ modi cognoſcendi qui ē inditus hoīb⁹: volens alios dirigere oportet ꝙ ſit intelligens cognoſcendo principia ⁊ p̄miſſas. et rationalis rōtinando ⁊ eliciendo ex illis p̄miſſis cōcluſiones intentas. Uel oportꝫ ꝙ ſit intelligens: ſciendo leges cōſuetudines bonas: ⁊ alia que poſſunt eſſe pricipia ⁊ regule agendoꝝ. Oportet autē ꝙ ſit rōnalis ſpeculando ex illis regulis q̄d agere ꝯgruit. Sicut ergo rōne bonoꝝ ad que dirigit oportet regē eſſe memorē ⁊ ꝓuidū: ſic ratione modi p quē dirigit oportet ip̄m eſſe intelligentē ⁊ rationalē. ¶ Sed rōne ꝓprie pſone que eſt alioſ dirigens oportet ꝙ ſit ſolers ⁊ docilis. Nam q̄ in tanto culmine eſt poſitus: ut tantā gētē reget habeat: oportet ꝙ ſit induſtris ⁊ ſolers ut ſciat ex ſe inuenire bona gentis ſibi cōmiſſe. Uerū q̄a nullus homo ſufficit ad excogitandum omīa que p̄nt eſſe vtilia toti regno: Cū hoc ꝙ regem expedit eſſe ſolertē ex ſe: que bona ſunt regno utilia excogitando: oportet ip̄m eſſe docilē alioꝝ ꝯſilijs acquieſcēdo. Poſſumus enī dicere de rege qđ dicit᷑ de magnanimo. iiij. ethi. Qđ non decet ipſuꝫ fugere cōmouentē. Non enim decet regem in omnibus ſequi caput ſuū: nec inniti ſemp ſolertie ꝓprie Sed oportet ipſum eſſe docilē: ut ſit habilis ad capeſcendam doctrinā alioꝝ acquieſcendo doctrinis ⁊ conſiliis baronū: ſenioꝝ: ſapientū: ⁊ diligentiū regnū: patet ergo ꝙ ratione ꝓprie pſone que eſt alios dirigens oportet regem eē ſolerteꝫ ⁊ docilē. Sed rōne gentis quā dirigit oportet ipſum eſſe exptum ⁊ cautū Expientia enim eſt reꝝ particulariū. ꝓut igit᷑ ſunt alia ⁊ alia pticularia. ⁊ ꝓut aliquis negociat᷑ circa aliam ⁊ aliā gentē: ſunt alia ⁊ alia exquirēda. oportet igit᷑ principem reſpectu gentis cui p̄eſt eſſe expertū cognoſcendo pticulares conditiones gentis ſibi cōmiſſe: ut poſſit eaꝫ meli⁹ in debitū finē dirigere. ¶ Ultimo opꝫ ip̄m eſſe cautū. nam ſicut in ſpeculabilibus falſa aliquando admiſcentur veris ꝓpter qđ credūtur vera que non ſunt vera. ſed apparent vera. Sic in agibilibus mala multotiens admiſcent᷑ bonis ꝓpter qđ credunt᷑ bona: ſꝫ nō ſūt bona. ſꝫ apparent bona. Oportet igit᷑ regem eſſe cautū reſpuendo apparēter bōa ⁊ eligendo bōa ſimplr̄: ad que debet dirigere gentem ſibi commiſſam.

Quomodo reges ⁊ principes poſſunt ſeipſos prudentes facere. Capl'm. x.

Nima in ſedendo ⁊ q̄eſcendo fit prudens: ut uult philoſophus. vij. phiſicoꝝ. Reges ergo ⁊ principes ſi deſiderant eſſe prudentes nō debent vanitatib⁹ intendere: ſꝫ maiorē partem vite ſue debēt expendere in cogitando que p̄nt eſſe regno ꝓficua: qđ nō ſic intelligendum eſt vt nullas recreationes corpales hēre debeāt. ſed debent eiſ adeo moderate uti: ut nō impediant᷑ in regimine regni ſui. Seipſos ergo poterūt prudentes facere ut naturaliter regnū regant. cogitādo primo tempa retroacta: ſub q̄bus temporibus regnū melius regebat᷑: ꝓpter qđ habeāt memoriam p̄teritoꝝ ex quib⁹ ſcire poterūt q̄d agendū ſit in futuꝝ. Nam ſemp debet ſuū regimen ꝯformare regimini retroacto. ſub quo regnum tutius ⁊ melius regebat᷑. Nam ſic in ſpeculādo ⁊ cogitando que antiq̄ philoſophi ꝯſcripſerunt: ſumus ſapientiores in ſpeculabilibus. ſic reges ⁊ principes cogitando acta ſuorū p̄deceſſoꝝ fiunt magis prudentes ī agibilibus. ¶ Secundo debent diligenter intueri futura bōa que poſſunt eſſe ꝓficua regno: ⁊ mala que p̄nt eſſe nociua. Nam ex hoc habebunt ꝓuidentiā futuroꝝ ut poſſint mala expediti⁹ vitare: ⁊ bona facili⁹ adipiſci. ¶ Tercio debēt ſepe recogitare bonas ꝯſuetudines ⁊ bonas leges. nam talia ſunt maxime principia agibilium: intellectus enī principioꝝ eſt. Tanto ergo rex magis intelligens eſt circa agibilia: quāto plures bonas leges ⁊ bonas cōſuetudines in mente hꝫ: ex quibus ſcire pōt: quid in quolibꝫ negocio ſit agendū. ¶ Quarto ſepe ſepius excogitare debꝫ quō p hmōi bonas leges ⁊ ꝯſuetudines debite regnuꝫ regat eligendo ex eis debitas concluſiones agibiliū Non enim ſufficit eſſe intelligentem habēdo cogitationē legū ⁊ ꝯſuetudinum que ſunt principia agibiliū: niſi quis ſit rationalis ex illis legibus ⁊ conſuetudinibus debitas concluſiones agibiliū eligendo qđ quō fieri debeat ī tercio libro. vbi aget᷑ de regimine regni pleni⁹ oſtendemus. ¶ Reges igit᷑ dando operaꝫ illis octo que ad prudentiā requirunt᷑ de q̄b⁹ in p̄cedenti capl'o fecimus mentionē: poterūt ſeipſos prudentes facere. vex q̄a malicia ē corruptiua principij. ſicut enim q̄s habens corruptū guſtū male iudicat de ſaporibus: credit enī aliq̄d eſſe dulce qđ eſt amaꝝ ⁊ ecōuerſo. ſic habens infectā ⁊ deprauataꝫ voluntatē excecat᷑ in intellectu ut male iudicet de agibilibus. Judicat enim eſſe agendū qđ eſt fugiendum ⁊ ecōuerſo. Bene igitur dictū eſt qđ ſcribit᷑. vi. ethi. qđ impoſſibile eſt prudentē eſſe non entem bonū. Deprauat eniꝫ malicia iudiciū ut aliquis imprudenter agat ꝓpter maliciam deprauantē voluntateꝫ. Quare ſi reges ⁊ principes volūt eſſe prudentes: cū hoc ꝙ debent eſſe memores: ꝓuidi: ſolertes: ⁊ dociles: ⁊ alia que ſuperius diximus. Oportet ip̄os eſſe bonos: ⁊ nō hēre voluntatē deprauatam: ne ꝓpter maliciā appetitus imprudenter agant ⁊ iudicent eſſe agenda que ſunt fugienda.

Quot ſunt modi iuſticie ⁊ circa que iuſticia habet eſſe ⁊ quō ab alijs virtutib⁹ eſt diſtincta. Capitulum. xi.

Hiloſophus ī quinto ethi. diſtinguit du

plicē iuſticiā legalem ⁊ eq̄lē. Legalis enim
iuſticia eſt quid generale: ⁊ quodāmodo oīs
virtus. Juſticia uero equalis eſt qd ſpeciale ⁊
eſt quedā particularis uirtus. Nā ex hoc ē qꝛ
iuſtus legalis: qꝛ adimplet p̄cepta legiſ. Sed
ut dicit̄ primo magnoꝝ moraliū. lex p̄cipit ac
tus oīm uirtutū. Precipit enī lex opari fortia
⁊ tempata: ⁊ vniuerſaliter oīa que dicunt̄ ſm
virtutes. vñ ibidē dicit̄ ꝙ iuſticia legalis ē ꝑ/
fecta virtus. Sic etiā. v. ethicoꝝ ſcribit̄: ꝙ lex
p̄cipit nō derelinquere aciē. neqꝫ fugere. neqꝫ
abijcere arma: qđ ſpectat ad fortitudinē. ⁊ p̄ci
pit non mechari: qđ ꝑtinet ad tempantiā. ⁊ ñ
pcutere. neqꝫ ꝯtendere que ſunt opa māſuetu
dinis. Lex igit̄ vniuerſalr̄ iubet omnē virtu/
tem implere ⁊ maliciam fugere. quare iuſticia
legalis. i. īpletio legis eſt quodāmode oīs uir
tus. Juſticia āt equalis eſt quedā virtus ſpe/
cialis ꝑ quā reddit̄ cuilibꝫ ꝙ eſt equū. i. qđ ſi/
bi debet̄. ¶ Differentia aūt haꝝ iuſticiaꝝ ſic
pōt accipi. Nā ut ſcribit̄. v. ethi. Juſticia ē in
ordine ad alteꝝ: ꝓut igit̄ ciues hñt ordinē ad
ſe inuicem: ⁊ ad rem publicā: ⁊ ad legiſlatorē
ſeu ad ipſum regē. habet eſſe in eis iuſticia le
galis ⁊ equalis. Nam in ipſis ciuibꝰ ex eo qđ
hñt hmōi ordinē uel querit̄ bonū cōe uel bo
nū ſpecilae ⁊ ꝓpriū. Si querit̄ cōe bonū ſic ē
in eis iuſticia legalis. Si aūt querit̄ in ipſis
aliquod bonū priuatū erit ī eis iuſticia equalꝭ
Bonū enī cōe reſultat ex omni bono ciuiū. reſ
enī publica ⁊ tota ciuitas melior eſt qualiter/
cūqꝫ ciues bōi ſint. Siue enī ciues ſūt boni ī
ſe: ſiue in ordine ad alioſ. ſemꝑ ciuitas melior
eſt: que ex melioribꝰ ciuibꝰ ꝯſtat: ⁊ quāto plu
ribus modis ſunt boni ciues tanto magis eſt
bona ciuitas. ¶ Leges igit̄ qꝛ intendūt cōe
bonū p̄cipiūt omnē modū bonitatis. Eſſe igi
tur iuſtū ſm legē ⁊ implere legalem iuſticiaꝫ
eſt ſequi omne bonū ⁊ fugere omne viciū: et
hr̄e quodāmodo omnē virtutem. ꝓpter qđ le/
galis iuſticia dicta eſt quodāmodo oīs ꝟtus
qꝛ exercet opa oīm virtutū. Non ē āt ſimplr̄
legalis iuſticia oīs virtꝰ. qꝛ ē virtꝰ diſtincta
a qualibet ꝟtute. Sed dr̄ eſſe quodāmodo oiſ
virtus: qꝛ nō determinat ſibi ſpecialē iuſticiā
Differt aūt hmōi iuſticia a qualibꝫ virtute ī

duobus. nam licet eadeꝫ opa agat iuſtus lega
lis que agit fortis ⁊ tempatus: nō tñ aget ea
ſm eandem intentōꝫ uel ſm eandem rōꝫ for/
malem. Nam q agit opa fortia: qꝛ delectatur
in talibus fortis eſt. ⁊ agens tempata qꝛ dele
ctat̄ in ipſis tempatus eſt. Sed agens talia ñ
quia delectat̄ in eis. ſed quia ea lex precipit ⁊
vult implere legem iuſtus legalis eſt. Juſtus
ergo legalis ꝑ ſe ⁊ ſm ꝙ huiꝰ delectat̄ in im/
pletione legis. Si aūt delectat̄ in operibꝰ ſin
gularū virtutū: hoc eſt ex cōſequenti ꝓut oīa
talia opera ſunt a lege p̄cepta. fortis aūt ⁊ tē/
peratus uel ꝑfectꝰ ſm ꝟtutes alias ꝑ ſe ⁊ pri/
mo delectat̄ in opibus cōuenientibꝰ ꝟtutibus
quibus ornat̄. Si aūt delectat̄ in impletione
legis. hoc eſt ꝯſequenti ꝓut uidelicet agendo
talia opa legē implet ¶ Ex iſta āt dr̄a ſequit̄
ſcđa. nam cū fortis ⁊ tempatus delectet̄ in o/
peribus taliū virtutū. ſm ſe virtutes ille ꝑfici
unt habentē eas ⁊ ut eſt aliquis ſm ſe Sed iu
ſtus legalis: quia delectat̄ in opibus illis ꝓut
implet legem iuſticia legalis non ꝑficit hoīeꝫ
ſm ſe. ſ perficit ipſū ut habet ordinē ad leges
Leges aūt tradunt̄ ab ipſo principe: ⁊ ſūt tra
dite ipſis ciuitatibus ſubditis ipſo principis
cuius ē leges facere Perfici ergo in ordine ad
leges. eſt perfici in ordine ad principē cuiꝰ eſt
legem ferre uel in ordine ad totā ciuitatē cui
lex imponit̄ Juſticia ergo legalis licꝫ faciat il
la eadē opera. que facit temperantia ⁊ fortitu
do. perficit tñ ipſū habentē in ordine ad aliū
ut in ordine ad principē. uel in ordine ad ciui
tatē. nō obſtante ꝙ temperantia ⁊ fortitudo ⁊
alie uirtutes hmōi perficiunt habentē ſm ſe.
Patet ergo quō iuſticia legalis ē quodāmodo
oīs virtus. ⁊ qđ non determinat ſibi ſpecialē
iuſticiā. ſꝫ agit opera ſpecialiū virtutū. Juſti/
cia uero eq̄lis non eſt oīs ꝟtus. nec agit opa
ſingularū virtutū. Juſticia vero equalis non
eſt oīs uirtus. nec agit opera ſingularū ꝟtu/
tum ſꝫ determinat ſibi ſpecialē iuſticiā eo ꝙ ī
ea intendit̄ ſpeciale bonū. Nam licet qualiter
cūqꝫ ciuis bonus ſit. ex hoc reſultet cōe bonū
⁊ ſit inde melior ciuitas. Et q̄litercūqꝫ malus
ſit: inde peior ciuitas. Nō tñ ex quacūqꝫ boni
tate vnius ciuis per ſe. ⁊ ſm ꝙ hic reſultat bo

nitas alterius ciuiſ. nec quecūqꝫ prauitas vni
us ciuis ꝑ ſe loquendo infert malū alteri ciui
Sed ſi in bonis exterioribꝰ aliquis malus ſit
ut ꝙ vult hr̄e plus de his q̄ꝫ eū deceat: ex hoc
infertur nocumentum alijs ciuibus. quia ſi
ille hꝫ inde plus: alij hñt tñ minus. Juſticia
ergo ſpecialis per quā uitat̄ malū aliquod
ſpāle. ꝓut ex malicia vniuſ ciuis infert̄ nocu
mentū alteri: determinat ſibi ſpāleꝫ materiā
⁊ hꝫ eſſe circa hec bona exteriora: in q̄bus ci
ues cōicant. ¶ Dicta ē igit̄ hec iuſtitia eq̄lis
qꝛ potiſſime intēdit̄ equalitati: ut ꝙ vnuſq̄ſqꝫ
in hmōi exterioribus bonis hēat qđ equū ē.
Jnde ē ergo ꝙ hec iuſtitia dr̄ vnicuiqꝫ ius ſu
um tribuere. qꝛ ius in quadā eq̄litate cōſiſtit
Hec aūt vnicuiqꝫ tribuit qđ equū eſt. Sic eti
am dr̄ vnicuiqꝫ tribuere qđ ſuū eſt: qꝛ equuꝫ
eſt quēlibet poſſider̄ ſua. Si igit̄ hec iuſtitia
ſpālis eq̄lis dr̄ et eq̄litati intēdit: cū bona ex
teriora duplr̄: ciues īeq̄liter ꝑticipare poſſint
dux erit hmōi ꝑticularis iuſtitia. Accidit aūt
aliquos ꝑticipare bona inequalr̄ in ꝯmutati
onibus. ut in emptōibus: venditōibus: muta
tionibꝰ: ⁊ locatōibus. Cōtingit enī in vendē
do: emēdo: locādo: mutuādo: dare paꝝ et acci
pere multū. uel etiam econuerſo: quod ſine
inequalitate eſſe non pōt. Rurſus cōtingit
ineqaulitas in diſtributōibꝰ: qꝛ aliq̄n aliqui
plus laborātes pro republica minuſ accipiūt
ꝑmo hec iuſtitia quodāmō deprauata eſt: ut
plr̄imū enī hoīes acceptatores ſunt ꝑſonarū:
diſtribuētes honores indignis: et repellētes
dignos. Erit igr̄ dux ſpālis iuſtitia cōmuta/
tiua ⁊ diſtributiua. Omis enī iuſtitia ſiue ſit
legalis: ſeu ꝯmutatiua: ſeu diſtributiua ſemꝑ
ꝑficit habētē in ordine ad aliū. Magis tñ iu/
ſtitia cōmutatiua: ⁊ diſtributiua ꝑficit hñteꝫ in
ordine ad aliū q̄ꝫ legalis. Sꝫ de hoc forte ali/
bi erit locus. ¶ Ad p̄ns aūt in tantū dictū ſit
ꝙ declarata ſunt illa tria: que in ꝑ̄icipio ca/
pli ꝓponebant̄. Oſtenſuꝫ ē enī quot ſunt mo
di iuſtitie: qꝛ quedā eſt iuſtitia gn̄alis: q̄dam
dr̄ legalis: et quedā ſpālis: quedā dr̄ eq̄lis. ⁊
hoc duplr̄. Quia quedā diſtributiua: quedaꝫ
cōmutatiua. Rurſus declaratū eſt: circa q̄ ha
bet eſſe iuſtitia: qꝛ iuſtitia Legalis hꝫ eſſe cir

ca totā materiā moralē: ⁊ circa oīa opa uirtu
tū: nō ſm ſe accepta: ſed ꝓut per ea eſt imple
tio legis. ¶ Tertio oſtenſum eſt: quō differt
iuſtitia a ꝟtutibꝰ alijs. qꝛ ꝟtutes alie: magis
ꝑficiunt hoīeꝫ in ſe. Juſtitia ꝟo ſiue ſit lega/
lis: ſiue diſtributiua: ſiue cōmutatiua: ꝑficit
hoiem in ordine ad alium.

Quod abſqꝫ iuſtitia nequeunt regna ſubſiſtere. Capłm. xj.

Dicebat̄ in p̄cedēti caplo duas eſſe
iuſtitias. Unā gn̄aleꝫ: ⁊ aliā ſpālē
Ad hoc aūt ut regna ſubſiſtant et
pacifice maneāt: vtraqꝫ iuſtitia eſt nccīa. Quod
quidē abſqꝫ iuſtitia gn̄ali regna durare non
poſſint: duplici via inueſtigare poſſumꝰ. Pri
ma p̄ſumit̄ ex ꝑte ipſius iuſtitie generalꝭ. Se/
cunda ex ꝑte regni: in quo debet talis iuſtitia
obſeruari. ¶ Prima via ſic ꝑꝫ. nam ut in pre
cedenti caplo dicebat̄. Legalis iuſtitia ē quo
dāmō omis ꝟtus. Habere enī hmōi iuſtitiaꝫ
eſt implere legē. Si ergo lex iubet oīe bonuꝫ
⁊ ꝓhibet omne malū. Jmplere legē eſt eſſe ꝑ/
fecte ꝟtuoſum. Jdeo p̄io magnoꝝ moralium
caplo de iuſtitia dr̄: ꝙ legalis iuſtitia eſt ꝑfe/
cta ꝟtus. ergo ꝑ locū ab oppōitis: legalis iu
ſtitia: eſt integra ⁊ ꝑfecta malicia. Jn nullo er
go obſeruare legeſ: ⁊ ciues nō ꝑticipare in ali
quo legalē iuſtitiā: eſt eos eſſe integre ⁊ per
fecte malos. Sꝫ ut dr̄. iiij. Ethi. caplo de mā
ſuetudine. Malū ſe ipm deſtruit: ⁊ ſi integrū
ſit: importabile fit. Jmportabile igr̄ eſſet illō
regnū ⁊ durare nō poſſet illa ciuitas: cuiꝰ ci/
ues integre eſſent mali: ⁊ in nullo vellent im
plere legē. nec vellēt in aliquo ꝑticipare lega/
lem iuſtitiā. Ex ꝑte igr̄ ipſius legalis iuſtitie
que eſt ꝑfecta ꝟtus. cuiꝰ oppoſitū eſt ꝑfecta
malicia. ꝓbari pōt ꝙ abſqꝫ legali iuſtitia nō
valent regna ſubſiſtere. ¶ Secūda via ad in
ueſtigandū: hoc idē ſumit̄ ex ꝑte ipſius regni
Regnū enī ⁊ oīs politicia eſt quidā ordo: ⁊ q
dam p̄icipatꝰ. Cū igit̄ ordo ⁊ p̄icipatus ſit
ipſoꝝ ſubditoꝝ ꝑ reſpectū ad leges: ⁊ ad prin
cipē: cuiꝰ eſt leges ferre: ut declarari hꝫ in po
liticis. Si ciues nō ꝑticiparēt legalē iuſtitiaꝫ

nõ reſeruaret̃ ĩ eis ordo:nec ad leges:nec ad
principẽ·Nõ ergo vlterius reſeruaret̃ in eis
policia:nec eſſet vlterius regnum· Facile eſt
ergo oſtendere: ꝙ abſq; legali iuſtitia regna
durare nõ poſſunt· Sʒ ꝙ abſq; iuſtitia ſpāli
que diuiditur in iuſtitiaʒ cõmutatiuam: ⁊ di
ſtributiuam:nõ ſubſiſtat regnum ſic declara
ri poteſt·Quodlibet enim regnum:et queli/
bet congregatio aſſimulat̃ cuidam corpi na/
turali·Sicut enĩ videmus corpus aĩalis con/
ſtare ex diuerſis mẽbris cõnexis et ordinatis
ad ſe inuicem·Sic quodlibet regnũ:⁊ quelibʒ
congregatio conſtat ex diuerſis pſonis cõnex
is:et ordinatis ad vnũ aliquid· vt ergo liceat
figuraliter loqui in mente:in mẽbris eiuſdeʒ
corporis eſt quodãmodo duplex iuſtitia:com
mutatiua:⁊ diſtributiua· Juſtitia enĩ proprie
ſumpta:nõ eſt niſi ad alterã:⁊ nõ eſt:niſi di/
uerſarũ perſonaꝝ·Methaphorice tñ ⁊ ꝑ quã
dã ſimilitudinẽ eſt iuſtitia eiuſdẽ ad ſe ipſum
⁊ in mẽbris eiuſdẽ corporis poſſumus aliquo
modo contẽplari iuſtitiam·Unius enĩ et eiuſ
dẽ corpis mẽbra habent ordinẽ ad ſe inuicem
et ordinant̃ ad vnũ aliqd:ut ad cor a quo re/
cipiũt motũ et vitalẽ influentiã·vt ergo mem
bra habẽt ordinẽ ad ſe inuicẽ:eſt in eis quodã
modo iuſtitia ꝯmutatiua· Sʒ ut ordinant̃ ad
cor:aliquo modo reſeruat̃ in ipſis iuſtitia di
ſtributiua·Ex hoc enĩ eſt inter aliquos cõmu
tatiua iuſtitia:quia vnus habũdat in uno:in
quo alter deficit·et deficit in alio in quo ille
habũdat·Jdeo ut quilibet ſue indigẽtie ꝓui/
deret:inuẽta fuit cõmutatiua iuſtitia·Cõtin
git enĩ aliquẽ habũdare in pecunia:in qua al
ter deficit·et deficere in frumento:in quo ille
habũdat·Per cõmutatiuã ergo iuſtitiã hmõi
ſuphabundãtia et defectus reducit̃ ad eq̃lita
tem:qr vnus dat pecuniã qua habũdat: et re
cipit frumẽtũ quo indiget·Alter ỽo tribuit
frumentũ quo affluebat:⁊ ſuſcipit pecuniam
qua caret·Eſt igit̃ cõmutatiua iuſtitia: ꝓut
vnus ordinat bona ſua in vtilitatẽ alteri⁹·et
ecõuerſo·Hũc aũt modũ repimus in mẽbris
eiuſdẽ corpis·Oculus enĩ pollet acumine vi
ſus·deficit tñ a potẽtia greſſiua:qr nõ poteſt
pergere·Pes aũt habundat ingreſſiua poten
tia·deficit tñ in viſione:qr nihil videt·Oculus
igit̃ ſm viſioneʒ in qua habũdat ſubuenit in
digentie pedis:qr dirigit ipſum·Pes aũt per
potentiã greſſiuam qua pollet:ſubuenit indi
gentie oculi:qr portat euʒ· Niſi igit̃ membra
ſic ſue indigentie ſubuenirent·ut niſi manuſ
purgaret oculũ:et oculus dirigeret manuʒ·et
niſi pedes portarẽt caput:et caput dirigeret
pedes:corpus naturale nõ poſſet ſubſiſtere·
Sic qr nullus homo ſufficit ſibi ad viuenduʒ
niſi ciues per cõmutatiuã iuſtitiam ſibi inui
cem ſubuenirent·ut ꝙ vnus cõicaret alteri:il
lud in quo ſuphabundat:et acciperet illud in
quo deficit:ciuitas durare nõ poſſet·Si ergo
in mẽbris eiuſdem corpis ꝓut habent ordinẽ
ad ſe inuiceʒ:et ſibi inuicẽ ſue indigentie ſub
ueniunt:eſt in eis quedã cõmutatiua iuſtitia
ſine qua corpus naturale durare non poſſet·
Sic ꝓprie ciues eiuſdẽ ciuitatis uel regni ha
bent ordinẽ ad ſe inuicem:et ſibi inuicẽ ſcdm
quandã cõmutationẽ ſuis indigentijs ſatiſ/
faciunt·eſt in eis cõmutatiua iuſtitia: ſine q̃
ciuitas uel regnum nõ poſſet ſubſiſtere·
¶Secundo in mẽbris eſt quedã diſtributiua
iuſtitia ꝓut habent ordinẽ ad ipm cor· Nam
cor ſingulis mẽbris ſm ſuam ꝓportionem et
dignitatẽ influit eis ſpũm vitalẽ:et motũ·ita
ꝙ principiũ vite ⁊ principiũ mouẽdi eſt ĩ cor
de·Sicut forte ꝑncipiũ ſentiẽdi eſt in cerebro
Sic et in ciuibus eſt diſtributiua iuſtitia: ꝓ
ut ordinant̃ ad vnũ aliqd:ut ad regem uł ad
ducem:qui ſm eoꝝ virtutẽ et dignitatẽ debʒ
eis honores:et bona tribuere· Sicut ergo cor
pus naturale nõ ſubſiſteret:niſi in eo reſerua
ret̃ quedã diſtributiua iuſtitia· ut ꝙ cor mẽ/
bris debite influeret·Sic regnuʒ uel ciuitas
nõ poteſt ſubſiſtere:niſi reſeruet̃ in ea diſtri
butiua iuſtitia·ut ꝙ rex ſiue princeps debite
honores et bona diſtribuat· ¶Eſt aũt diligẽ
ter notandũ ꝙ ſicut nõ quelibet inequalitas
tollit vitã corpus naturaliſ:tñ quelibʒ inequa
litas egrotat ⁊ infirmat ipm·Sic nõ quelibet
iniuſtitia corrũpit totaliter regnũ et polliciã
Tñ per quãlibet iniuſtitiã regnũ et pollicia
infirmat̃ ⁊ diſponit̃ ad corruptionẽ·Pʒ igit̃
ꝙ ꝓut ciues hñt ordinẽ ad ſe inuicẽ eſt in eis
iuſtitia cõmutatiua·Prout ỽo habent ordinẽ
ad regẽ uel ad principẽ reſeruat̃ in eis iuſti/
tia diſtributiua·Prout ỽo adimplẽt leges eſt
in illis iuſtitia legalis·Quocũq; tñ modo ſu
mat̃ iuſtitia· ſine ea ciuitas uł regnũ durare
nõ põt·Bene ergo dcm̃ eſt qđ dicit̃ ·i·magno
rũ moraliũ·c·de iuſtitia·Qꝛ iuſtũ eſt quoddã
ꝓportionabile ⁊ cõtinet vrbanitates·Nã ſi/
cut aĩa continet corpuſ·qr recedẽte ea corpus
diſſoluit̃ ⁊ marceſcit· Sic iuſtitia cõtinet vr
bãitates·i·ciuitates ⁊ regna·qr ſine ea diſſol
uit̃ ciuitaſ·⁊ nõ poſſunt regna ſubſiſtere·val
de igit̃ iniuriatur regno ⁊ regi qui iuſtitiam
nõ obſeruat· Si igit̃ iuſtitia eſt tm̃ bonũ re/
gis et regni:ſummo ope rex ſtudere dʒ ut in
ſuo regno ſeruet̃ iuſtitia:nõ ſolũ hijs qui in
regno nati ſunt:ſed etiã peregriniſ ⁊ aduẽis
Cuicũq; enĩ neget̃ iuſtitia manifeſte regi et
regno infertur iniuria·

Qꝛ maxĩe decʒ reges eſſe iuſtos:et ĩ ſuo
regno iuſtitiã obſeruare· Caplm·xij·

Aris ꝑ precedẽs caplm perſuadet̃
ꝑncipibus atq; regibus ut ſint iu/
ſti:⁊ ut obſeruent iuſtitiã·cũ ſine
ea ciuitates ⁊ regna durare nõ poſſunt· Tñ
qr eſt aĩus hoĩs generoſus ⁊ ſemꝑ auidus no
uas rões audire· Adducemus nouos modos
quib⁹ oſtendi poterit ꝙ maxĩe decet reges et
ꝑncipes eſſe iuſtos·Poſſumus aũt hanc veri
tatẽ quadruplici via venari·ſm q̃tuor que tã
gunt̃ de iuſtitia in·v·ethi·¶Prima via ſumi
tur ex parte pſone regie·Secũda ex pte ipĩus
iuſtitie·Tertia ex pfectione bonitatis que ex
iuſtitia ĩnoteſcit·Et q̃rta ex ipſa malicia que
ex iniuſtitia ꝯſurgit·¶Prima via ſic pʒ:naʒ
ſi lex eſt regula agendoꝝ:ut haberi põt ex·v·
ethi·ipſe iudex· et mł tomagis ipſe rex cuius
eſt leges ferre debet eſſe quedã regula ĩ agen
dis· Eſt enĩ rex ſiue ꝑnceps quedã lex:et lex
eſt quidam rex ſiue princeps·Nam lex eſt qui
dam inaĩatus princeps· Princeps vero eſt q̃
dam aĩata lex·Quantũ ergo aĩatum inaĩatũ
ſupat:tantũ rex ſiue princeps debet ſupare le
gem·Debet etiã rex eſſe tante iuſtitie et tãte
equitatis:ut poſſit ipſas leges dirigere·cũ in
aliquo caſu leges obſeruari nõ debeant·ut in
fra patebit·Dubitare ergo vtrũ rex dẽat eſſe
equalis ⁊ iuſtus·eſt dubitare:vtrũ ipſa regu
la debeat eſſe regulata·Si enĩ regula ab equa
litate deficiat nihil regulatũ erit·cũ om̃ia per
regulã regulent̃·Sic ſi reges ſint iniuſti diſ/
ponunt regnũ ut in eo non obſeruet̃ iuſtitia·
maxĩe ergo ſtudere debent ne ſint iniuſti ⁊ in
equales·qr eoꝝ iniuſtitia ⁊ inequalitas tollit
ab eis regiam dignitatẽ·Nam reges iniuſti ⁊
ſi dominent̃ per ciuilẽ potentiaʒ:nõ tñ digni
ſunt ut ſint reges· Cum enĩ deceat regulam
eſſe rectam et equalem·Rex qr eſt quedã ani/
mata lex·eſt quedã aĩata regula agendoꝝ·ex
parte ipſius perſone regie maxĩe decet ipſum
ſeruare iuſtitiam· ¶Secundo poſſumus ĩue
ſtigare hoc idem ex pte ipĩus iuſtitie·Naʒ iu
ſtitia eſt quoddã magnũ bonũ et preclarum·
Perficit enĩ ut dictũ eſt hominẽ in ordine ad
aliũ·Tunc aũt maxĩe clareſcit bõitas noſtra
qñ uſq; ad alios ſe extendit· Unde·v·ethi· di
cit̃:ꝙ ꝑclariſſima virtutũ videt̃ eſſe iuſtitia·
⁊ nõ veſꝑus neq; lucifer ẽ ita admirabił ſicut
ipſa·Veſper⁹ enĩ et lucifer eſt vna ⁊ eadẽ ſtel
la que eſt valde pulchra ⁊ clara·⁊ propter ſui
pulchritudinem ⁊ venuſtatẽ cõi noĩe appella
tur venus·Hec aũt ſtella aliqñ precedit ſoleʒ
et tunc apparet in mane ⁊ dicit̃ lucifer·Aliqñ
vero ſequitur ipſum:⁊ tunc apparet in ſero ⁊
dicit̃ veſperus·Eſt ergo intentio philoſophi
dicere:ꝙ cũ venuſ que eſt tã pulcherrima ſtel
la ⁊ que aliqñ dicit̃ lucifer:aliqñ veſꝑus:non
ſit ita pulchra nec ita preclara ſicut eſt iuſti/
tia·Pulchritudo ſtellaꝝ nõ eſt ita admirabił
ſicut pulchritudo eius·Stelle enĩ pollent pul
chritudine corpali ⁊ illuminãt nos lumĩe cor
porali·Sʒ iuſtitia pollet pulchritudine hone
ſta et ſpũali: ⁊ ornat nos virtuali pfectione·
Quãto igit̃ pulchritudo ſpũalis excellit pul
chritudinẽ corpalem· tãto pulchritudo iuſti/
tie ⁊ claritas eius: admirabilior eſt claritate
ſtellaꝝ·Si ergo decet reges ⁊ ꝑncipes hr̃e cla
riſſimas ỽtutes ex parte ipſius iuſtitie:que
eſt quedã clariſſima virtus· Probari põt ꝙ
decet eos obſeruare iuſtitiam· ¶Tertio hoc

ꝓbari poteſt ex ipſa ꝑfectione bonitatis que
ex iuſticia innoteſcit. Juſticia enĩ nõ ſolũ eſt
ꝑfecta vtus in ſe. ſed ſi ſit in regibus et ꝑnci/
pibus oſtendit eos eſſe ꝑfecte bonos. Sic enĩ
videmus in alijs rebus ꝙ vnũquodqʒ ꝑfectũ
eſt: cũ põt ſibi ſimile ꝓducere: et cũ actio ſua
ad alios ſe extendit. ut tunc aliqd eſt perfecte
calidũ qñ poteſt alia calefacere: ⁊ qñ actõ ſua
ad alia ſe extendit. Et tunc eſt aliqs perfecte
ſciens qñ poteſt alios docere: ⁊ qñ ſcia ſua ad
alios ſe extendit. Jdeo ſcribit̃. i. meth. Qꝫ ſig
nũ oĩno ſcientis eſt poſſe docere. ergo a ſimĺi
tunc eſt aliqs perfecte bonus qñ bonitas ſua
uſqʒ ad alios ſe extendit. Jnde eſt ergo ꝙ non
cognoſcit̃ perfecta bonitas hominũ. niſi ꝯſti
tuant̃ in aliquo principatu. Nã ꝗdiu aliqs
nõ habet regere niſi ſeipſum nõ plene appa/
ret qualis ſit: nec ꝑfecte cognoſcit̃ bõitas ei⁹
Sʒ qñ cõſtituit̃ in principatu aliquoꝝ: opoꝛ
tet ꝙ bonitas ſua ad alios ſe extendat: tũc me
lius apparet qualis ſit: eo ꝙ opa ſua ad exte/
rioꝛa ſe extendant. Si ergo nobis exteriora
magis nota ſunt: ꝗto aliquis in maioꝛi pꝛin
cipatu cõſtituit̃. qꝛ opa ſua ad plura ſe exten
dunt magis apparet q̃lis ſit. Jdeo dicitur. v.
ethi. principatus virũ oſtendit. Propter qꝺ
et ꝓuerbialiter dicit̃. Si qs vult cognoſcere
virũ ponat ipm in aliquo pricipatu. Ex iuſti
tia ergo: qꝛ eſt ad alterũ innoteſcit ꝑfecta bo
nitas: Naʒ excepta prudẽtia que alijs vtuti/
bus ꝑfectior eſt: qꝛ eſt eaꝝ directiua. Omnes
alie vtutes moraleſ que ꝑficiũt hominẽ in ſe:
ſe vident̃ habere ad iuſticiã: que ꝑficit hoĩeʒ
in ordine ad alterũ. Sicut ſubditi qui quodã
modo ſolũ habent regere ſeipos ſe habent ad
principẽ: cuius bonitas ⁊ regimẽ ad alios ſe
extendit. Sicut ergo in pricipe magis mani/
feſtat̃ ꝑfectio bonitatis ꝗ in alijs. Sic ex iu/
ſtitia magis manifeſtat̃ ꝑfectio bonitatis ꝗ
ex alijs vtutibus moꝛalibus. Decet ergo Re/
ges et ꝑncipes eſſe iuſtos. tũ qꝛ debent eſſe re
gula agendoꝝ. tuʒ qꝛ iuſtitia eſt ꝑclara vtus
tum etiã qꝛ ex ea manifeſtat̃ perfectio boni/
tatis. ¶ Quarto hoc decet reges ⁊ principes
ex magnitudine malicie que ex iniuſtitia con
ſurgit. nam ut dicit̃. v. ethi. ſicut melioꝛ eſt q
nõ ſolũ eſt bonuſ in ſe. ſed etiã bonitas ſua ſe
extendit ad alios. Sic peioꝛ eſt qui nõ ſolum
malus eſt in ſe: ſed etiã malicia ſua ſe extẽdit
ad alios. et quantũ ad plures ſe extendit ma/
licia eius: tanto peioꝛ exiſtit. Tãto igit̃ ſum
mo ope ſtudere debent reges et principes ut
ſeruẽt iuſtitiã: et iniuſtitiã vitent: ꝗto ex eo
rũ iniuſtitia põt cõſequi maius malũ: et põt
inferri pluribuſ nocumentũ. Eſſet aũt vlteri
us declarandũ qũo reges et pricipes poſſint
iuſtitiã acquirere. et qũo debeãt iuſtitiaʒ ob/
ſeruar̃. Sʒ in tertio libro vbi aget̃ qũo regnũ
iuſte regi debeat: plenius oſtendetur.

Quid eſt foꝛtitudo. et circa que hʒ eſſe.
et qũo poſſumus noſipſos foꝛtes facere
Caplm. xiij.

Jrca quodcũqʒ ꝯtingit peccare: et
bene agere. oportet dare vtutẽ ali
quã ꝑ quã regulent̃ in agẽdo. Cũ
igit̃ circa timoꝛes ⁊ audaciaſ cõtingat aliquẽ
ſe hr̃e recte et nõ recte: opoꝛtet dare vtutẽ ali
quã circa timoꝛes ⁊ audacias. Accidit enĩ ali
quos timere timẽda. Sunt enĩ aliq adeo pa/
uidi ꝙ circũſtantes muros timẽt. Aliqui vo
adeo fatue audent: ut etiã deũ nõ timeãt. qꝺ
nõ eſt foꝛtitudinis ſed inſanie. Propter qꝺ. i.
magnoꝝ moꝛaliũ ſcribit̃: ꝙ ſi quis vĺde inpa
uidus exiſtat. ꝙ deũ nõ timeat nõ eſt foꝛtis:
ſed inſanus. Spectat igit̃ ad foꝛtẽ timere ti/
menda et audere audenda. Erit igit̃ fortitu/
do vtus quedã repꝛimẽs timoꝛes et moderãſ
audacias. Reprimit enĩ foꝛtitudo timoreſ ne
per eos qs retrahatur: ab eo qꝺ ratio dictat.
Moderat ãt audacias ne quis audẽdo aggre
diat̃ qꝺ ratio vetat. ¶ Viſo qd eſt foꝛtitudo
reſtat videre circa que eſſe habeat talis vtus
Sciendũ igit̃ ꝙ timere ⁊ audere ꝓprie reſpi
ciũt ꝑicula. Nullus aũt timet niſi ẏmaginet̃
ſibi ꝑiculũ iminere. nec oĩs dicit̃ audax niſi
aggrediat̃ aliqꝺ terribile et ꝑiculoſum. Peri
culoꝝ aũt: quedã ſunt bellica quedã aũt ex ali
is cãis. Exponimur aũt ꝑiculis nõ ſolũ in bĺ
lis ſed etiã in mari: et in egritudĩbus: et ĩ ali
is circa que ꝯuenit eſſe ꝑicula. Rurſus in ꝑi/
culis belloꝝ hoĩes diuerſimode ſe habẽt. Nã
qdam timẽt. quidã audent. Audẽtes etiaʒ di
uerſificant̃. Nã quidã de leui aggrediunt̃ bĺ
loꝝ ꝑicula: ſed cũ aggreſſi ſunt ea ſi inuene
rĩt reſiſtentiã nõ ſuſtinẽt: ſed fugã arripiũt.
Quidã aũt nõ de leui aggrediunt̃ bellũ: ſed
cũ aggreſſi fuerint ſuſtinẽt et tolerãt ꝑicula
belloꝝ. Cũ igit̃ virtus ſit circa bonũ ⁊ diffici
le. qꝛ difficilioꝛa ⁊ terribilioꝛa ſunt ꝑicula bel
lica ꝗ alia. et etiã qꝛ in ꝑiculis bellicis diffici
lius ẽ reprimere timoꝛeſ ꝗ moderare audaci
as. Rurſus vo qꝛ in audẽdo nõ tã difficile ẽ
aggredi pugnã ſicut tolerare ⁊ ſuſtiner̃ pug
nãtes. Foꝛtitudo q̃ eſt vtus circa ꝑicula: pri
cipalius eſt in repimẽdo timoꝛes ꝯtingẽtes cir
ca ꝑicula talia ꝗ in moderãdo audaciaſ circa
ipſa. Sic etiã pricipalius eſt hmõi vtus in ſu
ſtinendo pugnantes ꝗ in aggrediendo eos.
¶ Qꝫ aũt ꝑicula bellica ſint difficilioꝛa ad ſu
ſtinendũ ꝗ ꝑicula alia: triplici via oſtẽdi po
teſt. ¶ Primo qꝛ hmõi ꝑicula ſunt magis pre
oculis ⁊ magis ſentiũt̃ ꝗ alia. nõ enĩ ſic apte
apprehẽdimus moꝛtẽ cũ egrotamur: qꝛ egri
tudineſ intrinſecus latẽt. nec ſic ſentim⁹ ꝑicu
la maris ſic̃ ꝑicula bellica nec ex tactu aque ſic
ſentim⁹ ⁊ ẏmaginamur leſionẽ ſicut ex tactu
gladij ꝑicula. ergo bellica. tũ qꝛ mãifeſta ſunt
tũ etiã qꝛ maxĩe ſentiunt̃: et ẏmaginamur ea
maxĩe doloꝛẽ inferre. difficilioꝛa ſunt ad ſuſti
nendũ ꝗ alia. ¶ Secũdo talia difficili⁹ ſuſti
nemus ꝗ alia nõ ſolũ: qꝛ ſunt magis manife
ſta ⁊ doloꝛis illatiua. ſed qꝛ ẏmaginamur ꝙ
ꝑ fugã ea defacili vitare nõ poſſum⁹. Nõ enĩ
ſic ꝑ fugã vitare poſſum⁹ egritudines: qꝛ cuʒ
egritudo ſit aliqd in nobis exiſtẽs ꝑ fugã eaʒ
vitare nõ poſſum⁹. ꝑicula etiã maris nõ ſic ꝑ
fugã vitari poſſunt ſicut ꝑicĺa belli. Cũ ergo
difficili⁹ ſit durare ⁊ ſuſtinere ꝑicula illa que
ꝑ fugã vitare poſſum⁹ ꝗ ad que ſuſtinẽda ne
ceſſitamur: eo ꝙ ꝑ fugã ea vitare nõ poſſum⁹
difficili⁹ ſuſtinentur pericula bellica ꝗ alia.
¶ Tertio ꝑicula talia difficili⁹ ſuſtinent̃: qꝛ
ꝑ ea maxĩe apꝑhendimus moꝛtẽ violentã: cũ
moꝛs ibi illata ſit ꝑ mutilatõʒ mẽbroꝝ ⁊ per
inciſſurã coꝛpis: ꝑ quã maxĩe apprehẽdimus
violentã moꝛtẽ. Moꝛi enĩ ꝑ egritudinẽ uel ꝑ
aliquẽ aliũ modũ: nõ ſic videt̃ repugnare na
ture coꝛpis ſicut moꝛs bellica: per quã coꝛpuſ
mutilatur et inciditur. Eſt igitur vtus forti
tudinis ꝑncipaliter circa ꝑicula bellica. ex cõ
ſequẽti aũt eſt circa pericula alia. Propter qꝺ
dicitur. iij. ethi. ꝙ pricipaliter dicet̃ utiqʒ foꝛ
tiſ qui impauidus eſt circa bonã moꝛtẽ. et ma
xime circa eã que eſt ſm bellũ. Sʒ et adhuc et
in mari et in egritudinib⁹ intimidus eſt qui
eſt foꝛtis. ¶ Amplius licet foꝛtitudo ſit circa
pericula bellica reprimẽdo timoꝛes et mode/
rando audacias circa ea. principalius tñ eſt
circa repreſſionem timoꝛum ꝗ circa modera
tionẽ audaciarũ. Nã pericula terribilia ut plu
rimũ triſtia ſunt. Triſtia aũt naturaĺr quili/
bet fugit ſicut naturaĺr ſeqtur delectabilia.
Cũ ergo naturaliter triſtia fugiam⁹ difficile
eſt reprimere timoꝛes ꝑ quos triſtia fugimuſ
Nõ aũt ſic difficile eſt moderare audacias: ꝑ
quas triſtia aggredimur. Quare ſi virtus ꝑn
cipalius eſt circa difficile bene dictũ eſt foꝛti
tudinẽ principalius eſſe circa repreſſionẽ ti/
moꝝ ꝗ circa moderantiã audaciaꝝ. ¶ Qꝫ au
tẽ foꝛtitudo principalius ſit in ſuſtinendo ꝗ
in aggrediẽdo. ut cõiter ponit̃ triplici via ve
nari põt. ¶ Primo qꝛ aggrediendũ eſt foꝛtio
ris: ſuſtinere aũt debilioꝛis ẽ. aggrediens ãt
ꝯpatur ad alios ſicut ad debilioꝛes. ſʒ ſuſtinẽſ
ſicut ad foꝛtiores. Difficilius eſt aũt initi cõ/
tra foꝛtiores q̃ʒ cõtra debilioꝛes. ꝓpter qꝺ dif
ficilius eſt ſuſtiner̃ pugnã q̃ʒ aggredi pugnã
tes. ¶ Secũdo eſt difficilius quia aggrediẽs
ẏmaginat̃ malũ ut futurũ: ſed ſuſtinẽs habet
malũ pre oculis et ut preſens. Difficilius aũt
eſt inniti et habere ſe foꝛtiter cõtra mala pre
ſentia q̃ʒ cõtra mala futura. ¶ Tertio hoc eſt
difficili⁹: qꝛ aggꝛedi põt fieri ſubito. ſʒ ſuſtine
re reqrit diuturnitatẽ ⁊ tp̃s. difficili⁹ eſt aũt
hr̃e ſe foꝛtiter ⁊ ꝯſtãter in ſuſtinẽdo bella. qꝺ
reqrit durabilitatẽ et tp̃s q̃ʒ in aggrediendo.
qꝺ ſubito fieri põt. vnde phũs. iij. ethi. ca. de
foꝛtitudĩe ait. ꝙ foꝛtitudo ẽ circa timoꝛ̃s ⁊ au
dacias. magis tñ eſt circa tĩoꝛes repimẽdo eoſ
q̃ʒ circa audacias moderãdo ipſas. Et ſubdit
foꝛtitudinem eſſe in ſuſtinendo triſtia.
¶ Declaratũ eſt igit̃ circa que habet eſſe foꝛ/
titudo: Reſtat ergo declarandũ qũo poſſum⁹

facere noſipſos fortes· ¶ Notandum ergo ꝙ
licet virtus opponatur duabus malicijs:qua
rum vna ſupabundat:ꝛ altera deficit·ut lar
gitas opponitur ꝓdigalitati: que ſupabun
dat in expendendo· et auaritie que deficit·et
fortitudo que opponit̃ audacie:que ſuperha
bundat in aggrediendo:et timiditati que de
ficit·Semp tñ virt⁹ pl⁹ opponit̃ vni malicie:
q̃ȝ alij·Sed quia difficili⁹ eſt reprimere timo
res q̃ȝ ut moderet audacias:fortitudo magis
inſiſtit ut reprimat timores q̃ȝ ut moderet au
dacias·et plus repugnat et contradicit timor
fortitudini q̃ȝ faciat audacia·Quia igitur nõ
poſſumus punctaliter attingere medium in
ter audaciam et timorem:declinandum eſt ad
audaciam:que minus repugnat fortitudini:
q̃ȝ timor· ſi volumus noſipſos facere fortes·
¶ Declarata ergo ſunt illa tria que in princi
pio capl'i proponebantur· Oſtenſum eſt eniȝ
quid eſt fortitudo:quia eſt virtus ꝛeprimens
timores:et moderans audacias·Rurſus ma
nifeſtum eſt circa que eſt fortitudo:quia prin
cipaliter eſt circa pericula bellica et in repri
mendo timores:et in ſuſtinendo pugnã·Ex
cõſequenti aũt eſt circa pericula alia ꝛ in mo
derando audacias: et in aggrediendo pugnã
tes·Tertio declaratuȝ fuit qũo poſſumus fa
cere noſipſos fortes·quia maxime hoc facie
mus declinando magis ad audaciã: que non
tñ repugnat fortitudini ſicut timor·

Quot ſunt ſpẽs fortitudĩs·et ſm quam
fortitudinẽ decet reges ꝛ principes eſſe
fortes· Capitulum·xiiij:

Diſtinguit phũs·iij·ethi·ca·de for
titudine·vij·ſpẽs ſeu·vii·maneries
fortitudinis·¶ Prima ẽ fortitudo
ciuilis· Secunda ſeruilis· Tertia militaris·
Quarta furioſa·Quinta ꝯſuetudinalis·Sex
ta beſtialis·Et ſeptĩa eſt fortitudo virtuoſa·
Fortitudo enĩ ciuilis eſt qñ aliqs timens ve
recundiã:ꝛ volens honorẽ adipiſci aggredit̃
aliqđ terribile·vnde ait phũs·ꝙ ſm hanc for
titudinẽ:fortiſſimi vident̃ eſſe apud illas gẽ
tes:apud q̃s timidi inhonorati ſunt:fortes ve
ro honorant̃ hoc mõ: ut idem phũs ait· He
ctor fortis erat:qui timẽs increpationes poli
madis aggrediebat̃ terribilia·Dicebat enĩ ꝙ
ſi fugeret:polimadas qui erat ex pte aduerſa
primũ ſibi increpationes ĩponeret· Sic etiaȝ
ut idẽ phũs recitat:diomedes fortis erat hoc
modo·Dicebat enim ꝙ ſi nõ ſtrẽnue bellaret
Hector laudans ſe in troyaniſ diceret diome
dẽ ab eo deuictũ eſſe·Recte aũt hec fortitudo
dicit̃ ciuilis:qꝛ inter ꝯciues ꝛ notos quis ma
xime fugit obprobria:ꝛ querit honores· Vi
demus enĩ aliquos cũ ſunt in ignotis ptibus
ꝯmittere aliq̃ turpia: q̃ inter ciues et notos
nullatenus attẽptarẽt·¶ Secunda fortitudo
dicit̃ ſeruilis·et hec peior eſt q̃ȝ prĩa: ut cum
aliqs nõ ut vitet obprobria uł ut cõſequatur
honores:ſed timore pene:uel aliq̃ neceſſitate
ductus aggredit̃ pugnã· Hoc mõ multi tro
yanoꝝ timẽtes Hectorẽ ſtatuiſſe:ꝙ ſi qs tro
yanoꝝ ſine bello fugeret taliter aptaretur:ꝙ
nõ eſſet ſufficiẽs fugare canes·Ad hanc forti
tudinẽ inducũt populũ duces exercitus:ſtatu
entes penã fugiẽtibus:faciẽdo foueas ne poſ
ſit exercit⁹ fugere·ſed q̃dam neceſſitate bella
re cogat̃· Hoc ãt mõ qdaȝ dux ut dr̃ exercitũ
ſuũ coegiſſe ad fortitudinẽ·Nã cũ nauigijs ꝛ
cũ toto ſuo exercitu trãſfretaret:ne aliquis đ
ſuo exercitu hrẽt materiã fugiẽdi oẽs naues
ꝯfregit· ¶ Tertia fortitudo dicit̃ militaris
ꝛ hec eſt fortitudo expientie·Milites enĩ pro
pter expientiã quã habẽt de bellis multa ag
grediunt̃ que videntur eſſe terribilia·Nã ut
dicit Vegetius in libro de re militari·Nullus
attemptare dubitat:qđ ſe bene didiciſſe con
fidit·Videmus enĩ aliquos audientes ſolum
ſtrepitum armorum fugiunt: neſcientes diſ
cernere:que ſunt periculoſa in bellis: et que
non·Milites vero bellorum experti: confidẽ
tes de ſua experientia:et cognoſcentes bello
rum pericula:aggrediuntur aliqua terribilia
ut iudicentur eſſe fortes·Non tamẽ propter
hoc proprie fortes ſunt·Naȝ cum adeo inua
leſcit bellum quod excedat eorum experienti
am in fugam conuertuntur·
¶ Quarta fortitudo dicit̃ furioſa·naȝ aliqui
propter furorem ꝛ paſſioneȝ in qua exiſtunt
alij aggrediuntur pugnã ita ut iudicent̃ for
tes:non tñ proprie tales forteſ exiſtunt:quia
fortitudo vera aggredit̃ pugnam:ut phũs in
nuit:non propter furorem:ſed propter bonũ
ymo ſi ex furore quis pugnam aggrediat̃ in
ueniens reſiſtentiam:pugnaȝ nõ ſuſtinet·qꝛ
qui fit intrepidus ꝓpter furorem·tranquilla
to furore incipit timere·et non ſuſtinet bellũ
ſed arripit fugam·¶ Quinta fortitudo eſt cõ
ſuetudinalis·Aliqui enim quia in pluribꝰ bel
lis fuerũt in quibus forte bene accidit eis·Ex
hac conſuetudine aſſumunt quandã ſpem vi
ctorie:et accipiunt quandam audaciam bellã
di·Tales ergo fortes eſſe videntur:quia ag
grediuntur pugnam·ſperantes de victoria ꝛ
non credentes aliquid mali pati·non tñ vere
fortes ſunt·quia ſi inueniant reſiſtentiam et
contra ſperatã malum aliquod patiantur fu
giunt·¶ Sexta fortitudo dicitur eſſe beſtiał·
ut cum aliquis ignorans fortitudinem aduer
ſarij bellatur·utputa cum habitantes in ſep
tentrione ſint fortes et audaces· In meridie
vero ſint debiles et timidi·aggrediẽtes pug
nam cum ſeptentrionalibuſ credẽtes eos eſſe
meridionales habent fortitudinem beſtialem
Sunt enim taleſ quaſi beſtie inſenſate aggre
dientes bellum non cognoſcentes aduerſario
ruȝ potentiã·¶ Septima fortitudo dicit̃ vir
tuoſa·ut cum aliquis non coactione uel furo
re·uel propter expientiam uel propter igno
rantiam aggreditur bellum·ſed ꝓpter bonuȝ
et ex electione· Reges ergo et principes licet
has maneries fortitudinum ſcire debeant·ut
cognoſcant qualiter populus ſuus fortis eſt
et qũo poſſunt cum aduerſarijs bellare· Ipſi
tñ debent eſſe fortes fortitudine virtuoſa·ut
non exponant ſuam gentem piculis bellicis·
niſi habeant iuſta bella·et niſi videant mag
num bonum patrie uel regni quod ex tali bel
lo conſequi poſſit·

Quid ſit tempantia· et circa que habet
eſſe·ꝛ que ſunt ſpẽs·ꝛ qũo noſipſos poſ
ſumus facere tempatos· Capl'm·xv·

Tempantia inter ṽtutes cardĩales
vltimũ gradũ tenet·Prudẽtia eniȝ
et iuſtitia principaliores ſunt virtutibus mo
ralibus· et prudentia eſt in intellectu· Iuſti
tia in volũtate·¶ Virtutes ṽo morales ſunt
in appetitu ſenſitiuo ut ĩ iraſcibili et ꝯcupiſ
cibili·Appetitus aũt ſenſitiu⁹ deficit a volun
tate ꝛ intellectu·Ideo prudẽtia ꝛ iuſtitia ſunt
ṽtutes ꝑncipaliores·Eſt aũt prudẽtia ꝑncipa
lior iuſtitia·qꝛ ipſa ẽ directiua oĩm aliaꝝ ṽtu
tũ·Fortitudo aũt ꝛ tꝑantia licet nõ ſint adeo
ꝑncipales ſicut prudẽtia et iuſtitia· tñ inter
ṽtutes ꝑncipales ꝯputant̃·Nã ṽtutes mode
rantes paſſionẽ duplr̃ rõi deſeruiũt· ꝓut paſ
ſiones duplr̃ rõi obſiſtũt·¶ Paſſiones enĩ uł
obſiſtunt rõi ꝛ alliciũt nos ad id qđ ratio re
tat·uł ut ſupra dicebat̃ obſiſtũt ei qꝛ retrahũt
nos ab eo qđ rõ dictat· Inter cetera aũt q̃ poſ
ſunt nos retrahẽ a bono rõis ſunt timores
belli ꝛ picula mortiſ circa q̃ eſt fortitudo·Sic
etiã inter cetera allicientia nos ad id qđ ratio
vetat ſunt venerea ꝛ delectabilia ſcđm guſtũ
circa que eſt temperantia· Fortitudo ergo et
temperantia inter principales virtutes com
putari debent·Eſt autem fortitudo principa
lior temperantia:quia fortitudo magis ordi
natur ad bonum cõmune·ut ad tuitionem re
gni et ad defenſionem patrie· Temperantia
vero magis ordinatur ad bonum proprium·
ut ad moderationem ſui ipſius·Bonum autẽ
cõmune diuiniuſ eſt bono proprio·¶ Poſtq̃ȝ
ergo diximus de prudẽtia que eſt ꝑncipalior
q̃ȝ iuſtitia·et de iuſtitia que eſt ꝑncipalior for
titudine· ꝛ de fortitudine que eſt ꝑncipalior
tꝑantia·Reſtat dicere de ipſa tempantia·que
inter ṽtutes prĩcipales vltimũ graduȝ tenet
Sciendũ ergo ꝙ ſicut fortitudo media ẽ inter
timores ꝛ audacias·qꝛ qui oĩa timet nõ ẽ for
tis·nec qꝛ oĩa audet·ſed q timet timẽda ꝛ au
det audẽda·Sic tꝑantia media eſt ĩter đlecta
tiões ꝛ ĩſenſibilitates·Vocamus ãt inſenſibi
lẽ et agreſtẽ qui omnes delectationes corpa
les fugit·Inſenſibilitas ergo eſt ultra q̃ȝ rõ
dictet·fugere delectatões corpales ſenſibiles
Qui igr̃ oẽs delectatões inſeqt̃ intpatus eſt·
Qui aũt omẽs fugit: inſenſibilis ꝛ agreſtis
eſt·Qui vero fugit fugienda:et proſequitur
proſequenda: virtuoſus et temperatus eſt·

Contingit aũt peccare nõ ſolũ delectationes
ſenſibiles proſequendo: ſed etiam eas fugi-
endo. Nam qui adeo abſtineret a cibo ⁊ potu
et a licitis delectatiõibus: ꝙ cũ tali abſtinẽ
tia eius natura ſtare non poſſet. quia huius
contrarium recta ratio dictat: virtuoſus dici
non poſſet. Patet igitur quid eſt tẽpantia.
Naꝫ ſicut fortitudo ẽ reprimẽs timores: ⁊ mo
derãs audacias: inter quas ipſa fortitudo hꝫ
eſſe. Sic tpantia eſt reprimẽs delectationes
ſenſibiles ⁊ moderãs inſenſibilitates: inter
q̃s hꝫ eſſe. Si ergo tpantia repͥmit delectatões
ſenſibiles: videndũ eſt circa q̃s delectatiões
ſenſibiles hꝫ eſſe. Delectationũ aũt ſenſibiliũ
Quedã ſunt fortes. quedã ſunt debiles. q̃daꝫ
nos magis alliciũt. quedã minus. Licet enĩ
ſint. v. ſenſus ⁊ circa ſenſibilia oĩm ſenſuum
cõtingat nos delectari. tñ fortiores delecta-
tiones ſunt ſm guſtũ ⁊ tactũ: ꝙ̃ ſm viſuꝫ au
ditũ ⁊ odoratũ. qđ dupl̃r pꝫ. ¶ Primo qꝛ quã
to magis vnimur delectatiõibus: tanto ardẽ-
tius ⁊ feruentiꝰ delectamur. Magis aũt vni
mur delectatiõibus guſtus ⁊ tactus: ꝙ̃ dele-
ctatõibus alioꝝ ſenſuũ. Poſſumus enĩ videre
audire ⁊ odorare diſtantia: ſed nõ poſſumus
guſtare ⁊ tangere: niſi nobis coniuncta ideo in
hmõi ſenſibilibꝰ ardentiꝰ ⁊ feruẽtius delecta
mur. ¶ Secũdo hoc idẽ pꝫ: qꝛ ſenſibilia gu-
ſtus ⁊ tactus magis directe ⁊ imediate viden
tur ordinari ad ꝯſeruationẽ nr̃aꝫ: ut delecta-
bilia guſtus ordinant̃ ad cõſeruationẽ indi-
uidui. Sꝫ delectabilia tactus: ut matrimonia
ordinant̃ ad cõſeruatõꝫ ſpeciei. Ideo forte na
tura tantã delectationẽ poſuit in delectatio-
nibus guſtus ⁊ tactus: ne periret indiuiduũ
et ut ſaluaret̃ ſpẽs. ¶ Quare ſi ꝟtus eſt cir
ca bonũ ⁊ delectabile: ponẽda eſt principali-
ter tẽpantia circa delectatiões illas: a q̃bus
eſt difficilius abſtinere. Tẽpantia igit̃ per
ſe eſt circa delectationes guſtus ⁊ tactus. Si
aũt eſt circa delectatiões alioꝝ ſenſuũ: hoc ẽ
per accidẽs. qꝛ alij ſenſus ꝑ accidens ꝑcipiunt
delectabilia guſtus ⁊ tactus. Eſt enim hmõi
ꝟtus: ut vult phũs. iij. ethi. Circa delectabi-
lia illa in q̃bus reliq̃ aĩalia cõicãt. Reliq̃ autẽ
aĩalia in guſtu ⁊ tactu delectant̃ per ſe. in ali
js ꝟo ſenſibus delectant̃ per accñs. Propter
qđ in eodẽ titulo dicit̃: ꝙ canes nõ gaudent
odoribus lepoꝝ. ſed cibatione. Si aũt gaudẽt
odore eoꝝ: hoc eſt: qꝛ credũt ſe cibari ex illis.
⁊ leo nõ gaudet voce bouis: nec viſione cerui
niſi inq̃ꝫtũ per viſuꝫ ⁊ auditũ ꝯgnoſcit eos ꝓ
pe eſſe: ⁊ credit ſe ſaturari ex eis. Eſt ergo tẽ
pantia circa delectatiões tactus ⁊ guſtus: qꝛ
in illis hoĩes ardentius delectant̃. qđ ut vi-
det̃ rõnabiliter accidit. Nam delectatões nu
trimẽtales que fiũt ꝑ guſtũ: ordinant̃ ad cõ-
ſeruationẽ ꝓprie ꝑſone. Sꝫ delectationes ma
trimoniales q̃ fiunt ꝑ tactũ: ordinant̃ ad pro
creationẽ filioꝝ: ⁊ ad cõſeruationẽ ſpẽi. Si er
go ut pluries dcm̃ eſt: bonũ cõe diuinius eſt
ꝙ̃ propriũ: rõnabiliter videt̃ egiſſe natura.
Si in opibus mr̃imonialibus vehemẽtiores
delectationes poſuit ꝙ̃ in opibus nutrimẽti
Vel forte hoc ideo natura fecit: qꝛ vnuſquiſqꝫ
magis ſolicitus eſt de bono ꝓprio: ꝙ̃ de bo-
no alterius. Nõ igit̃ oportuit tã vehemẽtes
delectationes ponere in nutrimẽto qđ ordinat̃
ad bonũ propriũ ⁊ ad cõſeruatiõꝫ indiuidui
ſicut in mr̃imonio: qđ ordinat̃ ad bonũ alte
rius ⁊ ad cõſeruationẽ ſpẽi. Si ergo cõtra dif
ficilius magis bellandũ eſt: principalius inſi
ſtendũ eſt: ut per tẽpantiã refrenemus dele
ctationes venereas que fiũt per tactũ: ꝙ̃ nu-
trimẽtales que fiũt per guſtũ. ꝓmo in ipſis de
lectationibus nutrimẽtalibus magis delecta
mur in tactu: ꝙ̃ in guſtu. Cõmedendo enĩ et
bibẽdo ut vnuſquiſqꝫ in ſeipſo expitur. Dele
ctamur in lingua vbi regnat guſtus: ⁊ in gut
ture: vbi non eſt guſtus: ſed tactus. ⁊ ut ma-
nifeſte expimur magiſ delectamur cũ cibꝰ aut
potus attingit guttur: ꝙ̃ cũ cõiũgit̃ lingue.
Credendũ eſt enĩ in talibus iudicio guloſoꝝ
Recitat aũt phũs. iij. ethi: de quodã nomine
philoſenus: qui cũ eſſet pultiuorax orauit: ut
guttur eius lõgius gruis fieret. Nõ enĩ ora-
uit ut lĩgua eius eſſet latior lingua bouis: ut
magis delectaretur per guſtũ: ſed ut guttur
eius eſſet longius gutture gruis: ut cõmedẽ
do et bibendo diutius delectaretur per tactũ
Ut ergo pꝫ ex habitis: tẽpantia principal̃r
eſt circa tactum. et ex ꝯñti circa guſtũ ꝑ acci
dens aũt eſt circa delectabilia alioꝝ ſenſuuꝫ.
Species aũt temperantie de leui ſumere poſ
ſumus. Nam ſi ſpectat ad temperantiã repri-
mere delectationes nutrimẽtales ⁊ venereas
quia delectationes nutrimentales ⁊ venere-
as repͥmimus ſi fuerimus ſobrij ⁊ abſtinẽtes
Venereas vero ſi fuerimꝰ caſti ⁊ pudici qua-
tuor erunt parteſ tẽpantie ſiue q̃tuor erunt
ſpecies ipſius. Videlicet: ſobrietas: abſtinen
tia: caſtitas ⁊ pudicitia. Nam ſi volumus nu
trimentales delectationeſ reprimere. oportet
nos tẽperari a potu ⁊ cibo. Temperando noſ
a potu ſumus ſobrij. ſicut q̃ excedũt in potã-
do ſunt ebrij. Tẽperando vero nos a cibo ſu
mus abſtinentes. Abſtinẽtia ergo ⁊ ſobrietas
deſeruiũt in repͥmendo delectationes nutri-
mentales. Sed caſtitas ⁊ pudicitia venereas
delectationes refrenant. oportet enĩ vere tẽ-
peratũ nõ exercere opera venerea: neqꝫ geſtꝰ.
Prout ergo abſtinet ab operibꝰ venereis dr̃
eſſe caſtus. Sed ꝓut horret etiã ipſos geſtus
incitãtes ad venerea: dr̃ eſſe honeſtꝰ ſiue pu
dicus. ¶ His viſis de leui pꝫ. quõ noſipſos fa
cere poſſumus temperatos. Nam tẽperantia
⁊ fortitudo q̃ſi econtrario ſe hñt. Fortitudo
enim eſt in aggrediendo terribilia: ſed tempe
rantia in retrahendo ſe ab his que ſunt delec
tabilia. Sicut ergo fortitudo magis cõuenit
cũ audacia: ⁊ ſi volumus eſſe fortes debemꝰ
magis eſſe audaces ꝙ̃ timidi. ſicut tẽperãtia
plus ꝯuenit cũ inſenſibilitate. Si ergo volu
mus noſipſos facere tẽperatos ad illã partẽ de
clinandũ eſt: ut a delectationibus ſenſibilibꝰ
caueamus. Melius eſt enĩ aliq̃s delectatiões
etiam licitas vitare ꝙ̃ aliquas illicitas inſeq̃.
Declarata igit̃ ſunt illa q̃tuor que in princi-
pio capl'i ꝓponebant̃. Primo enĩ oſtendebat̃
quid ẽ temperantia: q̃a eſt ꝟtus repͥmens de
lectationes ſenſibiles: ⁊ moderans inſenſibili
tates. Scđo vero declarabat̃ circa que hꝫ eẽ.
quia ꝑncipaliter ẽ circa tactũ ex ꝯſequenti cir
ca guſtũ. per accidens vero circa alios ſenſus.
Tercio aũt manifeſtabat̃: q̃ ⁊ quot ſunt ſpẽs
eius. quia quatuor. Duo moderantes delecta-
tiones nutrimentales: ut ſobrietas ⁊ abſtinẽ-
tia. Et due refrenantes delectationes venere-
as: ut caſtitaſ ⁊ hõeſtas ſiue pudicicia. Quar
to uero declaratũ fuit quõ poſſumꝰ noſipſos
facere temperatos: q̃a hoc maxĩe faciemus a
delectationibꝰ abſtinendo. Debemus enĩ ſm
philoſophũ. ii. ethi. hoc pati ꝙ ſenes troye pa
tiebant̃ ad helenã dicentes: abijciamus eã
id eſt nõ reſpiciamus in ipſam.

Q' exprobrabilius eſt eſſe intemperatũ ꝙ̃ timidũ: ⁊ ꝙ maxime decet reges ⁊ ꝑncipes eſſe temperatos. Caplm̃. xvi.

PRobat phũs. iii. ethi. q̃tuor rõnibꝰ
deteſtabilius eſſe intemperatũ ꝙ̃ ti
midũ. Nam q̃nto magis aliquis vo
luntarie peccat: tanto magis eſt increpanduſ
Rurſus q̃nto aliquis facilius põt benefacere
ſi nõ benefaciat magis eſt deteſtandus ⁊ re-
prehenſibilis. Intemperatus uero magis
eſt deteſtandus ⁊ reprehenſibilis. tum quia
magis uolũtarie peccat. tũ etiam q̃a facilius
ẽſt ei facere bonũ ⁊ acquirere temperantiam
ꝙ̃ ſit acquirere fortitudinẽ. Q' ãt magis uo-
lũtarie peccet intẽperatus ꝙ̃ timidus. dupli
citer oſtendi põt. Primo qꝛ inſequi volũtates
intẽperatas eſt delectabile. fugere ãt ⁊ time
re ẽ triſtabile. Magis quis volũtarie agit qđ
facit cũ delectatiõe: ꝙ̃ qđ facit cum triſticia.
Peccãs igit̃ per intemperantiã: magis volũ
tarie male agit ꝙ̃ qui peccat ex timore. ¶ Se
cũdo hoc idem pꝫ. qꝛ ut ait phũs timor obſtu
pefacit: ⁊ r̃ddit naturã imobilẽ ⁊ attonitã qđ
nõ facit delectatio per intẽperantiã. Sꝫ q̃n a
liquis ẽ in ſtupore eſt q̃ſi extra ſe: niſi volũta
rie ⁊ deliberate agit qđ agit. Tolerabilius ẽ
igit̃ peccare per timorẽ ꝙ̃ per intẽpantiã. cũ
hoc ſit magis uolũtariũ ꝙ̃ ſit illud. Patet er
go intẽpatũ dupl̃r eſſe magis increpandũ ꝙ̃
timidũ. qꝛ magis volũtarie male agit. ¶ Sic
etiã dupl̃r põt oſtẽdi ipſũ eſſe magis increpã
dũ. qꝛ facilius põt bñfacere. Facilius enĩ põt
acquiri temperantia ꝙ̃ fortitudo. Nam ut in
precedenti capitulo dicebatur. temperantiam
acq̃rimus abſtinendo ⁊ retrahẽdo nos a dele
ctatiõibꝰ ſenſibilibꝰ. fortitudinẽ ꝟo acq̃rere

Contingit aūt peccare nō ſolū delectationes
ſenſibiles proſequendo: ſed etiam eas fugi-
endo. Nam qui adeo abſtineret a cibo ⁊ potu
et a licitis delectatiōibus: ꝙ cū tali abſtinē
tia eius natura ſtare non poſſet. quia huius
contrarium recta ratio dictat: virtuoſus dici
non poſſet. Patet igitur quid eſt tempantia.
Naꝫ ſicut fortitudo ē reprimēs timores: ⁊ mo
derās audacias: inter quas ipſa fortitudo hꝫ
eſſe. Sic tpantia eſt reprimēs delectationes
ſenſibiles ⁊ moderās inſenſibilitates: inter
q̄s hꝫ eſſe. Si ergo tpantia repmit dlectatōeſ
ſenſibiles: videndū eſt circa q̄s delectatiōes
ſenſibileſ hꝫ eſſe. Delectationū aūt ſenſibiliū
Quedā ſunt fortes. quedā ſunt debiles. q̄daꝫ
nos magis alliciūt. quedā minus. Licet eniꝫ
ſint. v. ſenſus ⁊ circa ſenſibilia oīm ſenſuum
cōtingat nos delectari. tn̄ fortiores delecta-
tiones ſunt ſm guſtū ⁊ tactū: q̄ꝫ ſm viſuꝫ au
ditū ⁊ odoratū. qd̄ duplr̄ ptꝫ. ¶ Primo qꝛ quā
to magis vnimur delectatiōibus: tanto ardē-
tius ⁊ feruenti⁹ delectamur. Magis aūt vni
mur delectatiōibus guſtus ⁊ tactus: q̄ꝫ dele-
ctatōibus alioꝝ ſenſuū. Poſſumus enī videꝛ
audire ⁊ odorare diſtantia: ſed nō poſſumus
guſtare ⁊ tangere: niſi nobis coiuncta iꝫs in
hmōi ſenſibilib⁹ ardenti⁹ ⁊ feruētius delecta
mur. ¶ Secūdo hoc idē ptꝫ: qꝛ ſenſibilia gu-
ſtus ⁊ tactus magis directe ⁊ imediate viden
tur ordinari ad ꝯſeruationē nr̄aꝫ: ut delecta-
bilia guſtus ordinanꝛ ad cōſeruationē indi-
uidui. Sꝫ delectabilia tactus: ut matrimonia
ordinanꝛ ad cōſeruatōꝫ ſpeciei. Ideo forte na
tura tantā delectationē poſuit in delectatio-
nibus guſtus ⁊ tactus: ne periret indiuiduū
et ut ſaluareꝛ ſpēs. ¶ Quare ſi ꝟtus eſt cir
ca bonū ⁊ delectabile: Ponēda eſt principali-
ter tempantia circa delectatiōes illas: a qbus
eſt difficilius abſtinere. Tempantia igiꝛ per
ſe eſt circa delectationes guſtus ⁊ tactus. Si
aūt eſt circa delectatiōes alioꝝ ſenſuū: hoc ē
per accidēſ. qꝛ alij ſenſus ꝑ accidens ꝑcipiunt
delectabilia guſtus ⁊ tactus. Eſt enim hmōi
ꝟtus: ut: vult phūs. iij. ethi. Circa delectabi-
lia illa in qbus reliq̄ aīalia cōicāt. Reliq̄ autē
aīalia in guſtu ⁊ tactu delectanꝛ per ſe. in ali

js ꝟo ſenſibus deletanꝛ per accn̄s. Propter
qd̄ in eodē titulo dicıꝛ: ꝙ canes nō gaudent
odoribus lepoꝝ. ſed cibatione. Si aūt gaudēt
odore eoꝝ: hoc eſt: qꝛ credūt ſe cibari ex illis.
⁊ leo nō gaudet voce bouis: nec viſione ceruı
niſi inq̄ꝫtū per viſuꝫ ⁊ auditū ꝯgnoſcit eos ꝓ
pe eſſe: ⁊ credit ſe ſaturari ex eis. Eſt ergo tē
pantia circa delectatiōes tactus ⁊ guſtus: qꝛ
in illis hoīes ardentius delectanꝛ. qd̄ ut vi-
deꝛ rōnabiliter accidit. Nam delectatōes nu
trimētales que fiūt ꝑ guſtū: ordinanꝛ ad cō-
ſeruationē ꝓprie pſone. Sꝫ delectationes ma
trimoniales q̄ fiunt ꝑ tactū: ordinanꝛ ad pro
creationē filioꝝ: ⁊ ad cōſeruationē ſpēi. Si er
go ut pluries dcm̄ eſt: bonū cōe diuinius eſt
q̄ꝫ propriū: rōnabiliter videꝛ egiſſe natura.
Si in opibus mr̄imonialibus vehemētiores
delectationes poſuit q̄ꝫ in opibus nutrimēti
Uel forte hoc ideo natura fecit: qꝛ vnuſquiſqꝫ
magis ſolicitus eſt de bono ꝓprio: q̄ꝫ de bo-
no alterius. Nō igiꝛ oportuit tā vehemētes
delectationes poneꝛ in nutrimēto qd̄ ordinaꝛ
ad bonū propriū ⁊ ad cōſeruatiōꝫ indiuidui
ſicut in mr̄imonio: qd̄ ordinaꝛ ad bonū alte
rius ⁊ ad cōſeruationē ſpēi. Si ergo cōtra dif
ficilius magis bellandū eſt: principalius inſi
ſtendū eſt: ut per tempantiā refrenemus dele
ctationes venereas que fiūt per tactū: q̄ꝫ nu-
trimētales que fiūt per guſtū. ymo in ipſis de
lectationibus nutrimētalibus magis delecta
mur in tactu: q̄ꝫ in guſtu. Cōmedendo enī et
bibēdo ut vnuſquiſqꝫ in ſeipſo expitur. Dele
ctamur in lingua vbi regnat guſtus: ⁊ in gut
ture: vbi non eſt guſtus: ſed tactus. ⁊ ut ma-
nifeſte expimur magiſ delectamur cū cib⁹ aut
potus attingit guttur: q̄ꝫ cū cōiūgiꝛ lingue.
Credendū eſt enī in talibus iudicio guloſoꝝ
Recitat aūt phūs. iij. ethi: de quodā nomine
philoſenus: qui cū eſſet pultiuorax orauit: ut
guttur eius lōgius gruis fieret. Nō enī ora-
uit ut līgua eius eſſet latior lingua bouis: ut
magis delectaretur per guſtū: ſed ut guttur
eius eſſet longius gutture gruis: ut cōmedē
do et bibendo diutius delectaretur per tactū
Ut ergo ptꝫ ex habitis: tēpantia principalr̄
eſt circa tactum. et ex ꝯñti circa guſtū ꝑ acci

dens aūt eſt circa delectabilia alioꝝ ſenſuuꝫ.
Species aūt temperantie de leui ſumere poſ
ſumus. Nam ſi ſpectat ad temperantiā repri-
mere delectationes nutrimētales ⁊ venereas
quia delectationes nutrimentales ⁊ venere-
as repmimus ſi fuerimus ſobrij ⁊ abſtinētes
Venereas vero ſi fuerim⁹ caſti ⁊ pudici qua-
tuor erunt parteſ tempantie ſiue q̄tuor erunt
ſpecies ipſius. Videlicet: ſobrietas: abſtinen
tia: caſtitas ⁊ pudicitia. Nam ſi volumus nu
trimentales delectationeſ reprimere. oportet
nos tēperari a potu ⁊ cibo. Temperando noſ
a potu ſumus ſobrij. ſicut ꝗ excedūt in potā-
do ſunt ebrij. Tēperando vero nos a cibo ſu
mus abſtinentes. Abſtinētia ergo ⁊ ſobrietas
deſeruiūt in repmendo delectationes nutri-
mentales. Sed caſtitas ⁊ pudicitia venereas
delectationes refrenant. oportet enī vere tē-
peratū nō exercere opera venerea: neqꝫ geſt⁹.
Prout ergo abſtinet ab operib⁹ venereis dr̄
eſſe caſtus. Sed ꝓut horret etiā ipſos geſtus
incitātes ad venerea: dr̄ eſſe honeſt⁹ ſiue pu
dicus. ¶ His viſis de leui pꝫ. quō noſipſos fa
cere poſſumus temperatos. Nam tēperantia
⁊ fortitudo q̄ſi econtrario ſe hn̄t. Fortitudo
enim eſt in aggrediendo terribilia: ſed tempe
rantia in retrahendo ſe ab his que ſunt delec
tabilia. Sicut ergo fortitudo magis cōuenit
cū audacia: ⁊ ſi volumus eſſe fortes debem⁹
magis eſſe audaces q̄ꝫ timidi. ſicut tēperātia
plus ꝯuenit cū inſenſibilitate. Si ergo uolu
mus noſipſos faceꝛ tēperatos ad illā partē de
clinandū eſt: ut a delectationibus ſenſibilib⁹
caueamus. Melius eſt enī aliq̄s delectatiōes
etiam licitas vitare q̄ꝫ aliquas illicitas inſeq̄.
Declarata igiꝛ ſunt illa q̄tuor que in princi-
pio capl̄i ꝓponebanꝛ. Primo enī oſtendebaꝛ
quid ē temperantia: q̄a eſt ꝟtus repmens de
lectationes ſenſibiles: ⁊ moderans inſenſibili
tates. Scd̄o vero declarabaꝛ circa que hꝫ eē.
quia ꝑncipaliter ē circa tactū ex ꝯſequenti cir
ca guſtū. per accidens vero circa alios ſenſus.
Tercio aūt manifeſtabaꝛ: q̄ ⁊ quot ſunt ſpēs
eius. quia quatuor. Duo moderantes delecta
tiones nutrimentales: ut ſobrietas ⁊ abſtinē-
tia. Et due refrenantes delectationes venere-

as: ut caſtitaſ ⁊ hōeſtas ſiue pudicicia. Quar
to uero declaratū fuit quō poſſum⁹ noſipſos
facere temperatos: q̄a hoc maxīe faciemus a
delectationib⁹ abſtinendo. Debemus enī ſm
philoſophū. ii. ethi. hoc pati ꝙ ſenes troye pa
tiebanꝛ ad helenā dicentes: abijciamus eā
id eſt nō reſpiciamus in ipſam.

Q[uod] exprobrabilius eſt eſſe intemperatū
q̄ꝫ timidū: ⁊ ꝙ maxime decet reges ⁊ ꝑn
cipes eſſe temperatos. Caplm̄. xvi.

Robat phūs. iii. ethi. q̄tuor rōnib⁹
deteſtabilius eſſe intemperatū q̄ꝫ ti
midū. Nam q̄nto magis aliquis uo
luntarie peccat: tanto magis eſt increpanduſ
Rurſus q̄nto aliquis facilius pōt benefacere
ſi nō benefaciat magis eſt deteſtandus ⁊ re-
prehenſibilis. Intemperatus uero magis
eſt deteſtandus ⁊ reprehenſibilis. tum quia
magis uolūtarie peccat. tū etiam q̄a facilius
ē̄ſt ei facere bonū ⁊ acquirere temperantiam
q̄ꝫ ſit acquirere fortitudinē. Q[uod] āt magis uo-
lūtarie peccet intēperatus q̄ꝫ timidus. dupli
citer oſtendi pōt. Primo qꝛ inſequi volūtates
intēperatas eſt delectabile. fugere āt ⁊ time
re ē triſtabile. Magis quis volūtarie agit qd̄
facit cū delectatiōe: q̄ꝫ qd̄ facit cum triſticia.
Peccās igiꝛ per intemperantiā: magis volū
tarie male agit q̄ꝫ qui peccat ex timore. ¶ Se
cūdo hoc idem pꝫ. qꝛ ut ait phūs timor obſtu
peſacit: ⁊ rddit naturā imobilē ⁊ attonitā qd̄
nō facit delectatio per intēperantiā. Sꝫ q̄n a
liquis ē in ſtupore eſt q̄ſi extra ſe: niſi volūta
rie ⁊ deliberate agit qd̄ agit. Tolerabilius ē
igiꝛ peccare per timorē q̄ꝫ per intēpantiā. cū
hoc ſit magis uolūtariū q̄ꝫ ſit illud. Patet er
go intēpatū duplr̄ eſſe magis increpandū q̄ꝫ
timidū. qꝛ magis volūtarie male agit. ¶ Sic
etiā duplr̄ pōt oſtēdi ipſū eſſe magis increpā
dū. qꝛ facilius pōt bn̄facere. Facilius enī pōt
acquiri temperantia q̄ꝫ fortitudo. Nam ut in
precedenti capitulo dicebatur. temperantiam
acq̄rimus abſtinendo ⁊ retrahēdo nos a dele
ctatiōib⁹ ſenſibilib⁹. fortitudinē ꝟo acq̄rere

poſſumus aggrediendo terribilia ꝛ experien
do pugnā: retrahi aūt a delectationib⁹ pōt fi
eri ſine omni ꝑiculo· Sed aggredi terribilia ꝛ
experiri bellū ſine ꝑiculo nō pōt· Ualde eſt er
go increpandus carens temperantia: cū eam
ſine ꝑiculo poſſit acquirere: non aūt adeo in/
crepandus eſt carens fortitudine: quia ꝟtus
illa eſt difficilis ꝛ cū maiori ꝑiculo acquirit̄·
¶ Rurſus facilius acquiri pōt tēꝑantia q̄
fortitudo: qꝛ multa talia experimur in vita·
multotiens enī occurrunt nobis delectabilia
a q̄bus abſtinendo diſponimur ut ſimus tem
perati· Non āt ſic eſt de fortitudine· nam nō
quelibet aggreſſio belloꝝ facit nos fortes: ni
ſi bella iſta ſint iuſta· Sed forte toto tꝑe vite
hoīs non occurrit ei unū iuſtū bellū· non er/
go ſic poſſumus aſſuefieri ad opa fortitudīs
ſicut ad opa tēꝑantie: quare exprobrabilius
eſt nos eſſe ītēꝑatos q̄ nō eſſe fortes· ¶ Si
ergo regē nō eſſe virilē ꝛ nō eſſe ꝯſtantē ani/
mo ē exprobrabile: patet qꝺ ē exprobrabilius
ipſum eſſe intēꝑatū ꝛ inſecutorē paſſionum
Poſſumus tñ nouas rōnes adducere oſtendē
tes q̄ deteſtabile ſit regē intēꝑatū eſſe· Tan
git enī philoſophus· iii· ethi· de ipſa intempe
rātia tria: ex q̄b⁹ tres rōnes ſumi pñt: qꝛ max
ime decet reges ꝛ pūcipes tēperatos eſſe· Eſt
enim intemperantia· ubi idem tangit̄ viciuꝫ
maxime beſtiale: puerile ꝛ ī pe:ſiue exprobra/
bile· Qꝛ autē ſit vitiū maxime beſtiale patet
Nam ut ſupra dicebat̄· tēperātia ꝛ intēꝑan/
tia fieri hñt circa delectabilia tact⁹ ꝛ guſt⁹ ſꝫ
que delectari cōe eſt nob̄ et brutis: Jdeo· iii·
ethi· dicit̄ ꝙ qꝛ tēperātia ꝛ intēperātia ē circa
delectatiōes quibus reliqua animalia cōicāt
ideo intēperati ſūt ſeruiles ꝛ beſtiales· Beſtia
enī qꝛ deficit intellectu: naturale eſt quid ſer/
uile· Si ergo indecēs eſt regem cuius eſt alijs
dñari eſſe beſtialē ꝛ ſeruilem indecens eſt ipꝫ
eſſe intēꝑatū ¶ Secūdo ītemperātia eſt vi·
tium maxime puerile· Pueri enī qꝛ uſū rōnis
non hñt non uiuūt rōne· ſed paſſione· Jdeo
maxime uidemus eos ſequi delectabilia ꝛ nō
inſecutores paſſionū· Unde philoſophus· iii·
ethi· vim concupiſcibilem· ſecūdū q̄ hꝫ eſſe vi
ciū ītemperātie aſſimulat pueroꝛ: qꝛ ſicut pu
er debet regi ꝑ pedagogū: ſic vis ꝯcupiſcibilis
eſt regenda ꝛ regulanda ꝑ rōꝫ· Si ergo inde/
cens ē regē eſſe pueꝝ morib⁹ ꝛ non ſequi rōꝫ
ſꝫ paſſionē: indecens eſt ipſū eſſe intēꝑatū·
¶ Tercio eſt hoc indecens regi: qꝛ huiuſmōi
viciū maxīe eſt turpe ꝛ ꝯtemptibile· Homīes
enī intēꝑati qꝛ appetūt uilia ꝛ turpia· Jdeo
ſi in principatu ſint maxīe ꝯtemnunt̄· qꝛ qui/
libet indignat̄ regi ab eo ꝙ eſt intēꝑatus: ꝛ
non ſeq̄t̄ rōꝫ ſed paſſionē· Quare ſi decet per
ſonā regiaꝫ oſtendere ſe reuerendā ꝛ honore
dignā maxime indecens ē eam eſſe intēꝑa/
tā· ¶ Exēplū aūt hui⁹ hēm⁹ ī rege ſardana
pallo: q cū eēt tot⁹ muliebris ꝛ dedit⁹ intēꝑan
tie· ut recitat Juſtin⁹ hyſtoricus· libro· i· abre
uiationis trogi pompei· nō exibat extra ut ha
beret colloquia cū baronib⁹ regni ſui· ſꝫ omēs
collocutiones eius erant in cameris ad mulie
res: ꝛ ꝑ lrās mittebat baronibus ꝛ ducib⁹ qꝺ
vellet eos facere· Accidit āt ꝙ cū q̄daꝫ dux ex
ercitus diu ei ſeruiuiſſet· ꝛ fideliter· Rex ille
volens cōplacere illi duci· p̄cepit ꝙ duceretur
ad ipm· Dux āt ille aſſuetus rebus bellicis vi
dens regē ſuū eſſe totū muliebrē ꝛ beſtialem·
ſtatim ipſū habuit in ꝯtemptū: ꝛ indignatus
de turpitudine eius voluit eū inuadere· Rex
āt timēs fugit ꝛ qꝛ credebat ſe nō poſſe fuge/
re man⁹ illi⁹ ducis clauſit ſe in quadā domo
ꝛ cū toto theſauro ꝛ oīb⁹ ſuppellectilib⁹ ſuis
ſe cōbuſſit· Senſibiliter enī uidem⁹ ꝙ dediti
voluptatib⁹ ſenſibilib⁹ ꝯtempnūt̄· Jmmo qꝛ
intēꝑati iniuriant̄ alijs: in ꝑſonis maxīe ꝯiūc
tis· ut in vxorib⁹ ꝛ in filiab⁹: maxie ꝓuocant
alios ꝯtra ſe· Et qꝛ potiſſime timendū eſt re
gibus ꝛ principib⁹ ne furor ppl'i incitet̄ ꝯtra
eos· maxie expedit eos tēꝑatos eſſe·

¶ Quid ē liberalitas ꝛ circa q̄ hꝫ eſſe ꝛ quō
poſſum⁹ noſipſos liberales facere· Ca· xix·

Umerabant̄ ſuperius· xii· ꝟtutes in
ter q̄s ut dicebat̄ quatuor erāt car/
dinales ꝛ pūcipales· videlicꝫ: prudē/
tia: iuſticia: fortitudo ꝛ tēꝑantia· Poſtq̄ er
go diximꝰ de his q̄tuor ꝟtutibus: ꝛ oſtēdim⁹
quomodo reges ꝛ principes illis virtutibus
decet eſſe ornatos: reliquum eſt pertranſire
ad virtutes alias· Uirtutes autem alie uel
reſpiciūt exteriora bōa uel exteriora mala· Si
exteriora bona illa: uel ſunt bona ſm ſe: ul' in
ordine ad aliud· Primo ergo dicemus de vir/
tutibus reſpicientibus exteriora bona ſm ſe·
Poſtea determinabitur de uirtutibus reſpici
entibus exteriora mala: ꝛ de reſpicientib⁹ ex/
teriora bona in ordine ad aliud· Bona āt exte
riora ul' ſunt vtilia ut pecunia ꝛ diuitie: ꝛ oīa
que numiſmate mēſurari poſſūt: uel ſunt ho/
neſta ut honores· ¶ Primo ergo dicemus de
virtutibus reſpicientib⁹ bona vtilia· ꝛ poſtea
de reſpicientibus bona honeſta· Jncipit eniꝫ
noſtra cognitio a ſenſu· Cuꝫ ergo bona vtilia
ſenſibiliora ſint honeſtis· prius determinan/
dum eſt de uirtutibus reſpicientib⁹ bona vti
lia· Circa aūt bona vtilia ut determīari habet
quarto ethi· eſt duplex ꝟtus· liberalitas ꝛ ma
gnificentia· Hee enim due virtutes reſpiciūt
ſumptus ꝛ pecuniam: ſed non eodem mō· nā
liberalitas que alio modo largitas nūcupat̄
dicit̄ reſpicere ſumptus mediocres· Magni/
ficentia vero dr̄ reſpicere magnos ſumptus·
qꝺ quō ſit intelligendū in ꝓſequendo patebit
Si igit̄ in faciendo ſumptus conuenit defice
re: qꝺ facit auaricia· ꝛ ſuꝑabundare qꝺ facit
ꝓdigalitas: quia utrūq; eſt contra rectā regu
lam rationis· oportet dare uirtutē aliquā me
diam inter auariciam ꝛ ꝓdigalitatem· huiuſ/
modi aūt virtus eſt liberalitas· Patet ergo qꝺ
eſt liberalitas· Nam ſicut fortitudo quia ē me
dia inter timores ꝛ audacias· ideo eſt virt⁹ re
primens timores: ꝛ moderans audacias· Jta
liberalitas: quia eſt media inter auaricias et
ꝓdigalitates· Jdeo eſt uirtus reprimens aua
ricias: ꝛ moderans ꝓdigalitates· Conſiſtit āt
hec virtus in recto uſu pecunie· Ad rectuꝫ āt
vſum pecunie tria requirunt̄· Primo ꝙ nō ac
cipiat eam vnde non dꝫ· Scꝺo ꝙ accipiat vñ
debet· Tercio ꝙ expendat ꝓut debꝫ· Spectat
āt ad liberalē nō vſurpare alios reddit⁹: ꝛ cuſ
todire ꝓprios· Nam licet liberalis non diligat
pecuniā ſm ſe: ſed ut eam ordinet ad debitos
ſumptus· tñ ut poſſit debitos ſumptus facere
non debet ꝓprios redditus inaniter diſperge
re· Nō ergo uſurpare redditus alienos: hēre de
bitam curam de ꝓprijs: ꝛ ex eis debitos ſūp/
tus facere: ſunt illa tria circa que uidet̄ eſſe li
beralitas· Non aūt eſt circa hec tria eque pūi/
cipaliter ꝛ primo· Naꝫ circa expendere ꝛ circa
debitos ſumptus facere: eſt liberalitas princi
paliter ꝛ primo· Circa aūt ꝓprios redditus cu
ſtodire: ꝛ circa non accipere alienos eſt ex cō
ſequenti· Uſurpans enim bona utilia ꝛ nō ac
cipiens ea ſicut debet: nimis videt̄ auidus pe
cunie· ꝓpter qꝺ philoſophus· iiij· ethi· vſura/
rios· lenones· i· viuentes de meretricio· expoli
atores mortuoꝝ: ꝛ aleatores· dicit eſſe turpia
lucra: ꝛ omnes tales appellat illiberales· Alea
tor enim ꝛ omnis luſor taxilloꝝ illiberalis eſt
Lucratur enim ab amicis quibus oportet bñ
facere· Eſt igit̄ liberalitas circa non accipere
vñ non debet· non tñ eſt circa hec principl'r·
Nam accipientes vnde non debent magis ſūt
iniuſti q̄ illiberales: ut uult phūs· iiii· ethi· q̄/
re nō ē liberalitas principal'r circa ñ accipere
unde nō debet· nec circa accipe unde debet· ſꝫ
eſt principaliter circa expendere quomodo de
bet· Nam ꝓpter quod vnūquodq;: ꝛ illud ma
gis· Si enim liberalis cōſeruans ꝓprios red/
ditus ꝛ accipiens vnde debꝫ· hoc ideo facit: ut
poſſit ex ꝓprijs redditibus debitos ſumptus
facere ꝛ expendere ſicut debet· Merito libera
litas principalius eſt in expendendo ꝛ in be/
nefaciendo alijs· Ex conſequenti autem ē cir/
ca cuſtodire ꝓprios redditus: ꝛ circa nō vſur
pare alienos· Probat enim philoſophus· iiii·
ethicoꝝ quinq; rationibus: liberalitatem ma
gis eē circa expēdere ꝛ circa bñficiare alios q̄
circa ꝓprios redditus cuſtodire· Liberalitas
enim ut dictum eſt eſſe debet circa debitū vſū
pecunie· vti aūt pecunia eſt expendere eam et
tribuere eam alijs· Cuſtodire autem ꝓprios
redditus non eſt uti pecunia: ſed magis ē ac/
quirere et generare ipſam· ꝓpter quod patet
liberalitatem eſſe magis circa expendere ꝛ cir
ca tribuere pecuniā alijs: q̄ circa ꝓprios red
ditus cuſtodire· ¶ Secundo hoc idem patet
quia ad virtutem principalius ſpectat facere
maius bonū· Maius aūt bonū eſt benefacere
q̄ bene pati: ꝛ bene oꝑari q̄ turpia nō oꝑari·

Qui aūt debite expendit ⁊ alijs dona largit̄
bene facit·cuſtodiens uero ꝓprios redditus:
⁊ accipiens pecuniā a ꝓprijs poſſeſſionibus
bene patit̄ ſiue bñ recipit:eo modo quo debꝫ
Nō vſurpans aūt aliena nō opat̄ turpia· Si
ergo melius eſt benefacere q̄ꝫ non malefacere
uel q̄ꝫ bene pati:melius eſt bñ expendere q̄ꝫ a
liena non ſurripere:uel q̄ꝫ ꝓpria cuſtodire·
¶ Tercio hoc idem:qꝛ circa illud magis con
ſiſtit v̄tus circa qđ conſurgit maioꝛ lauſ·Ma
ioꝛ aūt laus ꝯſurgit in bene expēdendo:⁊ alijſ
benefaciendo:q̄ꝫ in cuſtodiendo ꝓpria uel in
non vſurpando aliena·Liberalitas ergo pri/
cipalius ꝯſiſtit in debite expendendo ⁊ bñfa/
ciendo alijs·¶ Quarto hoc idem pꝫ:qꝛ v̄tus
principalius eſt circa difficilius·Difficiliꝰ āt
eſt alijs dona tribuere:q̄ꝫ ꝓprios redditus cu
ſtodire:uel q̄ꝫ aliena nō ſurripere·Nam cuſto
dire ꝓpria ſm ſe non eſt difficile :quia vnuſ/
quiſq̄ꝫ naturaliter inclinat̄ ut ſe diligat: ⁊ ut
ſua bona cuſtodiat·Dare aūt ꝓpria bona:ſm
ſe difficultatem habet :quia ꝓpria bona ſunt
aliq̄d ad nos ptinens:⁊ naturaliter afficimuꝛ
ad illa·Jmmo auari adeo afficiunt̄ ad iſta ex
teriora bona:ut pecuniā quam hñt:reputent
aliq̄d incoꝛpoꝛatū ſibi·Videt̄ enī eis qñ acci/
pitur pecunia ab eis:ꝙ accipiat̄ aliq̄d de ꝓ/
prio coꝛpe·Quia igit̄ bona ꝓpria ſunt nobis
quaſi ꝯiuncta·Aliena vero ſunt diſiuncta:nō
eſt adeo difficile non vſurpare aliena ad que
non ita afficimur:qa nō ſunt nobis ꝯiuncta·
Sicut eſt difficile dare ꝓpria ad q̄ magis af/
ficimur:qa nobis quodāmodo ꝯiunguntur·
Quare circa debite expēdere:⁊ circa alijs bo/
na tribuere principalius cōſiſtet liberalitas :
tanq̄ꝫ circa magis difficile·¶ Quīto hoc idē
patet:qa cū liberales maxime ament̄:circa il
lud maxime ꝯſiſtit liberalitas qđ qs agendo
maxime amat̄·Non aūt maxime amat̄ aliqs
ſi aliena bona nō ſurripiat:uel ſi ꝓprios red/
ditus cuſtodiat·Sꝫ maxīe diligit̄ ſi ex ꝓprijs
redditibus debitos ſumptus faciat : et bonis
⁊ dignis magis dona tribuat· Quare ſi bene
expendendo:⁊ aliis bona tribuendo uel retri
buēdo principal̄r liberalitas ꝯſiſtit· ¶ Viſo
q̄d ē liberalitas: qa eſt v̄tus repꝛimens aua
ricias:⁊ moderās ꝓdigalitates:⁊ oſtenſo cir/
ca que habet eſſe:qa principaliter eſt circa de
bitos ſumptus ⁊ circa debitas rationes·ex cō
ſequenti aūt eſt in cuſtodiendo redditus pꝛo/
pꝛios:⁊ nō in vſurpando alienoſ·Nā ſicut qa
foꝛtitudo plus opponit̄ timoꝛi q̄ꝫ audacie·Fa
cimus noſ ipſos foꝛtes declinādo ad audaciā:
ita ꝙ potius plus audeamꝰ q̄ꝫ minus·Sic qa
liberalitas magis opponit̄ auaricie q̄ꝫ ꝓdiga
litati·declinandū eſt magis ad ꝓdigalitatem
q̄ꝫ ad auariciam:⁊ magis debemus ſupabū/
dare in dando q̄ꝫ deficere·

Qꝛ reges ⁊ prīcipes quodāmodo impoſ
ſibile eſt eſſe ꝓdigos:⁊ ꝙ maxime dete/
ſtabile ē eos eē auaros:⁊ ꝙ potiſſime de
cet liberales eſſe· Capl̄m·xviii·

Vlt enim philoſophus·iiii·ethi·libe/
ralitatem nō eſſe in multitudine da/
toꝝ:ſꝫ in habitu·i·in facultate ⁊ volū
tate dantis·Nam ut ibidem ſcribit̄ nihil ꝓhi
bet mīoꝛa dantē:uel liberalioꝛē eſſe:ſi a mīo
ribꝰ accipiat Liberalitas igit̄ mēſurā recipit
ex ꝓpoꝛtione datoꝝ:ad poſſeſſiones dantis·
Jdeo philoſophus ait tyrannos non eſſe ꝓdi
gos:qa nō vident̄ poſſe ſupabūdare multi
tudine poſſeſſionis:dationibus et expenſis·
Quicunq̄ꝫ enī tot habet ⁊ tanta recipit ꝙ da
tiones ⁊ expenſe multitudinem poſſeſſionum
ſupare non poſſint:quodāmodo ꝓdigus eſſe
non pōt·Reges igit̄ ⁊ principes qꝛ multitu/
dine poſſeſſionū ſupabundant : non ſolū ꝙ
poſſint eſſe ꝓdigi ſed vix poſſint attinger̄ ut
ſint liberales·Semp ergo cogitare debent ꝙ
minora faciūt q̄ꝫ deceat·¶ Ex hoc aūt appare/
re pōt ꝙ indecens ſit eos eſſe auaros·Nam ſi
regnū alicuius debet eſſe naturale:ꝓporcio/
nari debet his que videmus in natura·Jn na
turalibꝰ aūt nihil eſt ocioſum ut ꝓbāt phīca
dicta· ergo nec in regimine vite humane ali/
q̄d ocioſum eſſe debet ·Quare cū natura hu/
mana modicis ꝯtenta ſit:quia vni pſone mo/
dica ſufficiunt·ſi vna aliqua pſona multitudi
ne diuitiaꝝ ſupabundat:ocioſe ſunt diuitie il
le ſi nō ordinant̄ ad bonū alioꝝ·Quāto igit̄
reges et principes pluribus diuicijs ſuperha
bundant:tāto deteſtabilius eſt eos auaros eſ
ſe·¶ Probat phūs·iiij ethi·triplici ratione ꝙ
auaricia peioꝛ eſt ꝓdigalitate:propter qđ om
nino deteſtabile eſt reges et pricipes eſſe aua
ros:qꝛ ipſe ſibi nequā eſt¶ Primo enī qꝛ me
lius eſt infirmari moꝛbo curabili q̄ꝫ incurabi
li·Prodigalitas aūt morbus eſt curabilis uel
ab etate:nam ꝓdigi ſunt in iuuētute:quia ſe
nes auarioꝛes ſunt iuuenibus:cū veniunt ad
ſenectutē ut plurimū curatur eoꝝ prodigali/
tas et deſinūt eſſe ꝓdigi· Eſt enī ſm phūm
ꝓdigalitas moꝛbus curabilis uel ab etate uel
ab egeſtate·Sed auaricia eſt moꝛbus incura
bilis·qꝛ quanto quis ꝓcedit in auaricia:⁊ q̄ꝫ
to plus ſeneſcit tanto magis auarus efficit̄·
Si ergo caput regni a quo totū regnum diri
gi debet indecens eſt egrotare·ſꝫ moꝛe mor
bo incurabili oīno deteſtabile eſt regem eſſe
auarū:Pꝫ enī ꝙ melius eſt ipſum eſſe prodi
gum·¶ Secundo hoc idē pꝫ· qꝛ ꝓdigalitas
magis eſt ꝓpinqua v̄tuti q̄ꝫ auaricia·nam li
beralis nō libenter recipit et libēter dat: quo
rū vtrūq̄ꝫ facit ꝓdiguſ:neutrū tñ facit auarꝰ
Nō ergo differt ꝓdigalitas a liberalitate:niſi
qꝛ prodigus nō dat ut debet:et quibus de
bet et cuius gratia debet·Quare cū prodiguſ
nō ſit amatoꝛ pecunie:ſicut nec liberaliſ de le
ui quis cū ſit prodigus fieri poterit liberalis
Si ergo oīno decens eſt regem eſſe v̄tuoſum
tanto deteſtabilius eſt ipſum eſſe auarum q̄ꝫ
ꝓdigum:quāto auaricia plus ꝯtrariatur vir
tuti q̄ꝫ prodigalitaſ·¶ Tertio hoc eſt deteſta
bilius:quia rex poſitus eſt in regno propter
ſalutem regni:et ut proſit hijs qui in regno
ſunt·Auarus autem nulli prodeſt· quia etiaꝫ
ſibiipſi nequā eſt·Prodigus aūt multis pro/
deſt· Omnino ergo deteſtabile eſt regē eſſe
auarum· ¶ Viſo ꝙ quaſi impoſſibile eſt Re/
ges eſſe prodigos·et ꝙ omnino deteſtabile ē
eos eſſe auaros· Reſtat oſtendere ꝙ deceat
eos eſſe largos liberales et cōicatiuos · Hec
eſt enim virtus que eſt circa ſumptus ꝑ quan
dam ſimilitudinem dicitur largitas:liberali/
tas:et cōicabilitas·Largitas eniꝫ dicitur ad
ſimilitudinem vaſoꝛum·Vaſa enim habentia
os artum non habunde emittunt quod in eiſ
eſt·Habundans ergo in ſumptibus et datio/
nibus dicitur largus: quia ad modum largi
vaſis habunde emittit que ꝯtinet·Cum ergo
tanto deceat fontem habere os largius quan
to ex eo plures participare debent· tanto de/
cet regem largioꝛem eſſe: quanto influentia
eius ad plures extēdenda eſt q̄ꝫ influētia alio
rum·Secundo huiuſmodi virtus dicitur libe
ralitas·quia pollentes ea ſunt ad ſimilitudi/
nem liberoꝛum· Auari enim non ſunt liberi·
ſed ſunt ſerui pecunie·Quare ſi indecens eſt
reges et principes eſſe ſeruos: conueniēs eſt
eos eſſe liberales· Tertio huiuſmodi virtus
dicitur cōmunicabilitas:quia per eam homi/
nes cōmunicant ſua bona:per quam cōmuni
cationem ab alijs potiſſime diliguntur· Naꝫ
liberales ſunt potiſſime amabiles· Quare ſi
maxime decet reges et principes ut ſint dile/
cti: ab hijs qui ſunt in Regno maxime de/
cet eos liberales eſſe·Spectat autem ad libe/
ralem primo reſpicere quantitatē dati:ut nō
det minus uel plus q̄ꝫ debeat· Secundo debꝫ
reſpicere quibus det· ut non det quibus non
opoꝛtet· Tertio videndum eſt cuius gratia
det·ut det boni gratia:non propter aliquam
aliam cauſam· Reges enim et principes vix
poſſunt deuiare a liberalitate in dando plus
quia magnitudo expenſarum vix poteſt exce
dere multitudinem reddituum· Jmo ſi cōtin
gat liberalem dare plus q̄ꝫ deceat:ut vult phi
loſophus:moderate triſtabitur· Nam magis
grauatur liberalis ſi det minus q̄ꝫ debeat·ul̄
ſi non expēdat ubi opoꝛtet:q̄ꝫ ſi expendat vbi
non opoꝛtet·¶ Deuiant autem a liberalitate
reges et principes in dando quibus nō opor
tet·uel cuius gratia non opoꝛtet· Dant enim
ut Philoſophus ait·hiſtrionibus:adulatori/
bus:uel alijs quibus non opoꝛtet dare· quia
magis deceret eos eſſe pauperes q̄ꝫ diuites·
Sic etiam dant cuius gratia non opoꝛtet·
Non enim dant boni grā: ſed magis dant ut
laudentur·et propter inanem gloꝛiam·uel ꝓ
pter aliquā aliā cauſam· Decet igitur Reges
eſſe liberales:et ut liberales ſint opoꝛtet eos
beneficiare bonos:et boni gratia·

Quid eſt magnificentia·et circa que ha
bet eſſe·et quomodo poſſumus noſipſos
magnificos facere· Caplm·xix·

Dicebatur ſupra circa ſumptus du
plicem eſſe virtutem·Unam que re
ſpicit moderatos ſumptus: quam
liberalitatem vocant·Aliam que reſpicit ſum
ptus magnos: quam magnificentiam nomi/
nant·Sed cum magis et minus non videan
tur diuerſificare ſpeciem et naturam reruꝫ·ut
vult philoſophus·i· politicoꝝ· Non videtur
ſufficienter diſtingui magnificentia a libera
litate per hoc·quia hec eſt circa magnos ſum
ptus·illa vero circa mediocres:¶Sciendum
ergo ꝙ de ratione virtutis eſt ꝙ ſit circa bo/
num et difficile·quare cum in maioribus ſum
ptibus reperiatur ſpecialis ratio bonitatis ⁊
difficultatis:que non reperitur in mediocri/
bus ſumptibus·dici pōt magnanimitatē que
eſt circa magnos ſumptus eſſe virtutem aliā
a liberalitate:que eſt circa mediocres·Ul' poſ
ſumus dicere: ꝙ ſumptus ad duo comparari
poſſunt·videlicet ad facultateſ eius qui facit
ſumptus·et ad opera in que ſumptus illi ex/
penduntur·Erit enim circa pecuniaꝫ duplex
virtus·Una que equat dationes et expenſas
facultatibus·et hec eſt liberalitas·Ideo dici/
tur eſſe liberalitas circa mediocres ſumptus
non ſcdm ſe ſed per comparationem ad dan/
tem et ad facientem ſumptus· Ideo largitor
multorum poſſet eſſe auarus ſi illa multa nō
equarentur facultatibus dantis· Dicebatur
enim ſupra non eſſe liberalitatem in multitu
dine datorum·Liberalis ergo adequat datio
nes et ſumptus facultatibus· Sed magnific⁹
vult proportionare ſumptus operibus· vnde
et nomen accepit·Ab ipſa enim factione et ab
ipſo opere denominatur magnificentia·Dici
tur enim magnificus quaſi magna faciens·
Inde eſt ergo ꝙ quia in quocūq ſtatu homo
ſit·et quaſcunq facultates habeat: ſiue mul
tas ſiue mediocres:difficile eſt bene vti illis
et bene equare ſumptus facultatibus·Ideo li
beralitas ſe extendit ad mediocres ſumptus·
Sumptus enim uel poſſunt conſiderari ſecū
dum ſe: uel ut proportionatur facultatibus·
Si autem conſiderantur ſumptus ſcdm ſe:ſic
liberalitas eſt circa magnos ſumptus·ſi facı/
ens eos multas habeat facultates:et etiaꝫ cir
ca mediocres· Si faciens ſumptus alios me/
diocriter facultatibus habundet· Sed ſi ſum
ptus non conſiderentur ſm ſe: ſed ut propor
tionantur facultatibus·Sic liberalitas ſemp
eſt circa mediocres ſumptus·Nam ſicut par/
ui ſumptus ſunt mediocres et proportionati
pauperibus·Sic magni ſunt mediocres et ꝓ
portionati diuitibus· Cum ergo liberalitas
non reſpiciat ſumptus ſecundum ſe: ſed ut ꝓ
portionantur facultatibus non dicitur eſſe
circa magnos et mediocres ſumptus: ſed cir
ca mediocres tantum·Liberalitas igitur que
reſpicit ſumptus proportionatos facultatib⁹
ſe extendit ad quaſcunq facultates·quia eti
am in mediocribus facultatibus difficile eſt
bene ſe habere in illis· Magnificentia vero
reſpiciens ſumptus ut ſunt decentes operib⁹
non reſpicit quecunq opera·quia non eſt dif
ficile facere decentes ſumptuſ: in quibuſcun
q operibus:ſed in magnis· Ideo magnificen
tia a magnis operibus ſumpſit nomen·
¶In magnis autem operibus contingit ali
quos deficere·quia non intendunt quomodo
magna opera faciāt ſed quomodo parum ex/
pendant·Et tales vocantur paruifici·Aliqui
vero etiam in magnis operibus plus expen/
dunt q̄ opera illa requirant· Et tales vocan
tur conſumptores· Philoſophus vero vocat
eos vanoſos·i·igneſ et fornaces·quia tales ſi
cut fornax oīa cōſumūt·Quidā vero in mag
nis operibus faciunt decentes ſumptus·⁊ ta
les ſunt virtuoſi:et vocantur magnifici·Erit
igitur magnificentia media inter paruifi/
centiam et conſumptionem·Sicut liberalitaſ
eſt media inter auariciam et prodigalitatem
Patet ergo quid eſt magnificentia· Nam ſi/
cut liberalitas eſt reprimens auaricias:⁊ mo
derans prodigalitates· Sic magnificētia eſt
reprimens paruificentias:et moderans con/
ſumptiones· Et ſicut liberalitas eſt faciens
ſumptus:et dationes proportionatas facul/
tatibus·Sic magnificentia eſt faciēs ſumpt⁹
decentes magnis operibus· ¶Uiſo quid eſt
magnificentia·Reſtat videre circa que habet
eſſe·Homo enim quantū ad preſens:ad qua/
tuor poteſt comparari·videlicet ad ipſum de/
um·ad totam cōmunitatem·ad aliquas perſo
nas·et ad ſeipſuꝫ·Magnificus enim circa om
nia iſta decenter ſe habere debet: non tamen
eque principaliter intendere debet circa om/
nia iſta·Nam principaliter ⁊ primo homo de
bet eſſe magnificus:circa diuina conſtituen/
do:ſi facultates tribuant templa magnifica·
ſacrificia honorabilia·preparationes dignas
Ideo dicitur quarto ethicoꝝ· ꝙ honorabiles
ſumptus quos debet facere magnificus:ſunt
circa deum· Secundo ſpectat ad magnificuꝫ
ſi aſſit facultas:facere decentes ſumptus: cir
ca totam cōmunitatem·Naꝫ ipſa bona cōmu
nia quodāmodo diuina ſunt· Unde Philoſo
phus ait·ꝙ dona cōmunia habent aliquid ſi
militer donis deo ſacratis· Bonum enim di/
uinum valde debiliter repreſentatur in vna
perſona ſingulari: Sed in tota communita/
te pulchrius elucefcit diuinum bonum·
¶Tertio magnificus ſe decenter habere de/
bet circa aliquas perſonas ſpeciales· vt circa
perſonas honore dignas· Nam in hoc potiſſi
me apparet magnificentia:quando quis mag
na facit hijs qui ſunt magis digni·
¶Quarto debet ſe decenter habere magnifi
cus circa perſonam propriam·debet enim q̄s
magnifice ſe habere circa magna opera reſpe
ctu perſone proprie·Magna autem opera poſ
ſunt dici illa:uel que durant per totam vitam
cuiuſmodi ſunt domus et hedificia· Uel qui
fuerit raro in tota vita cuiuſmodi ſunt nu/
pcie et milicie·Decet enim magnificum ut di
citur quarto ethicoꝝ·habitationem prepara
re decenter·et magis debet intendere quomo
do facere debeat admirabiles ⁊ diuturnas do
mus: q̄ quomodo faciat eas ſophiſticas et ap
parentes·Sic etiam decet magnificum:nupci
as et milicias:et talia que raro occurrunt ma
gnifice facere·¶Patet ergo circa quid eſt ma
gnificentia:quia eſt circa ſumptus decentes
magnis operibus·Principaliter tamen eſt cir
ca magnos ſumptus impenſos erga diuina:⁊
erga totam cōmunitatem·Ex conſequenti ve
ro eſt erga magnos ſumptus impenſos: circa
perſonas dignas et circa ſeipſum·
¶Oſtenſo quid eſt magnificētia et circa que
habet eſſe:de leui patet:quomodo poſſumus
noſipſos magnificos facere·Nam ſicut libera
litas plus contrariatur auaricie q̄ prodiga/
litati·Sic magnificentia plus cōtrariatur par
uificentie q̄ conſumptioni· Nos ergo ipſos
ſi facultas adſit:faciemus magnificos: decli/
nando ad conſumptionem·ut etiam in mag/
nis operibus potius ſuperhabundent ſump
tus q̄ deficiant·

Qꝛ maxie deteſtale ē reges ⁊ pnci
pes eſſe paruificos·et ꝙ decet eos
magnifica facere· Caplm·xx·

Tangit autem Philoſophuſ quarto
ethi·ſex proprietates ipſius parui
fici:que ſi ineſſent regibus maxie
derogarent regie maieſtati· ¶Prima propri
etas eſt·quia circa omnia deficit:quod et ipſo
nomine patet·Eſſe enim paruificum:eſt face
re parua et defectiua·¶Secunda proprietas
eſt·quia ſi contingat paruificum ⁊ magna ex
pendere pro paruo: perdit magnum bonum·
Unde et prouerbialiter dicitur·ꝙ viles homi
nes nupcias et conuiuium perdunt pro dena
rata piperis· Dum enim circa magnum con
uiuium non faciunt decentes ſumptus volen
tes parcere modice expenſe:totum conuiuiuꝫ
indecens redditur· ¶Tertia proprietas eſt·
ꝙ quecunq facit paruificus ſemper facit tar/
dans·videtur enim ei:ꝙ remouere a ſe pecu/
niam ſit abſcindere membra a proprio corpo
re· Ideo ſicut dato ꝙ neceſſe ſit aliquem mu/
tilari et inſcidi mutilationem illam:et inſciſ
ſuram tardat et ſubterfugit quantum poteſt·
Sic dato ꝙ paruificum oporteat expenſas fa
cere:tamen illos ſumptus tardat et ſubterfu
git quantum poteſt· ¶Quarta eſt· quia par
uificus non intendit qualiter faciat magnum
opus·ut qualiter faciat debitas largitiones:
uel quomodo faciat decentes nupciaſ·Sed to
ta ſua intentio eſt quō faciat paruos ſumpt⁹

Eſt enim ꝓprietas paruifici: ut apprecietur
plus pecuniā q̃ȝ opus. ¶ Quinta proprietas
eius eſt ut ſemꝑ expendat cum triſtitia et do
loꝛe. Dicebatur enī ꝙ paruificus reputat ex/
terioꝛa bona que habet quaſi ſibi incoꝛpoꝛata
et quaſi pertinentia ad ſubſtantiā ſuam. et qꝛ
ſic afficitur ad ea et ita cōtinuat ſe illis. Ideo
ſicut in inciſione corpis propter diuiſionem
continui reſultat ibi triſtitia et dolor. Sic in
ſeparatione pecunie que fit per expenſas. qꝛ
eſt ibi quaſi quedam diuiſio continui: eo ꝙ ꝑ
uificus reputat ſuam pecuniā quaſi ſibi īcor
poꝛatam et continuatā. non pōt eam expēde/
re et ipſam a ſe remouere ſine triſtitia et dolo
re. Participat enim in hoc paruificus cū aua
ro. qꝛ omnis paruificus auarus eſt. ſicut oīs
magnificus liberalis. ¶ Sexta eſt. quia cum
paruific⁹ nihil faciat. videtur tñ ei ꝙ ſemper
agat maioꝛa q̃ȝ debeat. Dictū eſt enim ꝙ par
uificus plus appreciatur pecuniā q̃ȝ datiōes
et ſumptus que ſunt opera virtutum. Pecuni
am enim reputat quid carum. opera virtutuȝ
eſtimat quid vile et nō appreciatur ea. Cum
igitur vix poſſit aliquis dare ita modicum de
caro. dato etiaȝ ꝙ multū recipiat de vili: quin
videatur ei plus dare q̃ȝ debeat: non pōt par
uificus ita modicū ſumptuȝ facere erga quod
cunqȝ opus: quin ſemper videatur ei ꝙ agat
maioꝛa q̃ȝ debeat. Quare ſi deteſtabile eſt re/
giam maieſtatē circa omnia deficere: magna
bona pro modico perdere. ſemper tardare: et
nihil prompte facere. ꝛ nunq̃ȝ intendere quo
modo faciat magna opera virtutum: ſed quo
modo modicum expendat. ſemper facere ſum
ptum cum triſtitia et doloꝛe. et cum nihil fa/
cit credere ſe magna opari. Quia omnia hec
valde derogant regie maieſtati omnino dete
ſtabile eſt regem eſſe paruificum. ¶ Qꝛ autē
deceat ipſum eſſe magnificum: ſufficienter ꝓ
bāt ſuperioꝛa dicta: in quibus oſtendimus cir
ca que magnificentia habet eſſe. Dicebat̄ enī
magnificentiam principaliter eſſe circa ope/
ra diuina et circa cōmunia. et conſequenti ve
ro circa perſonas dignas et circa ſeipſum.
Cum ergo Rex ſit caput regni: et ſit perſona
honoꝛabilis: reuerenda et publica. et ad ipm
pertineat diſtribuere bona regni. maxime de
cet ipſum eſſe magnificum. Nam quia eſt ca/
put regni et gerit in hoc dei veſtigium: qui
eſt caput et princeps vniuerſi. Maxime ſpe/
ctat ad ipſum magnifice ſe habere circa tem/
pla ſacra: et erga preparationes diuinoꝛum.
Quia vero in perſona publica ad quam ordi
natur tota ciuitas: cōmunitas: et totum reg/
num. maxime ſpectat ad eum magnifice ſe ha
bere circa bona cōmunia: et circa ea que reſpi
ciunt regnum totum. Rurſus quia ad ipſum
maxime ſpectat diſtribuere bona regni. omni
no decet eum magnifice ſe habere erga perſo
nas dignas: quibus digne competunt illa bo
na. ¶ Amplius quia ut dictum eſt regia per
ſona debet eſſe reuerēda et honoꝛe digna. ſpe
ctat ad regem magnifice ſe habere erga perſo
nam propriam et erga perſonas ſibi coniun/
ctas. ut erga vxoꝛem et filios: habendo habi/
tationes honoꝛabiles: faciendo nupcias decē
tes: exercendo milicias admirabiles.

Que ſunt proprietates magnifici et ꝙ proprietates illas reges ꝛ pͥn cipes habere debent. Caplm. xxi.

Philoſophus. iiij. Ethi. capitulo de
magnificientia. tangit ſex proprie
tates magnifici quas habere decȝ
reges et principes. ¶ Prima proprietas eſt:
quia magnificus aſſimilatur ſcienti. Diceba
tur enim ſpectare ad magnificum in magnis
operibus facere decentes ſumptus. Cognoſce
re autem quibus magnis operibus qui ſump
tus ſiunt conuenientes eſſe nō poteſt: niſi qſ
polleat ſcientia et intellectu. ¶ Secunda pro
prietas magnifici eſt facere magnos ſumpt⁹:
non ut oſtendat ſeipſum ſed boni gratia. Eſt
enim hoc cōmune cuilibet virtuti agere non
propter fauoꝛem uel propter gloꝛiaȝ hominū
ſed gratia boni. Specialiter tñ hoc dicitur eſ
ſe proprium magnificentie. Nam cum in ope
ribus magnificis: ut cum aliquis magnifice
ſe habet erga cultum diuinum: et erga rem
publicam: et circa perſonas dignas: maxime
quis apparet gloꝛioſus. ꝛ maxime quis ab ho
minibus laudatur. Difficile eſt in talib⁹ non
querere humanā laudem. Et quia virtus eſt
circa bonum et difficile. ideo maxime ſpectat
ad magnificum in ſuis magnificis operibus
et diſtributionibus intendere finaliter bonū
et non fauoꝛem et gloꝛiam hominū. ¶ Ter/
tia proprietas magnifici. eſt facere ſumptus
et diſtributiones delectabiliter et prompte.
Nam qui prius q̃ȝ ſumptus faciat diu ratioci
natur et omnes minutas expenſas inquirit:
et non delectabiliter et pꝛompte largitur que
largiri debet. non eſt magnificus ſed paruifi
cus. Ideo dicitur. iiij. ethi. ꝙ diligentia ratio
cinij eſt paruifica. ¶ Quarta eſt magiſ inten
dere qualiter faciat opus optimum et decen
tiſſimū: ꝙ qualiter ꝛ quē ſūptū faciat ad op⁹
illud. ut ſi debet magnificus aliquod templū
conſtruere in honoꝛem diuinū. uel aliqua do
na conferre perſonis dignis: magis intendit
quomodo templum illud ſit admirabile ꝛ pul
chrum. et quomodo dona illa ſint magna et
decentia: q̃ȝ quot et quanta nūmiſmata opor
teat ipſum conſumere: propter huiuſmōi ope
ra. ¶ Quinta proprietas eſt. ꝙ magnificus
eſt excellenter liberalis. Idem eſt enim eſſe
magnificum ꝙ eſſe habundanter liberalem.
Nam ut infra patebit magnificentia eſt que/
dam perfectio: et quidam ornatus liberalita
tis ſicut magnanimitas eſt quedam perfectō
et quidam oꝛnatus omnium virtutum. Cum
enim ille ſit magnificus qui in magnis ope/
ribus facit decentes ſumptus: ſi facere decen
tes ſumptus eſt eſſe liberalem. facere maiores
decentes ſumptus quos facit magnificus: eſt
eſſe maxime liberalem. ¶ Sexta proprietas
magnifici eſt equali ſumptu facere opus ma/
gis magnificum. Paruifici enim quia ſemper
intendunt quomodo parcant nūmo: ut ſupra
dicebatur: pro modico multum perdūt. Mag
nificus ergo cui non eſt cure de ratiocinio ab
equali ſumptu facit opus magis magnificuȝ
quia non parcit decentibus ſumptibus. Con
tingit enim aliquando auarum plus expēde/
re in aliquo negocio q̃ȝ liberalem. tamē quia
ſemper nititur auarus aliquas decentes expē
ſas ſubtrahere: etiam ſi modice ſint et parui
valoꝛis. Ideo opus vbi multum expendit in/
decenter facit. Quare ab equali ſumptu: uel
etiam aliquando a minoꝛi liberalis uł magni
ficus facit decenti⁹ opus q̃ȝ paruificus ꝛ aua
rus. ¶ Has autem proprietates debere ineſ/
ſe Regibus et Principibus videre non eſt
difficile. ipſi enim maxime debent eſſe ſcien/
tes et cognoſcentes: qui ſumptus: quibuſ ope
ribus deceant. Ad eos autem maxime ſpectat
facere magnas largitiones et excellentes ſum
ptus: boni gratia. Nam maxime debet bonuȝ
intendere: qui regnum debet in bonum diri/
gere. Sic etiam ad eos ſpectat delectabiliter ꝛ
prompte ſumptus facere. Nam ut ſupra dice
batur: quia modicis natura cōtenta eſt: ocio
ſe ſunt diuicie. niſi ex eis fiāt debite largitōeſ
et decentes ſumptus. ¶ Quanto igitur regeſ
et principes magis habundant facultatibus
et diuicijs: tanto magis decet eos ampliores
retributiones facere. et magis delectabiliter
et prompte expendere. Decet etiam Reges et
principes magis intendere quomodo faciant
excellentia opera virtutum: q̃ȝ quomodo par
cant nūmis et expenſis. Opoꝛtet etiam eos eſ
ſe excellenter liberales: et ſemper facere ma/
gnifica opera. Omnes igitur proprietates
magnifici per amplius et perfectius decet ip/
ſos reges habere. Unde et Philoſophus. iiij.
ethicoꝝ. vult ꝙ non quilibet poſſit eſſe mag/
nificus. quia non quilibet poteſt facere mag/
nos ſumptuſ. Sed ut ibidē dicitur: tales opoꝛ
tet eſſe nobiles et gloꝛioſos. Quare quanto
eſt nobilioꝛ alijs. Tanto decet ipſum pollere
magnificentia et habere proprietates magni
fici.

Quid eſt magnanimitas. et circa que habet eſſe. et quomodo poſſu/ mus noſipſos magnanimos face/ re. Caplm. xxij.

Onoꝛum exterioꝛum ut ſupra dice
batur. Quedam ſunt vtilia: ut pe/
cunie: ꝛ vniuerſaliter quicquid po
teſt menſurari nūmiſmate. Quedā vero ſunt

bona honeſta:cuiuſmōi ſunt honores· Sicut
igitur circa ipſa bona vtilia eſt duplex virtuſ
Una reſpiciens magnos ſumptus· ut magni
ficentia·et alia que reſpicit mediocres·ut libe
ralitas·Sic circa ipſa bona honeſta ē duplex
virtus·vna que reſpicit magnos honores·ut
magnanimitas·et alia que reſpicit mediocreſ
que cōmuni nomine dici poteſt honoris ama
tiua·¶ In magnis autem honoribus tripli
ter quis ſe habere poteſt·Nam quidam in ta/
libus deficiunt·ut puſillanimes·Quidam ve
ro ſuperhabundāt·ut preſumptuoſi· Quidā
autem ſe habent ut decet·ut magnanimi·
¶ Uidemus enim aliquos de ſe aptos ad ma
gna potentes magna et ardua exercere·Qua
dam tamen puſillanimitate ducti retrahunt
ſe ab huiuſmodi magnis· Tales ergo in tali
bus deficiunt·Sed quidam econtrario ſuper
habundant ingerētes ſe ad aliqua que digne
complere non poſſunt·quos philoſophus vo
cat cahymos·i·fumoſos et ventoſos· Nos aūt
eos preſumptuoſos vocare poſſumus· Mag/
nanimus vero medius inter puſillanimū et
preſumptuoſum·non enim ſe retrahit ab ar/
duis operibus que poteſt digne agere ut pu/
ſillanimus·nec ſe ingerit ad ea que digne cō/
plere non poteſt·ut preſumptuoſus· Quare
manifeſte patet quid ſit magnanimitas·Naꝫ
ſicut liberalitas que eſt media inter auaricias
et prodigalitates·Ideo eſt virtus quedam re
primens auaricias:et moderans prodigalita
tes·Sic magnanimitas quia eſt media inter
puſillanimitatem et preſumptionem·eſt vir/
tus quedam reprimens puſillanimitates: et
moderans preſumptiones· ¶ Uiſo quid eſt
magnanimitas·de leui patet circa que habet
eſſe·Uidetur autem Phūs·iiii·ethicoꝝ velle:
magnanimitatem circa honores:circa diuici/
as et principatus·et vniuerſaliter circa omīa
fortunia et infortunia·non tamen eſt eque pn
cipaliter circa iſta·Nam magnanimitas prin
cipaliter eſt circa honores·et non circa hono/
res quoſcunqꝫ:ſed honores magnos· Ex con
ſequenti autem eſt circa diuicias et principa/
tus·et circa fortunia et infortunia· Nam ſm
Philoſophum inter bona exteriora maximus

eſt honor·Diuicie enim et principatus ꝛ alia
exteriora bona non ſunt tantum bonuꝫ ſicut
honor:quia ut plurimum homines hec ordi/
nant ut conſequantur honoreſ·Sicut ergo di
cebatur de fortitudine quia pricipaliter erat
circa pericula bellica:quia illa ſont difficilio/
ra·Ex conſequenti autem erat circa pericula
alia·ut cum fortis etiam in alijs periculis de
center ſe habet· Sic magnanimitas principa
liter eſt circa honores tanqꝫ circa maxima bo
na exteriora· Ex conſequenti autem eſt circa
diuicias et principatus· et circa alia bona ex
teriora·ita ꝙ magnanimus decenter ſe habet
in poſſidendo diuicias et ꝑncipatus· et in to
lerando fortunia et infortunia·Magnanitas
enī eſt ſicut bonꝰ tetragonꝰ·qui nunqꝫ deiji
tur·Si enim honoratur:uł ſi magna fortunia
ei occurrant non extollitur·Si auteꝫ inhono
ratur et magna infortunia veniāt ſuper ipm
non deijcitur· In quolibet enim ſtatu nouit
magnanimus ſe decenter habere· Ad puſilla
nimem enim pertinet neſcire fortunas ferre·
Ideo Andronicus paripateticus ait· Opera
puſillanimitatis eſſe que neqꝫ honorem ne/
qꝫ inhonorationem:neque bonam fortunam
neqꝫ infortunium poſſit ferre·Sed honora/
tum quidem intumeſcere et parum bene for/
tunatum extolli·¶ Oſtenſo quid eſt magna/
nimitas·et circa que habet eſſe·Reſtat oſten
dere quomodo poſſumus noſipſos magnani/
mos facere· Inter cetera autem que nos ad
magnanimitatem trahunt eſt parua preciari
exteriora bona quecunqꝫ ſint illa·ſiue ſint ho
nores ſiue principatus ſiue diuicie: ſiue que/
cunqꝫ alia huiuſmodi bona·Dictum eſt enim
puſillanimem neſcire fortunas ferre· Sed ex
modico fortunio extolli· Ex infortunio vero
deprimi magnanimus quidem non ſic· Sed
ut dicebatur nouit fortunas ferre:et in quoli
bet ſtatu ſcit ſe decenter habere· Cauſa auteꝫ
quare quis neſcit fortunas ferre:eſt quia ni/
mis appreciatur exteriora bona· Ideo quādo
aliquid de huiuſmodi bonis acquiſiuit: vide/
tur ei totum acquiſiſſe:et intumeſcit·Quan/
do vero aliquid de eis boniſ perdidit videtur
ei totum perdidiſſe;et deijcitur· Quare ſi ap

preciantur opera virtutum:et non appreciā
tur exteriora bona·niſi inquantum ſunt orga
na ad virtutes:omnino erimus magnanimi
et ſciemus fortunas ferre·Naꝫ ſi augebimur
in diuicijs et in exterioribus bonis non extł
lemur·cum non reputamus talia eſſe ſimpli
citer maxima bona·Et ſi cōtingat nos in for
tunari circa ea que decenter tolerabimus: cū
non multum reputemus ipſa·

Que ſunt proprietates magnani mi·et ꝙ decet Reges et principes magnanimos eſſe· Capłm·xxiij·

Ecitat autem Philoſophus quar/
to ethicoꝝ multas ꝑprietates ma/
gnanimi:inter quas poſſumus nu
merare ſex:quas reges et principes habere ꝺ
bent·¶ Prima proprietas magnanimi eſt be
ne ſe habere circa pericula·Bene autem ſe ha
bere circa ea·eſt non eſſe amatorem periculo/
rum:neqꝫ ſe exponere pro paruis periculis:
ſed pro magnis·ut pro hijs ex quibus poteſt
conſurgere magna vtilitas· Cum auteꝫ ſicut
ſe periculis exponit:adeo debet eſſe conſtans
in ſuis negocijs:ut etiam ſi viderit expedire:
ut parcat vite·ut philoſophꝰ ait·iiij·ethicoꝝ
¶ Secundo competit magnanimo ſe habere
bene circa retributiones·Magnanimus eniꝫ
parum appreciatur exteriora bona·et multuꝫ
appreciatur opera virtutum propter quid·qꝛ
cōmune plurimum retributum eſt agere ope
ra virtutum·conuenit magnanimo plurimuꝫ
retributuꝫ·ut dicitur quarto ethicoꝝ· ¶ Ter
tio ſpectat ad ipſum eſſe paucorum operati/
uum·Dictum eſt enim magnanimum eſſe cir
ca magna· ut circa ea ex quibus conſurgere
poſſunt magni honores·talia autem non mł
totiens occurrunt· ideo decet magnanimum
eſſe paucorum operatiuum· ¶ Quarto decet
magnanimum eſſe apertum·ut ſit veridicus
et manifeſtus oditor et amator· et magis cu/
rare de veritate qꝫ de opinione·ut vult Phi/
loſophus tertio ethicoꝝ· ¶ Quinto ſpectat
ad magnanimum: ut non ſit ei cure ꝙ laude
tur·nec ꝙ alij vituperentur· Nam cum talia

inter exteriora bona computentur ipſe nō mł
tum curat de eis·quia ut dicebatur:modicum
appreciatur exteriora bona· ¶ Sexto ſpectat
ad ipſum non eſſe plangitiuum: neqꝫ depre
catiuum·ꝛ maxime non debet eſſe talis reſpe
ctu exteriorum bonorum· Qui enim conque
ritur de exterioribus bonis:uel alios depreca
tur ut ea acquirat quodāmodo puſillanimus
eſt·quia nimis appreciatur exteriora bona·di
cente Seneca:quod uel carius emitur qꝫ qđ
precibus comparatur·¶ Has autem proprie
tates narrataſ a Philoſopho ſi bene intelligā
tur habere decet reges et principes·Decet·n·
reges ſe non exponere pro quibuſcunqꝫ peri/
culis·niſi pro negociis arduis·ut pro defenſi
one fidei uel pro tuitione regni· Si vero oc/
currat caſus adeo arduus ꝙ rex gentem ſuam
uel etiam ſeipſum debeat exponere periculis:
ita debet eſſe conſtans et magnanimus:ut ꝓ
bono diuino et cōmuni paratus ſit vitam ex
ponere· ¶ Secundo decet reges et principes
eſſe plurimum retributiuos·quia quanto ſūt
in altiori gradu qꝫ alij· et quanto plus afflu/
unt diuicijs qꝫ alij: tanto in operibus virtu
tum et in retributionibus debent alios ſupe/
rare· ¶ Tertio decet eos eſſe paucoꝝ operati
uos·negocia enim ardua pauca ſunt reſpectu
aliorum·Non autem decet reges et principeſ
omnia negocia quantumcunqꝫ modica expe/
dire per ſeipſos·nec decet eos omniū eſſe ope
ratiuos·ſed ut poſſit liberius intendere expe
ditioni negociorum magnorum que ſunt pau
ca·debet alia minora negocia alijs cōmittere·
que ſunt multa·¶ Quarto decꝫ eos eſſe aper
tos·ut eſſe veridicos:cum ſint regula alioꝝ
que obliquari et falſificari non debet· Decet
etiam eos eſſe manifeſtos oditores et amato/
res·ut manifeſte odiant vicia: perſequantur
malos:et non permittant maleficos viuere·
et aperte diligant bonos et honorēt eos·quia
hoc modo maxime inducent totum populum
ſibi cōmiſſum:ut ſit iuſtus et virtuoſus·
¶ Quinto decet Reges et principes non cu
rare:ut laudentur ab hominibus·Nam poſiti
in dignitatibus multos habent adulatores ꝛ
loquentes eis placentia· Si autē talibus adu

latoribus credant:conuenit uel contingit eoſ
non agere ſecundum legem et rationem: ſed
ſecundum paſſionem et voluntatem· Tanto
igitur reges et principes:ꝛ vniuerſaliter om
nes uel exiſtentes in dignitatibus:minus de
bent curare de laude hominum: quanto plu/
res habent adulatores:qui eos laudando co/
nantur ipſos peruertere·¶Sexto quia reges
et principes debent ſibi eſſe ſufficientes in ex
terioribus bonis·ut declarabitur in tertio li/
bro·vbi agetur de regimine regni·non decet
eos eſſe plangitiuos uel deprecatiuos pro ex
terioribus bonis·Omnes ergo aſſignate pro
prietates competere debent regibus et prin/
cipibus·quare decet eos eſſe magnanimoſ·

Quomodo Reges et principes de bent eſſe amatores honoriſ·et qua lis eſt virt⁹ illa que dicitur hono ris amatiua·

Caplm·xxiiij·

Matores honorum aliquando vi/
tuperantur·aliquando vero laudā
tur· ut vult Philoſophus quarto
ethicoꝝ·Increpamus enim aliquos dicentes
eos non curare de honore ſuo·et rurſus quia
vituperamus ambicioſos· laudamus vero cu
rantes de honore ſuo· Curare igitur de pro/
prio honore vno modo eſt laudabile: et alio
vituperabile·Nam nō curare de honore:quia
non vult agere opera honore digna:vitupera
bile eſt·nobis igitur debet eſſe cure de hono/
re: non ꝙ ſimus ambicioſi: nec ꝙ finem no/
ſtrum ponamus in honoribus:ſed ꝙ agamuſ
opera honore digna· ¶Opera autem hono/
re digna dupliciter conſiderari poſſunt· Uel
ut ſunt proportionata nobis· Uel ut ſunt di/
gna magno honore·Sicut enim circa ſumpt⁹
ſunt due virtutes·videlicet liberalitas que re
ſpicit ſumptus ut ſunt mediocres: et ut ſunt
proportionati nobis·et magnificentia que re
ſpicit ſumptus ut ſunt magni:et ut ordinan/
tur ad magna opera·Sic circa honores eſt du
plex virtus·Una que reſpicit honores medio
cres:et ut ſunt proportionati nobis· Et hec
a Philoſopho dicitur honoris amatiua· Alia
eſt que reſpicit magnos honores·ut magna/
nimitas·Eadem ergo opera poſſunt eſſe ali
arum virtutum et magnanimitatis· Nam a/
gens opera fortitudinis:et aggrediens pug/
nā:ſi hoc facit:quia delectatur in talibuſ acti
bus:fortis eſt·Si vero hoc agit: qꝛ talia ope/
ra ſunt magno honore digna: magnanimus
eſt·Sic etiam ſi agat opera caſtitatis:quia de
lectatur in eis:caſtus et temperatus eſt· Sed
ſi hoc agat: quia ſunt magno honore digna:
magnāimus ē· Ideo propria materia magna
nimitatis non ſunt pericula bellica· ſed talia
ſunt materia fortitudinis: nec delectabilia ſe
cundum ſenſuꝫ:quia circa talia verſatur tem
perantia·Sed propria materia magnanimi/
tatis dicitur eſſe honor· quia quecunq; agit
magnanimus:agit ea prout ſunt magno ho/
nore digna· ¶Magnanītas ergo:ut dicitur
quarto ethicoꝝ·eſt quidam ornatus omnium
virtutum· Nam ſicut magnificentia eſt qui/
dam ornatus liberalitatis ·quia magnificus
opera liberalitatis facit excellentiori modo·
Sic magnanimitas eſt quidam ornatus om/
nium virtutum· Nam opera omnium virtu/
tum ſunt honore digna· quare magnanimus
operabitur opera ſingularum virtutuꝫ· Ideo
dicitur quarto ethicoꝝ · ꝙ non congruit mag
nanimo fugere cōmouentem:ꝙ eſt actus pru
dentie·nec facere iniuſta ꝙ pertinet ad iniu/
ſtitiam· Operatur ergo magnanimus opera
aliarum virtutum et ea faciet excellenter· Nā
cum honor inter exteriora bona ſit bonum ex
cellens faciens opera virtutum inquantum
ſunt honorī digna:excellentiori modo facit ea
ꝙ̄ ſi ageret talia opera: quia delectaretur in
illis·Recte ergo magnanimitas dicitur om/
nes virtutes maiores facere· et dicitur omēs
eas perficere et ornare·quia actus omniuꝫ ea
rum per magnanimitatem facimus excellen/
tius:ornatius:et magis perfecte·
¶Uiſo ergo quid eſt magnanimitas·et qua
liter ſe habet ad virtutes alias· de leui patet:
qualis ſit illa virtus de qua nunc intendim⁹:
que dicitur honoris amatiua· Nam ſicut eadē
opera poſſunt eſſe aliarum virtutū: ꝛ magna
nimitatis· Sic eadē eſſe poſſunt aliarum vir
tutum:et honoris amatiue· Opera enim alia
rum virtutum ut ſunt magno honore digna·
pertinent ad magnanimitatem· Sed ut ſunt
proportionata nobis:et ut ordinantur ad me
diocres honores:pertinent ad virtutem· que
dicitur honoris amatiua· Sicut ergo decet re
ges et principes eſſe magnificos et liberales
Sic decet eos eſſe magnanimos et honoris
amatiuos·Reges enim et principes decet ho
nores diligere modo quo dictum eſt·videlicet
ut diligant et cupiāt facere opera que ſint ho
nore digna·videtur enim honoris amatiua ſe
habere ad magnanimitatem:ſicut formoſitaſ
corporis ſe habet ad pulchritudinem· Parui
enim ſi habent membra bene proportionata:
et conformia formoſi ſunt: nō tamen pulchri
quia pulchritudo nō eſt niſi in magno corpo/
re·Sic facientes opera mediocri honorī digna
dicuntur honoris amatiui·tamen tunc ꝓprie
ſunt magnanimi:quando agūt opera magno
honore digna· Ut igitur Reges et principes
nec in negocijs arduis: nec in mediocribus
faciant aliquid turpe· Sed ut ſemper agant
opera honore digna:bene dictum eſt:ꝙ decet
eos eſſe magnanimos:et honoris amatiuos·

Qꝛ humilitas dici debet honoris amatiua·et ꝙ omnis magnanim⁹ eſt humilis·

Caplm·xxv·

Hiloſophus quarto ethicoꝝ medi
ocriter ſe ingerentem honoribus:
non ſe appellat magnanimum:ſed
temperatum· Cum igitur habere temperanti
am in honoribus ſit idem:ꝙ habere humilita
tem·Uirtus enim illa moderationem animi:
et quandam humilitatem animi importat· de
qua loquitur Phūs: quam appellat honoris
amatiuam·quia tendit in mediocres honoreſ
quedam humilitas dici poteſt·Sed ſi ſic dici/
mus quedam dubietateſ inſurgunt· Nam om
nis magnanimus eſt honoris amatiuus·Si/
cut omnis magnificus eſt liberalis·Quare ſi
honoris amatiua eſſet quedā humilitas:om
nis magnanimus eſſet humilis: quod videt̄
eſſe oppoſitum in obiecto·quia humilis alios
reueret̄·Magnanimus vero ut dicit̄·iiij·ethi·
alios deſpicit·Sciendū igī̄ ꝙ niſi oīs magna
nimus eſſet hūilis nō dediſſemuſ principib⁹
cōgruū documentuꝫ·qꝛ docuiſſemus eos eſſe
ſine vrutibus· cuꝫ abſq; humilitate virtutes
haberi nō poſſint·Ad plenam igitur declara/
tionem veritatis oſtendendum eſt:ꝙ ſine hu
militate nulluſ poteſt eſſe magnanimus·Ma
gnanimitas autem et humilitas et huiuſmōi
virtutes morales:eſſe habent circa animi paſ
ſiones·In tantū enim dicte virtutes ſunt bo
num ſcdm rationē·quia moderant paſſiones
noſtras:ne deuiemus a bono rōis· ſed qꝛ paſ
ſiones deuiare nos faciāt a bono ſm rationeꝫ
ut ſupra dicebatur:dupliciter pōt contingere
Primo ꝓut paſſiones nos inclināt ad ea que
ratio vetat Secūdo ꝓut noſ retrahit ab eo qđ
ratio dictat·quare cū paſſiones nos inclināt
ad aliqđ cōtra ratiōꝫ indigemus vtute retra
hēte nos·ut ptꝫ in tꝑantia:per quam retrahi/
mur a delectatiōibus ſenſibilibus·Sꝫ cuꝫ paſ
ſiones noſ retrahunt ab eo qđ ratō dictat:nō
indigemus virtute retrahente: ſed magis im
pellēte·ut ptꝫ in fortitudine: q̄ magis nos im
pellit ad ꝑicula bellica:ꝙ̄ retrahat noſ ab illiſ
¶Cū ergo retrahere ꝛ īpellere ſint quodāmō
oppoſita:et formalr̄ differāt eq̄ pricipalr̄ et ꝑ
ſe nō eſt eadē vtus retrahēs et īpellens·nec ē
eadē vtus ꝑncipalr̄ moderās paſſiōes:et īpel
lens nos ab eo quod ratio vetat· Inde eſt er/
go ꝙ ſi vnū et ideꝫ aliter et aliter acceptū nos
retrahit et īpellit:oportebit ergo circa illđ da
re duas vtutes vnā īpellentē:ꝛ aliā retrahen
tē·¶Uidem⁹ aūt ꝙ magnaītaſ eſt circa mag
nos hōres·Magnus aūt honor eſt quodāmō
magnū bonū·Magnū aūt bonū rōe qua mag
nū eſt nos retrahit:ne ꝓſeq̄mur illud rōe dif
ficultatis· ꝓut vo bonū eſt nos allicit ut tēda
mus in ipm·ergo circa magnos hōres ꝛ circa
magna bona duplr̄ ꝯtingit peccare·Prio ſi vl
tra ꝙ̄ rō dictet ꝓſeq̄mur ea inꝙ̄tū bona ſunt
Scđo ſi infra ꝙ̄ ratio dictet retrahamus nos
ab illis: eo ꝙ ardua et difficilia ſint· Quare
circa talia duplici virtute indigemus· Una

latoribus credant: conuenit uel contingit eoſ
non agere ſecundum legem et rationem: ſed
ſecundum paſſionem et voluntatem. Tanto
igitur reges et principes: ⁊ vniuerſaliter om
nes uel exiſtentes in dignitatibus: minus de
bent curare de laude hominum: quanto plu/
res habent adulatores: qui eos laudando co/
nantur ipſos peruertere. ¶ Sexto quia reges
et principes debent ſibi eſſe ſufficientes in ex
terioribus bonis. ut declarabitur in tertio li/
bro. vbi agetur de regimine regni. non decet
eos eſſe plangitiuos uel deprecatiuos pro ex
terioribus bonis. Omnes ergo aſſignate pro
prietates competere debent regibus et prin/
cipibus. quare decet eos eſſe magnanimoſ.

Quomodo Reges et principes de
bent eſſe amatores honoriſ. et qua
lis eſt virtꝰ illa que dicitur hono
ris amatiua.

Caplm. xxiiij.

Matores honorum aliquando vi/
tuperantur. aliquando vero laudã
tur. ut vult Philoſophus quarto
ethicoꝝ. Increpamus enim aliquos dicentes
eos non curare de honore ſuo. et rurſus quia
vituperamus ambicioſos. laudamus vero cu
rantes de honore ſuo. Curare igitur de pro/
prio honore vno modo eſt laudabile: et alio
vituperabile. Nam nõ curare de honore: quia
non vult agere opera honore digna: vitupera
bile eſt. nobis igitur debet eſſe cure de hono/
re: non ꝙ ſimus ambicioſi: nec ꝙ finem no/
ſtrum ponamus in honoribus: ſed ꝙ agamuſ
opera honore digna. ¶ Opera autem hono/
re digna dupliciter conſiderari poſſunt. Uel
ut ſunt proportionata nobis. Uel ut ſunt di/
gna magno honore. Sicut enim circa ſumptꝰ
ſunt due virtutes. videlicet liberalitas que re
ſpicit ſumptus ut ſunt mediocres: et ut ſunt
proportionati nobis. et magnificentia que re
ſpicit ſumptus ut ſunt magni: et ut ordinan/
tur ad magna opera. Sic circa honores eſt du
plex virtus. Una que reſpicit honores medio
cres: et ut ſunt proportionati nobis. Et hec
a Philoſopho dicitur honoris amatiua. Alia
eſt que reſpicit magnos honores. ut magna/
nimitas. Eadem ergo opera poſſunt eſſe ali
arum virtutum et magnanimitatis. Nam a/
gens opera fortitudinis: et aggrediens pug/
nã: ſi hoc facit: quia delectatur in talibuſ acti
bus: fortis eſt. Si vero hoc agit: qꝛ talia ope/
ra ſunt magno honore digna: magnanimus
eſt. Sic etiam ſi agat opera caſtitatis: quia de
lectatur in eis: caſtus et temperatus eſt. Sed
ſi hoc agat: quia ſunt magno honore digna:
magnãimus ẽ. Ideo propria materia magna
nimitatis non ſunt pericula bellica. ſed talia
ſunt materia fortitudinis: nec delectabilia ſe
cundum ſenſuꝫ: quia circa talia verſatur tem
perantia. Sed propria materia magnanimi/
tatis dicitur eſſe honor. quia quecunqꝫ agit
magnanimus: agit ea prout ſunt magno ho/
nore digna. ¶ Magnanĩtas ergo: ut dicitur
quarto ethicoꝝ. eſt quidam ornatus omnium
virtutum. Nam ſicut magnificentia eſt qui/
dam ornatus liberalitatis. quia magnificus
opera liberalitatis facit excellentiori modo.
Sic magnanimitas eſt quidam ornatus om/
nium virtutum. Nam opera omnium virtu/
tum ſunt honore digna. quare magnanimus
operabitur opera ſingularum virtutuꝫ. Ideo
dicitur quarto ethicoꝝ. ꝙ non congruit mag
nanimo fugere cõmouentem: ꝙ eſt actus pru
dentie. nec facere iniuſta ꝙ pertinet ad iniu/
ſtitiam. Operatur ergo magnanimus opera
aliarum virtutum et ea faciet excellenter. Nã
cum honor inter exteriora bona ſit bonum ex
cellens faciens opera virtutum inquantum
ſunt honorĩ digna: excellentiori modo facit ea
qꝫ ſi ageret talia opera: quia delectaretur in
illis. Recte ergo magnanimitas dicitur om/
nes virtutes maiores facere. et dicitur omẽs
eas perficere et ornare. quia actus omniuꝫ ea
rum per magnanimitatem facimus excellen/
tius: ornatius: et magis perfecte.
¶ Uiſo ergo quid eſt magnanimitas. et qua
liter ſe habet ad virtutes alias. de leui patet:
qualis ſit illa virtus de qua nunc intendimꝰ:
que dicitur honoris amatiua. Nam ſicut eadẽ
opera poſſunt eſſe aliarum virtutũ: ⁊ magna
nimitatis. Sic eadẽ eſſe poſſunt aliarum vir
tutum: et honoris amatiue. Opera enim alia
rum virtutum ut ſunt magno honore digna.
pertinent ad magnanimitatem. Sed ut ſunt
proportionata nobis: et ut ordinantur ad me
diocres honores: pertinent ad virtutem. que
dicitur honoris amatiua. Sicut ergo decet re
ges et principes eſſe magnificos et liberales
Sic decet eos eſſe magnanimos et honoris
amatiuos. Reges enim et principes decet ho
nores diligere modo quo dictum eſt. videlicet
ut diligant et cupiãt facere opera que ſint ho
nore digna. videtur enim honoris amatiua ſe
habere ad magnanimitatem: ſicut formoſitaſ
corporis ſe habet ad pulchritudinem. Parui
enim ſi habent membra bene proportionata:
et conformia formoſi ſunt: nõ tamen pulchri
quia pulchritudo nõ eſt niſi in magno corpo/
re. Sic facientes opera mediocri honorĩ digna
dicuntur honoris amatiui. tamen tunc ꝓprie
ſunt magnanimi: quando agũt opera magno
honore digna. Ut igitur Reges et principes
nec in negocijs arduis: nec in mediocribus
faciant aliquid turpe. Sed ut ſemper agant
opera honore digna: bene dictum eſt: ꝙ decet
eos eſſe magnanimos: et honoris amatiuos.

Qꝛ humilitas dici debet honoris
amatiua. et ꝙ omnis magnanimꝰ
eſt humilis.

Caplm. xxv.

Philoſophus quarto ethicoꝝ medi
ocriter ſe ingerentem honoribus:
non ſe appellat magnanimum: ſed
temperatum. Cum igitur habere temperanti
am in honoribus ſit idem: ꝙ habere humilita
tem. Uirtus enim illa moderationem animi:
et quandam humilitatem animi importat. de
qua loquitur Phũs: quam appellat honoris
amatiuam. quia tendit in mediocres honoreſ
quedam humilitas dici poteſt. Sed ſi ſic dici/
mus quedam dubietateſ inſurgunt. Nam om
nis magnanimus eſt honoris amatiuus. Si/
cut omnis magnificus eſt liberalis. Quare ſi
honoris amatiua eſſet quedã humilitas: om
nis magnanimus eſſet humilis: quod videt̃
eſſe oppoſitum in obiecto. quia humilis alios
reueret̃. Magnanimus ꝟo ut dicit̃. iiij. ethi.
alios deſpicit. Sciendũ igr̃ ꝙ niſi oĩs magna
nimus eſſet hũilis nõ dediſſemuſ principibꝰ
cõgruũ documentuꝫ. qꝛ docuiſſemus eos eſſe
ſine ꝟtutibus. cuꝫ abſqꝫ humilitate virtutes
haberi nõ poſſint. Ad plenam igitur declara/
tionem veritatis oſtendendum eſt: ꝙ ſine hu
militate nulluſ poteſt eſſe magnanimus. Ma
gnanimitas autem et humilitas et huiuſmõi
virtutes morales: eſſe habent circa animi paſ
ſiones. In tantũ enim dicte virtutes ſunt bo
num ſcd̃m rationẽ. quia moderant paſſiones
noſtras: ne deuiemus a bono rõis. ſed qꝛ paſ
ſiones deuiare nos faciãt a bono ſm̃ rationeꝫ
ut ſupra dicebatur: dupliciter põt contingere
Primo ꝓut paſſiones nos inclinãt ad ea que
ratio vetat Secũdo ꝓut noſ retrahit ab eo qd̃
ratio dictat. quare cũ paſſiones nos inclinãt
ad aliqd cõtra rãtioꝫ indigemus ꝟtute retra
hẽte nos. ut pꝫ in tꝑantia: per quam retrahi/
mur a delectatiõibus ſenſibilibus. Sꝫ cuꝫ paſ
ſiones noſ retrahunt ab eo qd̃ ratõ dictat: nõ
indigemus virtute retrahente: ſed magis im
pellẽte. ut pꝫ in fortitudine: q̃ magis nos im
pellit ad ꝑicula bellica: qꝫ retrahat noſ ab illiſ
¶ Cũ ergo retrahere ⁊ ĩpellere ſint quodãmõ
oppoſita: et formal̃r differãt eq̃ pricipal̃r et ꝑ
ſe nõ eſt eadẽ ꝟtus retrahẽs et ĩpellens. nec ẽ
eadẽ ꝟtus ꝑncipal̃r moderãs paſſiões: et ĩpel
lens nos ab eo quod ratio vetat. Inde eſt er/
go ꝙ ſi vnũ et ideꝫ aliter et aliter acceptũ nos
retrahit et ĩpellit: oportebit ergo circa illd̃ da
re duas ꝟtutes vnã ĩpellentẽ: ⁊ aliã retrahen
tẽ. ¶ Uidemꝰ aũt ꝙ magnaĩtaſ eſt circa mag
nos hõres. Magnus aũt honor eſt quodãmõ
magnũ bonũ. Magnũ aũt bonũ rõe qua mag
nũ eſt nos retrahit: ne ꝓſeq̃mur illud rõe dif
ficultatis. ꝓut ꝟo bonũ eſt nos allicit ut tẽda
mus in ipm̃. ergo circa magnos hõres ⁊ circa
magna bona dupl̃r ꝯtingit peccare. Prĩo ſi vl
tra qꝫ rõ dictet ꝓſeq̃mur ea inqꝫtũ bona ſunt
Scd̃o ſi infra qꝫ ratio dictet retrahamus nos
ab illis: eo ꝙ ardua et difficilia ſint. Quare
circa talia duplici virtute indigemus. Una

impellēte nos ne retrahamur propter diffic̄
tatem:et hec eſt magnanimitas et alia retra/
hente nos:ne ultra rationem tendamus in il
la ratione bonitatis·et hec eſt humilitas·
¶Omīno ergo magnanimus hūilis eſt·naꝫ
cū impoſſibile ſit eſſe magnanimū nō exiſten
tē bonum·ut probat Phūs·iiii·ethi·Aliꝰs aūt
bonus ſit:ſi ultra q̄ꝫ ratio dictet ꝓſequamur
honores de neceſſitate:cū magnanĭtas impel
lit nos in aliq̄ magna bona:ne trahamur rati
one difficultatis:oportet ꝙ ei ſit annexa hūi
litas:ne ultra q̄ꝫ ratio dictet tendat in ea rōe
bonitatis·aliter enĭ eſſet vicioſus· ¶Tende
re igitur in magnos honores ⁊ ad magna bo
na eſſe pōt a magnanĭtate et ab humilitate·
non tñ ſecundū ratione eandē·Nam ꝓut ten
dendo in illa bona nō retrahimur ratōe diffi
cultatis ſumus magnanimi· ſed ꝓut ea nō ꝑ
ſequimur ultra q̄ꝫ ratio dictat· ratiōe bonita
tis ſumus humiles·¶Differt ergo magnani
mitas ab hūilitate ĭ duobꝰ·Primo qꝛ magna
nimitas ꝑncipaliter ĭpellit: et ex cōſequēti re
trahit·Ideo magnanimus dicit̄ alios deſpice
re:nō ꝙ alius viciose iniurietur·ſed qꝛ eſt tan
ti cordis·et ſic impellitur a ꝩtute:ut potiꝰ de
ſpiciat opera et verba hoīm q̄ꝫ velit ꝓpter ea
deſiſtere ab operibus ꝩtuoſis·Hūilitas autē
econtrario ꝑncipaliter retrahit:ex conſequēti
impellit·ideo hūilis dicit̄ alios revereri· qꝛ ſi
conſiderās ꝓprios defectus in rebus licitis ⁊
honeſtis alios reveretur· ¶Secundo differt
hec ab illa·quia magnanimitas principaliter
moderat deſperationem·ne aliquis ratiōe dif
ficultatis deſperet:ne tendat in opera magno
honore digna·Humilitas vero principaliter
moderat ipſam ſpem:ne aliquis nimis ſperāſ
de ipſo bono ultra rationem proſequatur ma
gnos honores·Erit igitur om̄is magnanimꝰ
humilis modo quo dictum eſt· Et humilitas
quodāmodo eſt idem:ꝙ mediocris honoris a
mativa·quia ille dicitur humilis qui moderāſ
ſpem ipſam ad adipiſcendū honores magnos
mediocriter tendit in honores illos· Utrum
autem humilitas ſit ideꝫ ſimpliciter ꝙ dilige
re mediocres honores·Vel vtrum ſit idē ſim
pliciter cum virtute illa quā phūs diſtinguēs
a magnanimitate appellat eam honoris ama
tivam:non eſt preſentis ſpeculationis·Sed ſi
in moralibus contingeret nos vlteriora com
ponere oſtendemus virtutem de qua loquitur
phūs:non eſſe per omnē modum idem cuꝫ hu
militate· quia illa de qua phūs loquitur que
ut dictum eſt tendit in mediocres honores·
magis eſt in appetitu ſenſitivo·Humilitas ve
ro magis eſt in intellectivo·

Quid eſt humilitas· et circa que habet eſſe·et ꝙ decet reges et prin cipes eſſe humiles·

Caplm·xxvi·

Atis eſt per habita manifeſtuꝫ hu
militatem a magnanimitate differ
re·Nam lꝫ vna et eadem virtus re
primet ſuperhabūdancias ⁊ moderet defectꝰ
nunq̄ꝫ tñ eque pricipaliter·Hec duo eidē vir
tuti cōpetere poſſunt·Spectat igĭ ad magna
nimitatē reꝑmere deſpationē·ne deſpemus de
bonis arduis·⁊ ſpectat ad ipaꝫ moderare ſpeꝫ
ne ultra q̄ꝫ ratio dictet tēdamus ĭ illa·non tñ
eque principalr̄ opatur vtrūqꝫ·nā cuꝫ magna
nimi ſit tendere in magnum· Magnanimitas
magis eſt virtus ĭpellens in magna:q̄ꝫ retra
hens nos ab illis·Principalius ergo magna
nimitas reꝑmit deſperationē:ne retrahamur
ab arduis·et ex ꝯſequēti moderat ſpem·ne pre
ter rōem tēdamus ĭ illa·Hūilitas ecōtrario ſe
hꝫ ut ſupra diffuſius dicebat̄·quare cū diſtin
cta ſit ꝩtus hec ab illa·videndum eſt quid ſit
hmōi ꝩtus:quā hūilitatē vocamus·¶Scien
dū igit̄ ꝙ ſicut circa magnanĭtatē cōvenit ha
būdare et deficere·ſic et circa humilitatē eſſe
hꝫ·nā ut pꝫ ex dictis: magnanĭtas eſt ꝩtus
nos ĭpellens ne rōe difficultatis retrahamur
ut nō ꝓſequamur opa magno honore digna·
Quia igĭ in hoc:aliq ſuphabundant·ut pſum
ptuoſi ꝓſequētes ardua magiſ q̄ꝫ dēant·Qui
dā ꝩo deficiūt:ut puſillanimes· Iō magnani
mitas ē media inter pſumptōes ⁊ puſillanimi
tates· Sic etiam ex dictis patet ꝙ humilitas
eſt virtus nos retrahēs ne ratione bonitatis
et delectablĭtatis que eſt in rebus honorificis

3
proſequamur ea ultra q̄ꝫ ratio dictet· In hoc
ergo aliqui ſuperhabundant ut ſuperbi:pro/
ſequentes excellentias et honores ultra q̄ꝫ de
beant·Aliqui vero deficiunt:qui ſe deijciunt
ultra q̄ꝫ debeant· ut illi:qui nec querunt ho/
noreſ nec querunt opera honore digna:quod
non eſt humilitatis· ſed magis eſt vilitatis ⁊
miſerie·Erit ergo humilitas media inter ſup
biam et deiectionem·Sicut magnanimitas ē
media inter preſumptionem et puſillanimita
tem·¶Viſo igitur quid eſt humilitaſ·de levi
videri poteſt circa que habet eſſe·Intendit e/
nim humilis reprimere ſuperbias et modera
re deiectiones·Erit ergo humilitas circa ſup
bias et deiectiones·non tñ eſt circa hec eque
principaliter· Nam humilitas principaliter
intendit reprimere ſuperbias·ex conſequenti
vero moderare deiectiones·Eſt enim hoc no
tabiliter attendendum: ꝙ cuꝫ virtus magis
eſt retrahens q̄ꝫ impellens: principaliter op
ponitur ſuperhabundantie per quam impelli
mur·et ex conſequenti defectui per quem re
trahimur· Sed cum virtus magis eſt impel
lens q̄ꝫ retrahens econtrario ſe habet· quia
tunc pricipalius opponitur defectui per quē
retrahimur·Ex conſequenti vero opponitur
excellentie per quam impellimur· Magnani
mitas ergo quia eſt virtus ĭpellens in ardua
bona:magis opponitur puſillanimitati que
eſt defectus nos retrahens a talibus boniſ q̄ꝫ
opponatur preſumptioni:que eſt excellentia
impellens nos in illa·Sed humilitas econtra
rio·quia eſt virtus retrahens: ne ultra ratio
nem proſequamur excellentias ⁊ honores ꝑn
cipalius opponitur ſuperbie: que ſuperhabū
dat in talibus·ex conſequenti vero contraria
tur deiectioni· Inquirendo enim opera hono
re digna non ſolum contingit peccare per ſu
perbiam:ſed etiam per deiectionem· Nam ſi
quid ultra q̄ꝫ ſuus ſtatꝰ requireret: preter ra
tionem et notabiliter ſe deijceret uel eſſet vi
lis deiectus ut beſtia· quia ſuum ſtatum non
cognoſceret:uel eſſet ſuperbꝰ et iactator·Nā
aliqui ex hoc querunt excellentiam et iactan
tiam:deijciendo ſe ultra q̄ꝫ deceat·Unde Phi
loſophus·iiii·ethi·quandam gentem grecam
Lathonienſes·ſ·iactatores et ſuperbos appl
lat·quia ultra q̄ꝫ eorum ſtatus requireret vili
us induebantur·credentes ex hoc in quendā
honorem et in quandam excellentiam conſur
gere·Unde ibidem ſcribitur· ꝙ ſueprhabun
dantia valde defectus eſt quid iactativum·
¶Viſo circa que eſt humilitaſ·quia principa
liter eſt circa repreſſionem ſuperbie·ex conſe
quenti vero circa moderationem deiectionis
Reſtat videre ꝙ decet reges et principes eſſe
humiles·quod duplici via probare poſſumꝰ
Prima ſumitur ex parte magnanimitatiſ·Se
cunda vero ex parte operum fiendorum·Dice
batur eniꝫ ſupra quia nullus eſt vere magna
nimus:niſi ſit bonus et humilis·et ꝙ ſemper
magnanimitati eſt annexa humilitas·quare
ſi decet reges et principes eſſe magnanimos
decet eos eſſe humiles· Debent enim Reges
ſic querere opera honore digna:non ultra q̄ꝫ
ratio dictet· ſed ut decet eorum ſtatum ꝙ fa
ciunt humileſ·ꝙ tamen ſuam felicitateꝫ non
ponat in excellentia et honore:ꝙ faciunt ſup
bi·Debent enim agere bona opera et honore
digna·boni gratia:non ut oſtendāt ſe ⁊ ut vi
deant̄ excellere·¶Secundo decet eoſ eſſe hu
miles ratione operum fiendoꝝ·Nam ſuphus
querens ſuaꝫ excellentiam ultra q̄ꝫ debeat:ut
plurimū tendit ad ea que proprias vires ex
cedūt·Ideo decet hoīes eſſe hūiles:ut ꝯſidera
to ꝓprio defectu uel ꝓpria facultate nō ten
dant in ardua ultra q̄ꝫ dēant·vt plĭmū enĭ ſu
perbi ⁊ ultra rōem excellentiā querentes ſe et
alios exponūt ꝑiculis: nō valētes adimplere
ꝙ inchoāt·Tāto ergo reges ⁊ ꝑncipes debēt
a ſe ſupbiā removere:quāto peiꝰ eſt cōia bōa
ꝑiculiſ exponere·Suphus enĭ dominus ut plu
rimū periclitator efficit̄ populoꝝ·

Quid ē māſuetudo·⁊ circa q̄ hꝫ eſſe·⁊ ꝙ decet reges ⁊ ꝑnci·eē māſuetos·c·xxvij·

Oſtq̄ꝫ determīavimꝰ de ꝩtutibus
reſpiciētibꝰ exteriora bōa· ⁊ oſten
dimꝰ q̄uo reges ⁊ ꝑnci·deceꝫ ornari
ꝩtutibus illis·Reſtat dicere de māſuetudine
que reſpicit exteriora mala·Dicebat̄ enim ſu
pra ꝙ circa q̄cunqꝫ ꝯtingit peccaī uľ bñ agere

oportet vel contingit habundare et deficere·
oportet ibi dare virtutem aliquam per quam
dirigamur ad bene agendum reprimentē de/
fectus:et moderantem ſuperfluitateſ· Jn vin
dicando autem exteriora mala ab alijs facta:
Aliqui ſuperhabundant ut iracūdi nimis:fa/
cientes vindictam· Nam ex hoc ira prouenit
ꝙ appetimus vindictam· Qui enim propter
mala aliqua illata vindictam aut punitionez
appetit·dum hoc vehementer deſiderat:accē/
ditur eius ſanguis circa cor:quo accenſo ira/
ſcitur·Quidam ergo ſunt iraſcibiles et ſuper
habundant in cupiendo vindictam· Quidaz
autem ſunt iraſcibiles:omnem iniuriam diſſi
mulantes:quorum neutrum bonum eſt· Jra
ſci enim cuilibet:et ſemper:et de quolibet vin
dictam expoſcere ꝙ faciunt iracundi:vitupe
rabile eſt·Rurſum nunquam iraſci:et in nl'lo
modo velle aliquem puniri non eſt laudabile
quia eſt agere preter ordinem rationis·Ratō
enim dictat punitiones aliquas eſſe faciēdas
et ꝙ eſt iraſcendum: cui debet: et quando:et
quomodo· Jraſci enim loco et tempore eſt vir
tutis opus·quare ſi in paſſionibus ire: et in
appetendo punitiones et vindictaſ contingit
ſuperhabundare et deficere·Oportet ibi dare
virtutem aliquam reprimentem ſuperhabun
dantias:et moderantem defectus·hec autem
eſt manſuetudo· quia ſicut fortitudo eſt me/
dia inter timores et audacias·Sic manſuetu/
do eſt media inter iram: per quam cupimus
vindictam et iraſcibilitatez:per quam condo
namus mala nobis illata· Jlle vero mitis eſt
qui nec de omnibus cupit vindictam: nec in
tantum deficit a punitione ꝙ nullo modo ve
lit alios puniri:ſed eſt condonatiuus et puni
tiuꝰ:ſm ordinem rationis·Quare ſicut forti
tudo reꝑmit tiōreſ ⁊ moderat audaciaſ·ſic mā
ſuetudo reꝑmit iras:⁊ moderat iraſcibl'itates
¶ Viſo quid eſt manſuetudo:de leui patz cir
ca que habet eſſe·Eſt enim ut iam dictum eſt
circa iras et circa oppoſitum ire:ut circa iraſ
cibilitatem·Principalius tamen eſt circa iraſ
Manſuetudo enim principaliter et primo in
tendit reprimere iras·et conſequenti autem
intendit moderare paſſiones oppoſitas ire·

Nam naturale eſt nobis ut ex malis nobis il
latis appetamus punitionem et vindictam·
Rurſus quia malum proprium vix poteſt eſ
ſe ita modicum:quin videatur nobis multuz
non ſolum naturaliter inclinamur:ut velimꝰ
puniri inferentes nobis aliqua mala·Sed eti
am quodāmodo naturale eſt nobis appetere
punitionem ultra condignum·Nam quia ma
lum nobis illatum videtur nobis maius eſſe
q̄ȝ ſit iniuriatores noſtros plus puniri volu
muſ q̄ȝ puniendi ſint·Difficile eſt ergo valde
reprimere iras: et non appetere punitiones
iniuriarum vltra q̄ȝ dictet ratio·Plures ergo
peccant in appetendo plus: pauci vero delin
quūt in appetendo minus·propter qđ ſi ꝟtuſ
eſt circa bonum et difficile· manſuetudo prī
cipal'r opponitur ire:et intendit iras reꝑme
re·ex ꝯn̄ti aūt oppōit̃ iraſcibl'itati ⁊ itendit
eā moderare qđ ipſum nomen deſignat· Si
enī vim nominis conſideremuſ manſuetudo
nominat temperamentum ire· Qꝛ autem de
ceat reges et pricipes eſſe manſuetos:oſtēde
re non eſt difficile·Nam cum ira peruertat iu
dicium rationis:non decet reges et principeſ
eſſe iracundos·cum in eis maxime vigere de
beat ratio et intellectus·Sicut enim videmuſ
ꝙ lingua infecta per coleram ul' per alios hu
mores non recte iudicamus de ſaporibuſ·Sic
infecto appetitu per immoderatam iram:uel
per alias immoderatas paſſiōes peruertitur
noſtrum iudicium rationis· Si igitur incon
ueniens eſt regulam peruerti et obliquari·
Rex qui debet eſſe quaſi ſpeculum ⁊ forma vi
uendi·et qui debet eſſe regula agendorum:in
conueniens eſt ꝙ ſit iracundus· ne per iram
ꝑuertatur et obliquat̃·Sic etiam ſi nullo mō
eſſet iraſcibilis:et nullo mō ꝯmoueret̃ ad pu
nitionē faciendā: indecēs eſſet· qꝛ ſi punitio
nes nō fierent in regno:hoīes fierent iniuria
tores alioꝝ et policia durare nō poſſet· Nullꝰ
igit̃ debet iraſci per odiū:nec debet punitōes
appetere propter odium ſed propter amorem
et zelum eſt iraſcendum: et ſunt punitiones
appetende·Appetenda eſt enim punitio prop
ter amorem et zelum iuſtitie:uel ꝑpter amorē
rei publi·qꝛ ſine ea res puplica durare n̄ poſſz

Quare ſi quis in tantū eſſet mitis ꝙ potius
vellet iuſtitiā perire q̄ȝ iuſtitiā expoſcere vir
tuoſus nō eſſet· Tanto ergo magis decet re/
ges et principes moueri ad punitionē facien
dā·q̄ȝto magis ſpectat ad ipſos eſſe cuſtodes
iuſticie·et cōſeruatoreſ rei publice·quare ſi re
ges nō debent eſſe iracundi: et debēt moueri
ſcđm ordinē rationis:ut fiant punitiones et
vindicte·cum hoc faciat māſuetudo decet eoſ
manſuetos eſſe·

Quid eſt amicabilitas· et circa que
habz eſſe· et qūo reges ⁊ principes
decz eſſe amicabiles·Capl'm·xxviij·

Tꝫ poſtulat preſens negociū: ſuffi
cienter diximus de virtutibꝰ reſpi
cientibus bona ſm ſe·et de reſpici
entibus exteriora mala·Reſtat dicere de ꝟtu
tibus reſpiciētibus bona exteriora: ut cōica/
mus cū alijs·Cōicamus enī cum alijs verbis
et opibus·Verba aūt et opera in q̄bus cōica
mus:ad tria nobis deſeruiunt· videlz ad ami
cabilitatē:ad veritatē:et ad iocoſas delectatō
nes·Nam ꝑut verbis et opibus debite cōuer
ſamur cū alijs:honorādo eos et recipiēdo ip
ſos ut debemus:ſumus amicabiles et affabi/
les·Nihil eſt ergo aliud amicabilitas ſiue affa
bilitas de qua hic determinare intendimꝰ ni
ſi recte cōuerſari cū hoībus: et ordinare opa
et verba noſtra ad debitā cōuerſationē·Secū
do verba et opera nr̄a deſeruiūt nobis ad ve/
ritatē:qꝛ per ea iudicamur quales ſumꝰ·Veri
taſ enī de qua hic determinare intendimꝰ nō
eſt aliud niſi ꝙ homo non ſit iactator:ꝙ de ſe
verbiſ aut factis maiora oſtendat q̄ȝ ſint·nec
ſit irriſor ⁊ deſpector:ut opibus aut verbis vl
tra q̄ȝ ratio dictet:ſe contēptibilē oſtendat·ſz
ſit apertus:et verax·et talem ſe oſtēdat qualiſ
eſt· Tertio ꝟba et opa ordinari poſſunt ad io
coſas delectationes:ut homo ſit debite iocun
dus· Jgit̃ ut ſupra dicebat̃: circa ꝟba et opa
in quibus cū alijs cōicamus habz eſſe triplex
ꝟtus·videlz amicabilitas que alio noīe affa/
bilitas dici pōt·veritas que apertio nūcupa/
tur·⁊ debita iocūditas:quā eutrapeliā vocat

Cōicando igit̃ cū alijſ:ſi bene cōuerſari volu
mus:debemus eſſe debite iocundi:veraces:⁊
amicabiles·de quibus oībus eſt dicendū·Sz
primo de amicabilitate·Videmus enī ꝙ con/
uerſando cū alijs:aliqui ſuphabundant:qꝛ ſe
oſtendūt nimis amicabileſ:cuiuſmōi ſunt blā
ditores ⁊ placidi·hij enī adeo ſe oſtendūt cōi
cabiles ⁊ ſociales ut nullū ꝯtriſtari velint·ſed
oīa dicta ⁊ facta alioꝝ laudāt· Aliqui ꝟo ecō
trario ab hac ꝯuerſatiōe nimis deficiūt·Sūt
enī diſcoli ⁊ agreſtes nō valentes cū aliis cō/
uerſari·Vterq3 aūt a recta ratione deficiunt
qꝛ nec q̄s ſe debet tm̄ aliis oñdere ſocialez:ut
videat̃ placidus ⁊ blanditor· nec ſe debet tm̄
a ſocietate ſubtrahere:ut videat̃ diſcolus ⁊ re
litigioſus·Cum igit̃ virtus ſit q̄d mediuz in
ter ſupfluū et diminutū:in ꝯuerſatione hoīm
circa quam contingit habundare et deficere·
oportet dare virtutē aliquā reprimentē ſuper
habūdantias et moderantē defectꝰ·Hmōi au
tē amicabilitas ſiue affabilitas eſt· Nihil eniz
eſt aliud affabilitas ut eſt virtꝰ:q̄ȝ medio mo
do ſe habere in conuerſatione hoīm· ut non
ſuphabundemus in huiuſmodi ꝯuerſatione
qđ faciunt adulatores:nec deficiamus qđ fa/
ciūt litigioſi et diſcoli·¶ Viſo quid eſt amica
bilitas:ut hic de ea loq̄mur· qꝛ eſt virtus re/
primens litigia:et moderās blandicias·ut po
teſt haberi ex piloſopho·ij·et·iiij·ethi·De le/
ui apparere poteſt circa que habet eſſe· qꝛ eſt
circa opera ⁊ ꝟba ut ordinant̃ ad debitā con
uerſationē in vita·Si enī homo ē naturaliter
animal ſociale·ut ꝑbari hz·i·poli·Oportz cir
ca ꝟba et opa in q̄bus cōicat cum alijs dare
ꝟtutē aliquā per quā debite ꝯuerſet̃·Quare
cū recta ratio dictet:ꝙ ſz diuerſitatē pſonaꝝ
diuerſimode ſit ꝯuerſandū·lz oēs hoīes volē/
tes viuerē politice dēant eē amicabiles ⁊ affabi
les·nō tm̄ oēs eođ modo amicabiles dēnt eſſe
Nam qꝛ nimia familiaritas ꝯtemptum parit
reges ⁊ principes :ut in reuerētia habeantur
⁊ ne dignitaſ regia vileſcat maturiꝰ ſe habeē
debent q̄ȝ alij·Vn̄ phūs·v·polit·dando caute
las regū et principū ait·ꝙ decet reges et prin
cipes apparere perſonas reuerendas: ne con
tēptibiles habeantur· Sicut enī in ſūptione

et in alijs recta ratio dictat: ut ſcd̃m diuerſi
tatem perſonaꝝ diuerſimode fiat: quia aliqſ
cibus eſſet multus infirmo qui eſſet modicuſ
ſano· ſic in cõuerſatione hominũ· Aliqua eniꝫ
familiaritas reputatur regi ad virtutem· ⁊ di
citur ex hoc amicabilis eſſe: ꝙ ſi aliqua vna
cõmũnis perſona non plus de familiaritate
participaret: reputaretur ei ad vicium nõ ad
virtutẽ· et nõ diceret̃ amicabilis ſꝫ ſilueſtris·

Quid eſt veritas· et circa que habꝫ
eſſe· et ꝙ decet Reges et principes
eſſe veraces· Caplm̃· xxix·

Jcut circa cõuerſationeꝫ in vita cõ
tingit ſuperhabundare et deficere
Sic circa veritatẽ cõtingit ſuꝑha
bũdare ⁊ deficere Ueritas enĩ in quadã adeq̃
tione ꝯſiſtit· Qui ꝟo plus dicit q̃ꝫ ſit a verita
te recedit rõe habũdãtie· qui ꝟo que ſunt ne
gat ⁊ minora ꝯfitetur: a veritate recedit ratõe
defectus· Quare cũ mendaciũ ſit ꝑ ſe fugien
dũ· ut dicit̃· iiij· ethi· qui nõ ſunt veraces nec
apti: nec oſtendũt ſe tales q̃les ſunt: reprehẽ
ſibiles exiſtũt· Quid .n. aliud ẽ mẽtiri: niſi nõ
eſſe apertũ· et nõ oñdere ſe talẽ qualis ẽ· Ab
hac ergo ꝟitate ꝑ quã qs reddit ſe veracẽ et
manifeſtũ· Aliq deuiãt ꝑ ſuꝑhabũdantiã oſtẽ
dẽtes de ſe ꝟbiſ aut factis: maiora q̃ꝫ ſint· ⁊ ta
les vocant̃ iactatores· Aliq ꝟo ab hac ꝟitate
declinãt ꝑ defectũ: fingẽtes de ſe aliq̃ vilia q̃
in ipſis nõ ſunt· quos phũs vocat yrones· i· ir
riſores ⁊ deſpectoĩs· Oportꝫ ergo dare aliquã
ꝟtutẽ mediã ꝑ quã moderent̃ diminuta: ⁊ re
priment̃ ſuꝑflua· hec aũt cõi noĩe ꝟitas nun
cupat̃· ¶ Ptꝫ ergo qd eſt ꝟitas· q2 eſt virtus
moderãs deſpectões ⁊ reprimens iactãtias·
¶ Uiſo qd eſt ꝟitas· Reſtat videre circa q̃ hꝫ
eſſe· Sciend̃ ergo ꝙ lꝫ affirmare in ſe eſſe qđ
nõ eſt· uł negare qđ eſt· ſit mẽtiri: tñ nõ dicer̃
totũ qđ eſt· abſq3 mẽdacio fieri põt· Uolẽs igĩ
eẽ verax nõ dꝫ de ſe fingere hr̃e bonitatẽ quã
nõ hꝫ· nec dꝫ cõcedere in ſe eſſe maliciã quã ſi
bi ineſſe ñ credit· Nõ tñ oportꝫ ꝙ de ſe dicat
totã bonitatẽ quã ſibi ineſſe ꝯgnoſcit· q2 licꝫ
nullus mẽtiri dẽat: nõ tñ ſemꝑ ⁊ vbiq3 que lꝫ
ꝟitas ẽ dñda· loco enĩ et tpe ſm dictamẽ rõis
poſſumꝰ ꝟitatẽ tacere· Eſt igĩ ꝟitas circa re
preſſionẽ iactantiaꝝ: ⁊ circa moderationẽ de
ſpectionũ· nõ tñ eſt circa hec eque principałr
Sꝫ principaliꝰ ꝟitas opponit̃ iactãtie: ⁊ intẽ
dit iactãtias reprimere· Ex cõſequẽti aũt op
ponit̃ deſpectõi: et intẽdit deſpectiões mode
rare· Jdeo phũs· iiij· ethi· cap· de ꝟitate ait· ꝙ
declinare ad minꝰ ⁊ dicere de ſe mĩora q̃ꝫ ſint
eſt opus prudẽtis· Spectat igĩ ad veracẽ nłło
mõ dicere de ſe maiora q̃ꝫ ſint· qđ multi faci
unt· Cõcedũt enĩ de ſe aliq magnas bõitateſ
cũ tñ illis careãt: et ꝓmittũt amicis ⁊ notis:
magna bona ⁊ magna auxilia de qbus modi
cũ aut nihil ope implẽt· Tales aũt ptꝫ eſſe ia
ctatores: ⁊ alios nõ aptos ⁊ ꝟaces: nullo mõ
in talibus eſt excedendũ in plus: ſed magis đ
clinãdũ in minꝰ· dũ tñ ſine mãdato fiat et nõ
notabiłr recedat a medio· q2 ſi notabiłr a me
dio recederet nõ in hoc appareret verax: ſꝫ de
riſor· ut ſi aliquis adeo eſſet fortis ⁊ ſtrenuus
ꝙ cõſtaret alijs ꝙ cõtra centũ bellare poſſet:
ſi ille nõ plus de ſe ꝯcederet· niſi ꝙ cõtra vni
cũ ⁊ debilẽ bellaret: oẽs intra ſe ꝯgnoſcerẽt ꝙ
deriſorie loq̃ret̃· Jnde igĩ ſũptũ eſt nom̃ yro
nie ⁊ deriſiõis: qñ aliqs notabiłr de ſe mĩora
ꝯcedit q̃ꝫ ſint· Ad ꝟitatẽ ergo ſpectat modera
re hmõi deriſiões ⁊ repmere iactãtias· Prĩci
paliꝰ tñ ſpectat ad ipm̃ iactãtias repmere q̃ꝫ
deriſiones moderar̃· q2 ut dcm̃ eſt in tłibꝰ ma
gis ẽ declinãdũ in minꝰ: dñdo de ſe mĩora q̃ꝫ
ſint: q̃ꝫ ſit excedendũ ĩ plus aſſerẽdo de ſe ma
iora· ¶ Poſſumꝰ aũt duplicẽ cãꝫ aſſignare q̃
re in tłibus ſemꝑ ẽ declinandũ in minꝰ· Prĩa
ſumit̃ ex pte ſui· ſcđa ex pte alioꝝ· Quilibꝫ .n.
ita nãłr afficit̃ ad ꝓpriũ bonũ: ut ipm̃ ſemꝑ
plꝰ credat eẽ q̃ꝫ ſit· Jdeo coĩr hoĩes đcipiunt̃
đ ſe ipĩs: plꝰ credẽtes ſe plꝰ valere q̃ꝫ valeãt·
Jn narrãdo ergo ꝓpria bona ſemꝑ đclinanđ
ẽ in minꝰ: q2 eſtimare dẽmus ꝙ affecti ad pro
pria bona videnť nobis illa eẽ maiora q̃ꝫ ſint
Hanc aũt rationẽ tangit phũs in auctẽ preta
cta cum ait· ꝙ prudẽtis eſt declinare in minꝰ
Nam magne prudentie eſt cognoſcere ſeipm̃
et ſcire ꝙ propria bona ſemper eſtimant̃ ma
iora q̃ꝫ ſint·

¶ Secunda ratio ſumitur ex parte alioꝝ· Nã
non declinantes in minus ſunt laudatores
ſui: iactantes ſe de bonis que habent· et quia
homines cõmuniter horrent laudãtes ſeipos
Jdeo etiam ex parte aliorum decet in talibuſ
declinare in minus: ne homines ſint alijs ho
neroſi· Hanc autem rationem tangit Philo
ſophꝰ in eodem· iiij· ethi· dicens· declinandũ
eſſe in minus propter honeroſas eſſe ſuper
habundantias· ¶ Oſtenſo quid eſt veritas:
de qua loquimur· et circa que habet eſſe: de le
ui patet ꝙ decet Reges et principes eſſe vera
ces· Naꝫ declinantes notabiliter in minus et
dicentes de ſe notabiliter minora et viliora:
q̃ꝫ ſint: videntur eſſe deriſores et contempti
biles· Excedentes vero in plus: et dicẽtes ma
iora q̃ꝫ ſint: videntur eſſe iactatores et hone
roſi· Quare ſi reges decet eſſe non contemp
tibiles: ſed reuerẽdos· nec honeroſos: ſed gra
tioſos et amabiles· decet eos non eſſe iactato
res uel deriſores: ſed apertos et veraces· non
oſtendendo uel iactando de ſe maiora q̃ꝫ ſint
uel promittendo alijs maiora q̃ꝫ faciant· ymo
tanto magis decet reges et principes cauere
iactanciam: quanto plures habent incitãtes
ipſos ad iactantiam: et de pluribus ſe iactare
poſſent·

Quid eſt iocunditas· et circa que
habet eſſe· et quomõ decet reges
et principes eſſe iocundos·
Caplm̃· xxx·

Redunt enim aliqui: omnia verba
uel facta deſeruiẽtia iocis eſſe oci
oſa· non tamen ſic ſe habet· Nam
ocioſum eſt illud quod caret debito fine· quic
quid ergo de ſe eſt ordinabile ad debitum fi
nem non eſt ocioſum· ludus autem ſi ſit libe
ralis: honeſtus: et modeſtus· ordinari habet
in bonum finem· quia eſt quodãmodo neceſ
ſarius in vita· Jdeo dicitur· iiij· ethi· ꝙ videt̃
requies et ludus eſſe aliquid neceſſarium in
vita· Sicut ergo ſenſus corporales: ut viſus
et auditus· quia laborant in ſentiendo· natu
ra ordinauit ſompnum: propter eorum requi
em· et eſt neceſſarius ſumpnus in vita· Sic
quia ſtudendo uel negocijs regni inſiſtendo
uel alia faciendo continue laboramuſ· Alique
delectationes ſi ſint iocoſe: ſi ſint moderate:
et honeſte: non ocioſe: interponuntur curis ⁊
laboribus noſtris· Quare cum in talibus cõ
tingat peccare et bene facere· Oportet circa
ipſos iocos dare virtutem aliquam: per quaꝫ
debite nos habeamus ad ludos· Jn ipſis enĩ
iocis quidam ſuperhabundant deſiderantes
omnino riſum facere· De quibus quarto ethi
coꝝ dicitur· ꝙ magis conantur riſum facere:
q̃ꝫ decora dicere· Huiuſmodi autem ſunt hy
ſtriones quos Philoſophꝰ appellat bomolo
tos· Philoſophꝰ enim tales aſſimilat auibus
rapientibus predam ſacrificatam in templis
gentilium· Sicut enim aues ille non curabãt
qualitercunq3 poſſent aliquid de illa preda
capere· Sic volentes omnino facere riſum: et
prouocare alios ad cachinnum: non curant:
qualitercunq3 poſſint capere dicta uel facta
aliorum et conuertere ea in ludum et cachin
num· Hij ergo ſuperhabundant ludis· ¶ Ali
qui vero econtrario deficiunt· ⁊ hij vocantur
duri et agreſtes· Huiuſmodi autem ſunt non
ſuſtinentes aliquem ludum: nec dicentes ali
quid ridiculum· ymo dicentibus ſunt moleſti
¶ Patet ergo quid eſt iocunditas uel eutra
pelia: prout eſt virtus: et ut hic de ea loqui
mur· quia eſt reprimens ſuperfluitates ludi·
et moderans duricias· ¶ Huiuſmodi autem
virtus habet eſſe tam circa moderationẽ du
ricie: q̃ꝫ circa repreſſionem ſuperfluitatuꝫ in
ludo· non eſt tamen circa hec eque principali
ter· q2 virtus ſemper eſt principalius circa dif
ficilius· Reprimere aũt ſuperfluitates ludoꝝ
eſt difficilius q̃ꝫ moderare defectus· Habet e
nim ipſe ludus quandam delectationeꝫ anne
xam propter quã magis inclinamur: ut ſequa
mur delectationes iocoſas q̃ꝫ ut fugiamus il
las· ¶ Uiſo quid eſt eutrapelia ſiue iocũditaſ
et circa que hꝫ eſſe· q2 principalius eſt in re
primẽdo ſuꝑfluitates ludi ex cõſequenti circa
moderatioꝫ defectuũ· Reſtat ergo videre quõ
reges et principes decet eſſe iocundos· ut enĩ
ex habitiſ patere põt ſemꝑ extrema vituꝑant̃

medium autem laudatur· Huius aūt mediū
quod eſt in virtutibꝰ reprimētibus paſſiōes
et motꝰ nō ē accipiēdū ſm rem ſ; quo ad nos
Nam ut in precedentibus capitulis dicebat̄:
aliquid eſſe ſuꝑfluum vni quod eſt modicum
alteri·et ecōuerſo· ¶ Si igitur decet omēs ho
mines reprimere ſuꝑfluitates ludoꝝ·magis
hoc decet Reges et principes: ꝑmo oportet a
deo moderate vti iocis:et iocoſis delectatio/
nibus:ꝙ ſi hoc facerent perſone cōmunes vi
derentur eſſe dure et agreſtes· Non ergo in/
telligendum eſt reges et principes nō debere
recreare aliquibus ſolacijs uel aliq̄bus iocis·
Sed qꝛ ludi quibus vti debemus:ſcōm philo
ſophum·iiij·ethi·Debent eſſe liberales et ho
neſti:illis debent reges et principes adeo mo
derate vti ut ſemꝑ videantur maturi ⁊ nullo
modo appareant puériles·Ab ipſa eniʒ infan
tia cōnaturale videtur eſſe pueris delectari
iocis·quare ludus ſi non ſit moderatus et ho
neſtus:aliquam puerilitatē videt̄ habere an
nexam·Tanto igit̄ decet reges et principes
moderate vti delectationibus ludoꝝ:quanto
deteſtabilius eſt eos eſſe puériles·Ampliꝰ ut
patet ex habitis:ex hoc iocoſa delectatio non
eſt otioſa:et ordinatur in bonū fineʒ: quia in
terpoſita noſtris curis quandā recreationem
accipimus:ratione cuius ardentius inſurgi
mus:ut inſiſtamus bonis opibus quoꝝ curā
habere debemus·Quare cum iocus imodera
tus uel inhoneſtus diſtrahat nos a bonis opi
bus et a debitis curis·tanto deteſtabilius eſt
reges et principes imoderate: uel inhoneſte
vti delectationibus ludoꝝ· quanto cura boni
cōmunis que ſpectat ad principem excellentī
or eſt q̄ʒ ſit cura alicuius particularis boni·
Non ergo oīno prohibenda ſunt verba ul̄ fa
cta iocoſa·ſi ſint honeſta et moderata·et hoc
magis et minus prout requirit diuerſitas ꝑ
ſonarum·

Q[uod] maxime decet reges ⁊ principes
oēs virtutes habere·et ꝙ ſi vna ca/
reāt nullam habēt· Capitulū·xxxi

Am Sancti q̄ʒ philoſophi in hanc
ſciam cōuenerunt: ꝙ oportet ꝟtu
tes cōnexas eſſe·Dixerunt enim ꝙ qui vnam
virtutē habet omnes habet· et qui vna caret
omnibus caret· Cum ergo oīno manifeſtum
ſit ꝙ decet reges et principes aliquas ꝟtutes
habere·quia ut plane patet· Oportet omnes
eſſe prudentes et iuſtos oīno manifeſtum eſ
ſe debet:ꝙ omnes ꝟtutes habere debent:qꝛ
prudētia ⁊ iuſtitia ſine ꝟtutibuſ alijs haberi
non poſſunt·ꝑmo nunquā eſt aliqua vna vir
tus que ſine alijs ꝟtutibus omnibus ꝑfecte
poſſit haberi·Sic etiam tractatores veritatiſ
ſenſerunt dicenteſ: virtutes cōnexas eſſe·Ad
ſenſum tñ videtur apparere contrarium·Ui
demus enim aliquos liberales nō exñtes tē/
peratos:ſed dantes operam venereis geſtibꝰ
Aliquos vero qui ecōtrario ſunt caſti:et tamē
auaricie ſtudent·Non ergo qui vnam ꝟtutē
habet omnes habʒ·nec oportet·Si alique vir
tutes ſint neceſſarie regibus ꝙ omnes virtu/
tes ſint eis necīe· Rurſus videmus aliquos
eſſe liberales qui tñ non poſſunt eſſe magni
fici quia nequeant magna facere:eo ꝙ nō ha
beant magnos ſumptus·Sciendum igit̄ phi
loſophū circa finem·vi·ethi· manifeſte proba
re ꝟtutes cōnexas eſſe· Sed ut ſoluat hmōi
obiectiōes ait·ꝙ ꝟtutes dupliciter ꝯſiderari
pñt·Ul̄ ut ſunt naturaleſ ⁊ īꝑfecte:ul̄ ut ſunt
principales et cōplete· Uirtutes aūt natura
les et imꝑfecte nō oportet eſſe cōnexas·Uide
mus enim aliquos naturaliter habere quan
dam induſtriam et quādam ſubtilitateʒ men
tiſ:propter qꝺ habent quandā prudentiā im
perfectam·hij tñ nec ſunt caſti nec liberales:
nec habent ꝟtutes morales alias·Sic etiā ex
ipſa puericia videmus aliquos mox inclinari
ad opera largitatis:qui nō ſunt caſti nec libe
rales exiſtunt·Aliqui vero ecōtrario habent
quandā naturalem pudiciciam:non tñ libera
les exiſtunt·Sic ergo ꝟtutes non cōnectunt̄·
Sed ꝟtutes que dicunt̄ eſſe principales et ꝑ
fecte:uel in ſe uel in quadam valde ꝓpinqua
diſpoſitione:de neceſſitate habent eſſe cōnex
um·Dicimus aūt in ꝓpinqua diſpoſitiōe·qꝛ
pauperes propter carentiā exterioꝝ bonorū
ſecundū philoſophū non debent dici magnifi
ci·At tñ ſi pauperes ſecundū ſuam facultatē

ſunt vere ⁊ perfecte liberales·ꝓpinquiſſimū
eſt ut ſint magnifici: quia ſi bonis exteriori
bus habundarent:ſtatim magnifica facerent
¶ Declarandum eſt ergo ad plenam intelligē
tiam dictoꝝ quomodo nulla virtus poteſt ha
beri perfecte:niſi omnes virtutes alie habeā
tur· ¶ Notandum ergo ad hoc nos indigere
virtutibus:ut proponētes nobis bonos fines
recte et debite tendamus in fines illoſ·Dupli
citer ergo in talibus peccare contingit· Prio
ſi proponamus nobis malū fineʒ ut vicioſi fa
ciunt·Auari enī proponūt ſibi ut finem ſtude
re auaricie·Intēperati vero venerea·et ſic de
alijs·Secundo in talibus peccare contingit:
ſi non debite tendamus in bonum finem·Uo
lunt enim aliqui eſſe diſtributores bonorum
et ꝓponunt ſibi ut finem opera largitatis:at
tñ non curant vndecūq̄ʒ accipiāt··dū poſſint
alijs dona aliqua elargiri:aliq̄ñ per furtum:
aliq̄ñ per manifeſtam oppreſſionem alios de
predantur ut exerceant opera largitatis·Hij
ergo licet proponāt ſibi bonū finem:non tñ
recte tendunt in finem illum· nō ergo peccāt
in termino: nec in intentione:ſed peccant in
via et in modo adipiſcendi finem intentum·
propter qꝺ tales et ſi aliquo modo ſunt libe
rales:nō tñ perfecte liberales dici debent:qꝛ
ad perfectam virtutem ſpectat non ſolum ꝓ
ponere bonū finem:ſed etiam debite tendere
in illum finem·Indigemus ergo virtutibus
moralibus:quia per eas nobis proponimus
bonuʒ finē·Indigemus etiā prudentia:quia
per ipſam recte ratiocinamur de hijs que ſūt
ad finem·Uirtutes ergo morales per ſe ⁊ pri/
mo rectificant finem:quia ſicut qualis eſt lin
gua talis eſt ſapor noſter·ut ſi lingua eſt mul
tum infecta colera: videtur amara·Si vero ſit
multuʒ infecta flegmate dulciori: videtur par
ticipare quandā dulcedinē·Sic quales ſumuſ
ſcōm voluntatem et appetitū talem finem no
bis imponimus:ut intēperatus proponit ſibi
ut finem venerea:temperatus caſta·liberalis
expendere·auarus cōſeruare· quare virtutes
morales perficientes appetitum rectificant fi
nem: quia habentes appetitum bonum per
virtutes illas: proponimus nobis bonum

finem· Prudentia vero per ſe et primo: re/
ctificat ea que ſunt ad finem·Nam proponen
tes nobis bonū finem per virtutes morales·
Prudentiam bene ratiocinari ut de hijs que
ſunt ad finem et eligimus nobis rectam viā
ut debite tendamus in finē illum·Ideo dicit̄
vi·ethi·ꝙ virtutes morales rectificant finem
Prudentia vero facit operari recte ea que ſūt
ad finem·Loquendo ergo principaliter ⁊ pri
mo virtus moralis rectificat terminū·pruden
tia vero rectificat viam·Sed cum non ſit per
fecta materia niſi ordinetur in bonum finem
⁊ terminū:nunq̄ʒ haberi prudentia poteſt·ni
ſi ſit coniūcta virtutibus moralibus·per quaſ
proponamus nobis bonū terminū et bonum
finem·Sic etiam qꝛ nunq̄ʒ debite et perfecte
habetur bonus finis: niſi tendamus in ipſuʒ
per bonam viam:nunq̄ʒ perfecte habebimus
aliquā virtutem moralem: niſi ſit coniuncta
prudentie· ¶ Talem ergo rationem inten/
dit facere phūs circa finem·vi·ethi· Habens
perfecte aliquā virtutem moralē: habet perfe
ctam prudentiam:Sed habens perfectaʒ pru
dentiam habet omnē virtutem· ergo habens
aliquam virtuteʒ habet omnē virtutem· Sic
ergo virtutes et prudentia ſunt cōnexe:quia
nullus eſt bonus per virtutes morales niſi ſit
prudens·Nam cum virtus moralis ſit habitꝰ
bonus et electiuus et perficiat habentē:⁊ opꝰ
ſuum bonū reddat·cum ad bene eligere et ad
bonum opus ſufficiat proponere bonū finem
niſi per bonam viam eat in finem illū·Uirtus
moralis per quā nobis proponimus bonuʒ fi
nem:non poteſt eſſe ſine prudentia:per quaʒ
recte tendimus in finem illum·Sic et pruden
tia eſſe non poteſt ſine virtute morali·¶ Dif
fert enim prudentia et induſtria quam Phūs
appellat demoſticā·Ille enī dicitur demos et
induſtris qui propoſito quocūq̄ʒ fine inueni/
at vias ut citius conſequatur finem illuʒ:pro
pter quem temperati et vicioſi poſſunt indu/
ſtres et demoſtes dici·ſi ſciant excogitare vi/
as per quas conſequantur venerea et turpia·
que ſibi proponunt ut fines·Prudens tamen
nullus dicitur niſi ad bonū fineʒ inueniat bo
nas vias· non eſt ergo prudentia que īuenit

bona𝔷 vias ad bonum finem ſine virtutibus
moralibus:per quas nobis proponimꝰ bonū
finem·¶Sed dicet aliquis virtute𝔷 moralem
nō poſſe eſſe ſine prudētia·nec econuerſo·ita
ꝙ omnis bonus eſt prudēs: et econuerſo· nō
tamen oportet ꝙ habens perfecte vna𝔷 virtu
tem moralem: habeat omnes virtutes mora/
les· Poteſt enim quis hr̄e perfecte tꝑantiam
et habere prudentiam ut deſeruit temperan/
tie·nō tn̄ habebit virtutes alias: nec habebit
prudentiam ut deſeruit virtutibus illis·Erit
ergo ille perfecte temperatus: non tn̄ erit for
tis ſed timidus· nec erit largus: ſed auarus·
Sed hoc ſtare non poteſt·nullus enim poteſt
eſſe perfecte temperatus:niſi ſit fortis et lar/
gus·et niſi habeat virtutes alias: non poteſt
aliquis habere aliquam virtutem:niſi habeat
omnes virtutes·Nam ille eſt temperatus per
fecte qui nullo modo preter rationē operaret̄
venerea·quare ſi ille ſit timidus:licet forte nō
placerent ſibi venerea ſm̄ ſe: tamen ut fuge/
ret uerberationem uel mutilationem· uł mor
tem eligeret uenerea operari·Sic etiam ſi eſ/
ſet auarus:quia finem ſuum poneret in habē
do pecuniam·licet forte ſcd̄m ſe ei diſplicerēt
uenerea·tamen ſi poſſet lucrari pecuniā qua𝔷
intenderet ut finem:non curaret mechari: In
cōplete ergo et imperfecte poteſt haberi una
uirtus ſine alijs·Sed cōplete et perfecte nul/
latenus fieri poteſt·Quare ſic decet reges et
principes eſſe quaſi ſemi deos:et habere vir/
tutes perfectas·Decet eos habere omnes uir
tutes·quia perfecte una uirtus ſine alijs ha/
beri non poteſt·ꝓmo expedit Regibus ⁊ prin
cipibus:cum non poſſint ſe excuſare per defe
ctum exteriorum bonorum:habere omnes uir
tutes:non ſolum in propinqua diſpoſitione·
ſed etiā ſimpliciter et ſcd̄m ſe·Poteſt enī pau
per aliquis eſſe perfectus:ſi non operetur mag
nifica: et magnos ſumptus: quia non habet
unde faciat magnos ſumptus·Rex autem nun
quā perfectus eſſe poteſt: ſi non operetur mag
nifica·et niſi in omnibus uirtutibus polleat·

Q uot diuerſi ſunt gradus bonorū et
malorum: et in quo gradu Reges
⁊ pricipes eſſe decet·Caplm̄·xxxij·

I uerba Philoſophi in·vij·ethi·di
ligentius cōſiderentur:diſtingue/
re poſſumus·iiij·gradus maloꝝ·⁊
quatuor bonoꝝ·Mali enim homines ſunt in
quadruplici gradu· Quidam ſunt molles· et
quidam incōtinentes· quidam intemperati·
quidam beſtiales·Sic etiā ⁊ boni ſunt in qua
druplici gradu·quia quidam ſunt perſeueran
tes·quidam cōtinentes·quidā temperati·qui
dam uero diuini· ¶Molles aūt dicuntur illi
qui modica paſſione: uel parua temptatione
ruunt:ꝙ ipſum nomē deſignat·Nam ſecūdu𝔷
Phūm in de generatiōe·molle eſt illud quod
de facili cedit·Dicuntur ergo molles ſm̄ Phi
loſophū qui nolunt laborare:et ſunt nimis d̄
licati· Nam ut in·vij·ethi· ſcribitur· Delicia
quedam mollicies eſt·tales ergo nihil diffici/
le ſuſtinere uolentes:ſtatim cum paſſionant̄
uel cum temptantur cadunt·¶In alio gradu
dicuntur eſſe incōtinentes· Hij aūt differunt
a primis·Nam molles nullā pugnam:nec ali
quid difficile ſuſtinere poſſunt· Incōtinētes
uero pugnā ſuſtinent:ſed in ſuſtinendo defi/
ciunt·Continere enī: ut ipſum nomen deſig/
nat·hoc eſt:contra aliud ſe tenere·Incontine
re ergo eſt aggredi pugnam:et in pugna non
poſſe ſe tenere:ſed deficer̄·¶In tertio gradu
ſunt intemperati· Intemperatus enim tunc
dicitur aliquis:quando non ſolum paſſiona/
tus cadit et per tēptationes deijcitur· ſed de/
lectabile eſt ei malefacere· Incōtinentes ergo
et molles non delectantur in malefacere·ꝓmo
aliud eligunt et aliud agunt·exn̄tes enī extra
paſſiones tam incōtinentes:ꝗ̄ molles eligūt
benefacere:et proponunt optimas leges·paſ/
ſionati uero cadunt:et nullam de illis legibꝰ
obſeruant·Taleſ aūt Philoſophus aſſimilat
paraliticis·qui eligentes ire in dextram:pro/
pter diſſolutionem corporis· et non ualentes
corpus regere:uadunt in ſiniſtram· Sic mol/
les et incontinentes proponunt benefacere ⁊
eligunt ire in dextram· Tamen quia habent
potentias anime diſſolutas: nec habent eas
bene regulatas et ordinatas: ſm̄ ordinem ra/
tionis·non uadunt in dextram:ſed cadunt et
tendunt in ſiniſtram·Aliter tn̄ cadūt molles

Aliter incontinentes· Quia molles modica
pugna ruunt·Incontinentes uero maiori pu
gna ſuccumbunt· Intemperati ergo peiores
ſunt ꝗ̄ incōtinētes et molles·quia ſunt adeo
habituati in malo: ꝙ delectabile eſt eis mala
facere·¶In quarto gradu autem ſunt beſtia
les· Hij autem peiores ſunt ꝗ̄ intemperati·
Illi enim beſtiales eſſe dicunt̄:qui ultra mo/
dum hominum malefaciunt·Sunt autem be/
ſtiales operantes ea: que ipſa natura horret
Sicut ſunt quidam barbari cōmedentes car/
nes humanas:bibentes humanum ſanguinē
Talia enim non niſi a beſtialitate prouenire
poſſunt· ¶Narrat autem Philoſophus ·vij·
ethicoꝝ·multas huiuſmodi beſtialitates·Di/
cit enim ꝙ cum queda𝔷 pregnans eſſet: et nō
potuiſſet parere·ex hoc tantum dolorem con
cepit·et ſic in beſtialitatem cōuerſa eſt·ut om
nes pregnantes reſciderent· quia ergo ipſa pa
rere non poterat:volebat ut nulla de cetero
parturiret· Sic etiam ut ait:circa quandam
inſula𝔷 maris ut circa pontum exiſtebāt tunc
tēporis quedam gentes oīno beſtiales cōme/
dentes carnes crudas·deuorantes carnes hu
manas·⁊ ꝙ peius eſt:preſtabant ſibi filios in
conuiuium· cum enim quis alios conuiuare
volebat:ſi filius ſuus domi non erat a vicino
ſuo mutuabat filium ⁊ ipſum parabat in con
uiuium·ſpondens eni𝔷 ꝙ quando vellet con/
uiuium facere:ei ſuu𝔷 filium retribueret·Sic
etiam circa phalarim ut ait:queda𝔷 gentes be
ſtiales morabantur ſacrificantes matres pro
prias:cōmedentes epata hominum· Illi ergo
ſunt beſtiales:qui ultra modum hominu𝔷 ma
le agunt·¶Dicto de quatuor generibus ma/
lorum·Reſtat dicere de quatuor generibꝰ bo/
norum·Nam ſicut quidam mali ſunt molles·
qui modica paſſione ruunt·Sic quidam boni
dicuntur eſſe perſeuerantes· Huiuſmodi aūt
ſunt:qui ſtant et non modica temptatione ca
dunt· Loquēdo ergo de perſeuerantia ut phi
loſophus loquitur:nihil eſt aliud:ꝗ̄ quedam
bona diſpoſitio oppoſita molliciei·ergo ī pri/
mo gradu dicuntur eſſe perſeuerantes·
¶In ſecundo vero ſunt continentes· Conti/
nere enim eſt plus ꝗ̄ perſeuerare·Nam ſi qs

etiam non temptatus:uel modicum temptatꝰ
non ruat dicitur perſeuerare·ſed nō dicit̄ cō/
tinere:niſi fortiter paſſionatꝰ paſſiones illas
vīcat·Nam nullus ꝯtinet: niſi contra paſſio/
nes ſe teneat·Ideo·vij·ethicoꝝ dicitur:ꝙ cō/
tinentia elegibilior eſt ꝗ̄ perſeuerantia·
¶In tertio autem gradu bonorum ſunt tem
perati· Illi enim temperati eſſe dicuntur:qui
non ſolum modicum paſſionati perſeuerant·
ꝙ faciunt perſeuerantes·uł contra fortes paſ
ſiones ſe tenent·ꝙ faciunt continentes· Sed
ſunt ita caſti in appetitu et habent tam mo/
deratas paſſiones:et quaſi pugnam non ſen/
tiunt: et delectabile eſt eis benefacere· Sicut
ergo perſeuerantes opponuntur mollibus·⁊
continentes incontinentibus· Sic temperati
opponuntur intemperatis·Nam ſicut delecta
bile eſt intemperatiſ mala facere·ſic delectabi
le eſt temperatis bona operari·¶In quarto
et in ſupremo gradu bonorum:ſunt homines
diuini·Nam ſicut aliqui homines ſunt beſtia
les:et ſunt mali ultra modum hominum·Sic
aliqui ſunt quaſi diuini:⁊ ſunt boni ultra mo
dum humanum· Unde et Phūs circa princi/
pium·vij·ethicoꝝ dicit·ꝙ Homerus refert de
Hectore:ꝙ Rex Priamus pater ſuus dicebat
de ipſo:ꝙ erat valde bonus·propter quod nō
videbatur exiſtere puer viri moralis: ſed dei·
Uirtus autem illa per quam quis debet eſſe
bonus ultra modum humanum·appellatur a
philoſopho heroyca·i·principans et domina
tiua·¶Ex hoc ergo manifeſte patet:ꝙ reges
et principes ſi debent recte dominari: nō ſuf
ficit eos fugere omnes gradus malorum: ⁊ ꝙ
non ſint:nec molles:nec incontinentes:nec ī
temperati:nec beſtiales: ſed oportet eos eſſe
in ſummo gradu bonoꝝ·qr enī alijs dn̄ari et
ꝑncipari deſiderāt:oportet ꝙ habeāt ꝟtute𝔷
illam:que eſt dominās ⁊ꝑncipās reſpectu ali
arū ꝗ̄ habētes ſunt boni ultra modū alioꝝ·et
ſunt quaſi hoīes diuini· In hoc gradu debēt
eſſe reges et ꝑncipes·⁊ ſi in tali gradu eſſe d̄
ent bonos et ꝑfectos pricipes ſeculares: q̄les
eſſe dēant: eccleſiaſtice pricipantes prudētie
iudicio relinquatur·

Quot ſunt gradus ꝟtutis· et cuiuſmōi virtutes habere debeant reges et prin/ cipes· Caplm·xxxiij·

Diſtinguūt tam Macrobius ꝙ̄ Plo
tinus·iiij·gradus ꝟtutū· Nam q̄dā
ſunt pollitice·quedā purgatorie·que
dā purgati animi·quedā exēplares: Dicūt āt
q̄dam ꝟtutes exēplares eſſe in ip̄o deo· Vir/
tutes aūt polliticas eſſe ꝟtutes acq̄ſitas: per
quas hoīes bene ſe habēt in rebꝰ hūanis·Sʒ
ꝟtutes purgatorias et purgati animi dīit eſ/
ſe ꝟtutes infuſas: p q̄s q̄s bene ſe hʒ ad diui
na·Circa diuina aūt aiūt: eſt duplex gradus·
Nā aliq ſunt tendētes et exn̄tes in diuina ſi/
militudie·Et tales dicunt̄ hr̄e ꝟtutes purga
torias·Aliq ꝟo ſunt quodāmō iam aſſecuti
ſilr̄itudinē illā· et tales habere dicunt̄ ꝟtutes
purgati animi·Sʒ hij lʒ ſm ſe vera dicāt·non
tn̄ vident̄ accedeī ad intētioʒ eoꝝ qui hoc mō
de ꝟtutibꝰ ſunt locuti·Nā philoſophi nō lo/
quebant̄ niſi de ꝟtutibus acq̄ſitis·Virtutes
aūt infuſas nō poſuerūt·oēm ergo ꝟtutē quā
ponebāt dicebāt eſſe acquiſitā·Sectādo ergo
phōꝝ viā dicere poſſumꝰ: ꝙ ſicut eſt dare di/
uerſos gradus bonoꝝ·ſic eſt dare diuerſa vir
tutuʒ genera·ita ꝙ ſm ꝙ aliquis excellētius
bonus et excellentior: ē gradū ꝟtutū habet·ſi
cut ergo phūs inuit·iiij·genera bonoꝝ·ut pʒ
ex caplo p̄cedēti·q: ait aliquos eſſe pſeueran
tes·aliquos ꝯtinētes·aliquos tpatos·aliquos
ꝟo diuinos·Sic poſſumꝰ diſtinguere·iiij·or
dines ꝟtutū: ita ꝙ cuilibʒ generi bonoꝝ demꝰ
ſuū ordinē ꝟtutū·Dicemus ergo ꝙ pſeueran
tes habēt ꝟtutes polliticas· cōtinētes purga
torias·tpati ꝟo habēt ꝟtutes purgati animi·
Sʒ diuini habēt ꝟtutes exēplares· ꝑpter qđ
ſicut diuini meliores ſunt tpatis·tpati conti/
nētibus·cōtinētes pſeuerātibus·ſic ꝟtuteſ ex
emplares excellūt ꝟtutes purgati animi·Vir
tutes ꝟo purgati animi excellūt purgatoriaſ
et purgatorie polliticas·Qr āt hec genera vir
tutū adaptari dēant predictis generibꝰ bono
rū·pʒ per Plotinū dicentē·ꝙ prie ꝟtutes·ſ·
pollitice molliūt·i·ad mediū reducūt·Scđe·ſ·
purgatorie auferūt·tertie q̄ ſunt purgati ani
mi obliuiſcunt̄·ſed q̄rtis·ſ·exēplaribus nefas
eſt turpe aliqđ noīari· quare bene dcm̄ eſt ꝙ
pſeuerantibꝰ cōpetūt ꝟtutes pollitice·q: pſe/
uerātes ut dicebat̄ opponunt̄ mollibꝰ·⁊ ſuffi
cit ad hoc ꝙ aliqs pſeueret ꝙ teneat ſe in me
dio·ꝟtutes ergo pollitice que molliūt·i·diſpo
nūt animū ad bn̄faciendū: ⁊ reducūt ip̄m ad
mediū ꝯpetūt pſeuerātibus·Sūt āt hmōi vir
tutes mīme inter ꝟtutes alias ⁊ pſeuerantes
loquēdo ð pſeuerātia ut de ea phūs loqtur·te
nēt infimū gradū in genere bonoꝝ·ꝯgrue er/
go hmōi ꝟtutes cōpetūt pſeuerantibꝰ·ſʒ pur
gatorie ꝯpetūt cōtinētibus·Nā ex hoc aliquiſ
eſt ꝯtinēs q: tenet ſe ⁊ abſtinet ſe a delectatōi
bus ſenſibilibꝰ·Cōtinētes enī ſunt euntes in
paſſionibꝰ et pugnāt ꝯtra ip̄as· Modus aūt
vicendi eas eſt auferre ⁊ remouere ſe de eis·
Ideo ꝯtinētibus dicunt̄ cōpetere ꝟtutes pur
gatorie quorum officium eſt auferre et abſti/
nere nos a paſſionibus imoderatis·Virtuteſ
vero purgati animi cōpetunt temperatis·nā
iſte non auferunt ſed obliuiſcūtur·Tempera
tus enim habet ſic appetitum caſtigatum: q:
quaſi pugnam non ſentit ſed obliuiſcitur paſ
ſionum imoderatarum: et quodāmodo dele/
ctabile eſt ei benefacere·Merito ergo talis di
citur habere virtutes purgati animi facientes
ipſum obliuiſci paſſiones illas crebras·q: iaʒ
habet animū purgatum et caſtigatum: ut nō
ſit ei cure de talibus paſſionibus· Quarte ve
ro virtutes videlicet exemplareſ adaptari poſ
ſunt hominibus diuinis·tales qui enī perfe/
cti adeo debent eſſe: ut ſint alioꝝ data regula
et exemplar·¶ Declaratum eſt ergo primum
ꝙ in principio capituli proponebatur·videlʒ
diuerſos eſſe gradus virtutum·Declarare ve
ro ſcđm et oſtēdere cuiꝰōi virtutes regibus
et principibus cōpetere debeant·Si intelligā
tur prehabita nullam difficultatem habent·
Dicebatur ſupra ꝙ reges et principes: nō ſuf
ficit eſſe perſeuerantes·continentes et tempe
ratos·ſed decet eos quodāmodo eſſe diuinos
Virtutes vero cōpetentes eis poſſunt exem/
plares dici·quia ipſi aliorum debent eſſe regu
la exemplariſ·Tante enī bonitatis debet eſſe
princeps: ut qlibet ſuus ſubditꝰ accipiat inde
formā viuendi·et cognoſcat defectū ſuū videſ
vitam et pfectionē pncipantis· Quare apud
reges et pncipes nō ſolū deteſtabile eſſe debʒ
eos turpia opari·ſed etiā noīare et audire tur
pia nefas eſſe debet· Bene ergo eis ꝯpetunt
exēplares ꝟtutes: quibus ſm Plotinū nefas
eſt turpia noīari·ſed cū tante bonitatis nullꝰ
eſſe poſſit abſqʒ dei gratia et eiꝰ auxilio: q̄nto
reges et pncipes alios excellere debēt·tāto ar
dentius decet eos diuinā grām poſtulare· In
hoc ergo elidit̄ phōꝝ elatio: volentiū ꝙ ex pu
ris naturalibus poſſemꝰ oīa mala uitare et
perfectā bonitatē acquirere·

Qr bonaꝝ diſpoſitionū: q̄dam ſunt ꝟtu tes: q̄dam ſupra ꝟtutes: q̄dam annexe ꝟtutibus: quedam diſpoſite ad ꝟtutem Caplm·xxxiiij·

Dicebat̄ enī ſupra ꝙ lʒ largo mō acci
piendo ꝟtutes: oīs bona diſpoſitio
mentis poſſit dici q̄dam ꝟtus·attn̄
bonaꝝ diſpoſitionū quedā magis ſunt anne/
xe et āminiculantes ꝟtutibus: et diſponētes
ad virtutē: q̄ ſint ꝟtutes·Sic etiā quedaʒ diſ
poſitiones bone magis debēt dici ſupra ꝟtu/
tes q̄ ꝟtus·Sʒ qūo hoc eſſet non ꝓbabat̄: q:
nondū declarata erāt ea p que hec oīa moteſ/
cūt·Sʒ viſis phabitiſ oñdere qūo hec ſic ſe ha
bent: nō eſt difficile· Nam enbulia ⁊ ſileſis ſi
ne cōſiliatiua ⁊ iudicatia ꝟtutes ſunt: accipi
endo ꝟtutē large·Vn̄ et phūs·vi·ethi·eaſ vir
tutes appellat·Accipiēdo virtutē tn̄ ut hic de
ꝟtute loqmur; aliquo mō deficiūt a rōe virtu
tis· Nā ut dicit̄·ij·ethi·ꝙ ad virtutē ptinet p̄/
mo ſciēs·deīde eligēs·et tertio firme et imobi
liter opari: quare cū enbulia cōſcilie t̄ · ſineſis
iudicet·Prudētia p̄cipiat firmiter ⁊ imobilr
opa fieri ſm cōſciliata et iudicata· Prudētia
que immediatius ſe tenet ex pte opis eſt poti/
or: et magis hʒ rōem ꝟtutis q̄ cōſciliatiua et
iudicatiua·ille ergo magis ſunt admiculātes
et deſeruiētes ꝟtuti q̄ ſint virtutes· Bene er
go dictū eſt ꝙ bonaꝝ diſpoſitionū: quedā ſūt
admiculantes ⁊ annexe ꝟtutibus·ſʒ quedam
ſunt diſponētes ad virtutē·ut pſeuerātia ⁊ cō
tinentia·Cōtinētia enī nō ꝓprie eſt ꝟtus q:
virtuoſo delectabile eſt bn̄facere·ꝯtinens enī
lʒ nō ſequat̄ paſſionē ſed rōem·tn̄ q: nō ē con
tinēs: niſi q: cōtra paſſiones ſe tenet: rōe pug
ne q̄ ſentit·nō eſt ei delectabile bn̄facere· q̄
diu ergo aliqs eſt cōtinens: et q̄ diu hʒ paſſi
ones fortes: nō hʒ pfectū vſum ratiōis ⁊ vir
tutis·Attn̄ vicendo paſſiones illas diſponit̄
ut ſit ꝟtuoſus·quare ꝯtinentia licʒ poſſit dici
virtus large accepta ꝟtute·magis tn̄ videtur
eſſe diſpoſitio ad virtutē q̄ virtꝰ·Sʒ cū cōti/
nentia potior ſit q̄ pſeuerātia: accipiēdo pſe/
uerantiam ut de ea loquit̄ phūs: deficit a rōe
virtutiſ· ꝑpter qđ nō eſt uirtus·Sʒ uel eſt diſ
poſitio ad virtutē: uel eſt q̄dam ꝯditio ſequēs
virtutē·Declarare ergo qūo pſeuerantia ē diſ
poſitio ad virtutē·et qūo eſt cōditio ſequens
virtutē: nō eſt pn̄tis ſpeculatōis·Sufficit aūt
ad pn̄s ſcire ꝙ loquēdo de pſeuerantia ut ſupi
us dicebat̄: et ut de ea loquit̄ phūs·eſt quedā
diſpoſitio ad virtutem· Virtus aūt heroyca:
quā diuinā uocare poſſumus: magis ē ſupra
virtutē q̄ ſit uirtus· ¶ Unde phūs·vij·ethi·
loquens de hac uirtute ait·ꝙ non eſt uirtus:
ſed quid honorabilius uirtute·Cum ergo pru
dentia: iuſtitia et alia: de quibus ſuperius tra
ctauimus: ſint uirtutes·Conſciliatiua et iudi
catiua ſint annexe virtutibus: quia ſunt ad/
miniculanteſ annexe prudentie·Continentia
vero et perſeuerantia ſint diſpoſitiōes ad vir
tutem· Heroyca ſit ſupra uirtuteʒ·bene dictū
eſt: ꝙ bonarum diſpoſitionum quedam ſunt
uirtutes·quedam annexe virtutibus·quedaʒ
diſponentes ad uirtutes·quedaʒ uero ſunt ſu
pra uirtutes· Ut ergo reges et principes poſ/
ſint bonas diſpoſitiones mentiſ habere: decet
eos hec genera diſpoſitionum cognoſcere·

Incipit tertia pars primi libri de regimine principum·

Quot ſunt paſſiōes anime· ⁊ quo modo accipiendus eſt earum nu/ merus·

Xpeditis duabus ptibus bui⁹
opis·q: oſtenſum eſt in quo re/
ges et pricipes ſuũ finẽ ponere
debeãt·et qũo oportet eos ꝟtu
oſos eſſe·Reſtat exequi de tertia pte huius p̄
mi libri·oſtendẽdo quas paſſiões et quos mo
tus animi reges et p̄ncipes dẽant imitari·Sȝ
cũ hoc ſciri nõ poſſit niſi p̄us ſciuerim⁹:quot
ſunt hmõi paſſiones et que illaꝝ ſunt magis
principales·et que ſunt laudabiles:et que vi
tuperabiles·Ideo de hijs p̄rio tractabim⁹ ac
cipiendo aũt numerũ paſſionũ·Sicut diceba/
mus eſſe·xij·uirtutes:ſic dicere poſſumus ꝙ
ſunt·xij·paſſiones·uidelȝ:amor:odiuȝ: deſide
rium·abhoĩatio:delectatio:triſtitia: ſpes:de/
ſperatio:timor:audacia:ira:ꝛ mãſuetudo:Cõ
putabatur enĩ ſupra mãſuetudo inter ꝟtutes
ſed hoc eſt ꝓpter uocabuloꝝ penuriam·ut ait
p̄ hũs·iiij·ethi·Manſuetudo enĩ ꝓprie noĩa/
re uidet̃ paſſionẽ oppoſitã ire·Sȝ cuȝ ſit que
dam virtus inter irã et manſuetudinẽ·q: vir
tutẽ illam ꝓprio nomĩe noĩare neſcimus·no
minamus eã noĩe mãſuetudinis:eo ꝙ illa vir
tus plus cõicat cuȝ manſuetudine ꝙ̃ cum ira
Erit manſuetudo equiuocũ ad uirtutẽ: et ad
paſſionẽ oppoſitã ire·Si quis ãt laborare uel
let cuilibet poſſet inuenire nomẽ ꝓpriũ·Sed
cũ conſtat de re: de uerbis mĩme eſt curandũ
¶ Enumeratis ergo paſſionibus ſic põt acci
pi eaꝝ numerus·q: paſſiones ꝓprie eſſe non
hñt niſi in appetitu ſenſitio·Appetitus eniȝ
intellectiuuſ q: nõ eſt virtus in corpe:ſiue nõ
eſt uirtus affixa organo:ab hmõi paſſionib⁹
eſt ſemotus·erit ergo oĩs paſſio ut de paſſiõe
loquimur in appetitu ſenſitiuo·Senſitiu⁹ au
tẽ appetitus ut ſupra diffuſius diximus:diui
ditur in iraſcibilẽ et ꝯcupiſcibilẽ·Predicte er
go paſſiones ſic diſtinguũtur·q: prime·vi·vi/
delicet:amor: odium:deſideriũ:abhoĩatio:de
lectatio:et triſtitia·pertinẽt ad cõcupiſcibileȝ
relique uero·vi·ad iraſcibilẽ ſpectant· Nume
rus aũt paſſionũ concupiſcibil' ſic accipi põt·
q: oĩs paſſio et oĩs motus anime ptinens ad
concupiſcibilẽ·uel ſumitur reſpectu boni ul' re
ſpectu mali·Si reſpectu boni:hoc eſt triplici/
ter·Nam erga bonum per concupiſcibilẽ tri/
pliciter paſſionamur·Nam bonum apprehẽ/
ſum primo nobis placet· ſecundo tendim⁹ in
ipſum·tertio adepto quietamur in eo· Prout
ergo nobis bonũ aliquod placet: eſt in nobis
amor·ſed ꝓut tendimus in ip̃m habet eſſe in
nobis deſiderium· ꝓut uero quietamur in eo
exiſtit in nobis gaudium et delectatio·Amor
ergo deſiderium et delectatio ſumunt̃ reſpe/
ctu boni· Odium uero abhoĩatio et triſtitia:
ſumunt̃ reſpectu mali·Nam prout malum no
bis diſplicet eſt odium·prout uero ip̃m fugi/
mus:eſt abhoĩatio·ſed prout eo adepto dole/
mus habet eſſe triſtitia·¶ Uiſo quomodo ac
cipiuntur paſſiones concupiſcibiles· Reſtat
uidere quomodo ſumende ſunt paſſiones ira
ſcibiles·Differunt autem hee paſſiones ab il
lis·quia paſſiones concupiſcibiles reſpiciunt
bonum et malum abſolute ſumptum·Sed paſ
ſiones iraſcibiles reſpiciunt bonũ uel malum
in eo ꝙ arduum· Huiuſmodi ergo paſſiones
uel ſumuntur reſpectu boni uel reſpectu mali
Si reſpectu boni:hoc eſt dupliciter· q: uel ut
in ip̃m tẽdimus:et ſic eſt ſpes·nihil eſt enĩ ali
ud ſpes ꝙ̃ tendere in aliqḋ bonũ arduũ·Circa
enĩ bona abſolute ſumpta poteſt eſſe amor:ul'
deſideriũ:uel delectatio·non tñ eſt ſpes circa
aliqua bõa:niſi hñant rationẽ ardui· quare ſi
tendimus in bonũ arduũ dicitur eſſe ſpes·ſed
ſi a tali bono deficimus:habet eſſe deſperatio
Spes ergo et deſperatio ſumunt̃ reſpectu bo/
ni·Alie uero paſſiones iraſcibiles ſumuntur:
reſpectu mali·Nam malũ dupliciter poteſt cõ
ſiderari·uel ut futuꝝ·uel ut preſens· Si conſi
deretur ut futurum hoc eſt dupliciter· uel ut
ipſum aggredimur·et ſic eſt audacia·ul' ut ab
eo refugimus:et ſic eſt timor·Si uero malum
ſit preſens hoc etiam eſt dupliciter· q: uel ex
hoc conſurgimus ad faciendam vindictaȝ:et
ſic eſt ira·uel a tali uindicta deficimus:et ſic ẽ
manſuetudo·Cum ergo non poſſint pluribus
modis uariari·noſtri enĩ motus et noſtre af/
fectiones in vniuerſo·xij·erunt paſſiones·ſex
pertinentes ad concupiſcibilem·et ſex ad ira/
ſcibilem· De quibus omnibus in Rethoricis
diffuſius diximus·hec aũt ſufficiant ſuperfici
aliter pertranſire·

Que predictaꝝ paſſionũ ſunt prio
res:et que poſteriores· et quẽ ordi
nẽ habẽt adinuicẽ·Cap·ij·

Uia nullus bene ſeipſum regere po/
teſt:niſi ſciat que paſſiones ſunt fu/
giende·et que ꝓſequende·Sȝ in hoc
p̄rio libro determinare intẽdimus de regimi/
ne ſui·Uidendũ eſt quot ſunt paſſiões·ꝛ quẽ
ordinẽ habent adinuicẽ·et que ſunt magis p̄n
cipales·et que minus·et qũo vna paſſio redu
citur ad aliã·q: ex oĩb⁹ alijs magis ĩnoteſcit
nobis natura ipſaꝝ paſſionũ·qua inſpecta co
gnoſcere poſſum⁹ que ſunt laudabiles:et que
ſunt vituperabiles·et que ſunt ſequende:et q̃
ſunt fugiende·¶ Uiſo ergo quot ſunt paſſio/
nes et qũo accipitur eaꝝ numerus· videnduȝ
eſt quẽ ordinẽ habeant ad ſe inuicẽ·Ordo aũt
eaꝝ dupliciter poteſt accipi· uel ſingulariter:
uel per cõbinationẽ· Accipiẽdo ergo hmõi or
dinẽ ſm conbinationẽ:dicere poſſumus p̄rias
paſſiones eſſe:amor et odium·In ſecũdo uero
gradu ſunt deſideriũ et abhoĩatio· In tertio
uero ſpes et deſperatio·In quarto aũt timor
et audacia·In quinto aũt ira et manſuetudo·
vltime aũt paſſiones ſunt delectatio et triſti/
tia·Delectatio enĩ et triſtitia conſequunt̃ ad
oẽs alias paſſiones· Nam quacũqȝ paſſione
quis paſſionet̃ uel delectat̃ ·uel triſtat̃ ·Ideo
hee due paſſiones poſt oẽs alias collocande
ſunt·Amor aũt et odium ſunt ſimpliciter paſ/
ſiones prime·Nam ſicut delectatio ꝛ triſtitia:
ad oẽs alias paſſiones cõſequunt̃ ·q: oẽs alie
paſſiones·uel terminant̃ ad delectationẽ uel
ad triſtitiã·Sicut amor et odium alias paſſi
ones p̄cedunt·quare omnes alie paſſiones ſu
munt originẽ:uel ex amore:uel ex odio·quicũ
qȝ enĩ paſſionatur aliqua paſſione:uel ſic paſ
ſionatur:q: amat·uel quia odit· Poſt amoreȝ
aũt et odium eſſe habent deſideriũ et abhomi
natio·Nã deſideriũ ĩmediate innitit̃ amori·
cũ enĩ amamus aliqd uel deſideramus ip̃ȝ ha
bere:uel ſi ip̃m hñamus deſideramus ꝯſerua/
ri in habendo ip̃m· abhoĩatio uero ĩmediate
ĩnitit̃ odio·q: ſtatĩ cũ odimus aliqd abhomi
namur illud·quare ſicut amor et odiũ ſũt paſ
ſiones p̄me·ſic deſideriũ ꝛ abhoĩatio ſunt paſ
ſiones ſecũde·In tertio aũt loco ponẽde ſunt
ſpes et deſperatio·Nã ſpes et deſperatio cum
ſumant̃ reſpectu boni:precedũt timorẽ et au/
daciã·irã et manſuetudinẽ·q̃ ſumunt̃ reſpcũ
mali·timor aũt et audacia p̄cedunt irã et mã
ſuetudinẽ·Nã cum aliqd prius ſit futuꝝ ꝙ̃ p̄
ſens··timor et audacia que ſumunt̃ reſpectu
mali futuri p̄cedunt irã et manſuetudinẽ·que
ſumunt̃ reſpcũ mali p̄ñtis·¶ Plane ergo ptȝ·
quẽ ordinẽ habent dicte paſſiones ſi ſumant̃
bine et bine·Accepte uero ſingulariter ſic or/
dinari debent·q: amor eſt prior odio·deſideri
um abhoĩatione·ſpes deſperatõe·timor auda
cia·ira manſuetudine· delectatio triſtitia·
¶ Amor enĩ eſt p̄or odio·q: ſemp paſſio ſump
ta reſpectu boni ſm ꝙ hmõi prior eſt paſſiõe
ſumpta reſpectu mali·Nam appetitus p̄ ſe et
primo tendit bonũ·Si aũt refugit malũ: hoc
eſt ex cõſequenti·inquantũ fugere malũ habȝ
rationẽ boni·Amor ergo eſt oĩno primus mo
tus et p̄ria paſſio·Nam ip̃m odiũ ex amore ſu
mit originẽ:niſi amaremus aliqd nihil abho
minaremur uel haberemus odio·Nam q: dili
gimus bonũ et iuſtitiã odim⁹ et abhoĩamur
fures et iniuſtos·Deſideriũ aũt qḋ innititur
amore p̄cedit abhoĩatiõȝ que ĩnitit̃ odio·ſpes
uero p̄cedit deſperationẽ:Nã ſi primũ uolitũ
eſt bonũ:et qd eſt volitũ eſt uolitũ ſub ratiõe
boni·paſſio que magis ꝯiungit nos bono ſm
qḋ hmõi p̄cedit alias paſſiones·et q: tendere
in bonũ eſt magis ꝯiungi bono ꝙ̃ deficere ab
ipſo·ſpes per quã tendim⁹ in bonũ p̄cedit de
ſperationẽ per quã deficim⁹ ab ipſo·timor au
tẽ precedit audaciã· Nã ſicut q: appetitus p̄
ſe et p̄rio intẽdit ꝯiungi bono· Ideo paſſio q̃
tendit in bonũ eſt prior paſſiõe que deficit ab
ipſo·Sic q: refugere malũ hȝ rationẽ boni·iõ
timor p̄ quẽ refugimus malũ:p̄or eſt audacia:
per quã aggredimur ipſum·Ira aũt in gener̃
paſſionũ eſt prior manſuetudine·Nã mãſue/
tudo ꝓprie nõ eſt paſſio:ſȝ magis eſt deficer̃
a paſſione·ideo in genere paſſionũ ira mãſue
tudinẽ precedit·¶ Utrũ aũt ſm aliquẽ alium
modũ manſuetudo precedit iram inueſtigare
nõ eſt preſentis negocij·Delectatio auteȝ que

eſt reſpectu boni prior eſt triſtitia que eſt re/
ſpectu mali·q: ergo viſum eſt quot ſunt paſſi
ones·et quõ ordinant̃ ad inuicẽ: ex hijs q̄ di/
cta ſunt aliquo mõ figuraliter et typo inote/
ſcit in nobis natura ipaꝝ·qua cognita cogno
ſcere poſſumus quõ ſint ꝓſequende: et quõ vi
tande paſſiones predicte· Qđ ſcire tãto ma/
gis decet reges et ṗncipes quãto per paſſiões
ipſoꝝ maius valet induci malũ et põt bonum
excellentius ĩpediri· De hoc tñ infra diffuſiꝰ
tractabitur·

Quõ decet reges et ṗncipes ſe hr̃e
ad odiũ et ad amorẽ·
Caplm̃·iij·

Paſſiones tñ quia diuerſificãt regnũ
et vitã nr̃aꝫ·ideo neceſſariũ eſt oſtẽ/
dere quõ nos habere debeamuſ ad il
los·oportebat ergo enumerare oẽs paſſiones
ut ſciremus numeꝝ paſſionũ de quibꝰ deter/
minare debemus·oportebat etiã oſtendere or
dinẽ eaꝝ ut ſciremus quo ordine determĩare/
mus de illis: quare cum amor et odiũ ſint paſ
ſiones prime; prius videndum eſt quõ deceat
reges et pr̃icipes eſſe amatiuos et oditiuos·
et ut oſtendamus nomẽ amoris: nõ ſolũ ut eſt
paſſio proprie ſumpta: ſed etiã ut reperitur in
appetitu ſenſitiuo et intellectiuo·Dicere poſ
ſumus ꝙ ſempꝰ obiectũ amoriſ eſt bonũ·vbi er
go reꝑitur magis ratio bonitatis ibi eſſe debꝫ
magis pr̃icipalis et magis intenſus amor·In
bonis aũt diuinis et in bonis cõibus: magis
reꝑitur ratio bonitatis q̄ in bono ṗuato· mo
dus ergo quo quilibet debet eſſe amatiuus: ẽ
ut primo et pr̃icipaliter diligat bonũ diuinũ
et cõmune: Nam in bono diuino magis habꝫ
eſſe bonitas vniuſcuiuſqꝫ q̄ etiã in ſeipſo·Bo
num enĩ diuinũ eſt cõſeruatiuũ boni noſtri·
ꝑmo et ſi annihilatũ eſſet bonũ nr̃m: deus vn
de velle t poſſet illud reficere·quare cuꝫ nullꝰ
homo ſine diuino auxilio poſſit ſeipſuꝫ bonũ
facere uel ſe in bonitate cõſeruare dictat natu
ralis ratio ut magis diligat deũ q̄ ſeipſum·
q: bonũ vniuſcuiuſqꝫ pr̃icipaliter eſt a deo et
excellẽtius reſeruat̃ in deo q̄ in ſeipõ·et quia

cõmune bonũ eſt diuinius q̄ ſingulare·ut dr̃
pr̃io ethi·et q: in cõi bono includit̃ bonũ pri
uatũ ſemꝑ bono priuato preponendũ eſt cõe
bonũ·naturaliter enĩ videmus partẽ ſe expo/
nere pro toto· ut brachiũ ſe exponit periculo
pro corpore·ex naturali enĩ inſtinctu cũ quis
vult percuti ne uulnerent̃ mẽbra a quibꝰ pr̃i/
cipaliter dependet ſalus corpis·et ne totũ cor
pus pereat brachiũ ṗiculo ſe exponit·Sic eti/
am antiqtus ſi perſpeximus ciuitatẽ aliquam
dñari et tenere monarchiã·hoc erat: q: ciues
pro re publica nõ dubitabãt ſe morti exponeř
Dilectõ enĩ quã habebãt romani ad rem pub
licã fecit Romã eſſe principantẽ ⁊ monarchã
hoc ergo mõ quoſlibet hoĩes decet eſſe amati
uos: utꝰ pr̃io et pr̃icipaliter diligant bonũ di/
uinum et cõe·ex cõſequenti vero bonũ propri
um et priuatũ·maxĩe tñ hoc decet reges ⁊ ṗn
cipes qđ triplici via declarare poſſumus·Re/
gia enĩ dignitas q̄tum ad preſens ad tria cõ
parari põt·ſ·ad tirannidẽ: cui cõtrariat̃·ad ꝟ·
tutes: quibus debet ornari· et ad vicia que dꝫ
fugere·¶ Prima via ſic pꝫ·nam ut ſupius di
cebatur et ut phũs in poll'·probat differentiã
eſſe inter regẽ et tyrannũ·q: rex pr̃icipaliter
intendit bonũ cõe·et in tẽdendo bonũ cõmu/
ne intendit bonũ ꝓpriũ·q: ſaluato regno ſal/
uatur ⁊ rex·Tyrãnus aũt ecõtrario principa
liter intendit bonũ priuatũ·ex cõſequenti aũt
et quaſi per accidẽs intẽdit bonũ cõe· Inquã
tum ex bono cõi cõſurgit ſibi aliqđ bonuꝫ pri
uatum·Si ergo modo oppoſito ſe habent Re
ges ⁊ tyrãnides·cũ mõus amoris tyrãnici ſit
ut bonum priuatum preponat bono cõi·mo/
dus amoris regis eſſe debet ut bonũ cõmune
preponat priuato bono·ꝑmo q: ſpeciali modo
rex et quilibet principãs eſt miniſter dei et ꝑ
ſona publica et cõis· Speciali mõ ſpectat ad
reges et principes bonũ diuinũ et cõe prepo/
nere cuilibet priuato bono·Secundo hoc idẽ
pꝫ ſi cõſiderent̃ virtutes quibus decet reges
eſſe ornatos·ſicut enĩ deteſtabilius eſt in ma/
giſtro carere ſcĩa q̄ in diſcipulo· q: magiſter
eſt in ſtatu in quo ipſe debet ſciam alijs tra/
dere·ſic deteſtabilius eſt in rege carere ꝟtuti
bus q̄ in ſubditis·q: ſtatus regiꝰ requirit ut

inducat alios ad virtutẽ·Inter cetera aũt que
inducere poſſent alios ad virtutes eſt: ut bo/
num diuinũ et cõmune principaliter diligãt·
Nam ſi rex pr̃icipaliter bonũ cõmune inten/
dat ſtudebit ut habeat memoriã preteritoruꝫ
et prouidentiã futuroꝝ ut ſit expertus cautꝰ
et ut habeat omnia que ad prudentiaꝫ requi
runt̃·per quã poſſit melius ſuum populũ re/
gere·ꝑmo ſi bonum cõmune preponat bono ṗ
uato·tanto magis ſtudebit ut prudentia pol/
leat: quanto maior prudentia requirit̃ ad cu/
ſtodiendũ bonuꝫ cõe q̄ proprium· Erit ergo
prudens ſic etiam erit iuſtus·q: bonum ꝯmu
ne potiſſime per iuſtitiã cõſeruatur·Erit ma
gnanimus q: bona cõmunia maxime ſunt ar/
dua et magno honore digna in que magnani
mus tendit·Erit magnificus· quia ſm̃ phũm
iiij·ethi· Magnificentia potiſſime habet eſſe
circa diuina et cõmunia·Erit fortis quia cuꝫ
bonum cõmune proponat bono priuato non
dubitabit etiã perſonaꝫ exponere ſi viderit ꝙ
expediat regno·Erit tẽperatus·quia ſi inten
tio ſua principaliter verſetur circa bonum re
gni ſpernet delcãtiones ſenſibiles ĩmoderataſ
ne per eas impediat̃ debita cura regni·ut er/
go ſit ad vnũ dicere amor diuini boni et ꝯmu
nis inductiuus eſt ad virtutes ſingulas·Con
ſiderando ergo virtutes quibus decet reges
et principes eſſe ornatos pr̃icipaliter debent
diliger̃ bonũ diuinũ et cõe·Tertio hoc idẽ pꝫ
ſi conſiderẽtur vicia que debent fugere·Nam
ſicuti amor diuinus et boni cõis inducit ad
oẽm virtutem·ſic ĩordinatus amor proprius
inducit ad omẽ viciũ·tales enĩ ſunt tyrãni uo
lentes explere voluptatẽ propriã et querẽtes
excellentiã ſingularẽ· ꝓpter qđ fiunt iniuria/
tores alioꝝ: depredant ſacra: expoliant ppl̃m
omnẽ iniuſtitiam exercent· Unde et valerius
maxĩus de Dioniſio ciciliano recitat·qui cum
eſſet tyrannus erat amator ꝓprij cõmodi de/
populabat vrbes·exſpoliabat ciuitates: et deꝑ
dabat ſacra·¶ Viſo quõ reges et principes ſe
habere debeant ad amoreꝫ·quia principaliter
debent amare bonum diuinum et cõmune·de
facili patere poteſt quomodo ſe habere debe/
ant ad odium· Nam amor eſt primus motus

et prima paſſio ex qua omnis alia ſumit origi
nem·ut ſi homo diligit iuſtitiam et veritateꝫ
odit fures qui cõtrariantur iuſtitie· et detra/
ctores qui contrariantur veritati· et qui dili/
git corporalem vitam timet gladiuꝫ qui eam
tollit·timor ergo et odium et breuiter omnis
paſſio ſiue omĩs motuſ animi ex amore ſumit
originem·potiſſimũ ergo in intentione cuiuſ
libet eſſe debet quid amandum·Oſtenſo ergo
quomodo reges et principes quodam ſpeciali
modo pre alijs diligere bonum diuinum de/
bent·et cõmune quodaꝫ ſpeciali modo pre ali
is odire debent que cõtrariantur bono diui/
no et cõmuni·Huiuſmõi autem ſunt opera in
iuſta et cõtumelioſa: et vniuerſaliter omĩa vi/
cia·quare cum de ratione odij ſit exterminare
nunq̄ ſatiari niſi exterminet· ut dicitur·ij·re
tho·Decet reges et principes amare iuſtitiaꝫ
et odire vicia ut nõ ſatientur niſi ea exſtirpẽt
et exterminent per ſe enim homines non ſunt
exterminandi et odiendi· ſed quia vicia ſunt
exſtirpanda et odienda· ſi non poſſunt aliter
vicia exſtirpari: nec poteſt aliter durare cõmu
ne bonum·niſi exterminando maleficoſ homi
nes·exſtirpandi ſunt tales ne pereat cõmune
bonum·amare ergo cõmune bonum et odire
malefica que ei contrariãtur: tanto magis de
cet reges et principes quanto magis ſunt per
ſona publica et cõmunis·

Quomodo et que debeant reges ⁊
principes deſiderare et abhoĩari·
Caplm̃·iiij·

Dicto de amore et odio que ſunt paſ
ſiones prime·Dicere reſtat quomo
do Regeſ et principes ſe habere de
beant ad deſiderium et abhominationem que
ſunt paſſiones ſecunde·¶ Differt autem deſi
derium ab amore· Et abhominatio differt ab
odio· Nam geſta moralia quodammodo re/
bus naturalibus ſunt ſimilia· Nam ſicut cor
pora naturalia per ſuas formas·ut per graui/
tatem uel per leuitatem quandam tendunt in
loca ꝓpria·ſic per amorẽ tendit quis in bonuꝫ

ſibi ꝓportionatū et cōueniens in grauib⁹:er/
go et leuibus eſt tria conſiderare·Primo for/
mā grauis uel leuis per quā conformatᷣ loco
ſurſum uel deorſum·Secundo eſt ibi conſide/
rare motū per quē tendunt in talē locū·Ter
tio ſtationem et quietem per quā quieſcūt in
dicto loco·Sic et in geſtis moralibus ut ꝯmu
niter ponitur eſt tria conſiderare·Nam cū bo
num aliqđ apprehendimus primo per amorē
et per quandam cōplacentiā ei cōformamur
ſecundo per deſideriū in ipſum tendimus·ter
tio per delectationē quietamur in ipſū·ergo
amor nos conformat:deſiderium nos mouet:
et delectatio nos quietat·Et qđ dictum eſt de
bono reſpectu amoris:deſiderij: et delectatio
nis·ut ſupra tangebatur·Intelligendum eſt
de malo reſpectu odij:abbominationis:et tri
ſtitie·Nam ſicut bonum ut eſt amatū ei cōfor
mamur·ut eſt deſideratū in ipſum tendimus·
ut eſt adeptū delectamur in ipſo·Sic malū ut
eſt oditum eſt aliquid diſplicens et difforme:
uoluntati noſtre·ut eſt abbominatū ab eo re/
fugimus·et ſi contingat ipſum adipiſci dole/
mus et triſtamur·deſiderium ergo licet nō ſit
idē ꝙ amor·menſuram tñ et modum debet
ſuſcipere ex amore·Sic et abbominatio lꝫ nō
ſit idem ꝙ odium:tñ ex odio debet menſuram
ſuſcipere·¶Sic enim in naturalibus uidem⁹
ꝙ licet motus deorſum nō ſit idem ꝙ forma
grauis·naturaliter tñ motus deorſum ſumit
menſurā et modum ex grauitate·ut quāto ali
qua ſunt grauiora:tanto uelocius mouentur
ad medium·quare ſi uidere uolumus qūo Re
ges et principes debeant aliqua deſiderare ⁊
abbominari·uidendum eſt quomodo debeāt
amare et odire·Uidemus aūt in ſingulis arti
bus ut probatur prīo poli·ꝙ finis appetitᷣ in
infinitum·Ea aūt que ſunt ad finē appetuntᷣ
ſm modū et menſurā ipſius finis·ut medicus
intendit inducere ſanitatem·inquantū pōt
maiorē ⁊ meliorē·qꝛ ſanitas in arte medicine
intenditᷣ ut finis·potionē aūt et flebotomiā
nō intendit quanto maiorē pōt·qꝛ tunc exter
minaret infirmū:ſed intēdit ſm modū et mē
ſurā ſanitatis·cū ergo in arte regnādi et ꝑnci
pādi ꝑncipalr̄ et finalr̄ intendatᷣ ſalus regni
et ꝑncipatus ſicut in arte medicandi ꝑncipali
ter intenditᷣ ſanitas corpis·naturaliter decet
reges et ꝑncipes intendere et amare bonū re
gni et cōe·quare ſi deſideriū debet menſurā
ſumere ex amore·pricipaliter reges et princi/
pes debēt deſiderare bonū ſtatum regni·ut ꝙ
qui in regno ſunt bene ſe habeant ad diuina
ꝙ agant opa uirtuoſa·ꝙ ſint in eis pax et trā
quillitas:ꝙ inter eos debita ſeruetᷣ iuſtitia ⁊
cetera talia a qbus per ſe et eſſentialr̄ depen/
det bonus ſtatus regni·alia aūt deſiderarᷣ de/
bent ut habent ordinē ad iſta·diuicias ergo ⁊
ciuilē potētiā et cetera talia bona in tm̄ deſi/
derare debēt inquantū per ea poſſunt coher/
cere malos punire iniuſta·et facere talia a qui
bus regni ſalus fieri uidetᷣ·¶Uiſo quare ⁊
qūo reges et ꝑncipes deſiderare debent·qꝛ ſi
cut debent amare prīo et ꝑncipaliter bonum
diuinū et cōe:et alia aūt ſunt deſideranda ut
ordinantᷣ ad iſta·De leui ergo patere pōt que
et qualia abbomīari debēt·qꝛ pricipaliter ſunt
abbominādo que expreſſius contradicūt bo/
no diuino et cōi·alia aūt abbomīanda ſunt ex
cōſequēti·Hmōi aūt abbomīationē et deſideriū
tanto magis decet reges et pricipes:q̄to ma
gis eos decet habere curā de bono regni ⁊ cōi
que ſunt aūt illa que regnū conſeruant in bo
no ſtatu·et qūo rex ſe debeat habere ad ipſum
regnū·in tertio libro diffuſius oſtendetur·

Qūo reges ⁊ ꝑncipes ſe habere de beant circa ſpem et deſperationem Caplm̄·v·

Uꝫ determīauim⁹ de ordīe paſſionū
aīe:dixim⁹ ꝙ amor et odiū erāt paſ/
ſiones prīe·deſideriū uero ⁊ abbomīa
tio erāt paſſiōes ſecūde·poſt has aūt tertio lo
co collocāde erant ſpes ⁊ deſpatio·Reſtat ꝯo
uidere qūo reges et ꝑncipes ſe hr̄e dēant circᷣ
ſpem ⁊ deſpatiōꝫ·Sꝫ ſi ꝯſiderentᷣ dcā prehīta
nō ē difficile ſcire qūo reges ⁊ ꝑncipes ad hoc
ſe hr̄e dēant·Dicebatᷣ enī ſupra ꝙ eos eſſe de
cet humiles et magnanimos·cum ergo hūili
tas moderet ſpem·quia humiles cognoſcētes
defectū propriūꝫ non ſperāt ultra q̄ꝫ debeant
¶Magnanimitas uero reprimit deſperationē
qꝛ magnanimi propter difficultatē opis non
deſperant·ſi reges et pricipes fuerint hūiles
et magnanimi ſperabūt ſperanda:ꝓpter ma/
gnanimitatē:et non ſperabunt nō ſperanda·
propter humilitatē·Poſſumus aūt quadrupli
citer oſtendere ꝙ decet reges et pricipes decē
ter ſe habere circa ſpem:et ſperare ſperanda:⁊
aggredi aggredienda·Nam ſi reges nihil ſpe
rarent:et nihil aggrederentᷣ eſſent puſillani
mes:et non debite pertractarent negocia reg
ni·Sunt aūt in ſpe ut cōiter ponitur·iiij·con
ſideranda:propter que arguere poſſumus:ꝙ
decet reges et principes eſſe bene ſperantes·
ſpes enim primo eſt de bono·nam de malo nō
eſt ſpes:ſed timor·Secundo de arduo·Naꝫ lꝫ
quodcūqꝫ bonum poſſit eſſe amor uel deſide/
rium·ſpes tñ eſſe non habet·niſi circa bonū
arduum·nullus enim ſperare dicitur niſi ſibi
uideatur eſſe bonum arduū et difficile·Ter
tio ſpes habet eſſe circa bonum futurum·de p̄
ſentibus enim bonis non eſt ſpes·licet poſſit
eſſe gaudium ⁊ delectatio·Quarto ſpes hꝫ
eſſe circa bonum poſſibile·qꝛ circa īpoſſibile:
nullus ſperat:ſed deſperat·Hec aūt·iiij·uide/
licet bonum:arduum:futurū:et poſſibile·po/
tiſſime cōpetere debent regibus et principib⁹
Nam cum reges ⁊ principes ſint latores legū
quia ſm Phūm proprie ſpectat ad reges ⁊ pn
cipes leges ponere·ſpectat ad eos ſperare bo/
num·Rurſus qꝛ principale intentum a legis
latore et a lege ut ſupra oſtendimus: debet eſ
ſe bonum diuinū et cōmune:cum talia ſint bo
na excellentia et ardua·non ſolum ſpectat ad
reges et principes tendere in bonum:ſed etiā
decet eos tendere in bonum arduū·¶Ampli
us q̄to maior eſt cōitas:tanto plura poſſunt
ei contingere·ideo maiori indiget prouiden/
tia et ſaniori conſilio·cū ergo prouidentia et
conſilium non ſit niſi de rebus futuris·qꝛ nul
lus conſiliatur de impoſſibilibus·ut uult phi/
loſophus·iij·ethi·preterita que immutabilia
ſunt·ut haberi pōt ex·vi·ethi·non cadūt ſub
conſilio:nec etiā cadunt ſub prouidentia·De
cet ergo reges et ꝑncipes cōſiderare bona nō
ſolū ut ſunt ardua:ſed ut ſunt futura·Cōgru
it etiam eos cōſiderare talia ut poſſibilia·nā
pauperes et potentes et ignobiles ſi nō ſunt
magnanimi et ſubtrahunt ſe ab aliquibus bo
nis arduis:uidentur mereri indulgentiam·qꝛ
ciuilis potentia diuicie et nobilitas nō admi
niculantur eis:ut poſſint proſequi talia bona
Reges aūt et principes quibus conſequitur
nobilitas generis:potentia ciuilis: habundā
tia diuiciarū·inexcuſabiles eſſe uidentᷣ ſi ſint
puſillanīmes et non credant eis: eis eſſe poſ/
ſibile proſequi bona ardua et magno honore
digna·quare cum reges et principes tendere
debeant in bona ardua et debeant prouidere
bona futura poſſibilia ipſi regno:decet eos eſ
ſe bene ſperantes per magnanimitatem·quia
habent omīa que ad ſpem debitā requiruntᷣ
¶Uiſo qūo decet reges et principes bene ſe
habere in ſperādo ſperāda·Reſtat uidere quo
modo ſe habere debeant in nō ſperando non
ſperanda·decet enī eos cum magna diligen/
tia inueſtigare:quid ſperent et quid aggredi
antur·Nam ſicut per magnanimitatē debent
eſſe prōpti ut aggrediantur ardua et ſperent
ſperanda·Sic per humilitatē debent eſſe mo/
derati ut nō aggrediātur aliquid ultra uires
proprias·et ut nō ſperent nō ſperāda·¶Poſ
ſumus aūt duplici uia inueſtigare ꝙ nō decet
reges et principes aliquid aggredi ultra uires
et ſperare ultra q̄ꝫ ſit ſperandum·Prima uia
ſumitur ex parte officij regis·Secunda ex pte
gentis ſibi cōmiſſe·Sperare enim ultra q̄ꝫ ſit
ſperandum et aggredi opus ultra uires ſuas
uidetᷣ ex inprouidētia ꝓcedere uel ex aliqua
paſſione īmoderata·vñ·ij·retho·ſcribitᷣ ꝙ iu/
uenes ſemp ſunt bone ſpei·de quolibꝫ enī ne/
gocio etiā ſi ſit ultra uires iuuenes bñ ſperāt
qđ ꝯtingit ex ignorātia·inexpti enī nō poſſūt
ꝯgnoſcere arduitatē opis·ꝯtingit etiā hoc ex
īmoderatōe paſſiōis·nā qꝛ nimis habūdat in
eis calor ꝓrūpūt ut attēptēt aliq̄ que ꝯſumare
nō poſſunt·Sic etiā dicere poſſemus ꝙ ebrio
ſi plus ſperāt q̄ꝫ debent·qꝛ calefacti ex uino ⁊
ebrietate amittentes rationis uſum attēptāt
aliqua que nō ualent perficere·Cū ergo regi/
um officiū reqrat hominē prudentē et nō paſ
ſionatum immoderata paſſione decet Reges

et principes nō aggredi aliquid ultra uires·
et nō ſperare aliq̄ nō ſperanda· Secundo hoc
decet eos ex parte ꝓprij ſibi cōmiſſi·ut pluri
mū enī exponit ſe ꝑiculo qui aggredit̄ aliq̄d
ultra vires·Si ergo incōueniens eſt totā gen
tem et totū regnū periculis exponere· diutur
no conſcilio magna diligentia:excogitare de/
bent reges et principes quid aggrediant̄ ne
aſſumant arduū aliq̄d ultra uireſ:et ne ſperēt
aliquid nō ſperandum·

Quomodo decet regeſ et prīcipes
ſe habere circa audaciā ⁊ timorem
Caplm·vi·

Ecundū phūz in·iiij·ethi·circa moīſ
ſingulares cōſideratōes magis ꝓſu/
ciūt·verū q: ſunt nobis nota cōfuſa
magis ut dr̄·i·phiſi·Ideo in hoc pͥmo de mori
bus regū oportet ptranſire uniuerſaliter ⁊ pri
mo typo·q: in ſecūdo:et maxie in tertio plus
deſcendemus ad pticulares circūſtantias·Ex
pedit tn̄ hec vniuerſalia ptranſire q: hax cog
nitio faciet ad cognitionē ſequentiū· In terci
no ergo libro magis pticulariter tractabim⁹
facta regni·nō tn̄ etiam in illo libro expedit
penitus uſq; ad ptiularia deſcendere:q: exp/
ti in curijs:et maxie reges et prīcipes ꝓpter
eoꝝ negocioꝝ frequentiā ſatis pticularia ge
ſta nouerūt·quare ſi aliqua vniuerſalia in mo
rali negocio eis tradant̄: ſuffragante expien
tia quā habēt de moralib⁹ geſtis· ſufficienter
inſtrui poterūt in ꝯgnitōe moraliū·❡Hꝯſ er
go ꝑlibatis dicim⁹ ꝙ ſicut uniuerſalr̄ ⁊ typo
inſtruxim⁹ reges ⁊ ꝑncipes qūo ſe hr̄e dēant
circa ſpez et deſpatioꝫ que reſpiciūt futuꝝ bo/
nū·Sic ſm eandē methaō eoſ inſtruere poſſu
mus:qūo ſe hr̄e dēant cōtra timorē ⁊ audaciā
que reſpiciūt futuꝝ malū·Videt̄ aūt forte ali
q̄bus reges et ꝑncipes in nullo debere eſſe ti
midos·q: talia regie maieſtati derogare dr̄·
multos aūt ſic incitātes reges hr̄e cōſueuerūt
pſuadētes eis ut oīa audeāt:nihil caueāt·ſed
tales ſunt adulatores nō veridici·docent eniz
reges non eſſe fortes·nam qui omnia audent
et nihil timent·ut dicit̄ primo magnorū mo/
ralium·non eſt fortis ſed fatuus·Oportet er/
go uidere quomodo eos eſſe deceat timidos·
et audaces·Timor autem ſi moderatus ſit ex
pediens eſt regibus et principibuſ·Modera/
to enim timore omnes principātes timere de
bent:ne aliquid inſurgat in regno quod eius
bonum ſtatum deprauare poſſit·❡Poſſum⁹
autem quantum ad preſens duplici via inue/
ſtigare ꝙ moderatus timor neceſſarius ſit re
gib⁹·Prima uia ſumitur ex parte conſcilij ha
bendi·Secunda ex parte operis fiendi·❡Pri
ma via ſic ptʒ·nam ut dicitur·ij·retho·cap·de
timore·timor conſciliatiuos facit·et eo ꝙ ali/
quiſ ei timet conſciliatur·qūo poſſit effugere
malū q̄ḋ dubitat·Cum ergo vnū totuz regnū
abſq; magno conſcilio debite gubernari non
poſſit·expedit principibus et regibus ut con
ſciliatiui reddantur·habere aliquem modera
tum timorem· ❡Secundo hoc idem inueſti/
gare poſſumus ex parte operis fiendi· Nam
non ſufficit ſollicitari circa conſcilia et iudica
re de conſciliatis· niſi conſciliata et iudicata
per opera debite et diligenter exequamur·
Moderatus autem timor non ſolum conſcili
atiuos facit:ſed etiam agit ut opera diligenti
us operemur· Nam ſi moderatus aſſit timor
diligentius agimus opera per que fugere cre/
dimus timorē illum· Oſtenſum eſt ergo ꝙ de
cet reges et ꝑncipes moderatū habere timorē
attn̄ imoderate timere nullo modo decet eos
Immoderatus enī timor·iiij habere videtur·
que oīno derogant regno· Nam timor imode
ratus primo reddit hominez imobilem ⁊ con
tractū·Secundo facit ipſum īconſciliatiuum
Tertio facit eum tremulentum·Quarto facit
eum inoperatiuū·Cum eniʒ quis timet:calor
ad interiora progreditur·modum enim queʒ
videmus in hominibus aſpicere poſſumus in
calore corporis naturalis· cum enim homīes
exītes in campis timent ſtatim cōfugiunt ad
caſtrum uel ad arcem·Sic cum quis timet:ca
lor exñs in exterioribus mēbris ſtatī cōfugit
ad interiora·ꝓpter q̄ḋ non in ſeipſo ꝯtrahit̄ ⁊
et redditur imobilis·q̄re ſi indecenſ eſt capue
regni ſiue regē eſſe imobilem et contractum·
Indecens eſt ipſuz timere timore imoderato·
Secūdo hoc eſt indecēs q: imoderatus timor
facit hominē incōciliatiuū·cum enī quis imo
derate timet totus obſtupeſcit: et eſt in ago/
nia duct⁹ et ignorat quid faciat· ꝓpter q̄ḋ nō
recordatur conſiliari·et ſi conſiliū ei detur ꝓ/
pter obſtupefactionē non apprehendit illud
quare ſi indecens eſt ut facta regni ſine conſi
lio gerantur·et ut rex ſit incōſiliatiuus·inde/
cenſ eſt ipm timere imoderato timore·❡Ter
tio imoderatus timor reddit hoīem tremulē/
tuʒ· Nam ꝓpter timorē calore ꝓgrediente ad
interiora:exteriora mēbra frigida manēt·ner
ui ergo fiunt frigefacti nō valentes ſuſtinere
mēbra·quare accidit eis tremor·ergo ſi incon
ueniens eſt regem eſſe tremulentū:qui debet
eſſe virilis et cōſtans·incōueniens eſt ipm ti
mere imoderato timore· ❡Quarto imodera
tus timor reddit hoīem inoperatiuū·Naʒ ho
mo ꝓpter timorē imoderatū tremens ⁊ obſtu
pefactus imobilitatur:⁊ neſcit quid faciat·cū
ergo totum regnū ſit in rege tanq̄ in mouen
te et ꝙ portet imperiū eius ſi rex ſit inopati/
uus:et imperare nō valeat: ꝓpter imoderatū
timorē:toti regno preiudicium gignit̄·quare
ſi hoc eſt indecens:non decet regē imoderato
timore timere·❡Viſo qūo reges ſe habere de
beant ad timorē:q: difficili⁹ eſt reprimere ti/
morē q̄ȝ moderare audaciā ut dictū fuit ſupra
caplo de fortitudīe·de facili videri pōt qūo ſe
habere debeant ad audaciā imoderatam:ſed
moderatā·Nam ſi audacia ſit imoderata ho/
mo plus preſumit q̄ȝ debeat:ꝙ regibus nō ex
pedit·q: tunc periculo exponerēt totuʒ regnū
Si uero quis nullam audaciā habeat omino
eſt indecens·q: tunc nihil aggreditur· mode/
rate ergo ſe habere ad timorē et ad audaciam:
regibus et principibus oīno congruit·

Qūo differt ira ab odio·et qūo re/
geſ et principes ſe habere debeant
ad iram et ei⁹ oppoſitū·Cap·vij·

Via ira maximā affinitatez videt̄
habere cum odio·Prius q̄ȝ oſtēda/
mus qūo reges et ꝑncipes ſe habēr
debeant circa irā et manſuetudinē·Videndū
eſt quo ira differat ab odio·et q̄ḋ ē deteſtabili
us an odiū an ira inordinata·Eſt aūt vna ꝑn
cipalis dr̄ia inter iram et odiū·q: odiū eſt ap/
petitus mali ſimplr̄ et abſolute·Naʒ odiū op/
ponit̄ amori·Amare aūt ut dicit̄·ij retho· eſt
idē ꝙ velle alicui bonū ſm ſe· ſic odire aliquē
eſt uelle malū ei ſimplr̄ ⁊ abſolute·ira aūt non
ſic·naʒ ira nō eſt appetitus mali ſm ſe:ſed in
ordine ad vindictā· Pōt enī diffiniri ira·ꝙ ē
appetitus pene in vindictā·Ex hac aūt diffe
rentia ꝑncipali inter irā et odiū ſumunt̄ octo
differētie q̄s aſſignat phūs·ij·retho·Pr̄a dif
ferentia ē·q: eſt ira ex hijs que ſunt ad ſeipm
uel ex ꝑtinētibus ad ipm·Odiū aūt eſſe pōt ꝺ
ptinentibus ad ipm et ad aliū·Nā nullus ira
ſcitur alicui niſi credat ipſum fore feciſſe uel
in ſe uel in filios:uel in amicos:ul̄ in alios ad
ſe pertinentes·Dictum eſt eī iram eſſe appeti
tum pene:non ſimpliciter ſed in ordine ad vī
dictaʒ·Nullus autem ulciſci deſiderat niſi de
fore facientibus:uel in ipſum uel in pertinen
tibus ad ipſum·Sed odire q̄ḋ eſt uelle maluʒ
ſm ſe eſſe poteſt·uel de pertinentibus ad ſe ul̄
ad alium·ſtatim enim cum ſcimus aliquē eſſe
malum:ut cum ſcimus aliqueʒ eſſe furem:poſ
ſumus ipſum odire:ſiue fore fecerit in nos:ſi
ue in alios·Secunda differentia eſt: quia ira
ſemper eſt in ſingulari· Odire poteſt eſſe in
cōmuni·Odire aūt poteſt aliquis cōmuniter
omnē furem et detractorem·Sed iraſci nō po
teſt:niſi alicui ſpāli·nā cum homo in cōi non
iniuriet̄ nobis:ſʒ ſemp ꝯmittatur iniuria per
aliquē hoīeʒ ſpālem· ſʒ odire poſſumus fures
vniuerſalr̄·nō tn̄ iraſcimur niſi alicui ſingl̄ari
Tertia dr̄ia eſt· q: odiū eſt quid inſaciabile·
ſʒ ira ſaciat̄·nam ſi odium eſt appetitus mali
ſimpliciter ille quē odimus nō poſſet tn̄ ha/
bere de malo quin vellemus ꝙ hr̄et plus·Sed
ira que eſt appetitus pene nō ſimpliciter ſed
ut ordinatur ad vindictam eſt quid ſaciabile·
quia cum aliquis tantum paſſus eſt ꝙ videa
tur irato ultionem decentem factam eſſe:ſati
atur ira:et quieſcit iratus· Quarta differen/
tia eſt· quia iratus appetit contriſtare· Sed
odiens appetit nocere· vult enim iratus in/
ferre dolorem et triſtitiam· Sed odiens vult
inferre dampnum et nocumentum·

¶ Quinta differentia eſt· quia ſentiri quidē
vult iratus·odienti aūt nihil differt·nō enim
ſufficit irato ꝙ alter patiatur:niſi ſentiatur ⁊
ut manifeſte appareat:ꝙ ipſe ei inferat illud
malū·quia aliter nō eſſet vindicta·ſed odiēti
quidē nihil differt·nam cum odiū ſit mali ſm
ſe et abſolute:ſufficit odienti ꝙ alter patiatur
malum qualitercūqꝫ ei accidat malum illud·
¶ Sexta differentia eſt qꝛ ira ſemper eſt cum
triſtitia·tanta enim eſt anxietas irati ut vin/
dicta fiat:ꝙ donec ſit facta ultio quaſi conti/
nue eſt in triſtitia·Sed odium ſine triſtitia eſ
ſe poteſt·nam odiū eſſe valet ad aliud in com
muni·odire enī poſſumus vniuerſaliter omēſ
fures·nō enīꝫ oportet ꝙ triſtitia comitet̄ hu
iuſmōi odium·¶ Septīa differentia eſt:quia
ire videt̄ eſſe annexa miſericordia: non autē
odio·Nam cū ira ſatietur: ſi multa mala infe
rant̄ alteri iratus miſeret̄ ei·ſed odiuꝫ ꝓ nul
lo miſerebitur:cū ſit quid inſaciabile·¶ Octa
ua differentia eſt· quia ira vult contra pati·
ſufficit enī irato ꝙ alter contra patiatur:do/
nec fiat condigna ultio· ſed odium extermīat
et vult non eſſe·nō enim ſufficit odienti ꝙ al
ter contra patiatur:ſed vult eum interemi et
non eſſe·cū ergo conditiones odij ſint mlto
peiores ꝙꝫ conditiones ire· magis cauendum
eſt odiū ꝙꝫ ira·ymo iram tranſire in odiū ſm
Auguſtinū·hoc eſt trabem facere de feſtuca·
Eſt ergo hmōi odium cauendum a quolibet·
Magis tn̄ cauendum eſt regibus et principi
bus·quia inferre poſſunt pluribus nocumen
tum·Sic igit̄ ſentienduꝫ de odio et ira eſt·qꝛ
odium deteſtabilius eſt ꝙꝫ ira·nihilominꝰ tn̄
ira ſi inordinata ſit deteſtabiliſ eſt·ut ergo ap
pareat quomodo reges et principes ſe habere
debeant circa iram et manſuetudinem Scien
dum ꝙ ira aliqn̄ rationē precedit:et tunc ē in
ordinata et cauēda·aliqn̄ ſequitur ordinē rōiſ
et tunc pōt eſſe ordinata ⁊ imitāda·Si enim
ira ratiōꝫ precedat dupliciter eſt cauēda·Pri
mo qꝛ nō perfecte rōem audit·Secūdo qꝛ eam
obnubilat· Ira enī rationē precedēs ſm phūꝫ
vij·ethi·aſſimilat̄ canibꝰ:uel aſſimilat̄ ſeruiſ
velocibus·Serui enī veloces ſtatim cuꝫ audi
ūt verbū dn̄i:anteꝙꝫ plene ꝑcipiant ꝑceptum
eius:currūt ut exequant̄ mandatū ip̄ius·q̄re
ꝯtingit eos deficere·qꝛ non ꝑfecte ꝑceperunt
qūo exequendū ſit mandatū illud· ſic etiam ⁊
canes ſtatī cum audiūt ſonitū veniētis latrāt
nō diſtinguētes:an veniens ſit amicus uł in
imicus·Sic ⁊ ira facit:ſtatī enim cū ratio di/
cit vindictā eſſe fiendā: ſtatī vult currere:ut
vindictā exequat̄·nō expectās ſuper hoc iudi
ciū rōis:q̄liter vindicta illa fieri dēat·Eſt igī
cauēda ira inordinata:qꝛ non ꝑfecte rationeꝫ
audit·Secūdo cauēda ē·qꝛ rōꝫ obnubilat·Nā
corpe nō exn̄te idebito tpamēto īpedimur ab
vſu rōis·quare cū per irā accendat̄ ſanguis
circa cor:corpꝰ reddit̄ intpatū ut nō poſſumꝰ
debite rōe vti· Ratio enī uł intellectꝰ lꝫ nō ſit
virtus corpalis·vtitur tn̄ in ſuo actu corpali/
bus organis:propter qđ corpe exn̄te indiſpo/
ſito nō pōt libere vti actu ſuo·quare ſi in quo
libet homine cauendū eſt habere rationeꝫ ob
nubilatam:et nō plene rationi obedire·cauē/
da a quolibet eſt ira inordinata·magis tn̄ ca/
uenda eſt a regibus et principibus·quia eos
maxime dec: t ſequi imperium rationis·Cauē
da eſt ergo ira inordinata et rationē precedēſ
Sed ſi etiā ſequatur imperiū rationis poteſt
eſſe ordinata et imitanda·Nam cū ira eſt ra/
tionis organū et agit ſcđm imperiū rationis
virilius exeqmur opa ꝟtuoſa·Unde·iij:ethi·
approbat̄ dictū hominis dicentis virtutē im
mittere furori·tunc enim uirtus furori uł ire
īmittitur modo debito et ut decet: quādo ira
eſt organū virtutis et rationis·Ptꝫ ergo qūo
nos habere debemus circa iram et manſuetu
din̄·qꝛ per manſuetudinē reprimēda eſt ira·
ne precedat iudiciū rationis· et per irā repri
menda eſt māſuetudo:ne impediat virtutum
opa et rationis actū·ante ergo ꝙꝫ per ratiōeꝫ
iudicemuſ plene quid agendū dēmus eſſe mā
ſueti·Sed poſtꝙꝫ plene viſum eſt quid facturi
ſumus:poſſumꝰ aſſumere irā tanꝗꝫ ſeruam ⁊
ancillam rationis: ut per eam exequamur vi/
rilius:que ratio iudicabit·Sic ergo ſe habere
circa irā et manſuetudinē·tanto magis decet
reges et principes: quanto magis decet eos
nō impediri in vſu rationis ⁊ viriliter exequi
que ratio iudicabit·

Quomodo Reges et principes ſe
habere debeant circa delectationeſ
et triſtitias·

Caplm·xiij·

Idebatur enim ſupra delectatiōes
et triſtitias: tenere ultimum gra/
dum in ordine paſſionum·quia ad
eas tanquam ad paſſiones ultimaſ omēs alie
terminantur·nulla enim paſſio eſt que nō ter
minetur uel ad triſtitiam uel ad delectationē
¶ Dicto ergo de omnibus alijs paſſionibus
Reſtat dicere quomodo reges et principes ſe
habere debeant circa delectationes et triſtiti
as·De delectationibus autem fuit duplex opi
nio antiquorum: ut patet per Philoſophum
decimo ethicoꝝ·Endoſus autem poſuit om/
nem delectationem eſſe bonam·quia quod ab
omnibus appetitur maxime videtur eſſe bo/
num et eligibile·omnia autem appetunt dele
ctari:ꝙ nō eſſet niſi delectatio ſimpliciter eſ/
ſet de genere bonorum·Adducebat autēꝫ En
doſus ad hoc rationem aliam ex ipſa triſtitia
que eſt delectationi contraria· Nam ſi triſti/
tia quelibet eſt fugienda: et habet rationem
mali:quelibet delectatio eſt proſequēda ⁊ ha
bet rationem boni·Alij autem econtrario di/
cebant omnem delectationem eſſe fugiendaꝫ
Sed hij omnem delectationem condemnātes
ſtatim ſuam poſitionem oſtendebant reprehē
ſibilem·quia ſcđm Phūm·abſqꝫ delectatione
aliqua nullus viuere poteſt· Si ergo negans
loquelam concedit loquelam·ut patet per phi
loſophum·iiij·metha· Sic ponens omnem de
lectationem eſſe fugiendam:ponit aliquaꝫ de
lectationem eſſe proſequendam· Nam cum lo
quela non poſſit negari niſi per loquelam:ne
gans loquelam loquitur· loquendo autem cō
cedit loquelam·quare negando loquelam con
cedit loquelam· Sic quia nullus omnem dele
ctationem fugit:niſi delectabile ſit ei omnem
delectationem fugere·Sequit̄ ꝙ fugiens om
nem delectationem ſequatur aliquaꝫ delecta
tionem· Inter has autem duas vias omīno
contrarias: eſt via Philoſophi media: ꝙ non
omniſ delectatio eſt ſimpliciter bona:nec om
nis ſimpliciter mala· Sed aliqua delectatio ē
bona exiſtenter·aliqua apparēter· aliqua ſim
pliciter·aliqua ſcđꝫ quid· aliqua eſt bona vni
aliqua eſt bona alteri·Sicut eniꝫ videmus in
guſtu:ſic et in appetitu iudicare poſſumus·
Aliqui enim habent guſtum infectum ut in/
firmi·Aliqui habent ipſum bene diſpoſitum:
ut ſani·Sic aliqui habent appetitum infectuꝫ
ut vicioſi· Aliqui habent ipſum bene diſpoſi/
tum:ut homines boni et virtuoſi·Sicut ergo
non ſunt dicenda vere dulcia: que videntur
dulcia infirmis:et habentibus guſtum infe/
ctum·Sed que videntur dulcia ſanis:et habē
tibus linguam bene diſpoſitaꝫ·Sic non ſunt
dicenda vere delectabilia que ſunt delectabi/
lia vicioſis et habentibus appetitum infectū
Sed que ſunt delectabilia bonis: et habenti/
bus uoluntatē rectā·Erunt ergo aliꝗ delecta
bilia vere et ſimpliciter aliqua apparenter et
ſcđm quid· Sic erunt delectationes bone ex/
iſtenter et ſimpliciter· alique ꝟo apparenter
et ſcđm quid· Ruꝛ ſus quia delectatio contin/
git ex coniunctione cōuenientis cum conue/
nienti·Cum ergo alia cōueniant beſtijs·alia
hominibus·Alique delectationes ſunt conue
nientes beſtijs·alique vero hominibus·Dele
ctationes aūt intelligibiles et ꝟtuoſe ſunt cō
uenientes hōibus·Sꝫ delectationes veneree:
et ſenſibiles ſunt cōueniētes beſtijs·Si autēꝫ
hōies talibꝰ delectatōibus vti debēt:hoc non
eſt ſm ſe et ſimplr̄·ſed ꝓut hēnt ordinē ⁊ ꝓut
deſeruiūt actōibuſ ꝟtuoſis· Ptꝫ ergo qūo noſ
hr̄e dēmus ad ip̄as delectatōes· Nam cū dete
ſtabile ſit cuilibꝫ ꝙ ſit vicioſus ⁊ ꝙ mores ha
beat beſtiales ſpectat ad quēlibꝫ ſequi nō que
ſunt delectabilia beſtijs· Sꝫ q̄ ſunt rōabilibꝰ
⁊ hōibꝰ ꝟtuoſis delcābilia· Oīs igr̄ delcātio
bona ē:ut arguebāt rōes ꝑmiſſe·lꝫ nō oīs de
lectatio ē bona cuilibꝫ·Sꝫ aliꝗ eſt bōa beſtijs
aliꝗ ꝟo hōibꝰ· Quāto ergo deteſtabilius ē re
ges et p̄ncipes eligere vitā pecudū·tāto dete/
ſtabiliꝰ ē eos ſeq beſtiales delcātōes· Ptꝫ igit̄
qūo reges ⁊ p̄ncipes ſe ad delcātōes hr̄e dēnt
qꝛ p̄ncipalr et p ſe delcāri debēt in opibꝰ ꝟtu/
oſis· Nā delcātio ſemꝑ ꝑficit ⁊ expeditōrē red
dit opatōꝫ ꝯuenientē· Si igr̄ reges ⁊ p̄ncipes

delectabantur in actibus prudentie et in ope
ribus virtuoſis expeditiori modo et magis ꝑ
fecte efficere poterunt huiuſmodi opera·Naʒ
quanto quis vehementiori modo delectat̃ in
actibus virtuoſis·tanto excellentius efficit il
los actus·Jn delectationibus aũt ſenſibilibꝰ
delectari non debent principaliter et per ſe·ſʒ
vti debent eis moderate:et prout habent ori
dinem ad opera virtuoſa Nam ſi tales delecta
tiones vehementes ſint rationẽ obnubilant et
operationes impediũt virtuoſas·¶Viſo quõ
reges et principes ſe habere debeant ad dele/
ctationes·Videre reſtat quomodo ſe habere
debent ad triſtitias·Triſtitia aũt nunꝙ̃ eſt
aſſumenda: nec eſt laudabilis niſi ſuppoſito
aliquo turpi·Si quis enim videt ſe in aliquo
turpia egiſſe debet dolere et triſtari·De tur/
pibus igitur eſt triſtandũ·ſed omnis alia tri/
ſtitia eſt moderanda et vitanda·ut ergo huiꝰ
modi triſtitia moderetur:dãda ſunt remedia
per que huiuſmodi triſtitia vitari poſſit·Vi/
detur aũt Phũs tria remedia tangere ꝑ que
triſtitia uitatur·uidelicet uirtutes:amicos·et
conſiderationem ueritatis·Per uirtutes eniʒ
uitatur triſtitia·quia ut uult Phũs·ix·ethic·
Mali et uicioſi ſeipſis non gaudent·non enĩ
inueniunt unde delectari poſſint in ſeipſis·
Nam mali ſibiipſis inimicant̃:et in ſeipis diſ
ſentiunt·ut ibidem ĩnuitur·Nam unum rati
one iudicant:et aliud paſſione agunt·quare
cum in ſeipſis pacem non habeant de ſeipſis
non gaudent·Magnũ ergo remediuʒ et ut in
nobis ipſis delectationẽ inueniamus:eſt fu/
gere uicia et habere uirtutes·¶Secunduʒ re
medium eſt conſolatio amicoꝝ·ut in eodeʒ·ix·
ethi·traditur·Videtur eniʒ triſtitia eſſe quod
dam pondus aggrauans animam·Sicut er/
go in pondere corporali:cũ multi iuuant nos
ad portandum illud minus grauamur ſic:cuʒ
uidemus multitudineʒ amicoꝝ condolere no
bis alleuiamur a dolore illo et minus triſta/
mur·Hec enim ratio licet tangatur·ix·ethi·di
citur tñ fuiſſe Platonis·nec videtur uſqꝫqua
ꝙ uera·Nam cum de dolore amicoꝝ ſit dolen
dum:cum nos dolemus ⁊ uidemuſ amicos do
lere ut uidetur non debet dolor minui ſed au
geri·Poſſumus ergo dicere ꝙ cum uidemus
eos dolere de dolorẽ nr̃o non qr ipi dolẽt de do
lore noſtro minuitur dolor noſter·Sed qr ui/
demus eos dolere adgeneratur nobis quedã
firma fantaſia ꝙ ſint amici·et qr delectabile
eſt habere amicos: delectamur·et delectando
minuitur dolor noſter·quia omnis delectatio
uel totaliter triſtitiam aufert:uel ſaltem eam
minuit·¶Tertium remediũ eſt conſideratõ
ueritatis·Nam licet de turpibus ſit dolendũ
de bonis tñ fortune:uel de alijs que in nobis
contingere poſſunt:abſqꝫ eo ꝙ operemur tur
pia:dolere non debemus·Ad hoc aũt maxĩm
remedium eſt cõſideratio ueritatis·Nam per
hmõi conſiderationem cognoſcimus talia eſ
ſe modica bona·ideo eiſ amiſſis nõ dolebimꝰ
niſi forte per accidens inquantũ per admiſſi/
onem eoꝝ impedimur ab opibus uirtuoſis·
Patet ergo nõ eſſe dolendum niſi de turpibꝰ
et non de operibus uirtuoſis·Si aũt propter
alia dolor uel triſtitia contingat fuganda eſt
uel per uirtutes:uel per amicos:uł per cogni
tioneʒ ueritatis·conſueuit etiam ad hoc dari
quartũ ſubſidium·uidelicet remedia corpora
lia·ut ſumpnus:balneum:et talia que triſtiti
am fugare ſolent·Cum ergo tales triſtitie im
pediant operationes uirtuoſas:tanto magis
decet reges et principes tales triſtitias mode
rare·quanto decentius eſt eos excellere ĩ ope/
ribus uirtuoſis·

Quod harum paſſionũ:quedam ma/
gis principales:et quedam minus
Caplm·ix·

Jcut enumerabantur ſuperiꝰ·xij·
uirtutes:quarũ quatuor erant prĩ
cipales·et·viij·quaſi annexe·ſic in
ter has·xij·paſſiones enumeratas:ſequendo
predeceſſoꝝ doctrinam: dicere poſſumus ꝙ
ſunt quatuor principales·ut ſpes:timor·gau/
dium:et triſtitia·Has autem eſſe magis prin
cipales:triplici uia uenari poſſumus·Primo
ut cõparãtur ad paſſiones alias·Secundo ut
cõparantur ad ſua obiecta:uel ad materiã cir
ca quam uerſantur·Tertio ut cõparantur ad
potentias anime et ut ad iraſcibilem et concu
piſcibileʒ in quibus exiſtunt·¶Prima via ſic
ptʒ·Nam omnes alie paſſiones videntur ordi
nari ad iſtaſ·ut paſſiones ſumpte reſpectu bo
ni ordinari videntur ad ſpeʒ et gaudium·ſum
pte aũt reſpectu mali ordinari videntur ad ti
morem et triſticiam·Nam paſſio ſumpta re/
ſpectu boni primo incipit ab amore·poſtea va
dit in deſiderium et terminatur in ſpem:duʒ
bonum illud eſt futurum·vltimo autẽ termia
tur in gaudium et delectationẽ·qñ bonum il/
lud eſt preſens et adeptum·Reſpectu vero ma
li incipit ab odio ⁊ procedit in fugã:uel abho
minationẽ et terminatur in timorẽ:ſi malum
illud ſit futuruʒ·vltimo aũt terminatur in tri
ſtitiam:ſi malum illud ſit preſens et iam ade/
ptum·Timor aũt et triſtitia ſunt paſſiões ꝓn
cipales·quia ad eas ordinant̃ paſſiones ſum/
te reſpectu mali·ſicut ad ſpem et gaudium or
dinantur paſſiones ſumpte reſpectu boni·
¶Secunda via ad inueſtigandum has paſſi/
ones eſſe principales ſumi poteſt ex parte ma
terie circa quã tales paſſiones verſantur·Nã
omnis paſſio uel ſumitur reſpectu boni:uł re
ſpectu mali·Rurſus bonum uel malum conſi/
derari poteſt:uel ut eſt futurum·uel ut eſt iaʒ
preſens·Secundũ hoc ergo ſumi hñt hee q̃/
tuor paſſiones quia de bono futuro eſt ſpes·
de preſenti eſt gaudium·de malo futuro eſt ti
mor·de preſenti vero ẽ triſtitia·¶Tertio mo
do hee paſſiones ſumi poſſunt reſpectu potẽ/
tiarum anime·ut reſpectu iraſcibilis et concu
piſcibilis in quibus exiſtunt·Dictum eſt autẽ
concupiſcibilẽ tendere in bonum et malum ſe
cundũ ſe·iraſcibilẽ vero ut habet rationem ar
dui·Cum ergo aliquid maxime ſit bonum cũ
iam iam ſit adeptum:circa quod eſt delectatõ
et gaudium/et maxime ſit maluʒ cum iam eſt
adeptum circa qd̃ eſt dolor et triſtitia·oportʒ
delectationem et triſtitiã eſſe principales paſ
ſiones reſpectu concupiſcibilis·Spes autẽ et
timor ſunt principaleſ paſſiones reſpectu ira
ſcibiliſ·Nam cum iraſcibilis tendit in bonum
et malum:in eo ꝙ eſt arduũ·quia tunc reputa
tur maxime bonum arduũ·cum eſt futurũ et
timetur·Spes et timor ſunt pricipales paſſi/
ones reſpectu iraſcibilis·Sed cum ex paſſio/
nibus diuerſificari habeant opera noſtra:de/
cet nos diligenter intendere: in quibus dele/
ctemur et triſtemur:et que ſperemus et que ti
meamus·Sed hoc tanto magis decet reges ⁊
principes:quanto eoꝝ opera ſunt digniora·
eo ꝙ reſpiciant bonum gentis·Quõ autẽ Re
ges et principes debite ſe habeant circa dele
ctationem et triſtitiam·et circa ſpem et timo/
rem·patefactũ eſt per capitula ſupra dicta·

Quõ paſſiones alie: ad paſſiones
ꝓbitas reducuntur· Caplm·x·

Numerabantur ſupra·xii·paſſiones
videlʒ amor:odiũ:deſideriũ: abhoĩa
tio:delcãtio:triſtitia:ſpes: deſpatio
timor:audacia:ira:et mãſuetudo·Sed preter
omnes has paſſiones phũs·ij·rethor·vi·alias
paſſiones enumerare videtur·videlicet ʒeluʒ:
gratiam:nemeſin·qd̃ idem eſt ꝙ indignatio·
de ꝓſperitatibus maloꝝ: miſericordiam:inui
diam:et erubeſcentiam ſiue verecundiam·Sʒ
omẽs hee paſſiones reducuntur ad aliq̃s paſ/
ſiões predictaꝝ·quia ʒelus et gratia:reducũt̃
ad amorem·verecundia ad timorem·inuidia:
ad iram·nemenſis ſiue indignatio de ꝓſperi/
tatibus malorum; reducuntur ad triſtitiam·
ʒelus reducitur ad amorem·quia ʒelus nihil ẽ
aliud ꝙ̃ quidam amor intenſus·Ea autẽ que
intenſe diligimus:uel ſunt corpalia:uel ſpiri
tualia·ſi ſunt corporalia quia talia cum habẽ/
tur ab vno nõ habentur ab alio·Jdeo ʒelus re
ſpectu hoꝝ diffiniri conſueuit·ꝙ eſt amor in
tenſus nõ patiens conſortiuʒ in amato·Jnde
ergo inoleuit·ꝙ aliqui dicuntur ʒelopoti de ꝑ
ſona aliqua ſi noluerit in ea habere aliqd̃ con
ſortium·Jntenſus ergo amor corpalium vide/
tur eſſe amor priuatus et reprehenſibilis:et
non patiens conſortium in amato·ſed reſpcũ
bonoꝝ intellectualium et reſpectu virtutũ:ſi
ſit intenſus amor eſt laudabilis et q̃ſi cõmu/
nis·Nam nunꝙ̃ quis virtuoſus eſſet ſi ꝓprie
virtutes diligeret·ſi nollet in eis hr̃e cõſortiũ
Hmõi ergo ʒelus reſpectu bonoꝝ honorabiliũ
diffinit̃ a phõ·ij rethoꝫ·ꝙ eſt triſtitia de hmõi

bonis·non qꝛ inſunt alteri: ſed qꝛ non inſunt
ſibi·zelus ergo reducit̃ ad amorē·ſic etiā gra/
tia reducitur ad amorē·qꝛ ex amore efficit̃ ali
quis alteri gratioſus·Gratia enī ut de ea tra
ctat phūs:et ut eſt paſſio:non eſt aliud ꝙ̃ qui
dā motus animi per quē inclinat̃ aliquis ad
beneficia conferendū·zelus ergo et gratia re/
ducuntur ad amorē·ſed verecundia reducitur
ad timorem· Dupliciter aūt quis timere pōt·
corruptiones·ſ·et honoratiōes·qui eniꝫ expa
ueſcit mala corruptiua: dicit̃ timidus· ſꝫ qui
expaueſcat turpia et inhonoratiua:dicitur ve
recundus·Nihil eſt aliud verecūdia ꝙ̃ timor
inhonorationis uel inglorificationiſ·vnde ve
recundia erubeſcentia noīari conſueuit· quia
verecundātes cōiter erubeſcunt·ſicut timētes
palleſcunt·Nam ex eo ꝙ aliquis credit ſe ad/
mittere vitā qđ eſt bonum interius timet·ſed
ex eo ꝙ credit ſe admittere gloriā et honorem
que ſunt bona exteriora verecundat̃·In timē
do ergo ſanguis recurrit ad interiora:et mem
bra remanent pallida·qꝛ timor cōſurgit ex eo
ꝙ quis ſe credit admittere interiora bona·Sꝫ
cum quis verecundat̃ ſanguis fluit ad exteri
ora et facies apparet rubea·currit ergo ſāguiſ
tunc ad exteriora·qꝛ verecundia conſurgit ex
eo ꝙ quis ſe credat admittere exteriora bona·
Duplex ergo eſt timor·vnus admittendi vitā
et bona interiora per que quis palleſcit· et ali
us admittendi gloriā ⁊ honorē que ſunt bona
exteriora:per que quis erubeſcit·Timor ergo
corruptiui ⁊ admittendi bona interiora·quia
nō habet ſpeciale nomē:retinet ſibi nomen cō
mune et dicitur timor· ſed timor admittendi
gloriam et honorē habet ſpeciale nomen: ⁊ di
citur verecundia·uel erubeſcentia· verecūdia
aūt eſt quidā timor et reducitur ad timorem·
¶ Viſo quō zelos et gratia reducunt̃ ad amo
rem·et quō verecundia reducit̃ ad timorē·Re
ſtat videre quō inuidia:mīa:nemenſis ſiue ī
dignatio reducunt̃ ad triſtitiā·Sciendū ergo
hec tria eſſe ſpecies triſtitie· Nam aliquis tri
ſtari pōt:uel de malo alterius: uel de bono·Si
triſtatur de malo·et maxīe ſi credit ipm indi/
gne pati illud malum:ſic eſt mīa·nam ut dici
tur·ij·retho·miſericordia nihil aliud eſt ꝙ̃ tri
ſtitia quedam ſup apparenti malo corruptiuo
vel contriſtatiuo eius qui indigne patit̃ ma/
lum illud· Si vero ſit triſtitia nō de malo al/
terius ſed de bono:hoc poteſt eſſe tripliciter·
uel de bono ſm ſe:et ſic eſt inuidia·nam inui/
dia·ut dicitur·ij·retho·nihil eſt aliud ꝙ̃ triſti
tia quedā ſuper apparenti actione aliquoꝝ bo
noꝝ circa ſimiles·non ut aliquid ſibi: ſed pro
pter illos·Inuidia enī eſt dolor de apparenti
bono alicuius·nam qꝛ ipſe nō habet illud bo/
num·Sꝫ quia alter cui inuidet pollet bono il/
lo·et potiſſime eſt inuidia circa ſimiles· ut fi/
guli inuident figulis·et fabri fabris:et ſic de
alijs·Si vero ſit triſtitia de bono alterius nō
quocūqꝫ modo:ſed ut indigne habetur ab eo·
ſic eſt nemenſis uel indignatio·Nam ſecundū
phūm·ij·reth·nemenſis uel indignatio eſt tri
ſtari de eo qui indigne videtur bene proſpera
ri·Si ergo omnes hee paſſiones diuerſificare
habent omnes operationes noſtras decet noſ
omnes eas cognoſcere·et tanto magis hoc de
cet reges et principes: quanto habere debent
operationes maxime excellentes·

Que predictaꝝ paſſionū ſunt laudabiles·⁊ que vituperabiles·⁊ quomodo reges et prīcipes ad illas debeant ſe habere· Capłm·xi·

Redictaꝝ paſſionū quedam vident̃
eſſe laudabiles:ut miſericordia·vere
cundia·naꝫ verecundia ſm phūm· li
cet nō ſit virtus eſt tn̄ laudabilis paſſio· Sic
etiam gratia et nemenſis laudabiles paſſiōes
eſſe videntur·quedam aūt ſunt vituperabiles
ut inuidia et odium· vituperabile eſt: niſi ſit
vicioꝝ·alie aūt paſſiones videntur ſe habere
ad vtrūqꝫ·quia poſſunt eſſe laudabiles et vi/
tuperabiles· Eſt enim diligenter aduertendū
ꝙ ſemper in moribus laudantur media et vi/
tuperantur extrema·Paſſiones ergo ille que
videntur de ſe eſſe laudabiles important rati
onem medij·et verecundus medius eſt inter
ſtupidum et inuerecundū·Nam qui de oībus
verecundat̃ dicit̃ ſtupidus· qui aūt de nullo
verecundat̃ dicit̃ inuerecundus· nullus autē
hoꝝ eſt laudabilis· Qui vero medio modo ſe
habet ut qui verecundat̃ ut debet et nō vere
cundat̃ ut nō debet dicit̃ verecundus· et eſt
laudabilis·Sic etiā miſericordia media eſt in
ter crudelitatē et molliciem· Naꝫ qui nulli cō
patitur eſt crudeliſ·qui oībus cōpatit̃ eſt mol
lis et muliebris·qui vero cōpatit̃ indigne pa
tientibus tenet mediū·et laudat̃ et dicit̃ miſe
ricors·Sic et nemenſis media eſt inter inuidi
am et placiditatē·Nam inuidus de oībus pro
ſperitatibus dolet·placidus aūt ut opponitur
inuido de oībus ꝓſperitatibus gaudet· neme
ſitus tenet mediū: qꝛ gaudet de ꝓſperitatibꝰ
bonoꝝ·et dolet de ꝓſperitatibus maloꝝ· Sic
etiam gratia ut ē quid laudabile media eſt in
ter ſupfluū et diminutū·Nam qui oībus ē gra
tioſus tam dignis ꝙ̃ indignis vitupabilis ē·
qꝛ aūt nullis eſt gratioſus etiā vitupari debꝫ
Sꝫ qui eſt gōſus dignis ⁊ nō indignis hic te
net mediū et laudat̃·Paſſiones ergo laudabi
les tenēt mediū:vitupabiles vero tenēt extre/
mū·Nam inuidia extremū tenet que de omni
ꝓſperitate dolet·Sic etiā odiū ut eſt vitupa/
bile extremū tenet·Paſſiōes vero que ſe hēnt
ad vtrūqꝫ et poſſunt eſſe laudabiles et vitupa
biles·ut ſunt vitupabiles tenēt extremum·ut
ſunt laudabiles tenent mediū·Hijs viſis vi/
dendū eſt quō reges et ꝑncipes ad has paſſio
nes ſe habere debeāt·Nā gratiā ⁊ miſericordi
am ut ſunt paſſiones laudabiles imitari de/
bent·Decet enī eos eſſe gratioſos et miſericor
des·ipſi enī maxīe eſſe debent debiti diſtribu
tores maloꝝ et bonoꝝ ſiue benefactoꝝ ⁊ pena
rū·Beneficia aūt tunc recte diſtribuunt̃ quan
do reges et ꝑncipeſ:et hii quoꝝ talia eſt diſtri
buere bonis et dignis ſunt debite gratioſi·ma
la aūt pene tunc debite infligunt̃ qn̄ ſemp in
digne patientibus admiſericordiā cōmouent̃
verecundia aūt et nemenſiſ:licet videant̃ eſſe
laudabiles paſſiones·nō tn̄ ſimpliciter et per
omnē modū attribuende ſunt regibus et prin
cipibus·non decet enī reges verecundos eſſe
qꝛ nō decet eos talia opari vnde verecundari
poſſint·propter qđ dicit̃·iiij·ethi·ꝙ laudamꝰ
iuuenes verecundos· ſenem aūt nullus vtiqꝫ
laudabit ſi verecundabilis ſit·qꝛ nō exiſtima/
mus ipſum oportere opari in quibus eſt vere
cundia·Sic etiā ibidem dicit̃ ꝙ ſtudioſi non
eſt verecundari·qꝛ verecundia eſt in prauis·
eius aūt nō eſt praua operari· quare ſi decet
reges eſſe ſtudioſos et eſſe ſenes moribus:nō
decet ipſos verecundari:niſi ex ſuppoſitione·
nam ſi contingeret eos operari turpia verecū
dari deberent·¶ Nemenſis etiam nō multuꝫ
videtur eſſe laudabilis·nec multū laudat̃ qui
nimis indignatur de proſperitatibus malorū
Naꝫ mali non poſſunt poſſidere maxīa bona·
cuiuſmodi ſunt ꝟtuteſ:ſed forte poſſidere poſ
ſunt bona media uel bona minima· cuiuſmōi
ſunt bona exteriora·talia aūt que mīma ſunt
in genere bonoꝝ non multum curandū eſt ſi
poſſidentur a malis·dum tn̄ hoc accidat ſine
culpa propria·nam ſi alicuius eſſet hec bona
diſpenſare:non deberet ea retribuere īdignis
ſed dignis·Reges ergo et principes in tantū
debent eſſe nemeſiti et indignari debent de ꝓ
ſperitatibus maloꝝ ne īdignis diſtribuāt ſua
bona·Sic ergo ſe habere debent ad predictas
paſſiones que videntur eſſe laudabiles·Inui
diam aūt que eſt vituperabilis paſſio:penituſ
fugere debent:et etiam odium: niſi eſſet vici
orum·nam vicia ſunt odienda et ſunt pro vi/
ribus extirpanda· In alijs aūt paſſionibus
que poſſunt eſſe laudabiles et vituperabiles:
debite ſe hobebunt: ſi fuerint ornati virtuti/
bus de quibus ſupra fecimus mentionem·nā
per virtutē manſuetudinis debite ſe habebūt
circa iram et eius oppoſitum· Nam ille dicit̃
manſuetus qui iraſcitur:ut debet: et quando
debet:et quomodo debet·per fortitudinē vero
debite ſe habebunt circa audaciam et timorē
Nam ille eſt fortis:qui audet audenda:⁊ timꝫ
timenda·Per magnanimitatē et humilitateꝫ
bene ſe habebunt circa ſpem et deſperationeꝫ
Nam magnanimitas reprimit deſperationeꝫ
ne retrahantur a bonis arduis propter diffi/
cultateꝫ·Humilitas vero moderabit ſpem:ne
nimis ſe ingerant ad illa: propter bonitatem
et delectationem que eſt in eis· Per alias ve/
ro virtutes exiſtentes in concupiſcibili: bene
ſe habebunt circa concupiſcibiles paſſiones·
ut ament et deſiderent amanda et deſiderāda

et abbominentur abbominanda· delectentur
et triſtentur:ut eſt delectandum et triſtandū
et ad hec omnia ſe habeant ut requirit ordo ⁊
regula rationis· Hec ergo ad preſens de paſ/
ſionibus ſufficiant·quia ſi quid eſt hic dimiſ
ſum:infra diffuſius tractabitur· Agetur enim
in tertio de timore:amore: miſericordia· et de
alijs:ut rei cognoſcentia poſtulabit· Ibi oſtē/
demus quomodo regeſ et principes ſe habere
debeant:ut a populis timeantur et amentur·
et quomodo debent eſſe miſericordes:et quo/
modo zelatiui· Nam multa que hic vniuerſa/
liter ſunt tradita: hic particulariter oſtenden
tur·⁊c·

Incipit quarta pars Primi libri: de regimine principum·

Quot ſunt mores iuuenum laudabiles·et quomodo reges et princi/pes ad mores illos debeant ſe ha/bere· Caplm primū·

Expeditis tribus partibus:
huius primi libri·quia oſtē
ſum eſt in quo reges et pri/
cipes ſuū finem ponere de
beant·et quibus virtutibuſ
debeant eſſe ornati· ⁊ quas
paſſiones debent ſequi· Reſtat exequi de par/
te quarta·videlicet quos mores debeant imi/
tari· Mores autē dupliciter diuerſificari poſ/
ſunt·ab etate:et fortuna· Ab etate quidem·qr
alios mores habent iuuenes:alios ſenes· Ali/
os illi qui ſunt in ſtatu fortune· Etiam moreſ
fortune diuerſificari dicuntur· Nam bona for
tune cuiuſmodi ſunt bona exteriora·ut nobi/
litas:potentia:et diuicie:non modicū mores
diuerſificant· Nam ut plurimum alios mores
habent nobiles:q̄ꝫ ignobiles· et alios poten/
tes q̄ꝫ impotentes·et alios diuites q̄ꝫ paupe/
res· ¶ De omnibus autem hijs moribus dice
mus·Sed primo de moribus iuuenum:quorū
mores:Quidam ſunt laudabiles· quidam vi/
tuperabileſ· Inter alia quidem que tangit phi
loſophus de iuuenibus:ſecundo rethori·tan/
git ſex mores laudabiles:et ſex vituperabiles·
Primo enim ſunt iuuenes moris laudabilis:
quia ſunt liberales·Secundo quia animoſi ⁊
bone ſpei·Tertio quia ſunt magnanimi·
Quarto quia non ſunt maligni moris·Quin
to quia ſunt de facili miſeratiui·Sexto et vlti
mo quia ſunt verecundi et erubeſcitiui· Sunt
enim iuuenes liberales·quia non ſunt experti
indigentie: et bona que habent non acquiſi/
uerunt proprio labore· Nam quilibet cum ma
iori diligentia retinet facultates ſuas: quan/
do propter indigentiam paſſus eſt aliqua ma
la·vel quando facultates illas acquiſiuit pro/
pria induſtria et proprio labore· Nam quod
cum labore acquiritur:diligentius retinetur·
Imo adeo quilibet delectatur in proprio ope/
re:ꝙ quicquid ſua induſtria acquirit: carius
poſſidet·Secundo iuuenes ſunt bone ſpei·qđ
triplici ratione contingit· ut probat Philoſo/
phus·ij·rethori·Sunt enim iuuenes animoſi
et bone ſpei· Primo:quia paucorum experti·
non in multis ſunt paſſi repulſaꝫ·ideo credūt
omnia optinere· Sunt etiam bone ſpei· quia
in eis multum habundat calor· corde autem ⁊
alijs membris imflammatis ex calore exiſten
te in ipſis iuuenibus:fiunt iuuenes bone ſpei
et animoſi:ut omnia audeant· Rurſus iuue/
nes parum vixerunt in preterito:et ſecunduꝫ
curſum naturalem debent multum viuere in
futuro·Cum ergo memoria ſit reſpectu prete/
ritorum:et ſpes reſpectu futurorum· iuuenes
parum viuunt memoria: et multum viuunt
ſpe· Non enim multum delectantur iuuenes:
in hijs que fecerunt·quia memorantur ſe mo/
dica feciſſe·Sed multum delectantur in cogi/
tando:que facturi ſunt·Sperant enim ſe ma/
gna facere:quare contingit eoſ animoſos eſſe
et bone ſpei· Tertio cōtingit eos eſſe magna
nimos:cuius cauſa ex precedentibus aſſigna
tur· Nam ex hoc eſt quis magnanimus:quia
dignificat ſe magnis: et ingerit ſe ad facien/
dum magna· Iuuenes ergo: cum ſint libera/
les:et cum ſint animoſi et bone ſpei: non ha/
bent vnde retrahantur:quin ſint magnanimi

Poſſet etiam ad hoc ſpecialis ratio aſſignari
Nam cum iuuenes ſint percalidi: et calidi ſit
ſuperferri·iuuenes ſemper volunt ſuperferri·
et excellere·Sic enim videmus in ordine vni/
uerſi: ꝙ ſemper calida elementa: ut ignis et
aer: ſuperferuntur frigidis· videlicet terre et
aque·Cum ergo inter cetera per que quis vi/
detur ſuperferri et excellere ſit honor et glo/
ria·iuuenes qr ſunt pcallidi ⁊ cupiūt excellere
maxime deſiderant gloriam et honorem·et p
conſequens aliquo modo ſunt magnanimi:
cuius propria materia videtur eſſe honor·
¶ Quarto iuuenes ſunt laudabiles: quia nō
ſunt maligni moris: quia non credunt alios
eſſe malos·Sed ut plurimum credunt omnes
homines eſſe bonos·Cuius ratio eſt·quia in/
experti de factis aliorum:non iudicant de fa
ctis hominum ſecundum ea que viderunt·ſed
ſecundum ꝙ vident in ſeipſis ſic credunt eſſe
in alijs· Ideo dicitur ſecundo rethoricorum:
ꝙ pueri ſua innocentia alios menſurant·Si/
cut enim ipſi ſunt innocentes:ſic credunt ali/
os innocentes eſſe·
¶ Quinto iuuenes ſunt de facili miſeratiui·
quia ut ſupra dicebatur: ex hac miſericordia
maxime conſurgit:ſi credamus alios indigne
pati· Quare ſi iuuenes ſua innocentia alios
menſurant et credunt alios indigne pati: de
facili mouentur ad miſericordiam·
¶ Sexto iuuenes ſunt erubeſcitiui et verecū/
di· Nam quilibet timet perdere quod nimis
affectat· Erubeſcentia autem ⁊ verecundia ut
dicebatur:eſt timor inglorificationis·Cum er
go iuuenes qui percalidi nimis affectent ex/
cellere:timent inglorificari·quare de facili eru
beſcunt· Philoſophus tamen ſecundo Retho·
aliam cauſam videtur tangere quare iuuenes
ſunt naturaliter verecundi· Nam ut ipſe ait:
nihil nouerunt niſi quia ſunt docti a lege· Ap
pellat enim ibi doctrinam legum monitiones
paternas uel maternaſ:per quas inſtruuntur
pueri·Cum ergo matres ſemper moneant ſu/
os filios ad honeſta·quia honeſtum idem eſt
ꝙ honoris ſtatus· Iuuenes multum affectant
ea que importare videntur honoris ſtatum·
et per locum ab oppoſitis multuꝫ timent:que
important ignominiam et inhonorationem·
et quia erubeſcentia eſt timor inglorificatio/
nis:iuuenes de facili erubeſcunt·
¶ Viſo qui mores ſunt laudabiles de iuueni/
bus·de leui patere poteſt: quomodo reges et
principes ſe debeant habere ad illos· Nam nō
quicquid ē laudabile in hoc eſt laudabile ſim/
pliciter·uidemuſ enim ꝙ eſſe furibundum:eſt
laudabile in cane:non tamen eſt laudabile in
homine·Sic licet verecundari ſit laudabile in
iuuenibus·quia ratiōe etatis ſe continere nō
poſſunt:quin committant aliqua turpia: de
quibus decet eos verecundari· Reges autem
et principes quos decet eſſe quaſi ſemi deos
non ſolū ꝙ turpia committant· ſed abbomi/
nabile eis eſſe debet ꝙ audiant turpia nomi/
nari·quia corrumpūt bonos mores colloquia
praua· Non ergo ſunt in ſtatu ꝙ debeant re/
recundari· Non ergo decet eos verecundari:
niſi ex ſuppoſitione· quia ſi contingeret eos
operari turpia: verecundari deberent etiam
plus q̄ꝫ alij·eo ꝙ magis indecenter ſe gererēt
Prima ergo quinqꝫ que diximus laudabilia
in iuuenibus:adaptare poſſumus regibus et
principibus·quia decet eos eſſe liberales:bo/
ne ſpei:non maligni moris:magnanimos:et
miſeratiuos· ¶ Sextum autem videlicet eſſe
verecundos:non decet ſimpliciter competere
regibus et pncipibus·Decet enim reges ⁊ pri
cipes eſſe liberales· quia contra naturam age
rent:ſi multitudineꝫ diuiciarum qua pollent
niſi multiplicarent in debitos et pios vſus·ut
ſupra in tractatu de liberalitate ſufficienter
tetigimus·Decet etiam eos tanto magis eſſe
bone ſpei q̄ꝫ alios:quanto facta communia cir/
ca que inſudare debent: ſunt digniora q̄ꝫ alia
Rurſus decet eos eſſe magnanimos· quia ut
dicebatur in quodam capitulo de magnanimi
tate· Maxime magnanimitas competit regi/
bus et principibus·quia eos maxime magna
decet operari et in ardua tendere· Sic etiam
congruum eſt eos non eſſe maligni moris:ut
non de quibuſlibet habeant oppinionem ma/
lam· Nam ſi acta ſubditorum ſemper interpre
tarentur in malam partem: contingeret eos
eſſe tyrannos et eſſe vaſtatores gentium·Sic

etiam decet eos eſſe miſeratiuos· Nam ut dicit
philoſophus ſecundo rethori· Homies ut plu
rimum mala faciunt·ipſa ergo humana fragi
litas veniam poſtulat pro delictis·quare Re/
ges ⁊ principes: ſecundum quorum iudicium
fit legis latio: qua infliguntur pene: decet mi/
ſeratiuos eſſe· Eſſe autem verecundos nō de
cet eos ſimpliciter ut ſuperius dicebatur·

Quot mores iuuenuʒ ſunt vitupe rabiles·et quomodo reges et prin/ cipes ad huiuſmodi mores debeāt ſe habere· Caplm·ij·

Icut ſupra enumerauimus ipſorum
iuuenum ſex mores laudabiles· Sic
enumerare poſſumus ſex vituperabi
les: quas etiam tangit Philoſophus ſecundo
rethori· Primo enim iuuenes ſunt paſſionuʒ
inſecutiui· Secundo ſunt de facili vertibiles·
Tertio ſunt nimis creditiui· Quarto ſunt cō
tumelioſi· Quinto ſunt mendaceſ omnia quo
dammodo pertinaciter aſſerentes· Sexto in a
ctionibus non habent modum·ſed omnia fa/
ciunt valde· ¶ Sunt enim primo iuuenes in
ſecutores paſſionum·et maxime inſequuntur
concupiſcentias circa corpus· Sunt enim in/
continentes et inſecutores venereorum·quod
duplici de cauſa contingit· Nam cum iuueneſ
ſint percalidi et corpore calefacto fiat venere
orum appetitus· Naturalis diſpoſitio corpo/
ris incitat iuuenes ad concupiſcentias vene/
reorum· Rurſus hoc idem conuenit·quia qua
ſi in omnibus actionibus noſtris: Uel ſequi/
mur paſſionem uel rationem· Et quanto mi/
nus viget ratio in nobis: tanto magis paſſio
vigoratur· Iuuenes ergo quia ſunt inexperti
et non vigent intellectu et prudentia· magis
reguntur paſſione ꝙ̄ ratione·quare ut pluri/
mum ſunt paſſionum inſecutores· ¶ Secūdo
ſunt de facili vertibiles· Nam anima ſequitur
cōplexiones corporiſ· Sicut ergo in corporibꝰ
iuuenum: humores ſunt in magno motu· Sic
ipſi habent voluntates ⁊ concupiſcentias val
de vertibiles· Ideo dicitur ſecundo retho· Ꝙ
iuuenes acute concupiſcunt·ſed cito ſaturan/
tur·vehementer uolunt: ſed de facili permutā
tur· ¶ Tertio ſunt nimis creditiui· quod ut
ad preſens ſpectat duplici de cauſa contingit
Primo quia non ſunt maligni moris·non pu
tant alios eſſe malos: ſed ſua innocentia ali/
os menſurant· Cum ergo naturale ſit ꝙ quis
de facili credat ei quem credit eſſe bonum: et
quem non cogitat ex malicia loqui· iuuenes
credendo omneſ eſſe innocentes: omnibus de
facili credunt Rurſus hoc idem contingit ex ī
experientia· Nam ex multis ſermonibus indo
cti exiſtentium: exn̄tes ad pauca reſpicientes
iudicant facile· Unde et prouerbialiter dicit̄:
qui modica nouit cito iudicat· Iuuenes ergo
quia nō ſunt multorum experti: ſtatim cū eis
aliquod proponitur negocium non valentes
ad multa reſpicere·eo ꝙ ſint multorum ignari
ſtatim de illo negocio iudicant et credunt ſic
eſſe ut eis proponitur· Si enim multa cogno
ſcerent conditiones hominuʒ: conſiderare ſci/
rent non ſtatī aſſentirent corde omnibus his
que eis dicūtur·ſed diligēter inſpicerent vtrū
illa eſſent credenda/ ¶ Quarto ſunt contume
lioſi· Nam ut ſupra dicebatur: iuuenes maxi/
me appetunt excellere· quia ergo videtur eis:
ꝙ excellant ꝯtumelias inferunt de facili ſunt
ꝯtumelioſi· ¶ Quinto ſunt mendaces et quo
dammodo omnia pertinaciter aſſerunt· Nam
quia ſunt inexperti: ignorant ſeipſos·et omīa
ſcire putant· Ideo de omnibus reſpondent et
volunt videri omnia ſcire: et omnia affirmāt
ut omnia ſcire videantur· Et quia affirmant
que ignorant de facili mentiuntur· Poſtꝙ̄ au
tem mentiti fuerunt appetentes gloriaʒ ſunt
pertinaces in mendacio·cogitant enim ſe eſſe
inglorioſos ſi appareat non ſic eſſe ut dicunt
¶ Sexto in ſuis actionibus non habent mo/
dum: ſed omnia faciunt valde· Unde dicitur
ſecundo rethori·ꝙ amant valde·odiunt val/
de: et omnia faciunt valde· Hec auteʒ ideo cō
tingit·quia ſunt acute ire·habent vehemētes
concupiſcentias· Nam ire et concupiſcentie
ſemper vehementes ſunt·niſi per rationē mo
derentur· Iuuenes mendaces ſunt: niſi per ra
tionem moderentur· Iuuenes igitur: q2 ma
gis viuunt paſſione ꝙ̄ ratione: non habent
concupiſcentias moderatas ſed omnia faciūt
valde· ¶ Uiſo qui ſunt mores iuuenū·vitupe
rabiles·de facili videri poteſt quomodo Re/
ges et principes ad huiuſmodi mores debeāt
ſe habere· Nam ſi talia ſunt vituperabilia in
iuuenibus: multo magis ſunt vituperabilia ī
adultis: et adhuc multo maxime vituperabi/
lia ſunt in regibus et principibus: qui debent
eſſe caput et regula aliorum· Indecens enim
eſt reges et principes eſſe paſſionum inſecu/
tores: et venereorum habere concupiſcentias
vehementes·quia in eiſ maxime dominari ha
bet ratio et intellectus· Qui autem ſic ſe ha/
bent non viuunt ratione ſed paſſione· Rur/
ſus deteſtabile eſt eos eſſe ꝑmutabiles et ver
tibiles· Nam cum inconueniens ſit regulam
eſſe obliquam. Regeſ et principes qui debent
eſſe forma viuendi et regula aliorum: inconue
niens eſt ꝙ de facili peruertantur: ꝑmo de/
cet eos eſſe firmos et ſtabiles·

¶ Tertio indecens eſt eos eſſe nimis crediti
uos· Nam cum multos habeant adulatores et
plurimi ſint in eorum auribus ſuſurrantes:
cum maxima diligentia· cogitare debent qui
ſunt qui loquuntur: vtrum ſint ſapientes uel
ignorantes: vtrum virtuoſi uel vicioſi· quia
credendum eſt magis ſapientibus et bonis ꝙ̄
inſipientibus et malis·

¶ Quarto indecens eſt eos eſſe iniuriatores
et contumelioſos· Nam penas inferre debent
non iniuriam uel contumeliam uel nequici/
am: ſed propter iuſtitiam et propter commu/
ne bonum· ¶ Quinto maxime a regibus et
principibus: et vniuerſaliter ab omnibus do
minantibuſ: eſt mendacium fugiendum·ne ſe
ipſos contemptibiles reddant: ſi enim menda
cium reddit homines contemptibiles· quan/
to magis indecens eſt regiam maieſtatem cō/
temptibilem eſſe·tanto maiori cautela ſtude/
re debent: ut inhereant veritati·

¶ Sexto indecens eſt eos non habere moduʒ
in actionibus ſuis· quia cum alia ſint mode/
randa per menſuram·maxime decet menſurā
et regulam moderatā eſſe reges et principes·
ergo quia aliorum debent eſſe regula et men/
ſura potiſſime eos decet moderatos eſſe·

Qui mores ſenuʒ ſunt vituperabi les·et quomodo regeſ et principes vitare debeāt hoſ mores· Caplm·iij·

Numeratis moribuſ iuuenuʒ: et oſtē
ſo quomodo ad mores illos reges et
principes ſe debeant habere· Reſtat
videre qui ſunt mores ſenum et quomodo re/
ges et principes ſe debeant habere ad mores
illos· Senum auteʒ: Quidam mores ſunt lau
dabiles quidam vituperabiles· Philoſophus
autem ſecundo rethoricoꝝ: inter alios mores
quos tangit de ſenibus: enumerat ſex vitu/
perabiles mores· Primo enim ſenes ſunt ni/
mis increduli· Secundo ſunt valde ſuſpitioſi·
Tertio ſunt timidi et puſillanimes· Quarto
ſunt illiberales· Quinto ſunt difficilis ſpei:
uel ſunt male ſpei· Sexto non verecundantur
ſed ſunt inerubeſcitiui· ¶ Sunt enim primo
ſenes increduli quod ex experiētia contingit·
Nam quia in multis experti ſunt cognoſcunt
homines in multis mentiri: non de facili fit
eis fides·ſed credunt omnes alios eſſe decep/
tores· Ideo dicitur ſecundo rethoricorum· Ꝙ
ſenes multis annis vixerunt: et in pluribus
decepti ſunt·ergo propter hanc experientiam
contingit ipſos incredulos eſſe·

¶ Secundo ſenes ſunt ſuſpitioſi·quecunqꝫ e/
nim vident ut plurimum ſuſpicantur malum
et referunt ea in deteriorem partem· Uiden/
tur enim ſenes econtrario diſponi in iuueni/
bus· Pueri enim quia non multa mala fece/
runt et innocentes ſunt: ſua innocentia alioſ
menſurant: et omnia referunt in melioreʒ par
tem: credunt enim omnes bonos eſſe· Senes
vero econtrario: quia multis annis vixerunt
et in multis peccauerunt: menſurant facta ali
orum: ſcōm ea que geſſerunt in ſeipſis: ꝑpter
quod ut plurimum credunt alios malos eſſe·
et in peiorem partem referunt eorum opera·
Unde dicitur ſecundo rethoricorum: Ꝙ quia
ſenes vixerunt multis annis eſſe non poteſt:

quin in multis peccauerint. Jdeo ſunt male
ſuſpitioſi:et omnia in deterius eſtimant.
¶ Tertio ſenes ſunt puſillanimes et timidi.
Puſillanimes enim ſunt. quia ſunt humiliati
a vita. propter enim multum viuere ſunt hu/
miliati et defecerunt: Sicut ergo deficiunt in
eis humores et vita. ſic deficit in eis cor:et ſūt
puſillanimes. Sunt etiam timidi. quia ut dici
tur ſecundo rethoricorum. Jnfrigidatio pre/
parat viam formidini. Nam ſecundum philo/
ſophum: Quicunqꝫ naturaliter ſic diſponitur
prout diſponitur exiſtens in aliqua paſſione
naturaliter paſſionatur paſſione illa. Cum er
go timidi efficiantur frigidi. Quicūqꝫ eſt na/
turaliter frigidus ſequitur ꝙ ſit naturaliter
formidoloſus. Sequitur ergo ſenes eſſe na/
turaliter timidos. quia deficit in eis natura/
lis calor. et habent membra naturaliter frigi/
da. ¶ Quarto ſunt illiberales: quod triplici/
ter contingit. Primo ex defectu vite. Secūdo
ex experientia temporis. Tertio eo ꝙ non vi/
uunt ſpe: ſed memoria. Anima enim ut pluri/
mum ſequitur complexiones corporis. Sicut
ergo ſenes in proprijs corporibus deficiunt
in humoribus et in vita. Sic videtur ipſis ꝙ
omnia eis deficiant. Timentes ergo defectuꝫ
pati ſunt illiberales. ut non audent expendere
immo videntes ſic ſe deficere: non confidunt
de proprijs viribus. ſed ſolum confidunt de
hiis que habent. Ponentes ergo in eis ſuam
ſpem et confidentiā: non audent expenſas fa
cere. ¶ Rurſus illiberales ſunt ex experientia
temporis. quia enim multis annis vixerunt:
credibile eſt eos fuiſſe paſſos indigētias mul
tas. Timentes ergo indigentiam pati: illibe/
rales ſunt. Contingit etiam eos illiberales
eſſe: quia magis viuunt memoria q̃ꝫ ſpe. Co/
gitant enim ſe multum vixiſſe in preterito: et
parum victuros in futuro. Jdeo quia memo/
ria eſt preteritorum: et ſpes eſt futurorum: nō
viuunt ſpe: nec confidunt de hiis que debent
acquirere in futuro. ſed viuunt memoria: ⁊ cō
fidunt de hiis que acquiſiuerunt in preterito.
quare non confidentes de acquirendis ſunt
illiberales. et acquiſita non de facili tribuunt
¶ Quinto ſunt male ſpei. nihil enim bene ſpe/

rant: ſed circa omnia deficere credunt. Cauſa
autem huiuſmodi aſſignata eſt in precedenti
bus. Nam ſi ſpes eſt futurorum: et memoria
preteritorum: et ſenes multuꝫ vixerunt in pre
terito et parum credunt ſe viuere in futuro:
ſenes in ſperando deficiunt: et modica ſe cogi
tantes facturos. non enim viuunt nec delectā
tur in ſperando: ſed in memorando. Huiuſmo
di autem ſignuꝫ eſt: quia quilibet libenter tra
ctat ea in quibus delectatur. Videmus auteꝫ
ꝙ cum ſenes adinuiceꝫ congregantur ſemper
recitant res geſtas: quas fecerunt. non autem
delectātur in recitando res fiendas: quas ſūt
facturi. eo ꝙ videant ſe multa feciſſe: et cogi/
tent ſe pauca facturos. Sunt ergo difficilis
ſpei. quia in ſperando deficiunt: et pauca ſe fa
cere ſperant. ¶ Sexto ſenes ſunt inuerecundi
et inerubeſcitiui. Nam ſenes quia illiberales
ſunt magis curant de vtili q̃ꝫ de honeſto. Ma
gis enim ſtudent ad vtilitatem q̃ꝫ ad ea que
requirit honoris ſtatus. vt vult philoſophus
ſecundo rethori. Verecundia ergo cum ſit ti/
mor inhonorationis: non competit ſenibus.
quia magis curant de vtili q̃ꝫ de honore. To
ta enim cauſa quare quis eſt verecundus. ut
vult philoſophus eſt. quia vult haberi in ho/
nore et vult reputari. Senes autem ſic defici/
unt in vita et in humoribus et in calore natu
rali. ſic deficiunt in animo ⁊ non curant repu
tari. quare contingit eos eſſe inuerecundos.
Poſſet autem vna cauſa aſſignari que quaſi
cōmunis eſt ad omnia tacta. Dictum eſt enim
ſenes eſſe frigidos. Frigidus enim omnia cō
ſtipat et conſtringit: et conſtringendo ea red/
dit ipſa grauiora et facit ea appetere inferio/
rem locum. Videmus enim ꝙ elementa frigi/
da et grauia: in inferiori loco collocantur. Ca
lida vero et leuia in ſuperiori. Senes ergo qꝛ
frigidi ſunt ex frigiditate conſtipantur et re/
trahuntur in ſeipſis: et redduntur immobiles
ut nihil audeant uel credant: nihil ſperent. et
ut non curent excellere: ne curent reputari.
quia frigidi non eſt appetere locum ſuperio/
rem ſed inferiorem. ¶ Viſo qui ſunt mores ſe
num vituperabiles. de leui patere poteſt: quo
modo reges et principes. ad huiuſmodi ſe de/

beant habere. Naꝫ conſtat ꝙ licet reges et prin
cipes non debeāt eſſe in omnibus de facili cre
ditiui ut pueri. non tamen decet eos eſſe īcre/
dulos: ſed conſideratis conditionibus perſo/
narum: debent adhibere fidem hijs que eiſ di
cuntur ſcḋm dictamen et ordinem rationis.
¶ Secundo non decet eos eſſe ſuſpicioſos: ut
omnia referant in deteriorem partem. quia ex
hoc contingeret eos eſſe ſeueros et immiſera/
tiuos: et incurrerent maliuolentiam ſubdito/
rum. ¶ Tertio non decet eos eſſe timidos et
puſillanimes. immo fortes et magnanimos.
quia cum negocia reſpicientia totum regnuꝫ
circa que reges et principes inſudare debent:
ſint magna et ardua oportet eos eſſe fortes
et magnanimos. ¶ Quarto deteſtabile eſt ip
ſos eſſe illiberales. Nam ſupra cum de virtu/
tibus tractabatur: ſufficienter oſtenſum fuit:
ꝙ non ſolum decet reges et principes eſſe li/
berales faciendo mediocres ſumptus: ſed eti/
am congruit eos eſſe magnificos magnifica
faciendo. ¶ Quīto oportet eos eſſe bone ſpei
quia ſi in omnibus ſe crederent deficere: ni/
hil attemptarent et periclitaretur regnum.
¶ Sexto non decet eos eſſe inuerecundos eo
modo quo ſenes exiſtunt: ut ꝙ non curent de
honoris ſtatu. et ꝙ magis ſtudeant circa vti/
lia q̃ꝫ opera honore digna. Non decet tamen
eos verecundari. quia indecens eſt ipſos ope/
rari turpia: ex quibus verecundia conſurgit.

Q(ui) mores ſenum ſunt laudabiles.
et qui ſunt mores eorum qui ſunt
in ſtatu. et qualiter reges et princi
pes ad huiuſmodi mores debeant
ſe habere. Caplm. iiij.

Oſitis moribus ſenum vituperabili
bus. Reſtat enumerare mores ipſorum
laudabiles. Videtur autem philoſo/
phus ſecundo rethori. circa ſenes tangere qua
tuor mores: qui poſſunt eſſe laudabiles. Pri/
mo enim ſenes habent concupiſcentias remiſ
ſas et temperatas. Secundo ſunt miſeratiui.
Tertio dubia non pertinaciter aſſerunt.

Quarto nihil agunt valde. Cōcupiſcentie enī
ſenum: et maxime circa venerea ſunt modera
te et temperate. qꝛ ut ſuperius dicebatur. Cor
pore exiſtente calefacto fit incitatio venereorum
et cōcupiſcentie. ergo per locum ab oppoſitis
corpe exiſtente infrigidato fit remiſſio vene/
reorum et concupiſcentiarum. Conſtat enim ꝙ
concupiſcens venerea per appetitum: in alia
ſe extendūt. Hoc autem eſt contra rationē fri
gidi. Nam frigidi ſcḋm ꝙ hmōi non proprie
ſe extendit in alia: ſed magis cōſtringit̃ in ſe/
ipſo. Senes ergo ratione frigiditatis cōſtrin/
guntur in ſeipſis ut habeant concupiſcentias
remiſſas et moderatas. ¶ Ex hoc auteꝫ appa
rere poteſt quomodo ſenes ſunt illiberales. nā
cum per illiberalitatem contingit peccare du
pliciter. Primo ſi vltra q̃ꝫ ratio dictet teneat
qḋ habet. Secundo ſi preter rationeꝫ cōcupiſ
cat habere qḋ nō habet. Senes magis peccant
per illiberalitatē in retinendo que habent: q̃ꝫ
in ꝯcupiſcendo indebite que nō habent. quia
per frigiditatē magis conſtringuntur in ſeip
ſis q̃ꝫ ſe extendāt ad alia. cū enī nulla ſit actio
anime in qua nō vtat̃ aliquo mō organo cor/
poreo. Sicut in opere artificiali variato orga
no fit variatio opis. Sic et in actōibus anime
corpe tranſmutato: anima ſeqt̃ cōplexiones
corpis et fit variatio actionū eius. corpe igit̃
infrigidato aīa per appetitū inclinat̃ ut ſeq̃/
tur modū frigidi. et qꝛ frigidū reſtringitur et
condenſat̃: et remittitur in ſeipſo. Jdeo ſenes
ratione frigiditatis concupiſcentias habēt re
miſſas. ut vult phūs. ij. reth. ¶ Secūdo ſenes
ſunt miſeratiui. ſed ut phūs ait. nō ꝓpter eā
dē cām miſeratiui ſunt ſenes et iuuenes. Ju/
uenes enī miſeratiui ſunt ꝓpter amiciciā. ſenes
aūt ꝓpter ībecillitatē. qlibet enī miſeret̃ ſup
amico ⁊ ſup eo quē credit indigne pati. Juue/
nes ergo qꝛ ſunt amatores amiciciarum: ⁊ qꝛ ſua
innocētia alios mēſurāt exiſtimāt oēs bonos
eſſe. q̃re ſi patiant̃: putāt eos īdigne pati. pro
pter qḋ de facili miſerent̃. ſenes vero nō ſunt mi
ſeratiui. qꝛ credāt alios bonos eſſe. uel qꝛ ſint
amatiui amiciciarum. ſꝫ qꝛ qlibꝫ cū eſt ī becillita
te. uel in defcū deſiderat ut alij ꝯpatiant̃ ei: et
miſerent̃ eius. ꝓpter qḋ et ipſi de facili incli/

nantur: ut miſereantur et compatiantur alijs. Senes ergo propter imbecillitatem: quia vellent ſibi alios compati et miſereri: de facili cō patiuntur et miſerentur alijs· ¶ Tercio nihil dubium pertinaciter affirmāt· Nam ut ait philoſophus ſecundo rethori· quia ſenes vixerunt multis annis: et viderunt ꝙ ſepe ſunt decepti: non audent pertinaciter aliquid aſſerere· timentes ne ita res ſe habeat et decipiantur· Ideo philoſophus ait: ꝙ ſenes omnia dubie ſententiant et ſemper apponunt ibi: quaſi uel forte· et nihil fixe pronunciant· cum enim ab eis queritur de aliquo negocio dicunt forte ſic eſt· uel quodammodo ita erat: timentes enim decipi nihil firme ſententiant·

¶ Quarto nihil agunt valde: ſed in omnibus operibus ſuis videntur eſſe temperati· Nam ſicut iuuenes quia in eis habundant concupiſcentie et paſſiones in omnibus tenent extremum: et omnia agunt valde· Sic ſenes qꝛ habent paſſiones et concupiſcētias remiſſas ut plurimum agunt omnia moderate·

¶ Viſo qui ſunt mores iuuenum et ſenum· de leui apparere poteſt: qui ſunt mores eorum: qui ſunt in ſtatu· Nam illi qui ſunt in ſtatu ꝛ ſunt medij inter ſenes et iuuenes ut vult philoſophus ſecundo rethori· Habent quicquid laudabilitatis eſt in ſenibus uel in iuuenibus· Nam ipſi qui nec ſunt nimis percalidi: ut iuuenes· nec infrigidati: ut ſenes· nec ſunt ſic animoſi et preuolantes· non ſunt ſic timidi et puſillanimes: ut ſenes· ſed tenentes medium inter vtroſqꝫ: ſunt timidi· vbi eſt timendum· et audaces: vbi eſt audenduꝫ· Sic etiam quia nec ſunt omnino inexperti: ut iuuenes· Nec ſunt in tot decepti: ut ſenes· Nec omnibus credunt quod faciunt iuuenes: propter inexperientiam· nec omnino diſcredunt: quod faciunt ſenes: eo ꝙ ſint in multis decepti: ſed habent ſe medio modo· Ideo dicitur ſecundo rethori· ꝙ qui ſunt in ſtatu: nec ſunt omnibus credentes: nec omnibus diſcredentes· ſed iudicantes magis ſecundum veritatem· Amplius· quia ſunt medij inter ſenes et iuuenes· Nec ſunt intemperati: ut iuuenes· nec ſunt formidoloſi et īuiriles: ut ſenes· ſed ut dicitur ſecundo rethoricorum: Sunt viriles cum temperantia: et tēperati cum virilitate· Ut ergo ſit ad vnum dicere quicquid laudabilitatis: et in ſenibus uel in iuuenibus: totum reperitur in hijs qui ſūt in ſtatu· Et quicquid vituperabilitatis eſt in eis totum remouetur ab illis· Nam ut ſupra pluries dicebatur: ſemper extrema ſunt vituperabilia: et medium eſt laudabile· Si ergo in ſenibus uel in iuuenibus eſt aliquid laudabile: hoc eſt: quia non omnino recedunt a medio· Si autem eſt in eis aliquid vituperabile· hoc eſt: prout eſſe habent in extremo· Quare ſi quicquid medij eſt in ſenibus uel iuuenibꝰ totum peramplius et perfectius reperitur in hijs qui ſunt in ſtatu: quicquid laudabilitatis eſt in eis: totum repiri debet in hijs qui ſunt in ſtatu· Rurſus quia quicquid extremitatis eſt in eis: remouetur ab eis qui ſunt in ſtatu· Et q̄cquid vitupabilitatis eſt in illis: remouetur ab hijs qui ſunt in ſtatu· Sic ergo loquendum eſt de moribus hominum· non tam̄ intelligenda ſunt talia omnino neceſſitatem habentia: ut ꝙ ſenes non poſſunt eſſe liberales et magnanimi· et ꝙ iuuenes non poſſint eſſe temperati et ſtabiles· Sed intelligenda ſunt ſecundum quandam pronitatem et inclinationem· quia ſecundum curſum naturalem et ſecundum ordinem quem videmus iuuenes et ſenes: et illi qui ſunt in ſtatu quandam pronitatem et inclinationeꝫ habent ad mores eis conuenientes: ut eſt per habita manifeſtum·

¶ Hijs viſis: de leui patere poteſt: quomodo reges et principes ad huiuſmodi mores debeant ſe habere· Nam mores laudabiles ſenum: ſecundum ꝙ huiuſmodi ſunt eos habere decet· Nam cum reges et principes magis debeant viuere ratōe q̄ꝫ paſſione· decet eos habere concupiſcentias temperatas· quia ut ſupra dicebatur: concupiſcentie ſi vehementes ſint rationem percutiunt· Decet etiam eos eſſe miſeratiuos non propter defectū: uel propter imbecillitatē· ſed propter bonum regni: et ut magis amentur ab hijs qui in regno ſunt· Nam totum regnum ad dilectionem regis prouocatur ſi viderit ipſum eſſe clementem et miſericordē· ¶ Tertio nō decet reges et prin· dubia pertinaciter in alteram partem aſſererē: ne ꝑ hoc iudicentur leues et indiſcreti·

¶ Quarto in ſuis actiōibus debet habere moderationem et temperamentum· quia ut dcm̄ eſt· ipſi eſſe debent forma viuendi et regula· aliorum· Senum ergo et iuuenum aliqui mores ſunt imitandi· aliqui fugiendi· Sed eoruꝫ qui ſunt in ſtatu quodāmodo omnes mores ſunt imitandi· Dicimus autem quodāmodo· quia ſicut ſenes et iuuenes habent quandam pronitatem naturalem et inclinationem ad mores vituperabiles· poſſunt tamen contra illam pronitateꝫ facere conſequi laudabiles mores· Sic et illi qui ſunt in ſtatu· et ſi de ſe pronitatem habent ad mores laudabiles: poſſunt tamen contra iſtam pronitatem facere· ut per corruptionem appetitus ſequātur vituperabiles mores· quare ſi dignum eſt dominari rationi et intellectui· decet reges et principes qui alijs dominantur· ſequi mores laudabiles: ſecundum dictamen et ordinem rationis·

Qui ſunt mores nobilium· et quomodo reges et principes ſe habere debeant ad illos mores·

Capl̄m· v·

Rout ad preſens ſpectat dicere poſſumus ipſorum nobilium eſſe quatuor mores laudabiles· Primo enim ſunt magnanimi· Secundo magnifici· Tertio dociles et induſtres· Quarto ſunt pollitici et affabiles Sunt enim nobiles magnanimi· Nam nobilitas ut dicitur ſecundo rethori· idem eſt ꝙ virtus generis· Ex hoc enim aliqui dicuntur eſſe nobiles· quia proceſſerunt ex genere nobili· Genus autem honorabile dicitur: ut vult philoſophus ſecundo rethori· Si ab antiquo ex illo genere proceſſerunt multi preſidens: et multi inſignes· Virtus autem generis quam dicit philoſophus nobilitatem eſſe· nihil eſt aliud q̄ꝫ eſſe ex aliquo genere: uel ex aliqua proſapia: in qua etiam ab antiquo fuerūt multi principantes et multi inſignes. Sic ergo ſentiendum eſt de nobilitate· veruꝫ quia ſm̄ cōmunem opinionem hominū omnia mēſurantur nūmiſmate· et diuicie videntur eſſe preciū rei cuiuſlibet· ex hoc ꝙ aliqui ſunt diuites reputantur digni principari: et eoipſo creduntur eſſe inſignes et honore digni· quia ergo ſic eſt nobilitas: ſm̄ cōem acceptionē hominum nihil eſt aliud q̄ꝫ antiquate diuicie· quia ergo nobiles ex antiquo fuerunt preſides: et in ſuo genere fuerunt multi inſignes et diuites: eleuatur cor nobilium ex exemplo parentum ut tendant in magna: et ſint magnanimi· Naturale eſt enim ꝙ ſemper effectꝰ vult aſſimilari cauſe· cum filij ſint quidam effectꝰ parentum· Naturale eſt filios imitari parentes· Nobiles ergo aduertentes ꝙ in eorum genere fuerunt multi inſignes et tendentes in ardua: ut imitentur parentes affectāt magna et contingit eos eſſe magnanimos· ¶ Secundo nobiles non ſolum ſunt magnanimi et magni cordis· ſed etiam ſi adſit facultas ſunt magnifici et facientes magna· Nam ceteris paribus ſemper filij ſunt nobiliores parentibus· Nam ut dictum eſt nobilitas idem eſt ſecundum communeꝫ acceptionem ꝙ antiquate diuicie· uel ꝙ virtus et honorabilitas generis· Genus autem alicuius maxime reputatur honorabile: ſi ab antiquo affluebat diuicijs· cuꝫ ergo ſemper ſit dare inicium: in quo genitores alicuius ditari inceperunt· quantomagis proceditur per creationem filiorum: tanto minus eſt memoria genitores ſuos fuiſſe pauperes· ideo ſemper augmentatur nobilitas: et ſēper ſunt magis ātiquate diuicie in filijs q̄ꝫ in parentibus· quare cum nobilitas ſemper inclinet animum nobilium ut faciant magna ſequitur nobiles eſſe magnificos: etiam magis q̄ꝫ parentes· quia quodammodo ſunt nobiliores illis· Ideo nobiles non ſolum ſunt magnifici· ſed etiam nituntur maiora facere q̄ꝫ parentes· Unde Philoſophus quarto Rethoricorum ait· Qꝛ magnanimos et magnificos decet eſſe nobiles et glorioſos· Vult enim ibideꝫ ꝙ nobiles ex ſua nobilitate incitantur ut ſint magnanimi et magnifici·

¶ Tertio nobiles ſunt dociles et īduſtres· qꝛ duplici de cā ↄtingit· Una ſumit̄ ex nutrimto

ex ex cuſtodia corporis· Alia vero ex ꝯuerſatio-
ne et ſocietate quadam aliorum· cum enim no-
biles cum magna diligentia nutriantur: et cū
magna cura proprium corpus cuſtodiant· Ra-
tionabile eſt eos habere corpus bene diſpoſi-
tum et bene complexionatum· Cum ergo mol-
les carne: aptos mente dicamus· ut vult Phi-
loſophus ſecundo de anima: Contingit nobi-
les habere mentem aptam: et eſſe dociles et
induſtres· quia in eis viget carnis mollicies:
et bonitas complexionis· Rurſus hoc idem
contingit ex conuerſatione et ſocietate alio-
rum· Nobiles enim: quia multos habent re-
ſpicientes ad eos: et ſic conſiderantes eorum
facta incitantur ut ſint viri meditatiui ſubti-
liter inueſtigantes: quid decet eos facere ne
opera eorum que multi deſiderant repreben-
ſibilia videantur· quare contingit eos ex dili-
genti conſideratione ſuorum agibilium eſſe
dociles et induſtres· Ex hoc autem apparere
poteſt: quanto odiendi ſunt adulatores: om-
nia aliorum facta commendantes· Cum enim
nobiles non reprebenduntur· ſed ab adulato-
ribus etiam eorum mala facta commendan-
tur: diſponuntur: ut ſeipſos ignorent: ⁊ ſequā-
tur voluptatem: non rationem· Maxime ergo
nobiles fiunt dociles et induſtres: ſi timen-
tes reprebenſibilia facere: diligenter conſide-
rent quid agendum·

¶ Quarto nobiles contingit eſſe pollitricos:
et affabiles· Nam quia ut plurimum in curiis
nobilium conſueuit eſſe magna ſocietas· quia
ut plurimum in ſocietate vixerunt· Sicut enī
ruſtici quia quaſi ſolitarij viuunt: fiunt rudeſ
et ſilueſtres· Sic nobiles econtrario: vita ſo-
ciali viuentes fiunt ſociales et affabileſ· Hos
autem mores qui poſſunt eſſe boni et lauda-
biles: quomodo habere oporteat reges et prin-
cipes in antehabitis ſufficienter eſt dictum·
¶ Diximus enim ſupra cum de virtute tracta-
uimus· quomodo decet reges et principes eſ-
ſe magnanimos: quomodo magnificos· quo-
modo prudentes et dociles· et quomodo affa-
biles et ſociales· ¶ Viſo qui mores nobilium
ſunt laudabiles· Videre reſtat qui mores ſunt
vituperabiles· Narrat autem philoſophus ſe-
cundo retboricorum· Quos mores vitupera-
biles: quos dicit competere ipſis nobilibus·
Nobiles enim ſunt nimis bonoris appetitiui
¶ Secundo ſunt progenitorum deſpectores·
Naturale eſt enim ꝙ quilibet vult accumula-
re ad id quod habet· Ideo qui incipiunt dita-
ri volunt fieri ditiores· Et qui ſunt bonora-
biles: volunt eſſe bonorabiliores· Nobiles er-
go: quia ex ſuo genere videntur eſſe bonorabi-
les· ideo volunt accumulare ad id quod habēt
et volunt fieri bonorabiliores· ideo ſunt ni-
mis bonoris appetitiui· ¶ Secundo ſunt ela-
ti et deſpectores progenitorum· ut plurimum
enim nobiles maiores ſe reputant q̄ꝫ patres
ſuos· quod ideo contingit: quia ſemper· nobi-
litas longe facta eſt maior q̄ꝫ propinqua· quia
ſemper eſt magis antiqua· Eſſe autem elatos
et deſpicere ſuos progenitores: et nimis eſſe
bonoris cupidi: videtur eſſe mali moris· Non
enim debemus appetere ipſos bonores in ſe:
quia hoc faciunt elati et ſuperbi: ſed debemus
appetere opera bonore digna· quod faciunt
virtuoſi et magnanimi· Reges ergo et princi-
pes cum non poſſint naturaliter dominari:
niſi ſint boni et virtuoſi· decet eos ſequi bo-
nos mores nobilium· ut ſint magnanimi et
magnifici· Prudentes et affabiles: et fugere
maloſ mores ut non ſint elati alios deſpicien-
tes·

Quot ſunt mores diuitum· et quo modo Reges et principes debeant ſe habere ad mores illos· Caplm· vi·

Narrat autem philoſophus ſecundo
retboricoꝝ· quinq̄ꝫ maloſ mores ip-
ſorum diuitum· Diuites enim pri-
mo ſunt elati· Secundo contumelioſi· Tertio
ſunt molles et intemperati· Quarto ſunt ia-
ctatores alios deſpicientes· Quinto autem re-
putant ſe dignos principari·
¶ Sunt enim diuites elati· Nam ut Philoſo-
phus ait· Ideo ſic diſponuntur: quia haben-
do diuicias aliquas: credunt ſe acquiſiuiſſe
omnia bona·

Unde et ſecundo Retboricorum dicitur ꝙ di-
uicie ſunt quaſi quoddam precium et quedaꝫ
dignitas aliorum· videtur enim eſſe in com-
muni oppinione vulgarium omnia menſura-
ri nūmiſmate: et omnia eſſe appreciabilia pre-
cio denariorum· Habentes ergo nūmiſmata:
eſtimant ſe habere omnia bona: eo ꝙ reputēt
pecuniam eſſe dignitatem et precium omni-
um aliorum· quare in cordibus ſuis efficiun-
tur ſuperbi et elati: credentes omnibus excel-
lentiores eſſe· Secundo diuites ſunt contume-
lioſi· Nam ſi ſunt elati et volunt videri eſſe ex-
cellentes· cum ex hoc quis excellere videatur:
ſi poteſt alijs contumeliaſ inferre· Diuites ut
videantur alijs preferri: et ut appareat eos eſ-
ſe excellentiores illis: mouentur ut aliis con-
tumeliaſ inferant· ¶ Tertio diuites ſunt mol-
les et intemperati· qꝺ eis contingit ex delici-
is viuendi· Aſſueti enim ſunt viuere adeo de-
licate: ꝙ nō poſſunt aliquas moleſtias ſuffer-
re· Ideo ſtatim compaſſionantur: ruunt et fi-
unt inſecutores paſſionum: non valentes paſ-
ſionibus reſiſtere· quia aſſueti ſunt viuere de-
licate: et ſine moleſtia· quare non ſunt viriles
et temperati· ſed magis ſunt muliebres: ſiue
molles: et inſecutores paſſionum· ¶ Quarto
diuites ſunt iactatores et deſpectatores alio-
rum· Nam ut innuit Philoſophus ſecundo re-
tbori· Maximum incitamentū habent· ut ſint
tales· Nam quia etiam ſapientes contingit in-
digere bonis diuitum· Contingit ut diuites
in ſuis cordibus eleuentur: deſpicientes ali-
os: et credentes ſe eſſe ſuper eos· eo ꝙ vide-
ant illos indigere bonis eorum· Recitat enim
philoſophus ſecundo retbori· ꝙ cum queſituꝫ
fuiſſet a muliere quadam: vtrum eſſet melius
fieri diuitem q̄ꝫ ſapientem· Reſpondit· ꝙ ma-
gis videbat ſapientes frequentare ianuas di-
uitum: q̄ꝫ diuites ianuas ſapientum· Diuicie
ergo eo ꝙ ſint magis ſenſibile bonum: a vul-
garibus qui non cognoſcunt: niſi bona ſenſi-
bilia: reputatur bonum excellens ⁊ maximum.
ita ut diuicias bonis alijs preferant·
¶ Quinto diuites reputant ſe dignos prin-
cipari· Nam ut philoſophus ait· Habere eniꝫ
putant id ꝙ quis efficitur dignus principari

Credunt enim ꝙ dignitas principatus ſint
diuicie· Videtur enim eis diuicias eſſe tantū
bonum: ꝙ quicunq̄ꝫ hoc bono affluit: dignus
ſit principari· Omnes ergo hij mali mores di-
uitibus competunt: eo ꝙ decipiantur circa di-
uicias: credenteſ eas eſſe maius bonum quaꝫ
ſint· ¶ Decet ergo reges et principes hos ma-
los mores fugere· Nam ſi diuiciis affluunt:
non debent propter hoc extolli: Nec propter
hoc credere debent ſe eſſe dignos principari·
Nam dignitaſ principatus principaliter inni-
titur virtutibus et prudentie: que ſunt bona
interiora· non autem principaliter innititur
diuiciis: que ſunt bona exteriora· Diuicie er-
go ſi ordinentur ad opera virtuoſa: deſeruiūt
felicitati noſtre: et ſunt organa ad ipſam: ⁊ fa-
ciunt ad quandam eius claritatem· Sed ſi or-
dinentur ad iactantiam: uel ad contumeliam
uel ad intemperantiā: uel ad alia opera vicio-
ſa· tunc magis reddunt homineꝫ infelicem q̄ꝫ
felicem· Reputatur ergo quis dignus princi-
pari: ſi ſit bonus et prudens: non ſi diuiciis
affluat· quare Reges et principes non ſunt di-
gni principari: niſi fugiant malos mores ipſo-
rum diuitum· ⁊ niſi ſuas diuicias ordinent ad
bonum: et ad opera virtuoſa·
¶ Viſo qui ſunt mali mores diuitum· et ꝙ de-
cet reges et principes fugere tales mores· vi-
dere reſtat: qui ſunt boni mores eorum· Phi-
loſophus autem ſecundo retboricorum· ſolum
vnum bonum morem videtur diuitibus attri-
buere· videlicet ꝙ bene ſe habent circa diuina
Diuicie enim quia videntur eſſe bona fortu-
ne: non videtur ſufficere induſtria humana:
ad hoc ꝙ aliquis fiat diues· Videmus autem
aliquando homines magis induſtres minus
ditari· quia ergo ſic eſt acquiſitio diuiciarum
ut dicitur ſecundo retboricorum· Attribuen-
da eſt fato et ordinationi diuine: magis q̄ꝫ ſa-
gacitati humane· Digne ergo diuites circa di-
uina bene ſe habere debent· Hoc eſt ergo qꝺ
dicitur ſecundo retboricorum· Ꝙ vnus opti-
mus mos aſſequitur diuites: quando bene ſe
habent circa diuina: credentes aliqualiter per
fata· ideſt per ordinationem diuinam habere
huiuſmodi bona·

Hoc autem dictum philoſophicum diligenter
eſt cōſiderandū· Nā diuicias et q̄cunq̃ bona
habemus magis habemus referre in diuinuz
ordinem et in diuinam prouidentiā q̄z in pro
priam induſtriam q̄ ſi hoc bene attenderent
diuites faciendo magnifica circa diuina: non
crederent ſe deo dona largiri· ſed magis cogi/
tarent q̄ ei reddunt qd̄ ab ipſo accipiunt: hūc
autem bonū morem: videlicet bene ſe habere
circa diuina: tanto magis decet reges et prin
cipes quanto ſummo deo iudici de pluribus
debent reddere rationem·

Qui ſunt mores potentum· et qūo
ad mores illos reges et principes
debeant ſe habere·
Caplm· vij·

Obilitas: diuicie: et ciuilis potentia
inter bona exteriora computantur·
non dicunt vnum et idez bonum· cō
tingit eniz aliquos eſſe nobileſ: quia proceſſe
runt ex aliquo nobili genere: qui tn̄ non ſunt
diuites· Sic etiam contingit aliquos eſſe di/
uites qui non ſunt nobiles: q̄r nō proceſſerūt
ex honorabili genere: ſed ſunt nup ditati· Dif
ferunt ergo eſſe nobilem et eſſe diuitem· Dif/
fert etiam eſſe nobilem et eſſe diuitem ab eſſe
potentē· Nam dicit̄ aliquis eſſe potens· q̄r eſt
in aliquo principatu: et habet multos ſub ſuo
dominio: quare cū multos nobiles videamus
eſſe īpotentes et nō poſſe principari: non eſt
idem eſſe nobilem et eſſe potentē· Rurſus vi/
demus aliquos habundare argento et auro: ꝛ
in agris ꝛ vineis qui tn̄ deficiunt in ciuili po
tentia· quia nulli reguntur ſub eius imperio·
quare non eſt idem eſſe diuitem: et eſſe poten
tem· ¶ Viſo ergo qui ſunt mores nobilium et
qui diuitū· Reſtat videre qui ſunt mores potē
tum: Potentes aūt ut vult phūs· ij· retho· om
nino habent meliores mores q̄z diuites· Nar/
rat aūt phūs tria in quibus mores potentum
excedunt mores diuitū· Primo enim potētes
ſunt magis ſtudioſi et magis boni potētes q̄z
diuites· q̄r ſcd̄m phūm coacti ſunt intendere ī
eā que ſunt circa potentatum· Nam qui eſt in
aliquo potentatu: uel in aliquo principatu
quia eſt perſona cōmunis et publica: ad quaz
multi reſpiciunt· Verecundantur omnino de
clinare a medio: et non agere opera virtuoſa
Ipſe ergo principatus quodammodo inducit
hominem ad bonitatem et ad iuſtitiam·
Studioſiores igitur ſunt potentes q̄z diuites
quia coacti ſunt intendere circa opera poten/
tatus: que debent eſſe bona et ſtudioſa· Secū/
do potentes ſunt magis temperati q̄z diuites
Nam cum quis dat ſe exercicio retrahit̄ ab
ocio· et cum dat ſe vni operi retrahitur ab
alio· Diuites ergo ſi non habundent in ciuili
potentia et non cogantur intendere operib⁹
iuſtitie vacant ocio: et de leui inclinantur ut
dent operam rebus venereis: et fiant intem/
perati ¶ Potentes vero ꝛ principantes· quia
oportet eos intendere exterioribus curis re/
trahuntur: ut non omnino poſſint vacare ve
nereis· quare contingit potentes magis eſſe
temperatos q̄z diuites· Tertio potentes mi/
nus contumelioſi ſunt q̄z diuites· Ideo ſcribi
tur ſecundo Retho· Q̄ ſi potentes iniurian/
tur: non iniuriantur in paruis: ſed in magniſ
Potentes et exiſtentes in Principatu· quia
ſunt in loco magno honore digno· non ten/
dunt: niſi in magna et in ardua· Ideo ſi con/
tingat eos alijs iniuriari: non iniuriabuntur
in paruis: ſed in magniſ· Non enim curabunt
facere paruam offenſam: ſed uel in nullo alio
dampnificabunt alios· uel inferunt magnum
dampnum· Minus igitur ſunt contumelioſi
potentes q̄z diuites· quia quamlibet contume
liam inferre non curant· ſed ſolummodo con/
tumelioſi in magnis· Mores diuitum omni/
no peiores q̄z mores potentum uel nobilium
Ideo diuicie ſi eas non concomitentur poten
tatus et nobilitas ut plurimum: magis red/
dunt hominem infelicem q̄z felicem· Qui enī
ſic diues eſt: q̄ nec eſt nobilis: nec eſt in ali/
quo potentatu: ut plurimum: eſt intempera/
tus: et inſenſatus felix· uel eſt inſenſatus for/
tunatus· Diues enim ſi nō ſit nobilis: et non
proceſſerit ex quodam genere antiquo et ho/
norabili: Sed ſit nuper ditatus dicitur eſſe
inſenſatus felix· q̄r neſcit vti diuicijs que ſunt
organa ad felicitatē· uel dicitur inſenſatus for
tunatus q̄r neſcit fortunas ferre· uel neſcit de
bite ſe habere in diuicijs q̄ ſunt bona fortūe·
Ideo dicit̄ · ij · retho· q̄ nup ditatū eſſe eſt ine/
ruditio diuiciaꝝ· qui enī nup ditati ſunt non
ſunt eruditi qūo poſſunt vti diuicijs· propter
qd̄ in eodē· ii· retho· ſcribitur· q̄ mores diuicia/
rū ut in ſūma ſit dicere ſunt mores inſenſati
felicis· ¶ Nobilitas ergo bene aſſociat̄ diuici
is· q̄r qui ſic eſt diues q̄ tn̄ eſt nobilis: ꝛ ab an
tiquo ſui ꝓgenitores diuites extiterūt· meliuſ
nouit diuicias ſupportare et ꝓpter eas nō tn̄
extolluntur· videntur eniz bona ſenſibilia om
nino eſſe cōtraria ſciētiis et virtutibus· Nā di
uicie et ſenſibilia bona prius q̄z hēantur repu
tant̄ maiora q̄z ſint· habita vero vileſcūt· Scie
vero et virtutes mō cōtrario ſe habere videtur
Nā prius q̄z habeant̄ nō reputant̄ tā magna
ſicut poſtq̄z habita ſunt· qui enī guſtare inci/
pit de ſuauitate virtutū et dulcedine ſciaꝝ ſta
tim pcipit ea eſſe maiora bona q̄z crederēt· bo
na ergo ſenſibilia quāto magis habent̄ min⁹
reputant̄· quare cuz ditati ab antiquo magis
aſſueti ſint in diuiciiſ et magis aſſueti eas q̄z
nuper ditati· nō tn̄ reputant diuicias: nec ſic
extollunt̄ ꝓpter illas: ſicut qui de nouo diui/
cias ſuſceperūt· ne igit̄ quis ſit inſenſatus fe/
lix et neſciat fortunas ferre· expedit ut diuici/
as concomitet̄ nobilitas· Diues enī nobilis ē
ab antiquo in oībus ſcit meli⁹ ſe habere q̄z ru
ſticus ex nouo ditatus· Bene ergo dcm̄ eſt q̄
ne diues ſit inſenſat⁹ felix: requirit̄ ut ſit no/
bilis· ſed ne ſit intpatus requirit̄ ut ſit potenſ
q̄r ut dicebat̄ reges potentes· q̄r diuerſis curiſ
intendunt ꝓpter principatū· : nō ita poſſunt
vacare venereis· reges ergo et prīcipes q̄r ut
plurimū his tribus exterioribus⁹ affluūt: vide/
licet diuiciis: nobilitate: potentia· decet eos eſ
ſe eruditos et tpatos· Nam per nobilitatez eo
q̄ ab antiquo habūdauerūt diuiciis ſicut ma/
gis fortunas ferre et circa diuicias ſciunt ma
gis erudite ſe habere· Rurſus q̄r pollent prin
cipatu et potentia· et oportet eos diuerſis cu/
ris intendere retrahunt̄ a venereis ꝛ inducū
tur ut ſint tēperati· Sic ergo ſentiendū eſt de
moribus· quia ſenes iuueneſ et illi qui ſunt in
ſtatu potentes: nobiles et diuites: tales moreſ
habent quales diximus· nō q̄ omnes vniuer
ſaliter tales ſint: et q̄ neceſſe ſit eos tales eſſe
ſed ut plurimū diuitum nobiliuz et alioꝝ ſunt
tales mores quales ſuperius dicebamus· Rur
ſus licet nō ſit neceſſariū eos tales mores ha/
bere: cum multū inclinant̄ et magnā pronita
tem habent ut ſequant̄ predictos mores· Iu/
uenes ergo uel ſenes non indignentur: ſi ali/
quos malos mores de ipſis narrauimus· quia
nullam eis per hmōi mores neceſſitatem im/
ponimus: quin poſſint omnes malos mores
vitare: et ſequi ordinē rationis· Sic etiam nec
nobiles uel diuites indignari debent: ſi ipoꝝ
narrauimus aliquos malos moreſ· q̄r nō opor
tet omnes eſſe tales: ſed ſufficit reperiri illud
in pluribus ꝓnitatem quandā et nō neceſſita
tem per huiuſmodi mores quos in eis ponere
intendebamuſ· ¶ Narratis ergo moribus lau
dabilibus et vituperabilibus ſecundū diuer/
ſas etates: et ſm̄ diuerſos ſtatus· decet omneſ
homines ſequi mores laudabiles: et fugere vi
tuperabiles· Sed tanto magis hoc decet Re/
ges et principes: quanto in altiori gradu ex/
iſtunt· Ipſi enim ut ſuperius dicebatur debēt
eſſe exemplar et regula alioꝝ et forma viuēdi
quicquid ergo laudabilitatiſ eſt in morib⁹ ſin
gulorum: totum debet in ipſis per amplius et
et perfectius reperiri·

Explicit primus liber de regimine
principum·

Incipit prima pars ſecundi libri: de regimine principum.

Qꝛ naturale eſt homini viuere in ſocietate: ⁊ ꝙ hoc decet reges et principes diligenter aduertere.

Rami libri ẽ digeſta materia. quia oſtenſum eſt: in quo reges et prĩcipes debeant ſuam felicitatẽ ponere. quaſ virtutes habere: quas paſſiones ſequi: et quos mores debeant imitari. Per hec enim .iiij. ſufficienter habetur qualiter quilibet debeat ſeipſum regere et qualis debeat in ſeipſo eſſe. Reſtat ergo dicere de regimine familie: ſiue de regimine ipſius domus. Non enim ſufficit: ꝙ Reges et principes ſint boni in ſeipſis: niſi ſint boni quo ad alios: ⁊ niſi ſciãt alios gubernare. nec ſufficit ꝙ reges debite ſeipſos regant: niſi regere ſciant domum: ciuitatẽ: et regnum. ¶ In hoc ergo ſecundo libro determinabitur de regimine domus. ſed cum familia domus ſit cõmunitas quedam. et ſit cõmunitas naturalis ſi de domo determĩare volumus: videndũ eſt quomodo ſe habeat homo ad eſſe cõicatiuum et ſociale. ¶ Sciendum igitur ꝙ homo vltra alia animalia quatuoꝛ indigere videt̃: ex quibus quadruplici via venari poſſumus ipſum eſſe cõicatiuum et ſociale. Prima via ſumitur ex victu quo homo indiget. Secunda ex veſtitu quo tegitur. Tertia ex remotione prohibẽtium per quã ab hoſtibus liberetur. Quarta ex diſciplina et ſignificatione per quã inſtruimur. Sic enim ymaginari debemꝰ ꝙ natura nihil facit fruſtra. ei ergo qđ naturaliter ſit: naturalia ſunt: ⁊ ea ſine quibus non poteſt bene conſeruari in eſſe. Fruſtra eniʒ natura ageret: ſi res naturales nullo modo conſeruarentur in eſſe. ſed ſtatim poſtq̃ʒ eſſent facte: eſſe deſinerent: quare cum viuere ſit homini naturale. omnia illa que faciunt ad bene viuere: ⁊ ſine quibus non poteſt ſibi in vita ſufficere: ſunt homini naturalia. inter alia aũt que faciunt ad ſufficientiã vite humane: eſt ſocietas. naturaliter ergo homo eſt animal ſociabile.

Qꝛ autem ſocietas maxime faciat ad ſufficientiam vite humane. patet̃ poteſt ex hijs .iiij. ſupra enumeratis: quibus homo aliter q̃ʒ cetera animalia indigere videntur. Prima via ſumitur ex ipſo victu quo indiget. Nam homo inter cetera animalia habet meliorem tactum et meliorem cõplexionem. Ideo inter oĩa animalia indiget cibo diligenter et artificialiter preparato. natura enim animalibus alijs quaſi ſufficienter miniſtrat cibum. ut animalibuſ non viuentibꝰ ex rapina. cuiuſmõi ſunt oues boues et cetera talia miniſtrat herbas et fructus. quibus abſq; alia preparatione ſufficiũt ad nutrimentum. Animalibus vero viuentibus ex rapina. ut lupis leonibus: et ceteris talibus adminiſtratur nutrimentum ex ceteris animalibus que naturaliter producũtur. quodãmodo ergo omnibus animalibus alijs natura ſufficienter preparat nutrimentũ. Nam quia nõ habent cõplexionẽ ita puram et ita redactam ad medium: ut homo non indigẽt cibo ita depurato: ut ipſe. quare cibaria aliorũ animaliũ ſufficiunt eis ad vitam: prout ſunt preparata a natura abſq; alia artificiali decoctione uel preparatione. homo vero quia magis habet cõplexionem puram et redactaʒ ad medium: indiget alimento preparato et depurato. Frumentũ ergo quod a natura producitur et ſi eſſet ſufficiens cibus aĩalibus alijs. Homini autem non eſt ſufficiens cibus: niſi preparetur et depuretur. ideo mollitur depuratum ſit inde panis et coquitur: ut ſit hoĩm congruus cibus. et quia ad hec omnia vna ſola perſona non bene ſufficit. ideo ut homo ratione victus ſufficiat ſibi in vita: indiget ſocietate: ut vnuſquiſq; ſuppleat alterius defectũ et quod dictum eſt de frumento: intelligendũ eſt de cibarijs alijs nunq̃ʒ eniʒ homo exiſtẽs ſolus ſufficit ſibi ad habendum congrua cibaria: que requiruntur ad vitam. bene ergo dictum eſt: ꝙ ex parte victuſ quo indigemus homo eſt naturaliter animal ſociale. ¶ Secũda via ad inueſtigandum hoc idem ſumitur ex parte indumentoꝝ: quibuſ tegimur. Naʒ ſicut nõ ſufficienter alijs aĩalibus ꝓuidere videtur in victu. Sic videtur ꝙ eis ſufficienter prouideat in ueſtitu: Beſtie enĩ et aues quaſi naturale indumentũ habere videntur lanam uł pẽnas. Homini aũt nõ ſufficienter prouidet natura in veſtitu. cuʒ enĩ homo ſit nobilioris cõplexionis q̃ʒ animalia alia a frigiditate et ab ĩtẽperie tp̄is magiſ habet offendi q̃ʒ illa. quare cũ habere victum et veſtitũ cõgruat ad vitam humanã: nullus ſibi ſufficiat ſine ſocietate alterius. ſeq̃tur ꝙ homo naturalẽ impetũ habeat ut ſit animal ſociale. neceſſaria fuit cõitas domus: et cõitates alie. cuiuſmodi ſunt cõmunitas ciuitatis et regni. ad hoc ꝙ hoĩes perfecte ſibi in vita ſufficiant. Sed ſi hec ſunt neceſſaria ad cõſeruandã hoĩs naturalẽ vitam: viuere in cõitate et in ſocietate: eſt quodãmodo hõi naturale. ¶ Tertia via ad inueſtigãduʒ hoc idem: ſumit̃ ex remotione ꝓhibentiũ: prout ab inimicis et ab hoſtibus defendimur. natura enĩ aliq̃bus aĩalibus ad ſui tuitioneʒ dedit coꝛnua ut bubalis et bobus. Aliquibus vero dedit dentes: ut lupis et canibus. Aliquibꝰ dedit vngues: ut vrſis et leonibus. Aliquibuſ aũt corpis agilitatem. ut leporibus et capreis Sicut enĩ capree ⁊ lepores ꝙ non per aliã viã poſſunt euadere mortis pericula niſi per corporis agilitatẽ et per fugã. Ideo ſtatĩ cum audiunt ſtrepitũ fugam arripiunt. Sed natura homini tanq̃ʒ excellentiori aĩalium: nõ dedit ad ſui tuitionẽ coꝛnua uł vngues. ſed dedit ei manũ: que ſm̃ phũm .iij. de aĩa. eſt organũ organoꝝ. Naʒ per manũ oĩa organa: quicq̃d ad defenſionẽ facit fabricare valemꝰ. quare ſi naturale eſt hõi deſiderare ꝯſeruationẽ vite: cuʒ homo ſolitarius non ſufficiat ſibi ad habendum congruũ victũ et veſtitũ. et ad fabricãdũ ſibi arma et organa: per que a cõtrarijs defendat̃. Naturale eſt homini deſiderare cõſeruationẽ vite: cum homo ſolitarius non ſufficiat ſibi ad habendum congruũ victum et veſtitũ. et ad fabricandũ ſibi arma et organa: per que a contrarijs defendat̃. naturale eſt ei ut deſideret viuere in cõitate et ut ſit animal ſociale. ¶ Quarta via ſumitur ex parte ſermonis ⁊ diſcipline: per quã inſtruimur. Nam alia aĩalia ſufficienter inclinant̃ ad opera ſibi debita ex inſtinctu nature abſq; inſtructione aliqua precedente: ut aranea ex inſtinctu nature debitã telam faceret: ſi nunq̃ʒ vidiſſet araneas alias texuiſſe. Sic etiã et irundines debite facerent nidum. ſi nunq̃ʒ vidiſſent alias nidificaſſe. et canis ex inſtinctu nature inſtruitur: qualiter ſe debeat habere in partu. ſi nunq̃ʒ vidiſſet canes alias peperiſſe. Mulier aũt cum parit. neſcit qualiter ſe debeat habere in partu: niſi per obſtetrices ſit ſufficienter edocta. quia ergo homo nõ ſufficienter ex inſtinctu nature ĩclinat̃ ad opera ſibi debita. natura dedit ei loquelam ſiue ſermonẽ: ut per ſermonẽ homineſ ſe inuicẽ doceant et vnus ab alio ſuſcipiat diſciplinam. et qꝛ hoc fieri non poteſt: niſi ſimul cum alijs cõuiuamus. Naturale eſt homini ſimul cõuiuere cum alijs et eſſe animal ſociale Unde et phũs .i. poli. Inter alias rationes q̃s tangit probantes hominẽ naturaliter eſſe ſociale animal. potiſſime innitit̃ huic ratiõi: videlicet: ꝙ quia ſermo eſt ad alterũ ut ad ſocioſ ex quo natura dedit homini ſermonẽ: quẽ non dedit aĩalibuſ alijs. ſequitur hoĩem magis naturaliter eſſe animal ſociale q̃ʒ aĩalia cetera. Quare ſi ſic naturale eſt hoĩeʒ eſſe animal ſociale recuſantes ſocietatẽ: et nolenteſ ciuiliter viuere. ut ſupra in primo libro tetigimuſ: ⁊ ut infra tangentur. quare non viuũt ut homineſ uel hoc contingit eis: qꝛ deficiunt a modo humano: et tunc ſunt quaſi beſtie. uel qꝛ modum humanũ excedunt: cuiuſmõi ſunt viri cõtemplatiui. et tunc ſunt quaſi dij. Ideo dicitur .i. poli. ꝙ eligens ſolitariã vitã non eſt pars ciuitatis. ſed aut eſt beſtia. aut deus. Ad lrãm enĩ eligentes nõ conuiuere alijs: uel hoc eſt: qꝛ nimis ſcelerati et nõ poſſunt ſocietatẽ alioꝝ ſupportare. et tunc ſunt quaſi beſtie. uł quia ſunt nimis boni et uolunt vacare contemplationi et ocio et tunc ſunt quaſi diuini. Decet ergo omẽs hoĩes et maxime reges et principes diligenter aduertere: quantum deſeruiat ſocietaſ humane vite: ut ad bene viuere ſciant ſe et alios ordinare.

Q̃uo ſe habet cõmunitas domus: ad cõitates aliaſ. et q̃uo huiõi ꝯmu

nitas ſit neceſſaria in humana vi/
ta· Caplm·ij·

Dubitaret forte aliquiſ dicens nos ſci
entiaꝝ limites ignorare·qꝛ ſocietas:
ſiue cõitas illa:per quã nobis ſuffici
mus in victu et veſtitu:et in aliis neceſſarijs
ad vitam:nõ videt̃ eſſe cõitas domeſtica: ſed
ciuilis·quia ſm phũm·i·poli·Cõmunitas do/
mus nõ eſt ſufficiens in vita tota· Ideo enim
inuenta fuit ciuitas ut expedientia ad vitam:
que in vna domo:uel in vno vico repiri nõ po
ſſunt reperirent̃ in vico alio:uel in alia parte
ciuitatiſ·Ciuitas ergo ſi ſit recte ordinata cõ
tinere debet expedientia in tota vita·ut ĩ ter
tio libro plenius oſtendet̃·Quare ſi determi/
nare de cõitate ciuium nõ ſpectat ad hunc li/
brum·vbi agitur de regimĩe domus·ſed ad ter
tium vbi agitur de regimine ciuitatis· Uide/
mur tranſgreſſi fuiſſe limites huius artis·de
terminãdo in precedenti caplo aliqua pertinẽ
tia ad cõitatem ciuitatis·Sed ſi diligenter a/
ſpicimus:quõ cõitas domeſtica ſe habet ad cõ
munitates alias· cum quelibet cõitas inclu/
dat cõitatem domeſticã·nec poſſit eſſe ciuitaſ
neqꝫ vicus niſi hẽant eſſe domus:ſi cõitas ali
quia eſt neceſſaria in humana vita:ſequit̃ cõ/
munitatẽ domus ad hmõi vitam neceſſariam
eſſe·¶ In precedenti ergo caplo determinaui
mus de ſocietate humana: oſtendẽtes eã eſſe
neceſſariã ad vitam nr̃am·qꝛ per hoc manife/
ſte oſtenditur neceſſariã eſſe cõitatem dome/
ſticã·cum oĩs alia cõitas cõitatẽ illam preſup
ponit·Aduertendũ ergo ꝙ ſi dicta pollitica di
ligenter cõſideremus:apparebit quadruplicẽ
eſſe cõitatem·videlꝫ domus:vici: ciuitatis·et
regni·Nam ſicut ex plurib⁹ pſonis fit dom⁹:
ſic ex mltiſ dõibus fit vicus·⁊ ex mltis viciſ ci
uitas ⁊ ex mltis ciuitatib⁹ regnũ·q̃re ſicut ſin
glares pſone ſunt ptes dom⁹:ſic ⁊ dom⁹ ſunt
ptes vici ciuitatis et regni·nõ tñ eodẽ modo·
Sꝫ vici ſunt pars ĩmediata·quia ĩmediate ex
domibus conſtituit̃ vicus· ciuitatis vero do/
mus partes eſſe dicunt̃:qꝛ conſtituendo vicũ
ex cõſequenti conſtituere poſſunt ciuitatẽ et
regnum· Hoc ergo modo cõitas domus ſe ha/
bet ad cõitates alias·qꝛ oẽs alie ipſam preſup
ponũt:et ipſa eſt quodãmodo pars oĩum alia
rũ·Naturalis enĩ origo ciuitatis ut ptꝫ p phi/
loſophũ·i·poli·hoc mõ exiſtit· qꝛ primo facta
fuit vna aliqua domus:ſed creſcentibus filijſ
et filiabus et nõ valentibus pre multitudine
habitare in domo illa·cõſtruxerũt ſibi domos
annexas·et ſic ex multis domibus factus fuit
vicus·Unde et·i·poli·dicitur:ꝙ vicus eſt vici
nus domoꝝ quos vocant quidã collactaneos
pueros·qꝛ et pueroꝝ pueros· Naturalis ergo
origo vici eſt ex cõuicinia domoꝝ:quaſ cõſtru
xit multitudo collactaneoꝝ et pueroꝝ ſiue fi/
lioꝝ·Nam ut tangebat̃:creſcentibus collacta
neis·i·nepotibuſ:et filijſ:et filioꝝ filijs·et nõ
valentibus habitare in vna domo·cõpulſi ſũt
facere domos plures et conſtituere vicuꝫ·Sic
ꝓcedente generatione ipſoꝝ et ulterius aug/
mentata multitudine: facta eſt pluralitas vi/
coꝝ:et per cõſequens factũ eſt caſtrum uel ci/
uitas·ulterius vero multiplicatis caſtris et ci
uitatibus factus eſt principatus et regnum·
¶ Utrum aũt alio mõ ſit poſſibilis generatiõ
vici ciuitatis uel regni·q̃ꝫ ex creſcentia colla/
ctaneoꝝ uel filioꝝ·plenius infra oſtendet̃·ad
preſens vero in tñ dictũ ſit ꝙ hmõi generatõ
eſt maxie generaliſ·qꝛ procedit ex genere que
eſt opus nature·quicqd tñ ſit de hoc et quali
tercũqꝫ conſtituat̃ vicus:ciuitas:ſiue regnuꝫ
ſemp ſic ſe domus habet ad cõitates alias qꝛ
eſt pars oĩum aliaꝝ et aliquo modo eam oẽs
alie preſupponunt· ¶ Uiſo quõ cõitas dom⁹
ſe habeat ad cõitates alias·de leui patet: quõ
hmõi cõmunitas ſit neceſſaria in humana vi
ta·Nam ſi omnes cõmunitates alie domũ pre
ſupponunt·ſi aliqua cõmunitaſ eſt neceſſaria
ad per ſe ſufficientiã vite:oportet cõmunita/
tem domus neceſſariã eſſe·Reges ergo ⁊ prĩ/
cipes:quoꝝ officium eſt dirigere alios ad be/
ne viuere:ignorare non debent:quõ domus ⁊
ciuitates deſeruiunt ad ſufficientiaꝫ humane
vite·

Quod ꝯmunitas dom⁹ eſt aliquo mo
do cõmunitas prima· et ꝙ eſt na/
turalis·et ꝙ reges et principes: et
vniuerſaliter omnes ciues hoc ig/
norare nõ debent· Caplm·iij·

Ne laboremus in equiuoco:cuꝫ de do
mo loquimur· Sciendum ꝙ domus
nominari põt edificium conſtitutuꝫ
ex pariete tecto et fundamento·uel nominare
poteſt familiã in ea contentã·Sicut et ciuitaſ
aliquando muros et ambitum ciuitatis· Ali/
quando vero gentem habitantem in ipſa· Di
cimus enim aliqñ ciuitatẽ aliquaꝫ hoc feciſſe
non ꝙ muri uel edificia hoc egerint· ſed quia
incole ciuitatis fecerunt illud· Sic aliqui dice
re conſueuerunt domos ſuas hoc operatas eſ
ſe·non quia lapides illud egerĩt:ſed qꝛ ſui pro
genitores fecerunt illud·quare ſicut cõmuni/
catio ciuium ciuitas noĩatur:ſic ſocietas ⁊ cõ
municatio perſonaꝝ habitantiũ in vna domo
domus nũcupari poteſt·Domus ergo de qua
principaliter intenditur in morali negocio nõ
eſt ipſum edificium:ſed eſt ꝯmunicatio dome
ſticarũ perſonarum·ſpectat enim ad moralem
phũm·ut ad yconomicum determinare de edi
ficijs domoꝝ·qꝛ ſpectat ad ipm vniuerſaliter
et typo oſtendere ꝙ decet hoĩes habere habi/
tationes decentes ſm ſuam poſſibilem facul/
tatem·non tñ ſpectat ad ipſum principaliter
determinare de domo:ut noĩat edificium con
ſtructum·ſed determinare debet de domo que
eſt edificium:prout habet ordinem ad domuꝫ
que eſt cõmunitas perſonarum· ſicut ſpectat
ad pollitcum determinare de ordine domorũ
et de conſtructione vici:et de fabrica ciuitatiſ
ut ordinantur ad cõitatem et ad pollitiam ci/
uium: Intendimus ergo oſtendere de domo:
que eſt cõitas perſonarũ domeſticarum:quo/
modo ſit cõmunitas prima· ¶ Notandum er/
go ꝙ primũ multipliciter diſtingui poteſt·eſt
enim primum in opere·⁊ primũ in intentione
et eſt primũ in via generationis et temporis
et primũ in via perfectionis et ꝯplementi·Ui
demus ꝙ ea que ſunt ad finem precedunt fi/
nem in opere et in executione·ſed finis prece/
dit ea ſm intentionem agentis· Agens enim
primo et principaliter intendit finem·verum
quia non poteſt habere finem:niſi per ea que
ſunt ad finem·modus executionis et operis ẽ
contrarius intentioni et voluntati· Nam in/
tendimus et volumus ea que ſunt ad finem·
intendendo et volendo finem:ita ꝙ finis eſt
primo uolitus et intentus·ſed in operando ⁊
exequendo eſt econtrario· Nam per opus con
ſequimur finem operando ea que ſunt ad finẽ
ita ꝙ ea que ſunt ad finem: licet ſint poſterio/
ra et in voluntate et in intentione: ſunt tamẽ
priora in executione et opere· Nam ſi finis eſt
aliquid primo operatum :cum adepto fine:
ceſſet operatio nunq̃ꝫ opamur ea:que ſunt ad
finem· Unus ergo modus diſtinguendi prio
ritatem eſt:quia aliquid eſt primum in volun
tate et in intentione·aliquid vero in executio
ne et opere· Alius uero modus diſtinguendi
prioritatem eſſe poteſt·quia alia eſt prioritas
in via generationis et tẽporis·aliqua vero in
via perfectionis et complementi·ut puer ẽ pri
or viro generatione et tempore· quia prius tẽ
pore aliquis generatur et efficitur puer q̃ꝫ ef/
ficitur vir·Uerumtñ vir eſt prius puero per/
fectione et complemento: quia uſus rationis
et alia que requiruntur ad perfectionẽ huma/
nam per amplius et perfectius reſeruantur in
uiro q̃ꝫ in puero·Sic ergo diſtinctis priorita/
tibus·de leui patet quomodo cõmunitas do/
mus ſe habet ad cõitatem ciuitatis:et ad com
munitates alias· Nam in executione et opere
domus precedit uicum ciuitatem et regnum·
ſed in uoluntate et in intentione cõmunitateſ
ille precedunt cõmunitatem domeſticam·
Rurſus uia generationis et temporis dome/
ſtica cõmunitas precedit cõmunitates alias·
Sed in uia perfectionis et complementi com/
munitates alie precedunt ipſam·Uidetur cõ/
munitas domus ad cõmunitates alias dupli/
citer ſe habere·Primo quia huiuſmodi cõmu
nitas reſpectu aliarum eſt imperfecta·omnes
uero alie ſunt perfectiores ipſa·Cum eniꝫ om
nis alia cõmunitas:includat ꝯmunitatem do
mus:et addat aliquid ſupra ipſam·omẽs alie
ꝯmunitates ſunt perfectiores ea· Habet ergo
ſe ꝯmunitas domus ad ꝯmunitates alias: ſi/
cut imperfectum ad perfectum· ut ſicut pars
ad totum· Rurſus huiuſmodi ꝯmunitas ſe hꝫ

BIBLIOTECA

ad alias: ſicut quod eſt ad finē ſe habet ad ip/
ſum finem Nam domus tanꝗ̄ ad finem ordina
tur ad uicum ciuitatem et regnum· Eſt enim
domus propter vicum· vicus propter ciuitatē
ciuitas propter regnum· cōmūitas ergo vici
eſt finis cōmunitatis domus cōmunitas ciui
tatis cōmunitatiſ vici· ſed cōmunitas regni:
eſt finis oīum predictoꝝ· quare cum imperfe/
ctum in via generationis et imperfectionis p̄
cedat perfectum· perfectū vero precedat ipſuꝫ
in via perfectionis et cōplementi· Bene dictū
eſt cōmunitatem domus eſſe priorem alijs tē
pore et generatione· eſſe tñ posterioreꝫ illis p/
fectione et cōplemento· Unde et phūs· i· poli·
comparans ciuitatem ad vicum et domū ait·
ꝙ prima cōmunitas eſt cōmunitas ciuitatis·
qđ nō eſt intelligendum de prioritate genera
tionis uel temporis· cum ipſemet dicat ciuita
tem procedere ex multiplicatione vici· ſicut et
vicus procedit ex multiplicatione domoꝝ· In
telligenduꝫ eſt ergo hoc de prioritate perfecti
onis et complementi· Amplius cum cōmuni/
tas domus ad cōitates alias non ſolum ſe ha/
beat ſicut imperfectum ad perfectum· ſed etiā
ſicut ꝙ eſt ad finē: ad ipſum finem· domus re/
ſpectu aliarum cōitatum non ſolum eſt prior
tempore: et poſterior perfectione· ſicut imper/
fectum ſe habet ad perfectum· ſed etiā eſt pri/
or in opere: et poſterior in intentōe· q2 qđ ē ad
finem: hoc modo ſe habet ad ipſum finem· ſpe
ctat enim non ſolū ad principem ſiue ad legiſ
latorem· ſed etiam ad quēlibet ciuem prius in
tendere bonum ciuitatis et regni· ꝗ̄ etiam bo
num proprie domus· ut in tertio libro plenius
oſtendetur· ¶ Viſo quō cōmunitas domus a/
liquo modo eſt prior ꝗ̄ cōmunitateſ alie· de le
ui videri poteſt: quō ſit hmōi cōmunitas na/
turalis· Nam cum natura nō preſupponat ar/
tem: ſed ars naturam: quicquid arte naturali
ſupponitur non proprie quid artificiale erit:
ſed oportet illđ ſm ꝙ hmōi eſt naturale eſſe·
quare ſi homo eſt naturaliter animal cōicati/
uum et ſociale: cum omīs cōmunitas preſup/
ponat cōitatem domus· oportet cōitatem do/
meſticam ſiue domū quid naturale eſſe· reges
ergo et principes decet ſcire gubernare dome

ſtica: et regere familiam ſiue domum· non ſo/
lum inquantū eſſe debent viri ſociales et poli
tici· q2 ſic ſcire gubernationem domus ptinet
ad omnes ciues· ſed ſpectat ſpecialiter ad Re/
ges et principes· quia ſicut regnū uel ciuitas:
preſupponunt eſſe domum· ſic regimen regni
et ciuitatis preſupponit notitiam regimīs do
mus: et perſone proprie· nunquā eniꝫ quis de
bitus rector regni uel ciuitatis efficitur· niſi
ſe et ſuam familiam ſciat debite gubernare· q̄
re ſi ſpecialiter ſpectat ad eos: ut ſciant domū
propriam gubernare: et ut cognoſcant que et
qualis eſt cōmunitas domus: quia eſt quodā
modo naturalis· et quō hmōi ꝯmunitas ſe ha
bet ad regnum et ciuitatem· ut eſt in preſenti
capitulo declaratum· Nam per hoc magnam
viam habebūt ad inueſtigandū regimen ciui
tatis et regni· Eſt tñ diligenter notandū ꝙ li
cet quodam ſpeciali et excellenti modo ad Re/
ges et principes ſpectat intendere bonū regni
et principatus· Attñ hmōi bonum intendere
ſpectat ad vnumquēqꝫ ciuem et ad quēlibet in
colam ciuitatis· quia bonum regni eſt bonum
oīum ciuium et omniū exiſtentium in regno·
ergo cum quilibet ſtudere debet: ut ſit dignus
regere et principari· tñ etiam quia ſpectat ad
omnes ciues intendere bonum regni: ſpectat
ad vnumquēqꝫ ciuem ſcire regere domū ſuam
non ſolum inquantū hmōi regimen eſt bonuꝫ
proprium: ſed etiam prout tale regimen ordi
natur ad bonum cōmune ut ad bonum regni
et ciuitatis·

Qualis ſit cōmunitas domuſ· ⁊ ꝙ
oportet domuꝫ ex pluribus conſta
re perſonis·

Caplm· iiij·

Et aūt ex precedenti capitulo aliqua
liter declaratum: qualis ſit cōmuni/
tas domus: cū oſtenſum ſit ꝙ homo
eſt naturaliter animal domeſticū: et ꝙ cōmu/
nitas domus eſt quodāmodo naturalis· Attñ
q2 per hoc nō ſufficienter habetur qualis ſit
hmōi cōmunitas· ideo intendimus aliqua di/
cere de cōitate domeſtica· ¶ Sciendum ergo

phūm· i· poli· ſic deſcribere cōitateꝫ domus· vi
delicet ꝙ domus eſt cōitas ſm naturā cōſtitu
ta quidē in oēm diem· In hac aūt deſcriptiōe:
aliquid declaratū eſt per precedēs caplm· ⁊ ali
quid reſtat ulterius declarandū· Naꝫ ꝙ domus
ſit cōitas ſm naturā ſupius groſſe et figurali
ter ꝓbabatur· et infra clarius oſtendetur· ubi
diſtinguent̄ oēs partes domus· et ꝓbabit̄ ꝙ
quelibet talis pars eſt aliqđ naturale· Reſtat
ergo declarare in deſcriptione p̄dicta: quō do
mus ſit cōitas ꝯſtituta in oēꝫ diē· Ad cuius eui
dentiaꝫ aduertendū ꝙ humanoꝝ opeꝝ: ⁊ eoꝝ
que requirunt̄ ad ſufficientiā vite: ad que or/
dinat̄ humana cōitas· Et videt̄ diſtinguere
phūs· i· poli· quedam ſunt diurnalia: ut illa q/
bus indigemus omni die: cuiuſmōi eſt ꝯmede
re bibere· et cuiuſmōi ſunt alia ſuſtentamēta·
et ſeruicia corpalia: quibus cottidie indigemus
Aliqua uero ſunt nō diurnalia qbus non coti
die indigemus· ut emptio et venditio· Nam ⁊
ſi aliqui exiſtentes in aliqua domo ad ſuſten/
tationē vite: cottidie indigent emptione ⁊ vē
ditione· videtur hoc eſſe ex defectu et ex corru
ptione domuſ· non enī vident̄ ſe habere ut in
cole nec ut ciues: ſed magis ut pegrini ⁊ ut vi
atores· ſi ad ſuſtentionē vite emptione uel vē/
ditione continue egeant· Cōitas ergo domus
facta fuit ꝓpter ea: quibus quotidie indigemus
veꝝ q2 in vna domo nō repiuntur omīa nccīa
ad uitam: non ſufficiebat cōitas domeſtica: ſꝫ
oportuit dare cōitatem uici· ita ꝙ cum uicus
conſtet ex pluribus domibus: ꝙ non repit̄ in
una domo repiatur in alia· Propter qđ phūs
i· poli· ait· ꝙ ſicut cōitas domus cōſtituta ē in
oēm diem· i· in opera diurnalia· ſic in opa non
diurnalia conſtituta eſt cōitas vici· Veruꝫ ꝙ
etiam in vno vico nō repiuntur omīa neceſſa
ria ad vitā· preter cōitateꝫ vici oportuit dare
cōitateꝫ ciuitatis· cōitas ergo ciuitatis eſſe vi
detur ad ſupplendam indigentiā in tota vita
Illa eſſe videt̄ perfecta ciuitas ut ſupius dice
bat̄ in qua repiri poſſunt que ſunt neceſſaria
vniuerſaliter ad totā uitam· Rurſus aūt quia
cōtingit ciuitates habere guerras: utile ē vni
ciuitati ad expugnandā ciuitatē aliam ꝯfede/
rare ſe alteri ciuitati· quare cum federatio ci/

uitatū vtilis ſit ad bellandū hoſtes· ⁊ ad remo
uendum ꝓhibentia corruptiua preter cōitatē
domus vici et ciuitatiſ· inuenta fuit cōitas re
gni et principatus que eſt cōfederatio pluriū
caſtroꝝ et ciuitatū exiſtentiū ſub vno pricipe
ſiue ſub vno rege· Erit ergo hic ordo ꝙ domus
eſt cōitas ſm naturā conſtituta in oēm diem
Vicus aūt eſt cōitas conſtituta in opa non di
urnalia· Ciuitas uero eſt cōitas conſtituta ad
ſufficientiā in uita tota· Sed regnū eſt cōitas
conſtituta non ſolū ad ſupplendū indigētias
vite ſed etiam ad remouendū prohibentia cor
ruptiua· ad que remouendū vna ciuitas non
poteſt plene ſufficere· niſi ei ſint adiuncte alie
plurime ciuitateſ et caſtra· Pꝫ ergo qualis ſit
cōitas domus· q2 eſt cōitaſ naturalis conſtitu
ta ꝓpter opa diurnalia et cottidiana· Qꝫ aūt
oporteat domū ex pluribus ꝯſtare perſonis vi
dere non eſt difficile· Nam cū domus ut patet
ex habitis ſit cōitas quedam et ſocietas perſo
narū: cum nō ſit ꝓprie cōitas nec ſocietas ad
ſeipſum: ſi in domo cōitatem ſaluare volumuſ
oportet eam ex pluribus cōſtare pſonis· ꝑmo
ut infra patebit et ut vult phūs· i· politi· Non
ſolum domus eſt cōitas quedam· ſed in domo
oportet dare plures cōitates: ꝙ ſine pluralita
te perſonaꝝ eſſe non poteſt· Pꝫ ergo ꝙ domus
ex pluribus ꝯſtat perſonis· Pꝫ etiā qualis ſit
et quō ſit neceſſaria· Naꝫ ut eſt ex habitis ma
nifeſtum: in vita humana non ſolū eſt expedi/
ens cōitas domus· ſed et vici ciuitatis et Re/
gni· Utrū aūt ꝓpter alias cauſas: ꝗ̄ꝫ propter
iam dictas ſit expediens cōitas ciuitatis ⁊ re
gni· in tertio libro plenius oſtendetur· Ad pre
ſens autem ſufficiat in tantum tangere de re/
gno et ciuitate: inquātum eorum notitia ali/
quomodo deſeruit ad cognoſcendum domum
et ad ſciendum qualiter ſit regenda· Naꝫ ut ſu
perius tangebat̄ in hoc ſecundo intendit̄ pn
cipaliter regimen domuſ· non aūt regimē ciui
tatiſ· Hijs ſic ptractatis cū cōitas domus ſit tā
neceſſaria in vita ciuili: ſpectat ad quemlibet
ciuem ſcire debite regere ſuam domum· tanto
tñ magis hoc ſpectat ad reges et pncipes: quā
to ex incuria ꝓprie domus magis pōt inſurgerē
p̄iudiciū ciuitati ⁊ regno: ꝗ̄ꝫ ex icuria alicꝰ·

Qꝛ oportet in domo: ſaltem duas cõmunitates eſſe· et ꝙ oportet eaꝫ conſtare ex tribus generibus perſonarum·

Caplm·v·

Philoſoph⁹·i·poli·vult: ꝙ ex duabus cõmunitatibus videlꝫ· ex cõmunitate viri et uxoris: dñi et ſerui conſtat domus prima· Dicit aũt domũ primã ex hiis duabus cõmunitatibus conſtare: qꝛ ſaltem ad conſtitutionẽ domus hee due cõmunitates requirunt̃· Ex illis enĩ dicitur domus cõſtare· ſine quibus congrue eſſe non poteſt· Qꝛ vero ſine viro et uxore et dño et ſeruo domus de q̃ hic loquimur: congrue non poſſit exiſtere: ſic poteſt oſtendi· Nam domus ut ſupius dicebatur et ut in ꝓſequendo melius declarabit̃: eſt quid naturale· Marie aũt quid naturale eſſe videt̃ rerum generatio et earum conſeruatio cum enĩ generatio: ut dicitur·ij·phiſi· ſit via in naturam· et cum res naturales per generationẽ propriã naturã accipiãt· Bene dictũ eſt ꝙ dam⁹·ait· generationẽ eſſe quid naturale et eſſe opus nature· Rurſus rerum conſeruatio: quid naturale eſt· Nam fruſtra eſſet aliqd naturaliter generatũ ſi non poſſet in eſſe conſeruari· Hec ergo duo nature opera: videlꝫ rerũ generatio et earum conſeruatio nõ debent ab inuicem ſepari· Nam nõ eſt ſepanda conſeruatio a generatione· quia hec illam preſuppõit Nam cũ generata non poſſint conſeruari ĩ eſſe niſi prius per generationẽ acceperunt eſſe conſeruatio rerum generataꝝ eſſe non poteſt niſi ipſam eaꝝ generatio antecedat· Sic etiaꝫ generatio a conſeruatione ſepari nõ debet: qꝛ ut dicebat̃: fruſtra eſſet aliquid generatum ſi nullo modo poſſet in eſſe cõſeruari· Hoc ergo modo hee due cõitates faciunt domũ eſſe qd naturale· quia cõitas viri et uxoris ordinatur ad generationẽ· Cõitas uero dñi ⁊ ſerui ad cõſeruationẽ· quare ſi generatio et conſeruatio: eſt quid naturale oportꝫ domũ quid naturale eſſe· Amplius qꝛ generatio et conſeruatio ab inuicem ſepari non dẽant: hee due cõitates videntur conſtituere domuꝫ primã· quia ſine eis domus congrue eſſe non valet· Qꝛ aũt cõmunicatio viri et uxoris ſit ꝓpter generatiõꝫ uidere non habet dubiũ· Naꝫ ꝓpter bonũ prolis principaliter inſtituta eſt ſocietas maris ⁊ feĩe· Sed ꝙ cõitas domini et ſerui ſit propter ſalutẽ et conſeruationẽ non videt̃ adeo manifeſtũ· ¶ Sciendũ ergo ꝙ ſi aliquis debite dominat̃: et alius debite ſeruit: dñs ſaluat̃ propter ſeruũ et ſeruus propter dñm· ita ꝙ idem expedit dño et ſeruo· Expedit enĩ ſeruo ut ſeruiat dño: et expedit dño ut ſeruiat̃ a ſeruo· nã ille proprie eſt dñs qui uiget intellectu· ille vero eſt ꝓprie ſeruus ut ptꝫ per phũm·i·politi· qui deficiens intellectu pollet fortitudine corporali· ſeruus ergo qꝛ ſeipſum neſcit dirigere: expedit ei ut obtemper et ut ſeruiat ei: qui viget prudentia et intellectu ut conſequat̃ ſalutẽ per eum· et ut dirigat̃ per ipſum· Nam deficiens intellectu eſt quaſi cecus· et neſcit qualiter ſit eundũ· qui ergo eſt hmõi quãto magis pollet viribus corpalibus: tanto propter ſalutẽ propriã magis indiget dirigente· Sicut enĩ cecus corpaliter niſi cum pergit dirigat̃ ab aliquo: de leui obuiat alicui offenſiuo· et quanto fortius pergit· tanto magis indiget tali dirigente: qꝛ magis offendi poteſt· Sic qꝛ naturaliter ſeruus pollet viribus et deficit ſciã et cognitione· ſi ſaluari debet expedit ei ut obtẽperet et ſeruiat vigenti prudentia et intellectu· Expedit ergo ſeruo ut ſeruiat dño· ſic expedit dño ut ei ſeruiat̃ a ſeruo: Nam naturalr dñi vigent prudentia et intellectu· Cum ergo vigentes intellectu et exiſtentes apti mente ut plurimũ habent molles carnes· et deficiãt corporalibus viribus· iuxta illud philoſophi ĩ·ij· de aĩa· Molles carnes: aptos mente eſſe dicimus· Expedit hõibus diſpoſitis ut eis ſeruiatur ab aliis· qꝛ propter defectum fortitudinis corpalis in exequendo neceſſaria ad vitã ſibi ipſis non poſſunt ſufficere· quare ſi dñs ſaluatur propter ſeruũ: et ſeruus propter dñm· Bene dictum eſt qđ ſuperius dicebat̃· quia ſicut ad conſtitutionẽ domus requirit̃ cõitas viri ⁊ uxoris: propter generationẽ· ſic requiritur ibi cõmunitas dñi et ſerui propter ſalutẽ ⁊ ꝓpter conſeruationẽ· Hee ergo due cõitates quaruꝫ vna deſeruit generationi: et alia cõſeruationi dicunt̃ facere primã domũ· qꝛ ſine eis domus congrue non põt exiſtere· Utrũ aũt ꝯmunitas dñi et ſerui naturaliter inſtituta ſit ad ſalutẽ: et in conſeruationẽ q̃ꝫ ex eo ꝙ dominus ſaluatur ꝓpter ſeruũ: et ſeruus ꝓpter dñm· infra clarius oſtendet̃· ¶ Viſo qũo ſaltẽ hee due cõmunitates requirunt̃ ad domũ· qꝛ ſcdm phũꝫ ex eis conſtare dicitur domus pria· de leui videri poteſt: qũo ad conſtitutionẽ huius dom⁹ ſaltem requirunt̃ ibi tria genera perſonarum videretur enĩ forte alicui: ꝙ cum domus pria conſtet ex duabus cõitatibus: et quelibet cõitas requirat duas pſonas uel duo genera perſonarũ: ꝙ domus prima ratione duaꝝ cõitatum requirit quatuor genera pſonarum· ita ꝙ prima pſona erit vir· ſecunda uxor· tertia dominus· quarta ſeruus· Sed vir et dñs non dicunt aliam et aliam perſonam· Jlle enĩ idem qui eſt vir uxoris: eſt dñs ſerui uel ſeruorum· ſi in domo illa plures exiſtant ſerui· Tria ergo genera perſonarum uel aliquid loco eoruꝫ conſtituunt domum primã· Dicimus aũt aliquid loco eorum: quia non ſemp ſeruus cõcurrit ad conſtitutionem domus: ſed ſemp cõcurrit ibi aliquid loco ſerui: ut vult phũs·i·polit· Nam ut ait· pauperes hoĩes qui non poſſunt habere ſeruum et miniſtrũ rationalẽ: eſt eis bos uel aliquod aliud animal pro ſeruo: et habent miniſtrum irrationalẽ· ꝑmo aliqui ſunt ita pauperes: qui nõ ſolum nõ poſſunt haber̃ miniſtrum rationalẽ: ſed etiam habere nõ poſſunt miniſtrũ animatũ· ſed loco eius habent aliquid inanimatũ· ut qui ſunt adeo pauperes qui neqꝫ boues neqꝫ equos habere poſſunt tã q̃ꝫ miniſtros arantes et ſcindentes terrã· loco bouis uel equi habent ligonẽ quandã uel aliquod aliud inſtrumentũ: ita ꝙ nimis pauperibus ad ſcindendam terrã eſt pro inſtrumento uel miniſtro ligo· ꝙ aliis non ſic paupibus ad hmõi officium faciendũ obſequitur bos ul̃ equus· Domus ergo prima dicitur cõſtare ex tribus· videlꝫ ex viro uxore ſeruo: uel aliquo loco ſerui· Unde et phũs·i·poli· cõmendat eſpodũ dicentem domũ conſtare ex tribus· videlicet ex viro et muliere et boue aratore· Poſuit enim ibi bouẽ loco ſerui· qꝛ pauperes homĩes ut idem phũs innuit loco ſerui habent boueꝫ uel habent aliquid aliud loco bouis· Decet aũt omẽs ciues cognoſcere partes ex quibus componitur domus· qꝛ eis ignoratis ignorabitur regimen ipſius domus· multo magis hoc decet reges et pricipes· qꝛ ergo cognitio partiũꝫ domus: et ſcire quot genera perſonaꝝ: ⁊ quot cõitates requirunt̃ ad domũ· ſm phũm·i·poli· nõ ſolum deſeruit regimini domeſtico: ſed etiã regimini regni et ciuitatis· qꝛ partes domus ſunt ptes ciuitatis et regni·

Qꝛ in domo pfecta oportꝫ eſſe tres cõitates· quatuor genera perſonaꝝ tria regimina· ⁊ ꝙ oportet hunc ſecundũ librum diuidere in tres partes·

Caplm·vi·

Dicebat̃ enĩ in precedenti caplo duas cõitates videlicet: viri et uxoris dñi et ſerui facere domũ primã· Sed tñ ſi domus dꝫ eſſe pfecta: oportet ibi dare cõitatẽ tertiã· ſ· patris et filii· Uidemus enĩ in naturalib⁹ rebus ꝙ ſtatĩ cũ generate ſint: natura ẽ ſollicita de eoꝝ ſalute· ita ꝙ generatio ⁊ ſaluatio ſunt pria opa nature· merito ergo cõitas viri et uxoris· que eſt ꝓpter generatiõꝫ: et dñi et ſerui que eſt ꝓpter ſaluatiõꝫ faciũt domuꝫ primã· Sic ergo ſaluatio cõpatur ad rẽ generatã· qꝛ ſtatĩ cuꝫ res eſt genita: ſolicitat̃ natura circa ſalutẽ eius· ꝓducere tñ ſibi ſimile non ſic cõpatur ad res naturales· qꝛ nõ ſtatiꝫ cum eſt res naturalis põt ſibi ſil'e ꝓducere· ſꝫ oportet prius ipaꝫ eſſe pfectam· ſtatim enĩ cuꝫ natus eſt homo: ſolicitat̃ natura circa cõſeruationẽ ipiuſ· nõ tñ ſtatim põt generare: nec ſtatĩ põt ſibi ſil'e ꝓducere· ſed oportet prius ipm eſſe pfectũ· ꝓducere ergo ſibi ſil'em nõ eſt de ratiõe rei naturalis quocũqꝫ mõ ſumpte· ſed ẽ de rõe eius ut hꝫ eſſe pfectũ· Si ergo domus eſt qd naturale: et ea q̃ uidemus in domo reducere volumus in naturales cãs· dicem⁹ duas cõmunitates videlꝫ· viri ⁊ uxoris: et dñi ⁊ ſerui eſſe de rõe domus prĩe· qꝛ ſine eis domus congrue eſſe nõ põt· ſed tertiã etiã cõitateꝫ: q̃ eſt

patris et filii: nõ dicemus eſſe de ratione do/
mus quocũq3 modo ſũpte· ſed erit de ratione
eius ut h3 eſſe pfectũ3· Sicut enĩ uidemus in
vna pſona ſingulari: ſic et in domo tota debe/
mus aduertere· Nam ſemp multitudo ab vni/
tate pcedit· pp̃ter qd̃ ordine naturali q̃ vide/
mus in multitudine domeſtica: quodãmõ in
vna pſona ſingulari reſeruant̃· Sic enĩ vide/
mus in vno ſingulari hoĩe q̊ generari ꝛ ſalua
ri ſunt de ratione hoĩs primi· Sed producere
ſibi ſil'e eſt de rõe hoĩs iam pfecti· cum enĩ pri
mo homo ẽ oportet q̊ ſit genit⁹: et natura ſta/
tim ẽ ſollicita de ſalute ei⁹· non põt tñ ſibi ſi/
mile pducere: niſi ſit iam pfectus· q̃re cu3 cõi
tas patris ad filiũ originẽ ex eo q̊ pntes ſibi
ſil'e produxerũt· hmõi cõitas nõ dicit̃ eſſe de
ratione domus priẽ· ſed ẽ de ratione dom⁹ p/
fecte· vñ et phũs· i· poli· cum prius dixiſſet cõi
tatẽ uiri et uxoris dñi et ſerui: facere cõitate3
primã· poſtea in ſequẽti caplo ꝑdicti libri ait·
q̊ ad domũ pfectã reqritur cõitas tertia: vide
licet patris et filii· ¶ Q2 aũt ad pfectionẽ do/
mus reqrat̃ hec tertia cõitaſ triplici via venã
ri poſſumus· Uidemus enim q̊ prĩo fructifi
care et agere ſunt pfectiora nõ potẽtib⁹· Rur/
ſus ſũt pfectiora pp̃etua non pp̃etuis· ſic etia3
feliciora ſunt pfectiora in felicibus· ergo q̊ ad
pfectionẽ domus reqratur tertia cõitas: que
eſt prĩs et filij· Prĩo poſſumus pbare ex pte
generationis et fructificationis natural'· Se/
cundo ex pte pp̃etuitatis· et tertio ex ipſa feli/
citate· ¶ Prĩa via ſic pt3· Nã ſm phũm· Tũc
vnũquodq3 pfectũ eſt cum põt ſibi ſil'e pducẽ
re· Ad hoc enĩ q̊ aliqd ſit perfectũ: non opor/
tet q̊ ſibi ſimile pducat: ſed q̊ poſſit ſibi ſil'e
pducere· perfectio enĩ ꝯſideranda ẽ ex natura
et ex forma rei· per quã aliqd eſt in actu ꝛ po
teſt agere· quare ſi eſt ĩpotens ad agendũ: ſeq
tur q̊ ei deficiat aliq̃ forma uel aliqua pfectio
que ſit principiũ actionis· Impotẽs aũt ad a/
gendũ dicit̃ aliqd cum pſente pp̃rio paſſiuor
non pducat ſibi ſil'e· quare cũ propriũ actiuu3
generationis ſit maſculus· et pp̃riũ ſuſcepti/
uum ſit fẽia· ſi in domo aliqua eſt coniunctio
maris et fẽie: et tñ non eſt pcreatio plis· uel
mas eſt ĩperfectũ actiuũ· uel fẽia eſt ĩperfectũ

ſuſceptiuũ· Sterilitaſ ergo filiorum in vita politi
ca· uel eſt ex ĩperfectione maris: uel femĩe: uel
utriuſq3· Sed cũ mas et fẽia vir et uxor ſit pri
ma pars domus et prĩa cõitas: que reqritur ĩ
vita domeſtica· q2 ex ĩperfectõe partiũ: ꝛ max
ĩme principaliũ reſultat impfectio toti⁹: tota
illa domus dicit̃ impfecta: ubi nõ ẽ pullulatio
filiorum· ¶ Secũda via ad inueſtigandũ hoc ide3
ſumit̃ ex pte naturalis pp̃etuitatis· Nam cu3
hoĩes nõ poſſint per ſeipſos pp̃etuari in vita
ſed qudãmodo pp̃etuatur hũana vita per ſuc
ceſſionẽ filiorum· domus ubi eſt carẽtia plis cũ/
to efficit̃ deſerta ſm ordinẽ naturalẽ· ꝯtinua
enĩ habitatio domus vno modo ẽ natural' ut
ſi per creationẽ filiorum domus iſta cõtinue ha
bitet̃· Alio mõ eſt quaſi cauſalis ut ſi priorib⁹
habitatoribus defunctis uel recedẽtibus noua
familia inhabitet domũ illã· Naturalis ergo
habitatio domeſtica naturaliter pp̃etuari nõ
põt· niſi per generationẽ que ẽ opus nature:
ſit ibi excreſcẽtia filiorum· Sed ſi pp̃etuũ eſt pfe/
ctius non pp̃etuo: impfecta eſt domus· ubi de
ſunt filij· per quos habitationẽ domeſticã na
turaliter quodãmõ ꝯtingit pp̃etuari· ¶ Ter/
tio aũt declarari põt ex parte ipſius felicitatiſ
Nam filij et ciuilis potentia et cetera talia: l3
non ſint eſſentialia felicitati: faciũt tñ ad quã
dã claritatẽ felicitatis pollitice· vñ phũs· i· po
li· ait q̊ aliqui denudati quibuſdã coinqnant
beatitudinẽ· Nam ſpecie turpis ignobilis ꝛ ſo
litarius et ſine filijs oĩno felix eſſe nõ poteſt:
dicit̃ enĩ talis non eſſe oĩno felix· q2 non hab3
felicitatẽ politicã cum oĩni ſua claritate· pt3 er
go q̊ ad hoc q̊ domus dẽat eſſe pfectũ opor3
ibi eſſe tres cõitates· vnã viri et uxoris· aliam
dñi et ſerui· tertiã patris et filij· ¶ Ex his ãt
patere põt: q̊ oportet in domo pfecta eſſe tria
regimĩa· Nam nunq3 eſt dare cõitatẽ aliquam
bene ordĩatã· niſi aliqd ſit ibi dirigẽs ꝛ aliqd
directũ: uel niſi aliqd ſit ibi prĩcipans: et alia
quid obſequẽs: quare cum in cõitate maris et
fẽie mas debet eſſe prĩcipans: et fẽia obſequẽſ
In cõitate uero patriſ et filij· pater debet eſſe
imperãs: et filius otempans· In cõitate q̊de3
dñi et ſerui dñs debet eſſe pcipiens: et ſeruus
miniſtrans et ſeruiẽs in domo pfecta· ut vult

phũs· i· poli· ſunt tria regimĩa· vnũ cõiugale:
ſm qd̃ vir preeſt uxori· aliud paternale: ſm q̊
pater preeſt filio· tertiũ dñatiuũ et deſpoticu3
ſm q̊ dñs preeſt ſeruis· ¶ Uiſo in domo per/
fecta eſſe cõitates tres: et tria regimĩa· de leui
patere põt q̊ ibi oportet eſſe q̃tuor genera per
ſonarũ· Uideret̃ tñ forte alicui ibi debere eſſe
ſex genera perſonarum· ita q̊ prima pſona ſit ibi
vir· ſecunda uxor· tertia pater· quarta fili⁹· qui
ta dñs· ſexta ſeruus· Sed vir pater et dñs vnã
tñ perſonã nominãt· Nam ille idem qui ẽ vir
uxoris eſt pater filiorum· et dñs ſeruorum· pt3 ergo
quot cõitates ſunt in domo perfecta: et quot
regimina· et quot genera perſonarum· De leui er
go patere poteſt quot partes habere dẽat hic
ſecundus liber· in quo tractatur de regimine
domus: Nam cũ in domo perfecta ſunt tria re
gimĩa: oportet hunc librũ tres habere partes
in prima quarum tractet̃ primo de regimine cõ
iugali· in ſecunda de paternali· in tertia de do
minatiuo· hec aũt tria regimina bene cognoſ/
cere maxime decet reges et principes· q2 eis di
ligenter inſpectis magnũ adminiculum habe
bunt ut bene ſciant regere regnũ et ciuitate3·

Q2 homo eſt naturaľr animal cõiu
gale· et q̊ nolentes nubere non vi
uunt ut hoĩes· ſed uel viuũt ut be
ſtie: uel viuũt ut dij· Caplm· vij·

Icebatur in precedenti capitulo tria
eſſe determinãda in hoc ſecũdo libro
in quo agitur de regimĩe domus ſm
q̊ in ipſa domo tria cõtingit eſſe regimĩa· vi/
delicet cõiugale: paternale: et dominatiuũ· In
ter hec aũt regimina primo agendũ eſt de re/
gimĩe coniugali· quia ſm phũm· i· pol· in cõ
munitate domeſtica primũ oportet congrega
re marẽ et feminã· Eſt aũt hic ordo rationabi
lis· Nam primo aliquid generat̃: ſecundo con
ſeruatur in eſſe· tertio perficit̃· et poteſt ſibi ſi
mile pducere· Cõitas ergo maris et fẽie· que
eſt propter generationẽ eſt prima pars dom⁹
et precedit cõitatem dñi et ſerui que eſt pp̃ter
ſalutẽ et ꝯſeruationẽ· et etiã precedit cõitate3
patris et filij· que nõ reſpicit domũ primã uel
domũ quocũq3 mõ ſumptã· ſed domũ habentẽ

eſſe perfectũ· Primo ergo dicendũ eſt de regi
mine cõiugali: qd̃ reſpicit cõitatẽ viri et uxo/
ris q̃3 de regimĩe dominatiuo· qd̃ reſpicit cõita
tem dñi et ſerui: uel q̃3 de regimĩe paternali·
qd̃ reſpicit cõitatẽ patris et filij· In determi/
nãdo aũt de regimĩe ꝯiugali hunc tenebimus
ordinẽ· q2 prĩo dicem⁹ quale ſit ipm̃ ꝯiugium
et quales uxores: et q̃les ciues· etiã maxĩe Re/
ges et prin· deceat ſumere· Deinde oſtendem⁹
qualiter viri ſuas uxores regere dẽant· et ad
quas ꝟtutes et ad que opa eas debeãt ordina
re· In oſtendendo quidẽ quale ſit ipm̃ cõiugi
um prĩo declarandũ occurrit cõiugiũ eſſe ali
qd ſm naturã· ꝛ q̊ homo naturaľr eſt animal
cõiugale· ¶ Sciendũ ergo q̊ phũs· viij· ethi· vo
lens oſtẽdere qualis amicicia ſit viri ad uxo/
rẽ pbat amiciciã illã eſſe ſm naturã· adducẽs
triplicẽ rõem q̊ hõ ſit naturaľr aĩal cõiugale·
Prĩa rõ ſumit̃ ex parte ſocietatis hũane· Se/
cũda ex pte procreationis plis· Tertia ex pte
operum· Probat̃ enĩ in prĩo caplo ſcdi libri ho/
minẽ eſſe naturaľr aĩal ſociale et cõicatiuum·
Cõitas aũt in vita hũana: ut ſupra tangebat̃
ad quadruplex genus reducit̃· q2 quedã eſt cõ
munitas domus: quedã vici: quedã ciuitatis:
quedã regni· Omẽs aũt hee cõitates preſup/
ponũt cõitatẽ domeſticã· cum ergo domus ſit
prior vico: ciuitate: et regno· homo naturaľr
magis eſt animal domeſticũ q̃3 ciuile: Et cõi/
tas domus magis uidet̃ eſſe naturalis ipi ho
mini q̃3 cõitas vici: ciuitatis: ꝛ regni· Nã ſi cõ
ſiderent̃ ea ad que ordinat̃ cõitas domeſtica·
nõ videt̃ habere dubiũ quin cõitas dom⁹ ma
gis ſit naturalis homini q̃3 vici: ciuitatis: et
regni· ordinat̃ enĩ domus ad nutritionẽ: que
maxĩe eſt nccĩa indiuiduo: et que maxĩe expe
dit bono pp̃rio· ordinat̃ etiã ad generationẽ
q̃ maxĩe expedit cõſeruatiõi ſpeciei et bono cõ
muni· Uicus aũt ciuitas et regnũ nõ ſic ĩme/
diate ordinant̃ ad nutritionẽ propter bonu3
pſone pp̃rie: ꝛ ad gñatõ3 pp̃ter ꝯſeruatõ3 ſpẽi
ſicut cõitas dom⁹· nã ſi pdcẽ cõitates ordinãt̃
ad nutritõ3 ꝛ ad gñatõ3: hoc ẽ pūt ex bõitate
earum ꝯſurgit bõitas ipi⁹ dom⁹· ipã enĩ domus
eſt inde melior: ſi eſt in bono vico uel in bona
ciuitate: aut in bono Regno· Si ergo magis

homo eſt naturalr̃ animal domeſticū q̄ȝ politi
cū·cū pria cōitas ipſius dom⁹ ſit cōiunctio vi
ri et uxoris·ſeqtur ex pte ipſius cōitatis hūa/
ne·ꝙ homo magis ſit animal ꝯiugale q̄ȝ polli
ticū:et ꝙ magis ſit cōicatiuū cōitate ꝯiugali:
q̄ȝ cōitate vici ciuitatis et regni·qꝛ dom⁹ cui⁹
regimen primū eſt coniugale:eſt prioꝛ vico re
gno et ciuitate·Hanc aūt ratiōȝ tangit phūs
viij·ethi·dicens·homo enī natura magis eſt
cōiugale animal q̄ȝ politicū·quanto domus ē
prioꝛ et magis neceſſe ciuitati·❡Secūdo hō
eſt naturalr̃ animal ꝯiugale ex pte ꝓcreatōis
prolis·Nā illud maxīe videt̃ naturale·ad qḋ
homo hȝ naturalē impetum·quecūȝ hō et oīa
aīalia naturalr̃ inclinent̃ ut uelit ꝓducere ſi/
bi ſile·qꝛ in hōibus hoc debite fit per ꝯiugiuȝ
hō naturalr̃ eſt animal ꝯiugale·Hāc aūt rōeȝ
tangit phūs·i·poli·et·viii·ethi·vbi ꝓbat cōiu
giū ꝯpetere hōi ſm naturā·qꝛ naturale ē hōi:
et oībus aīalibus·hr̄e naturalē impetū ad pro
ducendū ſibi ſile·❡Tertia ratō ſumit̃ ex pte
opeꝝ·qꝛ ut dicit̃·viii·ethi·ꝯfeſti enī diuiſa ſūt
opa viri et uxoris·opa enī viri vident̃ eſſe in
agēdo:q̄ ſunt fienda extra domū·opa ho uxo
ris in ꝯſeruādo ſupellectilia uel in opando ali
qua intra domū·ponētes ergo ꝓpria ad cōe ut
cū uxoꝛ ꝓpria ſua opa in bonū viri: uel in bo/
nū toti⁹ domus·et vir ꝓpria ſua ordinat ī bo
nū domus et ī bonū uxoris·ſufficiūt ſibi in vi
ta·ut dr̄·viii·ethi·Nā ſic ꝓpria ordinat̃ ad bo
nū cōe facit ad quandā ſufficentiā vite·quare
ſi naturale ē homini hr̄e impetū ad ſufficien/
tiā vite·naturale eſt ei ꝙ uelit eſſe animal cō
iugale·ſed ſi coniugiū eſt quid naturale:ſequi
tur ꝙ fornicatio que ꝯtrariat̃ coniugio ſit vni
uerſaliter a ciuibus vitāda tanq̄ȝ aliqd cōtra
riū rei naturali·quā videlȝ fornicationē ⁊ vni
uerſaliter oēm venereoꝝ uſuȝ illicitū·tāto ma
gis decet eos meliores et virtuoſiores eſſe·
❡His viſis quedā dubitatio uidet̃ ex dictis
oriri·Nā ſi ꝯiugiū eſt hōi naturale: rep̄henſi/
bilis eſt igr̄ quicūq̄ȝ nō dat opaȝ:ut ꝯiugio co
pulet̃·Sed hec dubitatio: ſi conſiderent̃ iam
dicta·de leui refellit̃·Nā ſi naturale ē hōi eſſe
animal ꝯiugale:quicūq̄ȝ rēnuit ꝯiugeȝ ducere
nō viuit ut homo·ſed nō viuere ut hō poteſt
eſſe dupliciter·Uel qꝛ eligit vitā ſupra hoīeȝ
et vult ꝯtinere:ut uacet ꝯtēplationi veritatis·
et opibus diuinis·uel nō viuit ut homo·quia
eligit vitā infra hoīem et uiuit ut beſtia·qua
re ſicut dicebamus de ſocietate politica·uide/
licet ꝙ eligens ſolitudinē et nolens ciuiliter
viuere:uel eſt beſtia:uel eſt deus·Sic et de cō
iugio dicere poſſumus·Nam nolens cōiugali
ter viuere·uel hoc eſt:qꝛ vult liberius fornica
ri·quare eligit ſibi vitā infra hoīeȝ·et ē quaſi
beſtia·uel hoc eſt:qꝛ vult ſe dare ſpeculationi
ueritatis·et diuinis opibus·quare eligit ſibi
vitā ſupra hominē:et eſt quaſi deus·nō nubē
tes ergo ſi dent ſe potioribus bonis q̄ȝ ſint
bona ꝯiugij:licet nō viuant ut hoīes: non tñ
ꝓpter hoc male agunt·qꝛ ſunt quaſi dij:⁊ ſūt
hominibus meliores·

Q̄ꝫ oēs ciues ⁊ maxīe reges et pn·
debeant ſuis ꝯiugibus indiuiſibilr̃
adherere·   Caplm·viij·

Robat aūt phūs:ꝙ decet ꝯiugia idi/
uiſibilia eſſe·Ad qḋ oſtendendū adi/
ducere poſſum⁹ duas vias quas phi
loſophi tetigerūt·Pria via ſumit̃ ex pte fidei·
uel ex pte amicicie naturalis que debet eſſe in
ter virūet uxoꝛē·Secunda ho ex parte prolis
❡Pria via ſic ptȝ:nā cum nunq̄ȝ aliqs fideli
ter amicet̃ alicui:ſi ab amicicia eius diſcedat
ſi inter viꝝ et uxoꝛē debitā fidem:uel fidelem
amiciciā ſalvare uolumus·ne ſit ibi violatō fi
dei:oportet virū indiuiſibilr̃ ſue adherere uxo
ri et ecōuerſo·cū enī inter virū ⁊ uxoꝛē ſit ami
cicia naturalis·ut probatur·viij·ethi·cum nō
ſit naturalis amicicia inter aliquos:niſi obſer
uent ſibi debitam fidem:ad hoc ꝙ coniugium
ſit ſcḋm naturam:et ad hoc ꝙ inter uxorem ⁊
virum ſit amicicia naturalis·oportet ꝙ ſibi in
uicem ſeruent fidem·ita ꝙ ab inuiceȝ non diſ
cedant·❡Hanc autem uidetur tangere Uale
rius maximus in libro de factis memorabili/
bus·capitulo de inſtitutis antiquis ubi ait·
Q̄ꝫ repudium inter uxorem ipſam et virum:
a tempore quo vrbs Romana fuit condita:uſ
q̄ȝ ad centeſimum:et quinquageſimum quoq̄ȝ
annū nulluȝ interceſſit·Primus aūt qui dimi
ſit uxorem ſterilitatis cauſa:fuit ſpurius car/
bilius·qui quanq̄ȝ tolerabili ratiōe motus vi
deretur:reprehenſione tñ non caruit·quia cū
cti arbitrabantur cupiditatē liberoꝝ coniuga
li fidei non debere preponi·Fides ergo ſcḋm
Ualeriū maximū quam obſeruari debet vir ux
ori et econuerſo:videtur eſſe vna cauſa ꝓpter
quā coniugium manere debet indiuiſibile: et
inrepudiatum·Decet ergo oēs ciues cōiungi
ſuis uxoribus indiuiſibiliter abſq̄ȝ repudiatō
ne·tanto magis hoc decet reges et principes
quanto magis in eis relucere debet fidelitas:
et cetere bonitateſ·❡Secunda via ad inueſti
gandum hoc idem ſumit̃ ex parte prolis:Naȝ
licet coniugiū etiam ſi ſit ſterile indiſſolubile
manere debeat·quia cupiditas filioꝝ preponi
non debet fidei coniugali·attñ ſi aſſit ibi bo/
num prolis·quia proles eſt quoddaȝ cōmune
bonum:in quo coniungitur vir et uxoꝛ ratiōe
ipſius prolis decet uxorem viro et econuerſo·
indiuiſibiliter adherere·Uidem⁹ enī ꝙ ſem/
per cōmune bonum eo ꝙ ꝯmune eſt: ꝯiungit
participanteſ bono illo·Sicut ergo ciuitas cō
iungit et continet ciues ipōs ne a ciuilitate re
cedant·eo ꝙ ſit quoddam cōmune bonum ip/
ſorum·ſic filii coniungunt et continent ipſos
parentes:ne ab inuicem recedāt:eo ꝙ ſint qḋ
dam cōe bonum ipſoꝝ·ſemꝑ enim de ratione
cōmunis eſt ꝙ contineat:vniat:et coniungat
ſicut de ratione ꝓprii eſt ꝙ diuidat et diſtin/
guat·Hanc aūt ratiōȝ tangit phūs·viij·ethi·
dicens ꝙ quia cōe continet et coniungit·filij
eo ꝙ ſint ꝯmune bonum utrorūq̄ȝ ꝯiugiuȝ vi/
detur eſſe cauſa quare ſit ipſoꝝ coniūctio·Uñ
ſubdit ꝙ ſteriles citius diſſoluūtur·dicit autē
ſteriles citius diſſolui:non qꝛ licita ſit diſſolu
tio coniugij etiam ſi non adſit illi fecunditas
filiorum ut ſuperior ratio plenius oſtendebat
Attñ ſi in coniugio aſſit ibi bonū prolis non
ſolum ex fide que in coniugio eſt ſeruanda:in
clinantur coniuges:ut ſibi inuicem inſepabi/
liter adhereant inclinantur ex ipſa prole:que
eſt ipſoꝝ ꝯmune bonum·ꝓmo eo ipſo ꝙ aliq
ſunt amici vniuo habent quandam inclinati
onē ut ſint amici inter ſe·parentes qui natura
liter diligunt ſuā prolem ex dilectione natura
li quā habent ad ipſam·augmentat̃ eoꝝ ami/
cicia naturaliſ:Sed cū oīs amoꝛ vim quandā
vnitiuā dicat augmentato amore propter pro
lem genitam·augmentat̃ eoꝝ propoſitum ut
velint inſepabiliter permanere·Patet ergo ꝙ
decet oēs ciueſ non ſolū propter bonū fidei cō
iugalis ſed etiam ꝓpter ipſam prolē:ad quam
ordinat̃ coniugiū inſepabiliter conuiuere ſu/
is uxoribus·Tanto hoc magis decet reges et
pricipes quanto de prole ſuſcepta pre omibuſ
alijs debēt diligentiorē habere curaȝ·Incura
enī regie prolis plus poteſt inferre nocumen
ti ipſi regno:q̄ȝ incura cuiuſcūq̄ȝ alteriuſ·qua
re ſi amoꝛ et diligentia circa prolem facit ma/
iorē vnionem coniugū: quanto maioꝛ cura et
diligentia adhibenda eſt circa prolem regiam
q̄ȝ circa alias·tanto magis decet reges et pri/
cipes q̄ȝ diu ſue uxores vixerunt:eis inſepabi/
liter adherere·

Q̄ꝫ omēs ciues et maxime reges et
principes vna ſola vxore debēt eſſe
contenti·   Caplm·ix·

Pud aliquas ſectas nō reputat̃ ꝯtra
dictamē rōis ꝙ vnius et eiuſdē ſimr̃
plures exiſtāt uxores·ſed ꝙ recta rō
dcēt quoſlibȝ ciueſ:⁊ maxīe reges et pn·vnica
coniuge debere eſſe contentos:triplici via ve
nari poſſumus·Prima ſumit̃ ex parte ipſius
viri·Secunda ex pte ipſius uxoris·Tertia eſt
ex pte prolis·❡Prima via ſic ptȝ·Nam ſicut
pl̄alitas ciboꝝ ꝓuocat ad nimiā repletōȝ·Sic
pluralitas mulieꝝ ꝓuocat ad nimiā cōcupiſ:
centiā venereoꝝ·quare cum hmōi concupiſcē
tie:ſi fortes ſint obnubilant mentē et rationeȝ
ꝑcutiunt·Si indecens eſt oībus ciuib⁹ nimis
vacare venereis et retrahere ſe ab actib⁹ pru/
dentie et ab opibus ciuilibus·Indecens ē eos
plures habere coniuges·tñ tanto hoc indecēs
eſt magis regibus et prin·quanto plus in eis
vigere debet prudētia et intellectus·et quāto
plus vacare debēt et magis eſſe ſolliciti circa
opa ciuilia et circa ſalutem regni: quā aliqui
alioꝝ:ne ergo ꝑ nimiā opam venereoꝝ nimis

retrabant̃ ab hm̃oi cura: indecẽs eſt eos plea
hr̃e uxores. ¶ Secunda via ſumit̃ ex pte ipſiuſ
vxoris. Nam ſicut ex pte viri indecẽs eſt uxoꝝ
pl'alitas: ne ꝓpter nimiã opam venereoꝝ vir
a cura debita retrahat̃. Sic hoc indecẽs eſt ex
parte uxoris: ne uxor a ſuo ꝯiuge nõ debite di
ligatur. Nã inter uxorẽ et virũ deb; eſſe amor
magnus q: inter eos: ut ꝓbat̃. viij. ethi. eſt a/
micicia excellens et natural'. ſed cũ excellens a
mor nõ poſſit eſſe ad plures. ut vult phũs. ix.
ethi. indecens ẽ eos quoſcũqꝫ viros uel ciues
plures hr̃e uxores. q: ut eas nõ tãta amicicia
diligerẽt: quãta inter tãtas cõiuges eſſe deb;
maxie tñ hoc indecenſ eſt regib⁹ et prin. quia
ne indebite vtant̃ venereis eos et ſuas ꝯiugeſ
maxie reſeruari debet amor debit⁹ cõiugalis.
¶ Quarta via ad inueſtigandũ hoc idẽ ſumi/
tur ex nutritione filioꝝ. Nã cu; ꝯiugiũ ſit q̃d
naturale: qũo debito mõ fieri debeat maxĩe in
ueſtigari põt per ea q̃ in alijs aĩalibus conſpi
cimus. Uidem⁹ aũt ut cõiter alij doctores tra
dunt: ꝙ in aliq̃bus aĩalibus ſola femella ſuffi
cit ad nutritionẽ filioꝝ. ut pt; in canibus: in
gallinis et in pl'ibus alijs aĩalibus. quare cu;
cõiunctio maris et feĩe in oĩbus aĩalibus ordi
net̃ ad bonũ prolis: in illis aĩalibus: in q̃bus
ſola feĩa ſufficit ad nutritionẽ filioꝝ. nõ refert
vtrũ vnus maſculus pl'ibus coniungat̃ femell'
nec etiã refert: vtrũ durante ptu maſculus cõ
uiuat feĩe. ſed ſola feĩa nõ ſufficit ad pſtandũ
filijs debitũ nutrimentũ: vnus maſculus non
adheret niſi vni feĩe. et q̃ diu durat tp̃s ptus
ꝓpter nutritionẽ filioꝝ. ut pt; in colũbis et ĩ
alijs pl'ibus generib⁹ auiũ. que alternati oua
fouent: et onerũ filioꝝ ptem portat femella: ⁊
partẽ maſculus. Cũ igit̃ ad ſupportandũ one
ra cõiugij in hõibus nõ ſufficiat ſola femina
naturale eſt hõibus ut vnus vir uni mulieri:
nubat. ea enĩ naturalia iudicare debemuſ que
ſunt ut in pluribus: ut naturale eſt homini ꝙ
ſit dexter. licet cõtingat aliquos eſſe ſiniſtros
Sic q: ut in pluribus ſola feĩa non põt porta/
re onera matrimonij. nec ſufficit ad preſtan/
dũ filijs oĩa neceſſaria et debitũ nutrimentũ
¶ Licet ergo forte alique mulier eſ quia facul
tatibus habundant: ſufficerẽt ad preſtandum
filijs debitum nutrimentũ: q: tñ naturale nõ
eſt iudicandũ illud quod eſt ut in paucioribꝰ.
Sed quod eſt ut in pluribus: reliquũ eſt: ut in
hominibus iudicetur quid naturale. ut tam
mas q̃ femina ſupportent onera filiorum.
Sed cum in alijs animalibus: in quibus tam
mas q̃; femina ſupportant onera filiorum. q̃;
diu filij indigent parentibus. Naturale ſit ut
vnus maſculus vni adhereat femine. ſequitur
in hõibus eſſe quid naturale: ut q̃; diu filij ĩ
digẽt pntib⁹: tã diu vnus maſculus vni femi/
ne per coniugium copuletur. Sed filij q̃; diu
viuunt indigent ope parentum. decens eſt ut
ſemper per coniugium humanum vnus maſ/
culus vni ſoli femine copuletur. Non enim ſic
eſt de hominibus ſicut de animalibus alijs. q:
eis natura ſufficienter parat victum. ut ſupra
in primo capitulo huius ſecundi libri pleniuſ
dicebatur. Poſtquã ergo pulli auium appoſue
runt debitas pennas: et peruenerunt ad debi
tum incrementum: per ſeipſos poſſunt ſibi de
bitum cibum querere. et non ulterius egent
ope parentum. quia in talibus ſufficit: ꝙ du/
rante tempore partus maſculus conuiuat fe/
mine: et vnus vni adhereat. Sed cum homĩes
toto tempore vite ſue egeant opibus et facul/
tatibus parentum: quia eis cibus congruus:
non ſufficienter a natura paratur. Sic ſe de/
bent habere mas et femina per coniugium in
hominibus. ſicut in auibus alternatim ſup/
portantibus onera filiorum ſe habent maſcu/
lus et femina tempore partus. Sed cum dictũ
ſit ꝙ toto tempore partus in huiuſmodi aui/
bus maſculus ſimul conuiuat femine: et vnus
vni adheret. Sequitur ꝙ in hominibus: per
totam vitam coniuges ſimul ꝯuiuant: et vnuſ
quidem vni adhereat. quare ſi nolentes ad/
herere coniugio: decens eſt eos adherere ſecũ
dum modum et ordinem naturalem. decet om
nes ciues vna ſola uxore eſſe contentos. Et
tanto magis hoc decet reges ⁊ principes: quã
to decet eos meliores eſſe aliis: et magis ſe/
qui ordinem naturalem. Patet ergo ꝙ non ſo/
lum ex parte viri et vxoris: ſed etiam ex parte
prolis: vir non niſi vni femine debet per con/
iugium copulari.

Q꜡ coniuges omnium ciuium. et maxime regum et principum vno viro debent eſſe cõtente. Cap. x.

Uãuis apud aliquas ſectas: ut apud
ſarracenos: et apud forte aliquas ali
as barbaras nationes nõ reputet̃ in
congruũ vnum virũ: etiam ſimul habere plu/
res uxores. apud nullas tñ gentes ſm quaſcũ
q̃ leges viuentes nunq̃ hoc fuiſſe indultum
ut ſimul vna mulier pluribus uiris per coniu
giũ copuletur. magis enĩ repugnat apparẽti/
bus et hijs ad que ꝯiugium ordinat̃ vnam fe
minã ſimul pluribus nubere uiris: q̃ vnũ vi/
rum pluribus feĩs. ꝑmo ⁊ in lege diuina ut in
ueteri teſtamẽto ex aliqua diuina diſpẽſatiõe
uel propter aliquã figuram et ſignationẽ legi
mus vnius uiri plures fuiſſe uxores. tñ ꝙ re
peritur in paucis: uel ꝙ repitur in aliquo cãu
uel ex aliqua rationabili cauſa permiſſum: cõ
munẽ legem turbare nõ debet: ſm enĩ cõmu/
ne dictamen rationis deteſtabile eſt vnum vi
rum ſimul plures habere uxores. deteſtabili⁹
tñ eſſet ſi vna feĩa per coniugiũ ſimul pluri/
bus copularet̃ uiris. Coniugiũ enĩ ad quatu/
or cõparari poteſt. ex quibus ſumi poſſũt qua
tuor rationes per quas inueſtigare poſſumuſ
oĩno deteſtabile eſſe una; feĩam nuptam eſſe
pluribus uiris. In coniugio enĩ primo reſer/
uatur ordo naturalis. Nam naturale eſt femi
nã eſſe ſubiectam uiro. eo ꝙ uir prudentia et
intellectu ſit preſtantior ipſa. Secundo ex cõ/
iugio conſurgit pax et amicicia. multas enim
guerras et multas diſcordias ſedari uidemuſ
eo ꝙ inter partes contrahuntur coniugia.
Tertio ex coniugio oritur ipſa proles: ordina
tur enĩ coniugiũ non ſolum ad cõſeruatione;
ordinis naturalis et ad debitã pacẽ. ſed etiam
ordinat̃ ad ꝓcreatiõ; filioꝝ. Quarto ſicut or
dinat̃ cõiugiũ ad filioꝝ ꝓcreationẽ: ſic ordi/
nat̃ ad eoꝝ debitã nutritionẽ. Incõueniens
eſt ergo unã coniugẽ eſſe pluriũ uiroꝝ: q: per
hoc oĩa p̃dicta. iiij. impediunt̃. Tollet̃ enĩ ex
hoc natural' ordo nõ reſultabit inde pax et cõ
cordia: ſ; magis diſſenſio et inimicicia. nõ erit
debita ibi ꝓcreatio filioꝝ. nõ tribuet̃ filijs de
bitũ nutrimẽtũ. ¶ Q꜡ aũt ex hoc tollat̃ natura
lis ordo: uidere nõ eſt difficile. nã ſm ordine;
nãlem ut pt; p phm̃ in poli. ſemꝑ uir d; eſſe p̃
eminẽs. mulier xo d; eſſe ſubiecta: Rurſus ſ;
ordinẽ naturalẽ in eis de opibus nullus eque
ꝑ ſe duob⁹ uel pl'ibus põt eſſe ſubiectus. ſi enĩ
aliqua pſona duob⁹ ſubiicit̃ hoc nõ eſt eque
per ſe: ſed hoc eſt q: vnus ad altũ ordinat̃. ut
ſi ciuis ſubijcit̃ propoſito et regi oportet ꝓpo
ſitũ illũ ad regẽ ordinari et eſſe ſub ipſo: repu
gnat ergo ordini naturali eundẽ duobus eſſe
ſubiectũ. quare ſimiliter debet eſſe ſubiecta vi
ro. ex quo totã ſui corpis ptãtem vni viro tri/
buit. contra ordinẽ naturalẽ eſt ut viro alteri
ſit ſubiecta. Nam et ſi idẽ põt dñari pluribus
ut plures ſunt: eundẽ tamẽ obedire pluribus
principantibus: ut plures ſunt ſm naturalem
ordinẽ eſſe non põt. Quare ⁊ ſi deteſtabile eſt
plures feminas cõiuges eſſe vnius. vnam tñ
nubere ſimul viris pluribus deteſtabili⁹ eſſe
debet. Decet ergo coniuges oĩum ciuium vno
uiro eſſe contentas. multo magis tñ hoc dec;
coniuges regum et principũ. quia in eoꝝ con
iugio magis q̃ in alio decet naturalẽ ordine;
conſeruare. ¶ Secundo hoc idem inueſtigari
põt ex ipſa pace et cõcordia ad quã coniugiu;
ordinat̃. Nã cum q̃libet moleſte ferat ſi ĩ vſu
ſue rei delectabilis impedit̃ abſqꝫ diſſenſione
⁊ diſcordia eſſe nõ põt: ſi vna feĩa per cõiugiũ
pl'ib⁹ copl'aret̃ viris. cũ enĩ vnus illoꝝ in vſu
rei delectabilis alterũ ĩpediret: inter eos guer
ra et inimicicia oriret̃. ꝑmo quilibet illoꝝ viro
rũ contra parẽtes et cõſanguineos uxoris ad
inimiciciã moueret̃: eo ꝙ ſuam coniugẽ alteri
viro per coniugiũ ſubiecerũt. Ex cõiugio igi
tur q̃d ordinat̃ ad pacẽ et ad amiciciam lis et
diſcordia oriret̃ quare decet coniuges oĩu; ci
uiũ vno uiro eſſe ꝯtẽtas. tãto tñ hoc magiſ de
cet cõiuges regũ et princi. quãto lis et diſcor/
dia p̃ncipantiũ eſt piculoſior et magis cauẽda
q̃ oĩu; alioꝝ. ¶ Tertio hoc idẽ pt; ex g̃natio
ne ꝓlis: ad quã ꝯiugiũ ordinat̃. impedit̃ eni;
ipſa fecũditas filioꝝ: ſi vna feĩa pl'ibus ꝯiũga
tur viris. vñ et meretrices ꝯſpicimus eſſe ma
gis ſteriles q̃ alias mł'ieres. igr̃ ex pte ꝓcrea/
tionis filioꝝ oĩno indecens eſt vnã feminam.

retrahant ab hmõi cura: indecẽs eſt eos pl'es
hr̃e uxores. ¶ Secunda via ſumit̃ ex pte ipſius
vxoris. Nam ſicut ex pte viri indecẽs eſt uxoꝝ
pl'alitas: ne ꝑpter nimiã opam venereoꝝ vir
a cura debita retrahat̃. Sic hoc indecẽs eſt ex
parte uxoris: ne uxor a ſuo ꝯiuge nõ debite di
ligatur. Nã inter uxorẽ et virũ debꝫ eſſe amor
magnus q̃ inter eos: ut ꝓbat̃. viij. ethi. eſt a/
micicia excellens et natural'. ſed cũ excellens a
mor nõ poſſit eſſe ad plures. ut vult phũs. ix.
ethi. indecens ẽ eos quoſcũqꝫ viros uel ciues
plures hr̃e uxores. q̃ ut eas nõ tãta amicicia
diligerẽt: quãta inter tãtas cõiuges eſſe debꝫ
maxĩe tñ hoc indecenſ eſt regib⁹ et prin. quia
ne indebite vtant̃ venereis eos et ſuas ꝯiugeſ
maxĩe reſeruari debet amor debit⁹ cõiugalis.
¶ Quarta via ad inueſtigandũ hoc idẽ ſumi/
tur ex nutritione filioꝝ. Nã cuꝫ ꝯiugiũ fit qd
naturale: qũo debito mõ fieri debeat maxĩe in
ueſtigari põt per ea q̃ in alijs aĩalibus conſpi
cimus. Uidem⁹ aũt ut cõiter alij doctores tra
dunt: q̄ in aliqbus aĩalibus ſola femella ſuffi
cit ad nutritionẽ filioꝝ. ut pꝫ in canibus: in
gallinis et in pl'ibus alijs aĩalibus. quare cuꝫ
cõiunctio maris et feĩe in oĩbus aĩalibus ordi
net̃ ad bonũ prolis: in illis aĩalibus: in qbus
ſola feĩa ſufficit ad nutritionẽ filioꝝ. nõ refert
vtrũ vnus maſculus pl'ibus coniungat̃ femell'
nec etiã refert: vtrũ durante ptu maſculus cõ
uiuat feĩe. ſed ſola feĩa nõ ſufficit ad pſtandũ
filijs debitũ nutrimentũ: vnus maſculus non
adheret niſi vni feĩe. et q̃ꝫ diu durat tp̃s ptus
ꝑpter nutritionẽ filioꝝ. ut pꝫ in colũbis et ĩ
alijs pl'ibus generib⁹ auiũ. que alternatĩ oua
fouent: et onerũ filioꝝ ptem portat femella: ⁊
partẽ maſculus. Cũ igit̃ ad ſupportandũ one
ra cõiugij in hõibus nõ ſufficiat ſola femina
naturale eſt hõibus ut vnus vir uni mulieri:
nubat. ea enĩ naturalia iudicare debemuſ que
ſunt ut in pluribus: ut naturale eſt homini q̄
ſit dexter. licet cõtingat aliquos eſſe ſiniſtros
Sic q̃ ut in pluribus ſola feĩa non põt porta/
re onera matrimonij. nec ſufficit ad preſtan/
dũ filijs oĩa neceſſaria et debitũ nutrimentũ
¶ Licet ergo forte alique mulieres quia facul
tatibus habundant: ſufficerẽt ad preſtandum
filijs debitum nutrimentũ: q̃ tñ naturale nõ
eſt iudicandũ illud quod eſt ut in paucioꝛib⁹.
Sed quod eſt ut in pluribus: reliquũ eſt: ut in
hominibus iudicetur quid naturale. ut tam
mas q̃ꝫ femina ſupportent onera filiorum.
Sed cum in alijs animalibus: in quibus tam
mas q̃ꝫ femina ſupportant onera filiorum. q̃ꝫ
diu filij indigent parentibus. Naturale ſit ut
vnus maſculus vni adhereat femine. ſequitur
in hõibus eſſe quid naturale: ut q̃ꝫ diu filij ĩ
digẽt pntib⁹: tã diu vnus maſculus vni femi/
ne per coniugium copuletur. Sed filij q̃ꝫ diu
viuunt indigent ope parentum. decens eſt ut
ſemper per coniugium humanum vnus maſ/
culus vni ſoli femine copuletur. Non enim ſic
eſt de hominibus ſicut de animalibus alijs. q̃
eis natura ſufficienter parat victum. ut ſupra
in primo capitulo huius ſecundi libri pleniuſ
dicebatur. Poſtquã ergo pulli auium apposue
runt debitas pennas: et peruenerunt ad debi
tum incrementum: per ſeipſos poſſunt ſibi de
bitum cibum querere. et non ulterius egent
ope parentum. quia in talibus ſufficit: q̄ du/
rante tempore partus maſculus conuiuat fe/
mine: et vnus vni adhereat. Sed cum homĩes
toto tempore vite ſue egeant opibus et facul/
tatibus parentum: quia eis cibus congruus:
non ſufficienter a natura paratur. Sic ſe de/
bent habere mas et femina per coniugium in
hominibus. ſicut in auibus alternatim ſup/
portantibus onera filiorum ſe habent maſcu/
lus et femina tempore partus. Sed cum dictũ
ſit q̄ toto tempore partus in huiuſmodi aui/
bus maſculus ſimul conuiuat femine: et vnus
vni adheret. Sequitur q̄ in hominibus: per
totam vitam coniuges ſimul ꝯuiuant: et vnuſ
quidem vni adhereat. quare ſi nolentes ad/
herere coniugio: decens eſt eos adherere ſecũ
dum modum et ordinem naturalem. decet om
nes ciues vna ſola uxore eſſe contentos. Et
tanto magis hoc decet reges ⁊ principes: quã
to decet eos meliores eſſe aliis: et magis ſe/
qui ordinem naturalem. Patet ergo q̄ non ſo/
lum ex parte viri et vxoris: ſed etiam ex parte
prolis: vir non niſi vni femine debet per con/
iugium copulari.

Q꞉ coniuges omnium ciuium. et
maxime regum et principum vno
viro debent eſſe cõtente. Cap. x.

Uãuis apud aliquas ſectas: ut apud
ſarracenos: et apud forte aliquas ali
as barbaras nationes nõ reputet̃ in
congruũ vnum virũ: etiam ſimul habere plu/
res uxores. apud nullas tñ gentes ſm quaſcũ
q̃ꝫ leges viuentes nunq̃ꝫ hoc fuiſſe indultum
ut ſimul vna mulier pluribus uiris per coniu
giũ copuletur. magis enĩ repugnat apparẽti/
bus et hijs ad que ꝯiugium ordinat̃ vnam fe
minã ſimul pluribus nubere uiris: q̃ꝫ vnũ vi/
rum pluribus feĩs. ymo ⁊ in lege diuina ut in
ueteri teſtamẽto ex aliqua diuina diſpẽſatiõe
uel propter aliquã figuram et ſignationẽ legi
mus vnius uiri plures fuiſſe uxores. tñ q̄ re
peritur in paucis: uel q̄ repitur in aliquo cãu
uel ex aliqua rationabili cauſa permiſſum: cõ
munẽ legem turbare nõ debet: ſm enĩ cõmu/
ne dictamen rationis deteſtabile eſt vnum vi
rum ſimul plures habere uxores. deteſtabili⁹
tñ eſſet ſi vna feĩa per coniugiũ ſimul pluri/
bus copularet̃ uiris. Coniugiũ enĩ ad quatu/
or cõparari poteſt. ex quibus ſumi poſſũt qua
tuor rationes per quas inueſtigare poſſumuſ
oĩno deteſtabile eſſe unaꝫ feĩam nuptam eſſe
pluribus uiris. In coniugio enĩ primo reſer/
uatur ordo naturalis. Nam naturale eſt femi
nã eſſe ſubiectam uiro. eo q̄ uir prudentia et
intellectu ſit preſtantior ipſa. Secundo ex cõ/
iugio conſurgit pax et amicicia. multas enim
guerras et multas diſcordias ſedari uidemuſ
eo q̄ inter partes contrahuntur coniugia.
Tertio ex coniugio oritur ipſa proles: ordina
tur enĩ coniugiũ non ſolum ad cõſeruationeꝫ
ordinis naturalis et ad debitã pacẽ. ſed etiam
ordinat̃ ad ꝓcreatiõꝫ filioꝝ. Quarto ſicut or
dinat̃ cõiugiũ ad filioꝝ ꝓcreationẽ: ſic ordi/
nat̃ ad eoꝝ debitã nutritionẽ. Incõueniens
eſt ergo unã coniugẽ eſſe pluriũ uiroꝝ: q̃ per
hoc oĩa pdicta. iiij. impediunt̃. Tollet̃ enĩ ex
hoc natural' ordo nõ reſultabit inde pax et cõ
cordia: ſꝫ magis diſſenſio et ĩimicicia. nõ erit
debita ibi ꝓcreatio filioꝝ. nõ tribuet̃ filijs de
bitũ nutrimẽtũ. ¶ Q꞉ aũt ex hoc tollat̃ natura
lis ordo: uidere nõ eſt difficile. nã ſm ordineꝫ
nãlem ut pꝫ ꝑ phm̃ in poli. ſemꝑ uir dꝫ eſſe p̃
eminẽs. mulier xͦo dꝫ eſſe ſubiecta: Rurſus ſꝫ
ordinẽ naturalẽ in eis de opibus nullus eque
ꝑ ſe duob⁹ uel pl'ibus põt eſſe ſubiectus. ſi enĩ
aliqua pſona duob⁹ ſubiicit̃ hoc nõ eſt eque
per ſe: ſed hoc eſt q̃ vnus ad altũ ordinat̃. ut
ſi ciuis ſubijcit̃ propoſito et regi oportet ꝓpo
ſitũ illũ ad regẽ ordinari et eſſe ſub ipſo: repu
gnat ergo ordini naturali eundẽ duobus eſſe
ſubiectũ. quare ſimiliter debet eſſe ſubiecta vi
ro. ex quo totã ſui corpis ptãtem vni viro tri/
buit. contra ordinẽ naturalẽ eſt ut viro alteri
ſit ſubiecta. Nam et ſi idẽ põt dñari pluribus
ut plures ſunt: eundẽ tamẽ obedire pluribus
principantibus: ut plures ſunt ſm naturalem
ordinẽ eſſe non põt. Quare ⁊ ſi deteſtabile eſt
plures feminas cõiuges eſſe vnius. vnam tñ
nubere ſimul viris pluribus deteſtabili⁹ eſſe
debet. Decet ergo coniuges oĩum ciuium vno
viro eſſe contentas. multo magis tñ hoc decꝫ
coniuges regum et principũ. quia in eoꝝ con
iugio magis q̃ꝫ in alio decet naturalẽ ordineꝫ
conſeruare. ¶ Secundo hoc idem inueſtigari
põt ex ipſa pace et cõcordia ad quã coniugiuꝫ
ordinat̃. Nã cum qlibet moleſte ferat ſi ĩ vſu
ſue rei delectabilis impedit̃ abſqꝫ diſſenſione
⁊ diſcordia eſſe nõ põt: ſi vna feĩa per cõiugiũ
pl'ib⁹ copl'aret̃ viris. cũ enĩ vnus illoꝝ in vſu
rei delectabilis alterũ ĩpediret: inter eos guer
ra et inimicicia oriret̃. ymo quilibet illoꝝ viro
rũ contra parẽtes et cõſanguineos uxoris ad
inimiciciã moueret̃: eo q̄ ſuam coniugẽ alteri
viro per coniugiũ ſubiecerũt. Ex cõiugio igi
tur qd ordinat̃ ad pacẽ et ad amiciciam lis et
diſcordia oriret̃. quare decet coniuges oĩuꝫ ci
uiũ vno uiro eſſe ꝯtẽtas. tãto tñ hoc magiſ de
cet cõiuges regũ et princi. quãto lis et diſcor/
dia pncipantiũ eſt piculoſior et magis cauẽda
q̃ꝫ oĩuꝫ alioꝝ. ¶ Tertio hoc idẽ pꝫ ex gñatio
ne ꝓlis: ad quã ꝯiugiũ ordinat̃. impedit̃ eniꝫ
ipſa fecũditas filioꝝ: ſi vna feĩa pl'ibus ꝯiũga
tur viris. vñ et meretrices ꝯſpicimus eſſe ma/
gis ſteriles q̃ꝫ alias mlieres. igĩ ex pte ꝓcrea/
tionis filioꝝ oĩno indecens eſt vnã feminam

plures habere viros·naꝫ ſi vnus maſculus po
teſt plures fecũdare feĩas·vna tñ feĩa non ſuſ
fecũdari poteſt a pluribus viris·ꝑmo ĩpedit̃
fecũditas eiꝰ ex pluralitate viroꝝ·quare ſi cõ
iugiũ pricipaliter ordinat̃ ad bonũ ꝓlis·De-
cet cõiuges oĩum ciuiũ:ne ĩpediatur eaꝝ fecũ
ditas vno viro eſſe cõtentas·tanto tñ hoc ma
gis decet reguꝫ et principuꝫ coniuges· quãto
in tali coniugio ꝑiculoſior eſt ſterilitas filioꝝ
Diligenter ergo aduertere debent ſingule mu
lieres:que ſuis viris per cõiugiũ copulentur·
quãta diligentia debeant ad ſuã pudiciciã ob
ſeruare·et quãto conatu fidẽ ſuis viris obſer-
uent·q2 ſi eſſe non põt et deteſtabile eſt·etiam
per coniugiũ feĩaꝫ viuente viro ſuo: viro aliõ
copulari·magis deteſtabile eſt alicui viro for-
nicarie cõmiſcere·❡ Quarto hoc inueſtigare
poſſumus ex filioꝝ debito nutrimẽto· Naꝫ ex
hoc parentes ſollicitant̃ circa pueros·q2 firmi
ter credunt eos eſſe eoꝝ filios·qcquid ergo ĩ-
pedit certitudinẽ filioꝝ:ĩpedit ne patres dili-
genter eis ꝓuideant in hereditate et in debi-
to nutrimẽto·Sed ſi vna feĩa pluribus nubat
viris:patres de ſuis filijs certi eſſe nõ poterũt
quare nõ adhibebunt illã diligentiã quã de-
bent ut ſuis filijs debite in nutrimẽto et in he
reditate ꝓuideant· Deteſtabile eſt ergo vnuꝫ
virum plures hr̃e uxores·ſed deteſtabilius eſt
vnã uxorẽ plures habere viros·q2 per hoc ma
gis impedit̃ certitudo filioꝝ· q̃re ſi decet oẽs
ciues certos eſſe de ſuis filijs·ut eis diligẽter
prouideãt in hereditate et in nutrimẽto·decet
cõiuges oĩum ciuiũ vno viro eſſe cõtentas·tã
to tñ hoc magis decet coniuges regũ et pñci
pum quantũ incura circa eoꝝ filios periculo
ſior eſt q̃ꝫ incura aliorum·

Q̃ decet oẽs ciues·et maxĩe omẽs
reges ⁊ principes nõ ducere coniu
ges ſibi nimia cõſanguineitate cõ-
iunctas· Caplm̃·xi·

Rederet forte aliquis:dũ tñ vna feĩa
per coniugiũ vni copulet̃ viro·licitũ
eſſet illud coniugiũ cuiuſcũq3 gene-
ris:uel cuiuſcũq3 conſanguinitatis eſſe hẽant
vir et uxor·ſed ꝙ hoc ſit ꝯtra rõis dictamen ꝙ
cũ pñtibus et ꝯſanguineis nimia cõſanguinei
tate ꝯiunctis nõ ſit ineundũ ꝯiugiũ: triplici
via venari poſſumuſ· Pr̃ia ſumit̃ ex debita re
uerẽtia que eſt pñtibus et ꝯſanguineis exhi-
benda·Secũda ex bono qđ ex ꝯiugio ꝯſurgit·
Tertia ex malo qđ inde vitat̃· ❡ Pr̃ia via ſic
ptꝫ·Naꝫ cũ ex naturali ordĩe dẽamus pñtibus
debitã ſubiectiõꝫ·et cõſanguineis debitã reue
rentiã·cũ hmõi reuerẽtia debita non reſerue-
tur inter virũ et uxorẽ·ꝓpter ea que inter eos
mutuo ſunt agenda:dictat naturał ratio:que
nimis ꝓpinqua ex ſuo genere nõ eſt per ꝯiugi
um ſociãda·ꝑmo adeo videt̃ hoc naturali rõi
ꝯſentaneũ ꝙ vix ſint alique gẽtes nõ exceptu-
antes pſonas aliq̃s a cõiugio ꝯtrahendo·Vñ
et phũs poli·ij·ſola ratiõe naturali ductus ex
ceptuat:pſonas aliquas a cõtractione ꝯnubij
nunq̃3 enĩ fuit licitũ alicui:et apud nullas gẽ
tes ꝑmiſſum inuenimus:ut qs cũ matre ꝯtra
heret· Nam uxor debet eſſe ſubiecta viro·incõ
ueniens aũt eſſet ſic matrẽ filio eſſe ſubiectaꝫ·
Non licet ergo filijs ꝯtrahere cum parẽtibus:
propter mutuã reuerentiã quã ſibi inuicẽ de-
bent·Sic etiã non licet eis contrahere cũ con-
ſanguineis alijs.ſi ſint eis nimia conſangui-
neitate coniuncti·niſi in diſpenſatione ⁊ in ca
ſu: Nam ꝓpter aliqđ magnũ bonum qđ inde
poſſet conſurgere:conceditur aliquãdo alicui
in aliquo caſu·ꝙ ꝯmuniter alijs denegatur·
ratione ergo reuerentie debite conſanguineiſ
que in agendis inter coniuges congrue reſer-
uari non poſſunt·niſi ex diſpenſatione et ĩ ca-
ſu inter perſonas nimia conſanguineitate cõ-
iunctas non ſunt connubia contrahenda·
Decet ergo omnes ciues non contrahere con
iugia cum quibuſcunq3 perſonis· tanto tamẽ
hoc magis decet Reges et principes· quanto
magis eos obſeruare decet ordinem naturalẽ·
❡ Secunda via ad inueſtigandum hoc idem
ſumitur ex quodam bono quod in matrimo-
nio conſurgit· Dicebatur enim in precedenti
caplõ ꝙ ex contractiõe coniugij inter ipſos cõ
trahentes oritur pax et concordia· Sed cum
inter conſanguineos ex ipſa proximitate car-
nis ſufficiens quidem amicicia eſſe videatur
dictat naturalis ratio coniugia ꝯtrahẽda eſſe
inter illos:qui non ſunt nimia ꝯſanguineita-
te coniuncti:ut quos carnis coniũctio per di-
lectionẽ et amiciciã non coniũgit: ꝯiungat cũ
tractio copule coniugalis· Decet ergo oẽs ci-
ues non contrahere cũ pſonis nimia conſang
uineitate coniũctis·magis tñ hoc decet reges
et principes·q2 quanto ſunt in maiori ſtatu ⁊
in altiori gradu·tanto magis egent affinitate
et amicicia alioꝝ· Nam ſm phũm in ethi·quã
to arbor eſt altior:tanto magiſ indiget ſuſten
tamentis:ne quatiat̃ a vento· Reges ergo et
principes quanto in altiori gradu exiſtunt:tã
to indigent hr̃e maiores et plures:taꝫ affines
q̃3 conſanguineos et amicoſ·❡ Tertia via ad
inueſtigandũ hoc idẽ ſumit̃ ex malo qđ ꝑ con
iugiũ vitat̃·Per coniugiũ enĩ non ſolũ produ
cit̃ bonũ prolis:ſed etiã uitat̃ intẽperãtie ma
lum·qui enĩ caſtitatẽ ſeruare non poſſunt:ne
ſint nimis intꝑati quibuſlibet feĩs ſe miſcẽdo
expedit eis inire connubia·ut vna uxore con-
tenti ab intꝑantia retrahant̃· cum enĩ concu-
piſcentie carnis ſi nimie ſint:rationẽ ꝑcutiãt
ut ſupra pluries diximꝰ· expedit quibuſlibet
volentibuſ vigere ratione et intellectu non ni
miã operã dare venereis·cũ ergo ad perſonas
nimia affinitate coniũctas habeat̃ naturalis
amor:ſi ſupra amorẽ illum ſupaddat̃ amicicia
coniugalis·inter coniuges ſic ſe habẽtes tãta
multiplicaret̃ dilectio ꝙ oporteret eos nimiũ
uacare venereis·Decet ergo oẽs ciues non in
ire connubia cũ perſonis nimia conſangui-
tate coniũctis:ne dando nimis operã venere-
is percutiat̃ eoꝝ ratio:et retrahantur a curis
debitis et a ciuilibus opibꝰ· Tanto hoc ergo
magis decet reges et pñcipes·quanto ipĩ pluſ
uigere debent prudentia et intellectu·et quan
to maius periculũ poteſt regno conſurgere·ſi
reges et principes circa ſalutẽ regni ⁊ circa ci
uilia opera non diligẽter intendãt· In nimis
ergo ꝓpinquo gradu conſanguineitatis non
eſt matrimoniũ contrahendũ·Tertius tam̃ ⁊
quartus gradus quia a ꝓpinquitate deuiare
incipiunt: ſi diſpenſatio aſſit propter bonum
aliquod proſequendum·uel magnũ malum vi
tandum contrahi poterit copula coniugalis·

Quomodo Reges et principes·et
vniuerſaliter omnes ciues : decet
uxores accipere ornatas exteriori-
bus bonis·
Caplm̃·xij·

Onoꝝ aũt:quedaꝫ ſunt bona aĩe·ut
ꝟtutes et boni mores·quedã ꝟo ſũt
bona corpis·ut pulchritudo:mãſue-
tudo:et agilitas et cetera talia·Quedã auteꝫ
dicunt̃ exteriora bona:que quantũ ad preſenſ
ſpectat in triplici genere habent eſſe·Naꝫ ho
norabilitas generis·pluralitas amicoꝝ:multi
tudo diuiciarum·inter bona exteriora compu
tantur·ut patet per phũm·i·rethori· cuꝫ ergo
reges et principes volunt alicui per coniugiũ
copulari:attendere debẽt ut ꝓſona illa quã ſi
bi in coniugem optant ſit oĩbuſ hijs bonis or
nata·non tñ eque principaliter intendere de
bent ad tria predicta bona·Sed ad nobilitatẽ
generis:et ad multitudinem amicoꝝ inter ex
teriora bona debent intendere quaſi primo et
per ſe·Sed pluralitas diuiciarum eſt intendẽ
da quaſi ex conſequẽti·Decet enĩ eos talẽ vx-
orem acceptare: que ſit nobilis genere: et per
quam acquirant multos amicos nobiles ⁊ po
tentes·ſed ꝙ per uxorem illam acquiratur di
uiciarum copia:intendendum eſt quaſi ex con
ſequenti· Magis autem attendendum eſt in
coniuge:ut in proſequendo patebit: honora-
bilitas generis:et pluralitas amicorum:q̃ꝫ mł
titudo diuiciarum·Omnia tamen hec tria ali
quo modo ſunt attendenda·ordinatur enĩ con
iugium ut patet ex dictis:ad debitam ſocieta
tem:ad pacificum eſſe:et ad ſufficientiam vi-
te·prout ergo coniugium ordinatur ad debi-
tam ſocietatem apud reges et principes:in ſu
is coniugibus querẽda eſt nobilitas generis·
ſed ꝓut ordinat̃ ad eſſe pacificũ: querẽda eſt
multitudo amicorum·prout vero ordinat̃ ad
ſufficientiam vite:querenda eſt pluralitas di-
uiciarum·probatur enim ſupra coniugiũ eſſe
ſcđm naturã:eo ꝙ homo naturalr̃ eſt animal
ſociale·pr̃ia aũt nãlis ſocietas ut ptꝫ per phũꝫ
ĩ poli·ẽ maris ⁊ feĩe ⁊ viri ⁊ uxoris· hoc aũt ñ
eſſet niſi coniugiũ ordinaret̃ ĩ q̃ndã ſocietatẽ

debitam et naturalem·Cum ergo debite et cō
grue nobilis nobili ſocietur·reges et prīcipes
quos conſtat eſſe nobiles genere: ꝓut coniu/
gium ordinet̄ in ſocietatē dignam et congruā
debent ſibi uxores querere que ſint ex nobili
genere·¶Secundo propter eſſe pacificū que
renda eſt amicoꝝ multitudo·Nā pax inter ho
mines ſe habet quaſi ſanitas reſpectu humo/
rum Sicut enim videmus in vno et eodē cor/
pore ꝙ propter inequalitatem humoꝝ conſur
git infirmitas et pugna·Sic et inter homīes
propter iniurias et inequalitates: quas inter
ſe exercent conſurgunt diſſenſiones et bella·
quare ſicut ad eſſe ſanū requiritur ꝙ quis ha
beat naturā fortem ut poſſit nociua expellere
Sic ad eſſe pacificum requiritur habundātia
ciuilis potentie:⁊ pluralitas amicoꝝ·Nam ſe
cundū phūm in retho·Hoīes libenter iniuſti/
ficant cum poſſunt· Qui ergo caret ciuili po/
tentia et non eſt munitus amicis:de leui iniu
riam patit̄· et nō ſinitur viuere in eſſe pacifi
co·Coniugiū igitur ꝓut ordinatur ad eſſe pa
cificum querenda eſt ex eo amicoꝝ pluralitas
Hoc aūt ut pʒ ex habitis tanto magis egent
reges et principes:quanto eoꝝ ſtatus·quia al
tior magis indiget ſuſtentamētis et pluribus
poteſt cōcuti infortunijs·Pʒ ergo qūo in cō/
iuge regum et nobilium querenda eſt nobili/
tas generis·et quomodo ex tali cōiugio que/
renda eſt pluralitas amicoꝝ·¶Reſtat oſtēde
re qūo ex eo queri debeat diuiciaꝝ multitudo
queruntur enī ex coniuge dotes et diuicie ad
ſupportandum onera matrimonij ſiue coniu/
gii·et propter ſufficientiam vite·Veꝝ quia re
ges et principes ſemper intendunt diuicijs et
poſſeſſionibuſ habundare:que deſeruiunt ad
ſufficientiam vite·Decet eos in ſuis coniugi/
bus principalius querere: ꝙ ſint nobiles ge/
nere·et ꝙ per eas habundent in ciuili potētia
et ꝙ acquirant multitudinē amicoꝝ:ꝙ̄ ex tali
coniugio acquiratur multitudo nūmiſmatis
¶Viſo quomodo reges et principes in ſuis
coniugibuſ debent querere exteriora bona·de
leui patet quales cōiuges ſinguli ciues accipe
re debeant·Nam ſi reges et principes decʒ ac
cipere nobiles coniuges:ut inter eos ſit pax ⁊
digna ſocietas·In omni cōiugio nimia impa
ritas videtur eſſe vitanda·Nam imparitas in
exceſſu:ſiue ſit ſm nobilitatē:ſiue ſm etatem:
ut plurimū eſt cauſa litigij·uel eſt cauſa ut ſi/
bi cōiuges fidem nō ſeruent·ut ſi nobilis nu/
bat ignobili:non erit inter eos digna ſocietaſ
ſed vnuſ alteri ultra ꝙ̄ leges cōiugij requirāt
dominari conabit̄· Sic etiam ſi nimis ſenes:
iuuencule nubant·q: iuuenes ſocietate ſenum
non gaudent·tanta imparitas etatis erit quo/
dam incitamentū:ut ſibi coniuges fidem non
ſeruent·Querenda ſunt ergo in coniuge tria
predicta bona exteriora·uidelicet honorabili/
tas generis:multitudo amicoꝝ: et pluralitas
diuiciarum·ſʒ hoc ſcd̄m modū et proportiona
litatem nubentiſ·ita ꝙ inter coniuges aliqua
proportio reſeruetur tam anime ꝙ̄ corporis·

Q̄ decet omnes ciues et maxime
reges et prīcipes querer̄ in ſuis cō
iugibus: non ſolum ꝙ ſint ornate
exterioribus bonis:ſed etiam in i/
terioribus· Caplm̄·xiiij·

Stendebatur ſupra quale debet eſſe
coniugium:quia eſt quid naturale:⁊
eſt quid indiuiſibile: et eſt vnius ad
vnam:Oſtendemus aūt inter quas perſonas
debet eſſe coniugium:q: non inter nimia pro
pinquitate cōiunctos·Vlterius aūt declara/
mus:qualia bona exteriora ſunt querenda in
coniuge·Reliquū eſt ut dicamus qūo ꝯiuges
ipſoꝝ viroꝝ bonis tam corporis ꝙ̄ anime:de/
bent eſſe ornate·¶Sciēdū igitur ꝙ phūs·i·re
thori·enumerando bona feminaꝝ ait·ꝙ bona
corporis feminaꝝ ſunt pulchritudo et magni
tudo·bona vero anime·tpāntia:et amor ope/
roſitatis ſiue ſeruilitatis· Quantum ergo ad
bona corporis querenda eſt in vxore pulchri/
tudo et magnitudo·Sed quantū ad bona ani
me maxime videtur eſſe querendum in femīa
ꝙ ſit tēperata:et ꝙ non amet eſſe ocioſa ſed di
ligat facere opera non ſeruilia· Que aūt ſunt
opera non ſeruilia que querenda ſunt in cōiu
gibus multa in proſequēdo patebit· ¶Q̄ au
tem hec bona corporis magnitudo videlicʒ et
pulchritudo querenda ſint in uxore:ſic poteſt
oſtendi·Nam licet coniugium ut in preceden
ti capitulo dicebatur:ordinetur ad ſocietatem
debitam:et ad eſſe pacificum:et ad ſufficienti
am vite·ordinatur etiam nihilominus ad de/
bitam prolis productionem: et ad fornicatio/
nem vitandam·pmo principalius uidetur or/
dinari coniugium ad hec duo bona q̄ʒ ad tria
predicta·Nam bonum fidei:ut ꝙ coniuges ſi
bi fidem ſeruent:q̄ʒ ſeruando fornicationem:
vitant et bonum prolis magiſ directe pertine
re videtur ad coniugium:q̄ʒ ea que in prece/
denti capitulo diximus·omīa ergo illa que vi
dentur facere ad fornicationem vitandam:ad
fidem coniugum conſeruandam: et ad prolem
debite producendam:in coniuge queri debēt·
Videmus autem ꝙ magnitudo corporis facit
ad bonum prolis·Nam filij in quantitate cor
poris ut plurimum matrizant·quia totam cor/
pulentam ſubſtantiam quodāmodo habent a
matre·Sicut ergo in aliis animalibus ut plu
rimum ex magno genere magna procedunt·
Sic et in hominibus:ſi parētes magni exiſtāt
filiī ut plurimuʒ magni naſcuntur·Decet om
nes ciues propter bonum prolis ut filiī polle
ant magnitudine corporali:querere in ſuis ux
oribus magnitudinem corporis·tanto tamen
magis hoc decet Reges et principes: quanto
ipſi circa proprios filios eo ꝙ ex eis depende/
at bonum cōmune et ſalus regni·plus ſolicita
ri debent:q̄ʒ alii· ¶Secundo inter bona cor/
poris querenda eſt in uxore formoſitas et pul
chritudo· nam et hoc facit ad bonum prolis·
Nam ſicut ut plurimum ex magnis naſcūtur
magni·Sic et ex pulchris naſcuntur pulchri·
quare ſi decet omnes ciues et maxime Reges
et principes ſolicitari:ut pollēat filiis pulcriſ
et magnis·Decet eos in ſuis uxoribus quere/
re magnitudinem et pulchritudinem corpora
lem·Videtur etiam pulchritudo coniugis nō
ſolum facere ad bonitatem prolis: ſed etiā ad
fornicationē vitandā:ad quā uitandam eſt ip
ſum coniugium ordinatuʒ· ¶Viſo quomodo
quantum ad bona corporis querenda ſit in cō
iuge magnitudo et pulcritudo·Reſtat videre
quomodo quantum ad bona anime querenda
ſunt in ea temperantia et amor opoſitatis· Il/
lud enim bonuʒ maxime videtur eſſe querenū
in femina·ad cuius oppoſitum maxime incita
tur·Dicebatur autem ſupra ꝙ agere ſecunduʒ
rationem et inſequi paſſioneſ modo oppoſito
ſe habent·ita ꝙ quanto magis inſequitur paſ
ſiones minus agit ſcd̄m rationem:et econuer
ſo·Illi ergo in quibus minus viget ratio ſm
ꝙ hmōi ſunt·magis inclinātur:ut ſint paſſio
num inſecutores pueri et mulieres quantum
eſt de ſe:magis uidentur eſſe inſecutores paſ/
ſionum q̄ʒ viri·quia vir eſt preſtantior ratiōe
ſed cum temperantia ut ſupra in primo libro
diffuſius diximus· ipſas paſſiones moderet·
ad quas mulieres maxime incitantur·licet ſin
gulis virtutibus ſm modum eis congruuʒ fe/
minas pollere deceat·tn̄ cum tradenda eſt ali
qua nuptui:potiſſime inquirendum eſt: vtrū
polleat temperantia:eo ꝙ ad itēperantiaʒ fe/
mine maxime incitentur·Decet ergo omēs ci/
ues hoc in ſuis coniugibus querere· tanto tn̄
hoc decet reges et principes·quanto intempe
rantia cōiugum ipſorum plus nocumenti in/
ferre poteſt·ꝙ̄ intemperantia coniugum alio
rum·Decet ergo coniugeſ temperatas eſſe:de
cet eas etiam amare operoſitatē·quia cum ali
qua perſona ocia exiſtat:leuius inclinatur ad
ea que ratio vetat·Nam mens humana ut in
nuit phūs·vii·poli·neſcit ocioſa eſſe·ſtatiʒ er/
go cum aliquis non dat ſe bonis et licitiſ exer
ciciis:eius mens vagatur circa alia:⁊ occupa
tur cogitationibus turpibus·Pʒ ergo ex iam
dictis quale debet eſſe coniugium:et qualiter
omnes ciues:et maxime reges et principes ſe
habere debent in ducendiſ uxoribus·Nā poſt
ꝙ̄ eas inducunt: diligenter debent primo in/
quirere:qualiter ſint ornate exterioribus bo/
nis:ut quomodo ſunt nobiles genere·et quo/
modo per tale coniugium conſequi poſſint ci
uilem potentiam et multitudinem amicoruʒ·
¶Secūdo inueſtigare debent quomodo pol
leant corporalibus bonis:ut quomō ſint mag
ne ſtatura:et ꝙ habeant formoſitatem et pul/
chritudinem corporalem· ¶Tertio quia nō
ſufficit affluere bonis exterioribus: et pollere
corporalibus bonis; niſi aſſint ibi bona mētis

et anime: debent inquirere qūo uxores ducen/
de ſint tēperate: et qūo ſint operoſe circa exer/
cicia licita et boneſta·

Q̄ omēs ciues· et maxime reges et prin/ cipes nō decet ſuas uxores regere eodem regimine quo regēdi ſunt filij·

Caplm· xiiij·

Uia nō ſufficit ſcire quale coniugiū:
et qualiter quis ſe babere debeat in
uxore ducenda· niſi circa eam iam du/
ctam ſciat debite ſe babere· Ideo p̄miſſis capi/
tulis: rationabiliter boc annectit̄· ut ſciamus
quomodo regimē nuptiale: quo regende ſunt
cōiuges ab alijs regimibus eſt diſtinctū· Poſ/
ſumus aūt duplici via inueſtigare: q̄ alio re/
gimīe regende ſunt cōiuges: et alio filij· Prīa
via ſumit̄ ex parte modi regendi· Secūda vo
ex parte operꝝ fiendorꝝ· ❡ Prima via ſic patet
Nam ſm pbōs· modus regimīs uniuerſi reſer/
uatur in uno bomine· vnde et ab eis bomo ap/
pellat̄ minor mundus· Nam ſicut totū uniuer/
ſum dirigitur uno principe: ut uno deo· qui ē
intellectus ſepatus et purus· ſic oīa que ſunt
in boīe ſi debite regi debent: regenda ſunt in/
tellectu et ratione· ymo adeo modus uniuerſi
reſeruatur in quolibet bomine: q̄ pl̄o totū or/
dinē celorꝝ ſaluauit in qualibet aīa rationali·
Si ergo regimē totius uniuerſi aſſimilat̄ regi/
mini qđ debet eſſe in uno boīe· cuꝫ ciuitas ſit
pars uniuerſi· regimē totius ciuitatis: multo
magis reſeruabit̄ in una domo· Nam ſi dom⁹
eſt plus q̄ꝫ unus bomo ſingularis: et ciuitas ē
minus q̄ꝫ uniuerſuꝫ· ſi totū uniuerſum p quā/
dā ſimilitudinē reſeruatur in uno boīe· mlto
magis regīa que ſunt in ciuitate per quandā
ſilitudinē reſeruātur in domo· Unde et pbūs
prīo poli· regīa unius domus aſſimilat regi/
mībus ciuitatis· Ciuitas aūt quantū ad p̄ns
ſpectat duplici regīe regi pōt· politico· ſ· et Re/
gali· Dicit̄ aūt quis preeſſe regali dn̄io: cū pre/
eſt ſm arbitriū ꝛ ſm leges: quas ipſe inſtituit
Sed tunc preeſt regīe politico: qn̄ non preeſt
ſm arbitriū: nec ſm leges quas ipſe inſtituit
ſed ſm eas quas ciues inſtituerūt· cū enī prin/
cipans in ciuitate ipſe ſm ſeip̄m pr̄icipat̄ ꝛ ip/
ſe leges inſtituit: regimē illud ab illo regnāte
nomē ſumit et dicit̄ regale· Sed cū leges non
inſtituunt̄ a principante: ſed a ciuibus· illud
regimē nō eſt denoīandū ab ipſo regnante et
pr̄icipante· ſed magis ab ipſa policia et ab ip/
ſis ciuibus· dicit̄ ergo tale regimē politicū uel
ciuile· ❡ Hijs aūt duobus regimībus in ciui/
tate ſm pbūꝫ in poli· aſſimilant̄ duo regimīa
domus: paternale et cōiugale· Nam regimen
paternale aſſimilat̄ regali· cōiugale uero poli/
tico· Debet enī vir preeſſe uxori regīe politico
q̄ debet ei preeſſe ſm certas leges: et ſcđm le/
ges m̄rimonij: et ſcđm ꝯuentiōes et pacta· Sꝫ
pater debꝫ preeſſe filijs ſcđm arbitriū: ꝛ ſcđm
regimē regale· Inter patrē enī et filiū non in/
teruenlunt cōuentiōes et pacta: qūo eū rege/
re debeat· ſed pater ſcđm ſuū arbitriū ꝑut me/
lius viderit filio expedire: ip̄m gubernat et re/
git· ſicut et rex gentē ſibi ſubiectā regere debꝫ
ſcđm ſuū arbitriū: prout melius viderit illi gē/
ti expedire· quare tale regimē recte dicit̄ rega/
le· Sed inter virū et uxorē ſemp interueniunt
quedā cōuentiōes et pacta: et ſermones qdaꝫ
qūo vir babere ſe debeat circa ipſam· Dicit̄ er/
go tale regimē politicū: q̄ aſſimilat̄ illi regi/
mini quo ciues vocātes dn̄m oſtendūt ei pa/
cta et cōuentiones quaſdā in ſuo regīe obſer/
uare· ❡ Ex ipſo ergo mō regendi: q̄ vnuꝫ eſt
politicū: aliud regale· Differt regimē cōiugale
a regīe paternali· Uidemus enī q̄ regimen re/
gale eſt magis totale et naturale· Regimē ve/
ro politicū eſt magis paternale et ex electiōe·
Nam preeſſe regaliter eſt preeſſe totaliter ꝛ ſe/
cundū arbitriū· preeſſe vo politice eſt preeſſe
nō totaliter nec ſimpliciter: ſed ſcđm quaſdaꝫ
cōuentiōes et pacta· Rurſus licet oīe regimē
ſi ſit rectū ſit naturale· attn̄ regimē politicum
quantūcunqꝫ ſit rectū: nō eſt adeo naturale: ſi/
cut regale· ymo illud regimen eſt quodāmō ex
electiōe· cū in tali regīe ciues ſibi dn̄m eligāt
Ex boc aūt manīe pꝫ differētia inter regimē
nuptiale et paternale· q̄ pater magis preeſt fi/
lijs ſimpliciter ꝛ totaliter q̄ꝫ uxori· Rurſus do/
miniū paternale magis eſt ſcđm naturā q̄ꝫ cō/
iugale· aliquo enīꝫ mō uxor iudicat̄ ad paria·
cum viro et eligit ſibi virum· Filij autē nō ſic
iudicantur ad paria cum patre· nec eligant ſi/
bi patrem: ſed naturaliter producunt̄ ab ipſo
Dicit̄ dn̄iuꝫ paternale eſſe plus ſcđm naturā
q̄ꝫ coniugale· quia licet ſit naturaliter animal
coniugale· tn̄ q̄ babeat banc coniugē uel illaꝫ
eſt ſcđm placitū et ex electione· ſicut bomo na/
turaliter eſt aptus ad loquendū: tn̄ q̄ loq̄tur
boc ydeomate uel illo· boc eſt ſcđm placituꝫ et
ex electione· cōiugale ergo regim̄ nō eſt ſic na/
turale ut paternū· quia filij nullo modo eligūt
ſibi patrem· ❡ Uiſo qūo differt regimen cōiu/
gale a paternali ex modo regendi· q̄ vnū eſt
magis ſimpliciter et naturale· aliud vo ē qua/
ſi particulariter et ex electione· de leui videri
poteſt· qūo differt boc regimen ab illo ex par/
te operum fiendorꝝ· Nam pater ſic debet p̄eſſe
filijs ut ordinet eos ad alia opera q̄ꝫ uxorem
Nam filij inſtruendi ſunt ad opera militaria·
uel ciuilia· quibus vacare debeant cuꝫ ſint ad/
ulti: ad que nō ſunt inſtruende uxores: q̄ tali/
bus vacare nō debent· Pꝫ ergo qūo decet om/
nes ciues alio regimine preeſſe uxoribus: et a/
lio filijs· tamen boc magis decet reges ꝛ pri/
cipes: qui ipſi plus obſeruare debent: que
dictat ordo et ratio naturalis·

[illegible]

Q̄ omnes ciues et maxīe reges omnes reges et principes: nō decet ſuas ꝯiuges regere eodē regimine: quo regendi ſunt ſerui·

Caplm· xv·

Icebatur ſupius in domo eſſe tria di/
ſtincta regimīa· nuptiale quo vir pre/
eſt uxori· paternale quo pater preeſt
filijs· et dn̄atiuum quo preeſt ſeruis poſtq̄ꝫ er/
go diſtinximus regimen cōiugale a paternali
quia paternale eſt magis totaliter et ſimplici/
ter· illud uero magis particulariter· ꝛ q̄ pater/
nale eſt magis ſm naturā· illud uero eſt quo/
dāmodo ex electione· Rurſus q̄ ad alia opera
eſt boc q̄ꝫ illud· Reſtat oſtendere qūo cōiuga/
le regimen differt a ſeruili· Q̄ aūt vir non de/
beat uti ſua cōiuge tanq̄ꝫ ſerua: triplici via ve/
nari poſſumus· Prima ſumit̄ ex ipſo ordīe na/
turali· Secunda ex pfectione domus· Tertia
ex paritate cōiugū· ❡ Prima via ſic pꝫ· Naꝫ
tota natura mouetur et regitur a deo et a ſub/
ſtantiis ſeparatis· vnde et pbūs in libro de bo/
na fortuna ait· impetus naturales quos babe/
mus in anima eſſe in nobis a deo tanq̄ꝫ a mo/
uente naturā totam: Sic ergo in artificio ſcđ
a ſapienti artifice nō inueniret̄ aliquid ſuper/
fluum· nec deficit in neceſſariis· quicquid er/
go natura agit: et quicquid ergo natura pre/
paratur oportet ordinatiſſimū eſſe· quia ille
naturam dirigit: a quo eſt oīs ordo· Cuꝫ ergo
matrimoniū ſit bene ordinatum: maxime qn̄
vnum ordinat̄ ad vnum officiū: cum uxor na/
turaliter ſit ordinata ad generandū: non erit
ordinata ad ſeruiendū· Ideo dicitur· i· polit·
q̄ naturaliter diſtinguuntur femīa et ſeruus·
Nam ut ipſe ait ibideꝫ· nibil tale natura facit
ſicut faciebant fabri formantes delpbycū gla/
dium· Apud delpbos enim ſic fiebāt gladii ꝓ/
pter pauperes: ita q̄ vnus gladi⁹ deſeruiebat
pluribus officiis· ut puta pauperes non valen/
tes plura babere inſtrumēta faciebant aliqđ
inſtrumentum fabricari· quo poſſunt ad plu/
ra uti officia· natura aūt non ſic agit: ſꝫ ut me/
lius fiant res naturales: ſemp ad vnum offici/
um principaliter ordinat vnum aliquid· vnde
et idem pbūs ait· q̄ vnūquodqꝫ organorꝝ opti/
me perficiet ſuum opus ſine multis operibus
ſit ſeruiens ſm naturam· quare cuꝫ natura or/
dinauerit coniugē ad generationem· indecens
eſt q̄ ordinetur ad ſeruiendū· non eſt ergo na/
turalis ordo virum preeſſe uxori eo regimine
quo p̄eſt dn̄s ſeruis· licꝫ ergo ſic ſit ſcđm ordi/
nem naturalē: cum apud aliquas gentes ſicut
apud barbaros: idem ſunt femina ꝛ ſeruus: ut
recitat pbūs in poli· dicens q̄ inter barbaros
femina et ſeruus eundem babent ordinē· vte/
bantur enim illi coniugibus tanq̄ꝫ ſeruis· Sꝫ
boc ideo contingebat: ut recitatur ibidem: q̄
inter barbaros nullus eſt naturaliter p̄ncipāſ
ſed idem eſt eſſe naturaliter barbarum et ſer/
uum· eſſe enī barbarū ab aliquo boc eſt eſſe ex/
traneum ab eo: et non intelligi ab illo· poteſt
ergo quis eſſe barbarus buic uel illi: q̄ nō in/
telligitur ab boc uel ab illo· Sicut theotonici
ſunt barbari Italicis: et italici Anglicis· Ille
tamē eſt barbar⁹ ſimpliciter: qui ſeipſo eſt ex/

ſtraneus et ſeipſum non intelligit: ꝙ eſſe non
poteſt·niſi careat uſu rationis et intellectus·
Sed cum carens rationis uſu ſit naturaliter
ſeru⁹·quia neſcit ſeipſum dirigere: et expedit
et ꝙ ab aliquo alio dirigatur· Idem eſt eſſe na
tura barbarum et ſeruum· Quare ſi apud bar
baros eundem habent ordinem uxor et ſeruuſ
hoc eſt propter rationis defectum·quia neſci
unt diſtinguere inter regimen coniugale: et
ſeruile: quare ſi decet ciues eſſe induſtres: et
cognoſcere modum et ordinem naturalem· In
decens eſt ergo eos vti uxoribus tanq̃ ſeruiſ
Tanto tamen hoc magis indecens eſt apud
reges et principes·quanto deteſtabilius eſt e
os eſſe barbaros: et carere ratione ꝛ intellectu
Ex parte igitur ordinis naturaliſ patet aliud
eſſe regimen coniugale q̃ ſeruile· et non eſſe
vtendum uxoribus tanquā ſeruis·
¶ Secunda via ad inueſtigandum hoc idem
ſumitur ex parte perfectionis domus· Videtr̃
enim domus eſſe imperfecta et habere penu
riam rerum et non ſufficere ſibi in vita: ſi ux
or et ſeruus habeant eundem ordinem· Unde
dicitur ſexto politicoꝝ·ꝙ pauperes quia non
habent copiaꝫ ſeruitorum non habundant in
hijs que requiruntur ad perfectionem dom⁹
utuntur vxoribus et filijs tanquā ſeruis·
¶ Tertia via ſumitur ex parilitate que eſſe d
bet inter virum et uxorem· Nam licet vir debe
at preeſſe uxori: eo ꝙ ratione preſtantior·non
tamen debet eſſe tanta imparitas inter viruꝫ
et uxorem ꝙ ea vti debeat tanquā ſerua: ſed
magis tanquā ſocia· Non enim eſt tanta im
paritas inter vxorem et virum: quanta inter
dominum et ſeruum·pro vir et uxor quantuꝫ
ad aliquid ad paria iudicantur·

Q2 deteſtabile eſt in omnibus ciui
bus·et maxime in regibus et prin
cipibus in etate nimis iuuenili vti
copula coniugali·

Capſm·xvi·

Ermones vniuerſales ut in primo li
bro diximus: circa morale negociuꝫ
minus proficiunt·determinare ergo
de coniugio·q2 regimē cōiugale eſt aliud a pa
ternali et ſeruili·ꝛ oſtēdere ꝙ aliter debꝫ ſe ha
bere uir taꝫ erga uxorē q̃ erga filios et ſeruos
eſt valde in vniuerſali notitiaꝫ tradere·quale
ſit ipſum cōiugiū et quō utendū ſit eo· Opor
tet ergo magis in particulari deſcendere: qua
liter oēs ciues et maxie reges et prin· debent
vti copla ꝯiugali· Sermōeſ enī vniuerſaleſ cir
ca mores deſpiciēdi nō ſunt·q2 ignorātia vni
uerſaliū ſepe facit particularia ignorare·ipſis
tn̄ vniuerſalibus ſermonibus ſunt particula
ria ad declarandū·q2 cum negociū morale cir
ca particularia cōſiſtat ſm̄ doctrinā philoſo
phi·ij·ethic· In talibus particulares ſermōeſ
plus proficiunt·determinandū eſt ergo parti
culariter in qua etate ſit vtendum coniugio·
¶ Tangit enī phūs·vij·poli·quatuor ratiōes
probantes ꝙ in etate nimis iuuenili non eſt
vtendū coniugio· Prima ratio ſic ſumit̃ ex e
lectione filioꝝ· Secunda ex intēperantia mu
lierū· Tertia ex periculo earꝫ· Quarto ex ma
lo viroꝝ· ¶ Prima via ſic patꝫ· Nam ſi in etate
nimis iuuenili coniungant̃ vir et uxor: ut pro
bat phūs in poli·ledunt̃ inde filij quantū ad
corpus: q2 ut plurimū fiunt nimis debiles cor
pore et imperfecti·et etiā leduntur quātuꝫ ad
animā·q2 ſic naſcentes ut plurimū deficiunt
ratione et intellectu· Sic enim videmus in ali
js rebus naturalibus: ꝙ quantū ad productō
nem alicuius effectus requirit̃ aliquid ſi illō
ſit imperfectū·oportet effectū imperfectū eſſe
ut ſi ad calefactionē requiritur calidum: ſi il
lud ſit imperfecte calidum·ſequitur ꝙ imper
fecte calefaciat·ſed etiam ad hoc ꝙ aliquid ca
lefaciat requiritur ꝙ ſit diſpoſitum ad ſuſcep
tionem caloris· Si aliquid ſit imperfecte diſ
poſitum ad hmōi ſuſceptionem·ſequit̃ ꝙ imp
fecte calorem ſuſcipiat·quare ſi coniunctio ux
oris et viri requiritur ad productionem pro
lis· Si vir uel uxor ſit in etate nimis iuuenili
quia corpora eorum imperfecta ſunt: et non p
uenerunt ad debitum cōplementum· ſi ex tali
coniunctione naſcantur pueri·ſequitur ꝙ pro
ducantur imperfecti et debiles corpore·quare
quantum ad corpora ex coniunctione nimis
iuuenili: conſurgit leſio filioꝝ· Sic ex tali con
iunctione leduntur filij nō ſolum quantuꝫ ad
corpus: ſed etiam quantū ad animā·q2 cū ani
ma ſequat̃ cōplexioneſ corpiſ·cum aliquis nō
eſt bene ꝓportionatuſ in corpe nō eſt bone cō
plexiōis: impedit̃ aīa ne poſſit bene ſpeculari
et ne poſſit libere exequi actiones ſuas·naſcē
tes ergo ex tali cōiugio nō ſolum ſunt imper
fecti corpe: ſed etiā mente· Decet ergo omnes
ciues nō vti cōiugio in etate nimis iuuenili:
hoc tn̄ tanto magis decet reges et principes:
quanto ipſi plus debent eſſe ſoliciti: ut eoruꝫ
filii ſint formoſi et elegantes corpe et īduſtreſ
mente· Dato ergo ꝙ contingat eos uxoreꝫ du
cere in etate nimis iuuenili: nō tamen debent
vti coniugio niſi in etate debita· ¶ Secunda
uia ad inueſtigandum hoc idem ſumit̃ ex in
tēperantia mulieꝝ· Nam ſi in etate valde iu
uenili uxores ſuis viris copulent̃: nō ſolum fi
lij inde leduntur: ſed etiam ipſe uxores efficiū
tur intēperate et laſciue·quia quelibet pſona:
nimis deſiderat aliquid et nimio ardore cōcu
piſcit ipm̄: ſi ex nimia iuuentute ſit aſſueta:
ad illud· Unde et·vij·poli·dicit̃ ꝙ intēperatio
res vident̃ eſſe mlīeres ille: q̄ nimiſ iuuencule
fuerunt vſe cōiugio· ¶ Tertia via ſumitur ex
periculo mulierū· Nam ut dicit̃ in poli·in par
tu iuuencule magis dolent et periclitant̃ plu
res· Unde et antiquitus ut phūs recitat: fuit
conſuetudo apud gentiles ſpeciale oraculū fa
cere pro partu iuuencularum·in ſignum ꝙ iu
uencule plus periclitant̃ in partu q̃ alie·
¶ Quarta via ſumitur ex malo ipſorum viro
rum·quia ipſi viri leduntur ſi in nimia iuuen
tute vtantur cōiugio· Unde in poli·dicitur ꝙ
maſculoꝝ corpa leduntur ſi tēpore augmenti:
et creſcente corpe vtantur venereis· Quare ſi
hec mala que ex nimia iuuentute cōiugum ac
cidere poſſunt: tam ꝯiugibus q̃ eoꝝ filijſ·ma
gis vitanda ſunt in principibus et regibuſ q̃
in alijs·potiſſime nō decet eos vti coniugio:
in nimia iuuentute· Sed ſi queratur quantuꝫ
tempus requiratur in ipſis coniugibus· Uide
tur uelle phūs hmōi tempus in coniuge debe
re eſſe·xviij·an· In viro uero plus tpis requi
ritur· Nam ſi per totum tēpus augmēti noci
uum eſt maſculis vti cōiugio·cū ad tēp⁹ aug
menti cōiter in hominibus requirātur tria ſe
ptēnia·poſt tertium in viris videtur eſſe debi
tum tempus dare operam copule cōiugali·ve
rum q2 vis generatiua eſt nīs corrupta·hmōi
tempus anticipari poterit: ſi videbitur expe
dire·

Q2 tempore frigido quo flant venti Bo
reales magis eſt danda opera procreati
oni filioꝝ: q̃ tempore calido: quo flant
auſtrales·

Capſm·xvij·

Philoſophus·vij·poli·poſtq̃ ꝓbauit
per rōes plimas: nō eſſe dandā ope
rā ꝯiugio in etate nimis iuuenili· in
quirit quo tēpore magis inſiſtendū eſt procre
ationi filiorum·et ait: ꝙ tam a naturalibus q̃
a medicis cōceditur: ꝙ tempore frigido: quo
flant venti boreales melius eſt dare operā cō
iugio: q̃ calido tempore quo flant auſtrales·
Poſſumus aūt triplici via venari· Prima ſu
mitur ex parte mulieruꝫ· Secunda ex leſione
virorum· Tertia ex diſpoſitione aeris· ¶ Pri
ma via ſic aſſignatur a quibuſdam· Nam tēpo
re calido aperiuntur pori corporis: exalat īde
humidum: quare remanent corpora ſicca· Ruꝛ
ſus apertis poris exalat naturalis calor: quo
exalante corpora intrinſecus remanent frigi
da· Unde quilibet in ſeipſo expitur ꝙ tempore
frigido flante borea melı⁹ digerit· quia calor
eius interius propter frigus circūſtans non
exalat·ſed magis roboratur et vigoratur·qua
re ventres mulierū: tempore hyemali ſunt ca
lidiores·quia nō exalat inde calor: et humidi
ores: quia nō euaporat inde humidū· magis
ſunt apti ad generationem·ꝛ forte tali tempo
re magis procreantur maſculi· Unde et phūs
videtur uelle ꝙ oues flantibus borealibus vē
tis: magis concipiunt maſculos· Flantib⁹ ve
ro auſtralibus magis feminas· Omnino enī
flantibus borealibus ventis propter robora
tionem caloris materni vteri magis poſſunt
cōſeruare ſuos fetus et eos perfectiores faci
unt· ¶ Secunda ad inueſtigandum hoc idem
ſumitur ex leſione filiorum· Nam viri magis

ledantur ſi utantur coniugali copula tempoꝛ̃
calido flante auſtro q̃ꝫ frigido flante boꝛea·tẽ
poꝛe enim boꝛeali et frigido quia caloꝛ natura
lis magis reſeruatur interius: plus poſſum⁹
conuertere de alimento·quare uſus coniuga/
lis copule in tali tempoꝛe non ſic ledit coꝛpo/
ra viroꝛum:nec ſic attenuat ea:eo ꝙ maioꝛ ſit
ibi conuerſio alimenti·❡Tertia via ad inue
ſtigandum hoc idem ſumitur ex aeris diſpoſi
tione·Nam boꝛeas reddit aerem purum·Au/
ſter vero reddit ipſum turbulentum·Nam ſm
phũm in methauris·Auſter pluuiarum mul/
titudinis adductiuus·Aere autem exiſtẽte pu
ro melioꝛatur complexio exiſtentium in eo·et
fiunt melioꝛes generationes·Quare tali tem
poꝛe magis eſt danda opera coniugali copule
Decet ergo omnes ciues vti magis coniugio:
tempoꝛe quo fit melioꝛ procreatio filioꝛum:tã
to tamen hoc magis decet reges et principes
quanto decet eos elegantioꝛes habere filios·

Q̃ in mulieribus quedã ſunt lau
dabilia:quedã uero vituperabilia·
Caplm·xviij·

Mulierum autem moꝛes ut plurimum
quaſi moꝛes iuuenum ſunt et puero
rum:quodãmodo enim ſic ſe vident̃
habere femine ad mares: ſicut ſe habent pue/
ri exiſtentes in etate imperfecta ad homines
exiſtentes in etate perfecta·Nam ſm eundem
phũm in poli·Mares plus vigent ratione q̃ꝫ
femine·Eſt enim femina quaſi maſculus oc/
caſionatus:et quaſi vir incompletus·Sic eti/
am et pueri non ſic ratione vigent ut adulti:
Nam puer eſt quaſi homo incompletus· quia
ergo reſpectu perfectionis et quantum ad ra/
tionis vſum:femina et puer quodãmodo rati
onem eandem habent:ſequitur moꝛes femine
os eſſe quodãmodo pueriles· In primo ergo
libro ubi vniuerſaliter tractabamus de moꝛi/
bus:non curauimus ſpeciale capitulum face/
re de moꝛibus mulierum· Sed ſuppoſuimus
coniecturandum eſſe de huiuſmodi moꝛibus
ex moꝛibus pueroꝛum·Uerum tamen quia in
hoc ſecundo libro de regimine coniugum ſpe
cialem requirit tractatum·ut ſciamus quo re/
gimine regende ſunt coniuges· Narrandum
eſt ſub compendio et ſuccincte: que ſunt lau/
dabilia et que uituperabilia in ipſis·
❡Eſt enĩ primo laudabile in eis·quia ut plu
rimum contingit feminas uerecundas eſſe·ꝙ
duplici de cauſa contingit· Primo ex appeti/
tu laudis·Secundo ex timiditate coꝛdis·Mu
lieres enim ualde ſunt appetitiue laudis·Nã
in omnibus qui ſunt imperfecte tales plus ap
petunt laudari q̃ꝫ perfecte poſſidentes illud·
Clerici enim imperfecti et habentes imperfe/
ctam ſcientiam plus deſiderant: ut vocentur
ſcientes·et ut habeant nomen ꝙ ſint excellen
tes clerici q̃ꝫ uere ſcientes· Nam qui vere ſci/
unt in ſeipſis inueniũt unde gaudeant· Ideo
non tantum curant de apparentia: Sed qui
imperfecte cognoſcunt:quia non vident in ſe
ipſis ſcientiam vnde gaudere poſſint: ꝙ non
habent in rei veritate:uolunt habere in homi
num opinione·Quod ergo dictum eſt de ſciẽ/
tia perfecta et imperfecta:intelligendum eſt:
de bonitate completa ⁊ incompleta·q̃ꝫ qui ſũt
perfecte boni non ſic appetunt laudari et re/
putari boni ſicut alij·Habentes enim perfecti
onem bonitatis in ſeipſis inueniũt vnde gau
dere poſſint·propter quod non multũ curant
gaudere de hominum opinione·quare cũ mu
lieres cõmuniter non tanta bonitate polleãt
ſicut viri· Si aliqualem bonitatem habeant:
utputa ſi polleant aliquo bono coꝛpoꝛali·Naꝫ
ſi ſint pulchre et elegantes:uel ſi aliqua bona
alia bonitate participent: ualde cupiunt lau/
dari et cõmendari in ea·ꝙ totuꝫ contingit eis
ex imperfectione bonitatis· Nam bona coꝛpo
ris ut elegantia: pulchritudo: et cetera talia
imperfecta bona ſunt· Mulieres ergo ut plu/
rimum uel participant bona imperfecta:ut a/
liqua bona coꝛpoꝛis·uel ſi participant bona ꝑ
fecta:ut bona mentis:participant ea imperfe
cto modo·propter quod cõmuniter omnes de
ficiunt a perfectione viroꝛum· quare cum ad
augmentum perfectionis bonitatis innuatur
cupiditas laudis et deſiderium reputationis·
tanto plus appetunt laudari ꝯmuniter loquẽ
do mulieres q̃ꝫ viri: quãto in bonitate cõiter
ſunt ĩperfectiores illis· ꝑpter qđ cum uerecũ
dia ſit timor de inglorificatiõe et de amiſſio/
ne laudis:mulieres cõiter ſunt uerecũde·quia
timent inglorificari et amittere laudẽ quã ni
mia affectiõe deſiderãt· ex ipſa igit̃ cupidita/
te laudis ꝓbatur mulieres uerecũdas eſſe·
Rurſus hoc idem ꝓbari põt ex timiditate coꝛ
dis·Nam cũ mulieres ſint naturaliter adeo ti
mide ꝙ quaſi omĩa expaueſcũt· ſequit̃ eas ue
recũdas eſſe·quia uerecũdia eſt quidã timoꝛ:
ut ſuperius dicebatur· Ex diuerſis ergo cãis
ꝓbare poſſumus mulieres uerecũdas eſſe·qc
quid tñ ſit de eius cauſis·laudabile aũt eſt in
ipſis eſſe uerecũdas·quia propter uerecundi/
am multa turpia dimittũt que nõ dimitterẽt
niſi eas uerecundie cathena ꝯſtringeret· Secũ
do eſt laudabile in mulieribus·quia cõiter ſũt
pie et miſericordes·Pueri enĩ et ſenes et fẽie:
ut plurimũ ſunt miſericordes·nõ tñ ex eadeꝫ
cauſa hoc uidetur ꝯtingere·quia pueri ut ſupi
us dicebat̃ ſunt miſeratiui quia ſua inocen/
tia alios menſurãt credũt omẽs inocentes eſ
ſe et putant eos indigne pati·quare ſuper eis
de facile miſerẽtur· Senes uero miſeratiui ex
iſtunt cũ quia ipſi in coꝛpe et in anima deficiãt
uolunt alijs miſereri et cõpati ipſis·quare cũ
de facili quis inclinetur ad faciẽdum alijs qđ
ab eis vult fieri ſibi·ſenes de facili ſuper alijs
miſerẽtur·Mulieres ꝙ miſeratiue ſunt ex mol
licie coꝛdis·Naꝫ habẽtes coꝛ molle nõ ꝓſſũt
alqđ ſuſtinere:ideo ſtatim miſerẽtur cum vi/
dent aliquos dura pati·Tertio cõſiderandũꝫ
eſt in mulierib⁹ quia cõiter nimis excedũt·vñ
cum ſunt pie:ſunt valde pie·et cum ſũt crude/
les ſunt valde crudeles·et cum ſunt inuerecũ/
de ſunt nimis inuerecũde·poſtq̃ꝫ enim mulie
res audaciam capiũt tanta turpia perpetrant
ꝙ vix inuenirẽtur viri adeo inuerecũdi ut poſ
ſint tanta turpia operari. Hoc autem tertium
⁊ ſi in bonis poteſt eſſe laudabile·in malis ve
ro eſt vituperabile·❡Uiſo que ſunt laudabi/
lia in feminis·Reſtat que ſunt vituperabilia
in eis·Poſſumus autem narrare tria in muli
eribus vituperabilia·Primo quia ut plurimũ
ſunt ĩtemperate et paſſionum inſecutrices·
Secũdo quia ſunt garrule et litigioſe·Tertiõ
quia ſunt mobiles et inſtabiles·❡Primo au
tem ſe ie cum poſſunt ut plurimum ſunt ĩtem
perate et paſſionum inſecutrices·Nam quia ĩ
eis ratio deficit nõ ſic habent ut retrahantur
a cõcupiſcencijs:ſicut vir qui eſt ratione pre/
ſtantioꝛ·❡Secundo ſunt garrule et litigioſe
quod ex eadem cauſa cõtingit· Nam frenum
mulierum ut plurimum nõ eſt ratio·quia cõ/
muniter a ratiõe deficiunt. Sed magis eſt paſ
ſio ut verecundia:ſi enim ſe continent ut non
garriant et nõ litigent·magis hoc faciunt ex
verecundia q̃ꝫ ex ratione·quare cũ mote ſunt
neſciunt ſe moderare:ſed ſine freno garriunt
et litigant·Uidemus auteꝫ feminas plus per
ſeuerare in litigando et garriendo quã viri·
eo ꝙ magis deficiant a ratione ipſis·
❡Tertio cõtingit mulieres mobiles et inſta
biles·quod et foꝛte accidit ex debilitate com/
plexionis·Nam cum anima ut ſuperius diceba
tur:ut plurimum ſequatur complexiones coꝛ
poꝛis·Sicut mulieres habent coꝛpus molle et
inſtabile·ſic voluntate et deſiderio ſunt inſta
biles et mobiles·

Quo regimine omẽs ciues:et ma/
xime reges et principes debeãt ſu/
as coniuges regere·
Caplm·xix·

Dicebatur in precedentibus non eo/
dem regimine regendas eſſe coniu/
ges quo regendi ſunt ſerui·Aliud e/
nim eſt regimen cõiugale:a paternali:et etiã
a ſeruili·Sed quia non ſufficit ſic tractare de
regimine coniugali:dicendo ipſum eſſe diffe/
rens a paternali et ſeruili:niſi in ſpeciali trac/
tetur quo regimine regende ſunt coniuges·
Ideo opoꝛtet in ſpeciali dicere aliqua de regi
mine coniugum·❡Sciendum ergo vnaꝫ eſſe
cõmunem regulam ad omne regimẽ·Naꝫ qui
cunq̃ꝫ vult aliquid bene regere:opoꝛtet ipſum
ſpeciales habere cautelas ad ea: circa que vi/
det ipſum magis deficere·Nam ſicut eſt in lo
cutionibus ſic ſuo modo eſt in ipſis operibus
Uidem⁹ enĩ aliquos habere linguas diſertas
aliquos uero balbucientes eſſe:⁊ qui balbutiũt

nõ eodeȝ modo balbutiunt·ſed aliqui difficili
us ꝓferunt vnũ uerbum·aliqui uero difficili/
us aliud·Qui ergo balbutientes uellet in lo/
quela dirigere oporteret eos inſtruere ut ſpe/
cialẽ pugnam et ſpecialẽ conatũ acciperẽt cir/
ca ea uerba que deterius ꝓferre poſſent·Un̄
⁊ aliquos pħõs legim⁹ ſic feciſſe: q̧ cũ eſſent
impedite lingue:accipiẽtes ſpecialem conatũ
circa illas lr̃as quas deterius ꝓferebant:facti
ſunt eloquentes·Hoc ergo mõ et circa opa ſe
habet·cum enĩ quis ſe uel alium uidet circa a/
liqua deficere:ſi ſe uel alium vult recte regere
ſpecialem conatũ aſſumere dȝ circa ea in qui/
bus eſſe cõtingit facilior caſus·Quare cũ mu
lieres ut in p̄cedẽti caplõ dicebat̃·cõiter ſint
intpate garrule ⁊ inſtabiles·regende ſunt tali
regimine ut inducant̃ ad tẽperantiã et ad ta/
citurnitatẽ et ad ſtabilitatẽ/Partes aũt tẽpe/
rantie ut dicebat̃ in p̄rio libro ſunt q̃tuor·vi/
delicet:caſtitas:pudicicia:ſiue honeſtas: ab/
ſtinentia et ſobrietas·Tunc ergo mlĩeres ſũt
tẽperate qñ ſunt caſte·honeſte abſtinẽtes ⁊ ſo
brie·Decet enĩ cõiuges eſſe caſtas nõ ſoluȝ ꝓ
pter fidem ſeruandã ſuis viris:ſed etiam pro
pter procreandã prolẽ·Nam ſi cõiunx caſtita
tẽ nõ ſeruet de facili filius nõ proprius ipſi vi
ro ſuccedit in hereditatẽ patris·Decet ergo cõ
iuges oĩum ciuiũ eſſe caſtas·Et tanto magis
hoc decet cõiuges regum et prin·quãto ex ea/
rum illegitima prole poteſt maior lĩs et diſcor
dia uel diſſenſio oriri·¶Secũdo decet eas eſ/
ſe pudicas et hõeſtas·Nam nõ ſufficit coniu/
ges eſſe caſtas·et cauere ſibi ab opibus illici/
tis·ſed oportet eas eſſe pudicas ⁊ honeſtas ut
ſibi caueãt a ſignis et a uerbis que uident̃ in
honeſtatẽ protendere·nõ enim ſufficit ut ali/
us filius nõ ſuccedat in hereditatẽ·ſed requi/
rit̃ ut pater ſit certus de ſua prole·Cum ergo
ſigna inhoneſta et ĩpudica quandã ſuſpitõem
adgenerẽt de incõtinẽtia cõiugis ut pater ſit
certus de ſua prole·expedit cõiuges pudicas
eſſe·¶Tertio oportet eas eſſe abſtinẽtes: ut
caueãt ſibi a ſuperfluitate cibi·Nam cibi ſup
fluitas ad incõtinẽtiã inclinat·¶Quarto de
cet eas eſſe ſobrias:ut caueant ſibi a ſupfluita
te potus·Nã tam ĩmoderantia cibi q̃ȝ pot⁹ ve

nerea ꝓuocat·Un̄ et antiquitus apud Roma
nas mulieres ut recitat Valeri⁹ maxi·ij·libro
caplõ de inſtitutis·Antiquas quodãmõ nefas
erat bibere vinũ·vñ ait ꝗ vini vſus olim Ro/
manis feĩs ignotus erat:ne in aliqđ dedecus
ꝓlaberentur·qr uſus vini cõſueuit eſſe ꝓximus
ad venerẽ incõceſſam·Sic igit̃ regende ſunt
feĩe ut ſint caſte honeſte abſtinentes ⁊ ſobrie·
modus aũt quo inducende ſunt ad hec oĩa di
uerſificat̃ ſm diuerſitateȝ nobilitatis diuicia
rũ ipſoꝝ viroꝝ·Nam ciues in nobilitate ⁊ di/
uicijs deficientes debent per ſeipſos ſuas in/
ſtruere cõiuges ⁊ debitas cautelas adhibere·
ut polleant bonitatibus ſupradictis·Habun/
dãtes uero nobilitate ⁊ diuicijs ⁊ ciuili poten
tia decet inquirere matronas boni teſtimonij
aliquas per diuturna tẽpora prudẽtia ⁊ bonis
moribus approbatas inſtruentes coniugeȝ et
inducẽtes eam ꝑ monitionẽ debitam ad boni/
tates ꝓhabitas·¶Viſo coniugẽ ſic regendam
eſſe ut ſit debite tpata·Reſtat oſtendere: qũo
regẽda ſit ut debite ſit taciturna·Nam ut ſcri
bitur·i·polit·ornamentũ mulieris eſt taciturni
tas·Si enĩ mulieres debite ſe habeant et con/
grue ſilentiũ ſeruẽt:ex hoc magis ornate appa
rent et ad maiorẽ amorẽ viros inducũt·Decet
ergo eas eſſe taciturnas·ſic etiã decet eſſe ſta
biles·qr quãto uxor eſt magis conſtans et fir
ma·tanto maior credulitas adgenerat̃ viro ut
ei debitam fidẽ ſeruet·Tali ergo regimine re
gende ſunt cõiuges:ut polleant predictis ſex
bonitatibus·videlȝ ut ſint caſte:honeſte:abſti
nẽtes:ſobrie:taciturne:et ſtabiles·Ad hec aũt
viri eas inducere poterũt uel per ſeipſos: uel
per matronas boni teſtimonij·uel per cautelas
alias adhibendo·quare decet omnes ciues ſic
ſuas coniuges regere·⁊ tanto magis hoc decȝ
reges et principes·quanto ex eoꝝ indebito re/
gimine põt circa regnum maius periculuȝ im
minere·

Qualiter omnes ciues·et maxime
reges et principes ad ſuas ꝯiuges
debeant debite ſe habere·
Caplm·xx·

On ſufficit ſcire qũo reges et prin·
et vniuerſaliter oẽs ciues debeãt ſu/
as cõiuges regere·⁊ ad quas bonita
tes debeant eas inducere:niſi ſciatur qũo cir/
ca eas debeant ſe haber̃·¶Sunt aũt tria quã
tum ad preſens ſpectat diligenter conſideran
da:in quibus viros circa proprias coniuges:
decet debite ſe habere·Nam primo debent eis
moderate et diſcrete vti·Secundo debent eas
honorifice tractare·Tertio debent cũ eis debi
te cõuerſari·¶Decet enĩ eos ſuis cõiugibus:
moderate ⁊ diſcrete vti·Nam ĩmoderat⁹ vſus
venereoꝝ·primo cõiter deſtruit·ſecundo men
tem deprimit·tertio ĩmoderat appetitũ et red
dit coniuges intẽperatas·Deſtruitur enim et
debilitat̃ corpus ipſius viri ſi nimis det ope/
rã copule coniugali·qr vis generatiua eſt ni/
mis corrupta·et ut vult pħũs·iij·ethi·Inſaci/
abilis eſt concupiſcentie appetitus·quare ut
plurimũ homo plus appetit q̃ȝ natura reqrat
Si ergo ſine freno quis ſequitur appetitum:
et nõ moderet deſideriũ copule cõiugalis:age
ret ultra q̃ȝ natura requirat et ultra q̃ȝ ſuffici
at ad reſtaurandũ ꝗ ſine debilitatione ꝓprij
corpis eſſe nõ poterit·Unde cerebrũ et viſus
et alia mẽbra nobilia debilitantur ex ſupflua
copula·Scđo ſupfluus vſus:non ſolum corp⁹
debilitat ſed etiã mentẽ reprimit·Nã corpus:
eſt q̃ſi inſtrumentũ aĩe·ſicut ergo qr martell⁹
eſt inſtrm̃ fabri·debilitato martello debilitan
tur actiões fabriles·ſic debilitato cerebro ⁊ a/
lijs mẽbris nobilibus ĩpeditur a rõis vſu: ut
nõ poſſit ſufficienter ꝯſiderare·vñ et ſupra ꝑ
auctẽm pħĩ ꝓbabat̃ ꝗ talia ſi vehemẽtia ſint
rõem ꝑcutiunt·¶Tertio hmõi vſus nimis
maculat appetitũ et reddit ꝯiuges intpatas·
Nam quãto plus dat̃ opera venereis actibus
tãto plus incitat̃ appetitus ut ſit intpatus et
ut venerea opetur·ut vult pħũs·vii·ethi·pro/
pter qđ elidit̃ quorundã brutalis cogitatõ di
centiũ·Satiſfaciã nunc ꝯcupiſcentie ⁊ poſtea
de cetero abſtinebo·Nam quilibȝ vſus carna
lis copule incitat ad ulteriorẽ uſum: et quãto
quis plus ea utit̃:tanto magis incitat̃ ad vtẽ
dum et ſemꝑ intpatior reddit̃·Decet ergo oẽs
ciues vti moderate cõiugali copula·⁊ tãto ma
gis hoc decet reges et prin·quanto indecẽti⁹
eſt eos propter hmõi actus habere corpus de/
bilitatum:mentẽ depreſſam: et intemperatuȝ
appetitum·nec ſufficit eos a tali copula vti tem
perate:niſi vtantur ea diſcrete·Nam in omni
bus operibus diſcretio eſt adhibenda ut fiant
tempore debito:loco cõuenienti:et modo con
gruo·Sunt enim aliqua tẽpora incõgrua pre
dictis operibus·Nam tẽporib⁹ quibus eſt ora
tionibus vacandum·decet a talibus abſtiner̃
ſic etiam temporibus quibus poſſet inſurgere
nocumentũ proli·decet abſtinere a tali copula
eſt ergo obſeruandum tẽpus debituȝ·ſic etiaȝ
obſeruandus eſt locus congruus·⁊ modus cõ
ueniens:ut ſit inter cõiuges nõ ſolum amici/
cia delectabilis ſed honeſta·¶Viſo qũo decet
viros ſuis uxoribus moderate vti et diſcrete·
Reſtat videre qũo eas debeant honorifice per
tractare·quẽlibet enĩ virum ſm poſſibilem fa
cultatẽ decet ſuam uxorẽ honorifice retinere ĩ
debito apparatu ei neceſſaria debita tribuẽdo
Naȝ cũ uxor ſit perſona valde cõiuncta:honor
qui uxori exhibetur redundat in perſona ipſi⁹
viri·pmo cũ oſtenſum ſit ſupra uxorem non ſe
habere ad virũ q̃ſi ſeruã ſed q̃ſi ſociã·decȝ quẽ
libȝ ſm ſuũ ſtatũ uxorẽ ꝓpriã honorifice ptra
ctare·¶Oſtẽſo qũo decet viros ſuis uxoribus
moderate ⁊ diſcrete vti·⁊ qũo debẽt eas hono
rifice retinere·Reſtat oñdere q̃liter cũ eis de/
beãt ꝯuerſari·Tunc aũt viri ad uxorẽ eſt ꝯuer
ſatio cõgrua:ſi eis oñdit debita ſigna amicicie
et ſi eas per debitas monitiones inſtruat·
¶Declarare aũt q̃ ſunt ſigna amicicie debita
et que ſunt monitões ꝯgrue fieri nõ põt niſi
ĩſpecta diuerſitate ſtatuũ:⁊ cõſideratis ꝯditõ
nibus pſonaꝝ·Debẽt enĩ viri diligẽter aduer
tere vtrũ uxores ſint ſupbe uel hũiles·vtꝝ ſint
prudẽtes aut fatue·nã ſic ꝯuerſanđ eſt cũ uxo
ribus ꝗ pl'a ſigna amicicie oñdenda ſunt eis·
ſi ſint hũiles q̃ȝ ſi ſint ſuperbe·Superbe enim
adeo fiunt elate:ſi eis multa amicicia oſtenda
tur ut velint etiã viris ꝓprijs dñari·Rurſus
ſic ꝯuerſandũ eſt cũ eis:ꝗ aliter inſtruẽde ſũt
prudẽtes:aliter fatue·Nam prudẽtib⁹ ad cor/
reptionẽ leuia uerba et blanda ſufficiũt·Fatu
is vero eſt aſperior increpatio adhibenda·

Decet ergo quoſlibet viros conſiderato pro/
prio ſtatu:et inſpectiſ conditionibus perſona
rum:ſuis,uxoribus oſtendere debita amicicie
ſigna et eas ut expedit per debitas monitióes
inſtruere·

Quomodo femine coniugate cir/
ca ornamentum corporis debeant
ſe habere·

Capitulum·xxi·

Decet reges et principes et vniuerſa/
liter omnes ciues ſcire quomodo cir
ca ornatum corporis deceat ſuas con
iuges debite ſe habere·Nam cum vir ſuaꝫ ux/
orem regere debeat eam dirigendo ad actio/
nes honeſtas et ad opa virtuoſa·expedit quoſ
libet viros in hijs in quibus ut plurimum de
linquunt ſe ie diligenter aduertere: que ſunt
ibi licita et que illicita· Cuꝫ ergo mulieres ut
plurimum appetunt videri pulchre·potiſſime
delinquunt circa ornatum corporis· quare de
cet viros cognoſcere quis mulierum ornatus:
ſit licitus:et quis illicitus·Nam nunquā uxo
res virtuoſe exiſtunt:niſi appetāt illicita fuge
re·¶Quantum autem malum incurrant Ci/
uitates et regna ex feminis non virtuoſis nō
appetentibus licita ſed illicita:oſtendit phūs
primo rethoricoꝝ· qui loquens de Lacedemo
nijs ait·eos eſſe infelices ſcdm dimidium:eo
ꝙ uxoribus ſuis illicita permittebant·ne ergo
domus principis uel cuiuſcūqꝫ ciuis ſcdm me
dium ſit infelix quantum ad ornatum et etiā
quantum ad omnia alia circa que femine con
ſueuerunt delinquere:debēt eas debite admo
nere· ¶Sciendum ergo ornatum femineum
in duobus conſiſtere· quorum vnus poteſt di
ci ficticius·alius non ficticius· Ficticius autē
ornatus dicitur fucatio· ut appoſitio coloris
albi uel rubei·quibus per quedam figmenta:
oſtendunt ſe femine rubicundiores uel albio/
res:uel alio modo pulchriores q̄ꝫ ſint· Talia
autem que ſunt ficticia et ſophiſtica ſunt illici
ta et prohibenda·Aliuſ autem eſt ornatus nō
ficticius qui conſiſtit in debitis indumentis·
et in alijs ornamentis:que ſi conſiderato pro
prio ſtatu et conditionibus perſonarum de/
bite et ordinate fiant: ſunt licita et honeſta·
Decet enim viros ſm ſuum ſtatum ſuis uxo/
ribus in debitis ueſtimentis et alijs ornamē
tis que ſi conſiderato proprio ſtatu et condi/
tionibus debite prouidere·Unde et Ualeriuſ
maximus ciues romanos cōmendat:qui ſuis
uxoribus in pulchris indumentis: et in alijs
ornamentis debite prouidebant·Sic ergo cen
ſendum eſt de ornatu· ¶Sed ut uxores ipſas
magis ſpecialiter inſtruamus: qualiter circa
indumenta et circa alia corporis ornamenta:
debeant ſe habere· Aduertendum ꝙ circa or/
namentum ueſtimentorum contingit duplici
ter peccare·Primo ex ſuperhabundantia·Se/
cundo ex defectu·¶Superhabundantia uero
ut uidetur oportet ibi triplicem uirtutem cō/
currere: quam tangit Ardromicus paripa/
teticus:in libello quem fecit de uirtute·huiuſ
triplex uirtus eſt: humilitas: moderantia: et
ſimplicitas·Tunc enim mulieres circa orna/
tum corporis ſunt humiles quando non pro/
pter uanam gloriam ſe ornant· ſed agunt: ut
ſuis uiris placentes:eos a fornicatione retra/
hant·Tunc uero ſunt moderate quando con/
ſiderato ſuo ſtatu non ſuperflua ueſtimenta
querunt· ¶Decet enim uxorem militis:ma/
gis eſſe ornatam ueſtibus: q̄ꝫ uxorem ciuis
ſimplicis·Adhuc autem uxorem principis uel
etiam regis decet magis ornatam eſſe· Dato
igitur ꝙ uxor alicuius uiri eſſet humiliſ: non
ornans ſe propter uanam gloriam:poſſet de/
linquere in ornatum:ſi non eſſet moderata ul
tra q̄ꝫ ſuus ſtatus requireret appeteret orna/
menta·¶Tertio decet feminas circa ornatū
corporis eſſe ſimplices:ut nō nimia ſolicitu/
dine ornamenta requirant·Nam et ſi femina
nō propter uanaꝫ gloriā ſe ornaret:nec ultra
ſuū ſtatū ornamēta appeteret:poſſet delīque/
re ſi nimis eſſet ſolicita circa ipſa· ¶His er/
go·iij·mōis ꝯtingit delinq̄re circa ſupfluitatē
ornamentoꝝ·Sꝫ duob⁹ mōis ut cōiter ponit̄
ꝯtingit delinq̄re circa defcm̄· Prīo ſi hoc fiat
ex pigricia et negligentia·Nā alique adeo ſūt
pigre ꝙ ex ſola negligentia obmittunt ſolici/
tari circa debita indumenta·

¶Secundo in talibus delinquitur: ſi ex ipſo
defectu queratur laus et gloria· Contingit e/
nim aliquando aliquem efferri ⁊ ſuperbiri ex
ipſa miſeria quam ſuſtinet·Nam ſicut in ip̄is
claudiſ et in ipſis infirmis exiſtentibus apud
ianuas eccleſiaꝝ ut plurimū accidit:ꝙ infirmi
or magis gloriat̄·qr credit ꝙ in eū plures aſpi
ciant et exſpectat ſe plures elemoſinas accep/
turū·Sic aliqn̄ qui vilior eſt in hītu magis ſu
perbus efficit̄:ſi credat ex hoc ab hōibus com
mēdari·Delinquūt igit̄ mulieres ſi ex vilitate
habitus et ex defectu ueſtiū gloriā querāt·vn̄
et phūs·iiij·ethi·uituperat latonios qui infra
ſuum ſtatū ueſtimenta querētes:ex hoc in ela
tionem et iactantiā mouebant̄· hoc ergo mō
regende ſunt cōiuges quantū ad ornatum cor
poris·ut circa illa ſex que tetigimus diligēter
inſtruantur et moueantur·Primo ergo mouē
de ſunt ne ſint ſophiſtice:querentes fucum et
figmentū·Secundo ut ſint humiles:ne prop/
ter vanā gloriā nimiuꝫ ſe ornent· Tertio ut
ſint moderate ne ultra eoꝝ ſtatum ueſtimen/
ta requirant·Quarto ut ſint ſimplices ne cir/
ca ornamēta nimia ſolicitudine uexent̄·Quī/
to ne ſint negligentes ne totaliter infra eorū
ſtatū propter pigriciā deficiant erga ornamē
tum corpis·Sexto ne vilitate hītus ſint ſuper
ſticioſe ut ex ipſo defectu ueſtiū laudem ⁊ glo
riam cupiant·

Qꝫ non decet reges et principes ⁊
vniuerſaliter oēs ciues erga ſuas
coniuges nimis eſſe zelotipes·

Caplm·xxij·

Ulti virorum in hoc videntur delin/
quere:quia circa uxoreſ proprias ſūt
nimis zelopiti· ſed qꝺ nimis zelus:
non ſit laudabiliſ:triplici via oſtendere poſſu
mus·Nam cum quis erga ſuam coniugem eſt
nimis zelotipus ex nimio zelo quem erga illā
gerit omnia ſuſpicantur in peius· Multotiēs
uxores bene viuentes et debite ſe gerentes in
crepantur a viris:ſi contingat eos nimis eſſe
zelotipos· eo ꝙ ipſi zelotipi bene apta ſuſpi/
cari in peius·Ex ſuſpitione autem ipſius zelo
tipi:ſi nimis ſit eius zelus tria mala cōſurgūt
ex quibus tres rationes ſumi poſſunt oſten/
dentes nimis zelotipos non eſſe laudandos·
Primū eſt quia viri in ſeipſis nimia turbatio
ne uexantur·Secundum quia ex hoc ipſe uxo
res incitantur ad malum·Tertiuꝫ uero quia
ut plurimum ex tali zelo conſurgit in domo li
tigium et perturbatio·¶Prima via ſic patet
Nam ſi viri in nimio zelo mouentur circa uxo
res proprias quaſi ſemper ſunt in ſuſpitione
et per cōſequens ſemper ſunt in anxietate cor
dis·quare cum vna cura impediat aliam·opor
tet ſic zelantes retrahi a debitis curis et a ciui
libus operibus·Decet ergo omnes ciues non
eſſe nimis zelotipos de ſuis coniugibus·et tā
to magis hoc decet reges et principes quanto
maius pretudicium poteſt inſurgere regno ſi
reges ſint in anxietate cordis et retrahantur:
a debita cura regni· ¶Secunda via ad inue/
ſtigandum hoc idem: ſumitur ex eo ꝙ uxores
incitantur ad malum·ſi contingat ſuos viroſ
eſſe nimis zelotipos·Cōmune eſt enim ꝙ ſem
per prohibitio auget cōcupiſcentiam·Naꝫ ut
dicitur·ii·retho· Concupiſcētia eſt eius ꝙ ab
eſt·Ideo probatur ibi ꝙ ſenes magis deſide/
rant viuere ultima die q̄ꝫ precedentibus die/
bus:eo ꝙ tunc magis deficit eis vita·Semper
ergo magis concupiſcitur quod abeſt: ⁊ quod
videmus nobis deficere· Sed ſi res eſt nobis
prohibita eo ipſo ꝙ prohibetur videtur abeſ/
ſe et deficere· ex hoc ipſo magis deſideratur·
et concupiſcitur·Sequitur ergo uxores zeloti/
pum magis incitari ad malum· quia augetur
in eis concupiſcentia ex inordinato zelo viro/
rum:et ex ipſorum inordinata prohibitione·
¶Tertia via ad inueſtigandum hoc idem ſu
mitur ex lite et iurgio: quod in domo conſur/
git·Nam cum videtur uxoribus ꝙ ſine cauſa
calumpnientur:et ꝙ earum viri ſine culpa ſu
ſpicentur de ipſis mala:que faciunt viri zelo/
tipi:non poſſunt patienter ſufferre· propter
quod in domo illa ut plurimum oriuntur liteſ
et iurgia·Non ergo decet viros de ſuis coniu
gibus eſſe nimis zelotipos· Nec etiam decet
eos circa ſuas coniuges nullam habere cuſto
diam et nullum habere zelum·ſed cōſideratis

cõditionibus pſonaꝝ: et inſpectis ꝯſuetudini
bus patrie qlibet circa ꝓpriã coniugẽ debꝫ de
bitã curam et debitã diligentiã adbibere· Sic
etiã decet virum quẽlibet erga ſuã ꝯiugem or
natũ habere zelũ: ut ſit inter eos amicicia na/
turalis: delectabilis: et boneſta·

Quale ſit cõſiliũ mulieꝝ: et ꝙ eaꝝ cõſi/
lio nõ eſt vtendũ ſimpliciter: ſed in caſu
Caplm· xxiij·

Onſiliũ mulieꝝ· ut dicit̃· i· poli· eſt ĩ
ualidũ· nam ſicut puer habet cõnſili/
um ĩperfectũ: q: deficit a ꝑfectione
viri· ſic enĩ feĩa habet inualidũ conſiliũ· q: ha
bet ꝯplexionẽ inualidã: et deficit a ualitudine
uiri· Q: aũt feĩe nõ ſunt robuſte corpe: nõ eſt
ex bonitate cõplexiõis: ſed ex malicia· mollici/
es enĩ carnis in ipſis magis arguit habundã
tiã flegmatis q̃ꝫ bonitatẽ cõplexiõis· q: ergo
ſic eſt: oportet feĩas deficere a ratiõe et haber̃
cõſiliũ inualidũ· Nam quantũ corp⁹ eſt meli⁹
ꝯplexionatũ: tãto eſt magis ꝓportionatũ aĩe·
propter qδ magis obſequitur ei: et aĩa exiſtens
in tali corpore liberius vtitur opibus ꝓprijs:
et expeditius habet rõis uſum· Primũ igitur
qδ eſt attendendũ in cõſilio mulieꝝ eſt: q: in/
ualidũ· Scδm vero qδ eſt attendendũ eſt: q: ẽ
uelox et citum· Nã ut vult phũs in de aĩalib⁹
oĩa minora et debiliora citius ueniũt ad ſuũ
cõplementũ· Conſiliũ ergo mulieris q: eſt de/
bilius et inualidius q̃ꝫ conſiliũ virile· citi⁹ ve
nit ad ſuũ cõplementũ· ceteris ergo paribus
ſi quis ſtatim operari deberet nec poſſet ad il
lud negocium ſufficientẽ deliberationem ha/
bere: elegibilius eſſet conſiliũ mulibre q̃ꝫ vi
rile· Natura enim cum moueatur ab intelligẽ
tijs et a deo: in quo eſt ſupma prudẽtia· opor
tet ꝙ agat ordinate et prudenter. Prudentis
eſt enim cito ſe expedire: et modicum tempus
apponere in rebus vilioribus: de quibus eſt
minus curandum· vnde et ꝓuerbialiter dicit̃
ꝙ mala herba cito creſcit· q: natura de ea mo/
dicum curans cito perducit ipſam ad ſuũ au/
gmentum· Sic et mulier quantum ad corpus
citius habet eſſe perfectum q̃ꝫ vir· quare cum

anima ſequatur complexionem corporis· ſicut
ipſum corpus muliebre eo ꝙ ſit vilius et natu
ra minus de ipſo curet: citius venit ad ſuum
complementum q̃ꝫ virile· Sic conſilium muli/
ebre citius eſt in perfectione et complemento
q̃ꝫ virile· Simpliciter ergo melius eſt conſiliũ
viroꝝ q̃ꝫ mulierum· eo ꝙ vir ſit ratione pre/
ſtantior et mulier habeat conſilium inualidũ·
Jn caſu tamen põt eſſe muliebre conſiliũ me
lius q̃ꝫ virile· ut quia illud eſt citius in ſuo cõ
plemento: ſi oporteret repentino operari for/
te elegibilius eſſet hmõi conſilium·

Quomodo decet reges et principes
et vniuerſaliter oẽs ciues ſuis con/
iugibus proprijs ſua aperire ꝯſilia
Caplm· xxiiij·

Riplici via inueſtigare poſſumus ꝙ
mulieres cõiter ⁊ ut plurimũ ſecre/
ta retinere non poſſunt· Pria via ſu
mit̃ ex defectu rõis· Scδa ex mollicie cordis·
tertia ex appetitu laudis· ¶ Pria via ſic patꝫ:
q: ut in p̃cedentib⁹ dicebat̃: eoipſo ꝙ aliqd ẽ
ꝓhibitũ auget̃ cõcupiſcẽtia noſtra ut opemur
illud· quare cũ ponere aliqd in p̃cepto ſit ꝓhi
bere ne dicat̃ illud· ex ipſa ꝓhibitione incitat̃
ꝯcupiſcẽtia magis ad dicẽdũ ſecreta q̃ꝫ alia· nõ
ergo a rõe hmõi ꝯcupiſcẽtia refrenet̃: nõ con/
grue poſſunt retinere ſecreta· Mlieres igit̃ eo
ꝙ ab vſu rõis deficiũt: nõ poſſunt ſic refrena
re ꝯcupiſcẽtias: ſunt magis ꝓpalatiue ſecreto
rũ: q̃ꝫ ſint viri· Nã ſi ꝓhibitio auget ꝯcupiſcẽ
tiã: tãto ſunt ꝓniores mulieres ad faciendum
ꝓhibita q̃ꝫ maſculi· quãto ab vſu rõis deficiẽ/
tes minus poſſunt refrenare incitamenta cõ/
cupiſcentiarum q̃ꝫ viri· ¶ Secunda via ad in
ueſtigandũ hoc idem ſumit̃ ex mollicie cordis
Nam quia mulieres ut plurimum ſunt molles
et ductibiles: ſtatim cum aliqua pſona eis ap
plaudet: et ridet in facie eaꝝ credũt ipſam eſſe
amicã et reuelant ei oĩa ſecreta cordis· ¶ Ter
tia ad hoc ꝓbandũ ſumitur ex appetitu laudis
Dicebat̃ enim in p̃cedentibus: ꝙ mlieres ni/
mis appetũt laudẽ et glaꝫ· Jñ eſt igĩ ꝙ cõiter
ut plimũ mulieres aliis mlieribus: q̃s credũt

amicas eſſe reuelant ſecreta virorum· Cre/
dũt enim ex hoc eſſe in quadam excellentia: et
laudari apud eas: ſi ſciant referre virorum ſe/
creta· Nam q: vident̃ a ſuis viris diligi: ſi ſci/
unt ſecreta ipſorum congloriantur· ſi poſſunt
ſe laudari ꝙ a ſuis maritis diligantur: appe/
tentes quandam inanem gloriam et quandaꝫ
laudem: de facili reuelant ſecreta virorum·
¶ Ex hoc autem de facili apparet qualiter vi
ri ſuis coniugibus debeant reuelare ſecreta·
Nam cum dicimus hos eſſe mores iuuenum:
hos mulierum: hos ſenum· non eſt intelligen/
dum talia neceſſitatem imponere: ſed ſolum/
modo ut in pluribus: et ſecundum quandam
pronitatem et inclinationem: Poſſunt tamen
tam femine q̃ꝫ viri per rationis uſum ſi velint
eſſe conſtantes et vincere huiuſmodi impetus
et inclinationes· Nam licet ſit difficile ſupera
re incitamenta concupiſcentiarum: et ſit hoc ma
gis difficile in feminis q̃ꝫ in viris: eo ꝙ ma/
gis deficiant a rationis uſu· Non tamen ẽ im
poſſibile: poſſunt enim tam uiri q̃ꝫ mulieres
huiuſmodi impetus vincere· quare licet cõmu
niter mulieres ſint propalatiue ſecretorum: nõ
eſt tamen inconueniens aliquas mulieres eſſe
debita ſecreta tenentes· Viri igitur non debẽt
ſuis coniugibus ſecreta aperire: niſi per diu/
turna tempora ſint experti eas eſſe: diſcretas
prudentes et ſtabiles: et non eſſe ſecretorum
propalatiuas· ¶ Hiis viſis cum oſtenſum ſit
quomodo cõmunitas viri et uxoris ſit natu/
ralis· et quomodo ſe habeant ad alias cõmu/
nitates domus· Cum etiam declaratũ ſit quo
modo reges et principes: et uniuerſaliter om/
nes ciues ſe habere debeant ad ſuas coniuges
et quomodo cum eis debeant conuerſari· Jm/
ponatur finis prime partis huius ſecundi li/
bri: in qua agitur de regimine coniugali·
¶ Videretur tamẽ forte alicui non ſufficienter
eſſe traditam noticiam regiminis nuptialis:
eo ꝙ non oſtenſum ſit: ad que opera ſint con/
iuges ordinande· Si enim indecens eſt eas eſ/
ſe ocioſas ut ſuperius dicebatur· deſcribenda
ſunt opera: que decet ipſas coniuges exercere·
ſed quia de eis infra dicetur uolumus ea hic ſi
lentio preterire·

Jncipit ſecunda pars ſecundi libri de regimi/
ne principum: Jn qua tractatur quomodo pa
rentes circa proprios filios curam de eis ha/
beant·

Q: decet omnes parentes circa ꝓ/
prios filios eſſe ſolicitos·
Capitulum primum·

Xpedita prima parte hui⁹
libri ſecundi· Jn qua deter/
minatũ eſt de regimine nu
ptiali· Reſtat exequi de Se/
cunda· in qua agetur de re
gimine paternali· non eniꝫ
ſufficit patrẽfamilias ſcire coniugem regere:
niſi nouerit filios debite gubernare·
¶ Sciendum igitur ꝙ cum cõmunitas viri et
uxoris: et domini ⁊ ſerui pertineant ad domũ
primam· Cõmunitas uero patris et filij perti
neat ad domum iam in eſſe perfectam: quia do
mus prima precedit domum iam in eſſe perfe
ctam· Jdeo forte videtur alicui ſtatim poſt de
terminationem de regimine nuptiali: deter/
minanduꝫ eſſe de regimine ſeruorum· Verum
quia ut dicitur prĩo politicoꝝ· Jconomie am/
plior eſt ſolicitudo circa homines: q̃ꝫ circa poſ
ſeſſionem inanimatorũ: et circa liberos· q̃ꝫ circa
ſeruos· Jdeo decreuimus prius determinare:
de regimine filiali: q̃ꝫ de regimine ſeruili· tan
q̃ꝫ de eo circa qδ eſſe debet amplior cura·
Jn determinãdo quidẽ de regie filioꝝ: primo
oſtendere uolum⁹ ꝙ decet oẽs patres circa ꝓ/
prios filios eſſe ſolicitos· Nã ꝯgrua ſolicitu/
do q̃ eſt circa filios hñda magis ĩcitabunt̃ pa
tres ut ſuos filios bene regãt· Poſſum⁹ autẽ
triplici via venari ꝙ decet hmõi ſolicitudineꝫ
hr̃e parẽtes· Pria via ſumit̃ ex eo ꝙ pr̃es ſũt
cã filioꝝ: et filij habẽt ab eis eſſe· Scδa ex eo:
ꝙ ſunt ſupiores et p̃ſtãtiores illis· Tertia ſo
ex eo ꝙ inter eos debet eſſe amicicia natural'·
¶ Pria via ſic patꝫ· nã ſicut ĩ naturalib⁹ reb⁹
ꝯſpicim⁹ ꝙ nunq̃ꝫ nat̃a dat eſſe alicui niſi ſit
ſolicita circa ea p que illδ valet ꝯſeruari ĩ eſſe
ut ſi nat̃a dat eſſe igni: ſtatiꝫ eſt ſolicita dare
ei leuitatem quandam: per quam ferat̃ ſurſuꝫ

eo q in loco ſuperiori magis habet in eſſe cō/
ſeruari: q̄ in inferiori. Sic etiā ſi natura dat
animalibus eſſe: quia animal ſine cibo conſer
uari nō poteſt. natura eſt ſolicita dare anima/
libus ora et alia organa: per que poſſunt ſu/
mere cibum et nutrimentum. quare ſi patres
ſunt cauſa filiorum: et filii naturaliter a patrib⁹
eſſe habent. decet patres habere curam filiorum
et ſolicitari erga eos ut inueniant eis illa per
que poſſint bene viuere: et per que ualeant cō
ſeruari in eſſe. ¶ Secunda via ad inueſtigan/
dum hoc idem ſumitur ex eo q patres ſunt p̄
ſtantiores filiis et debent preeſſe eis. natura
liter enim ſemper ſuperiora inferiora inſtruūt
et ea regulant et conſeruant. Videmus ſuper
celeſtia corpora influere in hec inferiora: et ea
regere et conſeruare. quare ſi naturale eſt: ut
ſuperiora et preeminentia in inferiora influ/
ant: et ea regulent et conſeruent. Decet quem
libet dominantem et preeminentem ſolicitari
quomodo per debita conſilia influat et ſubue
niat ſuis ſubiectis. et quomodo eos regulet et
conſeruet. Unde et ipſe deus qui ſingulis re/
bus preeſt: habet ſolicitudinem et prouidenti
am totius uniuerſi. Patres ergo eo ipſo q na
turaliter preſunt filiis: debent circa eorum re
gimen eſſe ſolliciti. ¶ Tertia via ſumitur ex
parte amicicie naturalis que eſt inter paren/
tes et filios. De ratione enim amoris eſt ut ſol
licitet amantem circa rem amatam: quilibet
ſollicitatur circa dilectū. quare cum inter pa/
trem et filium ſit amor naturalis. ut probatur
viij ethi. decet patres ex ipſo amore naturali
quem habent ad filios: ſollicitari circa eos.

Q maxime decet reges et principes ſol licitari circa regimen filiorum.

Capl'm. ij.

Licet oēs patres deceat ſolicitari circa
ꝓprios filios. ut pz per rōes ſupius
aſſignatas. maxime tn̄ decet reges ⁊
princi. talem ſolicitudinem gerere. Q triplici
via venari poſſum⁹. Prima via ſumitur ex eo
rum intelligentia. Secunda ex bonitate filio
rum. Tertia uero ex utilitate regni. ¶ Prima
via ſic patet. Nam ſm̄ phm̄ in de animalibus
q eſt ex aīalibus intelligenti⁹ magis habet ſo
licitudinem circa filios. naturale eſt enī cuili
bet diligere ſua opa. ut vult phūs in ethi. vnde
et p̄res naturaliter diligūt filios: et poete ſua
poemata tanq̄ ꝓpriū opus. q̄n ergo aliqs eſt
intellectior et magis cognoſcit proprium opus:
tāto maiori ſolicitudine et dilectiōe mouetur
circa illud. patres ergo tanto magis debēt ſoli
citari circa filios: quāto prudentiores ſunt: et
quāto maiori intelligētia vigent. ſed cū habi/
tū ſit q reges et principes uniuerſaliter oēs domi/
nātes: ſi dēant naturaliter dn̄ari: oportet q polle
ant prudētia et intellectu. tāto decet reges et pn̄
magis ſolicitari circa ꝓprios filios q̄ ceteri.
quāto in eis magis vigere dz mētis induſtria
et prudentia regitiua. ¶ Secunda via ad īue/
ſtigandū hoc idem ſumit̄ ex bonitate filiorum.
Decet enī filios regū et principū maiori boni
tate pollere q̄ alios. quia ſcdm phm̄ in poli.
ſcdm q aliqui ſunt in maiori ſtatu et in altio/
ri dignitate. ſic debent meliores eſſe: et eſſe ma
gis perfecti ſcientia et virtutibus. Congruum
enim eſt qui alios regere cupit: ut ſit adeo
prudens et bonus ut ceteri ex ipſo poſſint ſu
mere viuendi exemplum. ¶ Filij ergo regum
licet non ſint reges tamen quia ſinguli con/
ſtituunt̄ in aliquo principatu et in aliquo do
minio: in quo oportet eos alios gubernare: ma
xime decet eos eſſe prudentes et bonos. et cum
filij perueniant ad maiorem bonitatem et pru
dentiam: ſi patres circa eos ſint ſoliciti: q̄ſi
circa ipſos ſe habeant negligenter. tanto decz
reges et principes magis ſollicitari circa pro/
prios filios: quanto filij eorum pollere debent
maiori prudentia et ampliori bonitate.
¶ Tertia uia ad hoc oſtendendum ſumit̄ ex
utilitate regni. Bonitas enim regni dependet
ex bonitate eorum qui ſunt in regno. et maxi/
me dependet ex bonitate principantium in ip
ſo. Nam ſicut ſanitas corporis naturalis depē
det ex ſanitate omnium membrorum: et maxi
me ex ſanitate cordis et membrorum principali/
um. eo q cor et principalia membra habent in
fluere in alia et rectificare ipſa. Sic bōitas re
gni dependet ex bonitate omnium ciuium.
maxime tn̄ dependet ex hiis qui principant̄:
et dn̄antur in regno. utile eſt ergo toti regno
habere bonos ciues. ſed utilius eſt hr̄e bonos
p̄ncipantes: eo q p̄ncipātis ſit alios regere et
gubernare. tanto ergo magis decet Reges et
prin. ſolicitari circa ꝓprios filios: ut polleāt
prudētia et bonitate: quāto maior vtilitas cō
ſurgit ipſi regno ex bonitate filiorum regū. qui
debent habere p̄ncipatū et dn̄ium in regno q̄
ex bonitate et prudentia aliorum.

Q regimē paternale ſumit originē ex a/ more. et q nō eodē regimine regēdi ſūt filij quo regendi ſunt ſerui.

Capl'm. iij.

Uia poſt tractatū de regimīe coniu
gis. determinandū eſt de regīe pater/
nali. Videndū eſt vnde ſumit originē
regimē paternū et quo regīe regēdi ſunt filii.
¶ Sciendū ergo triplex eſſe regimē. Nam oīs
regens alios uel regit eos ſm̄ certas leges: et
ſm̄ certa pacta. et tale regimē ut ſupius diceba
tur noīatur politicū uel ciuile. Uel regit eos
ſm̄ arbitriū: et hoc pōt eſſe dupliciter. qr ſic uł
regens intendit bonū ꝓpriū. et ſic dicit̄ regi/
men deſpoticū uel ſeruile. uł intēdit bonū ſub
ditorum. et tale regimē dicit̄ regale. ¶ Hijs aūt
tribus regiminibus ſm̄ quod uidemus aliquos
regnare in ciuitatibus et caſtris: aſſimilant̄
tria regimīa repta in vna domo. Nam regnū
cōiugale aſſimilatur regimini politico. quia
uxori ut in prehabitis tangebatur: non quis
debet preeſſe ſimpliciter ex arbitrio. ſed ei pre
eſſe debet ut requirūt leges mr̄imonij: et ut
potius per pacta debita et honeſta que inter/
ueniunt inter virum et uxorem. Regimē vero
paternale aſſimilatur regimini regali. Nā fi/
lijs preeſt pater ex arbitrio: non ſm̄ conuētio
nes et pacta. Nam pacta et cōuentiones: non
interueniūt inter ſubditum et preeminentem
niſi in poteſtate ſubiecti eligere ſibi rectorem
nō eſt aūt in poteſtate filiorum eligere ſibi p̄rem
ſi ex naturali origine filij procederent a parē/
tibus. Non enim ſic filij eligunt ſibi patres ut
uxores viros. quare cum regimen filiorum ſit
ex arbitrio: et ſit propter bonum ipſorum fili/
orum. huiuſmodi regimen non aſſimilatur re
gimini politico. ſed regali. Unde et phūs pri/
mo politi. ait virum preeſſe mulieri: ⁊ tanquā
natis liberis. non tamen eodem modo princi/
pandi. ſed mulieri quidem politice: natis au/
tem regaliter. Tertium autem regimen qđ eſt
in domo ut regimen quo regitur familia cete/
ra: aſſimilatur regimini dominatiuo.
¶ His autem ſic oſtenſis manifeſta apparēt
uera eſſe que in principio capituli proponebā
tur. Nam ſi pater debet preeſſe filiis regaliter
et propter bonum ipſorum. cum amare aliqđ
idem ſit q uelle ei bonum: pater debet preeſſe
filiis propter profectus ipſorum. et quia vult
eorum bonum. cum ergo q regimen ſumit ori
ginem ex amore. ¶ Ex hoc ergo maxime oſtē/
ditur q non eodem regimine debent regi filii
quo regendi ſunt ſerui. Nam dominus preeſt
ſeruis propter bonum proprium: non propter
bonum ſeruorum. hoc eſt ſcdm philoſophum
preeſſe aliquibus ſeruiliter: non intendere bo
num ipſorum: ſed proprium: Pater tamen de/
bet preeſſe filiis propter bonum ipſorum fili/
orum. Ex ipſa enim diſtinctione regiminis: pa
tet paternale regimen non eſſe idem q ſerui/
le: ſed ſumit originem ex amore. tamen ut ma/
nifeſtius appareat quod dicitur. poſſum⁹ du/
plici via venare: paternale regimē trahere ori
ginem ex amore. Prima via ſumitur ex ordine
naturali. Secunda ex ipſa perfectione patris
¶ Prima via ſic patet. Nam ſcdm philoſophū
Adeo natura dedit vim generatiuam reb⁹: ut
que non poſſunt perpetuari in ſeipſis: perpe/
tuantur in ſuo ſimili. quare ſi regimen pater/
num ex hoc ſumit originem. quia filius natu/
raliter eſt quedam ſimilitudo procedens a pa
tre. cum ſcdm naturā ad huiuſmōi ſimilia ſit
dilectio. ex ipſo ordine naturali arguere poſſu
mus paternum regimen in amore fundari: et
ex amore oriri. Sicut enim eſt in hominibus:
naturalis enim impetus ad producendum ſi/
bi ſimile: et ad filios quoſdam procreandum:
Sic eſt in eis naturalis impetus ad eos diligē
dum: et per conſequens ad eos gubernandū
et regendū: ⁊ ad habendū ſolicitudinē circa ipſos

Eſt ergo hic naturalis ordo q regimen et ſoli
citudo paterna ſumit originem ex amore. Se/
cunda via ad inueſtigandū hoc idem ſumitur
ex ipſa perfectione patris. Nam vnūquodq̧ p
fectum eſt ſm phūm: qn̄ poteſt ſibi ſimile ge/
nerare. quare cum quilibet ſuam perfectionē
diligat naturaliter pater diligit filium: cum
proprie filius ſit quidam teſtis perfectōis ei9
Quia ergo pater naturalē amorē habet ad fi/
liū ex hmōi amore ſollicitatur ut ipſum regat
et gubernet: q non eſſet: niſi paternū regimē
ex amore naſceretur. ¶ Viſo q paternū regi/
men ex amore naſcitur. pz q filijs debet pre/
eſſe pater: propter bonū filiorū. non ergo regē
di ſunt filij eodem regimīe quo ſerui. quia ſer
uis ſm q hmōi quis p̄eſt propter bonū ppri
um. Si ergo contingat aliquem uti filijs tan/
q̄ ſeruis: hoc eſt ex imperfectione domus. ut
qz forte ſic pauper eſt: q ſeruorū copiam habe/
re non pōt. Unde et phūs. vi. poli. ait. q ege/
nis neceſſe ē uti mlierib9 ⁊ filijs tanq̄ ſeruis

Quod amor qui debet eſſe inter patrē
et filium ſufficienter inducat pa/
tres debere filios regere: et filios
debere patribus obedire.
Caplm. iiij.

Dicebatur in precedēti capitulo pater
nale regimē ſumere originē ex amo/
re. Videndū eſt igit quant9 ſit amor
patrū ad filios: et filiorū ad patres. ut nobiſ in
noteſcat quō patres debeant regere filios: et
filij patribuſ obedire. ¶ Sciendū ergo p phūm
viii. ethi. triplici ratione pbare parētes plus
diligere filios q̄ econtra. Prima via ſumit ex
diuturnitate tēporis. Secunda ex certitudine
prolis. Tertia ex vnione parentū ad filios.
¶ Pria via ſic pz: Naz quāto amor magis du
rat tanto uehementior efficit: amor aūt parē/
tum ad filios diuturnior eſt: q̄ filiorū ad pa/
rentes. Nam ſtatī cum filii naſcunt parentes
diligunt eos: non tn̄ filii ſtatim incipiūt ama
re parentes. qz ſtatim nō ſunt tāte cognitōis
ut poſſint diſcernere qd ſit diligendū. ymo qz
pueri inornati neſciunt diſcernere parētes ab
alijs: nō ſtatim per amorē efficiunt ad illos:
ſed per pceſſum tpis: qn̄ poſſunt diſcernere pa
rentes ab alijs: incipiūt eos diligere. Diutur
nior eſt ergo amor parentū ad filios: q̄ econ/
uerſo. quare fortior ⁊ uehementior. ¶ Secun/
da via ad inueſtigandū hoc idem ſumit ex cer
titudine prolis. Nam parētes magis ſunt cer
ti de ſua prole: q̄ proles de ſuis parētibus. p
les enī certificari nō pōt qui fuerint parētes
eius: niſi ex quibuſdā ſignis uel auditu. ut qz
puer uidet pſonas aliq̄s magis affici ad eum
q̄ alias. arguit illas parētes eius. uel qz hoc
audit ab alijs. ideo ſic eſſe putat. In pricipio
tn̄ natiuitatis ei9 nō eſt illius cognitionis ut
poſſit cognoſcere a qua mre pcedit: uel a quo
patre. parētes tn̄ ſtatim cognitionē habent de
ipſa prole. Ideo magis poſſunt certificari de
ea: q̄ ecōuerſo. ppter qd et uehemētius dili/
gunt ipam q̄ ecōuerſo. Nam ſi inter parētes
et filios eſt amor naturalis. tanto hmōi amor
eſt ualidior: quanto apud parentes eſt maior
certitudo de prole: Ex hac autem ratōe oſten
di pōt: q et matres plus diligunt filios q̄ pa
tres: quia de illis certioreſ exiſtunt. ¶ Tertia
via pbans hoc idē ſumit ex vnione parentū
ad filios. Nam filij ſunt magis ppinqui ⁊ ma
gis vniti parentib9 q̄ ecōuerſo. q̄re cū amor
quādā vnionē importet. filij tanq̄ magis vni
ti et magis ppinqui parētibus: magis diligū
tur ab ipſis q̄ ecōuerſo. Sic enī ymaginatur
phūs: q filij ſunt quaſi quedā pars parentū.
Nam filij eſt quedā pars a parētibus abſciſa.
pars aūt magis vnit toti: qz apprehendit ab
ipſo: q̄ totum vniat parti q ab ea cōprehēdi
non pōt. in toto enī eſt aſſignare aliquid: qd
multū diſtat a parte: ſed nihil eſt in parte: qd
multū diſtet a toto. quare ſi pars mouet ad a/
morē totius. nō adeo feruenter diligeret ipm
qz videret in ipſo toto aliqua: que multum di/
ſtarent ab ipſa: ſi totū moueret ad amorē par
tis vehementius amaret eam. qz nihil aſpice/
ret in parte qd nō eſſet in toto. Filius ergo q
eſt quedā gleba a parentibus deſcendēs. et qz
eſt quedā pars ipſorū nihil eſt in filio: qd nō
ſit aliquo modo propinquū parentibus: et qd
ſm aliquē modū non pertineat ad illos. Filij
tn̄ nō ſic vehemēter mouent ad dilectionē pa
rentū. qz q eſt parentū nō ſic ptinet ad filios:
et per ɔſequēs nō eſt ſic vnitū eis: ſed qd ē fili
orū pertinet ad parētes. Ex his aūt vijs phi
ut uidet ſufficiēter arguere poſſumus. q ad
parētes ſpectat ſolicitari circa regimē filiorū
qz quilibet ſolicitus eſſe debet circa ea que ve
hementi amore diligit. Ad filios pertinet obe
dire parētibus. qz quilibet illis obedire debet
quos ſcit eum vehementer diligere et non in/
tendere niſi ipſius bonū. Sic ergo ex vijs phi
loſophi pbare poſſumus q̄ in pricipio capitu
li dicebant. tn̄ ut magis ſpecialiter appareat
intentū. ¶ Sciendū q licet parētes magis affi
ciant circa filios q̄ ecōuerſo. nō tn̄ eſt tn̄ incō
ueniēs quantū ad aliqd bonū filios magis di
ligere q̄ ecōuerſo. Nam ut dicit. viii. ethi. pa
rentes diligūt filios ut exn̄tes aliquid ipſorū
Filij aūt diligūt parētes qz ſunt ab illis. amor
ergo parentū circa filios procedit a cauſa ad
effectū. et a ſupiori ad inferius. Sed amor filio
rum ad eos pcedit ab effectu ad cām. ⁊ ab in
feriori ad ſupius. Naturale eſt aūt q ſuperio/
ra influūt in inferiora. et cōſeruant ea. nō aūt
ecōuerſo. Ideo parētes naturaliter afficiunt
ad filios ut influant in eos et ut congregent
eis bona. ut poſſeſſiōes et nūmiſmata: per q̄
ſufficiant ſibi ad vitā et cōſeruent in eſſe. pa/
rētes ergo cōgregant pro filijs: nō aūt econ/
uerſo. ymo filij cum poſſunt fruunt et rapiūt
bona parentū. Inferiora uero reuerent et ſūt
ſubiecta ſuperioribus. nō ecōuerſo. Ideo filij na
turaliter magis honorāt et reuerent parētes
q̄ ecōuerſo. Si ergo querat vtrū parētes ma
gis diligant q̄ ecōuerſo. cū diligere aliquē
idem ſit q uelle ei bonū. Diſtinguendū eſt de
ipſo bono. Nam ſi loqueris de bonō vtili ut d
nūmiſmate et de alijs que ordinant ad ſuffici
entiā vite. Sic parētes magis diligunt filios
q̄ ecōuerſo. qz cōgregant pro eis non ipſi pro
illis. Sed ſi loqris de bono qd eſt honor et re/
uerētia: ſic filij magis diligunt parētes q̄ ecō
uerſo. Nam potius parētes ſuſtinent vitupe/
ria et cōtumelias filiorū q̄ ecōuerſo. Naturale
eſt enim q etiā uſq̧ ad auditū cōtumelias pa
rentū ſuſtinere nō poſſunt: Nam minus indig
nantur parētes de cōtumelia filiorū q̄ ecōuer
ſo. ¶ Viſo qualis eſt amor inter patrē et filiū
qz parentes afficiunt ad filios ut cōgregant
eis bona. et cogregare alia bona: et ſolicitari
circa eorū vitam ſic eos regere et gubernare.
ex amore quē habent patres ad filios: debent
eos regere et gubernare. Sed cum filij afficiā
tur ad parētes tanq̄ ad eos quos uolunt eſſe
in honore ⁊ reuerētia. cum honor ⁊ reuerētia
ad alium ſit quodāmodo ſubijci illi. ſicut ex a
more quē habent patres ad filios debēt eos re
gere et gubernare. Sic ex dilectione quā filij
habent ad patres: debēt eis obedire ⁊ eſſe ſub
iecti. Pz igitur q quantū ad bonū qd eſt vti
le: patres magis diligunt filios q̄ filij ipſos.
Sed quantū ad bonum q eſt honor ⁊ reuerē
tia filii plus diligūt patres q̄ ecōuerſo. Sim
pliciter tn̄ parentes plus dicunt diligere fili
os q̄ filii ipſos. qz plus ſolicitant ⁊ magis aſ
ſidue cogitāt de vtilitate filiorū: q̄ filii de ho
nore ⁊ reuerentia ipſorum.

Quod decet omnes ciues. et maxime
reges ⁊ principes ſic ſolicitari cir/
ca regimen filiorū: ut ab ipſa infan
tia inſtruantur in fide.
Caplm. v.

Videntur aūt tria ipſi fidei cōuenire
per que triplici via venari poſſum9.
q oēs ciues et maxime reges ⁊ prin.
circa regimē filiorū ſic ſolicitari debēt ut ab ip
ſa infantia inſtruant in fide. Fides enim pri/
mo ſupra rationē eſt: et ea q̄ ſunt fidei ratiōe
cōphendi nō poſſunt. Secūdo ea que ſunt fi
dei ſimplr ſunt credenda. Tertio eiſ eſt firmi
ter adherendum. ¶ Prima aūt via ſic pz. Nā
ſi fides ſupra ratiōnē eſt ⁊ ea que ſunt fidei ra
tione cōphendi nō poſſunt: utile ē ut in illa
etate pponant ea que ſunt fidei: in q̄ ratio nō
queritur dictorū: ſed ſimpliciter acquieſcit di/
ctis. Hmōi aūt eſt etas infantie. Infantes enī
cum eis a matre uel a patre pponunt aliqua
credenda nō querunt rationē dictorū. qz vſum
rationis nō habent: ſed ſimpliciter acquieſcūt
dictis. ¶ Secunda via ad inueſtigandū hoc

idem ſic oñdi pōt· Nã ea q̄ ſunt fidei q̄ ſupra
rōem ſunt ideo eis ſimplr̄ eſt credendū· Acqui/
eſcendū eſt aūt hijs q̄ ſunt fidei ex auctē diui
na: et ex ſimplici credulitate: non ex ꝑſpicacia
rationis· nō tñ hoc inconuenienter ſit: q̄ nulli
dubiū eſſe debet diuinā prudentiā et eius au
ctoritatē oēm ꝑſpicaciā humani generis ſupare
quare rōibus auctē diuine ſimplr̄ credit̃ q̄ ac
quieſcat̃ rōibus et demōſtratōibus hoīm· Si
ergo ea q̄ ſunt fidei ſimpl'r ſunt credēda: ꝯueniē
enter talia in illa etate ꝓponunt̃ que eſt ſim
pliciter creditiua· talis aūt eſt etas infantie· nā
ut in prīo libro diximꝰ· cōtractauimus de mo
ribus iuuenū· Juuenes ſunt ſimplr̄ creditiui·
vñ et in· ij· rethō· dicit̃ q̄ iuuenes eruditi ſunt
ſolū a lege· appellat aūt ibi phūs eruditionem
a lege monitōes maternas ⁊ documēta illiꝰ q̄
parentes tenēt· Si enī parētes in alijs legibꝰ
parētes ſtatī ſunt ſoliciti erudire ꝓprios fili/
os in hijs q̄ ſunt fidei ſue: et in hijs que pertī
nēt ad eoꝝ legē: eo q̄ illa etas ſit ſimplr̄ credi
tiua· tanto magis hoc debēt efficere ꝓfitētes
xp̄ianā fidem· quāto lex noſtra ſupat ceteras
leges· Sola enī xp̄iana lex eſt īmunis ab omī
erroꝝ ꝯtagio· Jn ceteris alijs legibꝰ falſitates
aliq̄ ſunt admixte· ¶ Tertia via ad hoc idem
ꝓbandū ſumit̃ ex eo q̄ hijs que ſunt fidei eſt
firmiter adherendū· Uidemus aūt q̄ ꝯſuetudo
eſt quaſi altera natura· ut dicit̃ in libro de me
moria et remiſcentia· ratio aūt aſſignat̃ in re
thō· ubi dicit̃ q̄ natura eſt ꝯſuetudo ſepe· Se/
pe aūt ꝓpinquū eſt ei q̄ eſt ſemꝑ· quare cōſue
tudo eſt ꝓpinqua nature· quāto ergo aliqd ē
aſſuetū· tāto magis vtit̃ in naturā· et tāto fer
uētius adheremus illi· cū ergo magis ſumus
aſſuefacti ad ea circa q̄ in ipſa infātia inſuda
mus q̄ȝ ad alia· et ꝑ ꝯſequēs magiſ adheremꝰ
illis ut firmiter et abſq̄ heſitatiōe adherere
poſſumus hijs q̄ ſunt fidei· talia proponenda
ſunt nobis etiaȝ ab ipſa infantia· vñ et phūs
ij· meth· volens ꝓbare ꝯſuetudinē eſſe magne
efficacie ait· tu potes ſcire qd facit cōſuetudo
in legibus in qbus iuuenes fabulas et apolo/
goſ magis applicabiles q̄ȝ ſint veritateſ· Si er
go leges gentiliū cōtinentes multas fabulas
et apologos· i· multa fabulatoria et deriſoria:

ſunt ſic applicabiles aīo: ſi pueri ab infantia
aſſueſcāt illis ut firmiter adhereāt illis fidei
xp̄iane q̄ ſola eſt catholica et orthodoxa: ab ip
ſa infantia ea q̄ ſunt fidei ſunt iuuenibus pro
ponēda· Uerūtȝ diſtincte articulos fidei cog/
noſcere et ſubtiliter ea q̄ ſunt fidei ptractare·
ſpectat ad clericos doctores inſtruētes alios ī
ipſa fide: q̄ȝ ſubtilē ꝑſcrutationē layci ⁊ maxie
pueri ſcire non poſſunt· ſufficit q̄ talia pro/
ponātur groſſe et in quadā ſūma: ut q̄ eiſ di
catur q̄ vnus eſt deus omīps creatoꝛ oīm: quí
eſt pater et filius et ſpūs ſcūs· qui Adam prīo
parēte nrō peccāte et hūano genere per pecca
tū eius infecto dei filius ut nos redimeret aſ
ſumpſit carnē in btā ꝟgine: ⁊ eſt natus ex ipa
q̄ ipſe dei filius ꝓpter peccata nr̄a fuit paſſuſ
mortuus ⁊ ſepultus· q̄ deſcēdit ad inferos et e
duxit inde captiuaſ aīas ibi exñtes· qui tertia
die reſurrexit a mortuis· q̄ aſcendit in celum:
ſedens ad dexterā patris· q̄ iteꝝ venturus eſt
ad iudiciū· et oēs reſurgemꝰ et aſſtabimus an
te tribunal eius: reddituri de factis ꝓprijs ra
tiōē· ita q̄ qui bona egerūt ibunt in vitā eter
nā· qui uero mala in ignē eternuȝ· Debent er
go oēs ciues ſolicitari circa ꝓprios filios: ut
ab infantia inſtruātur in hac fide· tanto tamē
hoc magis decet reges et principes: quāto ex
feruore fidei ipſoꝝ poteſt maius bonum cōſe/
qui religio xp̄iana et ex eoꝝ tepiditate poteſt
ei maius periculum īminere·

Q̄ decet omnes ciues et maxime Regeſ
et principes ſic ſolicitari erga filios: ut
ab ipſa infantia bonis· M· imbuantur·
Caplm· vi·

Uanto anima eſt nobilior corpe: tan
to omnes ciues et maxie reges ⁊ pri·
magis ſolicitari debent ut proprij fi
lij ſint perfecti in aīa q̄ȝ in corpore· Si ergo
ſolicitant̃ circa hereditatē et circa nūmiſmata
ut poſſint ſubuenire filijs quantū ad indigen
tiā corpalem· multo magis ſolicitari debent:
ut habeant perfectā animam: et ut virtutibuſ
et bonis moribus imbuant̃· et quia hoc tamē
exiſtit bonū nō debet per negligentiā pteriri·

Sed ab ipſa infantia inſtruendi ſunt pueri ut
relinquentes laſciuiā ſequātur bonos mores·
¶ Poſſumꝰ aūt quadruplici via venari q̄ ab
ipſa puerilitate inſtruendi ſunt pueri ad bo/
nos mores· Prima via ſumit̃ ex naturalitate
delectationis· Secunda ex rōis defectu· Ter/
tia ex ꝓnitate quā hēmus ad malum· Quarta
ex vitatione oppoſiti hitus· ¶ Prima via ſic
ptȝ· Nam ſm phūm in ethi· adeo quale eſt no/
bis delectari q̄ ab ipſa infantia delectari inci
pimus· Nam et pueri ſtatim delectant̃ cuȝ in
cipiunt ſuggere māmas· Si ergo ſic ab ipſa in
fantia nobiſcum creſcit cōcupiſcentia delecta
bilium: ab ipſa infantia eſt tali cōcupiſcētie re
ſiſtendum· ex ipſa ergo cōnaturalitate delecta
tionis ſtatim cum pueri ſunt ſermonū capaceſ
ſunt inſtruendi ad bonos mores· et debēt eis
fieri monitiones debite· ¶ Secunda via ad in
ueſtigandū hoc idem ſumitur ex rationis de/
fectu· Naȝ tunc aliqui ſunt magis mouēdi ad
bonos mores: quando magis incitant̃ ad laſ/
ciuiā et magis ſunt paſſionū inſecutores· Sȝ
ut ptȝ per phūm in· ij· rethō· Jn iuuenili etate
maxie ſunt homines laſciui et paſſionum inſe
cutores· ergo tunc maxie eſt ſubueniendum:
ut per monitiōes debitas et per cōrectōes cō
uenientes retrahant̃ a laſciuijs· quare cuȝ ra/
tionis ſit cōcupiſcentias refrenare et laſciuiaſ
quāto aliquis magis a ratione deficit: tanto
magis inclinatur ut ſequatur paſſiones· Jn
iuuenili ergo etate ſunt pueri inſtruendi ad
bonos mores· q̄ tunc magis ab uſu ratōis de
ficiunt et ſunt magis paſſionū inſecutores·
¶ Tertia via ſumit̃ ex pronitate quam habe
mus ad malū· Nam cū aliqs eſt pronus ad ali
quid: oportet ipſum multū aſſueſcere in cōtra
rium· ne inclinet̃ ad illud· ut plurimū enīȝ ho
mines ſm mores ſunt quaſi quedā virga incli
nata ad malū· vnde et phūs circa fineȝ· ij· eth·
hoc modo decet nos dirigere ad bonos mores
quo dirigit̃ virga tortuoſa· Uolens enī virgā
tortuoſam rectificare inclinat eam ad partem
contrariā valde· qua ſic inclinata redit ad me
diuȝ et ad rectitudinē· Sic nos q̄ obliquitateȝ
et ꝓnitatē hēmꝰ ad malū· et ad delectatōes il/
licitas debemus per multum tempus ab illici

tis delectationibus abſtinere: ut poſſumꝰ hāc
pronitatē vitare· ꝑmo ſicut virga rectificāda:
ad partem cōtrariam ultra mediū inclinat̃ ut
poſſit ad mediū redire· Sic et nos in fugiēdo
delectabilia: debemus ultra mediū nos facere
ut debemus etiam licitas cauere: ut faciliter
ab illicitis abſtinere poſſimus· Si ergo tantā
pronitatē habemus ad malū: et oportet nos ꝑ
diuturna tempora aſſueſcere ad cōtrarium ut
ad bonū: ut facilius hanc pronitatē vitare poſ
ſimus: eſt ab ipſa infantia inchoandū· ut reli/
quentes laſciuias ſequamur bonos mores nec
eſt differendū· ¶ Quarta via ſumitur ex vita
tione habitus contrarij· Nam q̄ iuuenes mol
les ſunt et ductiles: ſi ſine freno ſequātur laſ/
ciuias: ſtatim imprimunt̃ in eis habitus vici
oſi· ſicut in cera molli et ductili ſtatim impri/
mit̃ forma ſigilli· ne ergo iuuenes informent̃
habitibus vicioſis: ſtatim ab ipſa infantia ſūt
monendi regendi: ut per monitiōes et correp
tiones debitas a laſciuijs retrahant̃· Decet er
go omnes ciues ſolicitari erga filios: ut ab ip
ſa infantia inſtruent̃ ad bonos mores· Tāto
tñ hoc magis decet regeſ et prin· quāto boni/
tas filioꝝ eſt vtilioꝛ ipſi regno· et quāto ex eo
rū malicia poteſt in regno maius periculū im
minere·

Q̄ filii nobilium: et maxime regum et
principum ab ipſa infantia ſunt traden/
di litteralibus diſciplinis·
Caplm: vii·

Jcet deceret omnes homines cogno
ſcere litteras: ut per eas prudentio/
res effecti: magis poſſent illicita pre
cauere· Uidentur tñ aliqui licitam excuſatio/
nem habere ſi nō inſudant ſtudio litterarum·
Huōi aūt ſunt pauperes nō habētes neceſſa
ria vite· qui ſi retrahuntur a liberalibus diſci
plinis: ut querant ſibi neceſſaria vite vidētur
excuſabiles eſſe· Nobiles aūt et maxime regeſ
et principes in diuicijs et in poſſeſſiōibus ha
bundātes oīno reprehenſibiles exiſtunt· ſi nō
ſic ſolicitantur erga regimen filioꝝ: ut etiam
ab ipſa infantia tradant̃ liberalibꝰ diſciplinis

Q̄ aūt in ſtudio litterarū ſit ab ipſa infantia
inchoandū· poſſumus triplici via venari· Pri
ma ſumitur ex parte eloquentie· Secunda ex p
te attentionis· Tertia ex parte perfectōis que
eſt ex parte ſciē acquirenda· Decet enim volē
tes litteras diſcere litterales ſermōes ſcire di/
ſtincte proferre· Decet etiā eos eſſe attentos:
et ſtudioſos circa ea que in lr̄is tradūtur· ter/
tio decet ipſos ſm̄ modum ſibi poſſibilē ad p
fectionē ſciē peruenire· ¶ Prima via ſic patet
Nam videmus in ydeomatibus vulgarib⁹: q
raro poteſt quis debite et diſtincte proferre a
liquod ydeoma niſi ſit in eo in ipſa infantia
aſſuefactus· qui enī in etate perfecta tranſfe/
runt ſe ad partes longinquas ubi ydeomata
differunt a matrono· etiam ſi per multa tem/
pora in illis extiſtant· vix aut nūq̄ʒ poteſt recte
loqui linguam illam: et ab incolis illius terre
ſemper cognoſcitur ipſum fuiſſe aduenam: et
nō fuiſſe in illis partibus oriundus· Si ergo
ſic eſt in ydeomatibus laycorū: multo magis:
hoc erit in ydeomate litterali: qđ eſt ph̄icum
ydeoma· Uidemus enī ph̄icum nullum ydeo/
ma eſſe cōpletū et perfectū per qđ perfecte ex
primere poſſent naturas rerum: et mores ho/
minū: et curſus aſtrorū: et alia de quibus diſ/
putare uolebant· inuenerūt ſibi quaſi ꝓpriū
ydeoma: qđ dicitur latinum· uel ydeoma litte
rale· qđ cōſtituerunt adeo latum et copioſum:
ut per ipſum poſſent omēs ſuos cōceptus ſuf/
ficienter exprimere· quare ſi hoc ideoma eſt cō
pletum: et alia ydeomata nō poſſumus recte
et diſtincte loqui: niſi ab ipſa infantia aſſuef/
camus ad illa ex parte eloquentie· videlʒ ut re
cte et diſtincte loquamur ydeoma latinum: ſi
volumus litteras diſcere debemus ab ipſa in/
fantia litteris inſudare· ¶ Secunda via ad in
ueſtigandū hoc idem ſumitur ex parte attenti
onis et feruoris qui eſt in ſtudio adhibendus
nūq̄ʒ autem quis bene ſtudet niſi ſit feruēs et
attentus circa ſtudium· Cum ergo cōſuetudo
ſit altera natura: cum ſm̄ ph̄m̄ in poli· nobiſ
magis placeant illa opera ad que ſumus ab ip
ſa infantia aſſueti· quia quilibet eſt magis in/
tentus et feruens circa ea que ſibi magis ſunt
placita· ut poſſumus eſſe attenti et feruētes:
circa ſtudium litterale· ab infantia inſudandū
eſt litteralibus diſciplinis·
¶ Tertia via ſumitur ex parte perfectionis·
que eſt ad ſcientiam acquirendam· Nam raro
aut nunquā quis peruenit ad perfectionē ſci
entie niſi quaſi ab ipſis cunabulis vacare in/
cipiat ad ipſam· Nam licet intelligentie etiam
ab ipſa creatione create ſint bene diſpoſite ad
intelligendum et ad cognoſcendum naturas
rerum· Homo tamen a ſui natiuitate eſt male
diſpoſitus ad capiendam diſciplinam· Licet e
nim vnus homo ſit melioris ingenii q̄ʒ alius
vniuerſaliter tamen homines male nati ſunt
ad ſciendum· quia noſtra cognitio incipit a ſē
ſu et poſt: rioribus· Unde et ph̄us in primo de
anima vult· ꝙ anima plus temporis apponit
in ignorantia q̄ʒ in ſcientia· per multum enim
temporis quis inſudat ſtudio antequā perue/
nire poſſit ad perfectionem ſcientie· quare ſi
vita noſtra eſt breuis: et artes ſcientie ſunt di
fficiles et longe· et homines cōmuniter male
nati ſunt ad capaſcendam ſientiam· Si volu/
mus ad aliquam perfectionem ſcientie perue
nire: debemus ab ipſa infantia et quaſi ab ip/
ſis cunabulis inchoare· ¶ Decet ergo omnes
nobiles et maxime reges et principes: ſi vo/
lunt ſuos filios diſtincte et recte loqui littera
les ſermones eſſe feruentes et attentos circa
ipſos et peruenire ad aliquam perfectionem
ſcientie: ab ipſa infantia eos tradere litterali/
bus diſciplinis· Nam ut ſuperius dicebatur:
Nullus eſt naturaliter dominus: niſi vigeat
prudentia et intellectu· Quare ſi per cogniti/
onem litterarum efficitur quis intelligentior
et magis viget prudentia et intellectu· Tan/
to magis decet filios regum et principum eti
am ab ipſa infantia inſudare litteralibus diſ/
ciplinis· quanto decet eos intelligentiores et
prudentiores eſſe· ut poſſint naturaliter domi
nari· Poſſet autem ad hoc idem alia ratio ad/
duci· Nam niſi princeps vigeat prudentia et
intellectu de facili conuertitur in tyrannum·
quia non curabit de operibus virtutum: ſed
appreciabitur nūmiſmata et exteriora bona·
ultra q̄ʒ debeat· Erit ergo tyrannus et populi
depredator· Ne ergo filii regū et principum
cum ponuntur in aliquo dominio tyrannizēt
decet ipſos etiā ab ipſa infantia inſudare lit
teris: ut vigere poſſint prudētia et intellectu·

Quas ſcientias debent addiſcere filii nobilium et maxime filij Regum et principum· Capl'm· viii·

Septem ſcientias eſſe famoſas apud
antiquos: antiqua auctoritas prote
ſtatur· Huiuſmodi autem ſunt: Grā
matica: Dyaletica: Rethorica: Muſica: Ariſ/
metrica: Geometria: et Aſtronomia: Has au/
tem omnes liberales vocant: eo ꝙ filii libero/
rum et nobilium ponebantur ad illas· Addiſ/
cebant enim primo filii nobilium gramaticā
Nam grāmatica ſecundum Alpharabium in
uenta eſt ne erretur in lingua; et ne peccetur
in ſermone· Addiſcimus enim per grammati/
cam ydeoma latinum: quod eſt ydeoma philo
ſophorū· Sub tali enim ſermone philoſophi ſu
am ſcientiam tradiderunt· quare ſi per nos ip
ſos non ſufficimus ad inuenienda omnia ſci/
entifica· ſed indigemus ad hoc auxilio philo/
ſophorum et doctorum: expedit nos ſcire yde/
oma illud in quo doctores et philoſophi ſunt
locuti· et quia hoc ſcitur per grammaticam·
Ideo grammatica inter liberales ſcientiaſ eſt
computanda· quia filii liberorum ⁊ nobilium
inſtruebantur in illa·
¶ Secunda liberalis ſcientia dicitur eſſe dya
letica· que docet modum arguendi et opponē/
di· Nam modus ſciendi noſter eſt: ut per debi
ta argumenta et per debitas rationes manife
ſtemus propoſitionē· Oportuit ergo inueni
re aliquam ſcientiam docentem modum: quo
formanda ſunt argumenta et rationes· Nam
niſi modum arguendi ſciremus: poſſemus in
arguendo peccare: et per conſequens decipi·
Crederemus aliquando bene concludere et cō
cluderemus falſum: eo ꝙ ignorarem⁹ arguēdi
modum· Sicut igitur neceſſaria eſt gramma/
tica que eſt directio lingue: ne erremus in lo/
quendo· ſic ſecundum Alpharabium neceſſa/
ria eſt Dyaletica que eſt directio intellectus:
ne erretur in arguendo·
¶ Tertia ſcientia liberalis dicitur eſſe retho
rica· eſt autem rethorica ut innuit ph̄us in re
tho· ſuis· quaſi quedam groſſa dyaletica· Nā
ſicut fiende ſunt rationes ſubtiles in ſcientiiſ
naturalibus et in aliis ſcientiis ſpeculabilib⁹
ſic fiende ſunt rationes groſſe in ſcientiis mo
ralibus: que tractant de agibilibus· quare ſi/
cut neceſſaria fuit dyaletica que docet modū
arguendi ſubtilem et violentiorem· Sic neceſ
ſaria fuit rethorica que eſt quedam groſſa dy
aletica· docens modum arguendi groſſum et
figuralē· Hec autem neceſſaria eſt filiis libe
rorum et nobilium: et maxime regum et prin/
cipum quia horum eſt conuerſari inter gētes
et dominari populo: qui non poteſt percipere
niſi rationes groſſas et figurales·
¶ Quarta ſcientia liberalis dicitur eſſe muſi
ca· hec ſecundum ph̄m̄· viii· poli· conuenit ip
ſis iuuenibus· et maxime filiis liberorū ⁊ no
bilium propter rationes multas· Quarū vna
eſt· quia pueri nihil triſtabile ſuſtinere poſſūt
quare ſi debent eis aliqua delectabilia cōcedi
dignum eſt ꝙ ordinentur ad delectationes in
nocuas· quare ſecundum eundem ph̄m̄: mu/
ſica eſt conſentanea nature iuuenum· quia ha
bet innocuas delectationes: ¶ Secunda ratō
ad hoc idem eſſe poteſt· quia ut ph̄us innuit:
in eodem· viii· poli· Mens humana neſcit oci/
oſa eſſe· Ideo ut videtur ocium bonum eſt ali
quando interponere inter delectationes muſi
cales: que ſunt licite et innocue· Maxime aūt
hoc decens eſt filiis liberorum et nobilium· q
non vacantes mechanicis artibus remanent
ocioſi· niſi ſtuderent litteralibus diſciplinis·
et niſi ſuis exerciciis interponerent delectati
ones muſicales q̄ ſunt licite ⁊ honeſte· Tāgit
enim ph̄us multas rationes impoſſibiles per
quas oſtendi poſſet: ꝙ filios nobilium decet:
addiſcere muſicam: ſed de his forte infra tan
getur· ¶ Quinta ſcientia liberalis dicitur eſ/
ſe ariſmetrica· docens proportiones numero
rum ad quam forte filii liberorum ideo trade
bantur: quia ſine ea muſica ſciri nō poteſt·
¶ Sexta ſcientia liberalis eſt geometria: que
docet cognoſcere menſuras et quātitates rerū

ad hanc autem filij nobilium. Ideo forte tradebantur: quia ſine ea Aſtronomia que eſt de quantitate aſtrorum et de ſubſtantia ſiderum et de curſibus eorum perfecte ſciri nõ poteſt. ¶ Septima ſcientia liberalis dicitur eſſe aſtronomia. circa quam forte antiquitus filij nobilium ideo inſudabant: quia gentiles circa iudicia aſtrorum nimis erant curioſi. Nunquam enim volebant bella inchoare: nec aliqua opera incipere: niſi conſiderato gradu aſcendẽte. et inſpecta conditiõe celi. ⁊ quia hoc per aſtronomiam cognoſcitur: Ideo filij liberorum et nobilium volebãt in aſtronomicis eſſe inſtructi. ¶ Sic ergo antiqui de liberalibus ſenſerũt et has ſeptem artes nimium extollebant. Veruntamen plures ſunt alie ſcientie longe nobiliores iſtis. Nam naturalis philoſophia docẽs cognoſcere naturas rerum longe melior eſt: q̄ aliqua predictarum. Sed hoc declarare nõ patitur perſcrutatio preſens: que debet eſſe groſſa et figuralis. Rurſus et methaphiſica q̄ modo humano et per rationes humanitus inuentas tractat de deo et de ſubſtantijs ſeparatis longe nobilior eſt: q̄ naturalis philoſophia. et etiam q̄ aliqua predictarum. de qua philoſophus ait primo metha. quia nulla eſt dignior ipſa. quod intelligendum eſt de ſcientijs humanitus inuentis. inter quas methaphiſica primatum tenet. ¶ Amplius theologia que eſt de deo et de angelis non modo humano ſed diuino: et non per humanam inuentionem ſed magis ꝑ inſpirationem diuinam: longe et incõparabiliter nobilior et dignior eſt omnibus alijs. Adhuc quedam morales ſcientie ut ethica: que eſt de regimine ſui. et yconomica: que eſt de regimine familie. et politica: que eſt de regimine ciuitatis et regni: valde ſunt vtiles et neceſſarie filijs liberorum et nobilium. ymo ut in proſequendo patebit: filij nobilium et maxime filij regum et principum: ſi velint politice viuere: et velint alios regere et gubernare: maxime circa has debent inſiſtere. Sunt autem et alie ſcientie ſubalternate et ſuppoſite iſtis: ut perſpectiua: que eſt de viſu: eſt ſub geometria Medicina vero eſt ſub naturali philoſophia. Leges et iura que ſunt de actibus hominum ſub politica. que eſt de regimine ciuitatum. Nam ut alibi nos dixiſſe meminimus: Omnes legiſte ſunt quaſi quidam ydeote politici. Nã ſicut layci et vulgares quia arguunt ⁊ formãt rationes ſuas. quem modum arguendi: docet dyaletica. ideo ipſi quia arguunt artificialiter et dyalatici: appellantur a philoſopho ydeote dyaletici. Sic Legiſte. quia ea de quibus eſt politica: dicunt narratiue et ſine ratione: appellari poſſunt ydeote politici. Ex hoc autem patere poteſt quanto magis honorandi ſunt ſcientes politicam et morales ſcientias: q̄ ſcientes leges et iura. Nam quanto ſcientes et dantes cauſam: honorabiliores ſunt loquentibus et nõ reddentibus cauſam dicti. tãto tales honorabiliores ſunt illis. Ex hoc autem apparere poteſt qui ſcientes magis ſunt honorandi: Nam primo honorandi ſunt diuini et ſciẽtes theologiam. quia deus ipſe eſt deus omnium entium. Sic theologia principaliter eſt de deo et eſt dea omnium et domina humanarum ſcientiarum. Poſt theologos vero magis honorandi methaphiſici. quia ut ſuperius dicebatur Inter ſcientias humanitus inuentas methaphiſica primatum tenet. Poſt hos quidem honorari debẽt naturales philoſophici. quia naturalis philoſophia. licet ſit infra methaphiſicam. tenet tamen principatum inter omnes alias ſciẽtias inuentas ab homine. Sic ergo ſciẽtes gradatim ſunt honorandi. ¶ Hijs ergo ſcientijs ſic diuiſis: de leui patẽt poteſt. circa quas ſcientias filij nobilium. et maxime Regum et principum debeant inſudare. Nam cum oporteat eos eſſe quaſi ſemi deos: et debite ⁊ abſq; negligentia negocium regni intendere. non vacat eis ſubtiliter perſcrutari ſcientias. maxime igitur decet ipſos bene ſe habere circa diuina. et eſſe inſtructos et firmos in fide. Et illas ſcientias per quas quis ſe ⁊ alios nouit regere et gubernare. Huiuſmodi autem ſunt ſcientie morales. Alias ergo ſcientias in tantum decet eos ſcire: inquantum deſeruiunt morali negocio. Decet igitur eos ſcire grammaticam ut intelligant ydeoma litterale. ſecundum ꝙ ydeoma tam morales ſciẽtie q̄ alie facilius traduntur. Imo ſi nunq̄ grammatica deſeruiret negocio morali. Decet reges et principes ſcire ydeoma ſiale: ut poſſint ſecreta ſua alijs ſcribere ⁊ legere abſq; aliorũ ſcitu. ¶ Filij ergo nobilium quantumcunq; intendant eſſe milites ⁊ vacare negocio politico debent inſudare: ut ſciant ydeoma litterale. Debent etiam aliquid addiſcere de grãmaticã ⁊ rethorica: ut ex hoc ſubtiliores fiant ad intelligendum quecunq; propoſita. quo facto totum ſuum ingenium: debent exponere: ut bene intelligant moralia: ut ſciant ſe ⁊ alios regere. Nam ⁊ de muſica ſecundum philoſophum in politicis eos ſcire decet inquantum deſeruit ad bonos mores Sic ergo morale negociũ ſcire expedit ab hiſ qui cupiunt principari: ut ſi omnes alias ſciẽtias ignorarent. adhuc ſtudere debent ut eis moralia vulgariter ⁊ groſſe propoſitionentur quia per ea princeps ſufficienter inſtruitur: qualiter debeat principari: et quo ſe et ciues inducere debeat ad virtutes.

Qualis debeat eſſe magiſter: qui filijs nobilium ⁊ maxime regum ⁊ principum eſt proponendus. Capitulum .xv.

Philoſophus circa finem tertij ethic. Concupiſcibilem ſiue ſenſualitatem aſſimilat puero. et rationem aſſimulat pedagogo. Sicut ergo concupiſcibilis indiget ratione dirigente et regulante. Sic puer indiget magiſtro et pedagogo. quare ſicut ratio ſemper deprecatur ad optima. ut in eodem tertio dicitur ethi. Sic et magiſter puerorum ſemper debet eos ad optima inſtigare. Si igitur in doctrina puerorum finis intemperatus eſt inſtigatio ad optima. quia ex fine accipienda eſt ratio omnium aliorum: talis querẽdus eſt magiſter qui poſſit iuuenes ſibi cõmiſſos ad optima inducere. ¶ Optimum autẽ et bonum ad quod inducendi ſunt iuuenes eſt duplex: ſcientia ſcilicet et mores. Ad bonos autẽ mores inducitur dupliciter quis. exemplo: per bonitatem vite et verbo. per monitiones debitas: quantum. ſ. ad preſens ſpectat. Magiſter puerorum nobilium: et maxime regum ⁊ principum tria in ſe habere debet. Debet eſſe ſciens in ſpeculabilibus. Prudens in agibilibus Et bonus in vita. ¶ Ad hoc autem ꝙ ſit ſciens in ſpeculabilibus requiruntur tria. Quod ſit inuentiuus per ſe: Quod intelligat aliorum dicta. Et tertio ꝙ ſit iudicatiuus tam de inuentis: q̄ de hiis que ab aliis intellexit. Inuentiuus enim eſſe debet: quia qui nullo modo ſcit aliqua inuenire ſed ſolum nouit aliorum dicta referre. magis eſt recitator q̄ doctor. Decet igitur ipſum eſſe inuentiuum. ¶ Secũdo decet ipſum eſſe intelligentem et perſpicacem Nam ſicut nullus bene et perfecte ſibi ſufficit in vita: ſed ad hoc ꝙ habeamus ſufficientiam in vita oportet nos in ſocietate viuere. ita ut per auxilia aliorum ſubueniatur nobis ad indigentiam vite. Sic et forte multo magis: ut patet per philoſophum ſecundo metha. Nullus ſibi ſufficit in ſpeculando: ſed ſemper poſteriores philoſophi ex dictis aliorum priorum habuerunt iuuamenta et auxilia. Nõ ergo ſufficit ad perfectionem ſcientie ꝙ aliquis ſit inuentiuus ex ſe: ſed ꝙ ſit perſpicax et intelligẽs aliorum dicta. ¶ Tertio oportet ipſum eſſe iudicatiuum. Nam perfectio ſciẽtie potiſſime in iudicio conſiſtit. Non enim ſatis eſt aliorũ dicta intelligere: et de ſe multa inuenire. niſi tam de intellectis q̄ de inuentis nouerit iudicare: que ſunt tenenda: et que reſpuenda. Quantum ergo ad ſcientiam talis debet queri doctor: qui ſit inuentiuus ex ſe: intelligens alios: et bene iudicatiuus: tam de inuentis q̄ de intellectis. Nam et dato ꝙ filii nobilium ⁊ maxime regum et principum nolint omnino: ad profunditatem ſcientie ingredi: ſed ſufficiat eis aliqua de his cognoſcere. Nihilominus tamen doctorem bene ſcientem debent inquirere: eo ꝙ doctrina prudentum facilis. et qui clare intelligit: clare loquitur. Illa ergo modica que ſcire cupiũt: facilius clarius et recti? intelligẽt a ſciente q̄ a inſcio. ¶ Viſo q̄lis debet eſſe doctor: et quomodo debet eſſe ſciens: ut doceat in ſcientia. Reſtat videre qualiter debet eſſe prudens in agibilibus: ut inſtruat in bonis moribus. Ad huiuſmodi autem prudẽtiam deſcribendam: licet enumerare poſſem?

omīa illa ecto q̄ in prīo libro de prudētia teti
gimus·ſufficiat tñ ad pñs de illis enumerare
Doctor ergo pueroꝝ nobiliū dꝫ eſſe ſic prudēſ
in agibilib⁹ ut ſit memor: cautus: ꝓuidus: et
circūſpectus·Debet enī eſſe mēor recolendo p̄
terita: nā ſicut volens rectificare virgā nunq̄
eā rectificare poſſet niſi ꝯgnoſceret ex qua p/
te eſſet obliq̄ta·Sic volēs alios rectificare nū
q̄ eos ꝯgrue rectificare poſſet niſi hēret p̄teri/
toꝝ notitiā: per q̄ cognoſceret qūo obliq̄ta eſ/
ſent·decet igit̄ alioꝝ directorē memorē eſſe p̄/
teritoꝝ· Secūdo decet ipm eſſe ꝓuidū futuro
rū·Nā ſicut alioꝝ director dꝫ cogitare p̄terita
ut ſciat qūo per tpa p̄terita obliq̄ti fuerit qui
ab eo ſunt dirigēdi·Sic dꝫ ꝓuidere futura ut
adhibeat medicam̄ta ad ea per q̄ poſteꝝ facili
us obliq̄ri poſſint· Tertio decet ipm eſſe cau
tū·q: ut in prīo libro tetigimus·ſicut in ꝯgno
ſcendo ⁊ ſpeculādo ē adhibēda cautela: ne fal/
ſa ām̄iſceant̄ veris·Sic ī agēdis ꝯuenit homi
nē eſſe cautū: ne mala admiſceant̄ bonis: que
dā enī ſm ſe mala ſupficieten⁹ ꝯſiderata appa
rēt bona·ſicut quedā falſa eppent vera·q̄re ſi/
cut doctorē in ſpeculabilibus·ſic decet eſſe dili
gentē et cautū: ut ꝓponat ſuis auditorib⁹ ve/
ra ſine admixtiōe falſoꝝ· Sic q̄ vult iuuenes
dirigere dꝫ cautus eſſe ꝓponēs eis bona ſine
admixtione maloꝝ· Quarto hmōi doctor dꝫ
eſſe circūſpectus uel expertus·Naꝫ experti eſt pti/
cularia cognoſcere·ſic et hmōi doctor dꝫ ꝯgno
ſcere pticulares cōditiones illoꝝ iuuenū quoſ
dꝫ dirigere·Nā ſm q̄ iuuenes habēt alias ⁊ a
lias cōditiones ⁊ ſunt̄ ꝓni ad alia ⁊ ad alia ſic
ſunt aliter ⁊ aliter inſtruēdi·talis ergo dꝫ eſſe
doctor iuuenū ut eos p debitos ſermones et p
debitas monitiōes inducat ad bonū· Uerūq̄
ad bonū qs inducit̄ nō ſolū monitionibus uł
correptōibus: ſꝫ etiā opibus et exēplis·reqrit̄
q̄ hmōi doctor ſit ī vita bonus ⁊ honeſtus·nā
q: etas iuuenilis valde eſt ꝓna ad intpantiā
et laſciuiā: quanſūcūq̄ pueroꝝ doctor eis ver
ba bona ꝓportionaret·ſi tñ ope cōtraria face
ret: iuuenes illi exēplo inducti de facili ad illi
cita declinarēt·Patꝫ igī qualē querēdū eſſe do/
ctorē qui quantū ad ſciam ſpeculabiliū ſit in/
uentiu⁹ ex ſe·intellectiuus alioꝝ·et iudicati/
uus tā inuentoꝝ q̄ intellectoꝝ·Quantū vero
ad prudentiā agibiliū decet ipm eſſe memorē
ꝓuidū et cautū·et circūſpectū: Quantū autē
ad vitā decet ipm eſſe honeſtū et bonū·Si er/
go reges et prin·et vłr oēs ciues valde ſolici/
tātur qualꝫ ꝓponant ſuis nūmiſmatibus poſ
ſeſſionibus et rebus inaīatiſ·q: ſm phm̄·i·po
li·ſemp ð aīatis amplior cura habēda q̄ de in
aīatis·et de filijs: q̄ꝫ de alijs· valde deberēt eſ
ſe ſoliciti et cū magna diligētia attēdere: qua/
lē magiſtrū ꝓponerent in regimine filioꝝ·

Qualiter circa loquelā et circa viſum et
auditū inſtruēdi ſunt iuuenes ·Cap·x·

Irca finē·vii·polit·docet phūs iuue/
nes cohibēdos eſſe circa locutionem
viſionē et auditū: nō enim decet pue
ros q̄litercūq̄ loqui·nec decet eos q̄liacūq̄ vi
dere·uel q̄liacūq̄ audire·ſed eſt ibi modus ali
quis adhibēdus·Circa locutionē quidē iuue/
nes tripliciter peccare videnť: Primo q: de fa
cili loquunť laſciua·Secūdo q: de leui loquū
tur falſa·Tertio q: ut plurimū loquunť fatua
et impmeditata·Loquunť enī de leui laſciua
q: ut ſupius in prīo libro dicebatur·Iuuenes
ſunt inſecutores paſſionū et ad laſciuiā proni
quare cū ſemp ſit adhibēda cautela: vbi picu/
lum īminet: cohibēdi ſunt iuuenes a locutiōe
laſciua·et a ſermonibus turpibus: et ſunt icre
pandi et etiā corrigēdi ſi eos talia loqui cōtin
gat· Ratio āt quare ſunt a ſermōibus turpib⁹
ꝓhibendi eſt ſm phm̄·q: ex talibus locutōib⁹
de facili ad opa turpia inclinanť·ipſa enī locu
tio turpē facit in nobis memoriā delectabiliū
illicitoꝝ·qua facta augeť cōcupiſcentia circa
illa·cōcupiſcentia vero augmētata facilius in
clinamur ad ipſa· ꝓpter qđ bene dcm̄ eſt q̄ cor
rumpunt bonos mores colloq̄a praua· cohibē
di ergo et corrigendi ſunt iuuenes ne loquan
tur laſciua·¶ Secundo ſunt cohibendi et cor/
rigendi ne loquanť falſa·Nam ut ſupius dixi
mus iuuenes ſunt de facili mentitiui· cum er
go cōſuetudo ſit quaſi altera natura·exquo iu
uenilis etas inclinat eos ad dicendū falſum ⁊
mendaciū·q̄ ſcđm phūm·iiii·metha·eſt per ſe
prauū et fugiendū per debitas monitiōes ⁊ cor
reptiones inducēdi ſunt ut relinquētes men/
daciū adhereāt veritati·que ſm phm̄ in eodē
iiii·ethi·eſt per ſe bona et laudabilis· ¶ Ter/
tio cohibēdi ſunt ne abſq̄ p̄meditatiōe loquā
tur· Nam iuuenes ſunt inexperti ⁊ pauca cogno
uerūt·q: ergo pauca ꝯgnoſcunt ad pauca re/
ſpiciētes enunciāt cito ⁊ debiliter· q̄re monen
di ſunt ne ſtatī ad interrogata reſpōdeant·li/
cet enī nullus repente fit ſupmus: et iuuenes
nō ſtatim poſſint eſſe pfecti et prudētes·tñ ſi
aſſueſiant ut p̄meditati reſpōdeant: et ut pre
cogitēt in ſermonib⁹ proferēdis per ſucceſſiōꝫ
tpis diſponenť ut proferāt ſermones irrepre
henſibiles·¶ Uiſo q̄liter pedagogi ⁊ doctoreſ
iuuenum debēt eos inſtruere qūo ſe habeant
ad loquelā· Reſtat videre qūo ſunt inſtruēdi:
ut ſe habeāt circa viſum· In viſione aūt iuue/
nū duplex cautela eſt adhibēda· Primo quan/
tū ad viſibilia·Secūdo quantū ad modū vidē
di·¶ Quantū ad viſibilia quiđ·q: ſicut nō de
cet eos turpia loqui· Ratio aūt eius aſſignať
a phō·viij·ethi·ubi ait·q̄ oīa prīa amam⁹ ma
gis·ꝓpter qđ ab ipſis iuuenibus extranea fa/
cere: queccūq̄ ſunt turpia: et quecūq̄ infectiōꝫ
habent·q: que primo aſpiciunť cū maiori aſ/
piratione videntur·quare magis ſumus attēti
circa illa: et per cōſequēs ea magis memoriter
retinemus· Iuuenes igiť q: eis quaſi oīa ſūt
noua: maiori ardore ferūtur in illa que vident
quare ſi cōtingat eos videre turpia magis re/
cordanť de illis·et per cōſequēs inclinanť ad
cōcupiſcendū ea·Unde et phūs ꝓhibet ut non
ſolū ꝓhibeātur iuuenes ad videndū turpia in
re: ſed etiā in picturis et ī ymaginib⁹·ut ſi mu
lieres nude eſſent depicte uł ſculpte: nō eſſent
iuuenibus oſtendēde· Nam ſatis illa etas de
ſe ꝓuocať ad laſciuiā et ad paſſiones inſequē
das: nō oportet ipſam per viſionem turpiū ad
vlteriorē ꝓuocare·¶ Secūdo adhibenda eſt
cautela in iuuēibus ut inſtruanť q̄ palpebraſ
oculoꝝ cū maturitate eleuēt: ut nō hēant ocu/
los vagabundos· Inclinať enī etas illa: eo q̄
oīa reſpiciat tanq̄ noua·ut oīa videre velit: ⁊
circa oīa viſa vagatur: q̄ in regibus et prin·
valde eſt indecens ſi habeāt oculos vagabun
dos· Nam et hoc iudicanť leues corde ⁊ paruī
fici et puſillanimes: eo q̄ videanť de omibus
admirari· Eos igī qui debēt p̄ncipari ⁊ dñari
etiā ab ipſa īfantia monēdi ſunt de mō vidēdi
ut mature ſe hēant circa eleuatōꝫ oculoꝝ ⁊ cir
ca videndi modū: Nam facilius quis vir fact⁹
obſeruat qđ ab infantia aſſueuit· ¶ Oſtenſo
qūo inſtruendi ſunt iuuenes quantū ad loque
lā et viſionem: Reſtat oſtendere qūo ſunt in/
ſtruendi ut ſe habeāt ad auditū· Circa quem
quantū ad pñs ſpectat: etiā duplex cautela eſt
adhibenda: Primo quantū ad res auditaſ·Se
cundo quātū ad eos quos audit· In rebus au
tem auditis obſeruať cautela quantū ad iuue
nes: ſi ꝓhibeātur ab auditione turpiuꝫ: Nam
ſcđm phm̄·vij·poli·vbi de hac materia loqtur
ꝓhibendi ſunt iuuenes ne audiāt qđcūq̄ tur
piū·q: audire eſt ꝓpe ad ipm facere· Ideo er/
go ſcđm phūm cohibendi ſunt iuuenes ab au
ditione turpiū·q: ex hoc de facili inclinantur
ad opus· ¶ Secundo adhibēda eſt cautela in
ipſis iuuenibus quantū ad eos quos audiunt
Sicut decens eſt audire eos honeſta ⁊ pulcra
et indecenſ audire turpia·ſic decet eos audire
viros bonos et honeſtos: et cohibēdi ſunt ne
audiant maliloquos ⁊ inhoneſtos·

Quot modis peccať circa cibum: et qua
liter ſe debeāt habere iuuenes circa ipm
Caplm·xi·

Irimus ſupius iuuenes ab infantia
inſtruendos eſſe in bonis moribus·
veꝝ q: ut ſupra dicebať in morali ne
gocio ſermones vłiores minus proficiūt·opor
tet ſpāliter tradere qūo iuuenes ſunt in boniſ
moribus inſtruendi· Quare poſtq̄ diximus
qūo ſe habere debent circa loquelā et circa vi/
ſum et auditū· Reſtat oñdere qūo ſe habeā de/
beāt circa cibum et circa potū ⁊ circa venerea
ſiue circa matrimoniū cōtrahendū· Sed pri/
mo dicemus quot modis peccatur circa ſum/
ptiōꝫ cibi: et qualiter ſe dēant habere iuuenes
circa ipſum·Circa cibū aūt cōtingit·iii·modiſ
peccare uł delinq̄re· Prio ſi ſumatur ardenter
Secūdo ſi nimis·Tertio ſi turpiter·Quarto

ſi inordinate·Quinto ſi nimis laute uel deli/
cate·Sexto ſi nimis ſtudioſe·¶Delinquitur
enī circa cibū ſi ſumatˀ valde ardēter·Nā hoc
nō ſolū nocet aīe q₂ nimis ardēter et auide ſu
mētes cibū fiunt guloſi et intpati·ſed etiā no
cet corpi·Nam cibus nimia auiditate ſumptꝰ
nō bene maſticatˀ·et per cōſequēs minus ſem
per digeritˀ·Ordīauit enī natura aīalibus dē
tes:ut per eos cibus debite tritus facilius pa
teretˀ a calore naturali·et p cōſequēs facilꝰ cō
uerteretˀ in nutrimentū·Sicut ligna minute
trita facilius igniuntˀ et ꝯuertuntˀ in ignem:
hunc aūt ordinē naturalē ut plurimū nō obſer
uant ſumētes cibū nimis auide·Naʒ ut innu
it phūs·iij·ethi·modica delectatio eſt:cum ci/
bus attingit linguā:ſed maior eſt :cū attingit
guttur·Guloſi ergo qui nimis auide et cū ma
gna delectatione cibū ſumunt nō multum de
lectantur q cibuſ diu in ore exiſtat:ſed cupiūt
q cito perueniat ad guttur·Ideo tales ut plu
rimum cibum nō maſticant:ſed eum īmaſtica
tum tranſglutiunt·quare ſequitur cibum ſic
ſumptum non bene digeri·⁊ per cōſequens ſe
quitur q non ſolum ledatur anima ſed etiam
corpus·¶Secundo delinquitur circa cibum:
ſi ſumatur nimis in quātitate·Nam et hoc no
cet anime:q₂ reddit ipſam intpatam·et etiam
nocet corpi quia impedit digeſtionē debitam·
Si enim cibus digeri debeat oportet ipm eſſe
proportionatū calori naturali·quare ſi in tan
ta quantitate ſumatur q calor naturaliſ ei do
minari non poſſit nō bene digeritur:⁊ per cō
ſequens nō cauſat debitum nutrimentum·
¶Tertio delinquitur ſi ſumatˀ turpiter·ſunt
enī plurimi ſeipſos paſcere neſcientes q vix
aut nunꝗ cōmedere poſſunt:qui ſua veſtimē
ta deturpent·turpitudo aūt corpalis licet ſm
ſe nō ſit delictum:peccatur tñ circa eam:ſi cō
tingat ex inordinatione aīe·quare cum turpiſ
modus ſumendi cibum ſignum ſit cuiuſdā gu
loſitatis uel inordinationis mentis in ſump/
tione cibi:non ſolum cauendus eſt ardor ⁊ ni
mietas:ſʒ etiā cauēda eſt turpitudo·¶Quar
to circa cibum delinquitur ex inordinatione
temporis:ut ſi nimis ante horam: uel nimus
inordinate ſumatur cibus·Nam ex tali ſump

tione efficitur quis guloſus et intemperatus·
et etiam leditur ſcdm corpus·Nam omnes ac/
tiones naturales ſm phūʒ menſuranˀ quadā
pꝛodo·Inde eſt igitur q quia conſuetudo eſt
quaſi altera natura·Ideo cum quis aſſueſcit
ſumere cibum in aliqua hora:ut plurimuʒ ap
petit ſumptionem eius in eadem hora·Si er/
go inordinate et preter conſuetam horam vta
tur quis cibum ſumere:ut plurimum ante di/
geſtionem primi cibi ſumitur ſecundus cibus
leditur ergo inde corpus·Hora ergo debita ⁊
determinata non ſolum propter bonitatem a
nime: ſed etiam propter ſanitatem corporis:
obſeruanda eſt in ſumptione cibi·¶Quinto
peccatur circa ſumptionem cibi: ſi querantur
cibaria nimiſ lauta ⁊ delicata ultra ꝙ eius ſta
tus requirat·Delicatio enim ciborum accipiē
da eſt ſcdm cōditionem perſone:et ſcdm ſtatū
nobilitatis eius·Qui ergo vltra ꝙ conditio
perſone exigat:et vltra ꝙ eius ſtatus requi/
rat delicata cibaria querat delinquit·quia ex
hoc aliqua intemperantia uel aliqūo proue/
nit·¶Sexto delinquitur ſi querantur cibaria
nimis ſtudioſe parata··Nam etiam in vilibuſ
cibariis poteſt quis oſtendere ſe nimis gulo/
ſum·ſi nimio ſtudio velit ea eſſe parata·Vidē
tur enim tales viuere ut cōmedant:non com
medere ut viuant·cum nimium ſtudium et ni
miam curam apponant circa preparamenta ci
borum·¶Hijs ergo viſis de leui apparet qua
liter inſtruendi ſunt pueri ut ſe habeant cir/
ca cibos·Nam nullus repente fit ſummus·
Sufficit autem eos paulatim et pedetentim
inſtruere:ut cum ad debitam etatem peruene
rint:ſint ſufficienter inſtructi: qualiter ſe ha/
bere debeant in ſumptione ciboꝝ·

Qualiter inſtruendi ſunt pueri ut
ſe habeant circa potum:circa vene
rea:et circa coniugia contrahenda
Caplm·xij·

Poſtquam in precedenti capitulo di/
ximus: qualiter delinquitur circa ci
bum·Reſtat dicere quomodo delin/
quitur circa potum·dicebatur enim ſuperius

q iuuenilis etas maxime eſt prona ad intem
perantiam·quare cum ſemper ſit adhibenda
cautela: vbi maiuſ periculum imminet·In pu
erili etate cauendum eſt ne iuuenes effician/
tur intemperati·Temperantia autem: circa
tria eſt adhibenda·circa cibum potum et ve/
nerea·Nam non ſolum cibus indebite ſump/
tus intemperantiam cauſat·ſed etiam potus:
Decet ergo iuuenes non ſolum eſſe abſtinen/
tes:ut non efficiantur guloſi ex ſumptione ci
bi:Sed etiam decet eos eſſe ſobrios:ut non ef
ficiantur ebrij:ex ſumptione potus·¶Vinuʒ
enim immoderate ſumptum quantum ad pre
ſens ſpectat tria mala cauſat·¶Primo: quia
venerea prouocat·Cum enim corpore cale/
facto maior fiat incitatio ad actus venereos:
vinum quod maxime calorem efficit immode
rate ſumptum: incitat ad incontinentiam ni/
miam·ergo ſumptio vini in quantuʒ venerea
prouocat:tanto magis in etate iuuenili ꝙ ſe/
nili cauenda eſt:quanto illa etas pronior eſt
ad laſciuiam ꝙ alia·¶Secunduʒ malum qđ
inducit nimia ſumptio vini:eſt depreſſio rati
onis·Nam aſcendentibus fumoſitatibus vini
ad capud turbatur cerebrum:quo turbato de/
primitur ratio noſtra quantuʒ ad ſuos actus
quia nō poſſumus libere ratione vti·Immo/
derata ergo ſumptio vini in tantum impedit
rationis vſum in quantum turbat cerebrum:
Inde eſt ergo q aliqui pluſ offenduntˀ animo
ꝙ alij·q₂ habent debilius caput·et citius tur/
batur eoꝝ cerebrum:prohibendi ſunt ergo iu
uenes a nimia ſumptione vini·q₂ propter de/
bilitatem cerebri citius offenduntur animo·
¶Tertium malum qđ ex vino conſurgit eſt
lis et diſſenſio·turbato enī cerebro ex nimia
ſumptione vini:et amiſſo vſu rationis de faci
li prorumpitur in verba inordinata:et conſur
gunt diſſenſiones et lites·pmo quia conſur/
git ex inflāmatione ſanguinis·Vinum qđ pro
pter ſui caliditatem inflammat ſanguinē:red
dit hominē animoſuʒ et iraſcibilem·quo facto
facilius prouocatˀ ad diſſenſiones et lites·Iu
uenes ergo q₂ ſunt amatores contumeliaꝝ ut
vult phūs·ij·ethi·prohibēdi ſunt a nimia ſūp
tione vini:per quā quis ad lites et ꝯtumelias

prouocatur·In omni ergo etate cauendū eſt:
a nimietate cibi et ab īmoderatione potus·ve
rūtñ q₂ facilius adheremus hijs ad que ab in
fantia aſſueti ſumus·Decet oēs patres et ma
xime reges et pricipes ſolicitari circa regimē
filioꝛuʒ:ut ab ipſa infantia ſic regantur q ſint
abſtinētes et ſobrij·¶Viſo qualiter iuuenes
debeant ſe habere circa cibum et potum·Re/
ſtat videre qūo ſe debeant habere circa vene/
rea et circa cōiugia contrahenda·Oritur eniʒ
luxuria ex gula quaſi filia ex matre·Si ergo
diximus iuuenes ipoſ inſtruēdos eſſe:ne ſint
guloſi·reſtat dicere qūo inſtruēdi ſunt ne ſint
laſciui·Cum ergo omis actus vnnereus excep
to matrimonio ſit cōtra rationiſ dictamen·q₂
decet patrem ſic ſolicitari erga filios: ut ſint
virtuoſi·Iuuenes continere volentes inducē
di ſunt:ut ſint cōtenti·In qua autēʒ etate de
beant vti coniugio oſtendit phūs·vii·poli·di
cens·q in muliere requiritur etas·xviij·anno
rū·In maſculo·xxvii·in tali aūt etate ſcdm ip
ſum procreantur filij magis perfecti·ſed quia
vis generatiua ut ſuperius diximus eſt nimiſ
corrupta:ſufficeret toto tempore augmenti q
durat cōmuniter uſqʒ ad viceſimumprimum
annum abſtinere iuuenes a carnali copula:q
ſi infra tale tempus vtantur coniugio prouo/
cantur ad laſciuiam: et impeditur eorum aug
mentum:ut vult philoſophus in eiſdem poli·
Sic ergo vtendum eſt coniugio ſi noſtra vis
concupiſcibilis nō eſſet nimis corrupta·q₂ tñ
timendū eſt de corruptione cōcupiſcibili:ſi do
ctores pueroꝝ percipiāt iuuenes tm̄ tēpus ex
ſpectare nō poſſe:poterit illud tempus antici
pari ꝓut eis videbiˀ expedire·qualiter aūt ſe
dēant hīe iuuenes cū vxore iam ducta: et que
ſunt cōſideranda in vxore ducenda: ſupra cuʒ
egimus de regie cōiugali diffuſius diximus·

Qualiter iuuenes ſe habere debe/
ant in ludis et in veſtibꝰ et veſtitu
Caplm·xiij·

Oſtenſo qūo iuuenes dēnt eſſe abſti/
nētes ī cibo ſobrij ī potu·caſti ī vene
reis:ꝯhendo ꝯiugiū in etate debita·

et modeſte ſe habere cuȝ uxore iam ducta· Re/
ſtat oſtendere quõ circa ludos circa geſt⁹ ⁊ cir
ca veſtitũ debeãt ſe habere· Ludus aũt ut pro
bat phũs· viij· poli· eſt neceſſarius in vita· qd
quantũ ad pñs ſpectat: duplici via declarari
põt· Primo ex vitatione illicite ſolicitudinis·
Secundo ex adeptiõe finis intenti· ¶ Prima
via ſic ptȝ· Nã mens hũana neſcit ocioſa eſſe·
cũ ergo quis vacat ocio et nõ intendit aliqbuſ
delectatõibus licitis· ſtatĩ incipit vagari cogi
tãdo de illicitis· vnde phũs· viij· poli· ait ꝙ lu
dus eſt quedã deductio et vitatio ſolicitudĩs
quare ne ſolicitemur circa aliqua illicita: et vi
temus delectationes illicitas: expedit aliquã/
do habere aliquos ludos ⁊ habere aliq̃s delec
tationes licitas et honeſtas· qui ſunt tã illi lu/
di et que ſunt ille deductiones circa quas de
bent vacari pueri: infra dicetur· ¶ Scḋa via
ad oſtendendũ hoc idem ſumitur ex adeptiõe
finiſ intenti· Nã nõ ſemp ſtatĩ quis habeĩ põt
finem intentũ: ne ergo ꝑpter ꝯtinuos laboreſ
deficiat a cõſecutiõe finis: expedit aliquos lu
dos et aliquas deductiones interponere ſuis
curis: ut ex hoc aliquã requiẽ recipientes ma
gis poſſint laborare in cõſecutione finis· Vñ
et phũs· viij· poli· ait· ꝙ q2 homo nõ põt requi
eſcere in fine adepto· ⁊ aliqñ quiſ ꝯſtituit ſibi
finem in quo diu laborat ante q̃ cõſequat illũ:
ideo oportet interponere aliquos ludos ⁊ ali
quas delectationes ne deficiat a cõſecutiõe fi
nis· Sic ergo inſtruẽdi ſunt pueri erga ludoſ
ut nõ oĩno prohibeant a ludis: ſed ut modera
te habeãt ludos honeſtos et liberales· Naȝ lu
di turpes et eloquia turpia et deductiones in
honeſte prohibende ſunt a iuuenibus ut vult
phũs· vii· pol· ¶ Viſo q̃liter iuuenes ſe habe
re debeant circa ludos· Reſtat videre qualiter
ſe habere debeant circa geſtus· Geſtus autẽ
dicuntur quilibet motus membrorum ex qui/
bus iudicari poſſunt motus anime· Videmus
enim prudentes et bonos habere geſtus ordi
natos et honeſtos: cohibent enĩ ſua membra
ne aliquem motũ habeãt ex quo quis cõiectu/
rari poſſit elationẽ animi uł inſipientiã men
tis uel inpatientiam appetitus· eſt enĩ hoĩ nece
ſſaria diſciplina in geſtibus· Nã q2 ipſe inten

tus eſt circa rõem et intellcũ nõ ſic ꝑcipit na
turales ĩpet⁹· nec ſic agit ex naturali ĩſtinctu
ut aues ⁊ beſtie· Aues enĩ et alia aĩalia ex na/
turali ĩſtinctu agẽtia nõ ſic indigẽt diſciplĩa:
ut hõ· qui vtiẽ rõe et intellcũ et ad agendũ ſibi
opa debita nõ ſufficiẽter inclinatẽ ex natura·
Diſciplina aũt que eſt dãda in geſtibus: eſt ut
qõlibet mẽbrum ordinetẽ ad opus ſibi debituȝ
Homo enĩ nõ audit per os ſed per aurẽ· Fru/
ſtra ergo cũ quis vult audire altũ: retinet os
apertũ· Sic etiã hõ nõ loqtur pedibus nec mãi
bus nec ſpatulis ſȝ ore· ſicut habẽt indiſcipli/
natos geſtus: qui cũ nolũt audire alios tenẽt
ora aperta· Sic ſunt indiſciplinati ſm geſtus
q cũ volũt loq extendũt pedes ⁊ crura· uł mo
uent nimis ſpiſſim brachia uel erigunt hume
ros uel faciunt alia que ad locutionẽ nihil de
ſeruiunt· Sic ergo diſciplinandi ſunt iuuenes
ut habeant tales geſtus: et ut ſic vtantur mo/
tibus membrorum ut deſeruiũt ad opera que
intendunt· Nam agere aliquos motus mẽbro
rum nõ deſeruientes operi intento: uel proce
dit ex inſipientia mentis: uel ex elatiõe animi
uel ex aliquo alio vicio· ¶ His viſis reſtat ex
equi inde tertio qḋ proponebatur in principio
capli· videlȝ qualiter ſe habeĩ debeãt iuuenes
circa veſtimentũ· Veſtimẽta quidẽ ad tria vi/
dentur ordinari· videlȝ ad delectatõẽ: vtilitatẽ
et honorẽ· Omẽ enĩ bonũ: uel eſt delectabile:
uel vtile: uel honeſtũ ſiue honorabile· Bonum
enĩ honeſtũ bonũ honorabile dici põt· Nã ho/
neſtũ idem eſt ꝙ honoris ſtat⁹· Si ergo veſti/
menta querantur ꝑpter bonum delcãbile: ſic
q̃runtur delicata et mollia· Si ꝑpter vtile: ſic
q̃runtur calida ad repellendũ frigus tẽpe yema/
li: uł nõ calida tẽpe eſtiuo· Si vero querãtur ꝑ
pter bonum honorabile: ſic q̃runtur pulcra et
decora· Indecens eſt autȝ nimis ſolicitari cir
ca mollicieẽ veſtium et circa delectatõẽ in ipſis
Nã ꝑ hoc efficitur qs impatiens ⁊ timidus· ſo
lebat enĩ quos ad laſciuiã et ad mollicieȝ carniſ
prorumpit· ſi nimis delectetur in mollicie ve/
ſtimentorum circa delectationem in ipſis· Viden/
tur enĩ tales eſſe muliebres magis q̃ viriles
quare nõ ſunt conſtãtes ſed molles et de faci
li in laſciuiam prorumpunt·

¶ Secundo nimia mollicies veſtiũ reddit ho
minẽ timiduȝ· Nam cũ arma ferrea in ſe quan
dã duriciẽ habent qui ſemper ſolicitanẽ circa
mollia veſtimenta· dubitant arma arripere et
efficiunẽ timidi· Iuuenes maxĩe cum ad aliã
etatem venerint ad hoc ꝙ ſint habiles ad vacã
dum circa labores bellicos: ne abhorreant ar/
ma· inſtruendi ſunt ut nõ nimis delectenẽ in
mollicie veſtium· ¶ Dicto quõ ſe habere debe
ant iuuenes in veſtibus ut deſeruiũt ad dele/
ctationẽ· Reſtat oſtendere quõ ſe habere debe
ant circa ipſa ut deſeruiũt ad vtilitatẽ· Q2 vi/
dere habent diſtinguẽdo inter cõplexiones tẽ
pora et etates· Nam habẽtes cõplexiones ma/
gis depreſſas et minus poroſas nõ ſic ledunẽ
a calore et frigore· ſicut habẽteſ cõplexioneſ ra
ras· Unde et mulieres q2 ſunt magis flegma/
tice et habẽtes cõplexionẽ depreſſam et min⁹
poroſam· qḋ ptȝ ex carentia piloꝝ· minus offẽ
duntur a calore et frigore q̃ȝ viri: Sic etiaȝ di
ſtinguendum eſt inter tẽpora· Nam tẽporibuſ
frigidis et flante borea vtendũ eſt alijs indu
mentis q̃ȝ tẽporibus calidis flante auſtro· Di
ſtinguendũ eſt inter etates· q2 ſenilis etas: eo
ꝙ magis caret calore naturali intrinſeco: ma
gis indiget de calore exteriori· veſtimenta igĩ
cõſiderata proprietate temporꝝ cõplexionum
et etatũ diuerſificanda ſunt ut deſeruiunt ad
bonũ vtile· Sed ut deſeruiũt ad bonũ honora/
bile: attendẽda eſt ꝯſuetudo patrie et ꝯditio ꝑ
ſonaꝝ· Sic igĩ inſtruẽdi ſunt iuuenes circa
veſtitũ ut nõ nimis ſoliciti ſint circa mollicieẽ
veſtium: cõſiderata cõditione tẽporis cõditio/
nis et etatis prout requirit cõſuetudo patrie
et cõditio perſonaꝝ: vtanẽ debitis indumẽtis
ad vtilitatem corporis·

Q2 in etate iuuenili maxime cauẽda ſit
praua ſocietas· Caplm· xiiij·

Non ſufficit ſcire qualiter iuuenes ſe
habeĩ debeãt circa ludoſ geſtus ⁊ ve
ſtitũ niſi ſciuerint cuȝ quibus ſocijs
debeãt cõuerſari· Quãtũ aũt ad pñs ſpectat:
q̃tuor videnẽ ineſſe ipſis iuuenib⁹ ex quibus
q̃tuor rationes ſumi poſſunt ꝙ maxime in iu
uenili etate fugienda ſit pueroꝝ ſocietas· Iu/
uenes enim primo ſunt molles et ductiles· Se
cundo ſunt paſſionum inſecutores ⁊ proni ad
malum· Tertio ſunt nimis amatores ſocieta/
tum· Quarto ſunt nimis creditiui· ¶ Prima
ergo via ad oſtendendũ malũ maxĩe cõpetere
iuuenib⁹ fugere ſocietatẽ prauã: ſumiẽ ex eo:
ꝙ iuuenes ſunt nimis molles et ductiles· Ani
ma enĩ ut plurimũ ſeqtur cõplexiones corpis
nã q2 nr̃a cognitio incipit a ſenſu: ⁊ ſenſibilia
ſunt nobis magis nota: ideo ut plurimum ho
mines ſequunẽ appetitum ſenſitiuũ· Appeti/
tus aũt ſenſitiuus eſt virtus organica ſiue cor
poralis· quare oportet talem appetitũ ſumere
modũ ⁊ menſurã ex ipõ corpe· In illa ergo eta
te in q̃ quis habet corp⁹ molle ⁊ magis ducti/
le: eſt magis mollis ⁊ magis ductilis ſm ap/
petitũ· q̃re cũ mollia et ductilia facilius recipi
ant impreſſionẽ ex hijs ex qbus cõiungunẽ·
q̃ȝ dura· Pueri et iuuenes q2 ſunt magis mol/
les et ductiles: q̃ȝ adulti· facilius imprimunẽ
eis mores ſocioꝝ in etate iuuenili q̃ȝ in alia·
maxime ergo tunc prohibendi ſunt a ſocieta/
te praua· ¶ Secunda via ad inueſtigandum
hoc idem: ſumitur ex eo ꝙ iuuenilis etas ma/
xime eſt prona ad malum et inſecutiua paſſio
num· Nam de facili quis inducitur ad illud:
ad quod eſt pronuſ· Si ergo iuuenes ſunt pro
ni ad malum: ut patuit cum determinauimuſ
de moribus iuuenum· maxime in iuuenili eta
te cauendum eſt a ſocietate praua·
¶ Tertia via ad probandum hoc idem ſumi/
tur ex eo ꝙ iuuenes ſunt nimis amatores ami
cicie· Nam ut dicitur ſecundo rethorico· Iuue
nes ſunt amici et amatores ſodaliuȝ magis:
q̃ȝ aliarũ etatum· quia gaudent in cõuiuendo
Si enim illa etas maxime delectabilia proſeq
tur: cũ valde delectabile ſit conuiuere amicis:
Etas illa gaudet cõuiuere in ſocietate ⁊ ami/
cari ſodalibus· In iuuenili ergo etate maxime
cohibẽdi ſunt iuuenes a ſocietate praua: quia
tunc maxime ſe cõformãt moribus ſocioꝝ: eo
ꝙ maxime diligant in ſocietate viuere· Dele/
ctatio enim ex cõiunctione cõuenientis cum
cõuenienti· Nullus ergo gaudet in ſocietate
viuere niſi gaudeat de ſocijs conformare·

¶ Quarta via ſumitur ex eo ꝙ iuuenes ſunt
nimis creditiui. delectationes enim ſenſibiles
illicite: licet ſimpliciter ſint praue et fugiende
poſſunt tamen eſſe bone ſcdm apparentiam
Juuenes ergo quia de facili credunt: et nō ha
bent perfectum rationis vſum: de facili indu
cuntur a ſociis: et de facili perſuadetur eis ut
credant bona ſenſibilia eſſe ſequenda.

Qualis cura gerenda ſit de pue/ ris a principio natiuitatis uſqꝫ ad ſeptem annos. Capitulū. xv.

Uia ſermones particulares valde vi
dentur eſſe proficui morali negocio
ideo particulariter deſcendendo ad
diuerſa tempora: oſtendemus qualis cura cir
ca filios ſit gerenda. Primo enim declarabi/
mus qualis cura habenda ſit de filiis uſqꝫ ad
ſeptem annos. Secundo qualis a ſeptimo uſ/
qꝫ ad decimūquartum annum. Poſtea a deci/
moquarto et deinceps. ¶ Tangit autem phi
loſophus. ſeptimo poli. vi. circa ipſos pueros
que ſeruanda ſunt in etate primitiua. Primū
eſt quia ad ſeptimum debēt paſci mollibus. ita
tamen ꝙ a principio ſunt alendi lacte. Secun
do quia ſunt prohibendi a vino. Tertio ſunt
aſſueſcendi ad frigora. Quarto ſunt aſſueſcē
di ad conuenientes et tēpatos motus: ꝙ in
omni etate videtur eſſe proficuum. Quinto
ſunt recreandi per debitos ludos: et ſunt eis
recitande alique hyſtorie et alique fabule. in
quibus recreentur. et hoc maxime cum incipi
unt percipere ſignificationes verborum. Sex/
to a ploratu ſunt cohibendi. Juuenes ergo uſ
qꝫ ad ſeptennium alendi ſunt mollibus. ita tñ
ꝙ a principio maxime alendi ſunt lacte. vnde
et phūs. vii. politi. ait: ꝙ humidum lactis ma
xime videtur eſſe familiare corporibus puero
ruꝫ. Jn illa ergo etate tenera uſqꝫquo ſunt cir
ca. vij. annos. alēdi ſunt mollibus et humidis
qꝛ talia faciliter patiuntur ꝛ faciliter cōuertū
tur in nutrimentū. Obſeruandū eſt tñ in iu/
uenibus: cum alunt̃ lacte cum ſi cōtingat eos
ſuggere aliud lac qꝫ maternū: querenda eſt fe
mina ſimilis matri quantum ad cōplexionem
eo ꝙ lac maternū maxime videt̃ eſſe proporti
onatum proprio filio. ¶ Secundo pueri ſunt
prohibendi a vino: et maxime illo tēpore quo
lac ſumunt. ꝛ hoc ſecundū phūm propter egri
tudines. De facili enim egrotantur pueri: et
efficiuntur male diſpoſiti in corpore: ſi tempo
re quo ut plurimum paſcuntur lacte: aſſueſ/
cant bibere vinum. ꝓmo dicunt aliqui ꝙ ſi eo
tempore ad vinum aſſueſcant diſponūtur ad
lepram. ¶ Tertio pueri ſunt aſſueſcendi ad
frigora. vnde phūs ſeptimo politi. ait. ꝙ mox
expedit conſueſcere pueris paruis ad frigora.
Aſſueſcere enīꝫ pueros ad frigora vtile eſt ad
duo. Primo ad ſanitatem. vnde idem philoſo
phꝰ ait. ꝙ exercicium ad frigora facit bonam
habitudineꝫ in pueris propter caliditatem ex
iſtentem in ipſis. Secundo exercicium ad fri/
gora paruis pueris vtile eſt ad bellicas actio/
nes. Nam frigus membra conſolidat et ꝯſtrin
git. ita ꝙ cum peruenerunt ad etatem debitaꝫ
aptiores ſunt ad opa bellica: ſi a puericia ſint
aliqualiter exercitati ad frigora. vnde idē phi
loſophus ait ꝙ apud aliquas barbaras nati/
ones conſuetudo eſt in fluminibus frigidis:
balneare filios: ut eos fortiores reddant.
¶ Attendendum eſt tamen: ꝙ dicimus pue/
ros paruos aſſueſcendos eſſe ad hoc uel ad il
lud: intelligendum eſt moderate et gradatim
et ut requirit conditio perſonarum.
¶ Quarto pueri ſunt aſſueſcendi ad conueni
entes motus et temperatos. Nam ſecundum
philoſophuꝫ. motus tēperatus in pueris qua
tuor bōa facit. Primo quia reddit corpora ma
gis ſana. Moderatum enim exerciciuꝫ in qua
cunqꝫ etate videtur ad ſanitatem proficere.
¶ Secundo quia reddit corpora agilia. Si e/
nim a principio aſſueſcant pueri ad aliqua/
les motus: ſunt agiliores ſecundum corpus ꝛ
vitant inerciam. Nam niſi ad aliquales motꝰ
aſſueſcant fiunt graues pigri et inertes.
¶ Tertio facit ad augmentum. Nam eoipſo:
ꝙ temperatum exercicium iuuat ad digeſtio/
nem ipſam. et facit ad bonam diſpoſitionem
corporis. Sequitur ꝙ ſit quoddam proficuum
ad augmentum.

Nam cum augmentum fiat ex ipſo alimēto fa
ciente corpus bene diſpoſitum: et ꝙ bene nu/
triatur et alatur ſunt proficua ad augmentuꝫ
¶ Quarto moderatus motus membra conſo
lidat. quilibet enim in ſeipſo experitur: ꝙ ſi ſe
moderate exercitet ad corporales labores: mē/
bra corporis eius ſolidantur et fiunt fortiora.
Pueri ergo quia nimis habent tenera mēbra
ad aliquos motus modicos et temperatos ſūt
aſſueſcendi ut membra eoꝝ ſolidantur. vnde
phūs. vi. vij. poli. ait ꝙ expedit in pueris face
re motus quoſcunqꝫ et tantillos: ad ſolidandū
membra et ad nō defluere propter teneritudi/
nem. moderatum enim motuꝫ in pueris adeo
laudat phūs: ut ab ipſo primordio natiuitatis
dicat fienda eſſe aliqua inſtrumenta: in qui/
bus pueri uertantur et moueantur.
¶ Quinto recreandi ſunt pueri per aliquos
ludos et per aliquas fabulas: Ludus enim
moderatus competit pueris: quia in modera/
to ludo eſt moderatus motus: et per modera/
tum ludum vitatur inercia: et redduntur cor/
pora agiliora. Sunt etiam pueris recitande
alique fabule uel alique hyſtorie. Poſtquam
incipiunt percipere ſignificationes verboruꝫ
Uel etiam aliqui cantus honeſti ſunt eis can
tandi. Naꝫ ipſi nihil triſtes ſuſtinere poſſunt
ideo bonum eſt eos aſſueſcere ad aliquos mo
deratos ludos: et ad honeſtas aliquas et in/
nocuas delectationes.
¶ Sexto ſunt cohibendi a ploratu. Nam cum
pueri a ploratu cohibentur: ex ipſa prohibiti/
one fit: ut retineant ſpiritum et anhelitum.
nā ſicut cū plorare pmittunt̃ emittūt ſpūm et
anhelitū. Sic cū plorare cohibent̃ ſpūm et an
helitum tenent. Detinere aūt ſpiritum et an/
helitum ſecundum philoſophuꝫ ſeptimo poli/
ticoꝝ facit ad robur corporis. Ut ergo pueri
robuſtiores fiant: ſunt a ploratu illo cohiben
di.

Qualis cura habenda eſt de fili/ is: a ſeptimo anno uſqꝫ ad decimū/ quartum annum. Capl'm. xvi.

Um diſtinguimus etates filiorum:
per ſeptēnia. ut cū dicimꝰ: uſqꝫ ad ſe/
ptem annos ſic eſſe regendos: a ſep/
timo uſqꝫ ad decimūquartum ſic eſſe inſtru/
endos. Huiuſmodi ſeptennia ſunt abbreuian
da et elonganda ſecundum diuerſitatem per/
ſonarum. Nam aliqui ſunt robuſtiores corpo
re in duodecim annis qꝫ alij in ſedecim. Jdeo
qꝛ de talibus punctualem regulaꝫ dare nō po
ſſumus: aliqua relinquenda ſunt iudicio pe/
dagogi. qui debet pueros inſtruere ut poſſint
huiuſmodi tempus anticipare et prolongare
ut ei videbitur expedire. ¶ Jn hoc autem tem
pore ꝙ ē a ſeptimo uſqꝫ ad decimumquartum
annum tria ſunt conſideranda circa regimen
filiorum. Nam homo prima diuiſione diuidi
tur in animam et corpus. Anima vero tanqꝫ
potentias principales habet intellectum ꝛ ap
petitum. Tria ergo attendenda ſunt in filijs
Primo quale habeant corpus. Secundo qua/
lem voluntatem. Tertio qualem intellectum
¶ Ut ergo iuuenes habeant corpus bene diſ/
poſitum: exercitandi ſunt per debita exercicia
et per debitos motus. Ut habeant voluntatē
bene ordinatā. inducendi ſunt ad debitas vir
tutes et ad virtutum opera.
¶ Sed ut habeant intellectum perfectum in/
ſtruendi ſunt in debitis ſcientijs. Scientia er
go virtus et exerciciū attendenda ſunt in regi
mine filiorum. ¶ A principio quidem natiui/
tatis: ut vitetur inercia puerorum: aſſueſcen/
di ſunt pueri ad aliquos motus. Sed cum im
pleuerunt ſeptennium uſqꝫ ad annum decimū
quartum debent gradatim aſſueſcere ad ulte/
riores labores: et ad fortiora exercicia. Ludus
enim pili ſecundum Tacuinum uel luctatio:
ſcdm phūm videntur eſſe debita exercicia: in
iuuenibus
¶ Jn ſecundo tamen ſeptennio ſunt ulterio/
ra exercicia aſſūenda quā in primo. Ad hoc ta
men in tali etate: eo ꝙ nimis ſit tenera: non
ſunt aſſumenda opera militaria: nec opera ar
dua. Unde philoſophus octauo polit. ait. Ꝙ
uſqꝫ ad pubeſcentiam ideſt uſqꝫ ad decimum
quartuꝫ annum leuiora quedaꝫ exercicia ſunt
aſſumenda: ne impediatur incrementum.

¶ Viſo ꝙ ut iuuenes ſint bene diſpoſiti quan
tum ad corpus a·vii·uſqꝫ ad·xiiii·annum: de/
bent fortiores labores aſſumere qꝫ in primo
ſeptennio· Reſtat videre quõ oporteat eos or
dinari ad virtutes ut habeant diſpoſitam uo/
luntatem· ¶ Sciendum ergo ꝙ phũs·v·poli·
ait: ꝙ peſſimum eſt non inſtruere pueros ad
virtutem et ad obſeruantiam legum vtilium·
Inquirit enim phũs·vii·poli· vtrum priꝰ cu
randum ſit de pueris ut habeant debitum ap
petitum· uel ut habeant perfectum intellectũ
Probat autem prius eſſe curandum de ordia
tione voluntatis qꝫ de perfectione intellectꝰ·
In ſecundo autem ſeptennio quia pueri iam
incipiunt concupiſcere: non tñ habent perfe/
ctum rationis uſum· potiſſime videtur eſſe cu
randum circa ipſos ut habeãt ordinatam vo/
luntatem· Nam ſicut corpus eſt generatione
prius anima· quia prius corpus organizatᷣ et
formatur et poſtea illi anima infunditur· ſic
ſcd̃m phũm·vii·poli· prius curandum eſt cir/
ca pueros quomodo habeant voluntatẽ bene
diſpoſitã qꝫ quõ ſcientificum intellectũ· nullꝰ
aũt habet bene ordinatã voluntatẽ niſi habeat
moderatã ꝯcupiſcentiã· Nã ex inordinatione
appetitus ſenſitiui redũdat inordinatio in vo
lũtate· Si ergo ꝯcupiſcentie ſe tenent ex parte
corpis: intellectus vero ex pte aĩe· qꝛ generati
one corpus ẽ priꝰ aĩa· prius intẽdendũ eſt quõ
habeamus moderatas ꝯcupiſcẽtias ⁊ ordina/
tam voluntatẽ· qꝫ quõ hẽamus illuminatũ in
tellcm̃· Modus aũt quo moderãde ſunt ꝯcupi
ſcẽtie iuuenũ: eſt ut ſpãlis cautela adhibeatur
circa illa: circa q̃ maxĩe ꝯſueuerũt deficere· Si
ergo iuuenes ſunt ĩſecutores paſſionũ et ꝯcu
piſcẽtiaꝝ ⁊ de facili mentiunẽ ⁊ oĩa faciũt val
de· ira ꝙ cũ amãt nimiſ amãt· cũ incipiũt lude
re nimis ludunt· ⁊ in ceteris aliis ſemp exceſ/
ſum faciũt· adhibẽda eſt cautela ne inſequantẽ
ꝯcupiãſ: ſed ſint abſtinẽtes ⁊ ſobrii· ne ſint mẽ
daces ſed veridici· nec oĩa agant valde ſed in
ſuis actibꝰ et ſermonibꝰ moderatõẽ accipiant
¶ His viſis reſtat videĩ quõ ſunt bñ diſponẽ
di quãtũ ad intellcm̃· Nã cũ diximꝰ ꝙ in ſecũ/
do ſeptẽnio pricipalius curandũ eſt de ordina/
tione appetitus qꝫ de pfectõe intellcũs· nõ ſic
intelligendũ eſt ꝙ nullo mõ curandũ ſit: quõ ha
beãt intellcm̃ pfectũ· ſed qꝛ a·vii·anno q̃ſi uſqꝫ
ad·xiiii·annũ iuuenes habundãt in ꝯcupiſcẽ
ciis et deficiũt ab uſu rõis· ideo pncipaliuſ eſt
inſiſtendũ circa ordinatõẽ appetitus q̃ſi per to
tũ ſm ſeptẽniũ pueri q̃ſi nõ addiſcũt niſi vba
nõdũ enĩ ſunt tãti intellcũs ut de ipis rebus
ꝯſiderare poſſint· ideo ĩ ſcd̃o ſeptẽnio poſſunt
inſtrui pueri in grãmatica: que eſt ſcia ſmo/
cionalis· et in loyca: q̃ eſt magis modꝰ ſciendi
qꝫ ſit ſcientia· ⁊ in practica muſicali que cõſi/
ſtit in quadã modulãtia vocũ· qꝛ enĩ illo tpe:
pueri deficiũt a rõis uſu: perfecte ſcire nõ poſ
ſunt· nec tñ incipiũt hẽre rõis uſum: oĩno ſunt
indiſpoſiti ad ſciam: aſſueſcendi ſunt ad aliaſ
artes de quibus fecimus mentionem·

Qualis cura gerenda ſit de filio ab ãno
xiiii·et deinceps· Caplm̃·vii·

Dicebatᷣ ſupra circa filios tria inten/
dẽda eſſe· videlꝫ quõ haẽant bene diſ
poſitũ corpus: bene ordinatũ appeti
tũ: ⁊ bene illuminatũ intellcm̃· Hec ãt tria tri
plici ſeptẽnio poſſumus adaptare· Nam in pri
mo ſeptẽnio poſt receptiõẽ baptiſmatis ⁊ ſacra
mentoꝝ eccleſie· principaliter eſt inſiſtendum
quõ habeant bene diſpoſitũ corpus· Naꝫ qꝛ in
primis·vii· annis pueri quaſi oĩno carẽt rõis
vſu· nec ꝯmode aſſueſci poterũt ad opera vir
tutũ: nec ad ſciẽtificas ꝯſiderationes· Si enĩ
aliquid illo tẽpore addiſcere poſſunt: hoc eſt
ydeomata vulgaria· ſed a·vii· uſqꝫ ad·xiiii·qꝛ
iam incipiunt habere cõcupiſcentias aliquas
illicitas: et aliquo modo licet imperfecte inci/
piunt participare rationis vſum· ideo in illo
tẽpore nõ ſolum curandũ eſt quõ habeãt per/
fectũ corpus: ſed etiã quõ hẽant ordiatũ appe
titũ· uſqꝫ enĩ ad·xiiii·an· ſm phm̃ ĩ poli· magiſ
inducẽdi ſunt pueri ad bonũ ex aſſuefactione
qꝫ ex ratione· ſed a·xiiii·anno· qꝛ tunc perfecti
us participare incipiunt rationis vſum· non
ſolũ curandũ eſt quõ habeant bene diſpoſitũ
corpuſ ⁊ bene ordinatũ appetitũ: ſꝫ etiã ꝙ ſint
prudẽtes ⁊ ꝙ hẽant bñ illũinatũ intellcm̃· ex
tũc enĩ addiſcere poſſunt nõ ſolũ grãmaticã
que videtᷣ eſſe ſcia verboꝝ· uel dyaleticã q̃ eſt
quidã modus ſciendi· uel practicã muſice que
conſiſtit in cõſonãtia vocũ· ſed poſſunt ĩſtrui
in illis ſciĩs ad quas ſciendas oportet recurre
re ad intellectũ rerum: et per quaꝝ cognitiõẽ
poſſumus fieri ſapiẽtes et prouidi· ¶ Primo er
go ſeptẽnio poſt receptionẽ baptiſmatis et ſa/
cramentoꝝ eccleſie intendendũ eſt principali
ter quaſi: circa vnum: ut circa bonã diſpoſitõẽ
corpis· Sed in ſecũdo ſeptẽnio ut a·xij·anno:
uſqꝫ ad·xiiij· eſt quaſi intẽdendũ pricipalr cir/
ca duo: ut circa diſpoſitiõẽ corpis et circa or/
dinatiõẽ appetitꝰ· Sꝫ in·iii·ſeptẽnio ut a·xiiii
anno et deinceps intendendũ eſt circa tria· ut
circa bonã diſpoſitõẽ corpis circa ordinationẽ
appetitus et circa illuĩationẽ intellcũs· Bona
aũt diſpoſitio corpis ut nolẽtibus viuere vita
politica a·xiiii·anno: et deĩceps· et ut aſſumãt
fortiores labores qꝫ actenꝰ· Nã ſicut a·vii·an
no uſqꝫ ad·xiiii· aſſumẽdi ſunt fortiores labo/
res qꝫ in·vii·pcedentibus ãnis· ſic a·xiiii· ⁊ de
inceps aſſumẽda ſunt ulteriora exercicia qꝫ ac
tenus· pmo oẽs labores pcedentes·xiiii·annũ
debent eſſe leues et quaſi debiles· ex tunc aũt
aſſumẽdi ſunt labores fortiores· Nam ⁊ phũs
viii·poli·ait· ꝙ uſqꝫ ad·xiiii·annũ pueri aſſue
ſcendi ſunt ad labores leues· ſed deiñ debẽt aſ
ſumere labores fortes· adeo enĩ ſm ipm a·xiiii
anno aſſueſcendi ſunt pueri ad labores forteſ
ut ad exercitatõẽ luctatiuã uel ad aliquã aliaꝫ
exercitatõẽ ſimilẽ exercitatõi bellice· ut poſtea
in·xiiii·ãno inſtructi in luctatiua ⁊ in eqtati
ua: et in aliis q̃ ad miliciã requirũtur ſubire
poſſint labores militareſ· tunc enĩ eſt qs bene
diſpoſitus quãtũ ad corpus qñ habet tale cor
pus: quale reqrit ſuũ officiũ· ut tunc miles hꝫ
corpus bene diſpoſitũ qñ habet ipm tale: qua
le reqrit officiũ militare· ꝙ ſine forti exercita
tiõẽ corpis eſſe nõ põt· Cũ ergo oẽs uolentes
viuere uita politica oporteat aliqñ ſuſtineĩ for
tes labores pro defenſione reipublice· oẽs vo/
lẽtes viuere tali vita a·xiiii·anno ultra ſic de/
bent aſſuefieri ad aliq̃ officia robuſta: ꝙ ſi ad
uenerit tẽpuſ et ꝯgruitas ꝙ reſpublica defenſi
one indigeat habeant corpus ſic diſpoſitum:
ut poſſint tales ſubire labores· ut per eos res
publica poſſit defendi· Qui aũt magis et qui
minus ſunt aſſueſcendi ad tales labores in ꝓ
ſequendo patebit· Sufficiat autem ad preſens
ſcire ꝙ decet patres ſic ſolicitari erga regimen
filioꝝ: ut habeant ſic bene diſpoſitum corpus
ut poſſint debitos ſubire labores· qđ maxime
fieri cõtingit ſi ad debita exercicia aſſueſcãt·
¶ Viſo quõ a·xiiii·anno ultra ſolicitari debẽt
patres erga filios: ut habeant diſpoſitum cor
pus· Reſtat videre quõ ſolicitari debeant cir/
ca eos ut habeant ordinatũ appetitum· Videẽ/
tur autem iuuenes a decioquarto anno intra
quantuꝫ ad ĩordinationes appetitus ſpeciali
ter delinquere quantum ad duo· videlicꝫ quã
tum ad elationem· quia cum ex tunc incipiãt
habere perfectum rationis vſum· videtur eis
ꝙ digni ſint dominari et dedignantur aliis eſ
ſe ſubiecti· ¶ Secundo delinquũt in proſequẽ
do venerea· quia tunc incipiunt ardentius cir
ca venerea incitari· quia ergo ſemper cautela:
eſt adhibenda: ubi maius periculum ĩminet· a
xiiii·anno ultra ſpecialiter monẽdi ſunt iuue
nes ut nõ ſint elati: ſed ſint ſubiecti et obediẽ
tes ſuis patribus et ſenioribus· Tangit auteꝫ
phũs·viii·poli· tres breues rationes quare de
cet filios eſſe ſubiectos et obedire ſenioribus
et patribus· ¶ Prima ratio eſt· quia ſeniores
et patres imperant iuuenibus propter eorum
bonum· quilibet autem obedire debet ei quem
ſcit non percipere aliqua niſi ad bonum eius:
¶ Secunda eſt quia cũ filii venerint ad etatẽ
perfectam futuri ſunt dominari· debent ergo
ipſi dum ſunt in etate ſic iuuenili patribus et
ſenioribus obedire: ut dent eis exemplum· ut
quando ueniunt ad etatem perfectam: eis
famulantur et obediãt· ¶ Tertia ratio eſt: qꝛ
qui vult diſcere principari debet prius diſcere
ſubiici· Vñ ait phũs· ꝙ nemo bene principatᷣ
niſi prius didicerit eſſe ſubiectus· Nullus enĩ
eſt bonus magiſter niſi prius extiterit bonuſ
diſcipulus· ut ergo ipſi valeant bene principa
ri indignari non debent ſubiici ſenioribus et
patribus·
¶ Eſt ergo rectificandus appetitus iuuenuꝫ
exiſtentium in etate de qua loquimur: ut ue/
lint patribus et ſenioribus obedire·

¶ Secundo rectificandus eſt ne venereas illi/
cita pſequantur. Juuenes a .xiiij. anno ultra
nō ſolum inducendi ſunt: ut ſint abſtinētes ⁊
ſobrii: quātū ad cibū et potū. ſed etiaʒ ut ſint
ꝯtinentes et pudici quantū ad actus venereoſ
q: ex tunc ut dicebat̄ ardētius ad venerea inci
tant̄. inducēdi ergo ſunt in etate illa ut uel oī
no ꝯtineant uel vſu ꝓprie ꝯiugis ſint cōtenti
¶ Oſtenſo quō in iuuenibus a .xiiii. anno ul/
tra eſt bene diſponenō corpus et rectificādus
appetitus. reliquū eſt ut oſtendat̄ quō recte
illuminandus ſit intellectus. Hoc aūt ſatis eſ
ſe poteſt per habita manifeſtum. Nam q: a de
cioquarto āno ultra incipiūt hr̄e perfcm̄ rōis
uſum. ut dicebat̄. ex tunc poteſt inſtrui non ſo
lum in grāmatica q̄ eſt ſcia uerboꝝ. uel in dya
letica q̄ eſt quaſi quidam modus ſciēdi. uel in
practica muſice que ꝯſiſtit in ꝯſonantia vocū
ſed etiā apti nati ſunt ut inſtruant̄ in ulterio
ribus ſciīſ. Que aūt ulteriores ſcie eis ſunt ꝓ
ponēde. pꝫ et per iam dicta. Nā ſi nolūt viue
re vita politica et militari. potiſſime ſtudere
debent in moralibus ſciis: q: per eos ſcire po/
terunt quō ſe ⁊ alios debeāt gubernare. mora
liū aūt ſciaꝝ iuuenis et inſecutor paſſionum
nō eſt ſufficiēs auditor. Jn etate ergo nimis
puerili que durat uſqꝫ ad .xiiii. annū. tales ſcie
nō ſunt ꝓponende aliiſ. ſed a .xiiii. anno ultra
ſi iuuenes ſe refrenēt ne paſſiones ⁊ laſciuias
inſequant̄: efficiūtur diſpoſiti ut ſint ſufficiē
tes auditores moraliū: per que ſe et alios gu/
bernare cognoſcant. Sic ergo regendi ſunt iu
uenes a .xiiii. anno ultra. ut a .xiiii. anno uſqꝫ
ad .xxi. uel uſqꝫ ad .xxv. uel uſqꝫ ad .xxvi. Si ve
ro queratur qualiter ab illo tempore ultra re/
gendi ſunt hoīes. q: tunc quaſi peruenerūt oī
moō ad ſuā perfectioneʒ debent eſſe tales: ut
ſciant ſeipſos regere et gubernare. ex tunc er/
go nō indigent pedagogo: ſed per ea que dixi
mus in primo libro qui eſt de regimīe ſui poſ
ſunt documēta accipere q̄liter ſeipſos regant.

Q꞉ filii ciuiū et marīe nobiliū et regum
et prin. a diſcurſu et euagatione ſunt co
hibendi.

Caplm̄. viii.

OMnes iuuenes volētes īuiuere vita
politica aliquō exercitādi ſunt ad cor
porales labores. corpalis enī exercita/
tio ſi moderata ſit oībus vr̄ eſſe ꝓficua. eo ꝙ
faciat ad quādā ſanitatē ⁊ ad quādā bonā di
ſpoſitiōꝫ corpis. calefacto enī corpe p aliquos
moderatos ludos mot⁹ expellunt̄ ab ipō ſup/
flua ⁊ nociua. ſpāliter tn̄ hmōi exercitatio vr̄
eſſe ꝓficua volētib⁹ ciuilr̄ viuere. naʒ q: ta les
nō multū vacāt inqſitōi vitatis. nec in ſpūali
bus delcātiōibus. expedit eis ut vitēt inertiaʒ
⁊ ut vitēt ſolicitudinē illicitā. Exercitari aliq
bus laborib⁹ corpalibus licitis. Expedit enim
volētib⁹ politice viuere tā ciuib⁹ q̄ꝫ nobilibuſ
tā regibus et prin. q̄ꝫ aliis non oīno ceſſare a
corpalibus actib⁹ uel laborib⁹. nec oīno īexer/
citatos eſſe circa armoꝝ uſuʒ. Exercitatio enī
corpalis debita reddit corp⁹ robuſtū⁹: ut facili
us duricē armoꝝ ſuſtinere poſſint. q̄re ſi vſuſ
armoꝝ nō ſolū aliqñ eſt licitus ſꝫ etiā nccīus
ꝓ bono rei publice. volētibus politice viuere:
nō debet oīno ignotus eſſe. nō tn̄ omēs iuue
nes ad hmōi labores ſunt eq̄liter exercitandi:
Nam filii regū et prin. ad hmōi labores corpa
les min⁹ ſunt exercitādi q̄ꝫ alij. et adhuc prīo
geniti qui regere debēt decet minores labores
aſſumere. Nam ſm̄ phm̄. viii. poli. Labor cor/
palis et ꝯſideratio per intellcm̄ ſe īpedire vidē
tur. ratio aūt hmōi ſūi pōt ex hīs que habent̄
in .ij. de aīa. vbi dr̄: ꝙ molles carne aptos men
te dicim⁹. ad habendā igit̄ intellectualē indu
ſtriā indigemus mollicie carnis. corpales igr̄
labores ex q̄bus reddit̄ caro dura īpediūt ſub
tilitatē mentis. Bene ergo dcm̄ eſt qō dicitur
vii. phiſi. ꝙ aīa in ſedēdo et quieſcēdo fit pru/
dens. Nam per ſeſſionē et quieteʒ reddit̄ caro
moll': p quā ſum⁹ apti ad ſpeculanō. p laboreʒ
vo et motū efficit̄ caro dura. p quā impedit̄
mētis ſublimitas. eos aūt qui dēnt regere reg
nū: magis expedit eſſe prudētes q̄ꝫ bellicoſos.
Jn rege enim plus valet prudentia quā arma
bellica. Rex enim et princeps: et vniuerſaliter
omnis dn̄ator populi: licet in bellādo et in aſ/
ſumēdo arma quaſi nō plus valeat q̄ꝫ vnus hō
uel aliqñ minus q̄ꝫ vnus homo. tn̄ p prudētiā
ꝓualere pōt toti pplo ſibi ꝯmiſſo. Nam totus
pplꝰ et tota gēs regni: ſi nō ſit hn̄ vnita ⁊ or/
dinata: modica poſſunt. vnita vero et ordina/
ta per Reges maxima operari valent. licet er/
go Reges et principes non omnino ignorare
debeant armorum vſum. nec ſic debeāt fugere
corpales labores ut effecti quaſi mlr̄iebres. nec
pro defenſione regni: nec pro alio caſu aude/
ant arma aſſumere. attū q: decet eos eſſe ma/
gis prudētes q̄ꝫ bellatores filij regū et princi.
et marīe prīogeniti qui regnare debent: min⁹
ſunt aſſueſcēdi ad corpales labores q̄ꝫ aliī: ne
ꝓpter hmōi labores caro coꝝ indurata īpedi
at ſubtilitatē mētis. tales ergo plus debēt va/
care prudētie q̄ꝫ fortitudini corpali. Uacabūt
aūt prudētie ſi diligenter inſiſtāt circa mora/
les ſcīas. ut poſſit mores hoīm ⁊ agibilia cog/
noſcere. Decet ergo eos qui debēt alios regere
vitare inertiā ⁊ ſolicitudinē illicitā. vacando
moralibus ſciis recogitādo frequenter bonas
ꝯſuetudines regni audiēdo ſepius acta ꝑdece
ſſoꝝ bene regentiū regnū. Hoc ergo mō vide
licet: vacādo actibus prudētie a regib⁹ ⁊ prī.
et a ſuis heredibus magis eſt vitanda īertia:
q̄ꝫ per laborem et exerciciū corpalem.

Q꞉ nō oēs ciues eq̄liter exercitādi ſunt
ad corpalia exercicia ⁊ labores. Cap. ix.

Um ex vſu cōiugii nō ſolū oriant̄ fi
lij ⁊ mares ſed oriri poſſunt filie ⁊ fe
mine. poſtq̄ꝫ diximus qualis cura ge
rēda eſt circa filios. Reſtat dicere: q̄lis gerēda
ſit circa filias. ſed hoc breui tractatu indiget.
q: cum determinauimus de regīe cōiugali: et
oſtendimus qualiter regende ſunt feīe: quaſi
ſufficienter tradidimus qualis cura gerenda
ſit circa filias. Nam ſicut decet coniuges eſſe
cōtinentes: pudicas: abſtinētes et ſobrias. ſic
decet et filias. Hec ergo ⁊ multa alia que de cō
iugibus diximus ſunt ad filias adaptāda. Ali
qua ſuperaddemus dictis propter debitum re
gimen filiarū. inter que prīo dicem⁹ filias co
hibēdas eſſe a circuitu et diſcurſu. Q꞉ triplici
via venari poſſumus. Prima ſumit̄ ut tollat̄
filiabus cōmoditas malefaciēdi. Secūda ne fi
ant inuerecūde. Tertia ne fiāt laſciue ⁊ impu
dice. Cōiter enī q̄ſi oēs viri proni ſunt ad ma
lum: et multo magis feīe. q: magis deficiunt
a rōis vſu. dicebat̄ enī ſupra nr̄am ꝯgnitionē
incipe a ſenſu. ⁊ marīe nobis nota eſſe ſenſibi
lia. Jnde ē ergo ꝙ cōiter hoīes nō reputāt ni
ſi ſenſibilia bona. q: ergo tn̄ hēmus īpetū ad
delectatōes ſenſibiles ut plr̄imū deliqmus in
talibus ſi adſit nobis ꝯmoditas delīquēdi. vn̄
et phūs in retho. vult ꝙ hoīes ut plr̄imū male
faciāt cū poſſint. maxīa ergo cautela ad cōſer
uandā puritatē et īnocentiā eſt vitare ꝯmodi
tates malefaciēdi. ꝓpter qō ⁊ ꝓuerbialr̄ dicit̄
ꝙ furādi ꝯmoditas facit furē. ſic ergo ī viris
in q̄bus eſt ratio ꝑſtantior ē magnū piculum
nō vitare ꝯmoditates delictoꝝ. multo magis
hoc eſt in feīs et adhuc magis eſt in filiabus:
uel in puellis. ne ergo eis detur ꝯmoditas ma
lefaciēdi ſunt debite cuſtodiēde ⁊ ꝓhibēde ſūt
a circuitu et diſcurſu. ¶ Secunda via ad inue
ſtigandū hoc idem ſumit̄ ne fiant inuerecūde
Nā oīe inſolitū eſt quodāmodo uerecunduʒ
qui enī nō aſſueuerūt inter gētes verecundā
tur ꝯuerſari inter eas. Jnter cetera ergo q̄ red
dunt puellas verecūdas in aſpectu viroꝝ eſt
nō aſſueſcere eas inter gentes. quare cum pu/
elle circueūdo et vagādo per patriā aſſueſcāt
viroꝝ aſpectibus fiunt familiares eis et tolli
tur ab ipſis verecūdia ex viroꝝ conſortio. tol/
lere autem a puellis verecundiā: eſt tollere ab
eis frenū quo trahuntur ne male agant. Nam
in feminis et maxime in puellis deficit ratio
ꝓpter quā quis prohibet̄ ne proſequat̄ illici/
ta. maximū frenum feminaꝝ ⁊ potiſſime puel
larū ne ꝓrūpant in turpia videt̄ eſſe verecū/
dia. Decēs ergo eſt cohibet̄ puellas a diſcurſu
et euagatiōe. ne fiant inuerecūde: uel ne tolla
tur ab eis verecūdia per quā cohibent̄ ab acti
onib⁹ turpib⁹. ¶ Tertia ſumit̄ ne fiāt laſciue
et impudice. puelle enī ſi debito mō ſub cuſto
dia teneātur et nō permittantur diſcurrere et
circuire non ſolum efficiuntur verecunde: ſꝫ
etiam ꝯtrahunt quandā ſilueſtritatē que opti
ma eſt ad ſaluandā pudiciciam puellaꝝ. Uide
mus enī ꝙ aīalia etiā ualde ſilueſtria ſi aſſue
ſcāt ꝯuerſatōibus hoīm domeſticant̄ et pmit/
tūt ſe tangi et palpari. ſi vero conuerſatōibus

hominū ſint remote q̄ſi ſilueſtris tactū et ap/
proximacionē hoīm fugiūt· Qḋ ergo in aīalib⁹
aliis aſpicim⁹: repimus etiā ī fēis· Si igr̄ fēie
nō diſcurrāt ⁊ a ꝯuerſatiōe viroꝝ ſint incon/
ſuete quaſi ſilueſtres· ab ipſoꝝ ſocietate diffi
cilius ad laſciuiā et ad impudiciciā inclinant̄
Uniuerſalr̄ igit̄ oēs ciues ⁊ multo magis no
biles ⁊ potiſſime reges et prin· tanto maiorē
curam circa proprias filias adhibere debēt· ne
indebite circuāt et diſcurrant· quāto ex impu
diciciis et laſciuia ſtatum filiaꝝ poteſt maius
malum uel periculuʒ iminere·

Qḋ viri omnes ciues: et multo magis no/
biles ⁊ reges et prin· debent ſolicitari er/
ga filias ne velint viuere ocioſe· Ca· xx·

Ut ſupius dicebat̄ phūs· i· rethō· cō/
mendat in fēis amorē opoſitatis· Po
ſſumus aūt triplici via venari: q̄ de
cet oēs ciues ⁊ multo magis nobiles: ⁊ maxīe
reges ⁊ prin· ſic ſolicitari erga regimē filiaꝝ ut
nol īt ocioſe viuere: ſed amēt ſe exercitare cir/
ca opera aliqua licita et hōeſta· Prima via ſu
mitur ex honeſto ſolacio qḋ inde habent· Se/
cunda ex illicita ſolicitudīe que ꝓpter hoc vi/
tat̄· Tertia ex fructu ⁊ vtilitate que inde ꝯſur
git· ¶ Prima via ſic pꝫ· Naʒ ſm̄ phūm· x· ethi·
abſq; omni delectatione vita noſtra durare nō
poteſt· Jdeo rep̄hendunt̄ dicētes· oēm delecta
tionē fugiendā eſſe· quare ſi nō poſſumus cō
mode durare in vita: niſi in aliquib⁹ delecte/
mur· decet nos aſſumer̄ aliqua opa licita ⁊ ho
neſta: circa q̄ vacātes inſunt nobis aliq̄ dele/
ctatiōes licite· ſicut ergo viri ne ocioſe viuant
⁊ ut delectent̄ in opibus licitis: et ut delecten
tur circa aliq̄ opa ciuilia: uꝉ circa ea q̄ ſpectāt
ad gubernationē regni: uel circa regimē dom⁹·
uel circa aliq̄ alia exercicia licita· Sic ⁊ mulie/
res ne ocioſe viuāt: debēt opoſitatē amare et
decet eas exercitari circa aliqua opa licita et
honeſta· q: igr̄ oēs delectant̄ in ꝓpriis opib⁹
et oēs diligūt ſua opa· ut vult phūs· iiii· ethi·
ut mulieres ipſe recreari poſſint aliquib⁹ de
lectationibus licitis· decet eas intētas eſſe cir
ca aliqua opera licita et honeſta· q̄ tanto ma/
gis videt̄ expedire mulieribus q̄ʒ viris· quan
to magis a ratione deficiētes neſciūt vincere·
niſi ex aliquibus exerciciis ſenſibilibus dele
ctationē ſumant· Qualia aūt debēt eſſe opera
circa q̄ mulieres inſudare decet in ꝓſequēdo pa
tebit· ¶ Secūda via ad inueſtigandū hoc idem
ſumit̄ ex vitatione ſolicitudinis illicite· Nam
q: mulieres et maxīe puelle ut plurimū domi
ſtant et nō vacant ciuilibus opibus: nec regi
minibus reipublice: ſi mens humana ut ſupe
rius dicebat̄ neſcit ocioſa eſſe ſtatim cum quis
nō dat ſe licitis exerciciis: vagat̄ eius mens
circa illicitas occupationes· q̄ tanto magis ca
uendum eſt in mulieribus q̄ʒ in viris· quanto
molliores ſunt illis· et quanto cogitando illici
ta facilius trahuntur: ut ea ſi adſit cōmoditas
opere cōpleant· ¶ Tertia via ſumit̄ ex fructu
et vtilitate que inde conſurgit· Nam nūquam
mulieres poſſunt ſe dare licitis exerciciis: niſi
inde conſurgat aliqḋ bonum exterioris opis·
uel aliqua bona diſpoſitio interioris mentis:
Debet ergo diligentia et cura adhiberi: ut mu
lieres ſint bone et virtuoſe· propter quod et a
phō pri° rethō· vituperant̄ Lacedemōes: et
dicuntur eſſe fere ſm̄ dimidium felices q̄ nō
adhibent curam et diligentiā quō eaꝝ femie:
eſſent virtuoſe ⁊ bone· Adhibenda eſt ſolicitu
do ne femine ocioſe viuant· ſed exercitent ſe:
circa aliqua opera licita ⁊ honeſta: ut ex hoc re
ſultet fructus et vtilitas: et efficiantur bone ⁊
virtuoſe· ¶ Si autē queratur circa qualia ope
ra ſolicitari debent: oporteret in talibus diffe
ter loqui ſcḋm diuerſitatem perſonaꝝ· Tece/
re enim ⁊ filare et operari ſericum ſatis viden/
tur opera cōpetencia feminis· q̄ ſi tamē femi
na inſtruenda in tam alto gradu eſſet: q̄ nō
eſſet dignum uel non eſſet conſuetum ſecun/
dum mores patrie ut ſe circa talia exercitaret
adhuc non eſſet dimittenda ut viueret ocioſa
ſed tradenda eſſet ſtudio litteraꝝ: ut ad amo/
rē litteraꝝ affecta nō vacaret ocioſe: ſʒ ſepe ſe
plus librū arripiēs ſe lectiō ib⁹ occuparet· Ex
hoc aūt declaratur qḋ ſupius dimiſimus cum
tractauimus de regimine cōiugali· Dicebatur
enim infra declarandum eſſe: circa que opera
deceat feminas eſſe intentas·

¶ Qḋ decet reges ⁊ ṗncipes et uniuerſa
liter omnes ciues ſolicitari erga filias
ut ſint mō debito taciturne· cap· xxi·

Stenſo q̄ non decet puellas eſſe ua
gabūdas nec decet eas uiuere otioſe
reſtat ut nūc tertio oſtendamus: q̄ decet eas
taciturnas eē· Qḋ triplici uia uenari poſſum⁹
Prima ſumitur ut magis appareāt ornate ⁊
decētes: et ut a uiris ſuis magis diligantur·
Scḋa ne loquantur indebite et incaute· Ter
cia ne ſint ꝓne ad iurgia et ad lites· ¶ Prima
uia ſic patet: nam cum deſideriū ſit ei⁹: qḋ ab
eſt ut uult Philoſophus· ij· reth· quāto aliqḋ
qḋ eſt poſſibile hr̄i magis uidetur arduū ⁊ in
acceſſibile: et magis abeſſe tāto magis ꝯcupi
ſcētia mouet· femina ergo eoip̄o q̄ eſt loquax
qḋammō ſe nimis familiarē exhibet ⁊ qḋam
mō ſe ꝯtēptibilē reddit· vnde et phil· i· pol· ait
q̄ ornamentū mulieꝝ eſt ſilentiū· ſi enim mu
lieres ſint mō debito taciturne· quia ſe nō ſic
familiares exibēt eoꝝ cōſortium uidētur ma
gis abeē et uidētur magis inacceſſibiles: pro
pter qḋ non ſic uilipendūtur et habētur in cō
tēptu: ſed magis appetūtur et amātur: q̄a er/
go cuilibet uidetur eē pulchrū ⁊ decens quod
amat· ſi mulieres taciturne magis amātur ex
hoc ip̄o magis appent decētes ⁊ ornate: ab ip
ſa ergo puerili etate īſtituendē ſunt puelle ad
taciturnitatē· q̄a hoc ſic ꝯtigat eas poſtmoḋ
p ꝯnubiū ſuis uiris copl'ari: ab eis ſi ſunt ḋbi
te taciturne feruētius diligētur· ¶ Scḋa uia
ad īueſtigādum hoc idem ſumitur ut uitetur
locutio incauta· dicebatur enim ſupra ibi ſem
per maiorem cautelā adhibendā eē: ubi ꝯſue
uit maior defectus cōſurgere· cū ergo ex hoc
quis loquatur imprudēter et incaute· quia uī
get prudētia ⁊ acuīe intellectus: quāto quis
magis a rōe deficit: tāto magis cōtingit ip̄m
incaute loqui· cum ergo mulieres magis defi
ciant a rōnis uſu q̄ʒ uiri: ⁊ puelle magis q̄ʒ fe
mine· iam adulte circa feminas: ⁊ maxime cir
ca puellas ſolicitanḋ eſt ne incaute loquātur
Jnter ceteras aūt cautelas neq̄s prorūpat in
locutionē incautam: hec uidetur eſſe potiſſi/
ma ut nullum ſermonem proferat· niſi prius
ipſum diligenter examinet· cum ergo diligēs
examinatio cum loquacitate ſtare non poſſit
ut femine etiā a puellari etate diſcāt cautos
proferre ſermōes: decet eas non eē loquaces:
ſed oportꝫ ip̄as eſſe debite taciturnas: ut poſ
ſint omnē ſermōem ꝓlatū diligēter excutere·
¶ Tercia uia ad inueſtiganḋ hoc idem ſumi
tur ne ſint prone ad iurgia et ad lites· nā cuʒ
femine ⁊ potiſſime puelle ḋficiāt a rōnis uſu
niſi ſint mō debito taciturne: et niſi ſermōes
dicēdos diligēter examinēt: ſicut propter rōis
defectum defacili loqui poſſunt ptinentia ad
ſimplicitatem et imprudētiam: ſic defacili lo
qui poſſunt ptinentes ad lites et ad iurgia·
Decet ergo ipſas per debitam taciturnitateʒ
adeo examinare dicēda ut nec dicāt aliqua p
que ⁊ iudicētur imprudētes: nec dicāt aliqua
que poſſint turbare audientes propter qḋ iu
dicētur litigioſe et diſcole: quare decet ip̄as eſ
ſe taciturnas: ne in uerba litigioſa prorūpāt
a uerbis aūt litigioſis potiſſime femīe ſibi ca
uere debēt· quia poſtq̄ʒ litigare incipiūt neſci
unt a litigio ſe abſtinere · deficit enim in eis
rōnis uſus per quem cōcupiſcētie refrenātur
Jdeo poſtq̄ʒ mote ſunt et litigare cepunt au/
getur in eis concupīa litium quam per rōnē
defacili refrenare non poſſunt eo q̄ ab uſu ra
tiōis deficiētes ut plurimū plus uiuūt paſſio
ne q̄ʒ ratione·

Jncipit tercia pars ſcḋi libri de regimi
ne principum: Jn qua tractatur quo re
gimine a regibus et ṗncipibus regendi
ſunt miſtri et familia cetera

¶ Qḋ ad gubernationē dom⁹ ſpectat nō
ſolum ḋterminare de ſeruis ſed etiam ḋ
his que ſupplēt indigētiam corporalem·
Cap· primum·

Jgeſtis duabus partibus hu⁹
ſcḋi libri in quo agitur de re/
gimine domus· quia oſtēſum
eſt qualr̄ decet uiros ſuas ꝯiu
ges regere: et qualr̄ pr̄es ſuos
filios gubernare · Reſtat exeq
de parte tercia in qua agetur de regimine mi
ſtroꝝ uꝉ de regimīe familie· ¶ Huic aūt parti

in qua agetur de regimine miniſtroꝝ ⁊ fami
lie cetere:ut in ꝓſequendo ptēbit:cōnecti pōt
materia illa:in qua agitur de his que ſupplēt
indigētiam corpalem:et que faciūt ad ꝯſerua
tionem et ad ſufficiētiam uite cuiuſmōi ſunt
decētia edificioꝝ:multitudo nūmiſmatū ⁊ co
pia poſſeſſionū aliaꝝ· In hac ergo pte tercia
huiꝰ ſcd̄i libri eo ꝙ hee uie ſunt ꝯnexe: inten
dimus inſtruere uolētem ſuas domus debite
gubernare:non ſolū quātum ad regimen mi/
ſtroꝝ et familie ſed etiaꝫ quātum ad alia que
ordinātur ad conſeruationē uel ad ſufficien
tiā uite que ſupplere uidētur indigētiam cor
poralē· ¶Determinabimꝰ igitur in hac parte
tercia huius ſcd̄i libri quā decētem habitatio
nem reges et pͥncipes et vīr oēs ciues hr̄e de/
beāt:quō deceat ipſos ſe hr̄e circa poſſeſſiōes
et nūmiſmata ⁊ circa regnum familie ⁊ mini/
ſtroꝝ:ꝙ aū hec oīa hic deſiderare deceat pru
dētem prēmfamilias uel doctū gubernatoreꝫ
familie:⁊ ꝙ hee uie ſint connexe:ut in princi/
pio capituli ꝓpōebatur ſufficiēter oñdit phi
loſophꝰ pͦo pol·Oñdit aūt duabus rōibus ꝙ
ſpectat ad iconomicū et ad gubernationē fa
milie ꝯſiderare de poſſeſſionibꝰ ut de domibꝰ
et nūmiſmatibus ⁊ ð ſuppellectilibꝰ ⁊ de alijſ
que ſupplēt indigētiam corpaleꝫ· Prima ratio
ſumitur ex ſufficiētia uite· Scd̄a ex ſimilitudi
ne quam hꝫ ars gubernatiōis domꝰ ad artes
alias· ¶Prima uia ſic ptꝫ:nam ideo de guber
natōe domꝰ ars tradit̄ ut pīfamilias cꝰ ē do
mū gubernare debite ſolicitetur circa ea q̄ fa
ciūt ad bn̄ uiuere:et q̄ reqrūtur ad ſufficiētiā
uite:quare ſi ad uiuēdum pollitice reqrūtur
domꝰ poſſeſſiōes et nūmiſmata ſpectat ad gu
bernatorē domus ꝯſiderare de talibus· ¶Se
cūda uia ad inueſtigādum hoc idem:ut patet
per phm̄ ibidem ſumitur ex ſimilitudīe huiuſ
artis:q̄ eſt de gu bernatione domus ad artes
alias: Nam ſicut cetere artes ut ars fabrilis
et textoria hn̄t ſua organa ꝑ que pficiūt actio
nes ſuas:ſic ⁊ gubernatō domus requirit ſua
organa per que opa ſua cōplere poſſit· ¶Uo
lens ergo tradere noticiā de arte fabrili opor
tet ipm̄ determinare de martello et incude et
alijs inſtrumētis fabrilibꝰ:⁊ ſpectat ad fabrū
talia inſtrumenta cognoſcere· ¶Sic uolens
tradere noticiā de arte textoria debet ðtermi
nare de pectinibꝰ et alijs organis illius artiſ
ſpectat ad textorē talia inſtrumēta cognoſcer̄
Quare uolens tradere noticiā de arte guber
natiōis domꝰ:dꝫ determinare de edificijs poſ
ſeſſionibꝰ ⁊ nūmiſmatibꝰ:qa talia ſunt orga/
na huius artis: Spectat ergo ad gubernatōeꝫ
domꝰ talia coguoſcere:qa ꝑ hec tanq̄ꝫ ꝓpa or
gana ꝯſequi poterit:que faciūt ad ſufficiētiaꝫ
uite:hꝫ enim ars gubernatiōis domus propa
organa ſicut et cetere artes mechanice hn̄t ꝓ
pria inſtrumēta· ¶Differūt tn̄ hic ab illis ſꝫ
phm̄ pͦo pol·quia organa gubernationis ſunt
actiua:organa ꝟo mechanicoꝝ ſunt factiua:
Nam in mechanicis regulamur ꝑ arteꝫ:ſed in
gubernatiōe domus regula eſt prudētia·ſicut
ergo ars differt a prudētia:ſic organa mecha
nicorum differunt ab organis gubernatiōis·
¶Differt aūt hic ab illa:quia ars eſt recta rō
factibiliū:et per artem reſultat aliq̄d factū in
materia extra· Sed prudētia eſt recta rō agibi
liū:⁊ ꝑ eam non prope reſultat aliq̄d factū ex
tra:ſed magis reſultat aliqua actio ⁊ aliqua ꝑ
fectio in agēte·organa ergo mechanicoꝝ erūt
factiua:quia ſunt organa artis:que eſt de fa/
ctibilibꝰ:ſed organa gubernatōis erūt actiua
quia ſunt organa prudētie que circa agibilia
hꝫ eſſe:ars ergo gubernatiōis domꝰ lꝫ largo
mō poſſit dici ars proprie tn̄ prudētia dici dꝫ
¶Pretermiſſ:s ergo duabus rōnibus ſufficiē
ter oñditur ꝙ ſpectat ad gubernationē domꝰ
cōſiderare de domibꝰ nūmiſmatibꝰ ⁊ poſſeſſi
onibus:que faciūt ad ꝯſeruationē ⁊ ad ſuffici
entiam uite· Per illas aūt eaſdē rōes probari
poſſet ꝙ ſpectat ad gubernatorē domus ſcire
debite ſe hr̄e circa miſtros ⁊ ſeruos:nā miſtri
et ſerui ſunt etiā q̄dam organa deſeruiētia gu
bernationi domꝰ ꝓpter qð declarata eſt pͥma
pars capituli ubi dicebat̄ ꝙ ſpectat ad guber
nationē domus ꝯſiderare de miſtris ⁊ ſeruis
et de his que ſupplēt indigētiam corporalem
Qz aūt hee due materie ſint cōnexe ⁊ ꝙ deter
minare de edificijs ⁊ poſſeſſionibꝰ ꝯnecti de/
beat tractatui in quo determinatur de miſtriſ
et ſeruis de leui patere pōt:nam poſſeſſiones
domus et nūmiſmata ſunt organa gubernati
onis domus: quilibet ergo ſeruus eſt qðdam
organum et qðlibet organum eſt q̄dam ſeruꝰ
Nam ſm̄ phm̄ organum eſt q̄dam inanimatꝰ
ſeruus et ſeruus eſt qðdam animatū organū
quia ergo ſic ꝯueniunt organum et ſeruꝰ con
grue he due uie conuertūtur·

Quō diſtinguenda ſunt organa guberna/
tionis domus ⁊ qualiter ad inuicē opant̄·
Caplm̄·ij·

Philoſophꝰ primo politi·oīa organa
gubernationis domuſ ad bimembrē
diſtīctionem reducit·ait enī quedā eſſe aīata
ut ſerui quedā īaīmata ut poſſeſſiones nūmiſ
mata·indumenta ⁊cetera ſuppellectilia deſer
uientia ad indigentiam uite· ſicut enī uidimꝰ
in alīis artibus·ſic ſm̄ phūꝫ primo poli· circa
gubernationem domus eſſe habet· In aliis āt
artibus ē duplex organū aīatū ⁊ inaīatū ut in
arte gubernatiua nauiū·tamq̄ꝫ organū īaīatū
ē gubernaculū ſiue remus· tāq̄ꝫ aīatū ē ibi ꝓ
rarius ſiue remigator· ſic in gubernatōne do
mus tāq̄ꝫ organa īaīata ſunt ibi indumenta
lecti poſſeſſiones ⁊ nūmiſmata· tanquā aīata
ſūt ſerui ⁊ miniſtri · cōueniūt ergo oīa hmōi
organa quia quodlibꝫ aliquo mō ē quia ē que
dā res poſeſſa·drn̄t tn̄ quia hec ſunt aīata illa
inaīata· Uiſo quomodo diſtinguūtur organa
gubernatōnis domus · reſtat oñdere quō ad
inuicē cōpant̄ oportet enī ſecundum philo/
ſophū huiuſmodi organa ordinata eſſe adiui
cem ·ita ꝙ organū ſit āte organum· ut orga/
num aīatum ante inaīatū· Si enī ſocietas do
mus eſt quid naturale ·⁊ in natura ordinata
ſunt oīa·ut ſemper inferiora adminiſtrantur
per ſuperiora ⁊ recipiunt modū ⁊ mēſurā ex il
lis:oportet organa domus ordinata eſſe ⁊ or
gana inferiora ut inaīata ſūt mouenda ⁊ ad
miſtrāda ꝑ organa ſupiora ut ꝑ aīata qð de/
clarat phūs primo pol·ꝑ ſimile in aliis artibꝰ
ubi innuit ꝙ peltra nō per ſe citharīſāt· ⁊ pec
tines nō per ſe ipſos pectināt· Ideo ad citha
rizandū peltrū indiget miniſtro mouēte ⁊ pec
ten ad pectinandū indiget mouente ipſum
Sed ut ait ſi peltra ꝑ ſe citharīſarēt· ⁊ pecti/
nes per ſe pectinarent nihil opus eſſet archi/
tectoribus miſtrorū· nec dn̄is ſeruorū· Ideo
enī architectores ⁊ domini indigent ſeruis ⁊
miniſtris·ſiue indigēt organis aniatis· quia
organa inanimata per ſe ipſa exercere nō poſ
ſunt illud ad quod ſunt facta nā ſi tripodes ⁊
menſe regum ⁊ princ· uel ēt alioꝝ tales eſſent
quales erant tripodes in quodā tēplo·de qbꝰ
quidam poete fabuloſe dicebāt ꝙ ſpōtanee ſe
ingerebāt diuinis obſequijs· ⁊ ſi oīa organa
domus talia eſſent qualis erat ſtatua dedali
de qua philoſophus fabuloſe recitat ī polliti
cis ꝙ per ſe implebat opus debitū·nulla indi
gentia eſſet ſeruorum· ſed menſe ſe ipſas pa/
rent· ⁊ ut eſſet oportunitaſ·oſtia ſe ipſa apirēt
⁊ clauderēt ſed quia nō ſic eſt organa inaīta a
ſe ipſis moueri nō poſſūt· Ideo domini ⁊ ar/
chitectores indigent miniſtris ⁊ ſeruis· ut ſe
cundum eoꝝ ductionē moueant organa inaī
mata uel organa carentia ratōne· ut opꝰ pro
priū poſſint implere· Indignū ē enī ſecundū
ordinem uniuerſi· ut ſuprema immediate ad
miniſtrent infima·ſed lex uniuerſe eſt ut infi
ma adminiſtrentur· a ſupremis per media·
Suprema āt in quolibꝫ negotō eſſe uidentur
architectores ⁊ domini·infima uero ſūt orga
na inanimata·media ſunt miſtri ⁊ ſerui·q̄ ſūt
q̄ſi quedā organa animata· indignū eſt aūt
dn̄os ⁊ architectores per ſe ipſos eē prepara
tores menſarū uel eſſe hoſtiarios· aut aliqua
talia exercere ſed congruentius eſt hec per me
dios miniſtros efficere· in domo ergo ꝯpleta
utraq̄ꝫ organa ſunt neceſſaria aīata ⁊ inaīa/
ta que quō ad inuicē ſe habeant manifeſtatū
per iā dicta·nam aīata ſūt añ īanimata ⁊ hec
per illa ſunt adminiſtranda ⁊ mouēda ut poſ
ſint propria opera adimplere

Qualia edificia debēt habere reges ⁊ prī
cipes ⁊ uniuerſaliter omnes ciues quantū
ad operis īduſtriā ⁊ operis temperamētū·
Caplm̄·iij·

Ex predictis patere poteſt in hac ter
cia parte huiꝰ ſcd̄i libri dicendum ē
tam de miniſtris q̄ꝫ de his que deſeruiunt ad
conſeruationē ⁊ ad ſufficiētiā uite· De uiētia

autē conſeruationi ⁊ ſufficiētie uite quaſi ad
tria reducuntur·huiuſmodi enī ſunt edificia
poſſeſſiones et nūmiſmata· de quatuor ergo
dicendum erit·Declarabitur enī primo qua/
les domos ⁊ quales habitationes reges ⁊ prī
cipes ⁊ uniuerſaliter ciues habere debent·
Scđo determinabitur de ipſis poſſeſſionibꝰ·
Tercio de nūmiſmatibus· Quarto de mini/
ſtris·¶ Inter alia autē que conſiderāda ſunt
in edificijs ut tradit paladius ī libro de agri/
cultura·eſt īduſtria operis ut edificiū ſit ſub/
tiliter ⁊ debite factuꝫ ⁊ tēperamentū aeris ut
ſit in debito aere collocatū· Qꝛ autē reges et
principes debeant habere hītationes mirabi/
les ⁊ ſubtili induſtria conſtructas ꝓbat phi/
loſophus duplici rōne quarū prima ſumitur
ex parte magnificentie regie·ſcđa ex parte ꝓ/
prii·poſſumus autē ⁊ nos tertiā rationē adde
re ex parte familie ⁊ miniſtroꝝ·¶ Prima uia
ſic patet nam ſm phūm·iiii·ethi· capitulo de
magnificētiā maxime glorioſos ⁊ nobiles de/
cet eſſe magnificos·reges ergo ⁊ principes q
debent eſſe nobiles ⁊ preclari potiſſime decet
eſſe magnificos·alii enim moderataſ poſſeſſi
ones habētes poſſunt eſſe liberales eo ꝙ libe
ralitas in paruis ſumptibus eē poſſit·Sed re
ges ⁊ principes multitudine poſſeſſionū pol
lentes debent eſſe magnifici eo ꝙ magnificē/
tia circa magnos ſumptus eē contingat·Sed
magnifici ut dicitur in eodem·iiii·eth·eſt pre
parare habitationē decentē·non eſt autem de
cens habitatio niſi magnifico opere ⁊ mira/
bili induſtria ſit conſtructa·Ex parte ergo ip
ſius magnificentie regie patet ꝙ reges ⁊ prin
cipes quantū ad induſtriā operis decet habe
re habitationes mirabiles·Alii uero ciues ta
les habitationes habere debent magis ⁊ mi/
nus mirabiles ut competit proprie facultati·
¶ Secūda uia ad inueſtigandū hoc idem ſu/
mitur ex parte ipſius proprii· ⁊ hanc tangit
phūs·vi·pol·ubi ait ꝙ prīcipes decet ſic mag
nifica facere ⁊ talia edificia conſtruere ꝙ po/
pulus ea uidens quaſi ſit mente ſuſpenſus ꝓ
pter uehementē admirationē· nam populus
minus inſurgit contra principē uidens ipſuꝫ
ſic magnificū·quilibet enī de populo hoc uiſo
oppinatur principē eſſe tantum ꝙ quaſi im/
poſſibile ſit ipſum inuadere·⁊ quaſi circa im
poſſibilia nō cadit electio neqꝫ cōſiliū ut uult
phūs·iii·ethi· qui licet ex populo retrahitur
ne diſſentionē faciat contra principē ſi aſpici
at ipſum tantum ⁊ tam magnificum· Magni
tudo enim edificiorum licet non ſit fienda ad
oſtentationē ⁊ inaneꝫ gloriā·Decet enī reges
⁊ principes ne in contēptum habeantur a po/
pulo facere edificia magnifica prout requirit
decentia ſtatuſ in quo exiſtunt·¶ Tercia uia
ſumitur ex parte miniſtroꝝ ⁊ familie naꝫ ubi
multe ſunt diuitie multi ſunt qui cōmedunt
illas· In domibus ergo regū ⁊ principū opor
tet multos habundare miniſtroſ·ut ergo non
ſolum perſonas regis ⁊ prin·ſed etiā multitu
do miniſtroꝝ debite cūmorari poſſint in edi/
ficiis conſtructis oportet ipſa eſſe magnifica
¶ Viſo qualia debent iſſe edificia quantū ad
magnificentiam ⁊ induſtriā operis reſtat ui/
dere qualia eſſe debent quantū ad aeris tem/
peramentū· Tangit autē pallidius in libro đ
agricultura tria ex quibus cognoſcere poſſu/
mus in quo aere ſit edificium conſtruendum
Dicit enim ſalubritatem aeris primo declara
re libertatē a uallibus infimis·Si enim ī ual/
libus infimis edificia conſtruantur quia aer
eſt ibi groſſus propter circumſtantiā montiū
contingit ipſum nō eſſe ſalubreꝫ· Sic enī ima
ginari debemus ꝙ ſicut aqua currens ſanior
eſt ꝙꝫ ſtans·eo ꝙ aque ſtantes ut plurimū in
groſſantur ⁊ putreſcunt·ſic aer recluſus ī ual
libus eo ꝙ non habeat liberum motum quaſi
ingroſſatur ⁊ efficitur non ſalubris eſt ergo
propter ſalubritatē aeris conſideranduꝫ ī edi
ficiis conſtruendis ut non fiat talis conſtruc
tio in uallibus infimis· ¶ Secundo conſide/
randū eſt ut locus ille in quo eſt edificiū con/
ſtruendū ſit a nebularum tenebris abſolutus
nam in aliqua parte terraruꝫ uel quia illa eſt
magis paludoſa uel propter aliquā aliam di/
ſpoſitionē terre magis ⁊ ſepius obtenebratur
aer per nebulas ⁊ uapores taꝫ in parte illa ꝙꝫ
in parte alia quare ibi redditur aer n̄ ſalubris
ideo ſi uitari poteſt nō ſunt ibi edificia con/
ſtruenda·¶ Tertium ꝙ declarat ſalubritateꝫ
aeris eſt conſideratio habitatorum exiſtentiū
in ipſo·ſi enim alicubi edificare uolumꝰ ſi cō
tingat circa regionē illam aliquos habitare·
conſideranda ſunt habitatorum corpora ſi eis
ſit color ſanus ⁊ pulcer·ſi ſit ipſis firma ſince
ritas capitis· ſi habeant acutum uiſum ⁊ pu/
rum auditum· uoceꝫ claram· per omnia hec ī
dicatur bonitas aeris·⁊ per contraria indica
tur aer eſſe infirmus·Si enim habitatoreſ in
ipſo non habeant colorem ſanum ſed croceuꝫ
de facili in capite patiantur· habeant pertur
batum uiſum impurum auditum uocē raucā
per omnia hec quaſi per quedam ſigna aeris
impuritas demonſtratur·

Qualia debent eſſe edificia quantuꝫ ad ſa/ lubritatem aquarum ⁊ quantum ad ordinē uniuerſi·Caplm·iiij·

Reter predicta duo uidelicet preter
operis induſtriam ⁊ aeris tempera/
mentum·ſunt duo alia in edificiis attendēda
ut aque ſalubritas ⁊ debita diſpoſitio vniuer
ſi·Aqua enim ſcđm phūm eſt ualde cōmunis
⁊ in multis deſeruit ad neceſſaria uite· Ideo
ualde conſiderandum eſt ut ſic edificium ſitu
etur ut ei ſit aque ſalubris copia ne habitato/
res eius ob infectionem aque infirmitatē cō
trahant·Tangit autem palludius in libro de
agricultura· vi· que ait eſſe conſideranda in
cognitione aque ſalubritatis· ¶ Primum eſt
quia aqua illa deriuari non debet a paludibꝰ
⁊ a lacunis·paludes eniꝫ ⁊ lacune eo ꝙ eis ſit
aqua quodāmodo ſtans ut plurimum habēt
aquam non ſalubrem· ¶ Secundo conſiderā
dum eſt ne aqua illa ſumat origineꝫ ex metal
lis·uel ne tranſeat per metallorum uenas·ha
bent enim metalla uenas ſuas ſubterraneas
⁊ aque in locis ſubterraneis generātur ⁊ per
uenas ſubterraneas tranſit·quare ſi locus ge
nerationis aquaꝝ uel meatus per quos aque
tranſeunt habeant in ſe principia uenaꝝ me
tallorum ex hoc aqua inficitur ⁊ nō eſt ita ſa
lubris·Eſt enim humidum ⁊ molle de facili
paſſiuum· aqua ergo quia eſt hmōi de facili
inficitur a metallis· ⁊ maxime a metallorum
uenis ubi non ſunt metalla pura ſed ſimul cū
metallis ſunt alique admixte putredines·
¶ Tertium ꝙ conſiderandum eſt in aquis ē
ꝙ ſit coloris perſpicui·nam ipſa infectio colo
ris aque infectionem demonſtrat·¶ Quartū
eſt ne aliquo odore uel ſapore uicientur nam
prauus odor uel ſapor aquarum ut plurimuꝫ
deſignat illas aquas generari uł tranſire per
aliqua loca infecta a quibus talem odoreꝫ uel
ſaporem contraxerunt. ¶ Quintum eſt ne a/
quis illis aliquis inſedeat limus·nam terra li
moſa ⁊ lutoſa eo ꝙ infecta ſit ſana eſſe nō po/
teſt· Hec ergo·v· attendenda ſunt in ſalubrita
te aquarum·Verumqꝫ contingit aliqn̄ nos in
his ſignis decipi· Ideo adducit paludius· vi·
ꝙ dicit etiam conſideranduꝫ eſſe uidelicet ut
conſideretur conditio ⁊ diſpoſitio corporum
utentium illis aquis·eſt ergo aſpiciendum ſi
dentes ⁊ gingiue utentiuꝫ illis aquis ſint pu
ri ſi utentes eis habeant capita ſana ⁊ in per/
turbata·ſi uenter aut uiſcera uel latera ſiue re
nes nullo dolore aut inflatione uexentur·naꝫ
ex malitia aquarum uel omnia mala hec uel a
liqua horum conſueuerunt contingere·edifi/
cium ergo conſtruendū edificari debet in tali
ſitu ꝙ ſit ei copia aque ſalubris habentis con
ditiones illas de quibus fecimus mentionem
Qꝛ ſi tamen edificandi neceſſitas urgeat nec
tamen ibi aque ſalubris ſit copia eſt ibi ſcđm
palladium conſtruenda ciſterna in aqua plu/
uiales aque colligende ſunt·nam ſcđm eundē
aqua celeſtis ⁊ pluuialis ad bibendum·q· om
nibus antefertur· ſunt autem in ciſterna illa
piſces fluuiales apponendi ut eorum natatu
aqua ſtās agilitate currētiſ aque pure mutet̄
¶ Viſo qualiter eſt edificium conſtruendum
quantum ad ſalubritatem aque·reſtat uidere
qualiter conſtruendū ſit quantum ad ordinē
vniuerſi· In ordine autem uniuerſi prout re/
quirit edificium conſtruēdum ſunt tria conſi
deranda·uidelicet cōditio celeſtis· diuerſitas
uentorum·⁊ diſpoſitio terrarum· ¶ Quantū
ad conditionem celeſtē·ſed duo ſunt attendē/
da·Primo ut yeme debita claritate illuſtret̄·
Secundo ne in eſtate īmoderato calore oppri
matur ꝙ fieri contingit ſi edificium ſcđm ſuā

ampliorem partē reſpiciat oriens yemale·tūc
enim eo ꝙ in yeme opoſituꝫ ſit ſoli debita cla/
ritate illuſtrabitur· In eſtate quidē eo ꝙ obli
que reſpiciatur a ſole habebit in calore tempe
ramentū·nam ſemper radius obliquus mino
rem calorem generat ꝙ̄ directus· ¶Secūdo
in edificando edificio attendenda eſt diuerſi/
tas uentorum·⁊ hoc quantū ad diuerſitatem
camerarū·nam uentus ſeptētrionalis eo ꝙ pu
riorem aerem facit ſalubrior eſſe uidetur pro
pter tempus ergo eſtiuuꝫ in quo homines fa
cilius infirmant̄ edificande ſunt alique came
re oppoſite uento ſeptemtrionali ut in eis ſa/
lubrior cuſtodiatur uita· ¶Tertio quantuꝫ
ad ordinem uniuerſi conſiderāda eſt diſpoſi/
tio terrarū ut in tali loco edificiū conſtruat̄·
cui uiridaria ⁊ pomeria eſſe poſſunt cōnexa·
aſpectus enim taliuꝫ ⁊ deambulatio per ea ad
hilaritatem ⁊ ſanitateꝫ confert· ¶Eſſent aūt
in edificiis conſtruendis quedā alia ꝑticula/
ria dicēda ut qualis deberet eſſe cella uinaria
quia debet eſſe frigida·obſcura oppoſita ſeptē
trioni·debet eſſe longe ab aquis ut a ciſterniſ
⁊ fluminibus·⁊ longe a ſtabulis fimo ⁊ ſterq/
liniis·Sic etiam alie particulares conditiōes
edificiorum diſtingui poſſent· ſed quia talia
nimis particularia ſunt edificatoꝝ induſtrie
relinquantur·

Qꝫ poſſeſſio eſt homini quodāmodo natu
ralis ⁊ abrenuntiantes poſſeſſionibꝰ quo/
dāmodo non uiuunt ut homines· ſed ſunt
hominibus meliores·Caplm·v·

Icto de edificiis ſm ordinē ſuperius
enarratū reſtat dicere de poſſeſſioni
bus·¶Poſſumus autē triplici uia
uenari ꝙ rerum poſſeſſio eſt quodāmodo na/
turaliſ prima ſumit̄ ex neceſſitate uite·ſecūda
ex dignitate hominiſ·tertia ex actione nature
¶Si enim homines naturaliter uiuunt ⁊ ſo/
cietas pollitica eſt quodāmodo homini natu/
ralis ut in prima parte huiꝰ ſcđi libri diffuſiꝰ
probabat̄·oportet aliquomō naturalia eē que
ſunt neceſſaria in uita pollitica·ſed ſm phūm
primo polli·neceſſaria eſt rerum poſſeſſio in

gubernatione domus ſi quis debeat pollitice
uiuere·eo ergo ipſo ꝙ reruꝫ poſſeſſio deſeruit
neceſſitati uite eſt quodāmodo hoī naturalis
¶Secunda uia ad inueſtigandū hoc idem ſu
mitur ex dignitate humana eo enī ipſo ꝙ hō
reſpectu corporalium ⁊ ſenſibiliū eſt creatura/
rum digniſſima habet naturale dominiū ſup
ipſa·quare naturale eſt homini ꝙ dn̄etur iſtiſ
ſenſibilibus ⁊ ꝙ poſſit eis uti in ſuū obſequm
⁊ quia hoc eſt quodāmodo poſſidere ea · ideo
eorū poſſeſſio eſt ei naturalis· Unde ⁊ phūs
primo poli·ubi probat poſſeſſionē taliū natu/
ralem eſſe·ait ꝙ hominū ad beſtias naturali/
ter eſt iuſtum bellū·eo enim ꝙ beſtie naturali
ter homini debēt eſſe ſubiecte ⁊ debent ordina
ri in obſequiū eius·ſi ipē refugiāt obſequium
hoīs·homo contra ipſas bellat tanꝙ̄ cōtra
ea quibus naturaliter dn̄abitur· Sicut ergo
homo naturalr̄ dn̄atur beſtiis· ſic ⁊ naturali/
ter dn̄atur aliis exterioribus rebꝰ ꝙ non eſſꝫ
niſi rerū poſſeſſio quodāmodo naturalis eſſꝫ
¶Tercia ſumitur ex actione nature·nam ſi ī
prima generatione natura nō deficit aīalibꝰ·
ſed naturaliter ꝓparat eis debitum nutrimen
tum congruū eſt ut nō deficiat eis iam ꝑfectiſ
Si enim digniora ſunt perfecta imꝑfectis ⁊ ip
ſis imꝑfectis aīalibus ꝓparatur debitum ali/
mentū a natura multo magis hoc ꝓparabitur
eis iam ineſſe perfectis·Aīalium autē quedaꝫ
ouificant·quedā aīalificant· In aīalibus aūt
facientibus oua cuiuſmodi ſunt aues· ſic na/
tura ordinauit ponens in ipſis ouis album ⁊
rubeum ita ꝙ ex albo generatur auis ⁊ rubeū
cedit in nutrimentū eius· Aui enim exiſtenti
infra teſtā oui nō deficit qn prouideret ei de
debito nutrimento·ſic etiam aīalibus natis ꝑ
gn̄ationeꝫ natura nō deficit quantū ad nutri
mentum quia ſtatim ſolicita eſt inducere lac
in mamillis matris· ut ex eo animalia genita
nutriri poſſint·quare ſi aīalibus imperfectis
natura preparat nutrimētū ⁊ neceſſaria uite·
multo magis hoc facit aīalibꝰ perfectis·Ideo
ait phūs primo pol·ꝙ hec·i·res a quibus nu/
trimentū accipimus date ſunt nobiſ a natura
naturale eſt ergo nobis habere res exteriores
habere ergo dn̄iuꝫ reꝝ exterioꝝ eſt quodāmō

homini naturale quia natura produxit hmōi
ſenſibilia ꝓpter hominem·Sumꝰ enī quodā/
modo nos finis omniū· ut dicitur ſecūdo phi
ſicoꝝ qui ergo talibus abrenunciat ⁊ ꝓponit
uiuere abſq; dominio exterioꝝ rerum nō pro
ponit uiuere ut homo ſed eligit ſibi uitam ce/
leſtem·⁊ ſupra hominē ſicut nubere ⁊ per gn̄a
tionē producere ſibi ſimile eſt homini natura
le·nihilominus tamen multi ſunt qui uolēteſ
uacare maiori bono cōnubia renuūt tales enī
ut ſuperius dicebatur nō uiuunt ut homines
nec ſunt pars ciuitatis·ſed eligunt ſibi uitam
ſupra hominē ⁊ dicendi ſunt hominibus meli
ores naturale eſt homī ergo ut hō eſt ut uult
phūs primo polli·habere poſſeſſionē ⁊ dn̄iuꝫ
aliquaꝝ rerum exteriorū ꝓpter ſufficientiaꝫ
uite natura ergo ſic̄ dedit homini uiuere ſic fe
cit animalia plātas ⁊ herbas ut homoꝰ eis do
minaretur ⁊ ut poſſideret ea ⁊ ut ſuſciperet ī
de debitum nutrimentū ſine quo uita noſtra
durare non poteſt·

Qꝫ utile eſt in uita pollitica quēlibet ꝓpri
is gaudere poſſeſſionibus·Caplm·vi·

Uit opinio ſocratis ⁊ platonis ut re
citat phūs·ii·poli·ꝙ eſſet utile ⁊ ex/
pediens ciuitati ꝙ ciues ꝓpriis poſ
ſeſſionibus non gauderēt ſed omnia eis eēnt
cōmunia ymo ꝙ peius eſt ipſas feminas ⁊ fili
os uoluit eſſe cōmunes:Dicebat enī ſocrates
⁊ plato eius diſcipulus fuit ſecutus ipm dicēs
ꝙ ſi nullus haberet uxoreꝫ ꝓpriam: ſed quili/
bet ad quālibet pro ſua uoluptate accederet·
eſſet ſuprema unitas ⁊ ſuprema dilectio in ci/
uitate·tunc enim omēs uiri diligerent omēs
feminas tanꝙ̄ proprias ſic etiam omēs hoīes
diligerent omnes pueros tanꝙ̄ filios ꝓprios
eo ꝙ neſciret pater quis puer filius ſuus eſſꝫ
ſed reputaret quēlibet ꝓprium filium ⁊ dilige
ret omnes pueros tanꝙ̄ natos ꝓprios · Sic
ergo ſocrates et plato ſenſerunt·Sed in tertio
libro ubi agetur đ regimine ciuitatis hec opi/
nio diffuſius tractabitur· Sufficiant autē ad
preſens ſcire quid ſentiendū ſit de poſſeſſiōe
rerum exterioꝝ ꝓut facit ad regimen ⁊ guber

nationē domus ſi enī hoīes ut plurimū nō
haberēt appetitum corruptū·⁊ ut in pluribus
non eſſent proni ad malum expediret ciuitati
poſſeſſiones cōmunes eſſe eo ꝙ bonū quanto
cōmunius tanto diuiniꝰ·omne enī bonum in
cōmune reductū ſcđm boetium pulcrius elu/
ceſcit·rebus ſtantibus ut nunc utile eſt ciuita
ti ciues gaudere poſſeſſionibus ꝓpriis eo ꝙ
uita ciuilis ſit uita cōmuniū hominum·hoīeſ
enim cōiter non ſunt adeo ꝑfecti ꝙ eſſent con
tenti uiuere tali uita·Poſſumꝰ autē ex diuer/
ſis locis in libro poli·accipere tria per que tri
plici uia uenari poſſumus quod expedit ciui/
tati ciues habere proprias poſſeſſiones·Pr̄ia
uia ſumitur ut remoueatur inertia ⁊ ignauia
Secūda ut prohibeatur litigiū· Tertio ut tol
latur inordinatio ⁊ confuſio·¶Prima uia ſic
patet·nam homo adeo diligit ſeipſuꝫ ꝙ ſemꝑ
magis ſollicitus eſt de bono proprio ꝙ̄ đ alio
uidemus autē ꝙ ſic eſt facile poſſeſſiones con
ſumere ⁊ deuaſtare·⁊ adeo eſt difficile labora/
re ⁊ ꝓprio lucro ſubſtantiā ⁊ poſſeſſiones acq
rere ꝙ in ciuitate contingit multos egere ⁊ eē
pauperes·nō obſtāte ꝙ ciues poſſunt gaude
re ꝑ̄ōnibus ꝓpriis·⁊ ꝙ ſollicitant̄ circa ea tā/
quā circa ꝓpria bona·Si ergo nullus haberet
aliquid propriū ſed omnibus ciuibꝰ eēnt poſ/
ſeſſiones cōmunes quia ciues non ſic eſſent
ſolliciti ad colēdas poſſeſſiones cōes ſicut ſūt
ſolliciti ad ꝓprias ut plurimū contingeret ci/
uitatem illā ſic ordinatā uenire ad inopiā ut
ciues non poſſent ſibi in uita ſufficere· aliqd
igit̄ nō eſt utile ſimpliciter ꝙ eſt utile in caſu
rebus ſi ſic ſe habentibus utile eſt ciuitati ci/
ues habere poſſeſſiones ꝓprias· ne propter
ignauiam circa cōia domus ciuium patiātur
inopiam· ¶Secunda uia ad inueſtigandum
hoc idem ſumitur ex remotione litigii· ut plu
rimū enim cōſurgunt lites ⁊ bella inter parti
cipantes aliqd cōmune·uidemus autem ipſoſ
fratres ex eodem patre natos inter quos ſcđꝫ
phūm·viii·ethi·eſt amicicia naturalr̄ ut pluri/
mū bellare ad inuicē eo ꝙ ſit eis cōmunis he/
reditas quāto ergo magis eſſet diſſentio īter
ipſos ciues inter quos non eſt tanta amicicia
ſi eſſent eis poſſeſſiones cōmunes·¶Tercia

uia ſumit̃ ex remotione inordinationis ⁊ con
fuſionis·nam ſcd̃m phũꝫ·ii·poli· ſic accideret
tunc ſi ciues non haberent poſſeſſiones pro/
prias ſicut accidit cum aliquid cõmittit̃ plu/
ribus miniſtris cum enĩ hoc fit quilibet mini
ſtroꝝ retrahitur ne faciat ꝙ mandatur ſperãſ
aliũ implere ꝙ iubetur· propter quod opoꝛtꝫ
rem illam uel nõ produci ad effectũ uel confu
ſe ⁊ inordinate fieri ut ergo tollatur confuſio
⁊ inordinatio circa expedientia ciuitati· utile
eſt ciues gaudere poſſeſſionibus propriis ut
magis ſollicite ⁊ magis ordinate ⁊ abſqꝫ liti/
gio campi ⁊ terre ⁊ alia fructifera excolantur

Quomodo eſt utendũ exterioribus bonis· uel rebus ⁊ quis modus uiuendi ſit licitus Caplm·vii·

Phũs primo poli· oſtendit ꝙ ex alio
⁊ alio uſu exteriorum reꝝ conſurgit
alia ⁊ alia uita ſiue alius ⁊ alius mo/
dus uiuendi·ſicut enim uidemus in añalib⁹
⁊ beſtiis ꝙ non omnes utunt̃ eiſdem reb⁹ nec
omnes habent eundem modũ uiuendi ſic in
hominibus habet eẽ·nam aliqua animalia ui
uunt ex herbis aliqua ex põmibus uł fructib⁹
aliqua uero ex raptu· Ideo diuerſi ſunt modi
uiuendi animalium·nam aliqua uiuũt ut ait
phũs diſperſa aliqua agregalia· i·ſociata·Ali/
qua uero uiuunt diſperſa· quelibet enĩ ſic vi/
uunt ut expedit ad ſufficientiam uite ⁊ ut me
lius ſibi pñt cibum ⁊ nutrimentũ querere· ho
mines etiã diuerſimode utuntur exterioribuſ
rebus ⁊ nõ eodem modo uiuendi uiuunt·Di/
ſtinguit autẽ phũs primo poli·iiii·uitas ſim/
plices uel·iiii·modos uiuendi ex quibus con/
binatis reſultant alii modi uiuẽdi uel alie vi
te·Eſt enim uita quadruplex uidelicet paſcua
lis venatiua piſcatiua ⁊ furatiua·Paſcualem
autẽ uitam ducunt uiuẽtes ex agricultura uel
ex animalibus domeſticis· Uenatiua autem
uiuentes ex ſilueſtribus· Piſcatiua autem ex
piſcibus·Sed furatiuã uitam ducunt uiuẽtes
ex rapina ⁊ furto·Contingit autẽ hos modos
uiuendi conbinare·quia quidã uiuunt paſcu/
aliter ⁊ uenatiue·quidam paſcualiter ⁊ piſcati
ue·quidam uero uenatiue ⁊ furtiue·quidã au
tem ex omnibus·nam ex paſcuis ⁊ piſcibus ue
nationibus ⁊ furtis uitam querunt· Horũ au
tem modoꝝ modus uiuendi furtiuuſ omnino
illicitus eſt alii uero modi poſſunt eſſe liciti·
¶ Uiuere enim ex paſcuis ut uiuere ex agris
⁊ animalib⁹ domeſticis cuiuſmodi ſunt oues
⁊ boues ⁊c̃·talia licita ſunt· quia natura talia
produxit ordinans ea ad uſum hominis.ſem/
per enĩ nuper facta ordinantur ad perfectio/
ra·ut aqua ⁊ terra que ſunt inanimata ordi/
nantur ad nutrimentũ arboꝝ ⁊ plantarũ tãqꝫ
imperfecta ad perfectiora arbores uero ⁊ plã/
te tanqꝫ inſenſibilia ordinantur ad nutrimẽ/
tum animaliũ ſenſibilium· omnia autem hec
tam inanimata qꝫ uegetabilia ⁊ ſenſibilia or/
dinant̃ ad nutrimentum ⁊ ſuſtentationẽ ho/
minum propter quod bene dictũ eſt quod ſcri
bitur primo poli·ꝙ natura dedit nobis talia·
oꝛdinauit enĩ ea ad uſum ⁊ dñiuꝫ noſtrũ· lici/
tum eſt ergo ſumere nutrimentũ ex agris ⁊ a/
nimalibus domeſticis quare uita paſcualis ẽ
licita·¶ Sic etiam uenatiua ⁊ piſcatiua de ſe
non ſunt illicita quia enim homo naturaliter
dñare debet nõ ſolum animalibus domeſticiſ
ſed etiam beſtiis ſilueſtrib⁹ ⁊ piſcib⁹ habet cõ
tra talia iuſtum bellũ· propter quod phũs·i·
poli·uult uenatiuaꝫ ⁊ piſcatiuã eſſe uitas lici
tas·ait enim ꝙ hominum ad beſtias ⁊ ad aliã
animalia eſt iuſtum bellũ per ſe enim loquen
do homines iuſte poſſunt talia facere ⁊ ordi/
nare ea in uſum pꝛopriũ·¶ Furtiua autẽ uita
per ſe loquẽdo eſt illicita quia hominũ ad ho/
mines per ſe non eſt iuſtũ bellum· Si enĩ ho/
mines aliqui contra alios iuſte bellant hoc ẽ
quaſi per accidens inquantũ illi aliquo modo
forefaciunt uel forefecerunt in ipſos· Delin/
quid ergo homo offendendo beſtias ſi autem
in offenſione beſtiarum eſt delictũ hoc ẽ quaſi
per accidens·inquantũ talis offenſa redũdat
in offenſam homĩs ut in offenſaꝫ pꝛoprii poſ/
ſeſſoris: Uidetur tamẽ uelle phũs ꝙ nõ ſoluꝫ
hominis ad beſtias ſed etiã hominiſ ad barba
ros ſit iuſtum belluꝫ:homines enĩ barbari et
ſilueſtres quia ab uſu rationis deficiunt natu
raliter debent eſſe ſubiecti hominibus pollen/
tibus ſubtilitate ⁊ prudẽtia·Uidetur enĩ uelle
ꝙ qꝛ ſapientes naturaliter dẽnt dñari inſipiẽ
tibus iuſtũ habere bellum contra ipſos· ſi eis
nolint eſſe ſubiecti·ſm̃ quẽ modũ loquendi ci
ues qui magis uigent prudentia ⁊ intellectu·
iuſtũ habent bellũ contra ruſticos ſi recuſent
ſubici illis propter quod contra tales recuſan
tes ſubici quos dignum eſt eſſe ſubiectos ſm̃
ſententiam philoſophi ſic intellectã· Uidetur
enim licita predatiua uita·ut quod licitũ eſſet
non ſolum hos depredari ⁊ accipere ſua ſꝫ eoſ
etiam accipere in prima ex quo recuſant face/
re ꝙ tenentur·Ueruꝫ quia nulli eſt iniuria fa
cienda per ſe loquendo uita furtiua uel preda
tiua debet illicita iudicari·debet enim quis d̃
proprio uiuere nõ de uſurpatione alieni quia
igitur decet ipſos ciues ⁊ multo magis reges
⁊ principes uiuere uita uirtuoſa·Si uolũt do/
mus proprias debite gubernare·Decet eoſ ſci
re quod ſunt uite uel quot ſunt modi uiuendi
⁊ qui illorum ſunt liciti ⁊ illiciti quoniam nul
lus poteſt uirtuoſe uiuere ſi poſſeſſionibus uł
rebus exterioribus utatur illicite·

Qꝛ ciues ⁊ multo magis reges ⁊ principes nõ debent infinitas poſſeſſiones appetere· Caplm·viii·

Communiter uidẽtur delinquere ho
mines circa appetitũ poſſeſſionũ et
circa concupiſcentiã diuitiarũ nũqꝫ
enim cõmuniter homines ſaciantur poſſeſſio
nibus ⁊ diuitiis·nam nunquã poſſunt tot ha/
bere quin plura uelint·¶ Aſſignat autẽ phũs
primo poli·duplicem cãm quare concupiſcen/
tia diuitiarum eſt infinita·Prima ſumitur ex
inordinatione uoluntatis· Secunda ex falſa
eſtimatione finis·¶ Prima uia ſic patet nam
ut ipſe ait infinita eſt diuitiarum ɔcupiſcẽtia
cui⁹ cauſa eſt ſtudere homĩes circa uiuere nõ
circa bene uiuere·quicunqꝫ autẽ propter ipſuꝫ
bene uiuere diuitias uolunt fruitioneſ corpo
rales non infinitas querunt· bene enĩ uiuere
eſt uiuere uirtuoſe·hoĩes ergo qꝛ non curant
uiuere uirtuoſe ſed totum ſtudiũ eoꝛum eſt ut
uiuant ſcd̃m corporis uoluptatem cũ diuitie
maxime uideantur hoc efficere ut per eas qui
libet ɔſequi poſſit·ꝙ appetit ut melius hoĩes
pñt explere ꝙ uolũt diuitiis ⁊ poſſeſſionibus
non faciant̃·¶ Secunda uia ad inueſtigandũ
hoc idẽ ſumit̃ ex falſa eſtimatione finis nã ut
diſtinguit phũs primo poli·⁊ ut ſupra in pri/
mo libro diffuſius dixim⁹ alr̃ appetitur finis
⁊ alr̃ ea que ſunt ad finẽ· Nã finis appetit̃ in ĩ
finitũ ea uero que ſunt ad finẽ ſcd̃m modũ et
menſurã ipſius finis ut ſi finis medicine ẽ ſa
nare non poſſet medicus tantã ſanitatẽ indu
cere qn ſi eẽt poſſibile uellet eã maiorẽ efficer̃
Medic⁹ ergo ſanitatẽ qſi appetit inducere in/
finitã·ſꝫ potiꝰ appetit dare ſm̃ modũ ⁊ mẽſu/
rã ſanitatis·cõir ergo hoĩes qꝛ falſã eſtimatõ
nẽ hñt d̃ fine ⁊ putãt ipm̃ finẽ ĩ diuitiis eẽ po
nẽdũ appetũt eas ĩ ĩfinitũ Sꝫ ꝙ ad guberna/
toꝛ dom⁹ ptineat ñ appetere ĩfinitas poſſeſſi
ones duplici uia uenari poſſum⁹·Pria ſumit̃
ex ſilĩtudĩe quã hꝫ yconomica ⁊ ars guberna/
tĩa dom⁹ ad naturã·Scd̃a ex ſilĩtudĩe quã hꝫ
ad artes alias·¶ Prima uia ſic pꝫ·videm⁹ enĩ
naturã ñ ſollicitari circa nutrimẽtũ infinitũ:
ſꝫ tantũ apponit d̃ nutrimẽto quãtũ requirit
aĩal nutriend̃ ut ſi ex albo oui natura generat
auẽ ⁊ ex rubeo nutrit ipaꝫ ⁊ apponit natura ĩ
ouo infinitũ rubeũ ſꝫ tm̃ appõit ibi de eo quã
tũ ſufficit ad nutrimentũ illi⁹ auis·Sic etiã ſi
natura ex mẽſtruo facit aĩal ⁊ ex lacte nutrit
ipm̃ ñ appõit ĩ uberib⁹ ĩfinitũ lac ſꝫ tm̃ appo
nit ibi d̃ eo quãtũ ſufficiat ad nutrimẽtũ aĩał
gñati· Cũ ergo diuitie ⁊ poſſeſſiones oꝛdinẽt̃
ad nutrimẽtũ ⁊ ad ſufficiẽtiã uite ſicut rubeũ
in ouo ad nutrimentũ auis ⁊ lac ĩ uberib⁹ ad
nutrimẽtũ fet⁹·ſi gubernator dom⁹ ñ uult cõ
tra naturã agere ſꝫ uult ſuã domũ regere ſm̃
modũ ⁊ ordinẽ naturalẽ ñ dꝫ ĩfinitas diuitias
⁊ poſſeſſiones appetere·ſed cuꝫ tot hꝫ ꝙ ſcd̃m
exigentiã ſui ſtat⁹ hñ ſufficiãt ad gubernatoꝛ
dom⁹ dꝫ illis eẽ ɔtẽtus·¶ Scd̃a uia ad ĩueſti/
gãdũ hoc idẽ ſumit̃ ex ſilĩtudĩe quã hꝫ ars gu
bernatiõis dom⁹ ad artes alias·nã poſſeſſio/
nes ſũt quedã organa artis gubernatõis do/
m⁹ ſic̃ incus martell⁹ ⁊c̃ hmõi ſunt oꝛgana ar
tis fabꝛilis·nłła autem ars ut ait phũs·i·poli·
habet organa infinita· ergo nec gubernatiua
debꝫ querere infinitas poſſeſſiones· ¶ Decet

igit̃ omnes cives ⁊ multo magis reges ⁊ prin·
cẽ contentos tantis poſſeſſionibus ⁊ diuitiis
quãtas requirit exigẽtia ſui ſtatus· nam non
ſaciari poſſeſſionibus ⁊ diuitiis ut patet per
habita uel ꝓcedit ex falſa eſtimatõne finis uł
ex inordinatione uoluptatis·tanto ergo dete
ſtabilius eſt hoc in regibus ⁊ prin·ꝙ in aliis·
quanto decet habere ordinatiorẽ uoluptatem
⁊ meliorẽ extiſtimationem finis·nã ſicut ĩ pri/
mo libro dicebatur·deteſtabilius ẽ in rege nõ
habere uerã extimationẽ de fine ꝙ in poplo
eo ꝙ pplus a rege dirigit̃· ſicut deteſtabilius
eſt in ſagitante nõ cognoſcere ſignũ quam in
ſagitta eo ꝙ ſagitta a ſagittante dirigatur·

Qꝫ ſunt ſpecies cõmutationũ ⁊ que fuit ne
ceſſitas inuenire denarios·Caplm·ix·

Si conſiderent̃ dicta phĩ in pri·polli·
omẽs cõmutatiões quaſi ad tria ge/
nera reducuntur· Quarũ una eſt cõ
mutatio rerũ ad res·ut frumenti ad vinũ uel
ad ordeũ uel ad alia ſuplentia indigentiã cor/
poralez·Alia eſt cõmutatio rerũ ad nũmiſma/
ta·Tercia eſt nũmiſmatum ad nũmiſmata ut
cum denarii argentei cõmutantur in aureos
uel ecõuerſo· uel nũmiſmata regionis unius
cõmutantur in nũmiſmata regionis alterius
¶Ut ergo ſciamus quõ hmõi cõmutationes
oportuit introduci ſciendũ ꝙ ſi non eſſet niſi
cõitas domus que eſt cõitaſ prima nulla com
mutatio eſſet neceſſaria· naꝫ in domo dñatur
paterfamilias cuius eſt prouidere omnibꝫ ex
iſtentibus in domo· quare omnis cõmutatio
facta ad ſubiectionẽ domus fit a patrefamili/
as·uel per ſe uel per procuratores inter medi
os·nam ipĩus patriſ familias eſt totã indigẽ/
tiam ſubleuare domeſticã·ſed cũ eiuſdeꝫ ad ſe
ipſum nõ ſit nec emptio nec uenditio nec com
mutatio·bene dictũ eſt ꝙ dicitur primo polli·
quia in prima cõitate que eſt domꝫ manifeſtũ
eſt nullũ eſſe opus ipſius cõmutationis· igit̃
propter cõitates alias eſt cõmutatio introdu
cta·Sunt autẽ alie cõitates a cõitate domꝫ ut
cõitaꝫ uici uel ciuitatis uel totius regni ⁊ pro
uincie·uel etiã diuerſorum regnoꝝ aut diuer

ſarũ prouintiaꝝ·Aliquãdo enĩ indigentia ad
uitã nõ inueniunt̃ in toto regno uno propter
qđ oꝫ diſcurrere aliquoſ ꝑ diuerſaſ mõi ptes ⁊
ꝑ diuerſa regna ⁊ regiões q̃rẽdo aromata ⁊ a/
lia q̃ regrunt̃ ad uitam propter enĩ diuerſuꝫ
aſpectum ſiderum ⁊ planetarum aliquibꝫ ha/
bundant partes calide quibus non habũdant
frigide ⁊ econuerſo·propter ꝙ non ſoluꝫ opor
tet cõmunicare ⁊ conuerſari ad inuicem homi
nes unius uici uel unius ciuitatis aut vnius
prouincie ſed etiam diuerſarum prouinciarũ
⁊ regnorum·propter has ergo cõmunitates ĩ
troducte ſunt ille tres ſpecies comutationum
Nam ⁊ ſi ad comunitatẽ uici uel ciuitatis ali
quomodo ſufficeret commutatio reruꝫ ad res
tamen ad communicationem quod habetur ĩ
toto regno oportuit introduci commutationẽ
rerum ad denarios ⁊ econuerſo· Rurſus ſi in
communicatione totius regni ſufficeret com
mutatio reruꝫ ad denarios ⁊ econuerſo ĩ com
municatione tamẽ que eſt diuerſorum regno/
rum ⁊ prouinciarum oportuit introduci non
ſolum commutationem rerum ad res uel reꝝ
ad denarios ſed etiam denariorum ad denari
os et econuerſo·Antiquitꝫ enim homines ut
ſatis innuit phũs primo polli·in ſimplicitate
uiuentes quaſi ſolũ commutabant res ad res
ut ſi unus hũdabat in uino ⁊ alius in frumẽ
to commutabant uinum ad frumentum ⁊ per
huiuſmodi commutationem ſubueniebant ſi/
bi ad ſufficientiam uite·qui modus ut ipẽ ait
adhuc reſuatur apud multas barbaras natio
nes que non habentes denariorum uſum ſolũ
res ipſas commutant· Hic autem modus for/
te in uno uico uel in una uilla obſeruari poſſꝫ
ſed in toto uno regno uel in tota una prouin/
cia ſi prouincia illa eſſet magne latitudinis
commode obſeruari non poteſt· Nam vinum
frumentum et talia·quibus indigemus ad ui
tam cum ſint magni ponderis commode ad ꝑ
tes longinquas portari non poſſunt·oportu/
it ergo inuenire aliquid quod eſſet portabile·
⁊ quod eſſet pulchrum ⁊ utile pro quo inueni
ri poſſent uictualia·hmõi autẽ maxime ẽ argẽ
tum ⁊ aurũ q̃ inter cetera metalla ſunt pulcri
ora ⁊ ſunt utilia ⁊ honorabilia ex eis enĩ pñt

fieri uaſa que ſunt hominibus utilia quibus
factis videtur utens illis eſſe in honore ⁊ glřa
Primitus ergo inuente fuerũt cõmutationes
ad metalla ſolum ſcđm pondera ut uolẽtes ha
bere tantũ uini oportebat dare tantũ ponde/
ris argenti uel auri uel etiã alterius metalli·
ut placebat tunc temporis pplis uel regibus ĩ
ſtituere·ſed quia difficilis erat in omni empti
one uel uenditione ſemꝑ ponderare metalla·
ut ementes ⁊ uendenteſ abſoluerent̃ ab hmõi
pondere ĩ ipſis metallis ſculptũ fuit ſignum
aliꝙ ut imago principis uel aliꝙ aliud ſignuꝫ
publicum per cuiꝫ inſpectionẽ ſciretur quanti
ponderis ⁊ quanti ualoris eſſet metallũ illud
Hoc ergo mõ inuentus fuit denariꝫ ⁊ nũmiſ/
ma qui ẽ quaſi qdaꝫ fideiuſſor nr̃ pro quo ſta
tim ſcđm ipſius ualorem recipere poſſumus
ſupplentia indigentiã uite· In toto ergo uno
regno ne nimis grauarẽtur hoĩes cõmoran/
tes in ipſo cum ex una parte regni oportebat
eos accedere ad aliam portando ſecum victua
lia honeroſa inuentus fuit denarius qui ẽ de
facili portabilis·per cuiꝫ cõmutationẽ victua/
lia inueniuntur·quare cõmutatio reruꝫ ad de
narios ⁊ ecõuerſo·forte ſufficeret ĩ uno regno
uel in una ꝓuincia·ſed qa in diuerſis regnis
diuerſi dñantur·nec eiſdem denariis utuntur
cõmorantes in diuerſis ꝓuinciis ꝓpter com/
mutationẽ rerum ad res· ⁊ rerum ad nũmiſ/
mata oportuit inuenire cõmutationẽ nũmiſ/
matũ ad nũmiſmata·Patet ergo quod ſunt cõ
mutationes·⁊ quõ ſunt inuente ⁊ que fuit ne
ceſſitas inuenire denarios· Decet ergo prudẽ
tem patrẽfamilias ⁊ doctum gubernatorẽ cog
noſcere quõ orte ſunt tales cõmutationes et
ad quid deſeruiunt ut hoc cognoſcendo meliꝫ
ſciat ſue domui ꝓuidere·

Qꝫ ſunt ſpecies pecuniatiue ⁊ que illarum
eſt laudabilis ⁊ que vituperabilis·Ca·x·

Conuenienter poſt tractatũ de poſ/
ſeſſionibus·tractatur de nũmiſmati
bus·nam habere poſſeſſiones ⁊ ha/
bundare uino ⁊ frumento eſt habundare ĩ di
uitiis naturalibus·ſꝫ habũdare in denariis et
nũmiſmatibus ut patet ꝑ phũm primo polli·
eſt habundare in diuitiis artificialibus·Si er
go ars naturã preſuponit ⁊ ubi deſinit opera
tio nature· ibi incipit operatio artis· cõgrue
poſt tractatum de poſſeſſionibus ex quibꝫ ori
untur diuitie naturales annectitur tractatus
de nũmiſmatibus·¶Poſtꝙ diximuſ que fuit
neceſſitas inuenire nũmiſmata ⁊ pecuniaꝫ re
ſtat dicere quot ſunt ſpecies pecuniatiue·Di/
ſtinguit autem phũs in pol· quatuor ſpecies
pecuniatiue videlicet naturalem campſoriam
oboloſtaticam ⁊ canchos ſiue uſuram his enĩ
quatuor modis poſſideri conſueuit multitu/
do pecunie·¶Prima ergo ſpecies ipſius pecu
niatiue dicitur eſſe quaſi naturalis que fit ex
eo ꝙ res naturales cõmutantur in pecuniam
Si quis ergo habundans in uino et frumen/
to que naturaliter producuntur ex eis pecuni
am ſuſciperet talis pecuniatiua quaſi natura
lis diceretur·quia a rebus naturalibꝫ incipet
¶Secunda ſpecies pecuniatiue dicitur eſſe
campſoria hoc eſt ſcđm philoſophum primo
poli·forte primitus caſu ⁊ ſimpliciter inuenta
fuit·ſed deinde per experientiam iam eſt arti/
ficialis effecta· qõlibet enim nũmiſma per ſe
loquendo plus ualet in propria regione· accy/
dit ergo forte aliquos habere aliqua nũmiſ/
mata que non multũ appreciabantur in regi/
one ſua eo ꝙ non eſſet propria regioni illi· ilł
ergo caſu euntibus ad regiones illas quibus
illa nũmiſmata erant propria ⁊ portantibus
nũmiſmata illa accidit eos plus recipere pro
nũmiſmatibus illis ꝙ in partibus propriis·
propter quod caſu campſoria uſi ſunt· Sed ex
hoc caſu ars ſumpſit originem· ut poſtea ho/
mines artificialiter conſiderarent que nũmiſ/
mata in quibus partibus expenduntur ut po
ſtea campſoria artificialiter effecta eſſet cau/
ſa lucrandi pecuniam·Hec enim pecuniatiua
naturalis dici non debet quia nec a rebus na
turalibus incipit· nec ad naturalia termina/
tur·Sed in ea ſcđm phũm primo poli·denariꝫ
eſt elementum ⁊ terminus·i· principium ⁊ fi/
nis·Incipit enim hec ars a denario queꝫ dat
⁊ terminatur ad denarium quem recipit qua/
re ibi denarius finis ⁊ principium dici debet·

¶ Tercia ſpecies pecuniatiue ē oboloſtatica uel ponderis exceſſiua· q̄ forte ſic inuēta fuit· nā ſicut maſſa metalli ī denarios diuidit̄ et īprimitur ibi ſignum publicū ſic aliquando aliqua neceſſitate interueniente ut propter uaſa fienda uel propter aliquid aliud denarii reſoluuntur in maſſam· Accidit ergo forte ex totidem denariis numero confici maſſam maioris ponderis ex quo caſu ars ſumpſit originem ut omēs denarii ponderarent̄ ⁊ qui eēnt maioris ponderis reſoluerent̄ in maſſam ut ex hoc lucrum haberi poſſet ·ars ergo iſta oboloſtatica ſiue ponderis exceſſiua ex exceſſu ponderis qui inuenitur in denariis ſumpſit originem· ¶ Quarta ſpecies pecuniatiue dicitur eſſe canchos ꝙ in latino idem ſonat ꝙ partus· Uidetur enī hec ars parere et generare denarios·quā nos cōmuni nomine appellamus uſuram·nunquā enim aliqua creſcunt ī ſe ipſis niſi per partum uel ꝑ generationē·ut ſi aliquis habet·x·oues poſtea in capite anni habeat·xx·hoc eſt quia oues ille generauerūt ⁊ pepererunt·Si quis ergo ex·x·denariis poſt aliquod temp⁹ uult habere· xii· quod facit pecuniatiua uſuraria ꝙ plane patet uult ꝙ denarii illi pariant ⁊ generent·recta ergo uſura uocata eſt quaſi denariorū partus· ¶ Harum autem·iiii·ſpecies ſcd̄m phūm in poli·ſola prima que eſt quaſi yconomica ⁊ naturaliter eſt laudabilis· Alie uero tres ſcd̄m ipſum merito uituperantur·nam omnis ars que a denariis incipit ⁊ ad denarios terminatur·quaſi uidet̄ in denariiſ finē ponere· cāpſoria igit̄ oboloſtatica ⁊ uſura· quia quaſi totaliter in pecuniis exiſtunt·quia a pecunia incipiūt ⁊ ad pecuniam terminatur ·uituperande ſunt ſcd̄m phūm·nimis enim uidet̄ eſſe denariorū cupidus cuius actiones a denariis incipiunt ⁊ in denarios terminantur · Quicquid tamen ſit de campſoria ⁊ oboloſtatica uſura tamen eſt ſimpliciter ⁊ in omnibus deteſtanda ut in ſequenti capitulo apparebit· Uſuras enim nemo exercere debet campſoria autem ⁊ oboloſtatica ⁊ ſi mercatoribus uel aliquibus aliis permittuntur· regibus tam̄ ⁊ princi·quos decet eſſe quaſi ſemideos exercere non congruit niſi primam ſpeciē pecuniatiue que eſt yconomica ⁊ quaſi naturalis· Decet enim ipſos habundare in poſſeſſionibus ⁊ in redditibus ex quorum fructu pro defenſiōe regni ⁊ aliis neceſſariis poſſint habundare pecunia·

Q᷑ uſura eſt ſimpliciter deteſtabil̄· ⁊ ꝙ eam decet reges ⁊ prin· prohibere· Caplm·xi·

Uarta ſpecies pecuniatiue quā phūs appellat cakos ſicut duplici nomine nominatur ſic duplici uia inueſtigare poſſumus eam deteſtabilem eſſe· ¶ Uocat̄ enim primo denarioꝝ partus ex quo nomine arguit phūs primo pol·eam contra naturam eſſe·nam parere ⁊ generare ⁊ multiplicari ī ſe ipſis eſt propriū naturalibus ⁊ eſt contra naturam artificialium· Scrinia enīꝫ ⁊ arche qa ſunt artificialia quantūcunqꝫ ſimul exiſtant· nunquā ſe ipſas multiplicāt· Animalia uero quia ſunt res naturales ſimul manētia generant ⁊ pariunt ⁊ ſe ipſa augent· Uolēs igitur denarios ipſos in ſe ipſis multiplicari ut ꝙ·x poſt lapſum temporis fiant·xx·uult ꝙ artificialia ſeipſa multiplicent·⁊ quia hoc eſt cōtra naturam artificialiuꝫ· cum denarius ſit quid artificiale·bene dictum eſt quod dicitur prīo poli· uſuraꝫ eſſe quid deteſtabile ⁊ contra naturam· ¶ Secundo hmōi pecuniatiuam poſſumus oſtendere deteſtabilem eſſe ex alio nomine quo nominatur· ut quia dicitur uſura· quod quaſi idem eſt ꝙ rapina uſus· Jn uſura enim uſus rapitur ⁊ uſurpatur· uel idem uenditur bis·uel uenditur ibi uſus qui non ē ſu⁹ ¶ Ad cuius euidentiam ſciendum ꝙ licet aliud ſit res aliud uſus rei·ut aliud eſt domus ⁊ aliud inhabitare ipſam· in aliquibus tamen nunquam conceſſio uſus ſeparari poteſt a cōceſſione ſubſtantie· in quibuſcunqꝫ igitur poteſt concedi uſus rei abſqꝫ eo ꝙ concedatur eius ſubſtantia poteſt inde accipi penſio dato ꝙ res illa in nullo deterioraretur·Sed ſi non poteſt concedi uſus abſqꝫ conceſſione ſubſtātie quantuꝫ ad talem uſum non eſt penſio aliqua accipienda·quia ſi accipiatur erit ibi uſura id eſt rapina uſus· Cum ergo uſus ipſius domus ſit domū inhabitare nō domum alienare · poſſeſſor domorum poteſt concedere uſum domus ut inhabitationē abſqꝫ eo ꝙ cōcedat ſubām eius ⁊ quia cuius eſt ſubſtantia eius eſt uſus q̄ꝫdiu ſubſtantia eſt ipſius uſus pertinet ad ipſum· Uendens ergo ꝙ ſuum eſt ⁊ quod pertinet ad ipſum licite poteſt ⁊ nulli ibi iniuriat̄·nihil ergo rapit ⁊ nihil uſurpat ſi retinens ſibi dominiū domus uendit inhabitationē ⁊ uſum eius· Jn denariis autem nō ſic·nam uſus proprius denarioꝝ eſt expendere ⁊ alienare denarios· nunq̄ꝫ poteſt concedi uſus proprius denarii niſi concedatur ei⁹ ſubſtantia cum ad talem uſum oporteat ipſaꝫ ſubſtantiā alienare·qa ergo accidens a ſubſtātia dependet ⁊ uſus ex ipſa re ſumit originē·bene dictum eſt ꝙ cuius eſt ſubſtantia ei⁹ eſt uſus· Uolens ergo accipere penſionē de uſu denariorum dicitur cōmittere uſuram·uel dicit̄ uſurpare ⁊ rapere ipſum uſum· quia concedendo uſum denarii concedit ſubſtām eius concedēdo uero ſubām non ulterius ſpectat ad ipſum uſus eius·quare ſi de uſu penſionē accipiat uēdit ꝙ nō eſt ſuum·uel accipit penſioneꝫ de eo ꝙ non ſpectat ad ipſum cum nō ulterius ſpectet ad eum uſus denarii ex quo eius ſubſtām iam conceſſit· ¶ Aduertendum tamē ꝙ ut ait phūs primo poli·quaſi cuiuſlibet rei ē duplex uſus unus proprius ⁊ ali⁹ nō proprius· Uſus proprius denarii eſt ipſum cōmutare uel expēdere ⁊ alienare· Uſus uero non proprius ē apparere· multi enim oſtendunt denarios ſuos non ad expendendum ſed ad apparenduꝫ ⁊ ut uideantur diuites·ſic etiam uſus proprius domus eſt inhabitare· Uſus nō proprius ē ipam uendere uel cōmutare multi enim domos fabricant non ad inhabitandum ſed ad uendendum·de omni autē uſu ſiue ſit proprius ſiue n̄ proprius pōt accipi penſio ſi uſus ille concedi poſſet abſqꝫ conceſſione ſubſtantie· Propter ꝙ plane patet econtrario eſſe de denariis ⁊ ꝺ aliis rebus·nam de uſu proprio denariorū nō poteſt accipi penſio abſqꝫ uſura·qa talis uſus concedi non poteſt abſqꝫ cōceſſione ſubſtātie· Sed de uſu nō proprio poteſt ut ſiquis uellet nūmiſmata nō ad expendendū ſed ad apparēdum·ꝙ forte multotiens mercatores faciunt· qui ut appareant diuites ⁊ ut alii citiuſ apud eos deponant pecuniā habent coram ſe multitudinem pecunie· cum ergo quis poſſit concedere denarios ad talem uſum uidelicet ad apparendum abſqꝫ eo ꝙ concedat ſubām eorum Si hoc modo de denariis penſionē accipiat· forte aliter peccaret·uſurā tamen non cōmitteret· Jn rebus autem aliis ut plurimū cōtingit econtrario ut in uſu proprio non cōmittit̄ uſura·nam quia inhabitatio que propri⁹ uſus domus concedi poteſt abſqꝫ conceſſione ſubſtantie eius· Si ꝺ hoc penſio accipiatur nulla uſura cōmittitur· Sed ſiquis domū uenderet uel cōmutaret quod nō eſt proprius uſuſ eius dato ꝙ non ſtatim pecuniam acciperet· Si ꝓpter uſum domus uellet ulteriorem pecuniaꝫ accipere uſuram cōmitteret·quia iam uſus n̄ ſpectaret ad ipſum·poſtq̄ꝫ per uenditionē conceſſiſſet eius ſubſtantiam·omnino ergo uſura quia ibi uenditur uſus qui non ſpectat ad creditorem contra naturam eſt· Decet ergo reges ⁊ principes ſi uolunt naturaliter dominari prohibere uſuras ne fiant eo ꝙ iuri naturali contradicant·

Q᷑ diuerſi modi ſunt lucrandi pecuniam·⁊ ꝙ aliqui illorum modorum ſunt regibus et principibus congruentes·Caplm·xii·

Jrca finem primi pol·diſtinguit phūs diuerſos modus quibus nūmiſmata acquiruntur· ¶ Contingit enim hoc fieri q̄ſi quinqꝫ vijs·quarum vna dicitur poſſeſſoria· Secunda mercatiua· Tercia mercennaria uł conducta· Quarta experimentalis· Quinta artifica· ¶ Uia autem poſſeſſoria acquirit̄ pecunia quando quis poſſeſſionib⁹ habundās ex fructibus earum pecuniam acquirit·decet enim ſcd̄m philoſophum yconomicuꝫ ⁊ diſpēſatorem domus eſſe expertum circa poſſeſſiones ſciēdo que ſunt magis fructifere ⁊ ex qb⁹ poteſt meli⁹ ſubueniri indigētie corporali domeſtice ſiue gubernationi domus·hoc autem fieri cōtingit ſi ſciatur que in quib⁹ partibus habundāt ut quis illis aīalibus habundet q̄

in partibus illis in quibus exiſtit melius con
ſeruantur· hec autem quō ſciri poſſunt ⁊ qua
liter circa poſſeſſiones quis ſe habere debeat
ut qualiter aues ⁊ animalia quadrupedia con
ſeruentur ⁊ que terra magis ualeat pro agri
cultura que magis ad unearum plantationē
⁊ qualis cura circa arbores ſit gerenda diſpo
ſuimus ſilentio pertranſire eo ꝙ alii de tali/
bus ſufficienter tradidiſſe uidentur · palla/
dius enim multa huiuſmodi enarrauit·

¶ Secunda uia utilis ad pecuniam acquiren
dam dicitur eſſe mercatiua cum quis per ma
re aut per terram defert mercationes aliquas
uel aſſiſtit deferentibus mercationes ipſas·
Diuiditur autē ſcd̄m phūm mercatoria ī tres
partes in nauclauriam que fit per mare· ⁊ pō
deris portatiuā que fit per terrā ⁊ aſſiſtricē·
¶ Tercia uia acquirēdi pecuniam dicit̃ eſſe
mercennaria uel conducta· ut cum quis ſpe
mercedis uel precio conductus aliqua opat̃·
¶ Quarta uia dicitur experimentalis experi/
mentum enim particularium eſt cum ergo qs
nouit particularia facta aliquoꝝ quibus pecu
niam ſunt lucrati dicit̃ ſcire lucratiuā experi
mētalem· Recitat enī philoſophus duo parti
cularia geſta quibus fuit pecunia acquiſita·
Primū ē ꝙ fecit tales milleſius unus de ſeptē
ſapientibus qui primo philoſophari ceperūt
⁊ ad quid ualeret philoſophia ſua ipſe enī cū
eſſet paup· ⁊ in proparetur ſibi a multis cum
philoſopharet̃ ⁊ ad quid ualeret philoſophia
ſua·cum ſemp in egeſtate uiueret· ipſe non
denarioꝝ cupidus ſed ut oſtenderet ꝙ facile
eſſet phyloſophis ditari ſi circa talia curā ge
rerent uidit per aſtronomiā futurā eſſe mag
nā copiā oliuarū ab omnibuſ incol regionis
illiuſ emit tātū oleum ꝙ recollecturi erant in
anno futuro· Mutuata ergo pecunia ⁊ data
arra bona p futuro oleo·tū qꝛ nullus poterat
uendere oleum·niſi ipſe tū quia etiā erat mag
na copia olei lucratus pecuniā multā ⁊ oſten/
dit ꝙ facile erat phyloſophis ditari·Secundū
particulare geſtū qđ recitat idē philoſophus
ē de quodā ſiciulo·qui emit totū ferrū nūdina
rū· ⁊ qa ipſe ſolus uendebat lucrabat̃ pecuniā
ut uolebat inter cetera enī augentia diuitias
ſecundum philoſophū ē facere monopoliam·
i·facere ueditōem unius·nā quia unuſ ſolus
uēdit taxat preciū pro ſue uoluptatis arbitrio
uolentē ergo pecuniā acquirere oportet ⁊ ſi/
milia particularia geſta per q̄ aliqui pecuniā
ſunt lucrati habere in memoria·ut ſi occurre
ret oportunitas per ſimilia geſta dū tamē illa
ſint licita pecuniā lucraretur· ¶ Quinta uia
dicit̃ eē artifica· qn̄ qs p artē ſuā aliqua exer/
ceret propter que pecuniā lucratur·nā licet fi
nis artis militaris ſit uictoria·medicinalis ſit
ſanitas ſingule tn̄ artes quaſi ad pecuniā or/
dinātur·cū ex opere uel ex arte facto pecuniā
intendūt· Medici enī fabri domificatores et
etiā ipſi milites cū ſtipendiarii fiūt pecuniā ī
tendūt·Decet ergo quēlibet ſm uitā pollitică
uolentē prouidere indigentie domeſtice habe
re curam de acquiſitione pecunie ſ'm ꝙ exigit
ſuus ſtatus·Apud reges autē ⁊ principes īter
uias tactas ſole due uie uidet̃ eē utiles uideli
cet poſſeſſoria ⁊ experimētalis·Decet enī eos
uel per ſe uel per alios eſſe expertos ſciendo
particulares conditiones regni ⁊ geſta parti/
cularia predeceſſorum ſuorū ſm que licite pe
cuniam acquirebant· ¶ Debent enim conſer/
uare laudabiles cōſuetudines regni ſcd̄z quas
capiant licitos redditus non uſurpando alio
rum bona conſideratio ergo geſtoꝝ particu
larium ⁊ conſuetudinū approbatarū ⁊ uia ex
perimentalis·Utilis eſt regibus ⁊ prin· in ac
quiſitione pecunie·Sic enim utiliſ eſt uia poſ
ſeſſionalis· nō ſolum in poſſeſſionibus immo
bilibus·cuiuſmodi ſunt agri ⁊ uinee ⁊c·hmōi·
ſed etiam in poſſeſſionibus mobilibus·Decet
ipſos pollere multitudine beſtiarum ⁊ etiam
auium per que ſatiſfaciant indigentie uite·
Dicim⁹ enim federicum imperatorem qui tā
te ſapientie ſecularis predicabatur habuiſſe
maſſaritias multas·non obſtante enim ꝙ ter
re fertiliſſime dominabatur ubi uictualia mo
dici precii exiſtebant nihilominus quaſi tamē
ſemper ex propriis alimenta carnium nole/
bat aſſumere· ⁊ hoc tam in beſtiis q̄ȝ etiam in
uolucribus·hoc enim decet reges ⁊ principes
ut aliis exiſtentibus in regno exempla p̄beāt
⁊ ut nō uideāt̃ uiuere q̄ſi aduene ⁊ pegrini q
enīȝ ſingula alimenta pecunia emit magis ui
uit ut aduena q̄ȝ ut ciuis ·Quare decet reges
et principes habere homines induſtres tam
ſuper cultura agrorum et uinearum q̄ȝ etiam
ſuper armentis bouum et ſuper multitudineȝ
ouium et aliorum animalium deſeruientium
ad indigētiam uite:non ſolum quadrupediuȝ
ſed etiam uolucrū:ſicut alicubi ꝯſuetudo ē ha
bere multitudineȝ colūbaꝝ uł aliaꝝ auium ex
quib⁹ domeſtica alimēta ſumūtur ·Sic ut phi
loſoph⁹ in pol· ait inſiſtenđ eſt circa apum cul
turam:ſi ptes ille apte eſſent ad talem cultum
ex apib⁹ enim in ptibus ꝯueniētibus colligit̃
multus fructus cum paruis expēſis· Ut ergo
ſit ad unum dicere ſemp uita ciuilis apud uo
lentes ciuilr̃ uiuere uel politice· Melior eſt ui
ta pegrina et hīe alimēta ex ꝓpriis:laudabili
us eſt q̄ȝ ſingula pecunia emere·

¶ Qꝛ aliqui ſunt naturaliter ſerui ⁊ ꝙ
expedit aliquibus aliis eſſe ſubiectos·
Cap·xiij·

Dicebatur ſupra in hac tercia pte hu/
ius ſcd̄i libri:de quatuor eē dicendū
videlȝ de edificiis:poſſeſſiōib⁹:nūmiſmatib⁹
et miſtris ſiue ſeruis·Expeditis ergo trib⁹ re
ſtat exequi de quarto ut de ſeruiſ· ¶ Oñdem⁹
aūt primo ſeruitutē aliquam naturalem eſſe ⁊
ꝙ naturalr̃ expedit aliqb⁹ aliis eſſe ſubiectos
ꝙ probat philoſoph⁹ p̄o pol· quadruplici uia
ſumpta ex quadruplici ſilitudine· Prima uia
ſumitur ex ſilitudine reperta in reb⁹ inaīatis·
Scd̄a ex ptibus eiuſdē animalis·Tercia ex di
uerſis ſpēbus aīalium· Quarta ex diuerſitate
ſeruū in ſpecie humana·¶ Prima uia ſic patȝ
Nam nūq̄ȝ aliqua multa ſm debitū ordinē ef/
ficiūt aliqd unū:niſi ſit ibi aliqd predn̄ans re
ſpcū alioꝝ:ut ſi plures uoces efficiūt aliquam
armoniā:oportet ibi dare aliquā uocē p̄dn̄an
tem ſm quam tota armonia diiudicat̃·Sic eti
am ſi plura elr̄a ꝯcurrūt ad conſtōnem eiuſdem
corpis mixti:oportet aliqđ elemētum p̄dn̄ans
ſm qđ illi mixto competat debit⁹ mot⁹ aut de
bit⁹ ſitus·Jn̄ eſt ergo ꝙ in oībus mixtis dn̄a/
tur terra:quia oīa talia ſunt grauia et natura
lr̄ deorſuȝ tendūt·quare ſi ſic eſt in reb⁹ inaīa
tis ꝙ nunq̄ȝ aliqua plr̄a cōſtituūt naturalr̃ ali/
qd unū:niſi ibi naturalr̃ aliđ ſit p̄dn̄anſ:cū ſo
cietas hoīum ſit naturalis:qa hō eſt naturalr̃
animal ſociale:ut ſupius diffuſius ꝓbabatur
nunq̄ȝ ex plr̄ib⁹ hoībus fieret naturalr̃ una ſo/
cietas uel una pollicia niſi naturale eſſet ali/
quos p̄ncipari ⁊ aliquos ſeruire· Sūt ergo ali
qui naturalr̃ dn̄i et aliq naturalr̃ ſ'ui·¶ Scd̄a
uia ad inueſtigandū hoc iđ ſumit̃ ex his q̄ ui
dem⁹ in ptib⁹ eiuſđ aīalis: qđlibet enim aīal
tanq̄ȝ in partes naturales diuidit̃ in corp⁹ et
animā:ubi aīa ē quaſi dn̄ans et corp⁹ eſt qua
ſi obſequēs ⁊ obediēs·Corp⁹ enim non poſſet
ſeip̄m dirigere ad opatiōes debitas:ſed dirigi
tur ad hmōi opa p uirtutē aīe:cum ergo mlti
hoīm ꝯpentur ad alios quaſi corp⁹ ad animā
ſeqtur eos eē naturalr̃ ſeruoſ·Sunt enim aliq
carētes prudētia ⁊ intellcū non ualētes ſe diri
gere ad opones đbitas· Expedit ergo eis ut di
rigant̃ ab aliis et ut aliis ſint ſubiecti:ſicut er
go in hoīe uirtuoſo et bn̄ diſpoſito aīa dn̄atur
et corp⁹ obedit ſic in policia bn̄ ordīata ſapiē
tes debent dn̄ari et inſipiētes obedire·quia hi
cōpantur ad alios quaſi corp⁹ ad animā ⁊ q̄ſi
organū ad artificē: contingit tn̄ aliqn̄ magis
dn̄ari ignorātes q̄ȝ ſapientes·Sed hoc accidit
ex pueſitate policie:naȝ ſicut in hoīe peſtilen
te et hn̄te animā puerſam corp⁹ et ſenſualitas
magis q̄ȝ anima uel ratio:ſic in polliciis peſti
lentibus et corruptis magis dn̄antur ignorā
tes q̄ȝ ſapientes· ¶ Tercia uia ſumitur ex di/
uerſis ſpeciebus animaliū:ut ex hoīe reſpectu
aliorum animaliuȝ·homo enim ut ſupra dice/
batur naturaliter domīatur beſtiiſ·Uidemus
enim multas beſtias domeſticas ut canes et
equos in multis conſequi ſaluteȝ propter pru
denciam homīum quam ex propria induſtria
conſequi non poſſent·Expedit ergo eis et na
turale eſt eis ſubici homini:eo ꝙ per hominū
prudentiam diriguntur et ſaluantur· Quare
cum inſipientes comparentur ad induſtres ſi
cut beſtie ad homines eo ꝙ carentes pruden/
tia neſciant ſeipſos dirigere:ſicut naturale eſt
beſtias ſeruire hoībuſ:ſic naturale ē ignorāteſ
ſubici prudentib⁹·expedit enī eis ſic eſſe ſubie
ctos ut per eoꝝ induſtriā dirigant̃ ⁊ ſaluētur·

¶ Quarta uia ſumitur ex diuerſitate ſeruum
uel ex compaſſiōe uiroꝝ ad feminas. ¶ Uide
mus enim uiꝝ eo ꝙ ſit rōe pſtātior naturalr
dn̄ari femine de qua dicitur pmo pol. ꝙ habet
cōſilium inualidum: cum ergo uideamus ali
quos homīes reſpectu aliorum plus deficere
a rationis uſu ꝙ̄ femine a uiris: ſequitur eos
naturalr eſſe ſubiectos: quare ſeruitus eſt ali
quo mō qd naturale: et naturalr expedit ſocie
tati humane aliquos ſeruire et aliquos pnci
pari: ut in principio capituli dicebatur.

Q preter ſeruitutē naturalē que eſt qua ſi ſeruit ſimplr eſt dare ſeruitutem legalem et poſitiuam. Cap. xiiij.

Icut pter ius naturale propter cōe
bonum oportuit dare leges aliquas
poſitiuas ſm quas regētur regna et
ciuitates: Sic uiſum fuit cōditoribus legū ꝙ
preter ſeruitutē naturalem ſm quam ignorā
tes debēt ſeruire ſapiētibus eſſet dare ſeruitu
tem legalem et quaſi poſitiuā: ſm quam debi
les et uicti ſeruirēt uictoribus et potentibus
¶ Eſt enim iuſtum legale ut recitat Philo
ſophus. j. pol. ſupatos in bello ſeruire ſupanti
bus. ¶ Uidetur aūt hmōi iuſtū qḋ ſm phm̄
eſt ſm quid et poſitiuū triplicē ɔgruitatē hr̄e
Quaꝝ prima ſumitur ex cōditoribus legum
Scḋa ex defenſiōe prie. Tercia ex ſalute ḋbel
latoꝝ. ¶ Prima ɔgruitas ſic pꝫ: oportet enī
dominans ut dicitur in poll. habere aliquem
exceſſum reſpcū ſerui. Hmōi aūt exceſſus du
plr eē pōt: uel ſm aīam uel ſm corpus. Nam
homo qlibet naturalr ex his duabus ptibus
eſt cōpoſitus. Exceſſus autē ſm bona aīe eſt
quaſi exceſſus ſimplr eo ꝙ illa bona ſimplici
ter dici pnt. Exceſſus uero ſm bona corporiſ
reſpcū illius eſt quaſi ſm qd eo ꝙ hmōi bona
non ſunt tāta ſicut bona aīe: et deficiāt a bo
nis illis pter qḋ hn̄ dictum eſt: qḋ dicitur. j.
pol. ꝙ ſi dn̄s aliquos digne dn̄ari: quia exce
dūt in bonis corpis: ut qa ſunt pulchri ꝛ for
tes multo iuſtius eſt hic diffiniri in aīa ut di
camus aliquos dn̄ari: quia excedūt in bonis
aīe. Nam aīa eſt pſtātior corpore: ſapīa ergo
et bonitas: que ſunt bona aīe reddūt dn̄ium
naturale et ſimplr: eſt enim dignum naturalr
et ſimplr ſapiētes et bonos dominari ignorā
tibus et puerſis: Sed ciuil potentia et forti
tudo corporis: que ſunt bona corpalia et exte
riora non faciūt dn̄ium ſimplr naturale: ſed
magis faciūt ipſum legale et poſitiuū: ꝙ enī
ſuperans in bonis corporis ut in fortitudine
uel in ciuili potentia dominetur his quos de
bellauit non eſt iuſtum naturale: ſed ſecūdum
promulgationem legis. ¶ Uidetur tamen
hmōi iuſtū aliquo mō eſſe cōgruum: Si con
ſiderent legū conditores. Nam cū legum lato
res ſunt hoīes qb magis ſunt nota bōa cor
poris ꝛ exteriora ꝙ̄ aīe et interiora: ut lex da
ret iudiciū de aliquo certo. uiſum fuit legū la
torib ut ſupantes in bello ɔgrue dominaren
tur aliis ſupatis eo ꝙ talis exceſſus notōr ſit
ꝙ̄ alius. Unḋ ꝛ philoſophꝰ ait: Juſtius eē dif
finiri dominiū ſm bōa aīe ꝙ̄ ſm bona corpiſ
Sed ut ait nō ſilr etiā facile uidere pulchritu
dinē aīe ꝛ corpis. ¶ Scḋa ɔgruitas ſumitur
ex ḋfenſiōe prie: nā ut hoīes fortiter bellarēt
pro ḋfenſiōe prope ciūtatis ꝛ regni: in fauorē
coīs bōi ꝛ ḋfenſiōis prie: īdultū eſt: ut ſupan
tes in bello dn̄entur ſupatis pter qḋ decet
uirtuoſos et ſapiētes et bonos nō reſiſtere or
dinatiōi legali. quia cōe bonum bono puato ē
pponendum. ¶ Tercia cōgruitas ſumitur ex
ſalute debellatoꝝ: nam pter hāc legē multo
tiens ſupati in bello ſaluātur: hoīes enim ali
os debellātes proniores eſſent ad homicidium
Si ſcirēt ſe ex eis nullam utilitatē ɔſecuturos
ſed cum cogitant eos acqrere in ſeruos reſer
uant ipſos pter utilitatē quam inḋ cōſequi
ſperāt. ¶ Unḋ ſeruus ſm unam ethimologiā
dicitur a ſeruādo: quia tales a uictoribus re
ſeruātur in bello et non occidūtur ut poſſint
ipſos poſſidere quaſi ſeruos et ancillātes.

¶ Q preter ſeruitutē ꝛ miniſtrationē naturalē et legalē eſt dare miſtrationē adductam et dilectiuam. Cap. xv.

Oſſumus dicere quatuor eſſe mane
ries miſtroꝝ. Nam aliqui ſunt tales
naturaliter aliqui uero ex legē. aliqui ex con
ducto. aliqui qdē ex uirtute ꝛ dilectiōe. oīs er
go miniſter uł ē barbarus uel īpotēs. uel mer
cenarius uel uirtuoſus ꝛ dilectiuus. Barbari
enī dicūt illi q ſunt quaſi ſilueſtres. ꝛ neſciūt
ſeipſos dirigere propter ꝙ tales cōtingit eſſe
naturaliter ſeruos ut ē perhabita manifeſtuꝫ
Deficiūt enī in bonis anime. ſm quorū exceſ
ſum contigit aliquos naturaliter dn̄ari. Im
potentes uero cōtingit eſſe miniſtros ex lege
ut ſi qui in potentia deficientes ꝛ nō ualenteſ
debellantibuſ reſiſtere ex promulgatiōe legis
debent eis ſeruire ꝛ miniſtrare. mercenarios
uero contigit eſſe miniſtros ex cōducto. Ille
enim mercenarius dicit qui pncipaliter mer
cedē intendens obſequitur ei a quo mercedē
expectat. Sed boni ꝛ uirtuoſi ſunt miniſtri ex
uirtute ꝛ dilectione. licet enī dignus ſit opari
us mercede ſua ꝛ non ſit congruū aliquē p
prīis ſtipendiis militare pncipaliter tn̄ in mi
niſterio debet quis intendere bonum. Si au
tem intendat ibi mercedem aliquā tēporalem
hoc debet eſſe ex conſequenti. Oportuit autē
dare miniſtrationē conductā ꝛ dilectiuā pre
ter miniſtrationē naturalem ꝛ ſecūdū legē. nā
qꝛ ē in nobis corruptō appetitus. non ſemper
reſeruamꝰ ordinē naturalē. ut plurimū prin.
ſunt peruerſi. nam ignorantes ꝛ priuati boniſ
anime nō acquieſcūt miniſtrare ꝛ ſeruire pol
lentibus prudentia ꝛ intellectu. Rurſus quia
contigit aliqn̄ plures etiā ex nobili gn̄e toto
ortos tpe vite ſue nō agere aliq iuſtum bellū
ut ex eo poſſent acquirere aliquos ancillanteſ
ꝛ ſeruos. ne ergo taleſ omnibus priuentur mi
niſtris ad ſupplendū indigentiam domeſticā
oportuit eē aliquos miniſtros cōductos ſerui
entes intuitu mercedis. ꝛ aliquos dilectiuos:
virtuoſos miniſtrātes ex amore boni. ad hos
aūt miniſtros quos virtus ꝛ amor boni incli
nat ad ſeruiendū. decet principātes ſe habere
quaſi ad filioſ ꝛ decet eos regere nō regimine
ſeruili. ſed magis quaſi paternali ꝛ regali. poſ
ſumus autē duplici via oſtendere tales mini
ſtros ſi quos eſſe contingat. magis honoran
dos ꝛ premiādos ꝙ̄ ceteros. Prima via ſumit
ex dignitate ipoꝝ miſtrātiū. Scḋa ex unitate
ꝛ propinqtate quā habent ad principantem.
¶ Prima uia ſic patet nā dignioribꝰ ſemp ſūt
ampliora beneficia tribuēda. Cum ergo uirtu
oſus ſeruiens ex amore honeſti ꝛ ex dilectiōe
boni dignior ſit mercenario qui principaliter
ſeruit ex conducto ꝛ ex mercede. ꝛ dignior ſit
ſeruiente non amore honeſti ſed qa eſt ſupera
tus in bello ꝛ omnino ſit melior barbaro qui
miniſtrat eo ꝙ neſciat ſeipſum dirigere ꝛ defi
ciat a rationis uſu. ex ipſa dignitate miniſtrā
tium patet hmōi miniſtros a principante eſſe
magis honorandos ꝛ premiandoſ. ¶ Secūda
uia ad oſtendendū hoc idem ſumit ex unitate
ꝛ ppinqtate quā hn̄t hmōi miniſtri ad princi
pantē. Dignum eſt enī ut partes propinquio
res fonti plus profundant aqua quare ſi oīs
amor qndā uirtutē unitiuā ꝛ ɔiūctiuā hr̄e di
citur ut uult dyoꝰ. iiii. de diuinis no. miniſtrā
tes principi nō ex mercede principaliter ſꝫ ex
amore magis ſm uoluntatē coniuncti ſunt ei
quā alii quare dignū eſt ipſos plus de influē
tia recipere aut pre honorari ꝛ premiari a prī
cipante.

Q in domibus regū ꝛ principū ſunt ipſis miniſtris officia cōmittenda. Caplm. xvi

Um in domibus regū ꝛ principū mi
niſtris officia diſpēſantur ut aliqui
preſint menſis aliqui multitudini e
quorū aliqui uero aliis rebus prout requirit
modus domeſticus. Quantū ad preſens ſpec
tat tria ſunt attendenda. uidelicet ordo mini
ſtrandi. facilitas exequendi ꝛ conditio mini
ſtrantiū. ¶ Primo enī attendēda ſunt officia
domeſtica ſic eſſe cōmittenda miniſtris ut re
ſeruetur ibi debitus ordo miniſtrandi quod
maxime fieri contingit ſi nunquā officiū ali
quod cōmittatur miniſtris niſi ibi plures ſint
ſub aliquo uno cuius quaſi architectoris ſit
principaliter intendere circa officiū cōmiſſuꝫ
ratio autem aſſignatur ij. poli. ubi dicitur ꝙ
aliquando deterius ſeruiunt multi miniſtran
tes ꝙ̄ pauci. nam cum multis idem miniſteri
um cōmittitur ſepe illud negligitur. nā ſepe
qlibet miniſtrantiū hmōi miniſteriū negligit

credens ꝙ alius exequatur illud ubicunqꝫ enī
eſt multitudo ibi eſt confuſio· niſi multitudo
illa reducatur ad aliquid unum· Sicut uide/
mus in uniuerſo ꝙ ipſum eſt maxime ordina/
tum eo ꝙ multitudo entiū exiſtentium in ipō
reducatur in unum primum ens· ut in unum
dominū a quo omnia ordinantur· ſic quelibet
multitudo ſi debet eſſe ordinata oportet redu/
ci in unū aliquē a quo ordinetur quare ſi mul
tis miniſtris cōmittitur officium aliquod· ne
illud negligatur ⁊ ne fiat confuſe ⁊ inordina/
te preficiendus eſt unus architector miniſtriſ
illis cui⁹ ſit ſollicitare ⁊ ordinare illos· ē autē
hoc documentū maxime neceſſariū in guber/
natione domoꝝ regalium niſi propter magni
tudinem officioꝝ oportet idem miniſteriū cō
mitti miniſtris multis eo ꝙ vnus non ſuffice
ret exequi opus illud· Eſt igiť in cōmiſſione
officioꝝ attendendus ordo miniſtrandi·
¶Secundo debet attendi facilitas exequendi
quod maxime fieri contingit ſi eidem non cō/
mittantur officia plura ⁊ diuerſa· ratio autem
huius haberi pōt ex hiis que dicunť· iiii· poli·
non ſunt congreganda officia ⁊ principatus·
ita ꝙ eidem cōmittantur diuerſa officia uł di
uerſi magiſtratus· quia in ciuitate magna of/
ficia ⁊ principatus tantā curā habent annexā
ut eadem pſona ſufficere nō poſſet ad faciliter
exequendū officia multa ſed in parua ciuitate
uel in parua uilla ubi ꝓpter habitantiū pauci
tatem nō multi poſſunt preſidere in officiis·
⁊ ubi officia cōmiſſa non magnā curam hñt
annexam congregari poſſunt officia ⁊ magi/
ſtratus· ita ꝙ eidem diuerſa officia cōmittan/
tur· Quod ergo dictum eſt de ciuitate parua
⁊ magna intelligendum eſt de parua ⁊ magna
domo· In domo enim parua ubi pauci ſūt mi
niſtri ⁊ ubi officia modicam curā habent non
eſt inconueniens plura officia cōmitti eidem·
poſſet enim domus eſſe adeo modica ꝙ ⁊ faci
liter idem poſſet eſſe totus miniſter menſe et
cuſtos porte· Sed in domibus regum ⁊ princi
pum ubi eſt multitudo miniſtrantiū ⁊ ut offi/
cia maximā curam habent ſunt omnīo officia
particulanda ⁊ diſtinguenda ⁊ non ſunt plu/
ra cōmittenda eidem ne impediatur facilitas

exequendi· ¶Tercio in cōmiſſione officio/
rum conſideranda eſt conditio miniſtrantiū
communiter enī miniſtri in duobus conſueue
runt deficere· nam aliqui male exequunť op⁹
iniunctum quia ſunt decipientes ⁊ defraudā/
tes iura legalia· aliq̄ ꝟo male ꝯſequūtur ipſa
ſed non ex malitia uoluntatis q̄a ipſi de ſe bo
num uolunt ſed hoc contingit ex hebetudine ī
tellectus· ſunt enim hebetes ⁊ imprudentes ꝓ
pter quod licet ipſi non decipiant nec fraudēt
decipiuntur tamen ⁊ defraudantur· Conditio
ergo miniſtrantium eſſe debet ut ſint fideles
⁊ prudentes· fideles quidem quantū ad recti/
tudinem uoluntatis ne fraudent· prudentes
uero quantū ad induſtriam intellectus ne per
inſipientiam defraudentur· ¶Fidelitas autē
cognoſci habet per diuturnitatem ipſum enim
cor hominis uidere non poſſumus· Sed ſi per
diuturna tempora et in diuerſis officiis com/
miſſis fideliter ſe geſſit· fidelis eſt iudicanduſ
prudentia uero cognoſci habet per ea que dixi
mus in primo libro· ut ſi aliquis ſit memor ꝓ
uidus cautus ⁊ circumſpectus ⁊ alia que ibi
diximus prudens eſt reputandus ⁊ ſm magiſ
⁊ minus ⁊ minus ꝓut magis ⁊ min⁹ pticipat
de conditionibus illis·

Quomodo a regibus ⁊ principibus ꝓuidē da ſunt indumēta miniſtris· Ca· xvij·

Uia maxime apparet regis prudens
tia ſi ſuam familiam debito mō gu/
bernet ⁊ ſi ei debite ⁊ ordinate neceſ/
ſaria tribuat· ⁊ quia debita ꝓuiſio maxime vi
detur facere ad honoris ſtatum ut inſtruan/
tur reges ⁊ principes qualiter circa hoc ſe ha
beant honorifice ⁊ prudenter· videndum eſt q̄
liter ſunt exhibenda indumenta miniſtris·
¶Ad cuius euidentiam ſciendū ꝙ circa hoc
quantum ad preſens ſpectat quinqꝫ ſunt attē
denda videlicet regis magnificētia vniformi/
tas miniſtrantiū conditio perſonarū conſue/
tudo patrie ⁊ congruentia temporuꝫ· ¶Cum
enim deceat regē eſſe magnificum ut ſupra in
primo libro diffuſius probabatur decet ipſum

erga ſuos miniſtros decenter ſe habere in ap/
paratu debito ⁊ in debitis indumētis· nam li/
cet nō ad inanem gloriā nec ad oſtentationeꝫ
talia ſunt fiēda· tamē ut reges ⁊ principes cō/
ſeruent ſe in ſtatu ſuo magnifico· ⁊ ne a popu
lis condemnanť decet eoſ magnifica facere ut
ꝓbat phūs ·vi· poli· ¶Secūdo circa ueſtitū cō
ſideranda eſt uniformitas miniſtrantiū· nam
ut appareant miniſtri pertinere ad unum pri
cipem ſiue ad unum dñantem reſeruata cōdic
tione perſonarū· maxime debet attendi ut vni
formiter veſtiatur· ſunt enim in domibus re/
gum ⁊ principum diuerſi gradus pſonarum·
omnes ergo illi qui in uno gradu eſſe cernun
tur uel ſi non multū ad inuicem diſtant eodē
modo ſunt induendi ut ex conformitate indu
mentorum cognoſcatur eos eſſe vnius princi
pis miniſtros· ¶Tercio circa prouiſioneꝫ in
dumentorū conſideranda eſt conditio perſo/
narum nam nō omnes decet habere equalia ī
dumenta· In tantis enim domibus non ſoluꝫ
ſunt laici ſed etiam clerici· et inter utroſqꝫ qui
dam ſuperiores ⁊ quidam inferiores propter
quod decet eos aliter ⁊ aliter eſſe ordinatos·
Sic enim uidemus in ordine uniuerſi ꝙ cum
totum vniuerſum ſit quaſi una domus ſumi
principis dei ſed ut plane innuit phūs· xii· me
tha· in hac domo non omnia gaudent equali
apparatu· nec equali pulcritudine ſed conſide
rata conditione rerū aliqua pollēt maiori pul
critudine aliqua minori ꝓut requirit ordo et
iuſticia vniuerſi· in quo declaratur conditoriſ
mirabilis ſapientia· quare in domibus regum
⁊ principum quarū quelibet propter varietatē
miniſtrantiū ⁊ officiorum quaſi quoddaꝫ vni
uerſum dici poteſt non omēs miniſtrantes eq̄
pulcro apparatu· nec eque pulcris indumētis
gaudere debent conſiderata conditione perſo
narum ſic ſm ſuuꝫ ſtatū cuilibet ſunt talia tri
buenda ut in hoc appareat prouidentia ⁊ īdu
ſtria principantis· ¶Quarto circa hoc conſi
deranda eſt conſuetudo patrie· nam omne in
conſuetū videtur quaſi turpe ⁊ inordinatum
que enim a pueritia ſoliti ſumus uidere nimiſ
afficimur ad illa· Ideo dicitur circa finem· vii
poli· ꝙ ſemꝑ prima magis amamus· videmus

enim cōmuniter homines adeo affici ad patri
as conſuetudines ⁊ ad conuerſationes reg̃ōiſ
proprie ut etiā ſi peiores ⁊ turpiores ſint eas
pulcriores ⁊ meliores iudicant· In indumētiſ
igitur ⁊ in omnibus conuerſationibus aliq̄d
dandum eſt conſuetudini regionum· niſi con/
ſuetudines ille ſint penitus corruptele·
¶Quinto circa hoc conſiderādū occurrit cō
gruentia temporū· nam cum hec inferiora cor
pora per ſup celeſtia regantur ꝓut uariantur
tempora ⁊ prout diuerſificatur conditio cele/
ſtis· potus cibos ⁊ indumenta ⁊c· talia deſer/
uientia ad indigentiā uite ſunt varianda·

Quid eſt curialitas ⁊ ꝙ decet miniſtros regum ⁊ principum curiales eſſe· Capl'· xviii·

Idetur auteꝫ curialitas ſe habere ad
nobilitatē morum ſicut iuſticia lega
lis ſe habet ad impletionē legis nam
ut in proſequendo patebit ſicut legalis iuſti/
cia eſt quodammō omnis uirtus q̄a omnem
uirtutem lex implere iubet· ſic curialitaſ ē quo
dāmodo omnis uirtus· quia nobilitatem mo/
rum quaſi omnis virtus concomitari debet·
¶Poſſumus enim diſtinguere duplicem no/
bilitatem vnam ſm opinionem· ut nobilitateꝫ
generis ⁊ aliam ſm veritatem ut nobilitatem
morū· Nobilitas autē in exceſſu alicuiuſ boni
fundari videtur. Nam nunquā diceretur vn⁹
nobilior alio niſi in aliquo excederet illum·
Sicut ergo ſunt duo genera bonoꝝ magnorū
quia quedam ſunt magna bona ſm oppinio/
nem ut corporalia ⁊ extrinſeca quedam vero
ſunt magna ſm veritatem ut virtutes ⁊ bona
anime· ſic duplex nobilitas habet eſſe· Una q̄
fundatur in exceſſu magnorum bonorum ſm
opinionem hominum· Alia uero que fundať
in magnis bonis ſm exiſtentiam ⁊ veritatem
homiēs enim uulgares ⁊ cōmuniter populus
non percipiunt niſi ſenſibilia bona ⁊ exterio/
ra· huiſmodi ſunt honorabilitas generis diui/
tie ⁊ ciuilis potentia· qui ergo proceſſit ex ge
nere honorabili ut ex diuitibus uel ex potenti
bus ⁊ hoc ex antiquo ita ꝙ nō ſit memoria in
populo ꝓgenitores ſuos fuiſſe pauperſ dicitur

habere nobilitates generis ⁊ per conſequēs ē
nobilis ſcdm reputationē proprii ⁊ ſcdm opi
nionem· uera tamen nobilitas eſt ſcdm exceſ/
ſum virtutum ⁊ bonitatem morum·tamen q̄a
nunq̄ꝫ fama totaliter perditur ⁊ quod cōmu/
niter dicitur impoſſibile eſt eſſe falſum ſcđuꝫ
totum ut videtur velle phūs· vii·ethico·hmōi
uulgaris opinio alicui probabilitati innitit̃
Uidem⁹ enī ut plurimū ꝙ nobiles genere ſūt
nobiliorum morum q̄ꝫ alii·nam ut dicitur pri
mo polli·ſicut ex homine naſcitur homo· ⁊ ex
beſtiis beſtia ſic ut plurimū ex bonis naſcitur
bonus·⁊ ex prudentibus prudens· nobiles er
go homines quia cum pluribuſ conuerſantur
quaſi experti ut plurimū ſunt prudentiores a
liis ⁊ quia multi oculi in ipſos reſpiciunt cō/
muniter plus uerecundant̃ ⁊ dedignātur ope
rari turpia q̄ꝫ alii· Quia ergo nobiles homi/
nes ſm genus ſunt in ſtatu in quo probabile
eſt eos eſſe prudentiores aliis ⁊ ſm quem de/
cet eos eſſe meliores aliis· ſi probabile eſt ex
bonis bonos ⁊ ex prudentibus prudentes ori
ri qui ſunt ex nobilibus natalibus orti dicun
tur eſſe nobiles ſm opinionem quia opinio p̄
babilitati innititur ⁊ tales ut patet per habi/
ta probabile eſt eſſe prudentes ⁊ bonos·
Huic autem probabilitati aliquando ſub eſt
falſitas quia ut dicitur in polli·natura autem
uult qđ hoc facere multocienſ tamen non pōt
ſed deficit·quidam enī nobiles genere degene
rant a natura nobilitate ⁊ ſunt peruerſiores
aliis ſcdm mores·Si ergo nobilitas generis ē
nobilitas magis ſcdm opinionem morum· ve
ra nobilitas eſt ſcdm exiſtentiam ⁊ ueritatem
quia decens eſt qui creduntur ⁊ eſtimant̃ bo/
ni eſſe tales ſm veritatem·decens eſt nobiles
genere eſſe nobiles ſm moreſ· Ex hoc ergo cu
rialitas veniſſe videtur·nam curia proprie n̄
dicitur niſi domus nobilium ⁊ magnorum·et
quia decet nobiles ⁊ magnos eſſe nobiles ſm
mores·inde ſumptū eſt ut dicantur eſſe curia
les habentes mores nobiles·propter quod cu
rialitas morum quedam nobilitaſ dici poteſt
eſt igitur curialitas quodāmodo omnis virt⁹
per comparationem ad nobilitatem morum·
ſicut legalis iuſticia eſt tota virtus per reſpec

tum ad impletionem legis· Precipit enim lex
omnem virtutem ut precipit non mechari qđ
eſt opus temperantie non dimittere aciem qđ
eſt opus fortitudinis ⁊ ſic de aliis ſic nobilita
tem morum·docet omnē virturem propter qđ
curialitas eſt quodāmodo omnis uirtus·Di/
cuntur enim curiales ſi decenter ſe habeant ī
magnis operib⁹ ⁊ ſumptibus quod eſt opus
magnificentie·Sic ⁊ curiales dicuntur cōme/
ſtores qui non nimis ardenter uel turpiter cō
medunt·quod eſt opus temperantie·Curialeſ
enim dicuntur homines ſe habere erga ſuos
ciues ſi non eis iniuriā inferant in uxoribus
uel in filiabus quod eſt opus caſtitatis· dicit̃
etiam quis curialis in cōuerſatione ſi ſit aliis
affabilis ⁊ hilari uultu alioſ recipiat quod eſt
opus affabilitatis ut ergo ſit ad unum dicere
quodāmodo curialitas eſt omnis virtus· Idē
ergo opus eſſe poteſt a virtute ſpeciali ⁊ a iu/
ſticia legali ⁊ a curialitate ut ſi quis ſuis con/
ciuibus bona ſua prompte largitur ſi hec agit
quia ei placent hmōi actus liberalis eſt·ſed ſi
ut impleat legem quia hoc lex precipit iuſtus
legalis eſt·Si uero id agat q̄a hoc decet moreſ
curie ⁊ mores nobilium curialis eſt· Sic etiaꝫ
ſi hilariter ⁊ affabiliter quis cum aliis conuer
ſetur ſi hoc agit quia ei placent hmōi opera
affabilis eſt ſed ſi ut legem impleat iuſtus le/
galis erit·qui ergo ut ſeruet mores curie ⁊ no
bilium curialis eſſe dicetur·Sunt enim multi
facientes opera uirtutū ut bona ſua aliis lar/
gientes nō agentes hoc·quia eis placeat expē
dere nec ꝙ delectentur in dando quod facit li
beralis·nec ꝙ ex hoc uelint implere legeꝫ hoc
precipientem quod facit iuſtus legalis · Sed
quia uolunt retinere mores curie ⁊ nobilium
quos decet datiuos eſſe propter quod tales cu
riales dici debent· ¶ Aduertendum tamen ꝙ
licet curialitas ſit omnis uirtus per quandaꝫ
quaſi antonomaſiam largi ⁊ affabiles curialeſ
dicuntur quia in curiis ⁊ in domibus nobiliū
ubi multi cōuerſantur ⁊ ubi cōmuniter habū
dant exteriora bona potiſſime largitas quan
tum ad ſumptus ⁊ affabilitas quantū ad cō/
uerſationem requiruntur in ipſis· Uiſo quid
eſt curialitas de leui patet ꝙ decet miniſtros

regum ⁊ principum curiales eſſe·nam ſi decet
reges ⁊ principes eo ꝙ ſunt in maximo nobili
tatis gradu habere mores nobiles ⁊ curiales
miniſtros quos in bonis decet ſuos dominos
imitari oportet curiales eſſe·

Quomodo reges ⁊ principes erga ſuos miniſtros debeant ſe habere·Ca·xviii

Stenſum eſt quales debēt eſſe mini
ſtri regum ⁊ principum quia debent
habere nobiles ⁊ curiales· nam ſicut
decet ciues ut debitam polliciam ſeruent eſſe
iuſtos legales ſic decet miniſtros dominoruꝫ
ut ſeruent decentiam curie ⁊ honoris ſtatum
curiales eſſe·quare ſi ſcimus quales oportet
eſſe miniſtros·reſtat oſtendere qualiter regeſ
⁊ principes et vniuerſaliter dominantes erga
eos debeant ſe habere·¶ Debitus autem mo/
dus ſe habendi circa ipſos quaſi in quinq̄ꝫ vi
detur cōſiſtere Primo ut eis debite officia cō
mittantur·Secundo ut ad officia cōmiſſa de
bite ſollicitētur·Tercio ut ſciatur qualiter cū
eis eſt conuerſandum· Quarto qualitet ipſis
cōmunicanda cōſilia ⁊ apperiēda ſunt ſecreta
Quinto ⁊ ultimo oportet cognoſcere quali/
ter ſunt beneficiandi ⁊ quomodo ſunt eis gra
tie impendende·¶ Primum autem horum ali
quo modo eſt exhibitas manifeſtuꝫ·naꝫ ſi mi
niſter conſtituendus in aliquo officio uel in
aliquo magiſtratu debet eſſe fidelis ne defrau
det·prudens ne defraudetur·quanto plus cō/
ſtat de eius fidelitate ⁊ prudentia tanto ſunt
ei maiora officia cōmittenda·nullus auteꝫ ad
plenum poteſt experiri de beniuolentia ⁊ fide
litate alterius niſi per diuturnitatē temporis
ut uult phūs·viii·ethi·vnde ut ibi dicitur in
prouerbio eſt dr̄e·ꝙ non eſt ſcire ad inuicē an
te multos modios ſalis conſumere·Sic etiam
⁊ de prudentia alicuius plene non conſtat ni/
ſi per diuturnum tempuſ viderim⁹ ipſum pru
denter egiſſe·hoc ergo modo ſunt miniſtris
officia cōmittēda quia primo p̄ponendi ſunt
in paruis magiſtratibus ut de eorum fidelita
te ⁊ prudentia experimentum habeatur· ꝙ ſi
contingat eos bene ſe habere in illis poterūt

eis vlteriora cōmitti·¶ Eſt tamen diligenter
conſiderandum ꝙ quia mores nuper ditatoꝝ
⁊ de nouo aſcendentium ad altum ſtatum· ut
dicitur reth·ſo·ut plurimum ſunt peioreſ mo
ribus aliorum·ut ſi prepoſiti officiorum ex vi
li genere ſunt aſſumpti dato ꝙ ī aliquib⁹ par
uis magiſtratibus videantur prudēter ⁊ fide/
liter ſe geſſiſſe non ſtatim aſſumendi ſunt ad
officia nimis alta ſed gradatim ⁊ per diutur/
na tempora eſt habenda de ipſis experientia
prius q̄ꝫ ad aliud altuꝫ aſcendāt· ¶ Uiſo quo
modo miniſtris ſunt officia cōmittēda reſtat
uidere quomodo ſunt in cōmiſſis officiis ſoli
citandi per ſe enim ipſos habere curam ⁊ ſolli
citudinem de miniſtris non decet magnoſ do
minos nec reges ⁊ principes nam ut dicit̃ pri
mo polli· ⁊ hoc non habet aliquem magnum·
vnde ibi concluditur ꝙ quibus oportet eſt po
teſtas ut hoc utent procurator accipit hunc
honorem·ipſi uero ciuiliter viuunt aut philo
ſophantur·reges ergo ⁊ principes quos decet
eſſe magnanimos decet operari pauca ⁊ mag
na ut decet ipſos ſollicitari circa ea que direc/
te ſpectant ad bonum cōmune ⁊ ad regnuꝫ re/
gni·que auteꝫ ſunt illa in tertio libro patebit
ſollicitari non circa quoſcūq̄ꝫ miniſtros ⁊ vel
le ſe de quibuſcunq̄ꝫ nunciis intromittere nul
latenus decet ipſos·¶ Hoc uiſo reſtat oſten/
dere tertium uidelicet qualiter cum ipſis ſit
conuerſandum·quod aliquomō tradidit phi/
loſophus·iiii·ethi·ubi uult ꝙ ad humiles de/
cet magnanimos ſe habere moderate ſꝫ ad eos
qui ſunt in dignitatibus decet magnanimos
oſtendere ſe magnos reges ergo ⁊ principes·
quos decet eſſe magnanimos ad proprioſ mi
niſtros qui reſpectu eorum ſunt inferiores ⁊
humiles debent ſe oſtendere moderatos quia
erga eos uelle ſe habere in nimia excellētia ut
plane tradit philoſophus non virtuoſum ſed
honeroſum·Quid ſit autem tenere in talibus
medium ⁊ eſſe moderatū ſumi poteſt ex his·
que dicuntur quinto polli·ubi dicitur ꝙ perſo
na principis non debet apparete ſeuera· Sed
reuerenda non ergo decet principem tam fa/
miliarem ſe exhibere miniſtris ut habeatur in
contēptu ⁊ ut non appareat pſona reuerenda·

nec debet ſe ſic excellentē oſtendere ut omnīo
appareat auſterus ⁊ honeroſus· In omnibus
enim ut traditur in ethi· mediū laudatur ⁊ ex
trema uituperantur· ¶ Eſt tamen aduertendū
ꝙ aliqua familiaritas eſſet laudabilis in ciue
uel milite que non eſſet leudabilis in rege oī/
no enim decet reges ⁊ principes minus ſe ex/
hibere q̄ꝫ ceteros ⁊ oſtendere ſe eſſe perſonas
magis graues ⁊ reuerendas q̄ꝫ alios non ad
oſtentationeꝫ· Sꝫ ne regia dignitas cōtēpnat̄
¶ Oſtenſo qualiter miniſtris ſunt officia cō
mittenda ⁊ quo modo ſunt erga eos ſollicitā/
di ⁊ qualiter eſt cum ipſis conuerſandum· reli
quum eſt oſtendere qualiter ſunt eis cōmuni
canda cōſilia ⁊ quomodo ſunt eis beneficia ex
hibenda· Dicebatur enim ſupra diuerſas eſſe
maneries ſeruientium quia quidam ſunt ſer/
ui naturaliter quidam ex lege· quidā uero ſer
uiunt principaliter pro mercede· quoſdā vero
ad ſeruiendum principaliter mouet amor ⁊ di
lectio principis magis q̄ꝫ merces aliqua quaꝫ
inde habituri eēnt· cōſeruis ergo naturaliter
non ſunt cōmunicanda ſecreta neqꝫ conſilia.
quia ut ſupra dicebatur nunquā eſt quis na/
turaliter ſeruus niſi ſit inſcius ⁊ ab uſu ratio/
nis deficiat· De his autem loquens phūs cir/
ca finem primi polli· ait ꝙ femina quidem ha/
bet conſilium inualidum· puer autem habet ſꝫ
imperfectum· ſeruuſ uero omnino habet nihil
conſiliatiuum· ſic etiam nec ſeruis ex lege cōi/
ter ſunt cōmunicanda conſilia· quia tales ut
plurimum magis ſeruiūt ex timore q̄ꝫ ex amo
re· nec etiam mercennariis ſunt cōmunicāda
ſecreta quia tales non perſonam principiſ ſed
mercedem principaliter amant· Sed his qui
ex amore miniſtrant ſi/ per diuturnitatē tem/
poris conſtet ipſos eſſe beniuolos· fideles et
prudentes poterunt eis aperire ſecreta magiſ
⁊ minus prout de eorum fidelitate ⁊ prudētia
perſone principis plus cōſtabit· Qualiter au
tem pro laboribus ſunt beneficia exhibenda
miniſtris quod ultimo dicebatur eſſe tractan
dum de leui poteſt patere· nam reges ⁊ princi
pes in quorum poteſtate eſt multa tribuere
mercedes miniſtroꝝ tribuere ñ dēnt· Sꝫ dēnt
ipſis maiora ⁊ minora beneficia tribuere· pro
ut apparebit ipſos minus uł ampli⁹ meruiſſe.

Q̄ꝛ in menſis regum ⁊ principuꝫ et vni
uerſaliter nobilium tam recumbētes q̄ꝫ
etiam miniſtrantes non decet in eloqui
is habundare.

Caplm· xx·

Icto quales debent eſſe miniſtri re/
gum ⁊ principum ⁊ qualiter reges ⁊
principes debeant ſe habere de ipſis
reſtat ut dicamus qualiter in menſiſ principū
circa eloquia habere ſe debeant tam ipſi regeſ
⁊ principes ⁊ omnes recumbentes cum eis q̄ꝫ
etiam miniſtrantes· ¶ Poſſumus autem du/
plici via oſtendere ꝙ non decet in menſis re/
gum ⁊ principum ⁊ vniuerſaliter omniuꝫ no
bilium ⁊ etiam omnium ciuium habundare e/
loquiis· Prima uia ſumit̄ ex eo ꝙ hoc repug/
nat ordini naturali· Secunda ex eo ꝙ contra/
dicit bonitati morum· ¶ Prima uia ſic patet·
nam ut dicitur primo poli· tunc ſm naturam
vnumquodqꝫ perficitur quando vnum orga/
num ordinatur ad vnum opus· Immo quia in
operibus nature non debet eſſe confuſio cum
opera eius ſint ab ipſo deo ⁊ intelligentiis or/
dinata dato ꝙ natura faciat idem organuꝫ ad
duo opera ne ſit in operibus cōfuſio ⁊ ne vnū
impediat aliud contra naturalem ordinem eſt
cum per illud organum intendimuſ circa vnū
illorum operum ſi per illud tempus non ceſſe
mus ab illo· q̄re cū ſcdm philoſophum in ter/
tio de anima lingua congruat ī duo opera na
ture ut in guſtum ⁊ locutionem contra natu/
ralem ordinem eſt· cum hmōi organum exer/
cemus ad illud opus quod eſt guſtare ꝙ fit in
menſa tempore cōmeſtionis· ſi tunc temporis
non ceſſemus ab opere alio quod eſt loqui· re/
pugnat ergo hoc ordini naturali· ¶ Secundo
repugnat bonitati morum· nam ſi recumben/
tes in menſa erga multiloquium inſiſtant· q̄a
vinum videtur eloquia multiplicare ⁊ homieſ
habundantes vino quaſi calefacti ⁊ audaces
libenter in verba ꝓrupunt· Uidebuntur ma/
gis eſſe ebrii q̄ꝫ ſobrii· reges ergo ⁊ principes
quos decet maxime temperatoſ eſſe ⁊ obſuare
ordinem naturaleꝫ omnino in ſuis menſis or
dinare debent ut recumbentes in multiloquia
non prorumpant· decet etiam hoc vniuerſali/
ter nobiles ⁊ omnes ciues quia congruum eſt
etiaꝫ ⁊ ipſos participare virtutes ⁊ bonos mo
res· Sed ſi recumbentes ne tollatur naturalis
ordo ⁊ ne intemperati appareant decet in mē
ſis vitare ſermonum multitudineꝫ· decet etiā
hoc ipſos miniſtrantes ne negligatur ⁊ impe
diatur ordo ⁊ diſpoſitio miniſtrandi· Immo
ſi ad menſas regum ⁊ principum aliqua utilia
legerentur ut ſimul cum fauces recumbentiū
cibum ſumunt earum aures doctrinaꝫ per/
ciperent eſſet omnino decens ⁊ congruum· or
dinare igitur deberēt reges ⁊ principes ut lau
dabiles conſuetudines regni ſi tales ſunt in
ſcripto redacte· uel etiam laudabilia geſta pre
deceſſorum ſuorum ⁊ maxime eorum qui ſan/
cte ⁊ religioſe ſe habuerunt ad diuina ⁊ qui iu
ſte ⁊ debite regnum rexerunt legerētur ad mē
ſam uel legeretur ad menſam liber de regimīe
principum· ut etiam ipſi principantes inſtrue
rentur qualiter principari deberent ⁊ alii do/
cerentur quomodo eſt principibuſ obediendū
hec ergo uł alia utilia tradita ſm uulgare yde
oma ut omnes per ea edoceri poſſent in men/
ſis regum ⁊ principum legenda eſſent· his er
go ſic pertractatis circa regimen domus licet
quedam alia particularia tractari poſſent ta/
men quia non omnia particularia ſub narra/
tione cadunt proponimus ea ſilentio pertran
ſire· Imponentes finem huic ſecundo libro in
quo de regimine domeſtico ſecūdum modulū
noſtre ſcientie artem tradidimus innitī cuius
auxilio a quo omnis bonitas ⁊ ſufficientia ha
bet eſſe.

Explicit ſecundus liber de regimine principū
in quo tractatur de regimine domus.

Incipit prima pars tercii libri de regimine
principum in qua tractatur propter quod
bonum inuenta fuit cōitas domuſ ciuitatiſ
et regni.

Q̄ꝛ cōmunitas ciuitatis eſt aliquo mō
principaliſſima et eſt alicuius boni gra
tia conſtituta· Caplm· i·

Uoniam omneꝫ ciuitatem
contingit eſſe cōitateꝫ quā
dam cum omnis cōitas ſit
gratia alicuius boni opor/
tet ciuitatē ipſam conſtitu/
tam eſſe ꝓpter aliquod bo/
nuꝫ· Probat autē phūs pri/
mo polli· duplici via ciuitatē
conſtitutam eſſe gratia alicui⁹ boni· Prima
via ſumitur ex parte hominū conſtituentium
ciuitatem· Secda ex parte ciuitatis conſtitute·
¶ Prima via ſic patet quia ut dicitur· i· ethi·
omnis actus ⁊ electio bonū quoddam appete
re videtur· ⁊ primo poll· ſcribitur ꝙ gratia ei⁹
quod videtur bonū omnia operant̄ omnes· ſi
ergo omnes homines ordinant ſua opera ī id
quod uidetur bonū cum ciuitas ſit op⁹ huma
num ex parte hominum conſtituentiū ciuita/
tem oportet ipſam conſtitutam eſſe gratia ei⁹
quod uidetur bonū· nec ſic eſt intelligendum
ciuitatem conſtitutā eſſe gratia eius quod ui/
detur bonum ꝙ non ſit conſtituta gratia ei⁹
quod exiſtit bonum· Nam cum opera noſtra
ordinamus ad aliquod bonum aliqñ ad bonū
illud habemus impetū a natura· aliquando q̄
ſi ex corruptione nature· bonū autem illud ad
quod omnes homines habent impetū ex natu
ra ſic uidetur bonum quod tamē exiſtit bonū
huius autem eſt conſtitutio ciuitatis· nam ut
dicitur primo polli· natura quidē impetus in
omnibus ineſt ad talē cōmunitatem qualis ē
cōmunitas ciuitatis· igitur per reſpectum ad
homines ciuitatem conſtituentes eo ꝙ habēt
naturalem impetum ad conſtitutionē eius ci/
uitas non ſolū conſtituta eſt gratia eius ꝙ bo
num uidetur ſed etiā ꝙ bonum exiſtit· ¶ Se/
cunda uia ad inueſtigandum hoc idem ſumit̄
ex parte ciuitatis conſtitute per comparatiōꝫ
ad ciuitates alias· naꝫ licet omnis cōmunitas
naturalis ordinetur ad bonū· maxime tamen
ordinatur ad ipſum cōmunitas principaliſſi
ma· huius auteꝫ eſt cōitas ciuitatis q̄ reſpectu

cõitatis domus ⁊ vici principaliſſima exiſtit·
quare ſi cõmunitas domeſtica ordinatᷣ ad bo/
num ⁊ etiam ad multa bona· ut ſupra in ſcðo
libro diffuſius ꝓbabatur cõitas vici que ē pri/
cipalior cõmunitate domeſtica· multomagis
ordinatur ad bonum· ⁊ ad huc cõmunitas ci/
uitatis que eſt principaliſſima cõmunitas re/
ſpectu vici ⁊ domus maxime ordinatur ad bo
num· hoc eſt ergo quod dicitur primo politi·
ꝙ ſi cõmunitatem õnez gratia alicuiꝰ boni di/
cimus conſtitutam· maxime autem principa/
liſſimã omnium ⁊ eam que ē omniuz maxime
principalis ⁊ omnes alias circumplectens po/
tiſſime gratia boni conſtitutam eſſe cõtingit·
hec autem eſt cõmunitas pollitica que cõmu/
ni nomine vocatur ciuitas· Aduertendum ta/
men cõmunitatem ciuitatis eſſe principaliſ/
ſimam nõ ſimpliciter ⁊ per omnē modum ſed
reſpectu cõmunitatis domus ⁊ uici· Eſt autez
alia cõmunitas principalior ea cuiuſmodi eſt
cõmunitas regni de qua ſuo loco dicetur oſtē
demus enim cõmunitatem regni utilem eſſe ĩ
uita humana ⁊ eſſe principaliorē cõmunitate
ciuitatis· Uidetur enim ſuo modo cõmunitas
regni ſe habere ad cõitatez ciuitatis ſicut hec
cõmunitas ſe habet ad domum ⁊ uicum· nam
ciuitas enim complectitur domũ ⁊ uicuz ⁊ eſt
principalior cõmunitatibus illis ⁊ magis ſuf
ficiens in uita ꝙ̃ cõmunitates predicte· ſic cõ
munitas regni circumplectitᷣ cõmunitatem
ciuitatis· ⁊ eſt multo perfectior ⁊ magis ſuffi/
ciens in uita ꝙ̃ cõitas illa·

Quot ⁊ que bona homines conſequuntᷣ de conſtitutione cõmunitatis pollitice que ciuitas nuncupatur· Caplm· ii·

On ſufficit dicere ciuitatem conſti/
tutam eſſe gratia alicuius boni ut
in precedenti capitulo probabatᷣ niſi
oſtendatur que ⁊ quot ſunt illa bona q̃ ex con
ſtitutione ciuitatis homines conſequuntur·
Huiuſmodi autem bona quantum ad preſens
ſpectat tria eſſe contingit ordinatur enĩ ciui/
tas ad uiuere· ad ſufficienter uiuere ⁊ ad uir/
tuoſe uiuere· Uiuere enim ſcðm phũm uiuen
tibꝰ eſt eſſe· ſicut ergo aliud eſt eſſe· aliud ſuf/
ficienter eſſe· aliud virtuoſe eſſe· nam eſſe la/
tiſſimũ eſt ut dicitᷣ in li· de cauſis eſt enĩ prĩa
rerũ creaturarũ ⁊ omĩa aliquo mõ eſſe partici
pant· non tamen omnia participant ſufficien/
ter eſſe· ſed ſolum illa dicuntur habere ſuffici/
ens eſſe ſm naturam ſuam que ſcðm ſuaz ſpe/
ciem habent eſſe completum· Si enĩ alicui rei
deficiat aliqua perfectio competens ſue ſpēi·
licet poſſit habere illa res eſſe aliquod ut im
perfectum eſſe· tamen ſufficiens eſſe habere nõ
dicitur· latius eſt ergo eſſe ꝙ̃ ſufficienter eſſe
ſic etiam latius eſt ſufficienter eſſe ꝙ̃ virtuo/
ſe eſſe· nam virtute que eſt habitus electiuꝰ et
moralis de qua hic loqui intendimus partici/
pare non poſſunt niſi rationalia ⁊ habentia in
tellectum· Irrationalia ergo ⁊ etiam inanima
ta ſcðm naturam ſuam poſſunt habere eē ſuf/
ficiens· Si habeant perfectiones competētes
proprie ſpeciei· eſſe tamen uirtuoſum habere
non poſſunt quia nequeunt participare virtu
te· Illo ergo modo quo diſtinguimus eſſe· ſuf
ficienter eſſe ⁊ virtuoſe eſſe· diſtinguere poſſu
mus viuere· ⁊ virtuoſe viuere· Qualitercunqȝ
homo habeat eſſe viuit· non tamen dicitur ſuf
ficienter viuere ⁊ habere vitam ſufficientem·
niſi habeat ea que congrue ſufficiunt ad ſup/
plendam indigentiã corporalem· Aliud eſt er
go viuere aliud ſufficienter viuere· ſic etiam ē
aliud viuere ſufficiēter ⁊ viuere virtuoſe· mul
ti enim habent ſufficientiam ad vitam q pro/
pter corruptionē appetitꝰ uirtuoſe viuere ne/
gligunt· Multorũ igitur ⁊ maximorum bono
rum cauſa eſt conſtitutio ciuitatis quia ꝑ eaz
homines conſequuntur omĩa tria predicta bo
na· nam ipſum viuere conſequitur homĩes ex
cõmunitate pollitica· quia ſine ea vita hoĩs
eſſe non poteſt· Loquimur enim hic de viuere
hominis ut homo eſt· Oſtendendo ergo uiue
re pollitiicum ſcðm aliquas leges ⁊ ſcðm aliqͣſ
laudabiles ordinationes· recuſans ſic viuere
non uult viuere ut homo ſed ut ſupra patuit ⁊
infra patebit· talis uel eſt homine peior ul' ho
mine melior· homo enim eſt naturaliter polli/
ticum animal ⁊ ciuile ut infra patebit· ipſum
ergo viuere loquendo de viuere ut homo con/
ſequitur hoĩes ex cõitate pollitica ſiue ex cõſti
tutione ciuitatis· ¶ Secundo ex tali cõſtituti
one hoĩes nõ ſolum conſequitᷣ viuere ſed etiã
ſufficienter viuere· nã in vna domo uel ĩ vno
vico non reperiuntᷣ omnia que ad uitã ſuffici
unt ideo fuit ciuitas conſtituta habens plu/
res vicos in quoꝝ vno exercetur ars fabrilis·
In alio textoria In alio aliud ſm quod variiſ
indigemus ad ſupplendam indigentiam vite·
nunquã enim ē ciuitaſ pfecta niſi habitatoreſ
eius ibi inuenire poſſint oĩa ſufficiētia ad vi/
tam· conſeqmur ergo ex ciuitate nõ ſolũ viue
re ut homo ſz viuere ſufficiēter· eo ꝙ ſi ꝑfecta
exiſtit eſt contētiua omniũ eorũ que ad vitaz
ſufficiũt· bene ergo dictũ eſt quod ſcribitᷣ pͥmo
polli· ꝙ cõitas que eſt ciuitas cõſtans ex plu/
ribus vicis eſt cõitas perfecta qa iam ut cõſe/
quens eſt dicere hmõi cõmunitas eſt habens
terminũ omnis ꝑ ſe ſufficiētie vite· ¶ Tercio
ex conſtitutione ciuitatis conſeqmur virtuo/
ſe viuere· nã inceptio legis latoris ⁊ cõſtituē/
tis ciuitatē nõ ſolũ debet eſſe ut ciues ĩ ciuita
te hēant ſufficientiã ad vitã· ſed ut viuant be
ne ſm leges ⁊ virtuoſe· Ideo dicitᷣ primo pol·
ꝙ facta quidē igitᷣ ē ciuitas viuēdi gratia exi/
ſtens aũt gratia bene viuēdi· forte primũ mo/
tiuũ hominũ conſtituentiũ ciuitatē fuit ipſuz
viuere ⁊ habere ſufficientiã in vita· Uidentes
autem ꝙ ſolitarie nõ poterant ſibi in vita ſuf/
ficere conſtituere ciuitatē ut unus alterius de
fectum ſupplens haberet ſufficientiã in uita·
conſtituta autem iam ciuitate ⁊ hoĩes perſpi/
catius intuentes ⁊ videntes ꝙ nõ ſatis eſt ha
bere ſufficientiã in uita niſi viuãt bene ⁊ vir/
tuoſe· cum ſine lege ⁊ iuſticia cõſtituta ciuitas
ſtare nõ poſſet ordinauerunt cõmunitatē pol
liticam que facta erat ad viuere ⁊ ad haben/
dum ſufficientiam in uita ⁊ ad bene viuere ut
ad viuere ſcðm legem ⁊ virtuoſe· Si ergo tot
bona conſequimur ex conſtitutione ciuitatis
bene dictum eſt quod ſcribitur primo polliti·
Uidelicet ꝙ qui primus ciuitatez inſtituit exi
ſtit cauſa maximorum bonoꝝ·

Qꝫ homo naturalr eſt animal ciuile nõ ob/ ſtante ꝙ contingit aliquos non ciuiliter vi uere· Capitulum· iii·

Ubitant nõnulli an ciuitas ſit aliqd
ſcðm naturam ⁊ an homo ſit natu/
raliter animal pollitticũ ⁊ ciuile· nam
ea que ſunt ſcðz naturam videntᷣ eſſe ſemper
⁊ ubiqȝ ut ignis ſi aſſit calefactibile ſemꝑ cale
facit ⁊ ubicunqȝ eſt habet exercere calefactiõis
actum quare ſi ciuitas qd naturale eſſet ⁊ hõ
naturaliter eſſet animal ciuile nullus reperi/
retur hõ non ciuilis· Uidemus aũt multos ſo
cietatē pollitticam retinētes eligere ſolitariam
vitã ⁊ campeſtrē· ſz hee ⁊ alie dubitationes ſi/
miles videntᷣ pcedere qa ignoratᷣ quõ natura
le eſt homĩ eſſe animal ciuile nõ enĩ hoc ē ſic
homĩ naturale ſicut ē naturale igni calefacere
⁊ lapidi deorſum tēdere· qꝛ talia ſic eis natura
liter cõpetunt ꝙ ad cõtrariũ aſſuefieri nõ pñt
⁊ cõpetunt eis ſꝑ ⁊ ubiqȝ· nũqȝ enĩ totieſ pcſſz
lapiſ ſurſuz ꝓici ut aſueſceret ſurſũ ire· ſemꝑ
ergo lapis quãtũ eſt de ſe deorſum tendit· ⁊ ſꝑ
ignis calefacit hõ ergo nõ ſic naturalr eſt aĩal
ciuile· ſꝫ dicitᷣ ei hoc naturalr cõuenire· qa hꝫ
quendã impetũ ⁊ quãdã aptitudinē naturalez
ut ciuiliter viuat· que autē ſic naturalia ex ca/
ſu uel ex aliquo impedimēto ſiue ex aliqua cã
impediri pñt ut licet naturale ſit hoĩ eſſe dex/
trũ multi tñ ex aliquo ĩpedimẽto uel ex aliqua
cauſa reperiuntur ahdextri ſic licet naturale
ſit homini viuere ciuiliter· reperiũtᷣ tñ multi
campeſtre viuētes· tangit autē phũs · i· polli·
tria quare cõtingit aliquos renuere ciuilē ui
tam· primũ eſt fortuna ſcðm nimia prauitas·
⁊ tertiũ nimia bonitas· ¶ Contingit enĩ prĩo
aliquos eē nõ ciuiles ex fortuna· ut quia nimi
um paupes exiſtētes nõ pñt ciuiliter uiuere ſꝫ
coguntur ciuitatē exire ⁊ agros excolere·
Sed ꝙ homo redditᷣ nõ ciuilis ē nimia praui/
tas· aliqui enĩ ſic habent appetitũ corruptum
⁊ uolũtatē ꝑuerſaz ꝙ nequeũt uiuere ĩ ſocieta/
te ⁊ ſm legē· Ideo ciuitatē aliqñ exeunt uel ſi
nõ exeant aliquãdo expelluntᷣ hii autē ſũt illi
quos ut recitat phũs· i· polli· maledicebat ho/
merus dicens· maledictus inſocialis· inlegaliſ
ſceleratus affectator belli· Ueluti ſicut ſine iu
go exiſtens· ſicuti uolatilia celi exiſtentia·

¶ Tercio aliqui nõ ciuiliter uiuunt ꝓpter ni
miam bonitatẽ uita enim ciuilis ⁊ coniugalis
eſt uita bona ſed eſt uita ut homo· aliqui autẽ
ſunt tante perfectionis quibus nõ ſufficit ui/
uere ut homo ſed renuentes coniugiũ ⁊ ciuili
tatem eligunt perfectiorẽ uitam nam licet qui
nubit ⁊ qui ciuiliter uiuit bene faciat tamẽ q
non nubit ⁊ qui non ciuiliter uiuit ut liberiuſ
contemplationi uacet· meliꝰ facit· eſt ergo hõ
naturaliter animal ciuile· non obſtante ꝙ cõ/
tingit aliquos nõn ciuiliter uiuere· nam qui/
cunqꝫ non ciuiliter uiuit niſi ex paupertate uel
ex hoc accidat uel eſt beſtia ⁊ ſceleratus ⁊ ſine
iugo non ualens legem ⁊ ſocietatem ſupporta
re uel eſt quaſi deus· ı· diuinus eligens altio/
rem uitam ꝓpter quod ſcribitur primo polli·
ꝙ non potens aliis cõmunicare nulla eſt parſ
ciuitatis ſed uel eſt beſtia uel deus·

Quibus rationibus probari poteſt ciuita/
tem eſſe quid naturale ⁊ ꝙ homo naturalr
eſt animal ciuile ⁊ pollitticum· Ca· iiii·

[D]Emouebantur in precedenti capitlo
obiectiones contrarie p quas proba
ri uidebatur ciuitatem nõ eſſe aliqd
ſm naturam ⁊ hominem nõ eſſe naturaliter
animal ciuile· cum ergo non ſatis ſit remoue/
re omnes obiectiones contrarias ueritatem
aliquam impugnãtes niſi adducantur ratio/
nes ꝓprie per quas illa ueritas confirmetur·
Intendimus in hoc capitulo adducere ratio/
nes oſtendentes ciuitatem eſſe quid naturale
⁊ hominem eſſe naturaliter animal ciuile·
Poſſumus autem duplici uia oſtendere cõmu
nitatem polliticam ſiue ciuitatem eſſe aliquid
ſm naturam· ¶ Prima uia ſumit̃ ex eo ꝙ hoc
cõmunitas complectitur domum ⁊ uicum· ſe/
cunda ex eo ꝙ eſt illarum finis ⁊ complemen/
tum probatur enim ſupra ꝙ uiuere erat homĩ
ſm naturam ut natura nõ deficiat in neceſſa/
riis oportet quid naturale eſſe quicquid ſꝫ ſe·
ſed deſeruit ad ſufficientiam uite· cõmunitas
ergo domeſtica ⁊ etiam uici naturalia ſunt qa
deſeruiunt ad ſufficientiã uite humane quar
cum cõitas ciuilis has cõitates comprehẽdat
⁊ perfectius deſeruiat ad ſufficientiam uite ꝙꝫ
cõitates ille oꝫ eam eſſe ſm naturã· ¶ Scda
uia ad inueſtigandũ hoc idẽ ſumitur ex eo ꝙ
ciuitas eſt illaꝝ cõitatum finis ⁊ cõplementũ
nam ut arguit phũs primo pol· ꝙ eſt finis ge
nerationis naturaliũ eſt quid naturale· ⁊ ẽ na
tura ipſoꝝ generatoꝝ· ut quod eſt finiſ homĩs
generationis ẽ qd naturale ⁊ natura eiꝰ· nam
finis gñationis reꝝ ẽ forma q̃ p antonomaſiã
ẽ qd naturale ⁊ ẽ ipſa naturã· Uidemꝰ aũt ꝙ
cõitas domus ẽ qd naturale nõ ſolũ qa deſer/
uit ad ſufficientiã uite ſꝫ etiã qa cõitates ille
q̃ pficiũt domũ ſũt qd naturale cõſtat enĩ do/
mus ex cõitate uiri ⁊ uxoris dñi ⁊ ſerui patriſ
⁊ filii quaꝝ quelibet ẽ ſm naturã ſic etiã cõi/
tas vici ẽ qd naturale nõ ſolũ qa deſeruit ad
ſufficientiã vite ſꝫ etiã qa gñatio eiꝰ hꝫ eẽ na/
turale fit enĩ vicus naturaliter ex creſcẽtia fi/
lioꝝ collectaneoꝝ ⁊ nepotũ ut uult phũs prio
poli· ꝓpter qd tale cremẽtũ eſt naturale vicus
ipſe qd naturale erit· ciuitas ergo q̃ finis gña
tionis domꝰ ⁊ vici tanquã ad finẽ erit aliud ſm
naturã eo ꝙ ſit finis gñationis naturaliũ· ge
neratio enĩ domꝰ ⁊ vici tãquã ad finẽ ⁊ cõple
mẽtũ ordinatur ad ciuitatẽ· ¶ Uiſo ciuitatem
eẽ aliqd ſm naturã reliquũ ẽ oñdere hominez
eẽ naturalr aĩal pollitticũ ⁊ ciuile ꝙ etiã dupli
ci via inueſtigare poſſumꝰ· Prima via ſumit̃
ex pte ſermonis· ſa ex pte ĩpetus naturał· pba
tur enĩ ĩ pricipio ſcdi libri ex pte ſmõis hoĩez
eſſe naturalr aĩal ſociale eo ꝙ p ſermonẽ acqri
mus inſtructionẽ ⁊ diſciplinã· hoc aũt ex pte ſ
monis oñdere poſſumus hominez eẽ naturalr
animal pollitticum ⁊ ciuile ex eo ꝙ uox huma/
na que dicitur ſermo eſt aliter ſignificatiã ꝙꝫ
vox brutorum· Unde philoſophus ait primo
polliti· ꝙ in aliis animalibus ab homine uſqꝫ
ad hoc eorum natura peruenit ut uox ſit eis
ſignum delectabilis ⁊ triſtabilis ut habeat ſen
ſum delectabilem ⁊ triſtabilem hoc enim ſibi
inuicẽ per uocem ſignificant· canis enim eo ꝙ
latrat aliter latrat cum delectatur ⁊ cum triſta
tur poteſt alteri cani per ſuum latratum ſigni
ficare triſtitiã uel delectationẽ quam habet ſꝫ
hominibus ultra hoc datus eſt ſermo p quez
diſtincte ſignificatur quid conferens quid no
ciuuꝫ ⁊ quid iuſtum ⁊ quid iniuſtum Si ergo
cõmunitas domeſtica ordinatur ad proſequẽ
dum conferens ⁊ ad fugiendũ nociuum cõmu
nitas vero ciuitatis ultra hoc ordinatur ad ꝓ
ſequendum iuſtum ⁊ ad fugiendũ iniuſtum·
oportet cõmunitatem domeſticam ciuilem eẽ
quid naturale· naꝫ ſi natura dedit homini ſer
monem naturalis eſt illa cõmunitas que ordi
natur ad illa· que ſunt apta nata exprimi per
ſermonem iuſtum ⁊ iniuſtum· non proprie ha
bet eſſe in communitate domeſtica· ſed in cõ/
munitate ciuili· In ciuitate enim ubi ciues ha
bent poſſeſſiones ꝓprias ⁊ diſtinctas conſur
gunt lites ⁊ litigia quid iuſtum ⁊ quid nõ iu/
ſtum quod non proprie fit in domo ubi totuꝫ
ad patremfamilias pertinere videtur· Differt
ergo ciuitas a domo quia in ea non ſolum q̃ri
tur quid conferens ⁊ quid nociuum ſed etiam
quid iuſtum ⁊ quid iniuſtum utraqꝫ tamen cõ
munitas erit naturalis tam domeſtica ꝙꝫ ciui
lis eo ꝙ per ſermonem nobis datum a natura
repreſentatur conferens ⁊ nociuum ⁊ iuſtum
et iniuſtum· ¶ Secunda uia ad inueſtigandũ
hoc idem ſumitur ex parte impetus naturalis
nam omnia animalia habent naturalem im/
petum ad conſeruandum ea que ſunt eis a na
tura tributa· quare ſi natura dedit homini vi
uere dedit ei naturalem impetum ad faciendũ
ea per que poſſit ſibi in uita ſufficere· hoc au/
tem maxime contingit ſm philoſophum p cõ/
munitatem ciuilem eo ꝙ ciuitas debeat eẽ cõ/
tentiua omnium que ad uitam ſufficiunt· In
erit ergo hominibus impetuſ naturalis ad vi
uendum pollitice ⁊ ad conſtituendum ciuita/
tem· Sed cum id ad quod habemus impetum
naturalem ſit ſm naturam· oportet ciuitatem
eſſe quid naturale· uel eẽ aliquid ſm naturã·

[Q]d preter cõmunitatem ciuitatis utile
fuit in vita humana eſſe cõmunitatez
regni Caplm· v·

[P]Oſſumus autez triplici via oſtende/
re ꝙ preter cõmunitatẽ ciuitatis vti
le eſt humane vite ſtatuere cõitatez
regni· Prima via ſumitur ex parte ſufficientie
vite· Secunda ex parte adeptionis virtutis· ⁊
tercia ex parte defenſionis ⁊ remotioniſ impe
dimentorum hoſtium· ¶ Prima via ſic patet
nam cum ait phũs primo polli· ꝙ cõmunitas
perfecta que eſt ciuitas conſtans ex pluribus
vicis eſt habens terminum omnis per ſe ſuffi
cientie vite· non ſic intelligendum eſt ꝙ ſemꝑ
oporteat ciuitatem ex propriis poſſeſſionibuſ
habere omnia que requiruntur ad vitam· ſed
ſufficit ciuitatem ſic eſſe ſitam ꝙ per mercati
ones ⁊ ponderis portatiuã ⁊ per humanaꝫ in
duſtriam faciliter habere poſſit ſufficiẽtia vi/
te ſic ergo vicus ĩ quo exercet̃ ars fabrilis ĩdi
get vico alio in quo exercetur ars textoria eo
ꝙ homĩes ad ſufficientiam vite indigeant tã
operibus fabrorum ꝙꝫ textorum· ſic quia con
tingit ciuitates aliquas habundare ĩ vino· et
deficere in frumento in quo contingit ciuita/
tes alias habundare· oportet ciuitatem vnam
indigere auxilio alterius quare ſicut utile eſt
vite humane in eadem ciuitate congregari di
uerſos vicos ut facilius habeantur que requi
runtur ad vitam· ſic vtile eſt ciuitates plures
congregari ſub vno principatu aut ſub vno
regno ut facilius ⁊ melius ſibi inuicem ſubue
niant quantum ad ea quibus indigemꝰ in ui/
ta nam ſicut diuerſa membra corporis nõ eun
dem actũ habent· ⁊ vnum indiget alteriꝰ ope·
ꝓpter quod utile eſt ipſis membris congrega
ri in vno corpore ut ſibi inuicem ſubueniant·
Sic quia non omnes ciuitates habundant in
eiſdem vtile eſt eis congregari ſub vno regno
ut melius poſſint ſibi inuicem ſubuenire· in
his que requiruntur ad ſufficientiam vite·
¶ Secunda via ad inueſtigandum hoc idem
ſumitur ex parte adoptionis virtutis· Inten/
tio enim legis latoris ut ſupra tangebatur ñ
ſolum eſſe debet ut ciues habeant que requi/
runtur ad ſupplendam indigentiaꝫ corporalẽ
Sed etiam viuant ſecundum legez et virtuo/
ſe· Immo tanto principalius debet intẽdere
hoc quam illud quãto anima ẽ potior corpore

⁊ quanto operationes virtuoſe excellunt exte/
riora bona oportet ergo rectores ciuitatis ha
bere ciuilem potentiam ut poſſint cogere et
punire nolentes virtuoſe viuere ⁊ turbantes
pacem ⁊ bonum ſtatum aliorum ciuium qua/
re cum peruerſi in ciuitate aliqua non audeāt
inſurgere contra principeꝫ ſi ſciant ipſū mag
nam habere ciuilem potentiam· et dominare
in ciuitatibus multis ſi conſtet de principe ꝙ
iuſte regat ⁊ ꝙ non conuertatur in tirannum
expedit ciuitatibus propter uirtuoſe viuere ⁊
propter corruptionem peruerſoruꝫ congrega
ri ſub uno regno· ꝙ ſi tamen princeps tiran/
nizare uellet quanto minorem haberet poten/
tiam tanto magis eſſet expediens ciuitati·
¶ Tercia uia ad inueſtigandum hoc idem ſu
mitur ex parte defenſionis ⁊ remotioniſ impe
dimentorum hoſtium· Uidemus enim ꝙ cum
aliqua ciuitas impugnatur confederat ſe ciui
tati alii ut melius poſſit reſiſtere impugnatio
nem hoſtium· cum ergo regnum ſit quaſi que
dam confederatio plurium ciuitatuꝫ eo ꝙ vni
antur ſub vno rege cuius eſt quamlibet partē
regni defendere ⁊ ordinare ciuilem potentiaꝫ
aliarum ciuitatum ad defenſionem cuiuſlibꝫ
ciuitatis regni ſi contingat eam ab extraneis
impugnari propter faciliorem defenſionem et
tuitionem utile fuit ex pluribus cōmunitati/
bus polliticis conſtituere cōitatē unā regni·

Q[?] diuerſi ſunt modi generationis ciuita
tis ⁊ regni· ⁊ ꝙ oportet hunc terciū libruꝫ
in quo determinatur de hmōi regimīe di
uidere in plures partes· Caplm· vi.

Generationis ciuitatis ⁊ regni duos
modos poſſumus aſſignare quoruꝫ
quilibet eſt aliquo modo naturaliſ al
tēr tamen eſt naturalior altero· Primus ē ille
de quo ſupra in ſecundo libro fecimus menti/
onem ubi diximus ꝙ propter excreſcentiā fili
orum collectaneorum ⁊ nepotum domus pōt
in vicum vicus in ciuitatem ⁊ ciuitas in reg/
num excreſcere· ¶ Alius modus eſt ex concor
dia conſtituentium ciuitatem uel regnum· nā
ut recitat philoſophus ſo polli· antiquit9 ho/
mines morabant̄ diſperſi veluđ tempore Ari
ſtotelis contingebat circa quaſdā gentes que
vocabantur archades· ubi quilibet per ſe mo/
rabatur· homines ſic diſperſi morantes aliqñ
concordabant in vnum conſtituentes ſibi ci/
uitatem aliquā in qua ſimul morantes habe/
re poſſent ſufficientius que requirūtur ad in
digentiam uite· hoc ergo modo poſſet fieri cō
ſtitutio regni· ut ſi multe ciuitates ⁊ caſtra ſi
mul confederarentur ⁊ cōcordarēt ut ſub vno
rege exiſterēt timētes īimicoꝝ potētiā Uterqꝫ
autem horum modorū eſt naturalis ſed pri/
mus· n· naturalior ſcdo· Prima eſt cōſtitutio
ciuitatis et regni eſt dupliciter naturalis· Pri
mo enim naturaliſ eſt quia conſtituitur ex ge
neratione que eſt opus nature· ¶ Secūdo na
turalis exiſtit quia homines naturalem hēnt
impetum ad conſtituendam ciuitatē ⁊ regnū
Si enim per generationem ex creſcentibus fi/
liis ⁊ nepotibus in eadem domo ⁊ non valen/
tibus ſimul habitare faciāt ſibi plures domoſ
⁊ conſtituant ſibi uicum ⁊ ulterius excreſcen/
tibus ⁊ non ualentibus habitare in uno vico
faciant ſibi uicos plures ⁊ conſtituant ciuita/
tem· Ante autem ipſis excreſcentibus ⁊ nō va
lentibus habitare in vna ciuitate fabricēt ſibi
ciuitates plures ⁊ conſtituant regnum talis
conſtitutio regni ⁊ ciuitatis eſt maxime natu
ralis non ſolum quia homines habent natu/
ralem impetum ad talem conſtitutionē· Sed
etiam quia hmōi conſtitutio procedit ex gña
tione filiorū que eſt opus nature· ¶ Secund9
autē modus cōſtitutionis regni ⁊ ciuitatis ut
cū ex concordia hominū talis cōſtitutio habꝫ
eſſe licet nō ſit adeo naturalis ut prima attñ
naturalis eſt qa hoīes ꝑpter viuere hñt natu
ralem impetū ut cōcordēt ciuitatē cōſtituere ī
qua reperiunt̄ ſufficiētia ad vitā· ſic etiā hēnt
naturalē impetū ut cōſtituāt principatū ⁊ re/
gnum quia ꝑ talē cōſtitutionē poſſunt magis
pacifice viuere ⁊ magis reſiſtere hoſtibus vo/
lentibus impugnare ipſos· eſt enim huius im
petus naturalis· naꝫ ſicut hoīes naturalē hñt
īpetū ut viuāt ⁊ ut ſufficiāt ſibi in uita ꝙ fit ꝑ
ciuilem ſocietatem· ſic naturaleꝫ hēnt impetū
ut pacifice viuant ⁊ ut naturaliter reſiſtant
hoſtibus quod fit per ſocietatē principatuſ ⁊
regni videmus enim ciuitates non exiſtentes
ſub uno rege plures generales diſcordias ha
bere ad inuicem· ¶ Enumeratis auteꝫ duob9
modis generationis ciuitatis ⁊ regni quoruꝫ
quilibet dici poteſt naturalis· poſſumus adde
re modum tertium qui quaſi eſt ſimpliciter vi
olentus· cum enim homines diſperſi morabā
tur poterat quis inſurgere per tyrannidem et
per uiolentiā ⁊ dominari eis ⁊ ut facilius eis
dominaretur poterat eos uiolenter congrega
re in unum ⁊ conſtituere inde ciuitatē· ſic etiā
⁊ regnum per uiolentiam ⁊ per tyrannidem ⁊
per ciuilē potentiā opprimat ciuitates alias ⁊
faciat ſe regem cōſtitui ſuper illas· ¶ Uiſo di/
uerſos eſſe modos generationis ciuitatis ⁊ re
gni reſtat uidere in quot partes oportet hunc
tertium librū diuidere· in quo de hmōi regimi
ne tractaturi ſumus· patet enim ex dictis na/
turalem generationem ciuitatis ⁊ regni ordi/
nari ad bene uiuere ⁊ ad pacifice uiuere ⁊ ad
reſiſtendum uolentibus turbare paceꝫ ⁊ īpug
nare ciues· Oſtendendū eſt ergo qualiter poſ
ſit bene regi ciuitas ſiue regnum tempore pa/
cis ⁊ qualiter impugnandum ſit hoſteſ tempo
re belli· Uerumqꝫ ut patet ꝑ phūm· ii· metha·
⁊ circa finem elencorum nullus ſibi ſufficit in
inueniendo artem aliquaꝫ· ſed oportet ad hoc
iuuari per auxilium precedentium tradentiuꝫ
notitiam aliquam de arte illa· ideo oportet ꝓ
pter ſufficientiam artis regiminis ciuitatis ⁊
regni recitare quid ſenſerūt philoſophi de hui
uſmodi regimine ⁊ quō antiquitus regebant̄
ciuitates nam ex hoc aliqualiter manuduce/
mur ad ſciendum quid uitandum ⁊ quid imi/
tandum ſit in regimine regni ⁊ ciuitatis· totū
ergo hunc librum tertium diuidemus in tres
partes· nam primo narrabūtur opiniones phi
loſophorum circa regimen ciuile ⁊ reprobabū
tur ea in quibus uiſi ſunt non bene ſentire cir
ca hmōi regimen· recitabuntur ergo prima re
gimina inſtituta ab antiquis philoſophis· ut
per eorum noticiam manuducantur reges et
principes quomodo debeant regere ciuitates
⁊ regna· Secundo oſtendetur qualiter optima
pollicia ſiue optimum regnum ⁊ quibus cau/
telis uti debeant principantes· ⁊ quomodo tē
pore pacis propter viuere ſufficienter ⁊ virtu
oſe regenda ſit ciuitas ⁊ regnū· ¶ Tertio ma
nifeſtabitur quō eligendi ſunt pugnatores· ⁊
qualiter impugnandi ſunt hoſteſ ⁊ quomodo
ordinande ſunt acies bellorum ⁊ quibus cau/
telis uti debeant bellantes·

Q[?] ſocrates ⁊ plato dixerunt ciuitatem eſſe
⁊ quid ſenſerunt de ciuili regimīe ordinatā
Caplm· vii·

Ocrates autem quādiu ꝓbātus eſſꝫ
circa naturas rerum· Uidēs circa na
turalem ſcientiā magnā difficultatē
eſſe ut narrat phūs in metha· ſua conuertit ſe
ad moralia quem plato ſuus diſcipulus ī mul
tis ſecutus eſt· propter quod phūs platonem
ſm ſocratem appellauit· Determinando autē
ſocrates ⁊ plato de moralibus quinqꝫ tetigiſ/
ſe videntur circa ciuitatem ⁊ regnum ciuile·
¶ Primum eſt quia dixerunt ciuitatem debe
re eſſe maxime vnam quia forte ideo hoc opi/
nati ſunt quia ſemper multitudo ab vnitate
procedit· ⁊ ſemper vnitas uidetur eſſe potior
multitudine· unde prima cauſa deus ipſe qa
eſt ſumme unus arguitur eſſe ſumme bonus·
uidetur ergo ciuitas eſſe potiſſime bona ſi ſit
potiſſime una· igitur quanto plus ad unitatē
procedit tanto plus appropinquat ad termi/
num bonitatis· ¶ Secundum autem qō circa
ciuitateꝫ ſtatuerunt dicti philoſophi eſt quia
dixerunt ciuibus omnia eſſe cōmunia debere
ut ꝙ haberent omnes poſſeſſiones cōmunes
uxores' ut ꝙ quilibet accederet ad quamlibet·
⁊ per conſequēs haberent cōmunes filios· naꝫ
quia propter cōmunem uſum feminarum pa/
tres non certificarentur de propriis filiis· re/
putarent quemlibet puerorum eſſe filium pro
prium· uidebatur enim ſocrati ⁊ platoni totaꝫ
diſſenſſionem ciuium conſurgere ex proprie/
tate poſſeſſionum ⁊ ex eo ꝙ quilibet utitur di
cere hoc eſt meum· quare ut arguebat ſi poſſeſ
ſiones eſſent cōmunes ⁊ ciues nihil haberent
proprium ceſſarent eorū proprie lites et eoꝝ

ſurgia ⁊ eſſet ciuitas optime ordinata· Uole/
bant etiam uxores eſſe cõmunes quia ex hoc
conſurgeret maxima dilectio inter ciues· nam
uxoribus non exiſtentibus propriis ſed com/
munibus eſſent cõmunes filii ⁊ quia patrum
ad filios eſt maxima dilectio ĩ ciuitate illa eēt
maximus amor eo ꝙ antiquiores diligerent
omnes iuniores ut filios· ⁊ iuniores eos dili/
gerent ut patres· Poſuerunt etiaꝫ huiuſmodi
cõmunitatem uxorum ⁊ filioruꝫ ut eſſet maxi
ma vnitas ⁊ maxima coniunctio ĩ ciuitate nā
cum ſit maxima vnitas ⁊ maxima coniunctio
patrum ad filios antiquiores reputarēt ſe ha
bere maximam vnitatem cum iunioribus · et
econuerſo eo ꝙ crederent eos eſſe ſuos filios·
illi uero opinarentur eos eſſe ſuos patres·
¶ Tercium uero quod ſenſerunt dicti philo/
ſophi circa regimen ciuitatis eſt quia dixerūt
mulieres inſtruendas eſſe ad opera bellica et
debere bellare ſicut et viros· Inducebant̃ eñ
ad hoc ut philoſophuſ recitat ſecundo polliti·
ex his que videbant in beſtiis ⁊ in animalibuſ
aliis in quibus non ſolum bellant maſculi ſed
etiam femine· Immo in beſtiis ⁊ in auibus vi
uentibus ex rapina feroc ores eſſe videntur fe
mine ꝗ mares· nam ſi conſideramus aues ip/
ſas viuentes ex raptu maiores corpore ⁊ au/
datiores corde ⁊ preſtantiores viribuſ ſunt fe
mine ꝗ maſculi· ut ancipitres ⁊ auſtures ⁊ a/
quile ut dicitur ſunt omnes femine· quarum
maſculi ſunt uiliores eis· quare ſi in aliis ani
malibus hoc videmus ꝙ non ſolum bellāt ma
res ſed femine quia maxime videtur eſſe ſcōꝫ
ordinem naturalem in quo cõmunicamus cū
animalibus aliis· videtur ciuitas maxime na
turaliter ordinata ſi ad opera bellica ordinen
tur non ſolum viri ſed etiam mulieres·
¶ Quartum ꝙ dixerunt inſtituendum eſſe ĩ
ciuitate eſt quia ſemper volebant eos de prin
cipari ⁊ eſſe in magiſtratu· ut qui erant offici
ales ſemper eſſent officiales ⁊ qui prepoſiti ſē
per prepoſiti ⁊ ſic de magiſtratibus aliis aſſu
mebant etiam ad hoc exemplum de terra· Ui/
demus enim partes terre in quibus habūdat
vena auri ſemper quaſi habundare ibi talem
venam ⁊ in quibus habundat vena argenti ſi
militer ſe habere· ſi ergo natura ſic agit ꝙ ve/
nam auri non conuertit in venam argenti uel
in venam ferri nec econuerſo· quia maxime be
ne operamur ſi imitamur actiones nature· et
maxime bene regitur ciuitas ſi imitetur ordi/
nem naturalē· Uena auri ut principātes mai
ori principatu uel exiſtentibus in maioribus
principatibus ⁊ vena argenti ut exiſtentes in
minoribus non debent conuerti in venā ferri
ut ꝙ fiant ſubditi ⁊ deponantur a magiſtrati/
bus ſuis· ¶ Quintum autem ꝙ dicti philoſo
phi ſenſerunt ſtatuendum circa ciuitatem eſt
quia dixerunt ciuitatem quālibet diuidendā
eſſe in quinqꝫ partes· videlicet in agricolas·
artifices bellatores conſiliarios ⁊ principem·
Dixerunt enim agricolas neceſſarios eſſe ad
conſtitutionem ciuitatis propterea que requi
runtur ad victum· Artifices uero neceſſarii e
rant propter veſtimenta ⁊ domos ⁊ alia que
requiruntur ad vitam· Bellatores quidem ne
ceſſarii exiſtebant propter defenſionem ciui/
tatis ⁊ reprimendos hoſtes· dicebant auteꝫ ci
uitatem ſi bene ordinata erat ad minus debe/
ret habere mille bellatores· ⁊ ad plus quinqꝫ
milia· Principes vero ⁊ conſiliarii neceſſarii
erant in ciuitate ad dirigendum ciues ut vir/
tuoſe viuerent· ⁊ ut debite obſeruarent leges
tangebant autem dicti philoſophi quedā alia
circa regimen ciuitatis de quibus ſi locus oc/
curiat merito fieri poterit·

Q̄ ñ oporꝫ ciuitatē maximā vnitatē ⁊ con formitatem habere ut ſocrates ⁊ plato ſta/ tuerunt· Caplm· viii

Primam vnitatē ⁊ equalitatem non
oportet querere in omnibus rebus·
nā ſi oīa eēnt equalia iā ñ eſſent oīa
ad hoc eñ ꝙ ſint oīa que requirūtur ad vni/
uerſum ⁊ ad hoc ꝙ vniuerſum ſcōm ſuum ſta
tum ſit maxime perfectum oportet ibi dare di
uerſa ſm ſpēm· nā qa tota bonitas vniuerſi ñ
poteſt reſeruari in una ſpecie· oꝫ ibi dare ſpeci
es diuerſas ut in pluribus ſpeciebus entium
reſeruetur maior perfectio ꝗ in una tantū· ſic
etiam in ciuitate ad hoc ꝙ habeat eſſe perfec/
tum oportet dare diuerſitatē aliqꝫ nec oportet
ibi eſſe omnimodā conformitatē ⁊ equalitatē
ut ſocrates ⁊ plato credebant · ¶ Tangit aūt
phūs ſo poli· quaſi ſex rōnes probantes ꝙ nō
oportet ciuitatē eſſe maxime unitā ⁊ maxime
conformē· ¶ Prima ſumitur quantuꝫ ad eſſe
ipſius ciuitatis· Secunda per compationē ad
exercitium· tercia per compationē ad partes·
quarta p compationem ad principantes ⁊ ſub
iectos· quinta p compationē ad finē· ſexta per
cōparationē ad ea que uidemus in aliis totis
¶ Prima uia ſic patet nam maior eſt vnitas
vnius ſingularis hominis ꝗ totius domuſ ⁊
domus ꝗ uici ⁊ uici ꝗ ciuitatis ⁊ ciuitatiſ ꝗ
regni· Conſtat enim domus ex pluribus per/
ſonis· Uicus enim ex pluribus domibus· ciui
tas ex pluribus uicis· ⁊ regnū ex pluribus ciui
tatibus· Si ergo tantū uniretur domus ꝙ oēſ
habitantes in ipſa fieret una perſona iam nō
remaneret domus ſed fieret homo unus ali/
quis ſingularis· ſic ſi tantum uniretur uicus
ꝙ fieret una domus iam non remaneret uic⁹
Eodem autem modo ſi tantum vniretur ciui/
tas ꝙ fieret vnus vicus uel vna dom⁹ non ul
terius remaneret ciuitas· requirit enim ciui/
taſ aliquā diuerſitatē ultra ꝗ ſi deſcendatur
perit eſſe eius· Dicere ergo in ciuitate uel in
regno eſſe debere omnē vnitatē eſt dicere ciui
tatem nō eſſe ciuitatem ⁊ regnum nō eſſe reg
num· ¶ Secunda uia ad inueſtigandū hoc iō
ſumitur per compationem ad exercitum uł ad
pugnationē· nam ut dicitur ſo poli· alterum ē
compugnatio ⁊ ciuitas· nam hoc quidē ſ· com
pugnatio utilis eſt ſm quantitatem ꝗuis ſit
idem ſpecie· Eſt enim cōpugnatio auxilii grā
ſicut enim plures homines magis trahūt na/
uem quantum illi plures ſint eiuſdem ritus ⁊
ſint ſimiles ⁊ conformes· ſic plures homines
magis bellant· ciuitas autem nō ſic ſed conſti
tuta eſt ad ſufficientiā uite· quia ergo diuerſ
indigemus ad uitaꝫ oportet in ciuitate diuer
ſitatem eſſe· ¶ Tercia uia declarans ⁊ mani/
feſtans uias predictas ſumitur per compario
nem ad partes nam ſicut qa idem corpus di/
uerſis indiget operibus ut ambulatōne tactu
viſione ⁊ auditu· Ideo oportet ibi dare diuer
ſa membra exercentia diuerſos actus· ſic quia
ad indigentiā uite indigemus domibus ueſti
mentis ⁊ uictualibus ⁊ aliis hmōi· oportet in
ciuitate dare diuerſitatem aliquaꝫ ut in ea re/
periat̃ ſufficientia ad uitaꝫ· ſicut ergo ſi ñ eēt
diuerſitas in mēbris corpis ut ſi omnia eſſent
oculi corpus impfectū eſſet· qa licet uideret ñ
poſſet audire nec ambulare ſic ſi eſſet maxima
conformitas in ciuitate ut ꝙ omēs eſſent tex/
tores uel coriarii· ciuitas impfecta eſſet qa ad
ſufficientiā uite nō ſolū indigem⁹ calciamētiſ
ſed etiā indigemus uictualibus ⁊ domibus et
aliis que reqrūtur ad uitā· ¶ Quarta uia ſu/
mitur p compationē ad principātes ⁊ ſubiec/
tos· nam cū ciuitas ſit ordo ciuiū ad aliquem
principantē uel dominantē ut cuꝫ in ciuitate
oporteat dare aliquos magiſtrat⁹ ⁊ aliquaſ p
poſituras ꝙ nō eſſet niſi ibi aliq eſſent domi/
nantes ⁊ aliqui ſubiecti· Quare cū hoc diuer/
ſitatē requirat oportet in ciuitate dare diuer/
ſitatē aliquā· ¶ Quinta uia ſumitur p compa
tionem ad finē· nā finis ciuitatis eſt bene vi/
uere ⁊ habere ſufficientiā in uita· nā ciuitas ē
cōitas habens terminū omīs p ſe ſufficientie
uite· ſed ut dictū eſt ad ſufficientiā uite reqrū
tur diuerſa· Ideo oportet ciuitatē hr̄e aliquaꝫ
diuerſitatem· in ſe diuerſos hr̄e vicos ut expe/
pediens ad uitā ꝙ nō reperitur in uno vico re
periatur in alio· ¶ Sexta uia ſumitur p cōpa/
tionē ad alia tota· ut nunꝗ melodia q̄ eſt mul
titudo uocū ē bene ꝓportionata ſi ſint oēs vo
ces eq̄les· ſꝫ ad rectā ꝯſonantiā oꝫ ibi dare di/
uerſitatē tonoꝝ ſic pictura nunꝗ ē bene ordi
nata niſi ibi ſit diuerſitas coloꝝ· ſic ⁊ ciuitas
nunꝗ bene ordinata erit niſi ſit ibi diuerſitaſ
officioꝝ· Decet ergo hoc reges ⁊ prīcipes cog
noſcere qa nunquā qs bene nouit regere ciui
tatē niſi ſciuerit qualiter conſtituit̃ ⁊ niſi cog
noſcat ꝙ oportet in ea diuerſitatē eſſe·

Q̄ non expedit ciuitati omnia ſic eſſe cōia ut ſocrates ordinauit ⁊ ꝙ reges ⁊ prīcipes hoc decet cognoſcere· Caplm· ix·

Ermo in principiis debet eſſe long⁹ ⁊ ꝙ paruus error in principio maximus eſt in fine· diu ergo ſunt principia ptractanda ⁊ longis ſermonibus ſunt excutienda ne circa ipſa contingat error· quare cum in regimine ciuitatis primo ſit pollicia ordinanda· diu inueſtigandũ eſt qualiter ciuitatem oportet eſſe unam ⁊ quam diuerſitatez habere debet· ⁊ quomodo ciues decet ſe habere ad inuicẽ quibus cõmunicare debent utruʒ omnia deberent eſſe cõia ⁊ quid debeant hr̃e propriuʒ· hec enim ſunt quaſi principia ⁊ q̃ſi quedam preambula ad ſequentia· Volum⁹ autem in hoc capitulo oſtendere ꝙ nõ expedit ciuitati habere omnia cõmunia ut ſocrates ordinauit· nec ſequerentur illa bona que opinabatur ſocrates ſi ſic ordinaretur ciuitas credebat enĩ ſi eſſent cõmunes poſſeſſiones uxoreſ ⁊ filii ceſſarent litigia quia crederẽt ciues oẽs pueros eſſe filios ſuos ⁊ ſic eſſet in ciuitate maximus amor· ¶ Poſſumus autem triplici uia oſtendere ꝙ hoc non expedit ciuitati prĩo quia non ceſſarent litigia· ſcḋo quia ciues nõ reputarent omnes pueros ꝓprios filios· tertio quia inter eos non eſſet magnus amor·

¶ Prima uia ſic patet nam quãtumcunqꝫ poſſeſſiones eſſent cõmunes uſus tamen ptinentium ad uictum eẽt ꝓprius· nam ſicut fieri nõ poteſt quod ex omnibus ciuibus fiat unũ corpus realiter ita eſſe non poteſt ꝙ ille idẽ cib⁹ qui nutrit corpus unius ciuis nutriat corpuſ alterius· exiſtentibus ergo poſſeſſionib⁹ cõibus oporteret cuilibet diſtribui que requiruntur ad ſuplendã indigentiam corporalẽ ⁊ qa homo nimis decipitur in proprio cõmodo ſẽper uidetur ei ſe plus debere recipere q̃ꝫ accipiat· Immo quia impoſſibile eſt omnes ciues equaliter eſſe prudentes ⁊ bonos ⁊ eſſe equaliter utiles ciuitati ſtatim inſurgeret rixa inter ciues quia quilibet crederet plus eẽ acceptum ut dum unus ciuis iudicaret ſe meliorẽ alio ul' licet ſecundũ dignitatẽ ſuam ei fieri retributionem· Hanc autẽ equalitatẽ nõ de facili eſſet poſſibile reſeruari inter ciues abſqꝫ diſcenſiõe ⁊ lite quia quilibet deceptus in iudicando de ſeipſo appretiatur ſe plus ualere q̃ꝫ ualeat· cõmunitas ergo poſſeſſionũ q̃ꝫ ordinabat ſocrates ad uitandum lites potius eſſet cauſa litigij q̃ꝫ pacis· nam ut ſupra in ſecundo libro tetigimus hec eſt uita perfectoruʒ nõ habere ꝓprium· perfecti autem ſunt pauci· Lex ergo ĩponenda omnibus ciuibus ⁊ toti populo debꝫ eſſe talis ſm quã homineſ cõmuniter poſſint uiuere· unde ⁊ phũs ait in poli· ciues non eſſe applicandos legibus· Sed leges ciuibus tales enim debent eſſe leges ⁊ talis debet eſſe ordinatio ciuitatis que competat omni populo ⁊ cõmuni uite· cui⁹ modi nõ fuit ordinatio ſocratis quia inter gentes cõiter uiuenteſ abſqꝫ multis litigiis obſeruari non poſſet· Dato tñ cõmunitatẽ poſſeſſionũ poſſe obſeruare abſqꝫ litigiis· cõitatem tamẽ feminaꝝ ꝓpter quam uolebat ſocrates filios eſſe cõmunes non eſt poſſibile obſeruari abſqꝫ litigiis· ¶ Secunda uia ſic patet· nam ſi omnia ſic eſſent cõmunia non oporteret ciues omnes pueros reputare filios ꝓprios· ymmo quia pueroꝝ aliqui eẽnt ſimiles aliquib⁹ ciuibus ⁊ aliqui aliis quilibꝫ ciuis appropriaret ſibi in filium quẽ uideret ſibi eſſe ſimilẽ· Unde ⁊ phũs narrat ſecundo politi· ꝙ apud quaſdã gentes ut in ſupiori libro uxores ſunt cõmunes· filios tamẽ ciues diuidunt ſm ſimilitudinẽ· quilibet enĩ appropriabat ſibi in filios quos uidebat ei eſſe ſimiles· nam ⁊ in aliis animalibus hoc contingit quia multe femelle reddunt filios ſiles fratribus· quẽadmoduʒ ĩ terra fallarie quedã eque erãt ut phũs recitat ſemper reddebant filium ſileʒ patri ꝓpter quod uocata eſt iuſta nõ ergo ſuppoſita cõmunitate uxorum eſſet bonum illud quod oppinabatur ſocrates uidelicet ut ciues omnes pueros crederent eſſe proprios filios·

¶ Tercia uia ſic patet nam ſuppoſita cõitate uxorum non eſſet tantus amor in ciuitate ut opinabatur ſocrates· nam modica coniunctio plus inducit de amore ſi ſit certa ⁊ nota quaʒ multa ſi ſit ignota ⁊ dubia· licet eniʒ maior ſit coniunctio patris ad filiuʒ q̃ꝫ patrui ad nepotem plus tamen patruus diligeret nepotem ſi firmiter crederet ipſum eſſe talẽ q̃ꝫ pater filiũ ſi rationabiliter dubitaret ſe eum genuiſſe· nã plus eſt modo de dilectione ĩ ciuitate ut phũs innuit· ii· polli· quia vnus diligit aliũ tanquã filium· alius tanquã fratreʒ· alius tanquã nepotem alius tanquã fratruelẽ· appellat auteʒ phũs fratueles qui ſunt ex duobus fratribus nati· alius vero diligit ipſum tanquã contribuelem· i· tanquã natum ex eadeʒ tribu ul' ſm aliquã aliam conſanguineitatẽ q̃ꝫ fuerit· quã ponebat ſocrates· modica enĩ cõſanguineitas ſi ſit nota ⁊ certa maiorẽ dilectioneʒ cauſat q̃ꝫ filiatio ſi ſit dubia ⁊ ignota· cõmũitas ergo illa quã ponebat ſocrates nõ eſt expediens ciuitati· Decet autem hoc reges ⁊ principes diligenter aduertere ut ſciant ſic ciuitatem ordĩare ut expedit cõitati ciuium·

Que mala conſequunẗ ſi in ciuitate vxoreſ ⁊ filii ponantur eſſe cõmunes· Caplm· x·

Hũs ſcḋo pol· probat multa mala ſequi in ciuitate· ſi uxores ⁊ filii ponãtur eſſe cõmunes quãtũ enim ad preſens ſpectat enumerare poſſum⁹· v· mala que phũs tangit ibidem ſequẽtia ex tali cõitate· Primũ eſt iniuria conſanguineoꝝ· Secundũ vilificatio nobilium· Terciũ iniuria filiorum Quartũ in temperantia venereoꝝ· Quintuʒ abuſio parentũ· ¶ Primũ ſic patet· naʒ oꝫ ĩ ciuitate conſurgere lites uulnerationes· ⁊ cõtumelias que tanto deteſtabiliores ſunt quãto cõmittuntur in pſonã magis coniunctã· expedit ergo ciuitati ꝓpter honeſtatem ⁊ bonitatẽ moꝝ parentes eſſe certos de ſuis filiis· ⁊ quoſlibet certificari de eoꝝ conſanguineis· ne propter ignorantiã filii in proprios parẽtes ⁊ cõſanguineos interſeipſos iniurias ⁊ contumelias inferant· quare cũ cõitas uxorum quã ſocrates ordinauit tollat certitudinẽ filiorum ⁊ notitiam conſanguineitatis nõ eſt cõmendãda quia ex hoc conſequitur aliquos de facili ꝓpter ignorantiã iniuriari conſanguineis ſuis ¶ Secundum malum ſic oſtendiẗ nam ſuppoſita cõitate uxorum ⁊ filiorum ſequereẗ vilificatio nobilium ⁊ exaltacio agricolarũ ⁊ perſonarum vilium· nam eſſe nõ poteſt uxores ⁊ filios cõmunes· niſi equalis cura geratur de filiis nobiliũ ⁊ cuſtodũ ciuitatis que geritur de filiis agricolarũ ⁊ perſonarũ viliuʒ· quare filii nobilium deprimenẗ ⁊ viliũ exaltabuntur· nõ ergo erit amicitia inter ciues· quia ſm phũm in ethi· ꝓportionale ⁊ equale amicitiã ſoluit· cum ergo boni ⁊ nobiles ſint ſupra uiles ⁊ ignobiles: tunc eſt amicitia inter eos quando q̲libet ſe habet ſm proportionẽ ſuam· ut quãdo ignobiles ſeruient nobilibus ⁊ nobiles eis retribuunt mercedem ſm proportionem ſeruitii· Velle ergo filios ciuiũ cõmunes eẽ ⁊ eq̃leʒ curam geri de filiis nobiliũ ⁊ ignobiliũ eſt vilificare nobiles ⁊ exaltare ignobiles ⁊ non ſaluare amicitiam inter eos· ¶ Terciũ malum ſic declaratur nam ſuppoſita predicta cõmunitate· ſequeretur incuria filiorum· nã ut dicit phũs viii· ethi· multis eſſe amicum ſm pfectã amicitiam nõ contingit nec cõtingit multaſ pſonaſ ſimul amare ualde· naʒ ualde amare dicit quãdam ſuperhabundãtiam· Suphabundantia q̲dem magis eſt apta nata eẽ ad vnũ q̃ꝫ ad multos vnde in eodem· viii· concludit philoſoph⁹ ꝙ multis placere ualde nõ eſt facile quare ſi q̲libet ciuis crederet quẽlibet puerorũ eſſe proprium filium· qa partiretur eius amor in tantam multitudinẽ modicũ diligeret vnũquẽqꝫ· ⁊ modicum curaret de vnoquoqꝫ· Immo quilibet ciuis niſi eſſet fatuus nullo modo ſuſpicari poſſet omẽs pueros eſſe ſuos filios· ſi ergo omnes diligerent tanq̃ꝫ filios hoc eſſet ratione duorum uel trium pueroꝝ quos crederent eſſe ꝓprios filios ⁊ quia illi nõ eſſent eis certitudinaliter noti opinabaẗ ſocrates ꝙ omẽs alios intime diligerent ꝓpter illos· Sed ut arguit phũs primo polli· ꝓpter duos uel tres ul' ꝓpter paucos pueros velle magnã multitudinem diligere puerorum tanquã proprios filios hoc eſt ponere parũ de melle ĩ multa aqua ſicut ergo parum mellis totum vnũ fluuiuʒ ñ poſſet facere dulcem· ſic amor duorũ uel triũ filiorũ innumerabilẽ multitudinẽ puerorum exiſtentium in ciuitate vna non poſſet reddere placibilem ⁊ dilectã· Sed nõ exiſtente dilectione ciuium ad pueros nõ habebitur eorũ cura debita· ſequiẗ ꝙ ſuppoſita cõmunitate quã ordinauerat ſocrateſ nõ habeatur debita cura nec diligentia debita erga filios· ¶ Quartuʒ

malū ſic oſtendi poteſt quia uirtus generatiua
ē ita corrupta ⁊ ſic eſt inſatiabilis cōcupiſcen
tie appetitus· ꝙ nō habēte uiro niſi vnā vxo/
rem· adhuc eſt valde difficile debite ⁊ tēpate ſe
habere erga illā ſicut ergo prouocata gula per
multitudinē ciborū difficile ē eſſe abſtinenteſ
ſic prouocatis venereis p multitudinē feminaꝝ
dificile ē ⁊ quaſi īpoſſibile ē eſſe tēperatū·
Quintū autē malū ſic manifeſtari poteſt· naꝫ
non hn̄tibus pentib⁹ cognitionē d̄ proprijs
filijs ⁊ filiabus deleui fieret abuſus pentū et
conſanguineoꝝ· ut ꝙ filij cognoſcerent mr̄es
⁊ patres filias· Socrates uolens hoc inconue/
niens vitare dixit ꝙ ſpectabat ad principē ciui
tatiſ hr̄e curā ⁊ diligētiā ne filij coirēt cuꝫ ma
tribus· ⁊ patres cum filiabus· Sed ait philo/
ſophus hoc nō ſufficit· quia ſi filij ⁊ filie cōes
erant· ⁊ non iudicabantur eis proprij parētes
dato ꝙ prohiberet̄ filio actus venereus circa
matrē· ⁊ patri circa filiā nō prohibebatur eis
amor libidinoſus ⁊ concupiſcentia ex quo nō
manifeſtabatur eis parentela illa· quare cum
in pſonis tā cōiunctis non ſolum deteſtabilis
ſit actualis commiſtio· ſed etiam abbominabi
lis ſit concupiſcētia ⁊ amor libidinoſus repre/
henſibilis erat opinio ſocratis de cōitate vxo
rum ⁊ filiorū· ¶ Decet ergo reges ⁊ pricipes
ſic ordinare ciuitatem· ut prohibita cōmunita
te feminarū ⁊ vxorū certificentur parentes de
proprijs filijs·

Quō expediat ciuitati poſſeſſiones eſſe
cōes proprias ⁊ ꝙ cōes· Capitulū· xi·

Sſe res cōes ut ait philoſoph⁹ · ij·
pol· tripliciter pōt intelligi· nam in
rebus deſeruientibus ad victum
eſt cōſiderare duo videlicet res fructiferas ut
agros vineas arbores· ⁊ fructuꝫ qui oritur ex
talibus rebus· ut vina frumenta poma· quare
ſi ſit cōmunitas ciuiū erga talia: vel erūt co/
munes res fructifere ⁊ diuident̄ fructus· uel
poſſeſſiones erant pprie ⁊ fructus redigent̄
in cōmune ꝙ antiquitus ut recitat phūs apd̄
quaſdam nationes fiebat· uel utrumqꝫ erit cō
mune tam res fructifere q̄ꝫ fruct⁹· ut ſocrates
ordinauit· volebat eniꝫ ut ſupius tangebatur
ꝙ ſimul eſſet pprium in ciuitate nec poſſeſſi/
ones nec fructus nec filij nec uxores ꝙ nulla
diſſenſio oriretur in ciuitate· Uidetur autem
hec ordinatio ſocratis ut phūs ait ſupficiete/
nus conſiderata ualde expediens ciuitati· cuꝫ
enim quis audit ciuitatem ſic ordinatam eſſe
ubi eſt tanta cōitas ciuiū reputat eam felicem
eſſe ⁊ exiſtimat ciues ſe maxīe diligere ⁊ abſqꝫ
litigio viuere inter quos tanta cōitaſ obſerua
tur· ſed ut dicitur ſcd̄o polli· in actibus parti/
cularibus oportet ad experiētiā recurrere· ex
perti enim ſumus ꝙ habētes aliqua cōmunia
plura litigia inter ſe habent q̄ꝫ ſi quilibet pro
pria poſſideret· ¶ Poſſumus autē triplici via
inueſtigare ꝙ ſi res ciuiū cōmunes eſſent plu
ra litigia in ciuitate conſurgerent q̄ꝫ ſi gaude
rent poſſeſſionibus pprijs· Prima via ſumi/
tur ex parte poſſeſſionum cōium· Secunda ex
parte cōicantium in rebuſ illis· Tercia ex par
te imparitatiſ ciuiū· ¶ Prima via ſic patet nā
cum aliquid eſt cōmune aliquibus cum vnus
ab uſu ⁊ fructu illius rei cōmunis ppter aliuꝫ
impeditur conſurgit lis ⁊ diſcordia inter eos·
Uidemus enī fratres vterinos ppter heredi/
tatem quā cōmunem hn̄t multa habere liti/
gia dum vnus hereditate illa non vtitur put
alteri expedire videtur· ſi ergo fratres vterini
qui pauci ſunt ⁊ firmiter credunt ſe eſſe tāta
conſanguinitate cōiunctos multa habent liti
gia quia hereditatem hn̄t cōmunem quanto
magis inter ipſos ciues· ſi omnia eis eēnt cōia
multa orirentur litigia· cum ipſi multi ſint et
diuerſarum voluntatū· nec ſit inter eos tanta
coniunctio conſanguinitatis· ſicut inter vteri
nos fratres· nam ⁊ ſi fieret ut ſocrateſ dicebat
ꝙ omnes ciues ppter cōitatem mulierū ⁊ uxo
rum crederent ſe eſſe conſanguinitate cōiunc/
tos attamē inter eos ſcd̄m rei veritatem non
eſſet tanta cōſanguinitas ſicut inter fratres
vterinos· Jmmo illa conſanguinitas que īter
illos exiſteret certa ⁊ nota eſſe nō poſſet ut in
p̄habitis pbabatur· ſi ergo certa conſangui
tas non tollit diſſenſionē paucoꝝ habentium
hereditatē cōmunem multomagis infra hmōi
diſſenſionē non poſſet tollere inter multoſ ut
inter omnes ciues· ¶ Secunda via ad inueſti
gandū hoc idem ſumit̄ ex parte comunicātiū
in hereditate cōmuni nam quāto aliqui plura
habent cōmunia tanto magis ad inuicem con
uerſantur· ſed cuꝫ eē non poſſit aliquos ualde
⁊ diu conuerſari ad inuicē niſi īter eos litigia
oriantur ex parte ipſoꝝ communicantiū ī he/
reditate cōmuni eo ꝙ oporteat eos ualde ad
inuicem conuerſari oſtenditur ut plurimū ho
mines habere lites ⁊ iurgia ppter quod phūs
ait· ij· pol· ꝙ ab ipſiſ famuliſ quib⁹ plurimū in
digemus ppter ancillares adminiſtrationes
maxime offendimur ⁊ indignamur erga illos
qa oportet nos habere ad illos multa colloqa
⁊ diu conuerſari cum illis· Quare ſi inter do/
minos ⁊ ſlos quos habent ita ſubiectos prop
ter diuturnā conuerſationē tot litigia oriunt̄
quāto magis orirentur inter ciues quoꝝ vn⁹
alteri ſubeſſe nō uellet ſi haberent hereditatē
cōmunē ⁊ ſi oporteret eos ualde ad inuicē con
uerſari· ¶ Tercia via ſumit̄ ex parte impari/
tatis ciuiū nam ſi omnibus ciuib⁹ eſſent here
ditates cōmunes qa ualde difficile eſſet ⁊ val
de ſumptuoſum tantā multitudinem extrane
orū querere qui poſſent tantā terram colere·
expediret ciuitati ſic diuidi ut aliqui ciuium
terram colerent aliqui vero inſiſterent circa
cuſtodiā ciuitatis que ⁊ ſocrates concedebat·
cum ergo cuſtodes ciuitatis nobiliores ſint a
gricolis tanquā meliores ⁊ nobiliores eſtima
rent ſe plus eſſe accepturos de fructibus poſ/
ſeſſionū q̄ꝫ illi· Jnſurgeret igitur diſſenſio in
ter eos qa agricole magis laborātes circa poſ
ſeſſiones minus de fructibus caperent· Con/
ſiderata ergo infirmitate hominū ⁊ diligenter
viſo· ꝙ cōmuniter ppl̄s a uia pfecta deuiāt ex
pedit ciuitati ne inter ciues oriantur diſſenſi
ones ⁊ iurgia non ſic eſſe poſſeſſiones cōmu/
nes ut ſocrates ſtatuebat· Uia autem phī ſi cō
ſideretur modus ⁊ ſtatus hominū eſt expediti
or ciuitati· ait enim poſſeſſiones ⁊ res ciuium
debere eſſe pprias ⁊ cōmunes· pprias quideꝫ
quantum ad dn̄ium cōmunes uero ppter vir
tutem liberalitatis· ¶ Diligenter igit̄ inſpec
ta humana cōditione prout cōmuniter ppl̄us
obſeruatiuus eſt legum ⁊ laudabilium ordina
tionum expedit cuilibet hr̄e res ⁊ poſſeſſioneſ
pprias quantū ad dn̄ium· nam qlibet dn̄ans
bonis pprijs adhibebit debitam diligentiam
circa illa· Expedit autē talia eſſe cōmunia ſm̄
liberalitatem· quia ciues inter ſe debent libe/
rales eſſe cōicando ſibi inuicem ppria bona·
Unde ⁊ apud lacedemones ut recitatur ſcd̄o
polli· tanta erat liberalitas ꝙ licet quilibet ha
beret ppria bona quantū ad dn̄ium tamen p
pter liberalitatem quātum ad vſum erant illiſ
ciuibus cōmunes ſerui· equi· canes· quilibet
enim ciuiū cū indigebat abſqꝫ alia requiſitiōe
utebatur alterius equis· canibus ⁊ ſeruis·

Qꝫ reges ⁊ principes nō debent diſponere
ciuitateꝫ ſic ꝙ mulieres ordinentur ad opa
bellica ut ſocrates ſtatuebat· Ca· xij·

T in precedentibus dicebatur ſocra
tes ſtatuit mulieres inſtruendas eē
ad opa bellica ⁊ debere bellare ſicut
⁊ viri aſſumens exemplū ex beſtijs ex quibus
tam mares q̄ꝫ femine bellant· Sed qa reges ⁊
principes ⁊ vīr illi quorū eſt ciuitatē diſpone/
re non debeant ordinare mulieres ad opa bel
lica ſed viros triplici via venari poſſumuſ ſm̄
tria que requiruntur ad bellū: homines enim
bellatores decet eſſe mente cautos ⁊ puidos
corde viriles ⁊ animoſos· corpe robuſtos ⁊ for
tes· cautela enī et puidentia eſt neceſſaria in
bellis· nam aliquādo ppter cautelas adhibi/
tas plus ſuperantur hoſtes ex ſagacitate q̄ꝫ ex
fortitudine· pauci enim bellatores ſi ſint ſaga
ces ⁊ induſtres ſupant multos non fortitudi/
ne ſed prudentia· mulieres ergo qa habēt con
ſilium inualidum ⁊ ab uſu rationis deficiunt
non ſunt ita induſtres ⁊ puide ſicut viri non
ſunt ordinande ad opa bellica· Nam in bellis
magna cautela eſt adhibenda etiaꝫ induſtria
qa ſm̄ uegeciū in de re militari ſi alia male ac
ta recuperari poſſunt caſus tn̄ belloꝝ irreme/
diabiles ſunt ex ipſa igitur induſtria que re/
qritur in bellantibus arguere poſſumus mu/
lieres inſtruendas non eſſe ad opa bellica·
¶ Secunda via ad inueſtigandum hoc idem
ſumitur ex virilitate ⁊ animoſitate q̄ reqritur

in bellantibus·naꝫ ut dicitur tercio ethi·finiſ ⁊ terminus omnium terribiliū eſt mors· opa ergo bellica que requirunt hominēꝫ impauidū ⁊ animoſum eo ꝙ bellantes opponant ſe periculis mortis mulieres autem cōmuniter ſunt pauide ⁊ inuiriles quod contingit eis tam ex fragilitate corporiſ q̄ꝫ ex frigiditate complexionis·nam ut dicebatur ſupra frigiditas uiam timori preparat·frigidi enim eſt conſtringere ⁊ retrahere·Animoſi vero ⁊ virilis eſt ad alia ſe extendere·calor enim reddit habentem animoſum ⁊ virilem·Frigiditas vero timiđ ⁊ puſillanimū·quare mulieres que ſunt pauide et puſillanimes ad opa bellica deſtinari nō dēnt In bellis eniꝫ melius eſt pauidos expellere q̄ꝫ eos in ſocietate habere·nā cum humanum ſit timere morteꝫ viriles etiā ⁊ animoſi trepidāt videntes timidos trepidare·ne igitur reddantur bellantes puſillanimes quos conſtat eſſe timidoſ oportet ab exercitu expelli·¶ Tercia via ſumitur ex parte fortitudinis corporalis nam cum bellantes oporteat diu ſuſtinere armorum pondera ⁊ dare magnos ictus expedit eos habere magnos humeros ⁊ renes ad ſuſtinenduꝫ armorum grauedinē ⁊ habere fortia brachia ad faciendū ꝑcuſſiones fortes· mulieres igitur eo ꝙ habent carnes molles ⁊ deficiunt a fortitudine corporali ad opa bellica ordinari non debent·Ratio autē que mouit ſocratē ad hoc ponendū ſumpta a ſimilitudine beſtiarū inſufficiens eſt·qa ſm phūm·ii·poll· beſtiis nihil obtinꝫ yconomice nec participāt ratione hominis·ergo ſm debitam yconomicam ⁊ ſcđm debitā diſpenſationē ordinare domum ⁊ ciuitatē quare in his in quibus beſtie preter rationem agunt eas ſequi nō debent

Qꝫ reges et prīcipes nō ſic dēnt diſponere ciuitatem ut ſemꝑ idem in eiſdem magiſtratibus preponantur· Ca·xiii·

Dicebat ſocrates ſemꝑ eoſdem debere eſſe principes in ciuitate loquebatur enim de principatu ꝓut ſumitur pro quolibet dominio uel ꝓ quolibet magiſtratu ſiue ꝓ qualibet prepoſitura·Poſſumus auteꝫ triplici via oſtendere ꝙ non ſit expediens ciuitati ſemper preponere eoſdē in eiſdem magiſtratib⁹·Prima via ſumit̄ ex parte regie maieſtatis uel cuiuſcunqꝫ alterius cui⁹ eſt taleſ dignitates tribuere·Secunda ex parte ipſorū prepoſitorum·⁊ tercia ex parte ciuium·¶ Prima via ſic patet·nam ut dicitur·v·eth·principat⁹ virum oſtendit·prius enim q̄ꝫ aſſumāt̄ hoīeſ ad aliquā dignitatem nō ſic manifeſtat̄ eoruꝫ bonitas ⁊ malicia·naꝫ qa perſona priuata nō ſic poteſt iuſtificare ut publica·⁊ habens poteſtatem·⁊ qa non tot oculi reſpiciunt ꝑſonam priuatā q̄ꝫ publicam non ſcitur qualis ſit vir donec eſt perſona priuata nō habens ꝑtātem ſicut cognoſcit̄ poſt q̄ꝫ ad aliquā prepoſituraꝫ uel ad aliquē magiſtratū aſſumitur· quare cū deceat regiā maieſtatem ⁊ vl̄r omnē ciueꝫ cui⁹ eſt magiſtratus ⁊ ꝑ̄poſituras tribuere cognoſcere quales ꝑ̄ficiant ꝑ̄poſitos ⁊ magiſtros Si principatuſ ⁊ magiſtrat⁹ ⁊ vl̄r quelibet prepoſitura virū oſtendit ⁊ manifeſtat expedit tribuentē ꝑ̄poſituras ⁊ magiſtratus ſuꝑ ciues ꝑ̄us experiri quales ſint quos ꝑ̄fecit in prepoſitos uel magiſtros ⁊ poſtea experimēto aſſumto debet eos in dictis officiis affirmare· ul̄ ad maiora aſſumere ꝓut ei videbitur melius expedire·¶ Secunda via ad inueſtigonduꝫ hoc idem ſumit̄ ex parte ipſoꝝ prepoſitorum nam multa mala ⁊ multas iniuſticias cōmitterent prepoſiti ciuitatum ſi ſcirent ſe eſſe perpetue tales a quibus cauerēt ſi cōſiderarēt ſe eſſe ab huiuſmodi officio remouendoſ·¶ Tercia via ſumitur ex parte ipſorum ciuiū quibus huiuſmodi prepoſiti preponuntur· Nam ſicut medici non eſt conſiliari de ſanitate·ſed eius eſt ītendere ſanitatem tanquā finem·Sic eius cuius eſt ciuitatem ordinare non eſt conſiliari đ pace ⁊ de concordia ciuium·nam ut dicit̄·iii· ethi·conſilium nō eſt de fine ſed de his q̄ ſunt ad finem·pacem ⁊ concordiam ciuium debet ītendere rector ciuitatis tanquā finem· Sic ergo diſponenda eſt ciuitas ut conſeruetur ī pace·⁊ ut ibi ſeductiones nō inſurgant· mutare autem aliquando magiſtratus ⁊ principatus ⁊ diſtribuere eos diuerſis perſonis ut innuit phūs·ii·pol·videt̄ facere ad quietū ⁊ pacificuꝫ ſtatum ciuium·nam ſi ſpretis aliis ſemꝑ iideꝫ in magiſtratibus ⁊ prepoſituris preficiantur Alii videntes ſe eſſe deſpectos ad ſeditionem conſurgunt·⁊ ciuitatem turbant· Hanc auteꝫ terciam rationem improbantem ordinationē ſocraticam tangit phūs·ii·polli·cum ait ꝙ ſocrates ſemper facit eoſdem principes quod ē ſeditionis cauſa apud nullam dignitatem poſſidentes·videntes enim nullam dignitatē ꝑoſſidere ſi contingat eos eſſe viriles ⁊ animoſoſ ſeditiones mouent·

Qꝫ non ſic ordinanda eſt ciuitas ſicut ſocrates ſtatuebat· Caplm·xiiii·

Uia credimus phōs determinantes de pollicüs ⁊ de ordine ciuium non ſine ratōne locutos fuiſſe·Ideo bene ſe habet eorum opiniones tractare·non oſtentationis cauſa·ſed quia hoc requirit preſens methodus quā intendimus tradere de regīe ciuitatis ⁊ regni·Uiſo enim quid circa hoc ſēſerunt phī ⁊ pertractatis eorum opinionibus clarius apparebit quid circa huiuſmodi regimen ſit cenſendum·quare cum patefactum ſit in precedentibus non expedire ciuitati poſſeſſiones·uxores ⁊ filios eſſe cōmunes ut ſocrates ſtatuebat· nec eſſe decens mulieres ordinari ad opera bellica· nec eſſe utile eoſdem ſemꝑ in eiſdem magiſtratibus prefici ut ſocrateſ ſtatuiſſe videbatur·Reſtat ergo exequi de iuſſione ⁊ ordine ciuitatis quā ſocrates ordinauit· Dicebat enim ſocrates ut ſupra tangebam ciuitatem·v·in ſe debere habere videlicet principem·conſiliarios·bellatores· artifices·⁊ agricolas·volebat enim bellantes eſſe partem ciuitatis diſtinctā ab aliis ciuibus·numerum autem bellantium ſtatuebat dicens in qualibet ciuitate debere eſſe ad plus·v·milia ad minus mille·Huiuſmodi autem ſtatutum quantū ad bellatores tripliciter īprobari poteſt ſcꝫ tria que de ipſis bellantibus ſocrates ſtatuebat Primo enim dicebat eos eē alios ⁊ diſtinctos ab aliis ciuibus· Secundo ſtatuebat magnaꝫ multitudinem bellatorum · Tercio ponebat eos in quodam determinato numero·¶ Prima via ſic patet nam ſemꝑ bonum cōmune preponendum eſt bono priuato·naturale eniꝫ ē partem ſe exponere periculo ꝓ toto· ut brachium ſtatim exponit ſe periculo ꝓ defenſione corporis preter ergo ordinem naturalē agit quilibꝫ ciuis ſi nō exponat ſe periculo ꝓ defenſiōe patrie·nō ergo ſic ſeperādi ſunt bellatorēs ab artificibus ⁊ ab aliis ciuibus ꝙ ciues alii pro defenſione patrie bellare nōn oporteat melius ē ergo dicere in ciuitate tot eſſe bellatores ⁊ defenſores patrie quot ſunt ibi ciues ualentes portare arma q̄ꝫ ſeperare bellatores ab aliiſ ciuibus·¶ Secunda via ſic patet·naꝫ conſtituere tantam multitudinē bellatorum in qualibꝫ ciuitate ut·v·milia·uel etiam mille eſſet ualde difficile ⁊ oneroſum ipſis ciuibus·oneroſū ·n· ⁊ difficile eſſet ciuibus vnius ciuitatis ſuſtentare mille viros in ſtipendiis cōmunibus quorum nullum eſſet aliud officiū niſi bellare cuꝫ adeſſet oportunitas·⁊ oneroſius ⁊ quaſi omnino importabile eſſet ſuſtentare ſic·x· milia· oporteret enim ciuitatē illam habere poſſeſſiones quaſi ad uotum ut poſſet ex communib⁹ ſumptibus tantā multitudinē paſcere· ꝓpter quod phūs·ii·polli·reprehendens ſocratem đ huiuſmodi ordine ciuitatis ait ꝙ oportet ciuitatem illā ſic inſtitutam eſſe in regione babilonica ubi forte ꝓpter magnitudinē deſertoꝝ eſt magnum ſpacium terrarum ex quo poſſet magna multitudo paſci· Difficile eſt enim ut phūs innuit preter ipſos ciues ⁊ preter mulieres ſ{ua}s ⁊ liberos paſcere tantam multitudinē bellatorum· ¶ Tercio delinquebat ſocrates ī ordinando ciuitatem in conſtituēdo determinatum numerum bellatorum· nam ſm phūm ii·polli·uolens ponere leges uel facere ordinationem aliquā in ciuitate ad tria debet reſpicere ſcꝫ ad homines ad regionē ⁊ ad loca vicina Si quis ergo vellet preter ciues ſtatuere aliquos bellatores niuentes ex communib⁹ fructibus ciuitatis ad tria deberet reſpicere videlꝫ ad ciues·nā ſi ciues ipſi eſſent puſillanimes ⁊ inutiles ad bellum indigeret maiori copia bellatorum ſic ſe habentiū·¶ Secundo inſpiciendum eſſet ad regionem nā quanto ciuitaſ illa maiori regione ⁊ maiori terrarum ſpacio poti

retur tanto ſuſtentare poſſet maiorem nume
rum bellantium. ¶ Tercio aſpiciendum eſſet
ad loca vicina. ut utrū ciuitas illa haberet cir
ca ſe vicinos amicos uel inimicos puſillani/
mes uel utiles. nam variatis conditionibus
vicinorum oportet aliter ⁊ aliter determinare
de conditionibus bellantium. quare cum ars
⁊ ſcientia non poſſit eſſe circa particularia ſig
nata. Uolens tradere artem de regimine ci/
uitatuꝫ non poteſt ſtatuere determinatuꝫ nu
merum bellatoruꝫ. ſed talia relinquenda ſunt
iudicio prudentis rectoris. conſiderantis con
ditionem ciuium moduꝫ regionis ⁊ circumſtā
tias vicinorum.

Quō poſitio ſocratis circa regim̄ ciuitatis trahi poſſit ad bonum intellectū. Ca. xv.

Arrabatur autem ſupra ꝙ ſocrates ⁊
diſcipulus eius plato dixerunt ciui/
tatem ſic eſſe regendā ⁊ gubernandā
ut ciuibus cōmunes eſſent uxores ⁊ filii ⁊ poſ
ſeſſiones. quod ſi intelligitur ut verba ſonant
ſtare non poteſt ut eſt ꝑhabita manifeſtuꝫ qa
modus fuit platonicorum methaphiſice loq:
quem modum loquendi forte ipſe ſocrates ha
bebat cum plato eius diſcipulus fuiſſet. Si vo
lumus non ut verba ſonāt intelligere dicta ſo
cratica: ſaluare poterimus poſitionē eius: oīa
enim eſſe ciuibus cōmunia ſcdm rei ueritateꝫ
nō poſſibile neqꝫ utile: tamen ſcdm amorem ⁊
dilectionē debet ibi ſaluari cōmūitaſ. ſicut. n.
quilibet ciuis debet diligere ciues alios ſicut
ſeipſum: ſic debent diligere uxores filios ⁊ poſ
ſeſſiones aliorum ſicut ⁊ ꝓprias: hoc ergo mo
do ciuibus omnia debent eſſe cōmunia ut qui
libet intendat bonum cōmune ⁊ bonum omni
um: ⁊ ſit ſollicitus cum adeſt facultas de rebuſ
aliorum ac ſi eſſent ſue. In uxoribus autem et
filiis debet reſeruari cōmunitas quantum ad
amorem: ſed in poſſeſſionibus nō ſolum debꝫ
reſeruari cōmunitas quantū ad amorem ut ꝙ
omnes ciues cōmuniter bonum diligant uniꝰ
cuiuſqꝫ ciuis: ſed etiam quantum ad cōmuni/
tatem ⁊ liberalitatem. quia quilibet ciuis debꝫ
aliis ciuibus ut dictat ratio bona ſua cōmuni
care. Saluauimus igitur dictum ſocraticū qn/
tum ad cōmunitatē ciuium: ſic etiam ſaluare
poſſumus dictum eius quantū ad vnitateꝫ ci/
uitatis: nam cuꝫ dixit ciuitatē debere eē maxi/
me vnam. forte non intellexit de vnitate habi
tationis ut ꝙ omnes ciues habitare deberent
in vna domo: ita ꝙ in ciuitate non eſſent plu/
res domus uel plures vici: nec de vnitate arti
ficum: ut ꝙ non eſſent ī ciuitate diuerſe artes
uel diuerſi artifices: nec de vnitate eoruꝫ que
requiruntur ad ſufficientiam vite: ut ꝙ non
eſſent in ciuitate plura ⁊ diuerſa prout requi/
rit indigentia vite. Sed forte vnitatem hniōi
ad amorē ⁊ dilectionem referre volebat: ut qō
tunc eſſet ciuitas optima: quādo ciues ſe amā
do ⁊ diligendo maxime vnirentur ſic ergo ex/
poſita mente ſocratis de cōmunitate rerum ⁊
de vnitate ciuium. Uerum eſt ꝙ ipſe opinaba
tur ꝙ in ciuitate eſſet maxima pax: ⁊ non ori/
rentur ibi litigia. nam ꝓprius amoris effectꝰ
eſſe videtur pax ⁊ concordia: quod uero ſocra
tes addebat de mulieribus: ꝙ ordinande eēnt
ad opera bellica ſaluari poteſt non intelligen
do hoc ſimpliciter ſed in caſu. Poſſet enim ca/
ſus contingere ꝙ ⁊ mulieres bellare oporteret
multociens autē circa partes italie hoc conti/
git ꝙ viris deſerentibus ciuitatem ⁊ euntibuſ
in exercitum ſuper ciuitatem aliquā dum viri
etiam in exercitu exiſterent inuaſa eſt eoru ci/
uitas ab hoſtibꝰ propter quod oportuit ⁊ mu
lieres ꝓpter penuriam ciuium defendere ciui/
tatem. ꝙ autem ulterius addebat ꝙ ſemper oꝫ
eoſdem in magiſtratibꝰ preferri. ut ꝙ ſemper
debent eſſe idem prepoſiti ⁊ balivi: forte ſic de
bet intelligi ut ſemper principentur iidem. i.
ornati eiſdem virtutibus. ꝙ autem ciuitatem
diuidebat in agricolas artifices ⁊ bellatores.
volens ciuitatem ad minus mille cōtinere bel
latores. forte per bellatores intendebat nobi/
les quorum non eſt manibus operari. cū eniꝫ
in ciuitate quidam manibus operentur ut co
lentes terram ⁊ artifices quidam vero non ut
nobiles hii videlicet nobiles potiſſime debēt
defendere patriam. ⁊ eorum maxime eſt vaca/
re circa armorum induſtriam volebat ergo ſo
crates polliciam aliquam nō debere nomīari
ciuitatem niſi ſaltem contineret mille nobiles
quos ꝑ quandā excellētiā vocabat bellatores.

Qꝫ phūs felleas ſtatuit ciuitatem ordinatam eſſe. Ca. xvi.

Reter ſocratem ⁊ platonē quidā aliꝰ
nomine felleas ut narrat phūs ſcdo
polli. intromiſit ſe d̄ ordine ciuitatis
ſtatuens quomodo poſſet optime pollicia or/
dinari. Dicebat auteꝫ ꝙ inter cetera que debꝫ
intendere legiſlator ⁊ rector pollicie eſt. quō
ciues habeant poſſeſſiones equatas. Uolebat
enim tunc eſſe ciuitatem optime ordinatam ſi
nullus ciuium haberet plures redditus ꝉ mai
ores poſſeſſiones q̄ꝫ alter ꝙ ut dicebat a prin
cipio quando ciuitas conſtituitur faciliter fie
ri poterat. quia viſo numero ciuium ⁊ compu/
tata multitudine camporum de facili rector ci
uitatis poſſet diuidere equaliter poſſeſſiones
illas inter ciues. Sed ciuitate iam conſtituta
⁊ ciuibus iam habentibus poſſeſſiones inequa/
les difficilius erat hoc ad equalitatē reducere
Statuit enim felleas ciuitatis rectorē hoc mō
reducere hanc inequalitatem ad equalitatem
mediantibus dotibus. ſtatuendo ꝙ pauperes
contrahant cum diuitibus: ⁊ in contrahendo
accipiant dotes ⁊ non dent. pauperes ergo ac
cipiendo magnas dotes a diuitibus poterant
equari eis in poſſeſſionibus. Potuit auteꝫ fel
leas triplici via moueri ad hoc ſtatuendum.
Primo quidem moueri potuit ut ceſſarent liti
gia. Secundo ut remouerentur iniurie ⁊ cōtu/
melie. Tercio ex his que videbat in pollicijs
aliis. ¶ Prima via ſic patet nam ciueſ ualde li
tigant pro poſſeſſionibus. ſunt enim cōmuni
ter nimis cupidi ad habenduꝫ redditus ⁊ poſ/
ſeſſiones. Unde ⁊ propter hoc multa litigia o
riuntur. quare ſi ciues haberent poſſeſſiones
equales ⁊ ſcirent ſe non poſſe excedere ſuoſ cō
ciues in poſſeſſionibus fruſtra propter hoc in/
ſurgerent lites ⁊ placita. naꝫ dato ꝙ alter liti/
gantium cauſam obtinet non multum ex hoc
gaudere poſſet. quia oporteret ipſum per dati
onem dotium equari in poſſeſſionibus aliis
ciuibus. Sic etiam perdens placitum nō mul
tum admitteret quia accipiendo dotes equa/
retur aliis in diuitiis. Uiderentur ergo omni
no ceſſare placita ſi ciues haberent poſſeſſio/
nes equatas. ¶ Secunda via ſumitur ut tollā
tur de ciuitate iniurie ⁊ contumelie. naꝫ ex eo
ꝙ ciues libenter ſi poſſeſſiones appropriāt di
cētes hoc ē meū n̄ ſolū inſurgūt lites ⁊ placita
ſed etiam iniurie ⁊ contumelie. nam pro acq/
rendis poſſeſſionibus inferūt ſibi ciues iniu/
rias ⁊ contumelias in perſonis propriis. fiūt
autem in ciuitate furta rapine ⁊ homicidia ꝓ
pter cupiditatem poſſidendi diuitias. quare ſi
ciues non poſſent ſe excellere in poſſeſſionibꝰ
⁊ haberent equales diuitias ut videtur omnia
hec ceſſarent. ¶ Tercia via ſumitur ex his q̄
uidebat in ciuitatibuſ aliis. nam in multiſ pol
liciis bene ordinatis magna cura fuit legiſla/
toribus de poſſeſſionibus ciuium. Ideo felle/
as forte motus ex his que uidebat in pollicijs
aliis ſtatuit potiſſime curandum eſſe de poſ/
ſeſſionibus ciuium. volens eos equataſ poſſeſ
ſiones habere.

Quod non oportet poſſeſſiones in ciuitate eſſe equatas ut felleas ſtatuebat. Caplm. xvii.

I conſiderentur dicta phī. ii. polliti.
quantuꝫ ad preſens ſpectat poſſumꝰ
triplici via venari ꝙ nō oportet poſ/
ſeſſiones equatas eſſe ut felleas ſtatuebat.
Prima uia ſumitur ex parte procreationis fili
orum. Secunda ex parte iniuriarum. tertia ex
parte uirtutum quas decens eſt habere ciues
¶ Prima uia ſic patet nam ad rectum regimē
ciuitatis non poteſt imponi lex ut ciues habe
ant poſſeſſiones equatas niſi ſtatuatur ꝙ ha
beant equales filios. fruſtra enim ponitur lex
que conſeruari non poteſt. nam ſm phūꝫ. iiii.
polli. non ſolum debet eſſe cura ꝙ leges inſti/
tuantur ſed etiam ꝙ legibus obediatur et ꝙ
leges obſeruentur. quare ſi ſinguli ciues poſ/
ſeſſiones equatas habeant ⁊ unus habeat plu
res filios q̄ꝫ alter ſuccedentibus filiis in here
ditates parentum ſoluta erit lex fellee. quare
non habebunt poſſeſſiones equales. cuꝫ ergo

quanto aliquid in plures partes diuiditur: tā
to minus percipiat vnuſquiſqꝫ de illo. eſſe nō
poteſt quod ſemper ciues habeant poſſeſſiōes
equatas niſi totidem filii procedant ab vno ci
uium quot procedunt ab alio ſed quia aliqua
connubia ſunt omnīo ſterilia: aliqua uero ſūt
fecundiora ꝙ alia. non eſt poſſibile ſtatuere ī
ciuitate omnes ciues habere equalem numerū
filiorum propter quod ex parte procreationis
prolis manifeſte oſtenditur predictam legem
non eſſe congruentem eo ꝙ congrue obſerua-
ri non poſſit. ¶ Secunda via ſumitur ex parte
iniuriarum que poſſunt in ciuitate cōſurgere.
quas legiſlator ſummo ſtudio cauere debet.
ſpectat enim ad principem omnem curam hr̄e
ne ciues ſint inſolentes ⁊ ne ſibi inuicem iniu-
rias inferant. ſed ſi ī ciuitate ſtatuitur pauperes
equari diuitibus in poſſeſſionibus accipiēdo
magnas dotes ab eis ⁊ non dando dotes illis:
contingit multotiens diuites fieri pauperes ⁊
econuerſo. Nam ſi diuites aliqui plures ha-
bent filios ꝙ pauperes diuiditur poſſeſſio di-
uitum in plures partes ꝙ pauperuꝫ: ⁊ filii di
uitum pauperiores erunt ꝙ filii pauperum.
Ex hoc autem dupliciter contingent iniurie ⁊
iurgia in ciuitate. Primo quia pauperes cum
ditantur neſciūt fortunas ferre ut plane oſtē-
dit phūs. ii. reth. Iniuriabuntur ergo aliis. fi
lii enim pauperum inflati eo ꝙ videant ſe pl⁹
aliis in diuitiis habundare iniuſtificabunt in
eos ⁊ fient iniurie in ciuitate. ¶ Rurſus hui⁹
modi iniurie ⁊ contumelie orirentur inter ci-
ues non ſolum ex parte filiorum pauperum: ſꝫ
etiam ex parte filiorum diuitum. quia ut dic-
tum ii. polli. opus eſt ad pacem ciuitatis filios
diuitum non eſſe inſolētes. quare cum filii di-
uitum ut plurimum ſint magnanimi ⁊ mag-
ni cordis ſi videant ſe eſſe deſpectos ⁊ paupe-
res exaltatos non valentes ſe continere fient
inſolentes ⁊ turbabūt alios. ¶ Tercia via ad
oſtendendum legem fellee non eſſe decentem
de equatione poſſeſſionum. ſumitur ex parte
virtutum quas decet habere ciues: decet enim
ipſos eſſe liberales ⁊ temperatos: non ergo be
ne dictum eſt ꝙ ad bonum regimen ciuitatis
ſufficit ciues habere poſſeſſiones equatas. niſi
ſi aliquid determinetur de quantitate poſſeſſi
onum illarum. poſſent enim ciues adeo modi
cas poſſeſſiones habere ꝙ oporteret eos ita p
ce viuere ꝙ opera liberalitatis de facili exerce
re non valerent. Rurſus habendo poſſeſſiōes
equatas poſſent ita habundare in eis ⁊ adeo
delicioſe viuere ꝙ non contingeret ipſos tem
peratos eſſe.

Q principalis intentio legiſlatoris debet
eſſe circa repreſſionem concupiſcentiarum
⁊ non circa equalitatem poſſeſſionuꝫ ut fel-
leas ordinauit. Ca. xviii.

Leges ⁊ principes ⁊ vlr eos quorum
eſt leges ferre. decet aliquas leges ſta
tuere circa poſſeſſiones ciuium. nam
⁊ ſolon qui circa ferendas leges dicebatur pe-
ritus ⁊ doctus multas ſtatuit poſſeſſiones ci-
uium. Sic etiam apud locros ut recitat phūs
ii. polli. lex erat ꝙ ad hoc ut antique ſortes ſer
uarentur illeſe: nulli licebat poſſeſſiones ven-
dere: niſi poſſet ſufficienter ei oſtendere aliq
magnum infortuniū accidiſſe. Sunt enī mul-
ta determinanda in legibus circa poſſeſſiōes:
ſed non expedit hoc lege ſtatui circa ipſas: ut
ciues poſſeſſiones equatas habeant. nec intē-
tio legiſlatoris principaliter eſſe debet circa
poſſeſſiones: ſed principalius debet intendere
reprehenſionem concupiſcentiarum eo ꝙ ra-
dix malitiarum non ſunt poſſeſſiones exterio
res: ſed concupiſcentia: radix enim omniū ma
lorum eſt cupiditas. Si ergo morbus magis
curari debet in radice ⁊ in cauſa ꝙ alibi magis
debent intendere rectores ciuium circa repri-
mendas concupiſcētias ꝙ circa alia ut plane
probat phūs. ii. polli. ſed de hoc inferius diffu
ſius dicemus: meminimus tamē nos edidiſſe
quendam tractatuꝫ de differentia eth. ⁊ reth.
⁊ polli. ubi dicta ſuperficialiter conſiderata cō
tradicere videntur his que nunc diximus. ſed
illa controuerſia infra tolletur. ad preſens au-
tem ſcire ſufficiat principalem intentioneꝫ le-
giſlatoris non debere eſſe circa poſſeſſiones
exteriores menſurandas. quod triplici via ve
nari poſſumus. Prima ſumitur ex parte bono
rum quos homines appetunt. Secūda ex par
te delectationum quas inſecuntur. Tercia ex
parte triſticiarum quas fugiūt. ¶ Prima via
ſic patet credebat enim felleas omnia iurgia ci
uitatis inſurgere propter poſſeſſionem ⁊ do-
minium exteriorum rerum. ⁊ ſic opinando fal
lebatur. quia et ſi pauperes homines eo ꝙ mi-
nus egeant exteriori ſubſtantia ut plurimum
litigant propter exteriorum ſubſtantiam. per
ſone tamen nobiles ⁊ gratioſe magis turbantur
⁊ indignantur ſi non poſſint conſequi honorē
debitum ⁊ condignū. quare ſi ciuiū qdā perſo
ne ſunt pauperes: quidam gratioſe ⁊ honora-
biles: ſpectat ad legiſlatorem non ſoluꝫ ſtatue
re ut poſſeſſiones debite ordinentur: Sed eti-
am ut honores decenter ⁊ iuſte diſtribuantur
⁊ tanto principalius debet hoc intendere cir-
ca honores: quanto litigia inter perſonas ho-
norabiles ſunt magis deteſtanda ꝙ inter per-
ſonas alias. ¶ Secunda uia ad inueſtiganduꝫ
hoc ideꝫ ſumitur ex parte delectationuꝫ quas
homines ut plurimū inſecūtur: non enim ho-
mines ſolum iniuſtificant ⁊ iniurias inferunt
in res exteriores propter auariciam: ſic etiam
iniuriantur in filias ⁊ in vxores ciuium prop
ter delectationem ⁊ intemperantiaꝫ. ¶ Decet
ergo reges ⁊ principes non omnes leges fer-
re circa poſſeſſiones menſurandas ut ꝙ quili-
bet quod ſuum eſt poſſideat. ſed multa ordina
re decet circa paſſiones reprimendas. Ne ci-
ues ſint intemperati ⁊ iniurientur in uxores
⁊ in filias aliorum. Immo tanto magis ſollici
tari debent circa hoc ꝙ circa illud quāto vxo-
res ⁊ filie ſunt quid magis coniunctum ꝙ ex-
teriores ſubſtantie. ¶ Tercia ſumitur ex par-
te triſticiarum quas homines pro viribus fu-
giunt: volunt homines gaudere delectationi-
bus abſqꝫ triſticiis. Ideo iniuriantur aliis ī ſe:
non ſolum propter ſupplendam indigentiam
ut propter tollendam famem ⁊ repellendū fri
gus. Sed quia extimant alios poſſe eorum de
lectationibus impedire: uel quia exiſtimant
eis poſſe triſticiam inferre. non enim ſolū pro
pter poſſeſſiones ſunt inſtituende leges ut ſta
tuebat felleas: ſed ⁊ propter alia ut ē p habita
ſufficienter expreſſum.

Qualis fuit pollicia ypodonii ⁊ quid ypo-
donius phūs ſtatuit circa regimē ciuitatis.
Capl'm. xix.

Preter ſocratem ⁊ felleam fuit quidaꝫ
alius phūs nomine ypodoni⁹ intro-
mittens ſe de regimine ciuitatis ſta-
tuens multa pertinentia ad regimen ciuium.
Uidentur autem quaſi ad. vi. reduci que ſtatu
ebat circa regimen. Primo enim ſtatuit que-
dam pertinentia ad multitudinem ⁊ diſtincti
onem ciuium. Secundo determinat de diſtinc
tionibus ciuium. Tercio de diſtinctione iudi
ciorum. Quarto de diſtinctione iudicantium
Quinto de modo iudicandi. Sexto ⁊ ultīo ſta
tuit quaſdā leges tangētes diuerſa gn̄a pſona
rum. ypodonius autē ſtatuens ſuā polliciam.
¶ Primo intromiſit ſe de multitudīe ⁊ diſtīc-
tione ciuiū dicens ꝙ optima quantitas ciuiū
eſt circa. x. milia virorū. hanc autē quantitatē
diſtinxit in tres ptes: videlicet ī bellatores ar-
tifices ⁊ agricolas. Uolebat autē bellatores de
bere habere arma ⁊ nō terrā. Agricolas vero
terrā ſed nō arma. Artifices qdē nec terrā nec
arma. Uidetur enī hō quātū ad pn̄s ſpectat tri
bus īdigere videlꝫ victu potu ⁊ cibo. ppter ca
lorē naturalē ꝯſumētē hmōi radicale. Secūdo
indiget domo ⁊ veſtitu ⁊ aliis artificiis ppter
intēperiē aeris: Tercio indiget defenſione p-
pter hoſtes extrinſecos: ⁊ ppter ſeditiones ⁊ li
tigia que poſſunt in ciuitate ꝯtingere ad hoc
enī deſeruiūt predicta tria gn̄a virorū. Quia
quantū ad victū ſatiſfaciunt agricole ut intel-
ligamus p agricolas omēs colētes terras ⁊ vi
neas ⁊ vlr omēs paſtores aīaliū. ſꝫ quātum ad
domos ⁊ veſtimēta ⁊ alia artificia ſatiſfaciunt
artifices. quantū vero ad defenſionē deſeruiūt
bellatores. ſic ergo deterīauit dict⁹ phūs ꝺ ml'
titudīe ⁊ ꝺ diſtīctōe ciuiū. ¶ Secundo intro-
miſit ſe ⁊ deterīauit ꝺ diſtinctiōe poſſeſſionū
diuidens totam regionem. i. totum territoriū
ciuitatis in tres ptes. videlicet in partē ſacraꝫ
cōmunē ⁊ propriā. partē ſacrā attribuebat cul
tui diuino: cōmunē bellatorib⁹: ppriā agricol'

Dicebat autem tunc territorium ciuitatis op/
time diuiſuꝫ eſſe ſi pars tribueretur miniſtris
in templis diuinis ꝗ appellabat ſacram·pars
uero bellatoribus quã appellabat cõmunẽ eo
ꝙ bellatores cõmuni bono ut defenſioni pa/
trie uacare debeant·parſ uero eſſet propria ip
ſis agricolis·artificibus quidem nullam par/
tem tribuebat territorii eo ꝙ ex arte ſufficien
ter uiuere poſſent·nec etiam bellatoribus tri
buebat territoriũ tanquã propriũ ſed ſoluꝫ tri
buebat eis arma·dicebat autem debere eſſe a/
liquod territorium cõmune de quo bellatores
uiuerent quaſi de cõmuni erario·¶ Tercio
intromiſit ſe de diſtinctione iudiciorum dice/
bat autem omnia iudicia debere eſſe de tribuſ
ſm quod de tribus litigant ciues:uidelicet de
nocumento iniuria ⁊ morte·quicunqꝫ enim in
iuſtificat in alium uel iniuſtificat in res nocẽ
do ⁊ damnificando ipſuꝫ·uel in perſonã ⁊ hoc
dupliciter·uel dehonorando eam faciẽdo ei op
probria ⁊ uituperia uel offendendo ipſam fa/
ciendo ei percuſſiones ⁊ uulnera·Iniuſtifica/
tiones autem quantum ad res appellabat no/
cumentum·ſed iniuſtificationem quantuꝫ ad
honorationem pſone vocabat iniuriam·offen
ſionem quidem ipſius perſone quantũ ad per
cuſſiones ⁊ uulnera noĩabat mortem·qa talia
ad mortem ordinantur eo ꝙ omniſ paſſio ma
gis facta abiiciat a ſubſtantia·¶ Quarto ĩtro
miſit ſe de diſtinctione iudicantiũ·dicebat enĩ
debere eſſe duo genera iudicantiũ ⁊ duplex p̃
torium·unum ordinarium in quo diſcuterent
tur cauſe·Et aliud principale ad quod redu/
cerentur appellationes·uolebat quidem prin
cipale pretorium ut narrat philoſophus ſcdo
polli·debere eſſe ex ſenibus electis·ut ſi cauſe
male iudicate fuerunt in pretorio ordinario·
ſenes illi electi ⁊ boni teſtimonii rectificant ip
ſas·¶ Quinto intromiſit ſe de modo iudican
di uolebat enim in utriſqꝫ pretoriis tam ĩ pri
cipali ꝗꝫ in ordinario iudicia fieri debere ſine
collatione iudicum inter ſe·Dicebat autem ꝙ
audita cauſa quilibet iudex per ſe cogitaret·et
poſtea in puſillaribus ſcriptam adduceret ſuã
ſententiam·ut ſi inculſatus ſimpliciter condẽ/
nandus eſſet·iudex ſimpliciter condemnatio
nem ſcriberet·Si uero ſimpliciter abſoluendꝰ
puſillares portaret uacuoſ·ſed ſi aliquomodo
condemnandus ⁊ aliquo abſoluendus ꝑ ſcrip
turam determinaret illud·Philoſophus autẽ
ſcdo polli·ubi poſitionem dicti phĩ narrat aſ/
ſignat quare ypodonius ſic ſtatuit credebat q
dem ꝙ ſi iudices iuramento eſſent aſtricti ut
dicerent ꝙ ſentirent forte degerarent timẽdo
coram aliis dicere ꝙ ſentiunt·Ideo ordinauit
ꝙ quilibet priuatim ſententiam ſuam ſcribe/
ret·¶ Sexto ſtatuit quaſdam leges tangẽtes
diuerſa perſonarum genera·ſtatuit autēꝫ·iiii·
huiõi leges·quarum prima tangebat ſapiẽtes
Secunda bellatores·tercia tantum populum
quarta principem·¶ Quantum ad ſapientes
ſtatuit ꝙ quicunqꝫ inueniret aliquid quod eſ
ſet expediens ciuitati ꝙ retribueretur ei debi/
tus honor·Quantum ad bellatores ordina/
uit ꝙ filii eorum qui morerentur in bello fac/
to pro defenſione patrie ⁊ pro bono ciuitatis·
acciperẽt cibum de erario publico·¶ Tercio
quantum ad totum populum ſtatuit ut totus
populus uidelicet tam bellatores ꝗ artifices
⁊ agricole conuenirent ad electionem princi/
pis·nolebat enim ut apparet ex dictis ſuis prĩ
cipem debere eſſe per hereditatem·ſed per elec
tionem·quam electionem toti populo attribu
ebat·¶ Quarto quantum ad principem elec/
tum ſtatuit ut princeps principalem curaꝫ ha
beret de tribus uidelicet de rebus cõmunibuſ
de peregrinis ⁊ de orphanis·appellabat enim
orphanos uniuerſaliter omnes perſonas im/
potentes non valentes per ſe ipſaſ ſua iura cõ
quirere·Spectat enim ad regem ⁊ principem
qui debet eſſe cuſtos iuſti·de rebuſ cõmunibꝰ
⁊ etiam de peregrinis ⁊ perſonis impotenti/
bus ſpecialem curam gerere·eo ꝙ talibus alii
de facili iniuriantur cum non poſſint defende
re iura ſua·

Que ⁊ quot ſunt reprehenſibilia in
hiis que ſtatuit ypodonius circa gu
bernationem ciuium·
Caplm·xx·

Ultra bona conſequimur ex opinioni
bus antiquorum phõrum eo ꝙ ipſi ĩ
ſuis dictis multa bona ⁊ vera dixe/
runt·Dato tamen ꝙ nihil veri dixiſſent reci/
tande tamen ſunt opiniones eorum·⁊ ſcdum
ſententiam philoſophi·ii·methaphiſice debe/
mus gratias reddere eis qui a veritate deuiãt
⁊ diſcordant ab opinionibus noſtris·excitant
enim talia aliquando intellectum·mala quidẽ
aliorum dicta multociens intellectum excitãt
ut recte iudicet·ypodonii ergo opinionem re/
citauimus:quia in ſua pollicia multas bonas
ſententiaſ promulgauit:aliqua tamẽ congrue
ſtatuit·¶ Poſſumus autem quantum ad pre/
ſens ſpectat ſequendo dicta philoſophi·ii·pol·
increpare ypodonium quantum ad tria·Prĩo
ad impoſſibilitatem ſtatutorum·Secundo q̃n
tum ad modum quem ſtatuit in iudicando·
Tercio quantũ ad legem quam ſtatuit tangẽ
tes diuerſa genera perſonarum·¶ Primo enĩ
dictus philoſophus defecit ſtatuendo impoſſi
bilia·nam ſtatutum de diſtinctione ciuiuꝫ ſta
re non poterat cum ſtatuto de electione prin/
cipis·Si ciuitas ſcdm ipſum diſtingui debeat
in tres partes videlicet in bellatores artifices
⁊ agricolas:⁊ ſoli bellatores habebant arma
ut poſſint ſeditiones ⁊ iurgia facta in ciuitate
remouere:⁊ patriam ab hoſtibus defendere·
Oportebat bellatores habere maiorem poten
tiam ꝗ agricole ⁊ artifices ſimul ſumpti:⁊ qa
ſemper potentiores dominantur ⁊ homineſ li
benter iniuſtificant cum poſſunt:hoc poſito
artifices ⁊ agricole non haberent partem in
pollicia:⁊ bellatores non permitterẽt eos par
ticipare in electione pricipis:ſtatuere ergo ꝙ
totus populus eligat principem·ſtare non po
teſt cum ſtatuto de bellatoribus·ut ꝙ ipſi ſunt
potentiores aliis:⁊ ſint ſoli habentes arma·
¶ Secundo deficiebat ypodonius quantũ ad
modum quem ſtatuit in iudicãdo:volebat·n·
iudices non debere conferre in pretorio ꝺ ſen
tentia ferenda:tamen ut ait phũs non nega/
bat quin domi priuatim conferre poſſint·hoc
auteꝫ duplici via improbari poteſt·Primo qa
ex iſto modo iudicandi ſequitur maior peruer
ſio ⁊ maior degeratio iudicum nam citius per
uertũtur iudices ſi poſſunt ſibi loqui in pri/
uato ꝗ ſi loquantur publice in pretorio·⁊ ſi
iurauerunt dicere ꝙ ſentiunt·citius degera/
bunt hoc modo ꝗ aliter·Unde ⁊ phũs innuit
ꝙ in quibuſdam bonis polliciis ecõtrario ſta
tuitur ꝗ ordinauerit ypodonius ubi ordinã/
tur iudices poſſe loqui ſibi inuicem publice ñ
tamen poſſe ad inuicem habere conſilium in
priuato·Rurſus deficit dictus moduſ quia in
aliquibuſ iudiciiſ oꝫ collatõꝫ hr̃e ad inuicẽ ut
ſi iudiceſ diſcordarẽt oporteret collatõneꝫ hr̃e
ad inuicem quorum ſententia tenenda eſſet·
¶ Tercio deficiebat dictus phũs quantuꝫ ad
leges quas ſtatuit tangentes diuerſa perſona
rum genera ⁊ ſpecialiter quantum ad legeꝫ ꝗ
ſtatuit erga ſapientes·nam ſi quicunqꝫ ſapiẽs
inueniens aliquid expediens ciuitati deberet
ex hoc debitum honorem accipere:conarẽtur
ſapientes ad inueniendũ nouas leges·⁊ ad o/
ſtendendum nouas leges inuentas eſſe profi/
cuas ciuitati:quare continue mutarentur le/
ges quod eſt valde in ciuitate periculoſuꝫ·qa
leges aſſidue magnam efficatiam habent ex
diuturnitate temporis·quare ſi aſſidue inno/
uentur leges tolletur virtus ⁊ efficatia ipſaꝝ·
ſtatutum igitur ypodonii de eo qui inuenit a
liquid expediens ciuitati ut ait phũs ſuperfici
aliter viſum apparet bonum:tamen periculo/
ſum·In his autem deficit ypodonius utrũ au
tem defecerit in aliis·⁊ vtrum principatus de
beat ire per electionem uel per hereditatem·⁊
vtrum leges ſint innouande dato ꝙ aliqueꝫ ꝺ
fectum contineant ⁊ alia que circa iſtam mate
riam ſunt querenda infra diffuſius tractabũ/
tur ad preſens tamen ſufficiat hoc tetigiſſe ꝺ
opinionibus phõrum:⁊ in hoc terminetˢ pri/
ma pars huius tercii libri in quo agitur de re
gimine ciuitatis ⁊ regni·

Incipit ſecunda pars tertii libri de regĩe
principum in qua tractatur quomodo re
genda eſt ciuitas aut regnũ tp̃e pacis·

Quomodo regenda ſit ciuitas tp̃e pacis et
que ⁊ quot conſideranda ſunt in tali regĩe
Caplm·i·

Oſtq̃ʒ auxiliante deo com/
pleuimus primam partem
huius tercii libri premittē/
do quedã preambula ad ꝓ/
poſitum ⁊ recitando opinio
nem diuerſorum phõrum ĩ
ſtituentium polliciam ⁊ tra
dentium artem de regimĩe
ciuitatis ⁊ regni·reſtat autem nunc exequi de
altis duabus partibus· videlicet de regimine
regni ⁊ ciuitatis tempore pacis ⁊ de hmõi re/
gimine tempore belli·Sciendum igitur ꝙ tē/
pore belli defendenda eſt ciuitas per arma ſi/
cut tempore pacis gubernanda eſt per leges
iuſtas·⁊ per conſuetudines approbatas· que
vim legum obtinent·Uidentur ergo ſic ſe ha/
bere arma ad tempus belli ſicut leges ad tem/
pus pacis·Uiſo igitur tempore pacis guber/
nandã eſſe ciuitatem ⁊ regnum ꝑ leges iuſtas
⁊ conſuetudines approbataſ de leui patere po
teſt que ⁊ quot conſiderãda ſunt in tali regĩe
Uidetur autẽ phũs·iii·tangere·iiii· que conſi
deranda ſunt in regimine ciuitatis hec autem
ſunt princeps·conſilium pretorium ⁊ popul᷑·
Poſſumus autem ex ipſis legibus quibus re/
genda eſt ciuitas tempore pacis duplici via ĩ
ueſtigare de predictis·iiii·conſiderandum in
regimine quo regenda eſt ciuitas tempore pa
cis·¶ Prima via ſumitur ex his que requirū/
tur ad legem: Secunda ex fine quo intenditur
in ipſa lege·¶ Prima via ſic patet· nã ad hoc
ꝙ per leges recta gubernatio habeatur quãtū
ad preſens ſpectat·iiii·requiruntur Primo ut
leges per ſapientiã ſint bene inuēte· Scđo ut
per ciuilē potentiã ſint bene cuſtodite· tercio
ut ꝑ leges inuentas ⁊ cuſtoditas acta ciuium
ſint recte iudicata·Quarto ⁊ ultimo ut ꝓpter
pacificum ſtatū populi que traduntur in legi
bus ſint debite obſeruata·Bene autē cuſtodirꝫ
leges ꝑ ciuilem potentiã ſpectat ad principeʒ
Unde ⁊ phũs·v·ethi·ait ꝙ princeps eſſe debʒ
cuſtos iuſti·i·iuſtaꝝ legum ⁊ ſtatutorum·naʒ
ſtatuta ipſa legalia leges quedaʒ dici poſſunt
bene quidem inuenire leges per ſapientiam
ſpectat ad conſilium·decet enĩ principes adeo
ſapientes conſiliarios habere ut debite inueni
re poſſunt que populus obſeruare debet·bene
vero iudicare ſcđm leges inuentas per conſili
arios ⁊ cuſtoditas per principem ſpectat ad ꝑ
torium ſiue ad iudices·ipſi enim ſunt qui ſm
hmõi leges acta ciuium iudicare debent · ſed
bene obſeruare leges ſpectat ad omnes ciues·
ſiue ad totum populū quare ſi conſiderenẗ q̃
requiruntur ad hoc ꝙ tempore pacis ꝑ leges
bene gubernetur ciuitaſ oportet in huiuſmõi
regimine de predictis iiii·conſiderationeʒ fa/
cere·¶ Secunda via ad inueſtigandū hoc idē
ſumitur ex fine qui in legibus intenditur·de/
bet enim intendere legiſlator ut per leges cõ/
ſequamur cõferens ⁊ vitemus nociuum·facia
mus iuſtum ⁊ vitemus iniuſtū· ⁊ conſeq̃mur
laudabile ⁊ fugiamus vituperabile·De confe/
renti autem ⁊ nociuo eſt conſiliū· de iuſto et ĩ
iuſto eſt pretorium·ſed de laudabili ⁊ vitupe/
rabili eſt exclamatio ſiue concionatio que põt
reſpicere totū populū·populus enĩ ad bene a
gendum ꝑ leges maxime inducendus eſt eo ꝙ
ipſis legibus precipiunẗ laudabilia ⁊ ꝓhiben
tur turpia·Uolētē ergo determinare qualiter
regenda ſit ciuitas tempore pacis· non ſolum
conſiderare debet·qualis debeat eſſe prĩceps
cuius eſt leges ferre ⁊ cuſtodire ſed etiam qua
les debeant eſſe conſiliarii·quoꝝ eſt cognoſce
re quid conferens ⁊ qđ nociuū ⁊ quales debe/
ant eſſe iudices quoꝝ eſt iudicare quid iuſtuʒ
⁊ quid iniuſtū·⁊ qualis debeat eſſe populus q
inducendus eſt ut ſequatur pulcrū ⁊ laudabi/
le ⁊ fugiat vituperabile ⁊ turpe· De omnibus
ergo his·iiii·videlicet de principatu·conſilio·
pretorio ⁊ populo·breuiter ut ad propoſitum
ſpectat dicemus· In hac ſecunda parte huius
tercii libri primo tamen dicemus de ipſo prin
cipatu·

Quot ſunt ſpecies principantium ⁊ qui illorum ſunt boni ⁊ q mali·

Capim·ii·

Ertio polli·diſtinguit phíloſophus
ſex modoſ prĩcipãtiū quoꝝ tres ſunt
boni ⁊ tres ſunt mali· nã regnum ariſtrocatia
⁊ pollicia ſunt principatus boni tirannides·
obligantia ⁊ democratia ſunt mali·Docet enĩ
idem ibidem diſcernere bonum principatum
a malo·nam ſi in aliquo dominio aut princi/
patu intenditur bonum cõmune ⁊ omnium ci
uium ſcđm ſuum ſtatum ſic eſt equale ⁊ rectuʒ
ſed ſi intenditur ibi bonum aliquorum ⁊ alio
rum oppreſſio ſic eſt corruptum ⁊ peruerſum
hoc enim modo ſcđm viam phĩ accipere poſ/
ſumus ſufficientiam principantium tam per/
uerſorum q̃ʒ rectorum·nam in ciuitate uel in
aliqua gente uel dominatur vnuſ uel pauci uł
multi·Si vnus uel intendit bonum cõmune ⁊
ſubditorum·tunc dicitur monarchia ſiue reg/
num·regis autem eſt intendere cõmune bonū
Si enim ille vnus dominans non intendit cõ
mune bonum ſed per ciuilem potentiaʒ oppri
mens alios·omnia ordinauit in bonum pro/
prium ⁊ priuatum non eſt rex ſed tyrannus·
Duo ergo principatus conſurgūt ex dominio
vnius·vnus rectus ut cum propter bonuʒ cõ/
mune dominatur rex·⁊ alius peruerſus ut cū
propter bonum priuatum principat tyran/
nus·Contingit tamen aliquando ciuitatem a
liquam non regi vno aliquo dominante ſed
regi aliquibus paucis tantum·Uidemus eniʒ
pluries in ciuitate romana que deficiente ſe/
natu tempore illo inter medio antequam ali᷑
ſenator eligeretur regebatur totus romanus
populus quibuſdam paucis viris·eligebantur
eniʒ·xii·viri approbati ⁊ boni teſtimonii quoſ
vocabant duodecim bonos homines· ⁊ horuʒ
gubernatione tota ciuitas regebatur·vnđ ma
leficia facta diſtinguebãtur ex diuerſitate prĩ
cipatuum·Dicebatur autem de aliquo malefi
cio fuiſſe factum tempore ſenatoris de aliquo
vero tempore bonorum hominum·Si ergo re
gatur ciuitas non per vnum ſolum ſed ꝑ quoſ
dam paucos tunc illi pauci uel ſunt virtuoſi ⁊
boni ⁊ intendunt cõmune bonum ⁊ tunc talis
principatus dicitur ariſtrocatia quod ideʒ eſt
ꝙ principatus bonorum ⁊ virtuoſorum Inde
autem venit ut maiores in populo ⁊ qui dēnt
populum regere vocati ſunt optimates· quia
optimi debent eſſe qui aliis preeſſe deſiderãt
Sed ſi illi pauci non ſunt virtuoſi nec inten/
dunt cõmune bonum·ſed ſunt diuites ⁊ oppri
mentes alios intendunt proprium lucrum h᷑
modi ergo principatus obligartia dicitur qđ
idem eſt ꝙ principatus diuitum · Conſurgit
igitur duplex principatus ex dominio pauco/
rum vnus rectus ut cum dominantur aliqui·
quia ſunt virtuoſi ⁊ intendentes cõmune bo/
num ⁊ alius peruerſus ut cum dominantur a
liqui non quia ſunt boni ſed quia ſunt diuiteſ
⁊ alios opprimentes·¶ Tercio poſſunt diſtĩ/
gui principatus ex eo ꝙ in ciuitate dominan/
tur multi·cõmuniter enim in ciuitatibus ita/
lie dominantur multi ut totus populus queri
tur conſenſus totius populi in ſtatutis conce/
dendis ⁊ in poteſtatibus eligendis ⁊ etiam in
poteſtatibus corrigendis· licet enim ſemꝑ ibi
adnotetur poteſtas uel dominus aliquis qui
ciuitatem regat·magis tamen dominatur to/
tus populus q̃ʒ dominus adnotatus eo ꝙ to/
tius populi eſt eum eligere ⁊ corrigere ſi male
agat etiam eius totius eſt ſtatuta condere q̃
non licet dominum trãſgredi· In tali ergo ꝑn
cipatu ubi dominantur multi ⁊ totus popul᷑
uel intenditur bonum commune bonoruʒ ege
norum mediarum perſonarum ⁊ diuitum · et
omnium ſcđm ſuum ſtatum ⁊ tunc eſt rectus
⁊ equalis·⁊ quia talis principatus non habet
nomen proprium vocat eum phũs nomine cõ
muni ⁊ dicit ipſum eſſe polliciam Pollicia enĩ
quaſi idem eſt ꝙ ordinatio ciuitatis quantuʒ
ad omnes principatus qui ſunt in ea ⁊ princi
paliter quantum ad maximum principatum
qui dominatur omnibus aliis· Pollicia enim
conſiſtit in ordine maxime ſummi principa/
tus qui eſt in ciuitate·Omnis ergo ordinatio
ciuitatis pollicia dici poteſt· principatus ta/
men populi ſi rectus ſit eo ꝙ non habeat com
mune nomen pollicia dicitur· Nos autem ta/
lem principatum appellare poſſumus guber/
nationem populi ſi rectus ſit· Sed ſi populus
ſit dominans non intendit bonum omnium
ſcđm ſuum ſtatum· ſed uult tirannizare ⁊ op/
primere diuites eſt principatus peruerſus·
⁊ in greco nomine dicitur democratia· Nos

autem ipſum appellare poſſumus ꝑuerſionē
populi·patet ergo quot ſunt principatꝰ ⁊ qui
illorum ſunt boni ⁊ qui peruerſi·

Q melius eſt ciuitatem ⁊ regnū regi vno q̄z pluribus·⁊ ꝙ regnum eſt optimus principatus·Caplm·iii·

Uia intendimus oſtēdere que ſit op/
tima pollicia ⁊ quis ſit optimus prin
cipatus· Poſtquā diſtinximus mōs
principādi ⁊ declarauimus qui illoꝝ ſunt rec/
ti ⁊ qui ꝑuerſi reſtat oſtendere inter principa
tus rectos quis ſit melior·Aſſignantur autē
cōmuniter iiii·vie ꝙ regnū eſt optimus prin
cipatus ⁊ ꝙ melius eſt ciuitatē aliquā ſiue ꝓ
uinciā regi vno quā pluribus ſiue illi plures
ſint pauci ſiue multi·¶ Prima uia ſumitur ex
unitate ⁊ pace que debet intendi in regno ⁊ ci
uitate tanquā finis·Secunda ex ciuili potētia
que requiritur ad regnū ciuitatis· Tercia ex
hiis que uidemus in natura· Quarta ex his
que uidemus ⁊ experimēto didicimus in regi/
minibus ciuitatū· ¶ Prima uia ſic patet nam
pax ⁊ vnitas ciuiū debēt eſſe finaliter intenta
a legiſlatore ſicut ſanitas ⁊ equalitas humoꝝ
eſt finaliter intenta a medico·hanc autē unita
tem ⁊ concordiā magis efficere poteſt quod ē
per ſe vnum·magis autē ꝑ ſe vnitas reperitur
in vno principatu ſi dn̄etur vnus princeps q̄z
ſi dn̄entur plures·Immo cū plures principan
tur nūquā poteſt eſſe pax in hmōi principatu
ubi illi plures ſint vniti ⁊ concordes·propter
quod autem vnūquodq̄ ⁊ illud magis·ſi ergo
eſt pax ⁊ concordia inter ciues ſi plures parti
cipantes ſunt quid vnū·ergo ſi ſolus unꝰ prin
ciparetur inter eos non ſic ſ͛ facili turbari poſ
ſet pax ipſoꝝ ciuium·¶ Secunda uia ad inue
ſtigandum hoc idem ſumitur ex ciuili potētia
que requiritur in regimine ciuitatiſ·nā quāto
uirtus eſt magis unita fortior ē ſeipſa diſper/
ſa·ut declarari habet in libro de cauſis ⁊ ī pro
poſitionibus proculi·Uidemus autē ꝙ ſi mul
ti homines trahant nauē niſi iuuātur in trac
tu ut cum unus trahit alius trahat nunquam
naues traherent· Immo ſi omnes uires que
ſunt in pluribus trahentibuſ congregarentur
in uno quia ille magis unite traheret uirtuo/
ſior eſſet in trahendo·quare ſi tota ciuilis po
tentia que eſt in pluribus principantibus cō/
gregaretur in uno principe efficatior eſſet·et
ille principans propter habundantiorē poten
tiam melius poſſet polliciā gubernare·
¶ Tercia uia ſumitur ex his que uidemus in
natura·ubicunq̄ eſt autem regnum naturale
ſemper totum illud regimen reducitur in ali/
quod unum principans·ut ſi in eodem corpo
re diuerſa membra ſunt ordinata ad diuerſa
officia·⁊ diuerſos motuſ eſt dare aliquod unū
membrum ut cor ex cuiuſ motu ſumit originē
omnis motus animalis factus in toto corpo/
re·Rurſus ſi ad conſtitutionem eiuſdem con/
currunt diuerſa elementa eſt dare ibi unum a
liquid ut animam regentem ⁊ retinentem ele
menta in corpore animalis ne diſſoluatur pre
dictum corpus animalis· Unde dicitur circa
finem primi de anima·ꝙ anima magis conti/
net corpus q̄z econuerſo·Sic etiam unum cele
ſte corpus primum mobile eſt illud per cuius
motum reguntur ⁊ cauſantur motus facti in/
ferius·⁊ in toto uniuerſo eſt unus deus ſingu
la regens ⁊ diſponens·Si apes quia naturale
eſt eis in ſocietate uiuere naturaliter· ſūt ſub
uno rege·ſi igitur ſingula naturalia conſide/
rentur ſemper uidemus multitudinem quāli/
bet reduci in unum aliquod principans ⁊ gu/
bernans·nam ſicut naturale eſt ꝙ multitudo
ab uno procedat ſic etiā eſt naturale ꝙ ī unū
aliquod reducatur·bonum eſt igitur regimen
populi ſiue multitudinis ſi ſit rectum· melius
eſt tamen regimen paucorum· eo ꝙ magis ad
unitatem cedat· optima eſt autem monarchia
ſiue gubernatio unius regis eo ꝙ ibi perfecti
or unitas reſeruetur· ¶ Quarta uia ſumitur
ex his que experimento uidemus in regimini
bus ciuitatum· Experti enim ſumus ꝙ ciuita
tes ⁊ prouincias non exiſtentes ſub uno rege
eſſe in penuria· non gaudere in pace moleſta/
ri diſſenſionibus ⁊ guerris exiſtētes uero ſub
uno rege econtrario guerras neſciunt· pacem
ſectantur habundantia florent·

Quibus rationibus oſtendi pōt ꝙ appare
at melius eſſe ciuitatē aut regnū regi pluri
bus q̄z vno·⁊ quō ſolui poſſunt rōnes ille·

Caplm·iiii·

Phūs·iii·pol·videtur tāgere tres ra/
tiones ꝑ quas ꝓbari videtur ꝙ meli
us ſit ciuitatē aut ꝓuinciā regi plu/
ribus quā vno· Uidētur enī in principe tria
eſſe neceſſaria ut bene regat populum ſibi cō/
miſſum· Primo enī debet habere ꝑſpicacē ra/
tionē·Scdo rectam intentionē·Tercio perfec
tam ſtabilitatē·Ex his autē ſumi poſſunt treſ
vie ex quibus venari poſſumus ꝙ bonum ſit
principari pluribuſ ⁊ nō vnū tantū·¶ Prima
via ſic patet nā plures oculi plus vident q̄z v/
nus·⁊ plures manus plus poſſent q̄z vna· et
plures intellectus ſupant vnū in cognoſcēdo·
quare ſi dn̄entur plures erit ibi ꝑſpicatior rō·
quia plura cognoſcēt q̄z ſi principaretur vnuſ
tm̄·vnde phūs·iii·polli·ait ꝙ plures hoīes ſic
principantes quaſi conſtituunt vnū hominē
multorū oculoꝝ ⁊ multarum manuum quare
melior erit huiꝰ principatus·qa homo ſic con
ſtitutus ⁊ multitudo ſic principans efficatior
erit in pricipando·¶ Secunda via ad inueſti
gandū hoc idem ſumitur ex recta intētione q̄
requirit̄ in principāte·tūc enī principāſ rectā
habet intentionē ſi non intēdat bonū ꝓpriū
ſed commune quāto igit̄ minꝰ intendit̄ com/
mune bonū tāto peior pricipatꝰ· ſed ſi dn̄ent̄
multi dato ꝙ intēdant bonū ꝓpriū·qa bonū
multoꝝ ē q̄ſi bonū commune intēdēdo ſic bo/
nū ꝓpriū non oīo recedūt ab intentione com
munis boni·Sed ſi dn̄aret̄ vnus ſolus et ille
intēderet bonū ꝓprium qa bonū vnius ē q̄ſi
bonū oīo priuatū·ſic intēdens recedit q̄ſi oīo
a coī bono·peiꝰ ē igit̄ pricipari vnū q̄z plures
¶ Tercia via ſumit̄ ex ſtabilitate q̄ reqritur
in pricipāte·decet enī pricipem eē regulā rec/
tā ⁊ ſtabilē ut ꝑ irā ⁊ concupiſcentias ⁊ ꝑ aliaſ
paſſiones n̄ corrūpat̄ nec ꝑuertat̄·Sed ut ait
phūs faciliꝰ corrūpitur vnꝰ q̄z plures melius
eſt ergo dn̄ari plures q̄z vnū·¶ Sciendū igit̄
ꝙ hāc dubitationē quā phūs·iii·pol· venatur
dubitādo aſſignās rationes multas· ꝙ meliꝰ
ſit dn̄ari multitudinē·poſtea in eodē·iii· tāgit
quedā per que obiectiones huꝰ ſolui poſſunt·
non enim intelligendū eſt ſimpliciter fuiſſe ſ͛
intentione philoſophi dn̄ium pluriū eē comē/
dabilius dn̄io vnius dum tamen utrumq̄ ſit
rectum cum ipſe pluries dicat in eiſdem polli
ciis regnum eſſe dignīſſimū principatū iter
principatus enī rectos pricipatus vnius qui
dicitur regnum eſt optimus· Inter peruerſos
vero principatus vnius qui communi nomīe
tirannides nuncupantur eſt peſſimus· Sed ſ͛
hoc infra dicetur oſtendetur enim ꝙ ſicut mo
narchia regia eſt optima· ita qa maiori bono
maius malum opponitur monarchia tiranni
ca eſt peſſima·¶ Dominari autem plures do/
minio recto non eſt dignius q̄z dominari vnū
ꝙ cum nunquā plures recte dominari poſſūt
niſi inquantum tenent locum vnius · ⁊ prout
habent ad ſe inuicem concordiam ⁊ vnitatem
ſed ut ſupra dicebatur propter qō vnūquodq̄
⁊ illud magis·quare ſi dominari plures in tā
tum eſt rectum ⁊ dignum inquantum tenent
locum vnius·dominari vnum ⁊ facere monar
chiam ſi debito modo fiat erit omnino rectior
⁊ dignior·cenſendum eſt igitur regnū eē dig
niſſimum principatum ⁊ ſcdm rectum domi
nium melius dominari vnum q̄z plures· Sed
ut ſoluātur obiectiones pretacte ſciendum ꝙ
quia plura cognoſcunt plures q̄z vnus·⁊ citi/
us corrumpitur vnus q̄z plures· ⁊ multi non
ſic deuiare poſſunt ab intentione communis
boni ſicut forte faceret vnus ſolus· Ideo ſi fi/
at monarchia ⁊ dominetur vnus princeps uł
vnus rex in toto principatu uel in toto regno
Ille princeps uel ille rex ſcdm philoſophum
quarto polliti·debet ſibi aſſociare multos ſa/
pientes ut habeat multos oculos ⁊ multoſ bo
nos et virtuoſos·ut habeat multos pedes et
multas manus ⁊ ſic fiet vnus homo multorū
oculorū multarum manuum ⁊ multorum pe
dum non ergo dici poterit talem vnū monar/
chiam non cognoſcere multa quia quantum
ſpectat ad regimen regni quicquid omnes illi
ſapientes cognoſcunt totū ipſe rex cognoſcere
dr̄·nec etiā dici poterit ipſū de leui poſſe cor

rumpi ⁊ peruerti· naʒ ſi rex recte dñari deſide
rat non eſt poſſibile ipſum puerti niſi totum
conſiliū ⁊ omnes ſapientes ⁊ bonos quos ſibi
aſſociauit contingeret eſſe puerſos· talis eniʒ
maxime intendit cōmune bonū· Jdeo ſi ſic ſe
habeat omnino dignū eſt ipſum principari· ſi
autem aliter ſe haberet ut ſi ſpreto conſilio et
dimiſſa ſocietate ſapientū ⁊ bonorū uellet ſeq
caput ꝓprium ⁊ appetitum priuatum iam nō
eſſet rex ſed tirannus· talem ergo dñari ñ eſſʒ
melius ꝙ̄ plures: Jmmo peſſimum eſſet eius
dñiuʒ eo ꝙ ut patet ex habitus ⁊ ut infra pla-
nius oſtendet̃· tirannides ē peſſimus princi-
patus·

Qꝛ melius eſt regimen regni ire ꝑ heredi-tatem ⁊ ſucceſſionē filiorum quā per electionem aliquā· Capl̃m· v·

Jdetur forte aliquibus omnino eſſe
melius ⁊ dignius dñationem regiaʒ
⁊ principatum ire per electionē quaʒ
per hereditatem· nā ſuperficialiter conſiderata
veritate queſiti dubitans an regiam dignita-
tem ire per electionē an per hereditatem· dubi
tare videtur an melius ſit conſtituere dñium
arte uel ſorte· Nam ſi per electionē preficiatur
aliquis in regē videtur tale regnū nō eſſe ex-
poſitum caſui ⁊ fortune ſed factū eſſe per artē
eo ꝙ preficiet̃ melior ⁊ induſtrior· Sed ſi per
hereditatē hoc fiat expoſitum regnū quaſi for
ti caſui ⁊ fortune· nam incertū eſt qualis debe
at eſſe filius ad quē ſpectabit habere regiā di-
gnitatem· Abſolute ergo loquēdo melius ē pn-
cipem preſtituendū eſſe per electionē ꝙ̄ ꝑ he-
reditatem tū quia ut plurimū homines habēt
corruptū appetitum· conſideratis geſtis ⁊ cō-
ditionibus hominū quas experimētaliter vi-
demus· videtur eſſe ſenſendū magis expedire
regno uel ciuitati ut dñs preficiatur per here
ditatem ꝙ̄ per electionē· ¶ Poſſumus autem
triplici via oſtendere ꝙ conſideratis cōditio-
nibus hominū melius ē eſſe hmōi regimē per
hereditatē ire· ¶ Prima via ſumit̃ ex parte ip-
ſius regis regentis populū· ¶ Secunda ex par-
te filii qui debet in hereditatem ſuccedere·

¶ Tercia ex parte populi qui debet ꝑ tale re-
gimen gubernari· ¶ Prima uia ſic patet· nam
ſm phūm· ii· polli· inenarrabile eſt quātā dile
ctionem habeat ⁊ quātum differat putare ali-
quid ꝓprium· nam quod ē naturale ocioſuʒ ⁊
vanum eſſe nō poteſt naturaliter autē quilibʒ
habet amicitiā ad ſeipſum· naturale eſt igitur
tanto regē magis ſollicitari circa bonū regni
quāto credit ipſum regnū magis eſſe bonum
ſuum ⁊ bonū ꝓprium· quare ſi rex videat debe
re ſe principari ſuper regnū nō ſolum ad vitā
ſed etiam ꝑ hereditateʒ in ꝓpriis filiis magis
reputabit bonum regni eſſe bonū ſuuʒ ⁊ ardē
tius ſollicitabitur circa tale bonū· Jmmo quia
tota ſpes patris requieſcit in filiis ⁊ ex nimio
amore mouentur patres erga dilectionē filio-
rum· Jdeo omni cura qua poterit mouebitur
ad ꝓcurandum bonū ſtatum regni ſi cogitet
ipſum ꝑuenire ad dñium filiorū· ¶ Phūs tan
git· iii· polli· ubi ꝺ hac materia determinat ait
ꝙ hoc ē difficile videlicet ꝙ ſic patres poſſint
tradere regimen regni propriis filiis· Jnnuit
eniʒ hoc eſſe ꝗ̄ſi virtutis diuine ⁊ excedere hu
manū modū ſed forte ideo hoc phūs dicit qa
antiquitus ut plurimū reges cōuertebant̃ in
tirannos ⁊ nō diu durabat· ut filii hoc modo
ſuccederent in hereditatē paternā· uel ſimpli-
citer dicitur hoc eſſe diuinū quia niſi reges et
principes bene ſe habeāt erga diuina· raro cō
tingit filios regnare poſt patres· ⁊ ſi regnant
filii vix aut nunquā regnabunt filii filiorum·
Ex parte ergo regis ut magis ſollicitet̃ circa
bonum regni arguere poſſumus ꝙ expediat
regale regimen in filios ꝑ hereditatem ſucce-
dere· ¶ Secunda via ad inueſtigandū hoc idē
ſumitur ex parte filii ad quē ſpectat ſuſcipere
curā regni· nam ſicut mores nuper ditatoruʒ
ut plurimū peiores ſunt moribus eorum qui
fuerunt diuites ab antiquo ſic mores nuꝑ po-
tentum ⁊ de nouo eleuatorū ꝑ adeptionē ciuil
potentie peiores ſunt moribus aliorum· neſci
unt enim tales fortunas ferre· nuꝑ enim eſſe
exaltatum in regē eſt quaſi quedam ineruditō
regie dignitatis· tales quidē ut plurimū tiran-
nizant ⁊ inflati corde ⁊ inerudite regnāt· Sed
ſi regale regimen ꝑ hereditatem vadat filii ex

hoc non inflantur nec efficiuntur elati: quia
non reputant magnum ſi illud habeant ꝙ pa-
tres poſſederant: quare ex parte filiorum de-
bentium ſuccedere in hereditatem paternam·
expedit regno ne inerudite regatur: ⁊ ne rega
le regimen conuertatur in tirannidē: ut regia
dignitas ꝑ hereditatem transferatur ad poſte
ros· ¶ Tercia via ſumitur ex parte populi q
debet per tale regimen gubernari· naʒ conſue
tudo eſt quaſi altera natura· propter quod re-
gimina ex conſuetudine efficiuntur quaſi na-
turalia· Populus ergo ſi per diuturnā conſue
tudinem obediuit patribus: filiis ⁊ filiorum fi
liis: quaſi naturaliter inclinantur ut volunta
rie obediant: quare cum omne voluntariuʒ ſit
minus oneroſum ⁊ difficile: ut libentius ⁊ fa-
cilius obediat populus mandatis regis: expe-
dit regie dignitati per hereditatem ſuccedere
Determinare igitur domum ⁊ proſapiam ex q̄
aſſumendus eſt rex ſedat litigia· tollit piranni
dem: efficit quaſi dominiuʒ naturale· Litigia
enim ſedat quia multociens inter eligētes diſ
ſenſiones oriuntur propter electionem princi
pis propter quod turbatur pax regni· Tiran
nidem tollit quia dominantes per electionem
ut patet per habita non ſic diligunt bonū reg
ni ſicut hereditarie principātes· ⁊ quia hoc eē
tirannum non intendere bonum regni tales
facilius tirannizant: Facit etiam hoc domini
um naturale qa ꝑpl'us quaſi naturaliter incli-
natur ut obediat iuſſionibus talis regis· Ex
hoc autem patere poteſt ꝙ non ſolum expedit
regno determinare proſapiam ex qua preficiē
dus eſt dominus ſed etiā oportet determina-
re ꝑſonam nam ſic oriuntur diſſentiones ⁊ li-
tes ſi ignoretur ex qua proſapia aſſumendus
ſit rex: ſic etiam litigia oriuntur ſi non deter-
minetur que perſona in illa proſapia debeat
principari· talem autem determinare perſonā
difficultatē non habet· nam ſi dignitas regia
per hereditatem transferatur ad poſteros· oʒ
eam transferre in filios: quia ſcd̄m lineam cō-
ſanguinitatis filii parentibus magis ſunt cō-
iuncti: oportet autem talem dignitateʒ magis
transferre ad maſculos ꝙ̄ ad feminas· qa ma-
ſculus eſt femina ratione preſtātior corde ani

moſior: paſſionuʒ minus inſecutor· Jnter ma
ſculos autem oportet talem dignitatem tribu
ere magis primogenito ꝙ̄ aliis: qa ut ait phūs
in politicis decet iuniores ſenioribus obedire
Jmmo quia pater plus cōmuniter primogeni
tos diligit ut magis ſit cure regi de bono reg-
ni expedit ſtatuere regnū ſuccedere primoge-
nito: ut pater ampliori ſollicitudine curet de
bono regni ſciens ipſum peruenire ad filium
plus dilectum· Et ſi dicatur ꝙ cōtingit aliqñ
magis diligere minores talibus obiectionibꝰ
de facili reſpondetur quia facta humana ⁊ ge-
ſta particularia omnino ſub recta regula ⁊ ſub
certa narratione non cadunt: ſufficit ergo ī ta
libus pertranſire probabiliter ⁊ leges ſtatuere
que ut in pluribus continent veritatē· Quia
vero ſuperius tangebatur videlicet ꝙ ire per
hereditatē dignitatē regiam ē exponere ſe for
tune eo ꝙ ignoretur qualis regius filiꝰ ſit fu-
turus· Dici debet ꝙ vix ſunt aliqua geſta hu-
mana que ex aliqua parte nō exponantur peri
culis· Jlla tamen magis cauenda ſunt que plu
ribus periculis exponunt̃· Videmus autem ꝑ
experientiā plura mala oriri in ciuitatibus et
regnis ubi non eſt dominus aliquis naturalis
nam contingit alia aliquando diu carere gu-
bernatore ⁊ cum gubernatorem habēt ut plu-
rimum tirannizant plura enī hmōi mala ī ta-
libus regiminibus vidimus que enumerare ꝑ
ſingula longum eſſet· Dicere ergo poſſumus
quod expedit regno filium ſuccedere in regīe
patris ⁊ ſi aliquis defectus eſſet in filio regio
ad quem deberet regia cura peruenire ſupple-
ri poterit per ſapientes ⁊ bonos: quos tanquā
manus ⁊ oculos debet ſibi rex in ſocietateʒ cō
iungere: valde tamen reprehenſibiles ſunt re-
ges ⁊ principes ſi non nimia cura ſollicitētur
ꝙ filii ab ipſa infantia diſciplina ⁊ bonis mo-
ribus ſint imbuti: cum bonum cōmune ⁊ toti
us regni in hoc conſiſtat: nec ſufficit ꝙ quia
ſolus primogenitus regnare debet ut de eo ſo
lo cura habeatur diligens· Jgnoratur enim
quid diuina prouidentia ſtatuit ⁊ neſcitur cui
filiorum ſuccedat regnum· Jdeo ne periclitet̃
bonum cōmune de omnibus cura diligens eſt
habenda·

Que ſunt in quibus rex alios debet excede/re ⁊ quomodo differat rex a tiranno.

Caplm·vi·

Phūs·v·poll·narrat tria in quibꝰ rex alios debet excedere·Dicit enīꝫ ꝙ antiquitus reges a triplici exceſſu con/ſtituebantur·Primo ab exceſſu beneficii·nam qꝛ populus non percipit niſi ſenſibilia bona quos uidet eſſe liberales ⁊ beneficos nimis ardenter modo in eorum amorē: ⁊ optat eos habere in dominos·Inde eſt ꝙ antiquitus plu/res ſic preficiebantur in reges· nam ſi aliquis fuerat primo beneficus gēs illa tracta ad amorem eius preficiebat ipſum in regem· Secūdo poteſt aliquis prefici in regem ab exceſſu vir/tuoſorum actionum:nam quia bonorum vir/tuoſorum eſt diligere bonum cōmune potius quā priuatum ideo reputatur dignus ⁊ prefi/citur in regē qui a populo creditur virtuoſus ¶ Tercio conſueuit prefici aliquis in regem ab exceſſu potentie ⁊ dignitatis·naꝫ quia probabile eſt nobiles et potentes magis verecundari opari turpia q̄ alios:⁊ quia tales ut plu/rimū uel ſunt uel credūtur eē magis apti ad principandum:ideo pluries per hunc moduꝫ antiquitus aliqui regna obtinuerūt· Si ergo ex talibus exceſſibus rex generatur ⁊ preficit̃ ſi recta ſit generatio eius oportet huiuſmodi exceſſum peramplius ⁊ perfectius reperiri in rege iam in dignitate regia conſtituto ſic eniꝫ videmus in generationibus naturaliuꝫ quod ſignatur:ignis per rarefactionem ⁊ caliditatē quia materia tunc ignis calefacit ⁊ rarefacit: oportet raritatem ⁊ calorem perfectius reperiri in igne iam generato ⁊ in eſſe conſtituto· q̄ reſi exceſſus beneficii actionis virtuoſe ⁊ etiam potentie poſſunt eſſe cauſa ut rite aliquis conſtituatur in regem decens eſt tales exceſ/ſus in ipſa monarchia pfectius reperiri·decet enim ipſum regem uolentem recte regere quā tum ad preſens ſpectat ad tria ſollicitari·

¶ Primo ut ametur a populo·Secundo ut cura peruigil procuret cōmune bonum· Tercio ut caſtiget ⁊ puniat mouētes ſeditiones ⁊ turbantes populum:quare expedit regem habere predictos tres exceſſus:nam ſi habundet ī beneficiis tribuendis diligetur a populo·Si ex/cellat in actionibus virtuoſis procurabit commune bonum:quia ſi virtutis eſt tendere ī bonum eius: erit magis tendere in maius bonuꝫ bonum ergo gentis eſt cōmune quod eſt diui/nius q̄ aliquod bonum ſingulare magis procurabit vir bonus ⁊ virtuoſus q̄ bonum ali/quod proprium ⁊ priuatū· Tercio expedit eū habundare in ciuili potentia ut poſſit corrigere volentes inſurgere ⁊ turbare pacem regni· ¶ Viſo in quibus rex alios debet excedere re/ſtat oſtendere quomodo differat a tiranno tāgit autem phūs·v·polli·quatuor differentias inter tirannū ⁊ regem·Prima eſt quia rex re/ſpicit bonum cōmune tirannuſ uero bonū proprium·nam regnum eſt principatus rectus·tirannides uero dominium peruerſum· cum ergo bonum gentis ſit diuinius bono vnius·puerſe dominatur qui ſpreto bono cōmuni in/tendit bonum proprium· ¶ Ex hac autem differentia prima ſequitur ſecunda videlicet ꝙ tirannus intendit bonum delectabile rex vero bonum honorificum nam ſicut inenarrabile eſt quanto quis delectatur ī bono proprio ſic quaſi inenarrabile eſt quantus honor ſequit̃ ⁊ quanto honore eſt dignius intendens com/mune bonum· Quare ſi tirannus intendit bonum proprium ⁊ priuatum ſequitur ꝙ eius intentio uerſetur circa bonum delectabile· Sed intentio regis uerſatur circa bonum honorifi cum eo ꝙ ipſe intendat cōmune bonum·

¶ Ex hac autem ſecunda differentia ſequitur tercia videlicet ꝙ intentio tirannica eſt circa pecuniam:tirannuſ quia ſpreto cōmuni bono non curat niſi de delectationibꝰ ꝓpriis maxime uerſatur ſua intentio circa pecuniam cre/dens ſe per eam poſſe huiuſmodi delectabilia obtinere·Sed regis intētio uerſatur circa vir/tutem ⁊ ut ciues ſint virtuoſi quia ex hec ma/xime reſultat bonum honorificum ⁊ cōmune· ¶ Ex hac autem differētia tercia ſequitur q̄r/ta videlicet ꝙ tirannus nō curat cuſtodiri a ciuibus ſed ab extraneiſ·rex uero uult cuſtodiri ab ipſis ciuibus ⁊ a genitis in proprio regno· nam tirannus eo ꝙ ſpreto cōmuni bono non curat niſi de delectationibus propriis videns ſe eſſe oneroſum ⁊ tedioſum ab his qui ſunt ī regno· Ideo totam ſuam cuſtodiam corporis cōmittit extraneis:ſed rex econuerſo eo ꝙ vi/deat ſe maximam habere de bono regni ⁊ communi maxime confidit de his qui ſunt in reg/no. Ideo facit ſe cuſtodiri a propriis non ab extraneis.

Qꝫ tirannides eſt peſſimus principatus ⁊ ꝙ ſumme debent cauere reges ⁊ principes ne eorum dominiū in tirannidem conuertatur·

Caplm·vii·

Vadruplici via venari poſſumus ti/rannidem eſſe peſſimum principatū Prima ſumitur ex eo ꝙ tale dominium maxime recedit ab intentione cōmuniſ boni·Secunda ex eo ꝙ eſt maxime innaturale Tercia ex eo quod eſt efficaciſſimum ad nocēdum·Quarta ex eo ꝙ impedire habet maxime bona ipſorum ciuium· ¶ Prima via ſic patet quia ſi dominatur rex non receditur ab intē/tione cōmunis boni eo ꝙ rex nō eſt niſi ſit virtuoſus ⁊ niſi intendat cōmune bonum· Unde iii·polli·ꝙ dicitur principari talem eſt quaſi partiri principatum in multos · Uel ꝙ idem eſt quaſi principari multitudinē eo ꝙ in tali principatu intendatur bonum multoruꝫ· Sic etiam ſi dominentur plures quia diuites· uel quia creduntur uirtuoſi· ulˀ ſi dominetur totꝰ populus dato ꝙ ſic dominantes non intende/rent niſi bonum proprium non omnino rece/derent ab intentione cōmunis boni eo ꝙ plu/res eſſent ſic principantes·et omne autem bonum priuilegium eſt quodāmodo bonum cō/mune·Sed ſi tirannus dominetur cum vnus ſit dominans ⁊ non intendat niſi bonum proprium omnino receditur ab intentione cōmunis boni·principatus ergo quia non eſt rectꝰ niſi ſit quodāmodo quid diuinuꝫ ⁊ quia in eo principaliter debet intendi bonuꝫ cōmune ꝙ eſt diuinius q̄ aliquod ſingulare tanto tirannides eſt principatus peior quanto in eo plꝰ receditur ab intentione cōmunis boni· Hanc autem rationem tangit phūs circa principiuꝫ iiii·polli·ubi ait ꝙ ſicut regnum eſt optima et digniſſima pollicia ſic tirannides eſt peſſima cuius cauſa eſt ut ibi dicitur quia tirannides plurimū diſtat a pollicia·i·a cōmuni bono·

¶ Secunda via ad inueſtigandum hoc idē ſumitur ex eo ꝙ tale dominium maxime eſt na/turale·nam illa eſt nuturalis operatio erga aliquid quando ſic agitur ut eſt aptum natum agi·quare tunc regnū naturaliter agitur quādo homines exiſtentes in ipſo ſic reguntur ut ſunt apti nati regi:homo auteꝫ quia libero arbitrio ⁊ ratione participat tunc naturaliter regitur ⁊ ut eſt aptus natus regi quando voluntarie ſeruit ⁊ libere obedit: quare quanto do/minium aliquorum magis eſt inuoluntariuꝫ magis debet dici innaturale tirannideſ igitur eſt peſſima quia maxime eſt inuoluntaria et maxime contra naturam eo ꝙ ſit maxime ſub/ditorum afflictiua hanc autem rationem tan/git phūs in eodem·iiii·polli·ubi ait tirannidē eſſe peſſimum principatum quia nullus libe/rorum uoluntarie ſuſtinet principatum taleꝫ· ¶ Tercia via ſumitur ex eo ꝙ talis principa/tus eſt efficaciſſimus ad nocendum·naꝫ ſicut principatus regis eo ꝙ ſit maxime vnitus eſt efficaciſſimus ad proficiendum ſic tirannideſ efficaciſſima ad nocendū· monarchia· n·quia ibi dominatur vnus ⁊ eſt ibi virtus vnita·ideo uel ē optima uel ē peſſima· nam ſi monarchia habet intentionem rectā tunc eſt rex optimus principatus·quia propter vnitatem virtutis poteſt multa bona efficere:ſi uero monarchia habet intentionem peruerſam tunc tirannus eſt peſſimus quia propter ſuam vnitam potē/tiam poteſt multa mala efficere· ¶ Hanc autē rationem tangit phūs·v·polli·ubi ait tirannidem eſſe obligartiam extremam·i· peſſimam· quia eſt maxime nociua ſubditis· ¶ Quarta via ſumitur ex eo ꝙ per tale dominium impe/diuntur maxima bona ipſorum ciuium· Tirānus enim non ſolum procurat mala eorum q ſunt ī regno ſꝫ etiā ſatagit īpedire eoꝝ maxīa bona·Tangit autem phūs·v·polli· tria maxi/ma bona que ſatagit impedire tirannus vide/licet pacem virtutes ⁊ ſcientias· Tiranni enī

nolunt cives habere pacem ⁊ concordiam ad
inuicem· Rurſus nolunt eos eē magnanimos
⁊ virtuoſos· Nec etiam volunt ipſos eſſe ſapi/
entes ⁊ diſciplinatos quare autem tiranni pre
dicta bona impediunt in ciuibus infra dicet̃
ſufficiat autem ad preſens ſcire tirannidez eē
peſſimum principatum propter rationes tac/
tas· Q̃ autem reges ſummo opere cauere de/
beant ne principentur principatu tirãnico vi
dere non eſt difficile· nam tanto peior eſt pri/
ceps quanto peiori dominio principatur· qua
re ſi omnē diligentiã adhibere debet rex ne ſit
peſſimus· ſumme curare debet ne dominetur
ꝑ tirannidem qui eſt peſſimus principatus·

Quod eſt officium regis ⁊ qualiter
rex ſe habere debeat in regimine ci
uitatis ⁊ regni·

Caplm·viii·

I rex aut princeps gentem ſibi com/
miſſam uult debite gubernare ⁊ ſcire
deſiderat quod ſit eius officium dili
genter cõſiderare debet in naturalibus rebus
nam ſi natura tota adminiſtratur per ipſuz de
um qui eſt princeps ſũmus ⁊ rex reguz a quo
rectiſſime regitur vniuerſa tota natura: qua/
re a regimine quod videmus in naturalibus
deriuari debet regimen quod trahendum eſt
in arte de regimine regum eſt enim ars imita
trix nature· In naturalibus autem ſic videm⁹
ꝙ natura primo dat rebus ea per que poſſunt
conſequi finem ſuum· Secundo dat eis ea per
que poſſunt probibentia remouere · Ter/
tio per hmõi collata naturaliter intendunt in
ſuos fines ſiue in ſuos terminos ut natura dat
igni leuitatem per quam poteſt tendere ſurſũ
Secundo dat ei calorem per quem agit ⁊ reſi/
ſtit contrariis· Tercio ignis per ea que acce/
pit a natura: naturaliter tẽdit ſurſum: ergo ad
hoc ꝙ regimen ſit bonum ⁊ naturale tria req/
runtur· Primo ut populus taliter diſponatur
⁊ ordinetur ut poſſit conſequi finem intentuz
Secundo ut remoueantur probibentia ⁊ deui
antia ab hmõi fine · Tercio ut dirigatur et
promoueatur in finem predictum· Sic enĩ vi
demus in ſagitta dirigenda in ſignum aliqđ
quia primo efficitur recta ut poſſit melius in
finem tendere· Secundo efficitur pennata ut
melius aerem ſcindat: ne probibeatur tendere
in ipſum ſignum· Tertio a ſagittante dirigit̃
⁊ ſagittatum in ſignum intentum· Rex igitur
⁊ quilibet director populi eſt quaſi ſagittator
quidam· populus vero eſt quaſi ſagitta quedã
dirigenda in finem ⁊ in bonum· Tria igitur
ſpectant ad regis officium quia primo ſollici
tari debet ut gens ſibi cõmiſſa habeat per que
poſſit conſequi finem intentum· Secundo de
bet probibentia remouere· Tertio gentem ip
ſam debet in finem dirigere· ¶ Ea vero que đ
ſeruiunt ut populus poſſit conſequi finem in
tentum ⁊ bene viuere ſunt tria videlicet virtu
tes ſcientia ⁊ bona exteriora· Debz igitur rex
ſollicitari ut in ſuo regno vigeat ſtudium lit/
terarum ⁊ ut ibi ſint multi ſapientes ⁊ indu/
ſtres: nam ubi viget ſapientia ⁊ fons ſcriptu/
rarum oportet ꝙ inde totus populus aliquaz
eruditionem accipiat· ne ergo exiſtentes in re
gno ſint tenebris ignorantie inuoluti: ſpectat
ad reges ⁊ principes valde eſſe ſollicitos đ ſtu
dio litterarũ· Immo ut infra patebit ſi domi/
nator regni non promoueat ſtudium ⁊ non ve
lit ſibi ſubditos eſſe ſcientes non eſt rex ſed ti
rannus· ¶ Secundo ad conſequendum finem
intentum deſeruiunt boni habitus ⁊ virtutes
non enim ſufficit finem cognoſcere ⁊ habere il
luminatum intellectum niſi ſit quis virtuoſus
⁊ habeat ordinatum appetitum ut velit conſe
qui finem illum: ſpectat igitur ad rectorē reg
ni ordinare ſuos ſubditos ad virtutes·
¶ Tercio ad conſequendum finem qui inten
ditur in vita pollitica organice deſeruiunt reſ
exteriores· Decet ergo reges ⁊ principes ſic re
gere ciuitates ⁊ regna ut ſibi ſubiecti habũdẽt
rebus exterioribus prout deſeruiunt ad bene
viuere ⁊ ad conſequendum finem intentum·
In vita pollitica hoc autē quomodo fieri poſ
ſit ⁊ quomodo ordinanda ſit ciuitas ut in eã
reperiri valeant que deſeruiunt ad ſufficien/
tiam vite· licet per precedentia ſit aliqualiter
manifeſtum clarius tamen infra dicetur·
¶ Viſo quod ſpectat ad regis officium ſollici/
tari circa eã per que poſſit populus conſequi
finem intentum reſtat oſtẽdere quomodo ſpec
tat ad reges ⁊ principes hmõi probibentia re
mouere que etiam tria ſunt quorum vnũ qua/
ſi ſumit originem ex natura: aliud vero ex per
uerſitate ciuium· tercium quidem ex maliuolẽ
tia hoſtium· ¶ Primum ſic patet: nam homi/
nes in ſeipſis ſunt naturaliter corruptibiles·
Inde eſt ergo ꝙ quia in ſeipſis durare nõ poſ/
ſunt: naturaliter appetunt perpetuari in filiis
ſiue ſint naturales ſiue adoptiui· Videtur enĩ
homini poſt mortem viuere ſi eo decedẽte ſm
ſuam inſtitutionem alius in hereditatem ſuc/
cedat· Valde ergo turbari poteſt tranquillus
ſtatus ⁊ pax ciuitatis et finis intentus in vi/
ta pollitica· Si reges ⁊ principes non ſollicitē
tur qualiter poſteriores ſuccedant in heredita
tem priorum: remouere igitur vnum maxime
probibentium bonam vitam polliticaz eſt be
ne ordinare quomodo hereditates decedenti/
um perueniant ad poſteros· ¶ Secundo ſtat⁹
tranquillus ciuitatis ⁊ regni aliquando impe
ditur ex peruerſitate ciuium: ſunt enim aliqui
adeo peruerſi ut ſemper velint alios moleſta/
re: ſollicitari ergo debent reges ⁊ principes ne
impediatur pax regni ut extermineutur male
fici ⁊ corrigantur delinquentes· ¶ Tertium
huiuſmodi impeditiuum ſumit originē ex ma
licia hoſtium: quaſi enim nihil eſſet vitare in
teriora diſcrimina: niſi probibentur exterio/
ra pericula ſpectat igitur ad regis officiuz ſic
ſollicitari circa ciuilem potentiaz ⁊ circa indu
ſtriam armatorum ut poſſint hoſtium rabiez
probibere· Quomodo autem hoc fieri habeat
in tertia parte huius tertii libri vbi agetur de
bellis plenius oſtendetur· ¶ Oſtenſo quomõ
reges ⁊ principes ſollicitari debent ut popul⁹
ſibi cõmiſſus habeat per que poſſit finē conſe
qui ⁊ quomodo debeãt probibentia remouere
reſtat oſtendere quõ eos in finem dirigãt hec
etiã tria ſunt· Nã primo obmiſſa ſunt ſupplen
da ut ſi viderint aliquid deeſſe ad bonum re/
gimen ciuitatis illud eſt ſupplendum hoc au/
tem fieri poteſt per conſiliũ ſapientum de quo
infra dicetur· ¶ Secundo bone ordinationes
⁊ bona ſtatuta debent eſſe obſeruãda· ¶ Ter/
tio bene operantes ⁊ maxime facientes ea per
que reſultat cõmune bonum ſunt remunerã/
di ⁊ repremiandi: nam licet obmiſſa ſupplere
⁊ bene ordinata conſeruare multuz deſeruiat
ut populus dirigatur in finem recte: tñ maxi/
me deſeruire videtur bene apta remunerare·
nam ut dicitur· iii· ethi· capitulo de fortitudĩe
apud illos ſunt fortes apud quos maxime ho/
norantur: apud illos ſunt ſapiẽtes ⁊ boni apđ
quos tales remunerãtur ⁊ honorantur ſollici
tari igitur circa predicta· ix· ad regis officium
pertinere videtur·

Quot ſunt illa que debet operari
verus rex· ⁊ ꝙ eadem ſimulat ſe fa/
cere tirannus·

Caplm·ix·

Arrare autem poſſumus· x: que debz
operari bonus rex ⁊ que tirannus ſe
facere ſimulat· Illa enim· x· licet ali/
quomodo in vniuerſali contineantur in polifi
cis tamen quia ut pluries dictum eſt circa mo
rale negocium vl'es ſermones proficiunt mi/
nus· Ideo bene ſe habz illa· x· enarrare per ſin
gula· ¶ Eſt autem primum ꝙ ſpectat ad verũ
regem facere ut maxime procuret bona com/
munia ⁊ regni redditus ſtudeat expendere in
bonum cõmune: uel in bonum regni· Tiran/
ni vero hoc ſimulant facere non tamen faciũt
ſed ut ait phũs eos tribuunt meretricibus et
adulatoribus ⁊ aliis perſonis inutilibus·
¶ Secundo ſpectat ad rectum rectorem regni
non ſolum redditus ⁊ oblationes ordinare in
bonum cõmune regni ſed etiam bona cõmu/
nia ⁊ iura regni debet maxime cuſtodire ⁊ ob
ſeruare· qđ tiranni licet ſe facere ſimulant nõ
tamen faciunt· Immo bona aliorum rapiunt
⁊ iura regni non obſeruant· ¶ Tercio decet
regem ⁊ principem nõ oſtendere ſe nimis ter/
ribilem ⁊ ſeuerum: nec decet ſe nimis familia/
rem exhibere: ſed apparere debet perſona gra
uis ⁊ reuerenda quod congrue ſine virtute fi/
eri non poteſt: Ideo verus rex vere virtuoſus
exiſtit tirannus autem non eſt ſed eſſe ſe ſiĺat·
¶ Quarto ſpectat ad regem nulluz ſubditorũ

contemnere nulli iniuriari nec in filiab⁹ nec
in uxoribus nec in perſona nec in aliquibus a
liis ⁊ ſi ꝯtingeret aliquē ex regno forefacere
non propter contumeliam uel ꝓpter aliquam
libidinoſam voluntatem explendam: ſed prop
ter bonum cõmune ⁊ iuſticie ipſum punire de
bet. hoc autem tiranni non faciunt ſed qa ipi
intendunt bonum pecunioſum ⁊ delectabile.
iniuriantur ciuibus in vxoribus ⁊ in filiabus
⁊ rapiunt eorum bona. ¶ Quinto decet regeſ
⁊ principes non ſolum habere familiares ⁊ di
ligere nobiles ⁊ barones ⁊ alios per quos bo
nus ſtatus regni conſeruari poteſt. etiaȝ ſi ut
ait phūs in polli. inducere debent vxores pro
prias ut ſint familiares ⁊ beniuole uxoribus
predictorum: nam mulieres ualde inclināt vi
ros ad uoluntates proprias eo ꝙ quilibet ual
de inclinatur ut nolit ꝓprias delicias contri
ſtare quare ſi uxores nobilium vᵗ aliorum per
quos bonus ſtatus regni conſeruari habet: ui
derent ſe contemni ab uxore regis aut princi
pis inducerent uiros ut ſeditiones mouerent
in regno aut principatu: ſic ergo gerere ſe de
bet bonus rector regni aut ciuitatis: tirannuſ
autem non ſic ſe habet ſed corde elatus alios
ꝯtemnit: ꝓpter qd̄ nec ipē nec perſone ſibi cō
iuncte aliis ſunt beniuole: ea igitur que habet
uerus rex licet ſimulare illa videatur tirannuſ
inquantum huiuſmodi eſt tñ ſcd̄m veritatem
caret illis. ¶ Sexto decet verum regeȝ eſſe mo
deratum in cibis ⁊ venereis ne a ſubditis ha
beatur in contemptu: nam ut dicitur. v. polli.
non contemnitur qui eſt ſobrius ſed qui ebri⁹
tiranni autem hoc non faciunt: nam cum non
intendant niſi cõmodum proprium ut bonuȝ
pecunioſum ⁊ delectabile quia maxima delec
tatio ſenſibilis eſt in cibis ⁊ venereis: tiranni
abſq; freno fruuntur voluptatibus illis. Jmo
quod peius eſt ut narrat phūs primo polliti.
multi tirannorum non ſolum temperati non
ſunt ſed nolūt videri tēperati eſſe. Exiſtimāt
autem reputari ab hominibus felices ſi ſingul
diebus aſpiciantur eſſe in cõmeſſationibus et
ebrietatibus ⁊ in cõuiuiis affluentibus: non
tamen ſic ſe habere deberent dato enim ꝙ tem
peramento carerent ne contemnentur a popu

lis non deberent ſuam intemperantiā oſtende
re. Laudatur enim ſobrietas ⁊ temperantia:
vituperatur autem auaricia ⁊ guloſitas.
¶ Septimo decet verum regem ornare ⁊ mu
nire ciuitates ⁊ caſtra exiſtētia in regno ut ap
pareat magis eſſe procurator cõmunis boni
ꝗ̄ tirannus querens vtilitatem propriam
¶ Octauo decet verum regem ut ſit phūs ſa
pientes ⁊ bonos etiam extraneos adeo hono
rare ut putetur non ſic honoratos eſſe a ciui
bus propriis ſi inter ipſos exiſterent. quod ti
ranni non faciunt: nam ſapientes ⁊ bonos ut
infra patebit non honorant ſed perimunt.
¶ Nono decet uerum regem per uſurpationē
⁊ iniuſticiam non dilatare ſuum dominiū: naȝ
ut dicitur in polli. durabilius eſt regnare ſup
paucos ꝗ̄ ſuper multos quod maxime verum
eſt ſi hmōi multitudo ciuilis potentie acquiſi
ta ſit per uſurpationem ⁊ iniuſticiam. recitat
autem phūs. v. polli. ꝙ cum quidam rex partē
ſui regni dimiſiſſet quia eam forte iniuſte te
nebat: increpatus tamen fuit ab uxore dicēte:
ꝙ verecundari deberet quia minus regnū di
mitteret filiis: ꝗ̄ accepiſſet a patre. Reſpōdit
rex ille ꝙ ſi dimittebat eis min⁹ in quantitate
regnum: dimittebat tamen maius ⁊ diuturni
us tempore: tiranni autem hoc nō faciunt. nā
licet ſemper ſe ſimulent iuſte agere: tamen in
multis ſuum dominium iniuſte ampliant ⁊ a
liorum hereditates ſine ratione uſurpant
¶ Decimo ⁊ vltimo decet veros reges bene ſe
habere circa diuina: populus enim ut recitat
phūs omnino eſt ſubiectus regi quē credit eē
deicolam: ⁊ habere amicum deuȝ: exiſtimat. n.
talem ſemper iuſte agere ⁊ nihil iniquum ex
ercere. Poſſumus tamen ad hoc aliam melio
rem rationem adducere dicenteſ ꝙ ſi rex habe
at amicum deum diuina prouidentia cui om
nia ſunt nota ⁊ eius potentia cui nihil poteſt
reſiſtere continget eū ut expedit ſue ſaluti ſem
per in ſuis actibus proſperari. Jmmo propter
ſanctitatem regis multociens deus multa bo
na confert exiſtentibus in ipſo regno.
¶ Ultimo autē diximus ꝙ decet regiam maie
ſtatem bene ſe habere circa diuina hoc debet
eſſe finis ⁊ complemētum aliorum ad hoc aūt

ſunt ſingula ordinanda. Uerus ergo rex ſcd̄m
ueritatem bene ſe habet erga diuina. tirannuſ
vero non talis eſt ſed ſimulat ſe talem eſſe.

Que ⁊ quot ſunt cautele quibus tiran
nus nititur ſe in ſuo dñio preſeruare
Caplm. x.

Ultras cautelas tangit phūs. v. polli.
ex quibus quantum ad preſens ſpec
tat poſſumus enumerare. x. ꝑ quas
nititur tirannus ſe in ſuo dominio ꝓſeruare.
¶ Prima cautela tirannica eſt excellenteſ per
imere: cum enim tirannus non diligat niſi bo
num proprium: excellentes ⁊ nobiles exiſten
tes in regno non ualentes hoc pati inſurgunt
contra ipſum: tirannus autem ex quo talem ſe
eſſe cognoſcit non cogitat niſi quomodo poſ
ſit excellentes perimere. Jmmo aliqui tiranni
ȝare cupiunt non ſolum excellentes alios imo
etiam ꝓprios fratres ⁊ nimia ſibi conſangui
nitate coniunctos uenenant ⁊ perimunt ꝙ ſig
num eſt tirannidis peſſime. Uerus autem rex
econuerſo intendens cõmune bonum ⁊ cogno
ſcens ſe diligi ab ipſis qui ſunt in regno excel
lentes ⁊ nobiles ⁊ multo magis cognatos pro
prios per quos bonus ſtatus regni conſerua
ri poteſt non perimit ſed ſaluat. ¶ Secunda
cautela tirannica eſt ſapiētes deſtruere: uidēt
enim ſe contra dictamen recte rationis agere
⁊ non intendere bonum cõmune ſed proprium
Jdeo uellent omnes ſuos ſubditos ignorātes
⁊ inſcios ne cognoſcentes eorum nequiciam
incitent populum contra ipſos: ſemper enim
qui male agit odit lucem ⁊ non diligit ſapien
tes ne arguantur opera eius: quare tirannus
cuius ſunt opera mala ſapientes pro poſſe de
ſtruit. uerus autem rex econtrario ſciens ſe ſe
cundum rectam rationem agere: ſapientes ſal
uat promouet ⁊ honorat eo ꝙ ipſi cognoſcen
tes bona opera ipſius populum cõmoueant ad
amorem eius. ¶ Tercia eſt diſciplinam ⁊ ſtu
dium non permittere tirannus enim ſcd̄m qd̄
hmōi eſt non ſolum ſapientes deſtruit ſȝ etiaȝ
truncat uiam ⁊ inhibet ſtudium ⁊ diſciplinam
ne efficiantur aliqui ſapientes: ſemper eniȝ ti

met per ſapientiam reprehendi. Uerus autem
rex econtrario ſtudium promouet ⁊ cõſeruat:
uidens ꝙ per ipſum bonum cõmune ⁊ bonus
ſtatus regni quem principaliter intendit meli
orari habet. ¶ Quarta eſt nullas ſodalitates
nec etiam aliquas congregationes permitte
re uult enim tirannus ciues ⁊ eos qui ſunt in
regno non eſſe ſodales nec eſſe ad inuicem no
tos: nam ut ait phūs noticia fideȝ facit: eo. n.
ipſo ꝙ quis habet noticiam alterius confidit
de illo: hoc autem tirannus non diligit: timet
quidem ne ciues de ſe confidentes propter in
iurias quas eis infert contra ipſum inſurgāt.
Uerus autem rex econtrario permittit ſodali
tates ciuium ⁊ uult ciues ſibi inuicem eſſe no
tos ⁊ de ſe confidere: nam cum intendat bonū
ipſorum ciuium ⁊ ſubditorum: naturale eſt ut
diligatur ab eis: quare uult eos eſſe confede
ratos ⁊ coniunctos. quia tunc magiſ vnanimi
ter diligunt bonum regis omnino enim eſſet
peruerſus populus ſi cognoſceret ſe habere ue
rum regem ⁊ diligere cõmune bonū ſi uicever
ſa nō diligent ipſum regem. ¶ Quinta caute
la tirannica eſt habere multos exploratoreſ ⁊
temptare non latere ipſum quicquid a ciuib⁹
agitur cum enim tiranni ſciant ſe non diligi a
populo eo ꝙ in multis offendant ipſoȝ: nolūt
habere exploratores multos ut ſi uiderent ali
quos ex populo machinari aliquid contra eos
poſſint obuiare illis. Jmmo eo ipſo ꝙ ciueſ cre
dunt tirannum habere exploratores multos:
nō audent congregari ut machinētur aliquid
contra eum: nam ⁊ ſi inter eos ſic cõgregatos
nullus exploratorum exiſteret. ſemper tamen
timerent ibi exploratores eſſe. Huiuſmodi au
tem exploratores uerus rex habere non curat
ad ciues ⁊ ad eos qui ſunt in regno: ſed ad ho
ſtes ⁊ ad extraneos. Utrum autem deceat re
ges habere exploratores in regno ꝓpter aliam
cauſam ꝗ̄ ne populus inſurgat in ipſuȝ infra
dicetur: ad preſens autem ſcire ſufficiat ꝙ nō
ſic rex eget exploratoribus ut tirannus.
¶ Sexta cautela tirannica eſt nō ſolum non ꝑ
mittere fieri ſodalitates ⁊ amicicias: ſed etiam
amicitias iam fcās. et ſodalitates turbare ⁊ ꝑ
uertere. Uolunt enim tiranni turbare amicos

cum amicis: populum cum inſignib⁹ inſignes cum ſeipſis. Uident autem ꝙ quādiu ciues diſcordant a ciuibus ⁊ diuites a diuitibus tam diu non poteſt eque de facili eius potentie reſiſti: nam tunc quelibet partium timens alteram neutra inſurgit contra tirannum. ¶ Uerus autem rex econtrario nō procurat turbationem exiſtentium in regno ſed pacem ⁊ concordiam aliter enim nō eſſet verus rex: quia non intenderet cōmune bonum. ¶ Septima ē pauperes facere ſubditos adeo ut ipſe tirann⁹ nulla cuſtodia egeat: volunt enim tirāni ſubditos eſſe intantum pauperes ut ſic occupētur circa cotidiana quibus indigent ut non vacet eis aliquid machinari contra ipſos: nec oporteat ipſos habere aliquā cuſtodiam propter illos. Uerus autem rex quia intendit bonū ſubditorum nō affligit ⁊ depauperat ipſos ſ3 magis procurat eoꝝ bona. ¶ Octaua ē ꝓcurare bella: mittere bellatores ad partes extraneas: ⁊ ſemper facere bellare eos qui ſunt in regno: quatenus ſemper circa bellorum onera intēti non vacet eis aliquid machinari contra tirannum: verus autem rex non intendit affligere ſubditos ſuſcitando ⁊ procurando bella eo ꝙ intēdat bonum regni: non vult ergo eos qui ſunt in regno aſſumere arma niſi pro defenſione regni: vel pro aliquo alio iuſto bello. ¶ Nona eſt cuſtodiam corporis exercere nō p eos qui ſunt in eo regno: eo ꝙ diffidat de illis ſed per extraneos: verus autem rex econuerſo ſe habet ut ſupra plenius dicebatur. ¶ Decia cautela eſt tirannica ꝙ poſtquā procurauit diuiſiones ⁊ partes in regno: cum vna parte affligere aliam ut clauum clauo retundat rex autem econtrario non procurat diuiſiones ⁊ partes in regno ſed ſi que ibi exiſtunt eas amouere deſiderat.

Quot ſunt illa ad que reducuntur cautele tirannice ⁊ ꝙ reges cauere debent ne efficiantur tiranni quia opera regia ſunt optia tirannica vero peſſima. Ca. xi.

Omnes cautelas tirannicas quas i precedēti capitulo numerauim⁹: ꝓhūs reducit ad quatuor: tirāni enim quatuor intēdunt. ¶ Primo ut ſubditi ſint inſcii. Secūdo ut ſint puſillanimes. Tertio ut de ſe inuicem nō cōfidant. Quarto ut ſint adeo depauperati ⁊ afflicti ut contra eos n̄ poſſint inſurgere. ad hec autem quatuor predicta omīa reducūtur: naȝ quātum ad preſens ſpectat ad hoc ꝙ aliquis i uadat uel machinetur aliquid cōtra tirānum: ex aliquo predictorum quatuor videtur procedere ex magnanimitate. Primo enim videtur hoc accidere ut quia inſurgens eſt tāti cordis ut nihil reputet magnum. Secundo ex induſtria ⁊ ſagacitate ut quia credit ſe tot adinuenire vias ⁊ verſucias poſſe: ut ualeat tirannuȝ perimere. Tercio poteſt hoc cōtingere ex potētia ut ſi inſurgēs confidat de aliis ciuibus et credat ſe iuuari ab eis propter ciuilem potētiā: tirānum inuadit. Quarto hoc poterit accidere ex nimio ocio ut ſi ciues nimis ſint opulēti: ⁊ uacent nimio ocio: quia mēs humana neſcit ocioſa eſſe: dum nō occupātur ciues circa cotidianas indigentias: excogitant ſeditiones: quomodo poſſint turbare ciuitatem ⁊ inſurgere contra rectorem ciuiū. Cōtra hec ergo quatuor procurāt tirāni pimere excellētes ne ſint ſubditi ſint magnanimi: deſtruere ſapiētes impedire ſcolas ⁊ ſtudium ut exiſtētes in regno ſint ignorantes ⁊ inſcii nō pmittere ſodalitates turbare ciues inter ſe ut de ſe inuicē nō cōfidant de pauperare eos occupare eos in bello ⁊ in aliis exercitiis ut non uacēt ocio. Hec ergo ſunt cautele tirannice. verum quia nullus forte eſt omnino tirannus quia malum ſeipſū deſtruit ⁊ ſi integrum ſit importabile fit: ut dicitur. iiii. ethi. ⁊ forte vix aut nunquā reperit aliquis qui ſit omino rex quin in aliquo tirānizet: eſſet enim quaſi ſemideus ſi nihil ͛d tirānide participaret. Inde eſt ergo ꝙ dominātes aliquid participant de cautelis regiis ⁊ aliqd de verſutiis tirannorum ⁊ tanto eſt melius dominium quāto plus accedit ad regnum ⁊ eſt longius a tiranno. Uolumus quidē utriuſq3 opera enarrare ⁊ utraſq3 cautelas deſcribere: nam oppoſita iuxta ſe poſita magis eluceſcūt: magis enim apparet opera regia eſſe optima oſtendendo tirannica eſſe peſſima. ¶ Ex hoc autem manifeſte patet tirannidem maxime eē fugiendam a regibus: quia peſſimum de ſe eſt fugiendum maxīe ⁊ optimū maxīe ꝓſequēdū.

Q⁹ deteſtabile eſt regiam maieſtatem declinare in tirannideȝ ⁊ quicquid corruptionis eſt in aliis puerſis principatibus totum in tirannidem congregatur. Capitulum. xii.

Eo ſenſus hominum ſunt ad malū proni ut ualde utile ſit in via moruȝ multis viis oſtendere ⁊ multis rationibus probare malum ⁊ vicium ⁊ de ſe eē qd vile ⁊ fugiendum ut ꝙ vna via nō inclinat ut malum vitet. Alia inducat ipſum ad fugiendum malum. Poſtquā ergo oſtendimus tirannidem fugiendam eſſe a regibus eo ꝙ opera tiranni ſunt peſſima: probare volumus reges ſumma diligentia cauere debere ne conuertātur in tirannos: quia quicquid corruptionis ⁊ iniquitatis eſt in aliis peruerſis principantibus totum in tirannidem congregatur. ¶ Sunt enim ut patet ex habitis tres principatus boni: ⁊ tres peruerſi. Dicebatur autem ꝙ ſi dominatur vnus propter bonum cōmune eſt principatus rectus: ⁊ vocatur regnum. Si vero propter bonum proprium eſt peruerſus ⁊ vocatur tirannides. Si vero principentur pauci ⁊ dominantur quia boni ⁊ virtuoſi eſt rectus principatus ⁊ vocatur ariſtrocatia ſiue principatus bonorum. Si vero dominenť nō quia boni ſed quia diuites eſt peruerſus ⁊ vocatur obligartia. Sed ſi dominatur totus populus ⁊ intendat bonum omnium tam inſignium ꝙ̄ alioruȝ eſt principatus rectus ⁊ vocatur regimen populi. Si uero populus tirannizet ⁊ intendat opprimere diuites eſt principatus corruptus ⁊ vocatur democratia quod idē eſt ꝙ quaſi peruerſio ⁊ corruptio populi: tirānides vero corruptus principatus diuitum et iniquum dominiuȝ populi ſunt regimina peruerſa. Tirannides vero eſt peruerſior principatus: quia ut probat ꝓhūs. v. polli. quicquid peruerſitatis eſt aliquo principatu diuitum: ⁊ in peruerſo dominio populi totum congregatur in tirannidem: quod ſic patet: nam diuites ſi iniqui dominari cupiant quantum ad preſens ſpectat tria intendunt videlicet pecuniam: corporales delicias: ⁊ cuſtodiam corporis. Intendunt enim pecuniam: quia quilibet principans intendit augmentum illius ſcdȝ quod ſe principari videt. Si ergo aliquis principať: quia bonus ⁊ virtuoſus ſemper intendit ad opera magis bona ⁊ ad virtutem ut efficiatur melior ⁊ virtuoſior. Sed ſi principatur quia diues ut magis principari poſſit intendit augmentum diuitiarum ⁊ congregationem pecunie: quare ſi diuites inique dominantes non principantur quia boni ſed quia diuites tota eorum intentio erit circa pecuniam congregādam. ¶ Rurſus diuites inique principantes intendunt delicias corporales ⁊ habere voluptates ſenſibiles. nam ſi quis uult aliquid: uult ⁊ ea multo magis ad que illud ordinatur ut ſi quis vellet potionem: multo magis ſanitateȝ vellet: ad quam potio ordinatur cum ergo homines cōmuniter ⁊ maxime habentes voluntatem peruerſam ordinent pecuniam ⁊ diuitias ad delectamenta corporea: ⁊ ad voluptates ſenſibiles ſequitur ꝙ diuites inique dominantes ⁊ intendentes non commune bonum ſed pecuniam: intendere corporales delectatiōes. ¶ Tertio diuites ſic principantes maxime ſolicitantur circa cuſtodiam corporis: nam nullus ſpreto communi bono intendit ad pecuniam ⁊ voluntates corporis: niſi in multis offēdat populum: nam talis ut pecuniam habeat depredatur ciues ut vero voluptatibus fruať forefacit ⁊ infert contumeliā ciuibus ꝙ̄tū ad uxores ⁊ filias: Uidet ergo ſe eſſe odioſum populo ideo non credit ſe multitudini ſed ſemp dubitans de furia populi maxīe ſollicitať circa cuſtodiam corporis. ¶ Omnia autem huiuſmodi mala reperta in peruerſo principatu diuitum congregantur in tirannidem iſtam.

Nam tirannus ut ſupra dicebatur non inten-
dit bonum cōmune ſed pecuniam· Rurſus ut
ſupra dicebatur non intendit bonum bono-
rificum ſed delectabile· ¶ Tertio tirannus
maxime delectatur circa cuſtodiam corporis
eo ꝙ uideat ſe plurimos offendiſſe· Legitur e-
nim de quodam tiranno ꝙ cum a fratre ſuo
cotidie increparetur quare ipſe ſemper triſtis
exiſteret: ⁊ quare nunquā bilarē uultum oſtē-
deret tirannus ille uolens reddere cauſaꝫ que-
ſiti eum expoliari fecit ⁊ ligari: ⁊ ſupra caput
eius acutiſſimum gladium pendentem tenuiſ-
ſimo filo apponi fecit: circa ipſum ꝙ homines
cum baliſtis ſagittis appoſitis ſtare faciebat:
⁊ cum frater eius timore horribili inuaderetᷣ:
timens ab acuto gladio uulnerari: ⁊ a baliſtis
perfodi ait tirannus gaude frater bilarem oſtē-
de uultum· Reſpondente illo ꝙ non poſſet
ꝓpter īminentia pericula: inquit tirannus ꝙ
nec ipſe gaudere poterat eo ꝙ in maiori peri-
culo exiſtebat quia ī tot forefecerat, ꝙ ſemper
ſibi de morte dubitabat· Ualde ergo cauere ex-
pedit regi ne conuertatur in tirannuꝫ· nam ti-
ranni cum hoc ꝙ perdunt eternam vitam in
hac temporali uita uix unam diem bonam ha-
bēt eo ꝙ ſemper videāt ſibi pericula imminere
Rurſus pecuniam non tantam habent tirā-
ni quātam veri reges: tum quia oportet eos
multa expendere ſuperuacue tum etiam quia
veris regibus plus donatur ex amore ꝗ̄ꝫ tiran-
nis proueniat ex predatione populi· Experti
enim ſumus tirannizantes plus vixiſſe ī ege-
ſtate ꝗ̄ꝫ alios ueros reges· Delectamenta etiā
corporea nō tot habent tiranni, quot veri re-
ges: Nam habere amicos ⁊ diligi a populo eſt
maxime delectabile: nō confidere de aliquo et
credere ſe odioſum eſſe multitudini eſt maxi-
me triſtabile· Priuatur ergo tirānus a maxia
delectatione cum videat ſe eſſe populis odio-
ſum· ¶ Uiſo tirannidem cauendam eſſe quia
mala: iniqui principatus diuitum congregan-
tur in ea· Reſtat uidere eſſe eam cauendaꝫ eo
ꝙ etiam in ipſa congregantur mala peruerſi
principatus populi· cum enim populus prin-
cipatur peruerſe non intēdit quodlibet ſerua-
re in ſuo ſtatu ſed ſatagit opprimere nobiles ⁊
inſignes hoc etiam tirannus facit quia ut pa-
tet ex habitis ipſe pro uiribus nititur oppri-
mere excellentes ⁊ perimere diuites ⁊ inſignes
ſumme ergo eſt cauenda tirannides a rege ī q̄
tot mala cōgregantur·

Q[uod] ſumme expedit regibus
⁊ principibus recte guber-
nare populum ⁊ cauere ne
tirannizet q[uia] a multis ō cau-
ſis cōtingit ſubditos inſidi-
are tirannis·

Caplm· xiii·

Quoniam hunc librum cōpoſuimus
ꝓpter eruditionem regum ⁊ princi-
pum ut recte ⁊ debite gubernent po-
pulum ſibi cōmiſſum· cum deuiare a recto re-
gimīe ſit tirannizare ⁊ iniuriari ſubditis ⁊ nō
intēdere cōmune bonum: licet pluribus viis
oſtenderimus ꝑ iam dicta deteſtabile ⁊ pericu-
loſum eē regie maieſtati tirānizare ⁊ nō recte
gubernare populū nō piget adhuc nouas vi-
as adducere ad oſ̄dendum hoc ideꝫ· Uolum⁹
autem declarare in hoc capitulo ꝙ quia mul-
tis de cauſis ſubditi inſidiantᷣ tirannis ⁊ quia
valde eſt periculoſa vita tirannica ⁊ deuiatio
a recto regimīe· Ideo reges cura puigili ſtude-
re debent ne delinquētes rectuꝫ gubernaculū
tirannizent· Narrat autē ph̄us· v· polli· vi· cau-
ſas quare ſubditi tirannis inſidiantur· ¶ Pri-
ma eſt ꝓpter timorē nam multi puſillanimes
exiſtētes cum nimis timēt ⁊ nō credunt ſe poſ-
ſe euadere quaſi deſperantes inuadunt alios:
⁊ efficiuntur probi· Unde ⁊ prouerbialiter di-
citur ꝙ nimis fugans timiduꝫ vi compellit eē
audacem· Sic etiam ⁊ alia animalia quaſi cō-
muniter timent homineꝫ ⁊ niſi crederent ſe le-
di ab eo raro aut nunquā inuaderent ipſum·
beſtie ergo ut plurimum timore compulſe in-
ſidiantur homini ⁊ inuadunt eum: hoc ergo
modo multotiens ſubditi inſidiantur tiran-
no ⁊ perimunt ipſum tirannum timentes ſe
offendi ab eo· ¶ Secunda cauſa ꝓpter quam
ſubditi tirāno inſidiantᷣ eſt iniuria quā paſſi
ſunt ab ipſo: naturale eſt· ergo deſiderare vin-
dictam propter quod omerus dicebat iraꝫ dul-
ciorem eſſe melle quia eſt appetitus pene ī vi-
dictam: quia ergo ſic eſt delectabile vindictaꝫ
expoſcere multi inſidiantur tiranno: ⁊ ꝓpter
vehementem iram aliquando inuadunt ipſuꝫ
volentes latas iniurias vindicare· ¶ Tertio
inſidiantur aliqui tiranno ⁊ aliquando peri-
munt ipſuꝫ quia ut plurimū tiranni faciūt ea
per que ſe contemnibiles reddunt nam cum n̄
querant bonum cōmune ſed delectationes cor-
poris: ut plurimum non ſunt ſobrii ſed guloſi
uel non ſunt caſti ſed dant operam venereis ⁊
quia hoc agentes ſe contēnibiles reddunt de
facili inuaduntur· Exemplum horum recitat
ph̄us· v· polli· habem⁹ in ſardinia polo· ⁊ dio⁹
ſardinapolus vero ſpreto cōmuni bono totuꝫ
ſe dedit venereis: quidam vero dux contēnēs
eum eo ꝙ vitam pecudum elegiſſet inuaſit ⁊ ꝑ-
emit ipſum· Sic etiam dyo⁹· tirannizans ⁊ cu-
rans magis de gula ꝗ̄ꝫ de bono cōmuni contē-
nebatur a ſubditis eo ꝙ quaſi ſemper eſſet e-
brius: quidam ergo nomine dion videns ipm
quaſi ſemper eſſe ebrium propter deſpectioneꝫ
inſurrexit in ipſum· ¶ Quarto hoc fieri conti-
git propter honorem aut propter lucrum adi-
piſcendum: nam cum honor ⁊ gloria inter bo-
na exteriora ſit bonum maximum multi vidē-
tes tirannum non querere niſi honoreꝫ ⁊ glo-
riam propriam ⁊ non honorare ſubditos ⁊ nō
querere cōmune bonum volentes adipiſci ho-
norem ⁊ gloriam quā conſpiciunt in tiranno:
inuadunt eum ⁊ perimunt ipſum· Sic etiā ga
multi reputant pecuniam eſſe maximuꝫ bonū
videntes tirannum non intendere niſi ad lu-
crum ꝓprium: ⁊ ad congregandam pecuniam
inuadunt ipſum ⁊ accipiunt theſauros eius·
Unde dicitur· v· polli· ꝙ quidam tirannos in-
uadunt vidētes lucra magna ⁊ honores mag-
nos exiſtentes in ipſis ¶ Quīto fiunt inſidie
tirannis ab aliquibus non ut poſſideant mo-
narchiam ſed ut videantur facere actiones ali-
quas ſingulares· volunt enim aliqui eſſe in a-
liquo nomīe uel in aliqua fama Ideo ut nomi-
nentur faciunt aliquid mirabile ⁊ aliquod ſin-
gulare factum ⁊ quia inſurgere contra tiran-
num reputant populi valde ſtupendum· Ideo
contra ipſum inſurgunt· Sed tales q[ui] propter
hanc cauſam facientes impetum in tirannum
ut ait ph̄us ſunt pauciſſimi numero ſupponi
enim oportet eos nihil curare ut ſaluentur·
¶ Sexto contingit aliquos inſidiare tirannis
⁊ perimere ipſos ut liberent patriam ab oppſ-
ſione eorum· His ergo de cauſis fiunt inſidie
contra tirannum· ne ergo fiant inſidie contra
regiam maieſtateꝫ: ⁊ ne rex ſemper dubitet ne
perimatur a ſubditis: ſumma diligentia caue-
re debet ne conuertatur in tirannum: nam ſi
non iniuriatur ſubditis: eſt continens ⁊ ſobri-
us ⁊ non eligit vitam beſtialeꝫ ⁊ contemptibi-
lem honorat inſignes ⁊ alios exiſtentes ī reg-
no ut requirit eorum ſtatus: non depauperet
nec opprimat eos: ⁊ in omnibus ſe habet non
ut tirannus ſed ut verus rex: inducit omēs ex-
iſtentes in regno ad amorē eius ⁊ tollit ab eis
omnem materiam ⁊ cauſaꝫ q̄re inſidiētur ipſi·

Q[uod] maxīe rex cauere dꝫ ne efficiatᷣ tirann⁹: ⁊
eo ꝙ pluribus modis corrumpatᷣ tirānides
ꝗ̄ꝫ regius principatus· Ca· xiiii·

Licet per multa capitula precedentia
induxerimus reges ⁊ principes ut n̄
tirannizent: ſꝫ ut recte regant popu-
lum ſibi cōmiſſum adhuc in hoc capitulo volu-
mus alias rationes adducere oſtendentes ꝙ
ſi reges cupiant ſuum durare dominium ſum-
mo opere ſtudere debent ne efficiantur tiran-
ni eo ꝙ tirannides ⁊ principatus ꝑuerſus plu-
ribus modis corrūpitur ꝗ̄ꝫ rect⁹ ⁊ regius prī-
cipatus· ¶ Narrat autem ph̄us· v· polliticorū
tres modos corruptionis tirannidis dicens ti-
rannidem corrumpi a ſe: a tirannide alio: ⁊ a
regno· Corrumpitur enim tirannides a ſeipā
nam ut dicebatur ſupra malum ſeipſuꝫ corrū-
pit: ⁊ interdum ſic importabile fit· tirannides
ergo propter peruerſitates ⁊ nequicias que cō-
gregantur in ipſa: corrumpitur ⁊ durare non
poteſt· Ideo dicitur in polli· ꝙ tirannides q̄n-
to intenſior tanto minus durat· Iuſticia eniꝫ
urbanitates ſeruat: quare cum a iuſticia rece-
ditur preparatᷣ uia ut corrūpatᷣ prīcipat⁹ ille·

Pollicia ergo quãto ſe magis a iuſticia rece
dit tanto ex ſe habet ut facilius corrumpatur·
Reges ergo ⁊ principes ſi volunt ſuum dura
re dominium ſũme cauere debent ne a iuſticia
deuiantes in tirannidem conuertãtur ⁊ ſi eos
aliquomodo tirannizare contingat ſuam tirã
nidem pro viribus moderare debẽt quia quã
to remiſſius tirannizabunt tanto durabilius
principabuntur· ¶Secundo tirannides cor
rumpitur ab alia tirannide contraria: nam li
cet bonum non contrarietur bono eo ꝙ bonũ
ſit vno modo malum tamen poteſt contraria
ri malo eo ꝙ eſſe habet multipliciter: contin
git enim vno modo percutere ſignum propter
quod in hoc non eſt diuerſitas nec contrarie
tas: ſed contingit multipliciter deuiare ab ipo
quare in deuiationibus contrarietas eſſe po
teſt: ut ſi multum opponitur pauco: proiectio
ultra ſignum contrariatur ꝓiectioni circa: et
proiectio in dextrũ proiectioni in ſiniſtrũ· Si
cut ⁊ in ꝓpoſito principatus rectus non cõtra
riatur recto principatui: ſed peruerſus peruer
ſo· Una ergo tirannides poteſt cõtrariari alii
⁊ corrumpere ipſam ut tirannides populi con
trariatur tirannidi monarchie· ⁊ vna monar
chia tirannica contrariatur alii· cũ aliquiſ mo
narcha uel aliquis vnus princeps tirannizet
in populum: gens illa oppreſſa non valens ſu
ſtinere tirannidem principis inſurgit ⁊ tiran
nizat in ipſum eum perimens uel expellens to
tus ergo populus efficitur quaſi vnus tiran
nus contra principem ⁊ tirannides populi cor
rumpit tirannidem monarchicam· Sic et vna
tirannides monarchica corrumpit aliaꝫ: quia
multotiens vnus monarcha tirãnus inſurgit
in alium ut obtineat principatũ eius· Debent
ergo cauere reges ⁊ principes ne tirannizent:
cum tot modis diſſoluatur tirannicus princi
patus· ¶Tertio diſſoluitur tirannides nõ ſo
lum propter ſeipſam uel propter tirannidem
aliam ſed etiam propter regnum nam non ſo
lum malum contrariatur malo: ſed etiam bo
num malo contrariatur· non ſolũ· n· tirannus
tiranno obuiat ſed etiam ⁊ rex ſi viderit expe
dire tiranno ſe opponit· tot ergo diſcriminib⁹
oppoſitus eſt tirannus: ⁊ tot modis habet diſ
ſolui eius principatus· Regium autem domi
nium non tot periculis exponitur nec tot mo
dis habet diſſolui· nam licet tirannus ſatagat
pro viribus verum regem opprimere: nullus
tamen verus rex vero regi ſe opponit: naꝫ nul
lus bonus ⁊ virtuoſus inſequitur alios bonoſ
⁊ virtuoſos: ſed eos pro poſſe ſaluat ⁊ promo
uet eo eniꝫ ipſo ꝙ aliquis bonis ⁊ virtuoſis ſe
opponeret: deficeret eſſe bonus ⁊ virtuoſus·
Decet ergo regiam maieſtateꝫ ſummo ſtudio
cauere tirannidem ne predictis ꝑiculis expo
natur·

Que ſunt que ſaluant dominium
regium: ⁊ quot oporteat regem fa
cere ut ſe in ſuo principatu ꝯſeruet
Capl'm· xv·

Angit autem phũs· v· pol· x· que pol
liciaꝫ ſaluant ⁊ que oportet facere re
gem ad hoc ut ſe in ſuo principatu ꝓ
ſeruet· ¶Primo eſt non permittere in ſuo re
gno tranſgreſſiones modicas: nam multe mo
dice tranſgreſſiones ut ait phũs equãtur vni
magne· ſicut multe parue expenſe equiualent
vni magno ſumptui: parue enim tranſgreſſio
nes ſi multe ſint diſponunt ad diſgreſſiones
magnas· Nam qui minima negligit paulatim
decidit in maiora· Principiis ergo eſt obſtan
dum ⁊ inhibẽde ſunt obliquitates etiã modice
¶Secundum preſeruans polliciam ⁊ regnuꝫ
regium eſt bene uti his qui ſunt in regno· In
troducendo eos ad aliquos principatus hono
rando eos ⁊ non iniuriando eis· Nam ut in
nuit phũs in poli· bene uti ciuibus non ſoluꝫ
preſeruat polliciam rectam ſed etiam principa
tus ex hoc durabilior redditur· dato ergo ꝙ i
ipſo ſit aliquid obliquitatis admixtum·
¶Tercium eſt incutere timorem hiis q̲ ſunt
in pollicia: nam corruptiones longe ſcḋm rem
prope autem ſcḋm timorem polliciam ſaluãt
ciues enim magis ſunt ſubiecti principi ⁊ pl⁹
ei obediunt ſi ex timoribus corruptionem ti
meant· Guerra enim exterius tollit ſeditiões
intrinſecas ⁊ reddit ciues magis vnanimes
⁊ concordes· ¶Exemplum autem huiuſmodi
habemuſ in romaniſq̲ poſtquam defecerunt
exteriora bella intra ſeipſos bellare ceperunt·
Eſt autem hec cautela utilis ſolum duob⁹ pri
cipãtibus ut principatui conſtituto ex homi
nibus aſſuetis ad bella: et principatui in quo
quis principari cepit: hoies · n · bellatoreſ ⁊ aſ
ſueti ad prelia: quibus non fuit cure de virtu
tibus aliis niſi de fortitudine ſcḋm phũm· vii
polliticorum aſſimulantur ferro quod dum ẽ
in continuo exercitio claritatẽ habet ſed ſi diu
remanet inofficioſum rubiginem contrahit ⁊
ſic tales bellantes fiunt obedientes principi·
Uacantes vero neſciunt debite ſe habere: qua
re talibus ut debite ſe habeant ſemper incutiẽ
di ſunt timores bellici ⁊ correctiones extrinſi
ce· ¶Rurſus ſi quis ſup aliquos de nouo pri
cipari cepit quia contra talem principatum fa
cilius inſurgitur ne ciues inſurgant in princi
pem: ⁊ ut magis vnanimiter obediant incutiẽ
di ſunt illis timores de extrinſecis periculis i
minentibus: ſed ſi regnum diu in ſtatu perſti
terit ⁊ dominus ille ſit naturalis ita ꝙ quaſi
non ſit in memoria hominum ex quo ille ⁊ an
teceſſores ſui obtinuerunt huiuſmodi princi
patum tanta cautela non magnam vtilitatem
habere videtur· ¶Quartum auteꝫ ꝙ pollicia
habere videtur: eſt cauere ſeditiones ⁊ conten
tiones nobilium: nam baronibus ⁊ hoc ponẽ
do eis leges quia legibus non de facili contra
dicitur: ſunt enim in regno tales leges inſtitu
ende ut per eas ſedari poſſint cõtentiones no
bilium· nam baronibus diſſentientibus fiunt
ſeditiones in regno ⁊ per conſequenſ fit prepa
ramentum ut diſſoluatur regius principatus
¶Quintum eſt diligenter aſpicere quomodo
ſe habeant quos maieſtas regia honorauit et
promouit ad aliquam prepoſituraꝫ uel ad ali
quem principatum aut magiſtratũ nihil adeo
regnum conſeruat et polliciam ſaluat ſicut ꝑ
ficere homines bonos ⁊ virtuoſos ⁊ conferre
eis dominia ⁊ principatus quare maxime ſal
uatiuum pollicie· Eſt etiam regiam maieſtatẽ
conſiderare diligenter quos preficit in aliqui
bus magiſtratibus: ⁊ ſi bene ſe habuerint au
gere eoruꝫ dominia· Si male minuere ul' adeo
male ſe habere poſſent ꝙ eſſent totaliter a do
minio remouendi uel etiam capitali ſententia
condemnandi· ¶Sextum eſt nulli magnũ do
minium conferre: nam magna dominia ex ni
mia bonitate ⁊ fortitudine ut plurimum cor
rumpit mentes hominum ut fiant tranſgreſ
ſores iuſti· Eſt autem hec cautela maxime uti
lis ad homines de quibus rex certam ⁊ diutur
nam experientiam non accepit· Ideo potiſſi
me obſeruandum eſt ne repente conſtituatur
aliquis in maximo principatu· ¶Septimum
ſaluans regnum ⁊ polliciam eſt regem ſiue pri
cipantem habere dilectionem ⁊ amorem ad bo
num regni ⁊ ad polliciam in qua principatur·
Quicunq; enim amat ſollicitatur ⁊ timet ne
aliquod inconueniens accidat circa amatum·
timor autem conſiliatiuos facit ut dicitur· ii·
rethoricorum ibi enim eſt magna ſalus ubi et
multa conſilia: quare ſi rex bonum regni dili
gat ſaluabitur regnum: quia timens ne in re
gno aduerſa contingant adhibebit multa con
ſilia qualiter poſſit bona regni promouere: et
periculis imminentibus obuiare·
¶Octauum ſaluans regnum ⁊ polliciam eſt
habere ciuilem potentiam· nam ut dicitur in
magnis moralibus iuſticia urbanitates con
ſeruat· Sed iuſticia in regno conſeruari non
poteſt niſi per potentiam ciuilem puniantur
tranſgreſſores iuſti· Debet enim rex aut prin
ceps ſi uult ſeruare iuſticiaꝫ ⁊ uult punire trãſ
greſſores iuſti habere multos exploratores ⁊
multos inquiſitores inueſtigantes facta ciui
um ⁊ inquirentes vnde ciues accipiunt quod
expendunt ⁊ quomodo poſſunt reddere ratio
nem ſui victus: nam qui huiuſmodi rationem
non poteſt reddere ſignum eſt ꝙ ex furto uel
ex male ablato viuat· Sic enim faciendo iſta
poterit ſeruare iuſticiam ⁊ preſeruare regnuꝫ
a maleficiis ⁊ tranſgreſſoribus iuſti·
¶Nonum eſt maxime ſaluans regnuꝫ eſſe re
gem bonum ⁊ virtuoſum: Nam ut dicitur· v·
pollitic· maior virtus requiritur in cuſtodia ci
uitatis ⁊ regni ꝙꝫ in duce exercitus: Nam in
duce exercitus requiritur potiſſime experien
tia· Sed cuſtos ciuitatis ⁊ cuſtos regni totius

oportet ꝙ ſit virtuoſus ⁊ epyetes id eſt ſuper
iuſtus decet enim talem eſſe quaſi ſemideum
ut ſicut alios dignitate ⁊ potentia excellit: ſic
eos bonitate ſuperent hoc enī maxime ſalua/
bit regnū ⁊ polliciam ſi rex ſit bonus ⁊ virtuo
ſus quia intendet bono regni et cōmuni·
¶ Decimū enī eſt regem non ignorare qualis
ſit illa pollicia ſcđm quam principatur ⁊ que
eam poſſunt ſaluare et corrūpere talia autem
maxime ſciri poterunt per experientiā: nā cuz
quis diu expertus eſt regni negocia de leui ar
bitrari poterit qui bonum ſtatum regni cor/
rumpit ⁊ ſaluat· ¶ Decet ergo regem frequen
ter meditari ⁊ habere memoriam preteritoruz
que contigerunt in regno quō iudicata fun/
dauit ⁊ quomodo temporibus retroactis meli
us conſeruatus fuerit bonus ſtatus regni ut
ſciat cognoſcere qualiter principari debeat et
que corrumpunt ⁊ ſaluant regnuz ⁊ guberna/
tionem regni· quia his ignoratis recte regnū
gubernare non poterit·

Que ſunt conſiliabilia ⁊ circa que oportet conſilia adhibere· Caplm·xvi·

Icebatur ſupra quatuor conſideran
da eſſe in regimine ciuitatis videli/
cet principē· conſilium· pretorium· ⁊
populuz· poſtq̄ ergo auxiliante deo determi/
nauimus de principe ⁊ diſtinximuſ quot ſunt
genera principatus ⁊ qui illorū recti ⁊ q illo/
rum peruerſi ⁊ declarauimus regnum eſſe op
timum principatum· ⁊ tirannidem peſſimum
manifeſtauimus autez qđ ſit regis officium ⁊
que oporteat ipſum facere ut recte regat popu
lum ſibi cōmiſſum· probauimus ꝙ decet mul/
tis viis regem uigilem curam aſſumere ne cō
uertatur in tirannum quantū ſpectat ad pre/
ſens negocium ſufficienter tractauimus que
circa principem ſunt dicenda· Reſtat ergo de
conſilio pertranſire que tractanda ſunt circa
ipſum· Sed cum dicat phūs· iii· ethi· conſiliabi
tur utiq̄ȝ aliquis nō pro quibus conſiliatur in
ſipiens: inſanus: ſed pro quibus ſapiens ⁊ ītel
lectum habens· Ideo primo uidenduz eſt que
ſunt conſiliatiua· ⁊ circa que dēnt fieri cōſilia
ne tāquā ignorātes ꝯſiliari velimus de qbus
non ſunt conſilia adhibenda· ¶ Poſſumuſ au
tem tangere ſex quantum ad preſens ſpectat
que ſub conſilio non cadunt· ¶ Primo eniȝ q̄
cunq̄ȝ ſunt mutabilis conſilium noſtrum ſub/
terfugiunt: nā ideo conſiliamur ut regulemur
in actōib⁹ nr̄iſ ⁊ ut uitem⁹ mala ⁊ ut ꝯſeq̄mur
bona q̄ ergo uitari n̄ pn̄t ⁊ q̄ mutationi n̄ ſub
iacent ſub conſilio non cadunt· Ideo dicitur
iii· ethi· ꝙ de eternis· i· de īmutabilibus nulluſ
conſiliatur· nullus enim querit conſilium de
diametro ſi eſt cōmenſurabil' coſte uel đ quo/
cunq̄ȝ īmutabili· ¶ Secundo etiam conſiliabi
lia non ſunt quecunq̄ȝ mobilia ſi ſemp vnifor/
miter moueantur· Nam que ſemper vniformi
ter mouentur ſcđm quod hmōi ſunt quandaz
neceſſitatem habent conſiliabilia autem non
ſunt neceſſaria ſed contingentia· Ideo dicitur
ī ethi· ꝙ de his que ſemper ſunt in motu ⁊ que
ſemper vniformiter mouentur: puta de verſio
nibus ſolis ⁊ de ortibus ſiderum nullus conſi
liatur ſidera enim licet moueantur tamen qa
ſemper ſunt in motu nec ꝓpter noſtra opera ī
mutari poſſunt eoruz curſus· Ideo circa talia
non eſt conſilium adhibendum· Si autem cir
ca talia cadit conſilium hoc non eſt ſcđm ſe ꝑ/
ut deſeruiunt actionibus noſtris ut quia aliq̄
humana opera congruenti⁹ fiunt tempore ca
lido Aliqua vero tempore frigido curſus ſide
rum que inducere habet ſcđm diuerſa tempo/
ra calorem ⁊ frigiditatem: non per ſe ſed ꝑ ac/
cidens poteſt ſub conſilia cadere· ut ſciamus
quo tempore que opera ſunt fienda·
¶ Tercio non ſunt conſiliabilia ⁊ que fiūt fre
quenter ſi fiunt a natura· Ideo de imbrib⁹ q̄
ſemper fiunt tempore yemali ⁊ de caumatibuſ
que ſepe contingunt tempore eſtiuali non ha
bet eſſe conſilium quia talia naturalia ſunt et
non dependent ex operibus noſtris: Ideo de
eis non conſiliamur niſi ut deſeruiunt operi/
b⁹ noſtris· hoc ergo modo ſicut ⁊ circa curſus
ſiderum ⁊ circa quecunq̄ȝ alia deſeruientia hu
manis actibus: bene ergo dicitur in ethi· ꝙ đ
ſiccitatibus ⁊ imbribus non eſt conſilium
¶ Quarto non ſunt conſiliabilia que etiā fi/
unt raro ſi ex fortuna contingant nam qcūq̄ȝ
conſiliatur uult ex electione uel ex intentione
aliquid adipiſci· que ergo preter intentionem
eueniunt conſiliabilia eſſe non poſſunt· Ideo
dicitur in ethi· non eſſe conſiliū de his q̄ ſunt
a fortuna puta de theſauri inuētione· ¶ Quī
to non ſunt conſiliabilia omnia humana opa:
quia non cadunt ſub conſilio noſtro: opera il/
lorum hominū que ꝓpter noſtra facta muta/
ri non poſſunt· Ideo dicit̄ in ethi· ꝙ qualiter
utiq̄ȝ ſcite optime conuerſent̄: nullus lacede/
moniorū conſiliatur: nec etiam nulli gallici
conſiliantur qualiter optime viuant yndii· cō
ſiliabilia ergo non ſunt īmutabilia· nec vnifor
mia ſemper· nec que ſunt a natura: nec que a
fortuna: nec omnia humana cadunt ſub ſuo
conſilio: ſed ſolum conſiliamur de his que ſūt
operabilia per nos: nam ut dicitur· iii· eth· ſin
guli autē hominū conſiliantur de his operabi
bilibus que fieri poſſunt per ipſos· ¶ Sexto
non ſunt conſiliabilia omnia q̄ ꝑ nos fieri poſ
ſunt nam quecunq̄ȝ finaliter per opera noſtra
adipiſci intendimus ſub conſilio non cadunt·
nam conſiliū non eſt de fine ſed de his q̄ ſunt
ad finem oportet eniȝ in conſilio preſuppone
re finaliter intentū ⁊ non conſiliari de ipſo· ſȝ
de his per que conſeq̄ poſſumus illud· Medi
cus enim qa finaliter intendit ſanitatē nō con
ſiliatur utrū debeat ſanare egrū: ſȝ hoc accipit
tanquā certum ⁊ notum egrum ſanandum eē
⁊ conſiliatur de viis per quas facilius ⁊ meli⁹
ſanetur: ſic rector ciuitatis ⁊ regni nō conſili/
antur utrū ciues inter ſe pacē debeant habere
⁊ utrum regnū oporteat eſſe in bono ſtatu· ſȝ
hoc accipit tanq̄ȝ certa ⁊ nota ⁊ conſiliat̄ quō
melius fieri poſſint· Sunt ergo conſiliabilia
que dependent ex operibus noſtris ⁊ non ſūt
finaliter intenta· nec ſe habent ut finis: ſed ut
ea que ſunt ad finem·

Quid eſt conſilium ⁊ qualiter conſilia ſunt fienda· Caplm· xvii·

Est autē omē conſiliū quedā queſtio
quia ut dicitur· vi· ethi· conſiliās au/
tem ſiue bene ſiue male conſilietur:
querit aliquid ⁊ ratiocinat̄ ꝓpter quod quicū
q̄ȝ conſiliatur querit nō tamē ecōuerſo· naȝ ut
dicitur· iii· ethi· licet omne conſiliū ſit queſtio·
non tamē omnis queſtio eſt cōſilium· Si eniȝ
conſiliabilia ſunt ſolū que depēdēt ex operib⁹
noſtris conſiliū erit queſtio nō de quibuſcūq̄ȝ
ſȝ ſolū de agibilibus humanis· poſſunt autem
circa ſpeculabilia ⁊ circa naturas rerū ⁊ circa e
terna fieri qōnes multe· ſȝ hmōi qōnes cōſilia
dici nō debent· ¶ Viſo qđ ē conſiliū quia eſt
queſtio agibilium humanorū reſtat videre q̄/
liter eſt cōſiliandū ⁊ quē modū in cōſiliis hr̄e
debemus· Sunt aūt quātum ad preſens ſpec/
tat ſex obſeruāda ut ſciamus qualiter ſit con/
ſiliandū· ¶ Primum eſt quia quāto aliquid ē
magis determinatū tanto minori eget cōſilio
Immo ſi omnino determinatū eſſet nulli ege/
ret conſilio· Ideo quarto ethi· ꝙ circa certas o
perationes diſciplinarum non eſt conſilium·
puta de litteris· non enim conſiliatur ſcriptor
niſi ſit omnino ignorās qualiter debeat ſcri/
bere litteras quia hoc ſufficienter determina/
tum eſt ꝑ artez ſcribendi· ¶ De his ergo ſunt
conſilia que poſſunt fieri per nos ⁊ non ſunt
omnino certa ⁊ determinata qualiter fieri de
beant· Ideo dubitam⁹ ⁊ conſiliamur circa ipa
Eſt ergo vnus modus in conſiliis adhibend⁹
ꝙ quando aliquod factum regni proponitur
quanto pluribus modis fieri poteſt ⁊ quanto
minus hȝ certas ⁊ deteriatas vias tāto ꝑ plus
tp̄us eſt cōſiliandum ut de illis viis facilior ⁊
melior eligatur· ¶ Secundo eſt in conſiliis at
tendendum ⁊ non conſiliemur de qbuſcunq̄ȝ
minimis ſed de magnis dicebatur enim ſupra
ꝙ timor conſiliatiuos facit: qui ergo conſilia/
tur videtur timere ⁊ dubitare ne aliquo infor
tunio contingente deficiat a conſecutione op/
tati boni· uel incurrat aliquod damnum: uel a
liquod aliud maluȝ: Que ergo ſunt ualde mo
dica ut que ſunt apta nata efficere paruum bo
num uel prohibere modicum maluȝ non ſunt
conſiliabilia: eſt ergo modus attēdēdus in cō/
ſiliis ut de magnis conſilietur negotiis·

¶ Tercio cum conſiliari volumus debemus
alios aſſumere nobiſcum inter quos confera-
mus de negociis fiendis. nam licet homo īter
ſeipſum poſſit īuenire vias ⁊ modos ad aliqd
peragendū attamen imprudēs eſt qui ſolo ſuo
capiti innititur. ⁊ renuit aliorum audire ſen
tentias. Magne enim prudentie eſt in conſili
is hunc habere modum: ut cum aliis confera-
mus quid agendum quod ex duobuſ patet. nā
conſilia ut dictum eſt eſſe debēt de reb⁹ mag-
nis. In talibus autem nullus debet omnino
ſibi credere ⁊ proprio ſenſui inniti: ſed debet
alios ad ſe vocare ſciens ꝙ plura cognoſcere
poſſunt multi quā vnuſ. Ideo dicitur. iii. eth.
conſiliatores aſſumimus in magna diſcreden
tes nobis ipſis velut non ſufficientibus dino
ſcere. ¶ Rurſus hoc idem patet ex eo ꝙ conſili
um eſt circa agibilia particularia ī quib⁹ mul
tum valet experientia. nam in talibus ut dicu
tur primo metha. plus proficit expertus quā
artifex quare cum plures plura experti ſint q̄ꝫ
vnus ſolus: decet ad hm̄oi negocia alios ad-
notare ut per eorū conſiliū poſſit eligi via me
lior quales autem eſſe debeant conſiliarii ad
notandi in proſequendo patebit. ¶ Quarto ē
in conſiliis attendendum ut ſecreta habeant̄
que ibi dicuntur: naꝫ multa negocia diſturbā-
tur ex reuelatione conſiliorū. Inde forte con-
ſilium nomen accepit. Dicunt enim aliqui ꝙ
conſilium quaſi idem eſt ꝙ deſ dium: dictuꝫ ē
autem conſiliuꝫ: quia plures ſimul concedere
debent: ſed forte melius dicere poſſumuſ ꝙ cō
ſilium dictum ſit a con ⁊ ſileo ut illud dicatur
eſſe conſilium ꝙ ſimul aliqui plures ſilent et
tacent. Nam maxime eſt hoc in conſiliis atten
dendum. ⁊ maxime in conſiliis ubi tractātur
negocia cōmunia et facta regni: ut vnuſqſqꝫ
conſiliarius adiecta dilectione priuati boni. ſo
lum aſpiciat ad cōmunem profectum: ⁊ ut reg
ni profectus impediri non poſſit: ſecreta tene
re debet que ibi ſunt tradita. Hoc enim fuit ꝙ
apud romanā rem publicam exaltauit fideli-
tas conſiliantiū: quibus quicqd per conſiliuꝫ
in eorum auribus dicebatur adeo ſecretū erat
ac ſi non audiſſent illud. Unde valerius maxi
mus ſcd̄o libro de factis memorabilib⁹ capitu
lo de inſtitutis antiquis cōmendans romāos
conſiliatores ait. ꝙ fidum ⁊ altuꝫ erat ſecretū
conſiſtoriuꝫ reipublice ſilētiqꝫ ſalubritate mu
nitum cui⁹ limen intrantes abiecta ꝓuata di-
lectione ita dilectionē publicam induebant ut
non dicam vnum ſed neminem audiſſe creder̄
ꝙ tam multorum auribus fuerat cōmiſſum.
¶ Quinto eſt in conſiliis attendendum ut n̄
loquantur ibi placentia ſed uera. Adulatores
enim dum principi placere ſtudent vera ſilen
tes ⁊ placita promulgantes exponunt pericu-
lo totum principatum uel totum regnum.
Inde eſt ergo ꝙ quidam ſapiens ariſtodeſ no
mine dicebat conſiliarios duo in ſe habere de
bere ꝙ nec eſſent plani. i. manifeſti ⁊ propala
tores conſiliorum. nec eſſent placentes ut qd̄
eſſent adulatores plus curantes loqui placen
tia q̄ꝫ uera. Sic etiam ut recitat phūs. ii. reth.
quidam poeta nomine alexander. Uidens pri
amum in conſiliis eſſe ſecretarium ⁊ veracem
cōmendans eum dicebat iſte eſt qui cōſulit ac
ſi diceret ꝙ alii reſpectu eius conſiliatores di-
ci non debent ſed magis forte adulatores.
¶ Sexto eſt in conſiliis attendendū ut diu cō
ſiliemur: ⁊ ſi aſſit oportunitas cito in opere ex
equamur. nam cum adeſt oportunitas operā-
di ⁊ ſi recte uolumus ⁊ non illud facimus hoc
eſt quia ignoramus an expediat illud fieri. be
ne ergo ſe habet diligenter quodlibet negociū
diſcutere arduū an utile ſit illud facere. ſꝫ poſt
quā per diuturnū conſiliū eſt recte cognitum
quid fiendum ſi aſſit operandi facultas prom
te operari debemus. bene ergo dictum eſt qd̄
ſcribitur. vi. ethi. ꝙ conſiliamur multo tempo
re: operamur autem prompte ⁊ ꝙ oportet cō-
ſiliari tarde ſed facere cōſiliata velociter.

Quales conſiliarios aſſumere deceat regiā
maieſtatem. Caplm. xviii.

Omnia autem que habere debet bene
perſuadens ⁊ bene creditiuus appa-
renter expedit ut habeat bonos con-
ſiliarios exiſtenter. Nam ex hoc aliquis ꝑſua-
det in conſiliis ⁊ creditur dictis eius. quia ex-
timatur bonus cōſiliarius eſſe ad ꝑſuadendū
Sed ad hoc ꝙ aliquis ſit bene creditiuus nō
oportet ipſum eſſe exiſtenter talem: ſed ſuffi-
cit ꝙ videatur uel appareat talis eſſe: nam ho-
mo iudicat que foris patent ⁊ ex apparentib⁹.
Ideo fit ſufficienter homini fides ⁊ redditur
ei aliquis creditiuus ſi extimet illum bonū cō
ſiliatorem eſſe: ſed ad hoc ꝙ bonus conſiliator
exiſtat: nō ſufficit ꝙ ſit apparenter talis reqri
tur exiſtenter talem eſſe: bene igitur dictum ē
ꝙ quecunqꝫ bene perſuadens habet apparen-
ter bonus conſiliator exiſtenter habere debet.
Quare ſi ſcire volumus quales cōſiliarios ha
bere deceat regiam maieſtatē ⁊ que ⁊ quot ſūt
in conſiliis requirenda: ſcire expedit quot mo
dis perſuadetur hominib⁹ uel quot modis fit
eis fides ⁊ inclinantur ad credēdum ſermōes
auditos: hec autē ſunt tria ſcd̄m quod in omi
locutione tria ſunt ꝯſideranda videlicet dicen
tem qui loquitur: auditorē ad quem loquitur:
⁊ rem de qua loquitur. ¶ Primo enim eē pōt
ꝙ perſuadetur auditoribus ⁊ inclinantur ad
credendū ſermones auditos ex parte dicentis
quod contingit ſi dicens ſit bonus uel credat̄
bonus nam bonis hominibus etiā ſi nullaſ ra
tiones aſſignare ſciant: creditur eis ⁊ faciunt
fidem auditoribus: ſed hm̄oi fideſ ſumit origi
nem ex parte dicentis: nam quia dicēs credit̄
eſſe bonus cum tales mentiri nolint de facili
creditur eoꝝ dictis. ¶ Secūdo poteſt fieri cre
dulitas auditoribus ex parte ipſoꝝ auditorū:
quod contingit ſi proferens ſermones ſit beni
uolus ⁊ amicus. nam ſicut homines cōmuni-
ter ⁊ ut plurimū decipiuntur circa ſeipſos: et
credant ſe pluſ ualere q̄ꝫ valeant ⁊ eſſe magis
ſapiētes q̄ꝫ ſint: ⁊ in negotiis fiendis cōmuni-
ter credunt homines plus videre quā videāt:
⁊ magis loqui ad ꝓpoſitum q̄ꝫ loquantur: ſic
quia amicus reputat̄ alter ipſe cōmuniter de
cipiuntur homīes circa amicos. Nam ut dicit̄
i. reth. amantes ⁊ odiētes nō pariter iudica-
mus. Cōmune eſt enī ut amicoꝝ facta ut plu-
rimum deferamus in bonū: ⁊ inimicoꝝ ī ma-
lum. Paſſionamur enim circa amicos ſicut cir
ca nos ipſos ut credamus eos plus ualere q̄ꝫ
valeant ⁊ eſſe meliores q̄ꝫ ſint. Quare ſi audi
tores credunt beniuolis ⁊ amicis uel eis quoſ
eſtimant tales eſſe hm̄oi credulitas ſumit ori
ginem ex parte ipſoꝝ auditorum ad quos eſt
ſermo qui ex ſe paſſionātur ⁊ inclinant̄ ut fi-
dem adhibeant eis quos putant amicos eſſe.
¶ Tertio fit credulitas ex parte ipſaꝝ rerum
quod contingit ſi dicens ſit prudens uel cre-
datur eſſe prudens: nam prudentis eſt ſcire et
cognoſcere ipſas res: ⁊ ipſa negocia agibilia:
quia ut dicitur primo eth. vnuſquiſqꝫ bene iu
dicat de his que nouit: ex ipſis ergo negotiis
⁊ ex ipſis rebus de quibus loquitur prudens:
quia ea ſcit cognoſcere ⁊ iudicare facit fidē au
ditoribus: hec autē credulitas ⁊ hec perſuaſio
eſt per ſe: nam reddere ſe credibilem ⁊ bene ꝑ-
ſuadere per ſe eſt ex ipſis rebus ⁊ ex ipſis ne-
gotiis de quibus loquit̄: ſcire aſſumere ratio-
nes ⁊ argumenta per que fides fiat audienti-
bus ⁊ quia prudenteſ ſciunt facere ⁊ qui exiſti
mantur prudētes extimant̄ talia facere. Ideo
ad hoc ꝙ aliquis ex rebus de quibus loquitur
fidē faciat uel oportet ꝙ ſit prudens uel ꝙ cre
datur eſſe prudēs. Omnis ergo bene ꝑſuadēs
uel omnis ille cuius dictis creditur ⁊ adhibet̄
fides: uel oportet ꝙ ſit bonus: uel ꝙ amicus
uel ꝙ prudens: ⁊ ſi nō exiſtēter apparēter ſal-
tem. Itaqꝫ cum dictum ſit ꝙ que bene perſua
dens ⁊ ille cui fides adhibet̄ debet habere ap-
parenter: oportet ꝙ bonus conſiliator habeat
exiſtenter ſatis apparet quales ꝯſiliatores de
ceat querere regiā maieſtatem: qa dꝫ querere
taleſ qui ſint boni: ⁊ amici ⁊ ſapientes: ut ſi bo
ni ſint nō mētiant̄ ratione ſui: quia bonis diſ-
plicet omne malū: ⁊ omne deteſtabile: menda-
cium autem ut dicitur. iiii. ethi. per ſe eſt ma-
lum ⁊ deteſtabile. ¶ Secundo conſiliarii dēnt
eſſe non ſolū boni ſed amici ut nō ſolum non
mētiantur ratione ſui qui loquunt̄ ⁊ q conſili
um prebent ſed etiā rōne eius ad quē loquun
tur ⁊ cui conſiliū prebent: qa amicoꝝ eſt ami-
cis vera ⁊ bona conſulere. ¶ Tercio conſilia-
rii debent eſſe ſapiētes qa non mētient̄ ex pte
rerum de quibus loquūtur qa cognoſcent ne
gocia agibilia ⁊ ſcient qualiter ſit agendū: hec
ergo tria querēda ſunt in cōſiliariis: videlicet
bonitas amicicia ⁊ ſapientia. nam ut recte con
ſulant ſicut patet ex dictis debent eſſe boni et

amici et ſapientes.

Quot oportet ſcire ꝯſiliarios ⁊ circa quot ſunt ꝯſilia adhibenda. Caplm. xix.

Si conſiderentur dicta philoſophi. i. reth. v. ſunt de quibus conſiliantur homines: videlicet de proventibus: de alimento: de cuſtodia ciuitatis: ⁊ de pace ⁊ bello: ⁊ de legiſlatore: circa hec ergo. v. oportet cōſiliatores eſſe inſtructos. Primo enim cōtigit eſſe regis conſilium circa prouentus in quo duo ſunt attendēda. ❡ Primo ne maieſtas regia aliquos prouentus iniuſte uſurpet a ſuis cōciuibus: probatur enim ſupra regē debere eſſe talem qui bonus ⁊ virtuoſus tanquā pollicia diligeret exiſtentes in regno promoueret ⁊ honoraret quod eſſe nō poſſet ſi bona eorum que ſunt in regno uſurparet iniuſte.
❡ Rurſus eſt attendendū ne in ſuis prouentibus defraudetur: expedit enim regium cōſiliū ꝓ viribus ſaluare iura regis: eo ꝙ huiuſmodi bona ordinanda ſunt ad bonū cōmune: ut ad defenſionem regni ⁊ ad bonum ſtatū eius: decet ergo conſiliarios ſcire introitus ⁊ prouentus regni: quos oportet puenire ad regem qui ⁊ quanti ſunt: quatenus ſi q̄s eſt ſuperfluus ⁊ iniuſte accept⁹ auferatur: ſi quis vero deficit uel eſt diminutus apponatur ⁊ augeatur.
❡ Secundo debet eſſe conſiliuꝫ de alimēto ut ſciatur utrū ciuitas uel regnuꝫ cui pricipatur aliquis rector ſufficiat ſibi in alimento ⁊ in deſeruientibus ad ſufficientiam vite: conſiderādum eſt enī quantū alimentū eſt in regno uel in ciuitate qualibet ipſius regni ⁊ quātum eſt ibi adductibile ⁊ quorū inductione adduci valeat: ut circa hec debita conſilia ⁊ debite ordinationes fieri poſſint: nō enim modicū conſiliandum eſt circa alimētuꝫ ut quelibet ciuitas habeat ſufficientia ad uitam quia aliter iam n̄ eſſet ciuitas ut in hm̄oi ſufficientibuſ ad vitā fieri debent debite cōmutationes ut debite emtiones ⁊ venditiones. Conſiderande enim ſūt menſure ⁊ pōdera vendētiuꝫ ⁊ cū expedit taxādum eſt preciū venditionis ſi ultra quā debēt venditores res ſuas vēdere vellēt. ❡ Tertio eſt conſiliū adhibendum circa cuſtodiam ciuitatis ⁊ regni quod dupliciter fieri habet: nam primo eſt cuſtodia adhibenda ne inſurgant ſeditiones ⁊ malicia inter ciues: Ideo attendendum eſt diligenter qui ciuiū reputantur boni ⁊ qui infames ⁊ circa infames maior cuſtodia adhibeatur: ⁊ ſi dep̄hendantur male egiſſe puniantur: uel etiam totaliter extirpentur: quia reges ⁊ principes nō d̄nt pati maleficos viuere. Sunt etiam conſiderāda loca in quibuſ cōſueuerunt magis maleficia ppetrari: naꝫ ſicut quidam hominū magis iniuſtificant ꝙ̄ alii: ſic ſunt quedam loca magis apta ad iniuſtificandū ꝙ̄ alia: ut in ciuitate contingit eē vicoſ aliquos magis eē ſuſpectos ꝙ̄ alios: quia iniuſtificantes ibidem poſſunt magis latere ⁊ effugere punientes: ſic etiā extra ciuitatē loca aliqua ſunt nemoroſa ⁊ vmbroſa magis apta ad iniuſtificandū ꝙ̄ alia: debet ergo adhiberi conſilium ut circa talia maior cuſtodia prehbeatur. ❡ Rurſus circa cuſtodiā ciuitatis ⁊ regni non ſolū ſunt adhibenda conſilia propter ipſos ciues uel propter eos qui ſunt in regno: ne vnus iniuſtificet in alium ſed etiā ꝑpter ipſos extraneos: conſideranduꝫ enim eſt utrum regnum ex aliqua pte poſſit inuadi: ⁊ utrum aliqua ciuitas regni ab extraneis poſſit ſuſcipere detrimentū: ideo paſſagia portus introitus ⁊c. talia vnde poſſunt extrinſeci advenire: nō ſunt extraneis cōmittenda uel tribuenda: ſed ſunt diligenter cuſtodienda uel muniēda.
❡ Quarto habet eē conſiliū circa pacem ⁊ bellum quod nō eſt intelligendū circa pacem ciuium uel circa eorum belliū: nam pax ciuium eſt aliquid finaliter intentum: bellum autem eſt cuius oppoſitum: de fine autem ⁊ de eius oppoſito nullus ſanementis conſiliatur: nam nō eſt conſilium niſi de his de quibus eſt dubiuꝫ eo ꝙ cōſiliū ſit quedā queſtio: ⁊ queſtio ſit dubitabilis ꝑpoſitio: de fine autē ⁊ de hoc ꝙ priñcipaliter intenditur nullus dubitat ipſum eſſe ꝓſequendum. De eius auteꝫ oppoſito quilibꝫ cognoſcit ipſum eſſe fugiendum. Ideo pax ciuium ꝓ viribus eſt proſequēda ⁊ eorum diſſētiones ⁊ bella pro viribus fugienda: ⁊ in hoc n̄ eſt queſtio nec conſilium. ❡ Sed vtrum cum extraneis debeamus hr̄e pacē uel bella dubitabile eſſe poteſt ⁊ poſſunt ad hoc adhiberi conſilia circa quod ſunt duo conſideranda. Primo ut nunquā capiatur iniuſtū bellū quia iniuſtificari in alios ⁊ eos indebite opprimere per ſe eſt malū ⁊ fugiendum: deinde ſi viſum ſit bellum eſſe iuſtum conſiderāda eſt potētia regni uel ciuitatis: que bellare debet quāta ſit ⁊ quāta ei poteſt aduenire extrinſecus. Conſideranda eſt etiam potētia aduerſarioruꝫ. nam ſcd̄m phūm. i. reth. ad meliores pacem debemus habere: ad deteriores autem nobis eſt expugnare uel non pugnare contra eos. Poſito enim ꝙ potentiores ad quos reſiſtere nō valemus: in nos forefaciant prudentie eſt non inſurgere in ipſos niſi occurrat oportunitaſ temporiſ in quo ex eis congrue poſſimus vindictas aſſumere. ❡ Quintum circa quod ſunt conſilia adhibenda: eſt lator legum: nam ut dicitur p̊mo retho. in legibus eſt ſalus ciuitatis: cōſeruantur enim ciuitates ⁊ regna ꝑ leges iuſtas quia abſqꝫ iuſticia nequeunt regna ſubſiſtere. Decet autem ſcire regem quot ſunt genera dominorum ſiue quot ſunt ſpecies principantiū ⁊ qui principatus eſt durabilior: ⁊ qualiter priñcipatus ſcd̄m quē dominatur habet ſaluari et corrumpi: ut eligens optimuꝫ modū principādi ferat leges iuſtiſſimas ſcd̄ꝫ quas ſaluari habet principatus ille. Quis ſit autem optimus modus principandi ⁊ quale debeat eſſe regis officium: ⁊ quō rex ſe debeat in ſuo dominio ꝓſeruare fuit in ſuperioribus patefactum: quare ꝑ ſuperius iam dicta coadiuuante experiētia geſtorum particulariū que continue occurrunt in curiis regum ⁊ principum: inſtrui poterit rector ciuitatis aut regni: qualiter circa lationem legum ſit conſiliandum ⁊ que leges ſunt ferende ut ſaluetur principatus eius intēdimus in capitulis ſequentibuſ de legib⁹ multa inquirere ut ſimul ex dictis ⁊ dicendis melius veritas patebit.

Quod quantum poſſibile eſt ſunt omnia legibus determinanda ⁊ quā paucíora poſſunt arbitrio iudicum cōmittenda. Caplm. xx.

Quia in precedentib⁹ capitulis determinauimus de principe: oſtendendo qualis debeat eſſe pīceps ⁊ determinauimus de conſilio: declarando quales d̄nt eſſe conſiliarii ⁊ que ⁊ quot ſunt illa circa que habet eſſe conſilium. Reſtat ſcd̄m ordinem ꝓtaxatum ut exequamur de pretorio ſiue de iudicio inueſtigando qualiter iudicandum ſit: ⁊ quot ſunt genera leguꝫ ⁊ alia que circa iſtā occurrunt materiam. Sed cum iudiciuꝫ fiat per leges aut per arbitrium aut per utrumqꝫ. Prius quā oſtendamus qualiter ſit iudicandum declarare volumus ꝙ quantuꝫ poſſibile eſt ſunt omnia legibus determinanda ⁊ quā pauciora poſſunt arbitrio iudicum cōmittenda. Quod quadruplici via inueſtigare poſſumus quarū tres tanguntur. i. reth. quatuor vero tāgit. vi polli. ❡ Prima via ſic patet nā pauciores ſunt legum conditores ꝙ̄ iudices iudicantes ſcd̄m leges iam conditas. Nam in qualibet ciuitate oportet eſſe aliquod pretorium ordinariuꝫ ad quod cauſe reducantur ⁊ litigia exorta in ciuitate illa per leges tamen conditas in vna ciuitate regulari poſſunt ciuitates multe. Immo eadem ciuitate in qua leges conduntur contingit plures eſſe iudices ꝙ̄ legum cōditores. nā leges ſi iuſte ſint debent eſſe quaſi īmortales ⁊ īmutabiles: quia circa eas nulla aut modica mutatio fieri debet. Iudices tamē iudicantes ſcd̄m illas moriuntur ⁊ corrumpuntur: contingit etiam abſqꝫ corruptione ⁊ morte iudices a ſuo officio remoueri ⁊ alios in ſuum locū ſuccedere ſibi ſaltem per ſucceſſionem ipſoruꝫ oꝫ in eadem ciuitate multos eſſe iudices: eo ꝙ ipſi quaſi continue innouantur nō tamen ſic oꝫ multiplicare legum conditores eo ꝙ leges nō ſic continue innouari debent: quare ſi legum conditores reſpectu iudicum ſunt pauci: quia facilius eſt inuenire paucos ſapiētes quā multos: ut omnia ſapienter diſponantur expedit quantum poſſibile eſt per legem omnia determinari ⁊ quā pauciſſima arbitrio iudicum cōmittere. ❡ Secunda via ſic oſtenditur nam facilius ⁊ melius uidetur quid rectum ⁊ quid iuſtum ⁊ ſi illud multo tempore diligenti conſideratōe diſcutiatur ꝙ̄ ſi oporteat ſtatim iudi-

exactuam ſententiam proferre. Itaq; cum legū conditores multo tempore ⁊ magno conſilio deliberare poſſint quales debeant leges ferre. Iudices propter inſtantiā pertinet ⁊ quia nō debent lites prolongari ſed deprimi niſi tantā habent diuturnitatem ad videndum quid iuſtum in propoſito: ne igitur in iudicando erretur quantum poſſibile eſt ſunt omnia legibus determinanda ⁊ pauca diſcretioni iudicum cōmittenda. ¶ Tercia via ſic declaratur nam cōditores legum leges ferunt in vniuerſali ⁊ de futuris dicentes quicunq; ſic egerit ſic puniatur ignorantes an amicus uel inimicus ſit illa facturus: ⁊ debeat illam ſubire ſententiam. nam ſi ſcirent ꝙ amicus: forte obliquarentur in iudicando ⁊ penam palliarent. Si vero inimicus inclinarentur forte in partem oppoſitam ⁊ punitionem augerent. Nunc autem q̄a ſolum in hoc leges ferant ⁊ neſciūt quid ī particularibus ſit futurum non peruertuntur in iudicando amore uel odio inclinati. Iudices autem non ſic nam iudicum iudicia non ſunt de futuris ſed de preteritis nō vniuerſaliter: ſed in particulari. Incuſantur enim determinate perſone ad quas eſt amare uel odire ⁊ ſepe talia annexum habent proprium cōmodū. Ideo iudex de facili obliquatur: nam amātes ⁊ odientes ⁊ aliquod temporale cōmodum cōſiderantes non equaliter iudicāt: quare ne iudicium iudicum obliquatur: bonum eſt quantum poſſibile eſt omnia lege determinare ⁊ q̄ pauciſſima arbitrio iudicum cōmittere.

¶ Has autem tres rationes tangit phūs. i. retho. dicens ꝙ maxime quidē cōtingit recte poſitas leges quecūq; poſſibile eſt determinare: ⁊ preterea pauciſſima cōmittere iudicantibus. Primum quidem quia facilius eſt habere vnū aut paucos ſapientes q̄ multos: Deinde quia legiſlatores fiunt ex conſideratis ex multo tēpore iudicia autem ex ſuborto ⁊ ſubito.

¶ Tercium vero quod eſt maximū omnium: quia legiſlatores ſunt de futuris ⁊ in vniuerſali. ſed prefectus aut iudex iudicat de preſentibus ⁊ determinatis ad quos eſt amare ⁊ odire ⁊ quibus proprium cōmoduz annexū eſt ſepe.

¶ Quarta via ad oſtendendum hoc idem ſic declarari poteſt nam ut infra patebit oportet aliqua cōmittere arbitrio iudicum quia geſta particularia complete ſub narratione non cadunt nec lege omnia cōplete determinari poſſunt tamen quantum poſſibile eſt omnia legibus ſunt determinanda: ⁊ quanto pauciora poſſunt: ſūt arbitrio iudicum cōmittenda quia ut dicitur. vi. polli. quanto vtiq; minor inimicitia fuerit exequentibus iudicia. tanto magis accipient finem executione iudiciorum. quare cum iudex iudicando reos ſcd̄m leges non tantam inimicitiam incurrat: quantam ſi iudicaret eos arbitrio proprio ne iudex timore inimicitie inclinatus differat debito fini iudicia mancipare: quantum poſſibile eſt ſunt omnia legibus determinanda: ⁊ pauca arbitrio iudicum cōmittenda: ſufficienter enim iudex excuſatur cum ſcd̄m poſitas leges aliquid iudicat: quia non videtur ipſe ſcd̄m ſe hoc agere ſed lege cōpulſus dicitur talem ſententiam ꝓmulgare.

Qualiter eſt in iudicio procedendum: ⁊ ꝙ ſermones paſſionales ſūt coram iudice prohibendi.

Capl'm. xxi.

Attendere debent iudices ut in iudicio procedant ut ſermones paſſionales prouocantes ad paſſiones ut ad iram ⁊ odium in iudicio prohibeantur multi enim litigantiū cognoſcentes ſe habere malaz cauſam non narrant quid factum ⁊ quid non factum ſed conuertunt ſe ad cōmouendum iudicem ad iram ⁊ odiuz circa aduerſarios ⁊ ad benignitatem ⁊ miſericordiaz erga ſeipſos. ſz ꝙ tales ſermones ſint prohibendi triplici via inueſtigare poſſumus. Prima ſumitur ex eo ꝙ huiōi ſermones obligare habent iudicē quem eſſe oportet quaſi regulam in iudicando. Secunda vero quia predicti ſermones tollunt ordinem iudicandi. Tercia quia quidā ſunt impertinentes ad propoſitum. ¶ Prima via ſic patet ſcire enim debemus ꝙ iudex in iudicando de litigiis ut recte iudicet ſic debet ſe habere inter partes litigantes ſicut lingua volens diſcernere de ſaporibus uel ſicut quilibet alius ſenſus volens diſcernere de propriis ſenſibilibus habere ſe debet inter ipſos ſapores uel inter propria ſenſibilia. Eſt enim ſenſus media proportio ſenſibilium ⁊ quam diu nō inficitur ſcd̄m alterum contrariorum dat rectum iudicium de ſenſibus ut quamdiu lingua non eſt infecta aliquo humore recte iudicat dicens amarum eſſe amarum ⁊ dulce dulce. Si uero inficiatur colera uel flemate uel aliquo alio humore tunc non quaſi exiſtens in medio: ſed cōtracta ad alterum contrariorum peruerſe iudicat dicens dulce eſſe amarum ⁊ econuerſo ut patz in infirmantibus ⁊ habentibus infectum guſtum. ſic iudex quando eſt medius inter litigātes non declinans ad alteraz partem quaſi regula recta dicet iuſtū eſſe iuſtum ⁊ iniuſtuz iniuſtum. Si uero ad alteram partem declinet ꝑ miſericordiam ⁊ amiciciam ab altera vero recedat per iram ⁊ odium quaſi regula tortuoſa peruerſe iudicabit: ⁊ quia hoc faciunt ſermōes paſſionales: ꝑmittere talia ī iudicio nihil eſt aliud q̄ regulam obliquare: quare ſi inconueniens eſt permittere obliquari regulā incōueniens eſt ſuſtinere in iudicio paſſionales ſermones. Dato tamen ꝙ contingat ſuſtinere aliquos paſſionales ſermones quia ut in ſequentibus patebit proniores debent eſſe iudices ad miſerendum quā ad puniendum potius ſuſtinendi ſunt ſermones paſſionales prouocātes ad miſericordiam uel beniuolentiā q̄ ad odiū uel ad iram. ¶ Secunda via omnes paſſionales ſermones permittendos non eſſe ſumitur ex eo ꝙ talia peruertunt ordinem iudicandi. ī iudicando enim eſt ordo quidam quia aliqd̄ ē ibi tanquam ſuppremum ⁊ aliquid tanquam medium ⁊ aliquid tanquam infimum: tanquā ſuppremum quidem eſt rex ipſe uel princeps: uel alius legiſlator: tanquā medium vero eſt ipſe iudex: ſed tanquam infimum eſt ibi reus: uel incuſatus uel partes litigantes eſt eniz iudex medius inter legiſlatorem ⁊ litigantes: ⁊ quia medium aliquid debz accipere ab utroq; extremorum. Iudex tanquā medius aliqd̄ accepit ab utriſq;: nam a legiſlatore accipit q̄d iuſtum ⁊ quid non iuſtum. Si enim per leges diſcernitur q̄d iuris ab alio addiſcit iudex q̄d iuſtum in agibilibus humanis per cuius leges regulantur in iudicando a legiſ ergo latore diſcit iudex quid iuſtum. ſed a partib⁹ diſcit q̄d factum uel non factum. Si autem diſcit ab eis quid iuſtum hoc eſt per accidens inquantum allegant leges conditas a legum latore: quare cum ſermones paſſionabiles inclinent voluntatem ⁊ faciant apparere aliquid iuſtum uel non iuſtum eo ꝙ paſſionati ut amantes ⁊ odientes ⁊ gaudentes ⁊ triſtantes non pariter iudicamus permittere paſſionales ſermones in iudicio eſt peruertere ordinez iudicandi: quia eſt facere partes legiſlatores ⁊ tenere ſuppremum gradum in iudicando que debent tenere infimum peruertitur ibi talis ordo q̄a partes paſſionando iudicē ei faciunt apparere aliquid iuſtum uel iniuſtum quod non eſt officium partium: ſed legiſlatoris per legiſ enī latorem uel per leges ab eo conditas oportet apparere iudici quid iuſtum ⁊ quid iniuſtum nō autem hoc debet fieri per partes litigantes uel per ſermones paſſionales a partib⁹ ꝓmulgatos. ¶ Tercia via ſumitur ex eo ꝙ tales ſmones ſunt impertinentes ad propoſitum ⁊ ſunt extra negocium iudicandi. nam cum lis ſit de aliquo facto uel de aliqua re nihil oportet dici in iudicio niſi pertinens ad rem uel ad negocium de quo eſt litigium paſſionare autē iudicē aut narrare iniurias quas pars aduerſa iudici intulit uel narrare bona que ipſi iudici contulerunt ⁊ hoc modo ꝓuocare iudicem ad maliuolentiam partis aduerſe ⁊ ad beniuolentiā ſui eſt omnino impertinēs ad ꝓpoſitum: quare non ſunt talia permittenda.

Que ⁊ quot oporteat iudices habere ut contingat eos bene iudicare.

Capl'm. xxii

Poſſumus autez. iiii. enumerare que oportet habere iudices ut vera iudicia ꝓferant ⁊ ut recte iudicēt. Primū eſt autoritas iudicandi. Scd̄m eſt prudētia legum: Tertium experientia agibiliū. ⁊ quartū rectitudo voluntatiſ. In omni enī litigio quātum ad preſens ſpectat. iiii. eſt conſiderare. vi-

delicet partes litigantes negocium de quo liti
gant: leges ſcd'm quas ſunt litigia iudicanda:
⁊ legiſlatorem: aut regem aut principeʒ a quo
datur auctoritas iudicandi: expedit autem iu/
dices ut recte iudicent ad omnia hec debite ſe
habere: nam iudicium non debet eſſe uſurpa/
tum nec temerarium nec iniquũ nec preſump
tuoſum ſiue ſuſpicioſum. Judices enĩ ſi nõ rec
te ſe habent ad legiſ latorẽ faciũt iudiciũ uſur
patum: Tunc quidem dicunt̃ iudices nõ rec/
te ſe habere ad legiſ latorẽ quando excedũt au
toritatem ſibi cõmiſſaʒ. ¶ Secundo dicuntur
iudices facere iudicium temerariũ ſi non rec/
te ſe habent ad leges: ut ſi careãt legum prudẽ
tia: nam ſine cognitione legũ recte cauſe iudi
cari non poſſunt. ¶ Tercio ſi iudices nõ de/
bite ſe habent ad partes litigantes: facient iu
dicium iniquum: nam ut pat. ex habitis iu/
dex debet eſſe quaſi regula recta media inter
utraſqʒ partes: quare ſi hmõi regula a medio
deuiat ⁊ ad vnam partem declinat per amorẽ
ab alia vero recedit per odium oportet ipſu iu
dicare inique quia tunc iudiciũ nõ procedit ex
zelo iuſticie ſed ex amore uel odio partium.
¶ Quarto ſi iudices non debite ſe habent ad
negocia agibilia ut ſi ſint inexperti humanorum
actuum facient iudiciũ ſuſpicioſum: quia ali/
quando ex leui ſuſpicione alios cõdemnabit nõ
erit ergo rectum iudiciũ niſi cõcurrant ibi au
toritas iudicandi prudẽtia legum: zelus iuſti/
cie ⁊ experientia agibiliũ. Nam ſicut in curan/
do morbos corporales aliqñ pluſ pficit exper
tus q̄ artifex eo ꝙ habeat noticiaʒ cõditionũ
particulariũ ſic in iudicio agibilium ⁊ in diſ/
cuſſione cauſarũ aliqñ plus pficiunt experti
quã ſciẽtes iura. Omnia ergo predicta requi/
runtur ad recte ⁊ debite iudicandum. Pʒ itaqʒ
quales iudices ⁊ quales diſcuſſores cauſaruʒ
querere deceat regiam maieſtatẽ: nã decet eoſ
tales querere qui ſint humiles nõ excedentes
autoritatẽ ſibi cõmiſſam ſicut prudentes in le
gibus ſcientes eas applicare ad litigia exorta
habeant zelum iuſticie uel ut nõ ex amore uel
odio partium ſed ex dilectione iuſticie ſenten/
tias proferant. Habeant experientiam agibili
um ut cognoſcentes particularia acta melius
diſcutiant cauſas.

**Que ⁊ quot oporteat cõſiderare iudices
ut indulgeant humanis ut ſint clemen/
tes potius q̄ crudeles.**

Caplm. xxiij

Uantum ad preſenſ ſpectat. x. enume
ra re poſſumus que videtur tangere
phũs. i. retho. ad que decet reſpicere
iudicem ut humanis indulgeat ⁊ ut ſit clemẽs
potius q̄ ſeuerus. Primuʒ eſt ipſa natura hu/
mana. ſm legiſ lator. terciũ pius intellect⁹ le/
gum. quartũ operantis intentio: quintũ mul/
titudo bonorum operũ: ſextum diuturnitas tem
poris retroacti: ſeptimũ exceſſus bonitatis ſu
pra maliciã: octauuʒ pacientia accuſati: nonũ
corrigibilitas peccantis: decimũ ſubiectio de/
linquentis. ¶ Primo enim ipſa natura huma
na clamat ꝓ clementia delinquẽtis: nam cum
natura humana de ſe ſit debilis ⁊ mutabilis et
prona ad malum ſi contingat aliquẽ delinque
re: infirmitas nature ſupplicat pro venia: ideo
dicitur. i. retho. ꝙ epyeikes eſt indulgere hũa/
nis: dicitur enim eſſe epyelres qui eſt ſupra iu
ſtum ſiue ſupra iuſticiã. phũs igitur parcentẽ
humanis appellat ſupra iuſtum quia clemẽtia
eſt extollenda ſupra veritatẽ ⁊ ſupra iuſticiam
¶ Secundum ꝙ inclinare debet iudicẽ ad cle/
mentiam eſt ipſe legiſ lator nam forte ipſe rex
uel ipſe princeps cuius eſt leges ferre ſi conſi/
deraret conditiones peccantis indulgeret eis
quare ſi iudex hoc poteſt opinari ꝙ legiſ lator
diſpenſaret in legibus ⁊ parceret reo: magis d
bet agere cum eo miſericorditer q̄ crudeliter:
Jdeo dicitur. i. retho ꝙ iudicans potius debʒ
reſpicere ad legiſ latorẽ q̄ ad leges. ¶ Terciũ
inclinans ad pietatem eſt pius intellectus le/
gum: leges enim ad terrendũ delinquẽteſ quã
dam ampliorẽ ſeueritatem cõtinent: quare ſi
legum verba ut terreãt peccantes ſunt ampli/
oris ſeueritatis contẽtiua decet ut per piũ in/
tellectũ moderetur ſupplicii magnitudo: hoc
eſt ergo quod dicitur. i. reth. ꝙ iudicans nõ dʒ
reſpicere ad verba legũ ſed ad intellectũ legis.
¶ Quartum eſt intentio operantis: nam licet
de quo incuſatur aliquis ſit de genere malorum
ipſe forte non habuit prauã intentioneʒ uel ſi
habuit adeo prauã ut opus intẽdit ⁊ quia du
bia meditanda ſunt in meliorẽ partem: ſi ali/
quo modo põt percipere iudex peccanteʒ non
peccaſſe ex electione ſed ex ignorãtia uel ex in
fortunio dʒ ad clementiam declinare ideo dici
tur. i. retho. ꝙ iudicans debet aſpicere non ad
actionem ſed ad electionẽ. ¶ Quintum indu/
cens ad miſericordiã eſt multitudo bonorum
operum nam forte ille qui nunc deliquid mul/
ta bona opera prius fecit: debet ergo iudex nõ
ita reſpicere ad partẽ ut ad hoc particulare ne
gocium in quo delinquunt ſicut ad totum ut
ſicut ad multa bona opera que prius fecit ideo
dicitur. i. reth. ꝙ iudicans nõ debet reſpicere
ad partẽ ſed ad totũ. ¶ Sextũ eſt diuturnitas
tp̃is retroacti: nã contingit etiã in pauco tp̃e
facere multa bona opera: duo ergo debent idu
cere regẽ aut quẽcunqʒ aliũ dñm ad dilectionẽ
alicuius ſubditi: uel quia multa ſeruicia rece/
pit ab ipſo: uel qa multo ſeruiuit ſibi: hec eniʒ
duo licet ut plurimũ ſe cõmittent̃ quia q mul
to tempore ſeruiuit ut plurimũ multa ſeruicia
fecit ⁊ ecõuerſo: contingit tamẽ hec duo ab in
uicem ſeperari: nã homo non ſeruit alteri niſi
occurrat tempus ⁊ oportunitas ſeruiendi. põt
enim cõtingere ꝙ in multo tempore occurrãt
oportunitates pauce ⁊ in pauco multe. Jſtud
itaqʒ ſextum inclinatiuũ ad pietatẽ reſpiciens
diuturnitatẽ temporis nõ eſt idẽ cum quinto:
ꝙ reſpicit multitudinẽ operũ. Quare ſi conti/
gat aliqueʒ ſubditorũ nunc in aliq̃ pte tẽporis
delinquere: qui toto tempore ſe bene habuit p̃
cedenti: eſt cũ ipſo miſericorditer agendum: et
magis reſpiciendũ eſt ad multum ⁊ ad totum
tempus precedẽs: q̄ ad modicũ ut ad hãc par
ticulam tp̃is in qua delinquit. Jdeo dicitur. i.
reth. ꝙ iudex nõ debet aſpicere qualis nunc ẽ
incuſatus ſed qualiſ quidẽ fuit ſemꝑ in multo
tp̃e precedenti. ¶ Septimuʒ inclinans ad pie/
tatem eſt exceſſus bonitatis ſupra maliciã: nã
ſicut bonum excedit malũ ⁊ eſt eligibilius ipo
ſic eligibilius eſt rectorem bonorum dari ⁊ grati
arum quas ſuſcepimus ab aliquo q̄ iniuriarũ
quas ſuſcepimus ab illo. Unde ⁊ Julius ceſar
in hoc nõ modicum cõmendatur: quia ut dici/
tur nõ habebat memoriã iniuriarum. Sed ob
liuiſcebatur illas. dato ergo aliquẽ in nos de/
linquere temporibus retroactis a quo multa
bona ſuſcepimus debemus ad illũ miſericordi
ter nos habere ⁊ magis memorari boni ſuſcep
ti q̄ iniurie illate. Jdeo phũs. i. reth. volẽs iu/
dicantes ad miſericordiã induceret erga delin
quentes in ipſos ait ꝙ magis debet recordari
bonorum que paſſi ſunt a delinquente q̄ in/
iurie que fecit. ¶ Octauum eſt pacientia icu/
ſati: nam ſi aliquis incuſatur de aliquo delicto
ꝓ quo punitur a iudice. ſi punitionẽ paciẽter
ſuſtinet ⁊ nõ murmurat in pena ſibi impoſita
eſt cum illo magis miſericorditer agendum.
Jdeo dicitur. i. reth. ꝙ indulgendũ eſt huma/
nis ſi contingat patientẽ patienter eſſe. i. ſi cõ
tingat eum qui penã patitur eaʒ patienter ſuf
ferre. ¶ Nonum eſt corrigibilitas peccantis:
nam ſunt aliqui ita corrigibiles ⁊ ita diſcipli/
nabiles ꝙ ſola increpatione. i. ſolo ſermõe me
liorantur ⁊ deſinunt praua agere: talib⁹ ergo
eſt valde indulgendum: ⁊ tales ſunt valde be/
nigne tractandi. Jdeo dicitur. i. reth. ꝙ iudex
debet indulgere humanis ſi credat magis pec
cantem iudicari velle ſermone q̄ opere.
¶ Decimũ inclinans ad clementiã eſt ſubiec/
tio ⁊ humilitas delinquentis: nã ſi delinquẽs
omnino ſe ſubicit omnino ſe humiliat ⁊ ponit
ſe totaliter in arbitrio iudicantis eſt cum eo
mitius agendum. Jdeo dicit̃. i. retho. ꝙ vidẽs
epyelres. i. ſuper iuſtos debʒ indulgere huma
nis: ſi viderit delinquentẽ magis velle ire ad
arbitrium q̄ ad diſceptationẽ: omnino enĩ cõ
tra rationem eſt humilitati nõ parcere: cũ be/
ſtie hoc agant: canes quidẽ nõ offendũt humi
liantes ſe ⁊ proſternentes ſe coram eis. Jdeo
dicitur. ii. reth. ꝙ autem ad humiliantes ceſſet
ira etiã canes manifeſtant nõ mordentes eos
qui reſident. ¶ Patet ergo quomodo decet iu
dices eſſe magis clementes q̄ ſeueros ⁊ ſi hoc
decet iudices multomagis decet reges ⁊ prin/
cipes quos cõgruit ampliori bonitate pollere
decet itaqʒ eos eſſe clemẽtes ⁊ benignos: nam
ꝙ iuſticiam deſerant quia ſine ea pax regni et
bonus ſtatus ciuium nõ poteſt conſiſtere: ſed

ſaluato cõmuni bono ⁊ pace regni quãtũ poſ/
ſibile eſt debent ad miſericordiã declinare: q̃li
ter autem clementia poſſit ſtare cum iuſticia
infra patebit·

Q̃r diuerſa ſunt genera legũ ⁊ diuerſi ſunt
modi iuſticie ⁊ ꝙ in ius naturale ⁊ poſitiuũ
cetera alia reducunt̃· Caplm·xxiiii·

Um leges ſint quedaꝫ regule iuris ꝑ
quas in noſtris agibilib⁹ reglamur
diiudicantes ꝑ ipſas quid iuſtũ ⁊ qd
non iuſtũ in noſtris actionibuſ plane patet ꝙ
eo mõ quo diſtinguim⁹ ius ſiue iuſtum diſtin
guere poſſumus leges ipſaſ ⁊ ecõuerſo· Poſſu
mus autẽ tam de lege ꝗꝫ de iuſto· v· diſtinctio
nes facere quarũ due tãgunt̃ ·i· reth· iii· ponit̃
v· ethi· iiii· traduntur a iuriſtis· v· nos ipſi ſupad
dere poſſumus· Diſtinguit̃ enim ius qa quod
dam eſt ſcriptũ ⁊ quoddã nõ ſcriptuꝫ· quoddã
eſt cõmune: quoddã proprium: quoddã eſt na
turale: quoddã legale ſiue poſitiuũ· Has autẽ
tres diſtinctiones iuris phũs tradidit: ſed iu/
riſte quarto mõ iuſ diſtinxerũt dicentes ꝙ eſt
quoddam ius naturale ⁊ quoddã ius gentiuꝫ
⁊ quoddã ciuile· Jllo ergo modo quo iuriſte ſe
parant ius naturale a iure gentiũ poſſemuſ ſe
parare nos ius naturale a iure animaliũ: ⁊ da
re quintã diſtinctionẽ iuris dicẽdo ꝙ quadru
plex eſt ius: videlicet naturale: animaliũ: gen/
tiũ ⁊ ciuile· ¶ Has ergo· v· diſtinctiones quaſ
fecimus de iure ſiue de iuſto: facere poſſumus
de ipſa lege: ut ergo hec omnia melius pateſi
ant ⁊ ut has diuerſitates ad concordiã reduca
mus· Sciendũ ꝙ duplex eſt iuſtũ uel duplex
eſt lex naturalis ⁊ poſitiua· Dicũtur enĩ iuſta
naturalia que ſunt adequata ⁊ proportionata
ex natura ſua: uel dicũt̃ iuſta naturaliter que
dictat eſſe talia ratio naturalis: uel ad que ha
bemus naturalẽ impetum ⁊ inclinationẽ· Ju/
ſta vero poſitiua dicuntur que non ex natura
ſua ſed ex pacto hominũ uel ex inſtitutione iu
ſta iudicantur: in ea cũ natura rerum ſit eadẽ
vbiqꝫ: quia quod eſt ignis in vno loco: ut ĩ frã
cia eſt ignis in alio ut in italia: res enĩ eedem
ſunt apud omnes licet non eodem vocabulo
nominẽtur: ſic etiam ſtatuta populi ⁊ pacta
ciuium ⁊ edicta principũ non ſunt eadẽ apud
omnes· Jnde eſt ꝙ ius naturale dicitur differ
re a poſitiuo: qa naturale ut traditur· v· ethi·
vbiqꝫ eandẽ habet potentiã: ſed poſitiuũ ex ꝓn
cipio anteꝗꝫ ſit ſtatutum: nihil differt eſſe ſic
uel aliter: poſtꝗꝫ autẽ eſt edictuꝫ incipit habe/
re ligandi efficaciã: ratio autem quare iuri na
turali oportuit ſuperaddere poſitiuum eſt: qa
multa ſunt ſic iuſta naturaliter ſic̃ ẽ naturale
homini loqui: habemus enĩ naturalẽ impetuꝫ
⁊ naturalẽ inclinationẽ ut loquamur: ⁊ ut per
ſermonẽ manifeſtemus alteri qð mẽte cõcepi/
mus: ſed ꝙ loquamur hoc ydeoma uel aliud ñ
eſt naturale ſed ad placitũ· Jnde eſt ꝙ omnes
homines loquunt̃ nõ tamẽ omẽs ꝓferunt idẽ
ydeoma· Jnde eſt etiã ꝙ phũs ·i· periermeniaſ
voces ⁊ ſermones dicit eẽ ad placitũ· q· i· polli·
ait ſermonẽ nobis eſſe datum a natura· Sicut
ergo loqui eſt naturale ſic loqui ſic uel ſic ẽ po
ſitiuum ⁊ ad placituꝫ: ſic fures punire nõ pati
maleficos viuere ⁊c̃· hmõi ſunt de iure natura
li quia hec eẽ fienda dictat ratio naturalis: et
habemus naturalẽ impetũ ut hec fiant· ſurgũt
enim iſta ex ipſa natura rei: naturale eſt enim
ꝙ exponatur periculo bonũ partis ꝓ ſalute bo
ni totius· ut ꝙ abſcidatur membrũ putridum
ne pereat totum corpus: ſic qa fur ⁊ maleficuſ
⁊ quilibet malefactorũ turbat pacẽ ciuium inſi
diatur cõmuni bono: ideo naturale ius exigit
ut tanquã membrũ putridum abſcidatur ⁊ ex
terminetur: ne exponatur periculo ⁊ ne impe/
diatur cõmune bonũ: naturale ẽ ergo talia pu
nire ſed ea punire ſic uel ſic eſt poſitiuum ⁊ ad
placitũ· Jdeo apud omnes volẽtes ciuiliter vi
uere maleficia puniuntur ſed nõ apud omnes
eadem maleficia corrigunt̃ eiſdem penis: ubi
ergo terminatur ius naturale ibi incipit oriri
ius poſitiuũ: quia ſemper que ſunt ꝑ artem ho
minũ adinuenta fundant̃ in his q̃ tradita ſũt
a natura ius enĩ poſitiuũ per artẽ ⁊ induſtriã
hominũ adinuentũ preſupponit ius naturale
ſicut ea que ſunt artis preſupponũt que ſunt
nature: quare ſi ius naturale dictat fureſ ⁊ ma
leficos eſſe puniẽdos hoc preſupponẽs ius po
ſitiuũ precedat ulterius determinatas qua pe/
na ſint puniẽda talia: hoc viſo quãtũ ad p̃ſenſ
ſpectat duplicẽ dr̃am aſſignare poſſumus in/
ter ius naturale ⁊ poſitiuũ· Prima eſt qa ius
naturale prima facie ſe offert intellectui· Jus
poſitiuũ nõ ſtatim ſe oſtẽdit ſꝫ ꝑ induſtriã ho/
minũ adinuentũ ⁊ quia ſic ſe offert intellectui
noſtro naturales leges ⁊ qð ẽ de iure naturali
ſimplr̃ dr̃ eſſe ſcriptũ in cordib⁹ noſtris: nam
gẽtes que legem nõ habẽt naturalr̃ ea q̃ legis
ſunt faciunt ⁊ oſtendũt opus legis ſcriptũ in
cordibus eorũ· Jus vero poſitiuũ quia nõ ſic
eſt ſcriptũ in corde ne a memoria recederet· oꝫ
ipſum ſcribi in aliq̃ exteriori ſubſtãtia: poteſt
itaqꝫ vtrũqꝫ ius ſcribi in aliq̃ exteriori ſubſtã
taꝫ naturale ꝗꝫ poſitiuũ· naturale tñ nõ ſic in
diget ut ſcribatur ſicut poſitiuũ nã nõ ſic põt
a memoria recedere ſicut illud· ¶ Scða dr̃a ẽ
qa ius naturale ẽ idẽ apud omẽs: ideo dicit̃ eẽ
ius cõmune: ſꝫ ius poſitiuũ diuerſificat̃ apð di
uerſas ciuitates ideo vocatur ius ꝓpriũ· Jnð
ẽ ergo ꝙ enpẽ· ut recitat phũs ·i· reth· appellat
ius naturale etherẽ ſiue ignẽ q ꝯtinuat ꝓten/
dere ꝑ inexplicabilẽ claritatẽ· Jgnis enĩ in pro
pria ſpera qa plus ſe diffundit ꝗꝫ alia elã ⁊ di/
ſtantior eſt omĩb⁹ illis aſſimilatur iuri naturali
qð ẽ diffuſiuũ ⁊ cõius ꝗꝫ ius poſitiuũ ⁊ eſt no
tius ⁊ clarius illo· ¶ Ex hoc igitur patere põt
ꝙ omnes diſtinctiones q̃s ponit phũs ð iure
ſiue de iuſto reducunt̃ ad ius poſitiuũ ⁊ natu
rale: nã ut patet ꝑ habita ius naturale dicitur
eſſe nõ ſcriptũ ⁊ eẽ cõe ⁊ ſcðm naturã· Jus ve/
ro poſitiuũ dr̃ eſſe ſcriptũ ⁊ eſſe ꝓprium ⁊ le/
gale· qd autẽ ſentiendũ ſit de iure gentiũ ⁊ de
iure animaliũ in ſequẽti capitulo patebit·

Quõ ius gentiũ ⁊ ius poſitiuũ a iure natu
rali habet eſſe diſtinctũ· Ca· xxv·

Mnes diſtinctiones de iure factas a
phõ q̃s in p̃cedẽti capitulo tetigim⁹:
bimẽbres erãt quarũ vnum mẽbrum
cõtinebatur ſub iure naturali ⁊ aliud ſub ciui/
li ſiue ſub poſitiuo· Juriſte tñ ut dicebat̃ terti
um addiderũt membrũ ut ius gentiũ ſm queꝫ
modũ loquẽdi põt ibi addi mẽbrũ quartum ut
ius aĩaliũ· Ad cui⁹ euidentiã ſciendum qð ut
eſt ſm ꝓpriam rõnem cõſideratus differt ab a
nimalib⁹ aliis: ſꝫ ut aĩal eſt ⁊ ſ rõnẽ cõmuneꝫ
acceptus conuenit cũ illis· Si igit̃ ea ſunt de
iure naturali ad que habemus naturalẽ ĩpetũ
⁊ inclinatõm: hmõi naturalis ĩpetus uel ſeq̃t
naturã noſtrã: ut ſumus hoĩes ⁊ ut differim⁹
ab aĩalibus aliis ⁊ tale ius appellat̃ ius genti
um· Si vero inclinatio illa ſequat̃ naturã no/
ſtram ut cõuenimus cũ animalibuſ aliis ſic di
citur eſſe ius naturale· Jdeo inſtituta de iure
naturali ut hic ſunt tradita hoc ius dicitur ꝙ
naturale eſt ꝙ natura omnia animalia docuit
Omne enĩ ius ut ibidem ſcribitur nõ eſt pro/
priũ humano generi: ſꝫ oĩum aĩalium que ĩ ce
lo ⁊ que in terra ⁊ q̃ in mari naſcũtur ſcðꝫ hoc
ergo eſt de iure naturali cõiunctio maris ⁊ fe/
mine ꝓcreatio prolis ⁊ educatio filiorũ: naꝫ ſi
ad hoc homo naturaliter inclinatur ⁊ ſcðꝫ hui
uſmodi impetũ ſeq̃t naturam humanã ⁊ tamẽ
nõ ſequit̃ ipſam ut humana eſt: ſed ut animal
eſt ⁊ ut conuenit cum animalibus aliis: naꝫ ⁊
animalia naturaliter inclinant̃ ut maſculi cõ
iungantur feminis ut filios generẽt ⁊ ut ipos
nutriant ⁊ foueant· Jus vero gentiũ dicit̃ qð
non eſt cõmune aĩalibus aliis ſcðm qð cõmu/
ne eſt omni humano gñi· Ex hoc ergo iure pe
ne omẽs ꝯtractus ſunt introducti· ut emptio
venditio: locatio: conductio ⁊c̃· talia ſine qui/
bus ſocietas humana nõ bene ſufficit ſibi ad
vitam· Jnde eſt ergo ꝙ mutuũ ⁊ depoſitio que
etiam deſeruiunt ad uitam humanam in qui/
bus alia animalia nõ cõmunicant ſub hoc iuſ
gentium continent̃· Jus ergo gentiuꝫ eſt qð/
dam ius naturale cõtractũ· Jus itaqꝫ illud qð
natura omnia animalia docuit ⁊ quod ſequit̃
inclinationem noſtram naturalem ut cõmuni
camus cum animalibus aliis reſpectu iuriſ gẽ
tium dicitur eſſe naturale: nã ſi conſiderent̃
dicta in precedenti capitulo ius naturale ẽ qd
cõmune quid notum ⁊ qd ĩmutabile: q̃nto er/
go ius aliqð eſt cõius quã ius gentiũ: tanto
magis meret̃ nomẽ iuris naturalis: ius ergo
ꝙ oĩa aĩalia docuit ⁊ in quo oĩa aĩalia cõicant
eſt cõius ꝗꝫ ius gentium ⁊ ꝑ ꝯſequens ẽ noti⁹·

quia ſunt nobis nota confuſa magis quanto
enim aliquid eſt vniuerſalius tanto eſt intel/
lectui noſtro notius ⁊ priuſ cadit in apprehēſi
one noſtra· Eſt etiam hmōi ius immutabiliuſ
quia regule iuris quāto magis applicant̄ ad
materiā ſpecialem tanto plures defectus con/
trahunt ⁊ in pluribus caſibus nō ſunt obſer/
uande ⁊ maiorem mutationē ſuſcipiunt: meri/
to igitur hmōi ius naturale dicit̄ reſpectu iu/
ris gentium· ¶ Viſo quomodo ius gentiū dif
fert a iure naturali de leui patere poteſt quo
modo ius animaliū differt a iure naturali: nā
ſicut humana natura inquantū homo animal
eſt: cōuenit cum naturis animaliū aliorum: ſic
inquantū homo viuit ⁊ eſt quoddam ens con
uenit cum plantis ⁊ cum ſubſtantiis aliis ⁊ cū
entibus omnibus· Poterit ergo inclinatio na
turalis ſequi naturā hominis uel ut homo eſt
uel ut conuenit cum animalibus aliis: uel ut
cōuenit cum omnibus entibus nam homo na
turaliter appetit conſeruari in eſſe quod ⁊ oīa
alia entia appetunt: naturaliter appetit ꝓdu/
cere filios educare prolē ꝙ ⁊ alia animalia cō/
cupiſcunt: naturaliter etiam appetit viuere in
ſocietate ſm debita pacta ⁊ conuētiones quod
inter animalia eſt proprium ſolius hominis·
Si ergo regule agibiliuꝫ fundentur ſuper hoc
ꝙ homo naturaliter appetit eſſe: ſic hmōi re/
gule eſſe poterunt de iure naturali prout natu
ra humana eſt quedā entitas ⁊ conuenit cum
entibus omnibus· Si vero regule ille ſumant̄
ex eo ꝙ homo naturaliter appetit filios produ
cere ⁊ educare ſic eſſe poterunt de iure natura
li ius prout naturale dicitur eſſe quod natura
omnia animalia docuit: ſed ſi ſumātur prout
homo naturaliter appetit in ſocietate viuere
ſm debitas conuentiones ⁊ pacta ſic erit de iu
re naturali prout ius naturale contractū ē ad
ius gentium: quod eſt proprium ſoli humano
generi· ¶ Ex hoc igitur manifeſte patet ꝙ iuſ
gentium nō dicitur ita ius naturale ſicut ius
quod natura oīa animalia docuit: ſic ius huiꝰ
modi quod natura omnia animalia docuit ñ
eſt ita naturale ſicut ius illud quod ſequit̄ in/
clinationē nature noſtre: prout nō ſolum cōi/
camus cū animalibus aliis ſed ut cōuenimus
cū entibꝰ oībꝰ: nā hmōi ius ē notius ⁊ cōius
illo: nam appetere bonū ⁊ eſſe: ⁊ fugere maluꝫ
⁊ non eſſe eſt plus de iure naturali ꝙ̄ appeter̄
procreare filios ⁊ nutrire prolem· Erit igitur
hic ordo ꝙ ius conſequēs naturam noſtraꝫ ꝓ
ut appetimus eē ⁊ ē bonū naturale reſpectu iu
ris animaliū: ſiue reſpectu iuris ꝙ natura oīa
aīalia docuit: ſic hmōi ius eſt naturale reſpec
tu iuris ciuilis qđ ē ſimplr̄ poſitiuū· tria ergo
ſūt aliquo mō de iure naturali ſm qđ inclina/
tio ſequit̄ naturā noſtrā: naꝫ ſi inclinatio illa
ſequitur naturam nr̄am ut hūana eſt ſumit̄
ius gentiū: ſicut cōuenit cū aīalibꝰ aliis ſit hꝫ
eſſe ius illud ꝙ natura oīa aīalia docuit ſed ſi
ut cōuenit cū omnibꝰ entibus ſic hꝫ eē ius illđ
ꝑ antonomaſiā dicit̄ eē naturale: appetere enī
eſſe ⁊ bonū ⁊ fugere nō eſſe ⁊ malū qđ natura
liter appetimꝰ ꝓut natura noſtra cōuenit cuꝫ
oībus entibꝰ ſic ē đ iure naturali ꝙ cetere alie
regl̄e ⁊ cetere leges ſiue ſint naturales ſiue ci
uiles ex hoc ſumūt originē ⁊ in hoc fundātur·
nā in oībus attendit̄ uel cōſecūtio boni uel fu
ga mali: ſed hoc diffuſius ꝑtractare alterꝰ ex
poſcit negociū· Sufficiat autem ad preſenſ ſcire
quō ius gentiū ⁊ ius animaliū ⁊ etiam ius ci/
uile differt a iure naturali·

**Qualis debeat eē lex humana ⁊ ꝙ ꝯdere ta/
les leges ſit vtile regno ⁊ ciuitati· Ca· xxvi·**

Idē aūt ius ciuile ſiue ius aīalium
humanū ⁊ poſitiuū ad tria cōparari·
videlꝫ ad ius ſiue ad legē nec a q̄ ſuſcipit fūda
mentū: ad bonū cōe qđ in ea intedit̄: ⁊ ad gētē
ad quā applicat̄ q̄ ꝑ illā eſt regulāda: tria igit̄
lex hr̄e dꝫ: prout ad hec tria cōpatur nā ut lex
humana compatur ad legem nec oportet ꝙ ſit
iuſta: ut comparatur ad bonum cōmune neceſ
ſe eſt ꝙ ſit utilis: ſed ut referuetur ad populuꝫ
ad quem debet applicari ⁊ debet regulari per
huiuſmodi legem oportet ꝙ ſit competens cō
poſſibilis conſuetudini patrie ⁊ tpi: nā in agi
bilibus aliquid dandum eſt conſuetudini tpi
⁊ patrie ⁊ moribꝰ hominū: quia ſm ꝙ talia di/
uerſificāt̄ oꝫ in ipſis legibꝰ aliquā diuerſitatē
exiſtere· ¶ Primo igit̄ oꝫ legē hūanā ſiue po/
ſitiuam eſſe iuſtam ut comparat̄ ad rationem
naturalem ſiue ad legem naturalē· qm̄ ſi iuſta
non ſit non eſt lex ſed corruptio legiſ: nihil· n·
ab homine ſtatuitur iuſte niſi aliquo modo ſu
mat originē ex lege naturali ⁊ niſi aliquo mo/
do ratio naturalis dictet illud ſtatuendū eſſe·
¶ Secundo lex humana ⁊ ciuilis debet eē vti/
lis ut cōparatur ad bonū cōmune: nā ſi ī lege
non intenditur bonum cōmune tunc nō ē rec
ta ⁊ regalis ſed peruerſa ⁊ tirannica nam ſicut
rex differt a tiranno quia rex dicitur qui recte
agit ⁊ intendit cōmune bonum: tirannuſ vero
qui ꝑuerſe principatur ⁊ intendit ꝓpriū ⁊ pri/
uatum cōmodum: ſic lex recta ⁊ regia in qua ī
tenditur bonū cōe differt a ꝑuerſa ⁊ tirānica
ī q̄ ītenditur priuatū bonū oportet· n· in legi/
bus ſi recte ſint intendi cōmune bonum nam
ſemper finis eſt regula omnium noſtrorum a
gibilium: nam ⁊ uulgo dicitur ſi hoc intendi/
mus ⁊ hoc ſequi volumus oportet hoc agere:
tales ergo debent eſſe leges que ſunt regule a
gibilium tales requirit bonum ⁊ finis inten/
tus: quare cum bonuꝫ cōmune ſit diuinius ꝙ̄
bonum priuatum: ⁊ bonum priuatum ordine/
tur ad ipſum: oportet leges tales fieri nō qua/
les requirit bonum priuatum ſed quales req/
rit cōmune bonum eo ꝙ hoc habet magis ra/
tionem finis ⁊ per conſequens ſm ipſum ma/
gis ſumende ſunt leges ⁊ regule agibiliū· Im/
mo quia bonum priuatum non habet rationē
boni niſi ut ordinatur ad bonum cōmune: qa
turpis eſt illa pars que diſcordat a toto ⁊ que
ſuo non congruit vniuerſo: ſi in legibus intē/
ditur aliquod bonum proprium hoc non debꝫ
eſſe ſimpliciter ⁊ ſcđm ſe ſed prout ordinatur
ad bonuꝫ cōmune· ¶ Tercio lex prout compa/
ratur ad populum cui eſt imponenda debet eē
poſſibilis ⁊ competens regioni ut conſuetudi
ni ⁊ moribus illius gentis· Ideo dicitur quar
to polli· ꝙ non oportet adaptare pollicias legi
bus ſed leges pollicie quaſ leges oportet diuer
ſas eſſe ſcđm diuerſitatem polliciarum· Volēs
ergo leges ferre diligenter debet attendere q̄/
lis ſit populus cuius ritus ⁊ conditionis ⁊ pro
ut eis viderit expedire: tales debet eis leges
imponere· ¶ Viſo quales leges reges ⁊ princi
pes deceat ponere quia condende ſunt leges:
que ſunt iuſte utiles ⁊ competentes populo:
cui imponuntur: de leui patere poteſt quod ex
pedit regno ⁊ ciuitati huiuſmodi leges conde
re: nam aliqui ſunt de ſe boni ita ꝙ amore ho/
neſti inclinantur ꝙ agant opera virtuoſa: et
deſiſtant agere peruerſe· Aliqui vero ⁊ ſi nō ex
ſeipſis· i· ex habitibus quos habent in ſeipſis
non ſufficienter inclinantur ad bonum atta/
men ſunt facile diſciplinabiles per alios· Ita
ꝙ ſoli ſermones ⁊ ſole increpationeſ inclinant
eos ad bonum· Sed aliqui ſunt adeo peruerſi:
qui nec de ſe inclinantur ad bonum nec per ſo
los ſermones corriguntur: oportet igitur ſal/
tem propter tales ſtatuere leges: que ut dicit̄
x· ethi· coactiuam habent potentiam: Condite
igitur ſunt leges ⁊ expediebat eas ſtatuere ut
ſaltem metu pene volentes impedire pacem ci
uium deſiſterent agere peruerſe·

**Qꝫ non cuiuſlibet eſt ferre leges ⁊ ꝙ ut
vim obligādi hēant oportet eas ꝓmulga
tas eſſe: Capl̄m· xxvii·**

Eges ut patet ꝑ habita ſunt quedaꝫ
regule agibiliū ordinantes nos ī cō/
mune bonū habentes coactiuam po
tētiam· Duplici via venari poſſumus: ꝙ non
cuiuſlibet eſt leges condere· Prima via ſumi/
tur ex eo ꝙ leges noſ ordinant ad cōmune bo
num· Secundo ex eo ꝙ habent potentiā coac/
tiuam· ¶ Prima via ſic patet nā hmōi cuiꝰ eſt
ordinare ⁊ dirigere aliquos ī aliqđ bonū eiuſ
ē cōdere leges ⁊ regulas agibiliū ſm q̄s intēdi
mus in bonū illud· q̄re cū bonū cōe principalr̄
intēdat̄ a tota cōitate ut a toto ppl̄o uel a pri/
cipante que dꝫ eſſe ꝑſona cōis· Leges que or/
dināt nos in cōe bonū cōdēde ſunt a principe
cuiꝰ ē ordinare ⁊ dirigere alios in tale bonum
uel ꝯdēde ſunt a toto populo ſi totuſ ppl̄us ꝑn
cipetur ⁊ ſit in poteſtate eius eligere principā
tem· Nulla eſt ergo lex q̄ nō ſit edita ab eo cui/
us eſt dirigere in bonū cōmune: nam ſi eſt lex
diuina ⁊ naturalis condita eſt a deo cuius eſt
omnia dirigere in ſeipſum: qui maxime eſt cō
mune bonum: quia eſt bonū oīſ boni: lex vero
humana ⁊ poſitiua condita eſt a principe ul̄ a

toto populo·ſi totus populus principetur·pri-
ceps enim aut totus populus cum pricipatur
habet dirigere ⁊ ordinare alios in cõmune bo
num·quelibet ergo perſona particularis que ē
pars multitudinis alicuius: debet eſſe obſer/
uatiua legum:ſed non cuiuſ libet eſt leges cõ/
dere·¶Secunda via ad inueſtigandū hoc idē
ſumitur ex eo ꝙ leges coactiuam habent potē
tiam:poteſt enim quilibet ex populo mouere ⁊
pſuadere alteri ut bene agat ſed hmōi moniti/
ones ⁊ hmōi perſuaſiones non dicuntur leges
quia nihil habent coactiuum extēdendo autē
nomen legis quelibet mandata ⁊ quelibꝫ mo/
nitiones leges dici poſſunt ſcd͂m quem modū
loquendi ut recitat phūs·i·poll·dicebat home
rus ꝙ vnuſquiſqꝫ ſtatuit leges pueris ⁊ vxori
bus:volebat enim homerus ꝙ monitiones et
precepta que facit paterfamilias vxori filiis ⁊
aliis exiſtentibus in domo leges nomīari poſ
ſent:ſed hoc non eſt ſcd͂m propriam acceptio/
nem legum:nam ſicut vna pſona ſingulariſ or
dinatur ad bonum domeſticum : quod eſt bo/
num totalius et cõmunius: ſic bonum dome/
ſticum ordinatur ad bonum ciuile ⁊ ad bonuꝫ
regni quod eſt etiam totalius ⁊ perfectius·q̄/
re ſi a bono perfectiori quod magis habet ra/
tionem finis ſūmende ſunt leges ⁊ regule agi
bilium ſequitur ꝙ non a bono priuato ⁊ dome
ſtico ſed a bono quod intenditur in regno ⁊ ci
uitate ſumēde ſunt leges ⁊ regule agibilium·
Immo quia vī cogendi ⁊ potentiā extermināⁿ
di maleficos non habet proprie paterfamilias
nec pſona priuata:ſꝫ princeps ⁊ perſona publi
ca que preeſt regno aut ciuitati aut alii multi
tudini·Ideo leges habentes coactiuam poten
tiam non ſunt condēde niſi ab eo qui preeſt ip
ſi multitudini uel a multitudine ſi tota hmōi
multitudo principetur·¶Viſo ꝙ non eſt cuiꝰ
libet leges condere de leui poteſt patere legeꝫ
non habere vim obligandi niſi ſit pmulgata
nam cum lex ſit quoddam mandatum ſuperio
ris per quod ligamur ⁊ regulamur in agibili/
bus noſtris:quia ſuperioris mandatum nō li
gat niſi puenerit uel puenire potuerit ad noti
ciam ſubditorum ad hoc ꝙ lex habeat vim ob/
ligandi oportet eam pmulgatam eſſe·Sed cū

alia ſit lex naturalis alia poſitiua:aliter propa
latur hec:aliter illa·Nam lex naturalis eſt a/
deo indita in cordibus noſtris· Ideo in quoli
bet homine hoc pmulgatur ⁊ propalatur quā
do incipit habere rationis vſum:per quā cog
noſcit quid ſequendum ⁊ quid fugiendum fm
quod hec pertinet ad ius naturale Sed lex hu
mana tunc pmulgatur quando exterius pro/
fertur ⁊ prolata in ſcripto redigitur·Quare cū
in legibus ſi ſunt recte ⁊ iuſte ⁊ a legibus natu
ralibus determinate conſiſtat ſalus regni ⁊ ci
uitatis·Decet reges ⁊ principes non modicuꝫ
ſollicitari quas legeſ imponant populo cui do
minantur:⁊ poſtquā cogitauerūt leges impo/
nendas ut huiuſmodi legeſ vim obligandi ha
beant debent eas promulgare ⁊ promulgatas
cuſtodire ⁊ obſeruare· quod ſcd͂m phūm· iiii·
polli·circa leges duplex cura eſſe debet:primo
ut leges bene inſtituantur· Secundo ut bene
cuſtodiantur:uel quod idem eſt ut legibus ſic
inſtitutis bene obediatur·

Quot ⁊ que opera debent continere leges que a regibus ⁊ principibus ſunt condende·

Capꝫ·xxviii·

Oſtendimus in p̄cedentibus capituliſ
quales debent eſſe leges condende a
regibus ⁊ principibus: quia debēt eē
iuſte utiles ⁊ cõuenīētes populo cui imponū/
tur leges·Volumus autē ī hoc capitulo decla
rare qui ſunt effectus legum ⁊ que ⁊ quot opa
debent cõtinere:hmōi leges·dicunt̄ autē·v·eē
effectus legū:uel·v·eſſe opa legalia·videlꝫ p̄ci
pere pmittere: phibere:p̄miare ⁊ punire·ſunt
enī leges ut ſupra dicebat̄ q̄dā regule actionū
noſtraꝝ:ſicut enim medicina per dietam ⁊ po
tionem ⁊ p alia que in ea traduntur uult regu
lare ⁊ equare humanos humores: ſic ſcientia
pollitica que eſt de regimine regni ⁊ ciuitatis
p leges ⁊ per alia que ibi docentur uult equa/
re ⁊ regulare actiones humanas ut ciueſ iuſte
viuant ⁊ debite ſe habeant· ¶Circa actiones
autem humanas duplex cura eſſe poteſt :vna
cum opera ſunt futura priuſquaꝫ ſunt effectui

mancipata·Alia vero opera cum iam ſunt in
eſſe producta utroqꝫ modo debet eſſe cura cō/
ditoribus legum de humanis actibus·Inde ē
ergo ꝙ aliqui effectus legum ſumūtur reſpec
tu operum fiendoꝝ·Aliqui vero quodā reſpec
tu operum iam factorum·Reſpectu fiendoruꝫ
quidem tria poſſumus attribuere legibus vi/
delicet precipere pmittere ⁊ prohibere·Reſpec
tu factorum vero duo legibus attribuimus:
punire premiare:nam actiones humane ut cō
muniter ponitur in tripli differentia exiſtunt
nam quedam ſunt bone ⁊ virtuoſe: ⁊ quedam
male ⁊ vicioſe:quedam vero medie ut ille que
de ſe ſunt quaſi in differentia:licet forte ex in
tentione operantium poſſint enim eſſe bona
⁊ laudabilia uel mala ⁊ vituperabilia·ut ſi ele/
uare feſtucam de terra ꝺ ſe ſit opus indifferēs
ſi quis tamen mala intentione eleuaret illam
ut quia vellet ponere in oculū ſocii eſſet opus
prauum ⁊ vituperabile:ſi uero eleuando eam
vellet purgare domū uel facere aliquod aliud
opus pium ppter bonam intentionem operā
tis quod de ſe eſt quaſi indifferens eſſe poteſt
virtuoſum ⁊ laudabile· Scd͂m igitur hec tria
genera fiendorum tria legibus attribuimus·
videlicet precipere quantuꝫ ad opera bona: p
hibere quantum ad mala: permittere quantū
ad indifferentia·¶Aduertenduꝫ tamen ꝙ lex
impoſitum quaſi cõmuniter omnibus ⁊ omēs
cõmuniter punctaliter non attingunt mediuꝫ
bonitatis:quia non omnes poſſunt eſſe omni
no perfecti ſpectat ad legiſlatorem non ſolum
permittere in differentia non prohibendo ea
nec puniendo ſed etiam ſpectat ad ipſum per/
mittere non ſolū que non notabiliter recedūt
a medio·nam ſi vellet legiſlator omnia mala
quantumcūqꝫ modica prohibere ⁊ punire: vix
aut nunquā poſſet aliquem populum regere·
Ideo non ſolum permittenda ſunt in differen
tia ſed etiam que modicam maliciam habent
annexam permitti poſſunt a legiſlatore·
¶Viſo que attribuenda ſunt legibuſ reſpectu
operum fiendorum:de leui apparere poteſt q̄
attribuenda ſunt eis reſpectu operuꝫ iam fac/
torum:hec autem ſunt duo punire ⁊ premiare
ut opera notabiliter mala antequam fiant ſūt

prohibenda:ſed poſtquaꝫ iam facta ſunt: ſunt
punienda· Opera uero notabiliter bona ante
quam fiant per leges ſunt precipienda ⁊ conſu
lenda facta vero ſunt premianda:ſed opera in
differentia uel notabiliter bona aut notabili/
ter mala:dicuntur legibus humanis eſſe per/
miſſa:facta vero nec puniuntur nec premian/
tur·Quinqꝫ igitur attribuimus legibus: duo
reſpectu operum bonoruꝫ ut precipere fienda
⁊ premiare facta:⁊ duo reſpectu maloruꝫ ut p
hibere fienda ⁊ punire facta: ſed vnum attri/
buimus legibus reſpectu operum indifferen/
tium uel quaſi indifferentium permittere·
¶His itaqꝫ ſic pertractatis dicamus ꝙ decet
reges ⁊ principes quorum intereſt ſollicitari
circa bonum cõmune: ut circa regimen regni
⁊ ciuitatis cura peruigili inſudare quas leges
⁊ que inſtituta imponant ciuibus:ut diligēter
per ſe ⁊ ſuos conſiliarios diſcutiant que bona
ſunt precipienda ⁊ premianda ⁊ que mala ſunt
prohibenda ⁊ que diſſimulanda ⁊ pmittenda·

Qualiter melius regitur ciuitas aut regnum: vtrum melius regat̄ optimo rege q̄ꝫ optima lege·

Capꝫm·xxix·

Philoſophus·iii·poll·inquirit vtrum
regnum aut ciuitatem ſit melius re/
gi optimo rege aut optima lege : ad/
ducit autem rationes duas ꝙ melius ſit polli/
ciam regni regi optima lege q̄ꝫ optimo rege·
Prima ſumitur ex eo ꝙ rex debet eſſe quaſi or
ganum ⁊ inſtrumentum legis·Secunda ex eo
ꝙ facilius eſt corrumpi regem q̄ꝫ legem· Pri/
ma via ſic patet·Nam ut dicitur·v·ethicorum
princeps debet eſſe cuſtos iuſti·i·iuſte legis·ē
ergo princeps ſi debite pricipetur quaſi quod
dam organum iuſte legis ut ꝙ iuſte lex fieri p̄
cipit:rex per ciuilem potentiam obſeruari fa/
cit:quare ſi quod eſt principalius eligibilius
eſt in regimine:q̄ꝫ organum ⁊ inſtrumentum
regi optima lege eligibilius eſt quam regi op/
timo rege:hoc eſt ergo ꝙ ait philoſophus· iii·
polliticorum ꝙ eligibilius eſt principari legē

quia hos.ſ.reges aut principes inſtituendum
eſt eſſe ſeruatores legis ⁊ miniſtros legum.
¶ Secunda uia ad inueſtigandum hoc idem
ſumitur ex eo ꝙ facilius eſt peruerti regem ꝙ̄
legem: nam rex cum ſit homo nõ dicit intellec
tum bonum tantũ: ſed dicit intellectũ cum cõ
cupiſcentia. dato ergo ꝙ rex ñ peruertatur ex
eo ꝙ eſt intellectus: puerti tamen poteſt ex eo
ꝙ habet concupiſcentiã annexam. Ideo dicit̃
iii. ethi. ꝙ aliquãdo optimos viros furor ⁊ cõ
cupiſcẽtia tandẽ interimit ⁊ peruertit. Interi
mitur optimus homo per concupĩam: ⁊ ſi non
quãtũ ad eẽ nature tñ quãtuȝ ad eſſe optimũ
qa cum optimus homo incipit furire ⁊ ꝯcupiſ
cere peruerſa: ⁊ ſi non interimit̃ quantũ eẽ na
ture nec interimit̃ quãtũ ad eẽ optimũ: qa ñ
eſt ulterius optimus: rex itaqȝ dicit intellectũ
cũ concupĩa: ſed lex qa eſt aliquid pertinẽs ad
rationẽ videtur dicere intellectum ſoluȝ. ideo
dicit̃. iii. pol. ꝙ qui iubet principari intellectũ
iubet prĩcipari deum ⁊ legem ſȝ qui iubet prĩ
cipari homĩ eſt propter concupĩaȝ annexã ap
ponit ut principetur et beſtia. His ergo rõni
bus videtur oſtendi melius eẽ regnum ⁊ ciui
tatem regi lege quã rege: Sȝ ꝙ hoc nõ ſit ſim
pliciter fatendũ oñdit ibi phũs in eodem. iii.
nã ut ait lex vlr dicit quod nõ eſt vlr: ꝯȝ enim
humanas leges quãtũcunqȝ ſint exquiſite ĩ a
liquo caſu deficere meli⁹ eſt igitur regnũ regi
a lege quã a rege ut ꝑ regẽ corrigi poſſunt le
gales defectus: Itaqȝ ut appareat quid circa
hanc materiã ſit dicendũ Sciendum eſt regeȝ
⁊ quẽlibet principantem eſſe mediũ inter legẽ
naturalem ⁊ poſitiuã: nam nullus recte princi
patur niſi agat ut recta ratio dictat. Nam ra
tio debet eſſe regula humanoꝝ operũ: quare ſi
nomen regis a regendo ſumptũ eſt ⁊ decet re
gem regere alios ⁊ eſſe regulã aliorum oportȝ
regem in regendo alios ſequi rectam rationẽ.
⁊ ꝑ conſequens ſequi naturalem legẽ quia ĩ tã
tum recte regit inquãtum a lege naturali non
deuiat eſt tñ ſupra legem poſitiuam quia illã
ſua auctoritate conſtituit. Itaqȝ ſicut rex nun
quã recte regit niſi innitatur lege naturali ⁊
agat ut recta ratio dictat ſic lex poſitiua nũqȝ
recte ligat niſi innitatur autoritati legis aut
alterius principantis. nam iuſtum poſitiuum
⁊ legale ut ſupra dicebatur ex principio nihil
differt ſic uel aliter: quãdo autem ponitur ꝓ
pter autoritatem ponentis differre differt: q̄
re poſitiua lex eſt infra principanteȝ ſicut lex
naturalis eſt ſupra ⁊ ſi dicatur legem aliquaȝ
poſitiuam eſſe ſupra principantem hoc nõ eſt
ut poſitiua eſt ſed ut in ea reſeruatur virt⁹ iu
ris naturalis. Cum ergo queritur utrum me
lius ſit regnum aut ciuitatem regi optimo re
ge aut optima lege. Si loquamur de lege natu
rali patet hanc principaliorem eſſe in regẽdo
quã ſit ipſe rex eo ꝙ nullus ſit rectus rex niſi
inquantũ innititur illi legi propterea bene di
ctum eſt quod innuit philoſophus. iii. pollit.
ꝙ in recto regimine principari non debet he
ſtia ſed deus ⁊ intellectus: nam tunc principa
tur beſtia cum quis non nititur regere alios
ratione ſed paſſione ⁊ concupiſcentia in qui
bus cõmunicamus cum beſtiis: tunc vero prĩ
cipatur deus: quando quis in regendo alios
non deuiat a ratione recta ⁊ a lege naturali ꝙ̄
deus indidit intellectui cuiuſcũqȝ. Sȝ ſi loqua
mur de lege poſitiua melius eſt regi optimo re
ge quam maxime in caſibus illis in quibus ta
lis lex deficit ⁊ dicit vniuerſaliter quod nõ eſt
vniuerſaliter obſeruandum: ſcđm hoc ergo cõ
cludebat ratio in oppoſitum facta ꝙ melius ẽ
regi rege ꝙ̄ lege eo ꝙ lex particularia deter
minare non poteſt. Ideo expedit regem aut a
lium principantem per rationem rectam aut
per legem naturalem: quaȝ deus impreſſit in
mente cuiuſlibet hominis dirigere legem po
ſitiuam ⁊ eſſe ſupra iuſticiam legalem ⁊ non
obſeruare legem ubi non eſt obſeruãda.
¶ Ex hoc autem patere poteſt quomodo ſeue
ritas ⁊ clementia poſſunt ſimul ſtare cum iu
ſticia nam humani actus propter particulares
circumſtantias ⁊ propter eorum mutabilita
tes ut uult philoſophus. v. ethi. non poſſunt
menſurari regula inflexibili: utputa ferrea: ſȝ
oportet ꝙ mẽſuretur regula plumbea que ſit
applicabilis humanis actibus: Oportet igitur
aliquando legem plicare ad partem vnam ⁊ a
gere mitius cum delinquente quã lex dictat.
aliqñ enĩ oportet eã plicare ad ꝑtẽ oppoſitã ⁊
rigidius punire peccantem ꝙ̄ lex determinet:
nam particulares circumſtãtie que lege deter
minari nõ poſſunt aliquando alleuiãt delictũ
⁊ tunc iuſte ⁊ ſcđm rationeȝ clementer agitur
cum delinquente. Aliquando vero tales circũ
ſtantie aggrauant ⁊ tunc eſt rigidius inceden
dum rigor igitur ⁊ clementia licet videantur
eſſe preter iuſticiam legalem ⁊ poſitiuam: non
tamen ſunt preter iuſticiam ſimpliciter ſed rõ
nabiliter fiant exigentibus particularibus cir
cumſtantiis. Inde eſt ergo ꝙ in iudicando ali
qua dicuntur eſſe de equalitate: aliqua ꝟ rigo
re: aliqua vero ex clementia. Quãdiu regula
regis manet recta ⁊ equalis nõ plicata ad ali
quã partem iudicia menſurata ſcđm talem re
gulam dicuntur ex equalitate ꝓcedere. Si ve
ro exigentibus conditionibus delinquentis le
galis regula plicetur ad partem mĩe: iudicium
tunc factum dicetur procedere ex gratia uel ex
clementia: ſed ſi dicta regula plicetur ad partẽ
oppoſitam: fiet iudicium ex rigore ſiue ſeueri
tate: ⁊ quia hec omnia iuſte ⁊ rationabiliter fi
eri poſſunt clementia ⁊ ſeueritas ſimul cuȝ iu
ſticia poſſunt exiſtere.

Quod preter legem humanã ⁊ naturalem oportuit dare legẽ euangelicam ⁊ diuinã Ca. xxx.

Uerunt enim aliqui de ſuo ingenio
preſumentes dicentes theologiaȝ ſu
perfluere ex quo habemus phiſicas
diſciplinas in quibus determinatur de omni
ente ⁊ ſuperfluere legem euangelicaȝ ⁊ diuinã
ex quo habemus legem humanã ⁊ naturalem
que videntur omnia vicia prohibere ⁊ omnes
virtutes ꝓcipere: ſed ꝙ preter legem naturaleȝ
⁊ humanam expediens fuerit dare legem euã
gelicam ⁊ diuinã triplici via venari poſſumus
que cõmuniter a doctoribus traduntur.
¶ Prima via ſumitur ex parte punitionis pec
catoꝝ. Secunda ex parte cognitionis noſtre.
Tercia ex parte finis ſiue ex parte finalis bo
ni quod intendimus adipiſci. Prima via ſic pȝ.
nam ut ſupra dicebatur lex humana nõ omnia
peccata punit: quod duplici de cauſa contigit.
Prima eſt qa cõmuniter populus nõ poteſt at
tingere punctaleȝ formã viuendi: ideo oportȝ
aliqua peccata diſſimulare ⁊ non punire lege
humana ad hoc ut poſſit durare principatus
in populo: nõ enim eſſet poſſibile aliqueȝ diu
turne principari ſi vellet omnia peccata puni
re ⁊ omnes tranſgreſſores corrigere. ¶ Rur
ſus ⁊ ſi omnes trangreſſores noti poſſent pu
niri a principante: non tamẽ eſt poſſibile ſim
pliciter omnia delicta puniri: quia non omĩa
perueniunt ad noticiam principis: Immo ali
qua ſunt adeo occulta ut interiores concupiſ
centie que lege humana puniri non poſſunt.
Oportuit igitur preter legem humanam dari
aliquã legem ut nullum malum remaneret im
punitum ⁊ nullum bonum irremuneratuȝ: ad
hoc autem faciendum non ſufficit lex natura
lis ut in proſequendo patebit: oportuit dare le
gem euangelicam ⁊ diuinam ſcđm quam pro
hibentur tam delicta ĩteriora ꝙ̄ exteriora cui
us tranſgreſſores uel in hoc ſeculo uel in alio
punientur. ¶ Ex hoc autem apparere poteſt:
quomodo lex humana prohibet concupiſcen
tias ⁊ quomodo non prohibet: ſed prohibȝ ma
num ⁊ non animũ. Dicebatur enim ſupra hoc
declarandum eſſe. Sciendum ergo ꝙ ſi conſi
deretur intẽtio legiſlatoris lege humana om
nia peccata prohibentur: uel prohiberi debẽt
non enim habet rectam intentionem rex uel q
libet alius legiſlator: niſi intendat ſuos conci
ues facere ꝙ̄ virtuoſiores poteſt: ſed cum ad
perfectam virtutem nullus inducatur niſi in
tendat omnia peccata vitare. ſed ſi conſidere
tur lex quantum ad intentionem legiſlatoris
prohibet animum ⁊ concupiſcentiam. Immo
ut patet per phũm. ii. pollititicorum cum diſpu
tat cõtra ſocratem: ſcđm hunc modum magis
ꝓhibetur concupĩa ꝙ̄ act⁹ exterior eo ꝙ act⁹
exteriores tunc maxime inducunt nos ad vir
tutem ſi ſint boni ⁊ ad vicium ſi ſint mali: cuȝ
procedunt ex interiori appetitu. Sed ſi conſi
deretur lex humana non quantum ad intenti
onẽ legiſlatoris ſed quãtũ ad punitionẽ ſic dr̃
nõ ꝓhibere mẽtẽ ⁊ animũ eo ꝙ talia delicta ñ
puniat. Immo ſcđm hunc modum nõ ſolũ hu
mana nõ prohibet interiores concupiſcentias

ſed etiam non ꝓhibet omnia exteriorũ delicta
nam legibus humanis aliqñ diſſimulanẽ mi
nora mala ut vitentur maiora·ut permittunẽ
fornicationes ſimplices ⁊ nõ puniuntur· legi/
bus humanis ut vitentur adulteria· ¶Scd̃a
via oſtendens neceſſariam eẽ legẽ euangelicã
⁊ diuinã ſumitur ex parte cognitionis noſtre
⁊ ex incertitudine iudicii noſtri: nã de contin/
gẽtibus particularibus ⁊ de agibilibus huma
niſ adeo ſunt iudicia diuerſa hominũ ut de eiſ
dem apud diuerſas gentes diuerſe ſunt leges
ſcd̃m iudicium enim quorundã aliquid eſt iu
ſtum quod ſcd̃m alioꝝ iudiciũ eſt iniuſtũ: qua
re cum in humanis iudiciis cadere poſſit du/
bietas ⁊ error: expediens fuit lex euangelica ⁊
diuina circa quã error eſſe nõ ualet· ¶Tertia
via ſumitur ex parte finalis boni quod inten/
dimus adipiſci: nam cum hmõi bonum ſit ſu/
pra facultates noſtre nature: lex naturalis et
humana iuuantes nos ad conſecutionẽ illius
boni ꝙ poſſumus naturaliter adipiſci nõ ſuf/
ficiunt ad ꝯſequẽdũ illud bonũ ſupnaturale:
ergo neceſſaria fuit lex euangelica ⁊ diuina ꝑ
quã ordinamur ad illud bonũ· Decet ergo re/
ges ⁊ principes quos competit eſſe quaſi ſemi
deos ⁊ eſſe intellectũ ſine cõcupiſcentia ⁊ eſſe
formam viuẽdi ⁊ regulam agibiliũ ſic ſe habe
re ad legẽ diuinam naturalẽ ⁊ humanam ut ſi
cut excedunt alios potentia ⁊ dignitate ſic eoſ
ſuperent bonitate et virtute·

Q(u)uantum poſſibile eſt ſunt leges patrie
obſeruande ⁊ ꝙ cauendum aſſueſcere inno/
uare leges· Capl̃m·xxxi

Uerit phũs·ii·polli·cum diſputat cõ
tra ypodomium: utrũ ſit expediẽs ci/
uitatibus innouare patrias leges et
inducere nouas conſuetudines· ordinauerat
enim ypodomius ut ſupra tetigimus quia inue
niens aliquã legẽ ciuitati ꝓficuam honorem
acciperet in ciuitate illa: ⁊ quia homines ſunt
cõmuniter honoris cupidi inducebanẽ multi
ut inuenientes conſuetudines nouas dicenteſ
eas eſſe utiles ⁊ proficuaſ ciuitati ſoluerent le
ges patrias ⁊ antiquas: merito ergo dubitaẽ
an poſitio ypodomii eſſet bona ⁊ an expediat
ſepe ſepius immutare leges: dato etiam ꝙ occur
runt leges alique que videantur eſſe magis ꝑ
ficue ⁊ meliores· Adducit autem phũs in poll·
iiii· vias ꝑ quas videtur oſtendi ꝙ expediat in
nouare leges: Prima ſumitur ex pte ſcientiaꝝ
⁊ artium· Secunda ex parte puritatis quarum
dam legum· Tertia ex ſimplicitate condentiũ
leges· Et quarta ex indeterminatione particu/
lariũ circumſtantiarũ· ¶Prima via ſic patet
nam in aliis ſcientiis ſic videmus ꝙ ſi occur/
rat poſterioribus aliquid melius reprobanda
ſunt dicta prioꝝ: puta ĩ medicinali arte ſũt
multa paterna eloquia ⁊ in ſcia gramaticali ſi
ue in arte luctatiua que docet luctari: ut innu
it phũs in poll· multa que priores tradiderũt·
ꝑ poſteriores ſunt immutata ⁊ innouata: qua
re ſic erit in legibus ꝙ ſi occurrãt meliores le/
ges ꝙ̃ ſint tradite a prioribus patribus non
ſunt ulterius leges patrie obſeruãde· ¶Scd̃a
via ad oſtẽdendũ hoc idem ſumitẽ ex parte pu
ritatis quarundam legum: nã quaſdam leges
patrias ut phũs innuit contigit eſſe malas et
barbaricas: ſicut erat lex olim apud grecos qꝺ
portantes ferrum ⁊ alia metalla emebant vxo
res adinuicem: omnino enĩ erat barbaricum
ſtatuere leges ut ciues poſſent uxores ſuas vẽ
dere· Sic etiã contingit leges aliquas eſſe ſtul
tas utputa legem illam quam ut recitat phũs
quedam gens ſtatuit videlicet ꝙ ſi aliquis ci/
uis eſſet occiſus ⁊ aliquis conſanguineꝰ mor/
tui inuaderet aliquẽ ciuem ⁊ ille preſentibus
aliquibus fugeret ab eo: reputabatur fugiens
reus homicidii: dicebat enim legiſlator ꝙ nõ
fugeret niſi ſentiret ſe culpabilem: ſed hoc fuit
ſtultum ſtatuere: quia ſiue aliquis ſit culpabi
lis ſiue nõ ſi timeat uulnerari naturale eſt ut
fugiat perſequentẽ: ergo quia aliquę leges pa/
terne ſunt praue innouande ſunt· ¶Tertia
via ſumitur ex ſimplicitate condentium leges
nam ſi aliquando condentes leges contingit
eſſe ſimplices· irrationale eſſet: ſi poſteriores
ſapientiores non poſſent ĩmutare leges pater
nas ꝑ ſimpliciores conditas: ergo in tali caſu
mutande eſſent prioruꝫ leges· ¶Quarta via
ſumitur ex indeterminatione particularium

actuũ: Nam agibilia particularia indetermi/
nata ſunt: et perfecte cõprehendi nõ poſſunt·
quare quantũcunqꝫ conditores legum fuerit
ſapientes potuerunt eos latere aliqne parti/
culares circumſtantie circa agibilia hominuꝫ
Si igitur poſterioribus propter experientiam
agibilium particularium occurrit aliquid me
lius· inconueniens eſt: nõ remouere leges pa
ternas et antiquas propter meliores leges no
uiter inuentas· Uidentur itaqꝫ hec rationes
probare ꝙ quotienſcunqꝫ occurrit aliquid me
lius: ſunt leges paterne ĩmutande· Sed hoc
ſimpliciter afferre eſt valde periculoſum ciui/
tati et regno· Nam aſſueſcere inducere nouaſ
leges ut innuit philoſophus ſecundo poli· eſt
aſſueſcere nõ obedire legibus· Nam leges ma
gnam efficaciam habent ex conſuetudine: de
difficili enĩ quis facit contra aliquid qꝺ eſt ꝑ
diuturna tempora obſeruatum· Aſſueſcere au
tem nõ obedire legibus: eſt aſſueſcere nõ obe
dire regibus et principibus· et per conſequẽs
eſt tollere principatum et regnum· Quantuꝫ
autem malum ſequitẽ non obedire regibus et
legibuſ· oſtẽdit philoſophus primo rettho· qui
ait· magis nocere conſueſcere non obedire pri
cipibus ꝙ̃ non obedire medicis· Nam medici
intendunt bonum corporis: volunt enim cor
pora inducere ad ſanitatem· Sed veri legiſla/
tores ⁊ veri reges principaliter intendunt bo
num anime· quia intendunt ciues ĩducere ad
virtutem· ¶Ut ergo appareat quid tenendũ
ſit de queſito· Sciendum ꝙ lex poſitiua ſi re/
cta ſit: oportet ꝙ innitatur legi naturali: et ꝙ
determinet geſta particularia hominum· Du
pliciter ergo poteſt hmõi lex habere defectum
Primum ſi ſit contraria legi naturali·
Secundo ſi non ſufficienter determinaret ꝑ/
ticularia geſta· Si primo modo deficiãt leges
paterne et poſitiue: nõ ſunt leges ſed corrupti
ones legum· propter hoc obſeruari nõ debent
Nam leges poſitiue licet ſint addite naturali
bus legibuſ: non tñ ſunt cõtrarie illis· nec vel
lemuſ appellare contrariũ iuri naturali quod
non eſt a natura inductum: ſed ei eſt additũ
et appoſitum: et per artem omniũ adinuentũ·
ſecundum quẽ modum loquendi homo eſt nu
dus naturaliter: et veſtimentũ eſt cõtra natu/
ram· Nam eſſe veſtitum videẽ cõtrariari ei ꝙ
eſt eſſe nudum· Scd̃m hunc modum loquendi
loquũtur iuriſte· ut pꝫ ex inſtituta de iure na
turali· vbi dicitur ꝙ leges humane contrarie
ſunt iuri naturali· qꝛ iure naturali ab inicio
homines liberi naſcebantur· Seruitus ergo ẽ
contra naturã: inquantũ natura non induxit
ſeruitutem: ſed eſt ad vtilitatẽ hoĩm per leges
poſita· Sed ſic appellare aliquid cõtra naturã
eſſe eſt ruditer loqui· Naꝫ illud proprie eſt cõ
tra naturã cuius ꝯtrarium dictat ratio natu/
ralis· et qꝛ propter vtilitatẽ et propter cõe bo/
nuꝫ hoĩm eſt ſeruitus introducta· ut ſupra in
libro ſecundo oſtendimus aliquos ſeruire ali/
is et obedire: licet ſit iuri naturali additum ⁊
appoſitum· ſicut veſtimentũ eſt additũ et ad
ductum corpori nudo quod eſt natura produ
ctum: non tñ eſt contra ius naturale· qꝛ huic
naturalis ratio non cõtradicit· Legeſ ergo ꝺ
ficientes: qꝛ ſunt praue et contra ius natura/
le· cuiuſmõi erat lex illa: ꝙ ciues poſſent ſuas
uxores vendere: uł quecũqꝫ alie leges ſunt pra
ue et iniuſte· nõ ſunt obſeruande ſed extirpã
de· Si vero leges ſint defectiue· qꝛ non cõple
te determinãt ꝑticularia agibilia: dato ꝙ oc/
currant leges meliores et magis ſufficientes·
nõ eſt aſſueſcendũ innouare leges· Primo qꝛ
aliqñ cõtingit circa talia decipi: qꝛ creduntur
meliores que ſunt peiores: et creduntẽ magis
ſufficientes que ſunt minus· dato tñ ꝙ in ali/
quo ſufficientiores eſſent leges noniter adin/
uente· Sunt tñ leges antique ⁊ paterne obſer
uande· qꝛ quanto ex vna parte quis perficit:
dando ſufficientiorem legem· tãto ex alia par
te nocet: tollendo conſuetudinem et diuturni
tatem temporis: per quam lex habet efficaciã
magnam· Non eſt ergo ſimile de artibus ⁊ de
legibus: quia artes et ſcientie totam efficaci/
am habent ex ratione: ſed leges non ſic· Imo
magnam efficaciam habent ex diuturnitate ⁊
aſſuefactione· Decet ergo reges et principes
obſeruare bonas conſuetudines principatus
et regni: et non innouare patrias leges· niſi
fuerint recte rationi contrarie·

Quid eſt ciuitaſ·et quid eſt regnū et qualem oportet eiſe ipſum exiſtē tem in regno et ciuitate·

Caplm·xxxij·

Jrca regimen regni et ciuitatis ut ſu
perius dicebatur erant quatuor per/
tractāda·videlꝫ qualis debet eſſe rex
ſiue princeps·quales conſiliarij· quales iudi/
ces et qualis populus·Expeditis ergo tribus
Reſtat dicere de quarto·ſcilicet de populo·
Sed cum ad ſciendum qualis debet eſſe popu
lus et quomodo debeat ſe habere ad principā
tem:non modicum ammmiculetur ſcire quid
ſit ciuitas:et quid regnū·Jntendimus in hoc
capitulo declarare et diffinire quid ſit ciuitas
aut quid regnum·❡Sciendum igitur ꝙ ciui
tas ſit aliquo modo quid naturale:eo ꝙ natu
ralem habemus impetum ad ciuitatem conſti
tuendam· non tamen efficitur: nec perficitur
ciuitas niſi ex opere et induſtria hominuꝫ·
Que autem ex arte humana efficiuntur:diffi
niuntur et cognoſcuntur potiſſime ex fine et
bono:ad quod ordināt̄ur·ut potiſſime ſcimus
quid ſit domus:et qualis debeat eſſe domus:
ſi ſciuerimus ipſam eſſe factaꝫ propter hoc bo
num ut nos defendat a pluuijs et caumatibꝰ
quare ſi ſcire volumꝰ quid eſt ciuitas·enume/
randa ſunt bona illa ad que deſeruit conſtitu/
tio ciuitatis· et aduertendum eſt qđ bonoruꝫ
illorum ſit potius·❡Narrat quidem philoſo
phus tertio poli·volens diffinire quid ſit ciui
tas:ſex bona ad que ciuitas ordinatur·
❡Eſt enim ciuitas cōſtituta Primo propter
cōmunicationem loci ut homines ſimul coha
bitent·Conſurgit enim ex hoc quedam iocun
ditas et delectatio·Nam nullius ſine ſocio io
cunda eſt poſſeſſio·Si quis enim magna mul
titudine argenti et auri polleret: et omnibus
victualibus habundaret: et tamen non viue/
ret in ſocietate: ut alij ſuam magnificentiam
perciperent:et ut eis ſua bona cōmunicare po
ſſet:non multuꝫ reputaret illa·Facta eſt ergo
ciuitas:ut homines ſimul in vno loco viuen/
tes iocunde et delectabiliter conuerſentur·
❡Secundo ciuitas eſt conſtituta non ſolum
propter iocunde et delectabiliter conuerſari·
ſed propter ipſum viuere·Nam homines i ea/
dem ciuitate exiſtentes deſeruiunt ſibi ad vi/
tam:et vnus alteri ſubuenit in hijs que ſunt
neceſſaria vite·ꝙ ſic eſſe non poſſet ſi homı̄es
ſolitarij morarentur·❡Tertio facta fuit ciui
tas compugnationis gratia:⁊ propter non in
iuſtum pati·Nam quia homo vnus ſolitariaꝫ
vitam ducens:non eſt ſufficiens reſiſtere im/
pugnantibus et vitare iniurias et iniuſticias
ſibi factaſ:conſtituta fuit ciuitas ut homo qui
ſolitarius ē ſe nō poteſt tueri ab hoſtibuſ:ex/
iſtens pars multitudinis:tute et abſqꝫ formi/
dine viueret·❡Quarto fuit ciuitas ordinata
propter commutationes et contractus· Dice
batur enim ſupra cum de legibus tractabamꝰ
ꝙ facere commutationes et contractus erant
ſecundum ius gentium:et erat proprium hu/
mano generi· quia enim nullus homo: habet
omnia ſufficientia ad vitaꝫ:niſi commutet ea
quibus habundet in illa a quibus deficit·
Jdeo neceſſarie fuerunt emptiones venditio/
nes commutationeſ·conſtituta fuit ciuitas ut
homines ſimul conuiuerent·
❡Quintum bonum ad quod ciuitas ordina
tur eſt communicatio connubiorum·Nam ho
mines ſimul conuiuentes ad inuicem amicici
am contrahunt:et ut firmius ſe diligant· vel
propter aliquod aliud bonum quod vident in
de conſurgere iungunt connubia et fiunt ad
inuicem affines· ❡Sextum bonum propter
quod eſt ciuitas conſtituta:eſt viuere elegibi/
liter et virtuoſe· Nam magis poſſunt puniri
delinquentes et malefici:ſi homines ſimul cō
viuant in ciuitate:qꝫ ſi morarentur diſparſim
et vitam ſolitariam ducerent· Jnde eſt igitur
ꝙ timore pene multi deſinunt malefacere ⁊ aſ
ſueſcunt ad operationes bonas ꝙ faciendo di
ſponuntur et fiunt boni et virtuoſi· Quoni/
am igitur virtutes et opera virtuoſa ſunt ma/
xima bonorum: licet propter omnia predicta
bona ſit aliquo modo ciuitas conſtituta· Po/
tiſſime tamen conſtituta eſt propter viuere e/
legibiliter et ꝟtuoſe·quaſi ſi maiori fine et ma
iori bono quod intenditur in reaccipienda e/
ius notitia·Bene dictum eſt quod dicitur·iij·
politicoruꝫ·ꝙ vnitas loci communicatio con
nubiorum compugnationis gratia:commuta
tio rerum:et cetera talia ſunt ea ſine quibus:
non habet eſſe ciuitas· Principaliter tamen:
eſt ciuitas conſtituta:propter bene et virtuo/
ſe et feliciter viuere· Si igitur queratur quid
eſt ciuitas:Dici debet ꝙ eſt communicatio ci/
uium propter bene et virtuoſe viuere:et pro/
pter perfectam et per ſe ſufficientem vitam·
❡Viſo quid eſt ciuitas·de leui videri poteſt:
quid eſt regnum· Nam regnum ſupra ciuita/
tem videtur addere:multitudinem nobilium
et ingenuorum·Eſt enim ciuitas pars regni:
et in regno eſt maior multitudo: et ſunt plu/
res nobiles et ingenui quam in ciuitate vna·
❡Poteſt ergo ſic diffiniri regnum·ꝙ eſt mul
titudo magna: in qua ſunt multi nobiles et
ingenui: viuentes ſecundum virtutem ordi/
nati ſub vno viro optimo:ut ſub Rege· Viue
re enim ſecundum virtutem eſt finis principa
liter intentus in quolibet ciue: in qualibet ci/
uitate:et in toto regno·Nam ſecundum Phi/
loſophum in politicis· Jdem finis eſt vnius
ciuis et totius ciuitatis·Sic etiam dicere poſ/
ſumus:ꝙ idem eſt vnius ciuitatis:⁊ totius re
gni· ❡Debet enim rex ſi ſit verus et virtuoſus
idem intendere:in vno ciue:et in tota ciuitate:
et in regno toto· Nam cura peruigili ſtudere:
debet:ut quilibet ciuis virtuoſe habeat:ut to/
ta ciuitas virtuoſa exiſtat·et ut totum regnuꝫ
bene ⁊ virtuoſe viuat·Sed ſi quilibet ciuis de
bet virtuoſe ſe habere·quia ſecundum Philo/
ſophum in politicis·ſecundum ꝙ aliquiſ exce
dit alios in potentia et dignitate: ſic debet e/
os excedere in bonitate et virtute·decet nobi/
les et ingenuos eſſe magis bonos et virtuo/
ſos quā ciues alios:propter quod regem ipm
tanquam omnibus excellentiorem decet eſſe
optimum et quaſi ſemi deum:Jnde eſt igitur
ꝙ regnum dicitur eſſe multitudo:in qua ſunt
multi nobiles et ingenui: non quocunqꝫ mo/
do ſe habentes:ſed viuentes ſecundum virtu
tem:et ordinati ſub vno viro optimo ut ſub re
ge·❡Oſtenſo quid eſt ciuitas:et quid regnū:
de leui patere poteſt:qualis debeat eſſe popu/
lus exiſtens in ciuitate et regno·Nam ſi ciui/
tas et regnum:principaliter ordinatur ad vi/
tam bonam et virtuoſam· habitatores regni:
et populum exiſtentem in ciuitate et Regno:
oportet eſſe talem ꝙ viuat bene ⁊ virtuoſe·
Jnde eſt ergo quod ait philoſophus tertio po
liticorum·ꝙ magis eſt ciuis habundās in bo/
nis operibus virtuoſis:quā ſi habundaret in
diuicijs:uel in nobilitate generis:uel alijs ex
terioribus bonis·Credunt ergo multi eſſe ci/
ues:et eſſe de regno ſi in regno habeāt domoſ
multas:poſſeſſiones magnas·ſed magis ſunt
de regno habundantes in operibus virtuoſis
et obſeruātes leges rectas et ſtatuta regni:qꝫ
habentes nobilitatem generis: ciuilem poten
tiam et multitudinem ipſorum bonorum ex/
teriorum·

Q⁹ tunc eſt optima ciuitas et optimum regnum et optimus populuſ quando eſt in multis perſonis me dijs conſtitutus·

Caplm·xxxiij·

Uarto politicorum ait philoſophus
ꝙ tres oportet eſſe partes ciuitatis·
Nam hij quidem ſunt opulenti val/
de· hij autem egeni·hij vero tertij· ſunt horū
medij· Hoc ergo modo quo diuiſa eſt ciuitas:
in tres diuidi poteſt quilibet populuſ·⁊ quod
libet regnum·Jntencio autem huius capituli
eſt oſtendere optimam eſſe ciuitatem et Re/
gnū:ſi ibi ſit populus ex multis perſonis me/
dijs conſtitutus·
❡Tangit autem Philoſophus quarto poli/
ticoruꝫ:quatuor:ex quibus ſumi poſſunt qua
tuor vie:oſtendentes meliorem eſſe politiam
uel melius eſſe regnum et ciuitatem:ſi ibi ſit
populus habundans in multitudine media/
rum perſonarum·
❡Prima via ſumitur ex eo ꝙ talis populus:
magis rationabiliter viuit· ❡Secunda ex eo
ꝙ inter ipſos habet eſſe maior dilectio·
❡Tertia:quia ibi maior equalitas·❡Quar
ta·quia eſt ibi minor inuidia et minor ꝯtēptus·

¶ Prima via ſic patet. Nam ſi in populo ſint multi valde diuites: et multi valde pauperes: et pauce perſone medie: vix aut nunquam rationabiliter viuet. Nam multum diuites: ad multum pauperes neſciūt rationabiliter ſe habere. ſed modica occaſione ſumpta eis manifeſte nocent. Sic etiam multum pauperes ad nimium diuites neſciunt ſe rationabiliter gerere. inſidiantur enim eis quomodo poſſint aſtute et latenter eorum depredari bona. Sed ſi in populo ſint multe perſone medie: ceſſabūt huiuſmodi nocumenta: et de facili rationi obediunt. Hoc eſt quod dicitur poli. quarto. ꝙ quoniam mediocre eſt optimum: optima eſt poſſeſſio media. quia facilius rationi obedit.
Nam ſi vna pars ciuitatis ſit ſuperingentes ſuperpotentes et ſuperdiuites. Alia vero huic contraria ſit ſuperegena ſuperdebilis et valde vilis. difficile eſt rationem ſequi. Nam hij quidem videlicet ſuperpotentes fient iniurioſi. Hij autem ſuperpauperes fient nequam. valde aſtute et latenter inſidiantur diuitibus.

¶ Secunda via ſumitur ex mutuo amore. qui debet eſſe inter exiſtentes in eodem regno: uel inter commorantes in eadem ciuitate. Nam ut dicitur quarto ethicorum. iſti videlicet pauperes minime amant principes. ideſt potentes et diuites. hec autem ut ibi ſubditur ſunt valde nociua ciuitati. Ut ergo ſit mutuus amor inter ciues: bonum eſt propter hoc habundare in perſonis mediis.

¶ Tertia via ſumitur ex equalitate et iuſtitia que eſt ſeruanda in ciuitate. Nam ut ait philoſophus: excedentes in eufortuniis potentiis diuiciis et amicis. et in aliis huiuſmodi bonis neſciunt ſubiici. Qui autem ſecundum exceſſum ſunt indigentes et pauperes: neſciunt principari. quare ſi populus ſit ſolum ex duabus partibus conſtitutus: ex nimis diuitibus et nimis pauperibus. et pauce aut nulle ſint ibi perſone medie: de difficili ſeruabitur ibi equalitas et iuſtitia. ſed diuites penitus volentes principari et ſuppeditare alios. Alij vero contra nitentes diſſenſionem faciunt. et ſi cōtingat pauperes optinere: quia principari nō nouerunt: male tractabunt diuites et potentes.

¶ Quarta via ſumitur: ut uitetur inuidia et contemptus. Nam pauperes ut dicitur quarto politicorum. maxime inuident diuitibus et maxime diuites contempnunt eos. nulla ſocietas eſt bene durabilis ubi eſt multa inuidia et contemptus. quare optimus eſt populus ex multis perſonis mediis conſtitutus. quia tunc de facili rationabiliter viuunt ad inuicem ſe diligent: reſeruabitur inter ipſos equalitas et iuſtitia. non erit inter illos contemptus et inuidia. non enim habebit unus unde alium contempnat: nec unde ei inuideat: uidens ſe et quaſi equalem exiſtere et non eſſe magnum exceſſum inter ipſos: huic auctoritati atteſtatur: ꝙ Soloni ideſt karundas et Ligurgus tradiderunt ſe politiciis. Oportebant enim eas conſtituendas eſſe ex perſonis mediis. Decet ergo Reges et principes adhibere cautelas: ut in Regno ſuo habundent multe perſone medie: ut ne aliis ad nimiam paupertatem deuenientibus efficiantur reliqui nimis diuites: quod fieri poterit ſi non pro quacunque cauſa liceat ciuibus paternas poſſeſſiones vendere: non quibuſlibet indifferenter liceat quaſcunque poſſeſſiones emere. adhibenda eſt debita diligentia circa emptionem et venditionem agrorum et terrarum. poterit aliqualis equalitas reſeruari inter ciues.

Quod expedit populo cum magna reuerentia obedire Regibus: et cum ſumma diligentia leges regias obſeruare. Capitulum xxxiii.

Onſequitur autem populus quantum ad preſens ſpectat tria ſi cum magna diligentia obediat regibus et principibus et obſeruet leges Regias. Ex quibus triplici via uenari poſſumus: quantum ſit utile et expediens populo obedire regibus et principibus et obſeruare leges. ¶ Primo enim ex hoc conſequitur populus uirtutes et maxima bona. ¶ Secundo ex hoc conſurgit ſalus regni et ciuitatis. ¶ Tertio ex hoc oritur pax et tranquillitas ciuium: et habundantia exteriorum rerū. ¶ Prima via ſic patet. Nam ut dicebatur in precedentibus: intentio legiſlatoris eſt inducere ciues ad uirtutes. In recta enim politia ut vult philoſophus circa principium quarti poli. Eadem eſt virtus boni ciuis et boni viri et per idem ſiue per eoſdē mores eſt aliquis bonus ciuis et bonus homo. Eſt quidem aliquis bonus ciuis ſi bene obediat principanti: et ei cuius eſt leges ferre. quare ſi principans recte regat populum ſibi commiſſum: Et quia intentio eius eſt inducere alios ad virtutem: cum virtus faciat habentē bonum: et opus bonum oportet in recto regimine: ꝙ bonus ciuis ſit bonus homo: et qui bene ſubiicitur regi ſit bonus vir. Si enim Rex non intēderet ꝙ ſibi ſubiecti eſſent boni et virtuoſi: iam non eſſet rex ſed tyrannus. Si ergo quilibet ciuis debet intendere ut ſit bonus et virtuoſus: eo ꝙ virtutes ſunt maxima bona: cum ſumma diligentia ſtudere debet ut Regi obediatur: et ne preuaricentur leges et precepta eius. omnibus enim tam nobilibus quam ignobilibus neceſſaria eſt obedientia regia et obſeruantia legum. Immo tanto magis eſt hoc expediens nobilibus quā ignobilibus quanto decentius eſt eos eſſe bonos et virtuoſos.

¶ Secunda via ad inueſtigandum hoc idem ſumitur ex eo ꝙ ex obedientia regia et ex obſeruatione legum oritur ſalus regni et ciuitatis. Credunt enim aliqui ꝙ obſeruare leges et obedire regi ſit quedam ſeruitus. Sed ſecundum philoſophum quinto politicorum hoc non eſt ſeruitus ſed libertas. Ignorant enim quid eſt libertas: dicentes obſeruare leges et obedire regibus eſſe ſeruitutem. Cum enim beſtie ſint nature ſeruilis: quanto quis magis accedit ad naturam beſtialem: tanto eſt magis naturaliter ſeruus. eſſe quidem ſceleratum et affectatorem belli et turbatorem pacis: velle viuere ſine freno et ſine lege: ſecundum ſententiam philoſophi et ſecundum dictum Homeri. Eſt eſſe magis beſtiam quā hominem. quare non obſeruantes leges nolentes obedire regibus et ſuperioribus ſunt magis beſtie quā homines: et per conſequens ſunt magis ſerui quā liberi. Saluatur itaque ſalus regni et ciuitatis: habitatores regni efficiuntur liberi: ſi obediant regibus et obſeruent leges. Quanta autem ſalus ſurgat in regno ex obedientia regis: ſufficienter oſtenditur ſi conſiderentur verba philoſophi quarto poli. qui comparat Regem ad regnum ſicut animam ad corpus. Nam ſicut anima corpus regit et conſeruat: ſic rex regit et conſeruat regnum. et ſicut anima eſt ſalus et vita corporis. ſic Rex ſi recte principetur: eſt ſalus et vita regni. Quare ſicut peſſimum eſt corpori delinquere animam et nō regi per eā. Sic peſſimum eſt regno deſerere leges regias et precepta legalia et non regi per regem.

¶ Tertia via ad oſtendendum hoc idem: ſumitur ex eo ꝙ ex obedientia regia: et ex obſeruatione legum oritur pax et tranquillitas ciuium et habundantia exteriorum rerum. Nam ut ſupra dicebatur. leges etiam et legiſlatores: ut reges et principes: coactiuam habent potentiam: ut qui amore honeſti per increpatiōes paternas et amicorum non retrahitur ab operibus ſceleratis: ſaltem timore pene retrahatur ab illis. Expediens enim fuit regno et ciuitati habere aliquem regem uel aliquem principantem: ne malefici turbarent pacem ciuium. Intendere enim debet quilibet legiſlator: ut corda ciuium ſint tranquilla: et ut ciues viuant pacifice et vnanimes. Unde et philoſophus primo rethori. videtur velle ꝙ ſic ſe habeant legiſlatores ad animas: ſicut medicina ad corpora. Nam ſicut medicus intendit ſedare humores ne inſurgat morbus et bellum in corpore. Sic legiſlator intendit placare corda ſedare animas: ne inſurgat rixa et diſſenſio in regno aut in ciuitate. Inde eſt ergo quod dicitur primo rethori. ꝙ non tantum nocet peccare contra precepta medici quantum conſueſcere non obedire principi. Eſt enim anima maius bonum quā corpus. et pax ciuium et eorū qui non ſunt in regno potior eſt quam equalitas humorum uel quam ſanitas corporum. Summo ergo opere ſtudere debet populus et omnēs habitatores regni circa obedientiam regiam: et obſeruationem legum: cum ex hoc conſurgat tantum bonum: quantum bona eſt pax et trā-

quillitas exiſtentium in regno· Conſurgit eti
am ex hoc habundantia exterioꝛ rerum· Nã
exiſtente guerra in regno terre manent incul
te: ſiunt depredationes: oꝛiuntur ſterilitates:
deducuntur habitatoꝛes regni ad inopiam·
Si eꝛgo conſideretur quantum bonum adue
nit ex rege non ſolum regibus recte regenti/
bus: ſed etiã dato ꝙ in aliquo tyrannizarent
ſtuderet populus obedire illis· Nam magis ẽ
tolerabilis aliqualis tyrannides principãtis:
quã ſit malum· quod conſurgit ex inobedien/
tia principis: et ex preuaricatione mandatoꝛ
eius·

Qualiter ſe debent habere ciues et
vniuerſaliter habitatoꝛeſ regni: ne
Reges prouocentur ad iracundiã
cõtra ipſos· Cap· xxxv·

Oſtquã docuimus populum et om/
nes habitatoꝛes regni: ut obediant
regibus et obſeruent eoꝛum leges· vo
lumus in hoc capitlo declarare qualiter ſe ha
bere debeant exiſtenteſ in regno: ne reges pꝛo
uocentur ad iracundiam contra ipſos· ¶ Ira
autem ſm phm̃ in principio ſecundi rethoꝛ·
Eſt triſtitia proueniens ex appetitu apparen
tis punitionis: propter apparentem paruipen
ſionẽ eoꝛum que in ipſum: aut in aliqua ipſius
aut in aliqua que oꝛdinant̃ ad ipſũ· Nunquã
enim ira ſine triſtitia eſt· Appetit autem iratꝰ
apparenter· i· manifeſte punire eos qui parui
pendunt ipſum: uel aliqua que ſunt ipſiuſ: uel
ea que aliquo modo oꝛdinantur ad ipſum· Cũ
ergo quis aliquo dictoꝛ modoꝛ manifeſte foꝛ
re facit in alium: ille triſtatus ex appetitu pu/
nitionis dicitur iraſci· Ciues itaqꝫ ut non pꝛo
uocent reges ad iram non debent foꝛe facere·
nec in regem nec in ea que ſunt ipſius· nec in
illa que aliquo modo oꝛdinantur ad ipſum·
Primo quidem expedit eis qui ſunt in regno
ut nõ incurrant regiam iram nõ foꝛe facere in
ipſum regem· ¶ Regi aũt duo debent̃: honoꝛ
et obedientia· Eſt enim rex caput regni· caput
aũt ad alia membra dupliciter compatur· Pri/
mo quidẽ qꝛ eſt altius ⁊ excellentius illis· Se/
cundo vero qꝛ ea dirigit in actiones ſuas· In
capite enĩ viget ſenſus ⁊ ymaginatio per quã
dirigimur in opationes noſtras· Sic rex excel
lentioꝛ eſt oĩbus illis qui ſunt in regno· Rur/
ſus quia eius eſt leges ferre· et qꝛ in rege max
ime vigere debet ſenſus et prudentia· ad ipm̃
ſpectat per ſe et per alios dirigere eoſ qui ſunt
in regno· Ratione ergo qꝛ rex eſt excellentior
alijs: ei debetur honoꝛ et reuerentia· Ratione
vero qꝛ ipſius eſt dirigere alios debetur ei ſub
iectio et obedientia· Quare dupliciter poteſt
foꝛefieri ad regem ab hijs qui ſunt in Regno·
Primo ſi nõ ei exhibeant honoꝛem debitũ et
reuerentiam dignam· Secũdo ſi nõ ſint ei ſub
iecti et obedienteſ: obſeruando eiꝰ leges ⁊ mã
data· Cum enĩ hec duo: honoꝛ videlicet ⁊ obe/
dientia ſubtrahuntur a rege merito pꝛouocat̃
ad iram· Ideo dicitur· ij· rethoric· ꝙ iraſcimur
hijs q̃ tenẽtur uel cõſueuerũt nos honoꝛare·
ſi nõ ſic ſe habeat· Et eſt ratio: quia ſic ſe ha/
bentes videntur nos deſpiceꝛ· Nam ſi nos nõ
deſpicerent impenderent nobis honoꝛem dig/
num· Sic etiam ibidẽ dicitur ꝙ et ad minoꝛes
iraſcimur: ſi nõ ſic ſe habeant ut debent· uel ſi
faciant contraria eoꝛ que debent· qd̃ maxime
contingit: ſi tranſgrediuntur mandata ſupio
rum ⁊ non obediũt regi: quaſi preexcellenti·
¶ Viſo qũo habitatoꝛes regni nõ debent pro
uocare regem ad iram: foꝛefaciendo in ipſum:
nõ exhibere ei debitũ honoꝛẽ ⁊ obedientiã cõ
dignam· Reſtat videre: qũo non debẽt ipſum
pꝛouocare foꝛefaciendo in eos qui ſunt eius ⁊
qui pertinẽt ad ipſum· Ad regem aũt pertine/
re videntur quatuoꝛ genera perſonaꝛ· videlꝫ:
parentes ⁊ vniuerſaliter omẽs cognati vxoꝛ fi
lij et ſubditi· Spectat itaqꝫ ad habitatoꝛes Re
gni ſi nolunt regem ad iram prouocare nõ ſo/
lum nõ foꝛefacere in ipſum regem: ſed etiam
nõ foꝛefacere in cognatos: vxorẽ filios: ⁊ vni
uerſaliter in omnes ſubiectos regi· ⁊ quia om/
nes qui ſunt in regno ipſi regi ſunt ſubditi fo
refacit in regem quotienſcunqꝫ alicui exiſten/
ti in regno efficitur iniuria aliqua· Hoc eſt er/
go quod dicitur ſecundo reth· capitulo de ira:
ꝙ iraſcimur forefacientibus in parẽtes: filios
vxores: et ſubiectos: eo ꝙ turpe ſit ipſis non
auxiliari· ¶ Tertio ſpectat ad habitatores re
gni non forefacere in ea que aliquo modo or/
dinantur ad regem· Hmõi autem ſunt poſſeſ/
ſiones proprie ⁊ debita iura regni· qꝛ in hoc
videntur ipſum contẽpnere et paruipendere
ſi iniuſte et abſqꝫ iuſſione regia manum appo
nant in ea: que ad regẽ ſpectãt· Decet ergo oẽſ
ciues et vniuerſaliter omnes habitatoꝛes Re
gni ab ipſa infantia prouocare filios ad dile/
ctionem regis· Inſtruere eos quomodo debe/
ant honoꝛare regem obedire ei: non foꝛefacere
in cognatos eius: nec in filios: nec in aliquas
perſonas ei ſubiectas· nec ĩ aliqua iura regni
Peſſimum eſt enim ut dicitur quinto poli· nõ
inſtruere pueros ad virtutem et ad obſeruan/
tiam legum vtilium: et ad obſeruandũ ea que
requirit pollicia uel regimẽ regni in quo ſem/
per enim amamꝰ prima magis: et illud ad qd̃
primo inſtruuntur iuuenes ſunt magis pro/
ni ad obſeruandum·

Quomodo reges ⁊ principes debe
ant ſe habeꝛ ut amentur a populo·
et qũo ut timeant̃: et ꝙ licet vtrun
qꝫ ſit neceſſariuꝫ: amari tñ plus de
bent appetere q̃ꝫ timeri·
Caplm· xxxvj·

Uoniam in primo libro promiſimuſ
nos dicturos· qũo reges et principeſ
debeant ſe habere ut amentur in po/
pulo: et quomodo ut timeantur· volumus hic
exequi qualiter fieri hoc contingat· ¶ Scien/
dum itaqꝫ ꝙ ut reges et principes cõmuniter
amentur in populo: tria potiſſime in ſe habe/
re debent· Primo quidem eſſe debent benefici
et liberales· Secundo fortes et magnanimi·
Tertio equales et iuſti· ¶ Primum autem ſic
ptꝫ· Nam vulguſ nõ percipit niſi ſenſibilia bo
na· ideo beneficos et liberales in nũmiſmata:
et in ea que poſſunt nũmiſmate menſurari: a/
mat et reueretur· Ideo dicitur rethori· ſecũdo
caplõ de amore· ꝙ populus amat et honorat
beneficos in pecunia ⁊ liberales· ¶ Secundo
ut reges amentur in populo: debent eſſe for/
tes ⁊ magnanimi: ponentes ſi oporteat ſeip/
ſos pro bono cõmuni et defenſione regni· Nã
populus valde diligit fortes et magnanimos
exponentes ſe pro bonis cõmunibus· credit e
nim per tales ſalutem conſequi· Ideo dicit̃ ſe
cundo rethori· ꝙ qꝛ diligimus beneficos in ſa
lutem· i· eos qui poſſunt nobis benefacere noſ
ſaluando et liberando· Ideo diligimus foꝛtes
et coꝛdatos· ¶ Tertio ut reges diligantur a
populo: decet eos eſſe iuſtos et equales· Nam
maxime prouocatur populus ad odium regis
ſi viderit ipſum nõ obſeruare iuſtitiam· Ideo
dicitur ſecundo rethoꝛi· ꝙ iuſtos maxime dili
gimus· ¶ Viſo qũo reges et principes debeãt
ſe habere ut amentur a populo· Videre reſtat
qũo ſe habere debent ut timeantur ab eis· Po
tiſſime autem timentur potentes ut patet in
ſecundo rethoricoꝛum· propter punitiones q̃s
exercent in ſubditos. In punitione autẽ tria
ſunt conſideranda· videlicet punitionẽ ipſam
perſonam punitam· et modum puniendi·
¶ Quantum ergo ad punitionem: timentur
reges et principes: ſi in eos qui vltra modum
regnum ⁊ polliciam perturbant: inexquiſitas
crudelitates exerceant· Ideo dicitur ſecundo
retho· ꝙ homines timent eos de quibus ſunt
conſcij feciſſe aliquid dirum·
¶ Secundo timentur reges ⁊ potentes nõ ſo/
lum ratione punitionis dire: ſed etiam ratio/
ne perſonarum punitarum· Nam iuſtus pro
iuſtitia nulli parcere debet· Ideo dicitur ſepti
mo politicoꝛ ꝙ bene operans nulli parcit· qꝛ
nec pro patre nec pro filio nec pro amico nec
pro aliquo alio dimittendum eſt operari iuſte
⁊ bene. tunc itaqꝫ ratione perſonarum punita
rum timentur reges et principes: quando nec
amicis nec alijs parcunt· ſi viderint eos fore
facere· Timet igitur tunc quilibet ex populo:
forefacere: cogitans ſe non poſſe punitionem
effugere· Imo ut vult philoſophꝰ ſeptimo po/
liticoꝛ· Decet reges et potentes ut magis ti/
meantur: et ut virilius obſeruent iuſtitiã ma/
gis punire ⁊ ſeuerius ſe gerere contra amicos
ſi contingat eos valde forefacere q̃ꝫ contra ali
os· ¶ Tertio timent̃ reges et principes ratio
ne modi puniendi: quod fieri contingit: cum
ad eoꝛ iudices et prepoſitos latenter et cau/

te ſe gerunt in punitionibus exequendis: ⁊ in
iuſtitia facienda: ꝙ mali effugere nõ poſſunt·
quin puniantur·· Ideo dicitur ſecundo retho
ricoꝝ· ꝙ latitiui magis timentur q̄ manifeſti
¶ Viſo quomodo reges et principes ſe habeř
debeant ut amentur: et quomodo ut timeant
de leui patere poteſt ꝙ licet vtrunq; ſit neceſ/
ſarium· amari tñ magis appetere q̄ timeri·
Dicebatur enim ſupra ꝙ principalis intentio
regis et cuiuſcunq; principantis eſſe debet in
ducere alios ad virtutem· Omne ergo bonum
per quod ciues ſunt magis boni et virtuoſi de
bet eſſe magis intentum a legiſlatore· Cuz er/
go ciues et exiſtentes in regno ſi bene agant:
et obſeruent leges et mandata regis ex amore
honeſti et ex dilectione quaz habent ad bonũ
cõmune et ad regem: ſint magis boni et virtu
oſi: q̄ ſi hoc facerent timore pene et ne punirẽ
tur· magis debent appetere reges et principeſ
amari a populis· et ꝙ amore boni populi bene
agant q̄ timeri ab eis· et ꝙ timore pene caue/
re ſibi ab actibus malis· vtrunq; eniz eſt neceſ
ſarium timeri et amari· Nam non omnes ſunt
adeo boni et perfecti: ꝙ ſolo amore honeſti et
boni cõmunis et ex dilectione legiſlatoris: cu
ius eſt intendere cõmune bonũ: quieſcant ma
le agere· oportuit ergo aliquoſ inducere ad bo
num et retrahere a malo timore pene· Elegibi
lius tñ eſt amari q̄ timeri: ut eſt per habita
manifeſtum·

Incipit tertia pars tertij libri: de geminine
principum· In qua tractatur quomodo regen
da ſit ciuitas aut regnum tempore belli:

Quid eſt milicia ⁊ ad que eſt inſti
tuta: et ꝙ omnis bellica operatio:
ſub milicia continetur·
Capl'm primum·

Exactis partibus duabus
huius tertij libri· quia oſtẽ
ſum eſt quid ſenſerunt anti
qui philoſophi de regimie
ciuitatis et regni· et deter/
minatum eſt: qualiter ſit ci
uitas atq; regnum tempoř
pacis· Reliquum eſt tractare de tempore belli/
co: ut ſciant reges et principes qualiter cõmit
tenda ſint bella· Nam ut plurimum belloꝝ in
duſtria· ut patet per Vegecium in de re mili/
tari· plus confert ad optinendam victoriã: q̄z
faciat multitudo uel fortitudo bellantiũ· opus
autem bellicum ut patebit in ſequendo· conti/
netur ſub militari· quare ſi de ope bellico tra/
ctare volumus· Videndum eſt quid ſit milicia
et ad quid ſit inſtituta· ¶ Sciendum igiť mi/
litarem eſſe quandam prudentiam ſiue quan/
dam ſpeciem prudentie· Poſſumuſ autẽ quan
tum ad preſens ſpectat diſtingueř: quinq; ſpe
cies prudentie· videlicet prudentiam ſingula/
rem· yconomicam: regnatiuam: politicam ſiue
ciuilem: et militarem· ¶ Dicitur enim aliquiſ
habere ſingularem uel particularem pruden/
tiam: quando ſeipſum ſcit regere et gubernař
et hec eſt minor prudentia: q̄z yconomica ⁊ re
gnatiua· Nam minus eſt ſcire regere ſeipſum:
quã ſcire regere familiam et ciuitatem aut re/
gnum· ¶ Secunda ſpecies prudentie dicitur
eſſe yconomica· Nam prudens ex hoc aliquis
dicitur ut patet ex ſeptimo ethicoꝝ: quia bene
conſiliari et bene dirigere ad bonũ finem· vbi
ergo reperitur alia et alia ratio boni: ibi repe/
ritur alia et alia ſpecies prudentie· quare cum
bonum domeſticum et bonum totius familie
ſit aliud bonum a bono alicuius ſingularis ꝑ
ſone· Sicut bonũ cõmune eſt aliud a bono ali/
quo ſingulari· Iconomicam ſiue prudentiam
per quã quis ſcit regere domum et familiam:
oportet eſſe aliam a prudẽtia: qua quis nouit
ſeipſum regere· ¶ Tertia ſpecies prudentie
dicitur eſſe regnatiua: uel legum poſitiua· Nã
ſicut perſona aliqua ſingularis eſt pars dom⁹
ita domus eſt pars ciuitatis et regni· et ſicut
bonum cõmune eſt aliud a bono alicuius ſin/
gularis perſone· ſic bonum ciuitatis et Regni

eſt aliud a bono domeſtico· Prudentia vero re
gnatiua et legum poſitiua· i· prudentia que re
quiritur in rege et principante: cuius ẽ leges
ferre et regere regnum ⁊ ciuitatem: eſt alia a
prudentia yconomica que requiritur in patre
familias: cuius eſt gubernare domũ· ymo quã
to bonum ciuitatis et regni excedit bonuz do
meſticum: et bonũ alicuius particularis perſo
ne· tanto prudẽtia que requiriť in rege opor
tet excedere prudentiã patriſfamilias· uel pru/
dentiam alicuius particularis hominis· Pro/
pter quod bene dictum eſt ꝙ ait Vegecius in
primo libro de re militari· ꝙ neq; quẽquã ma
gis decet uel meliora ſcire uel plura quã prin/
cipem: cuius doctrina omnibus ſubiectis pro
deſſe poteſt· Inde eſt igitur ꝙ in erudiẽdo re/
ges et principes: hunc totalem librum diuiſi/
mus in tres libros· quia in primo libro docui/
mus regem eſſe prudentem prout rex aut prĩ
ceps eſt quedam perſona in ſe et prout habet
ſeipſum regere· In ſecundo vero docuimus ip
ſum ut eſt paterfamilias: et ut habet diſpenſa
re bona domeſtica· In tertio vero erudiť Rex
aut princeps ut eſt caput regni aut principa/
tus· et ut habet ferre leges et gubernare ciues
Omẽs autem tres prudentias decet habeř re
gem· videlicet particularem: yconomicam ⁊ re
gnatiuam· ¶ Quarta ſpecies prudentie diciť
eſſe pollitica ſiue ciuilis· Nam ſicut in princi/
pante requiritur excellens prudentia qua ſci/
at alios regeř· Sic in quolibet ciue requiritur
prudentia aliqualis qua noſcat adimplere le/
ges et mandata principantis· Non eniz ſic ob
ſequitur ciuis principanti aut regi ſicut mar/
tellus fabro· quia in martello nulla eſt cogni/
tio: ſed ſolum agitatur a fabro· Sed in ciue re/
quiritur prudentia aliqua per quã habeat bo
nam opinionem de hiis que imperantur a Re
ge· ¶ Differt autem hec prudentia a pruden/
tia particulari: quam collocauimus in prima
ſpecie· Nam aliud eſt ꝙ ſciat ſe regere ut eſt a/
liquid in ſe· et aliud ut ſubiectus principanti·
Nam et ſi quis ſolitariam vitam duceret: ad/
huc oporteret ipſum habere aliqualem prudẽ/
tiam: qua ſciret ſe regere et gubernare: non ta
men eſſet in ipſo prudentia ciuilis nec ycono/

mica nec regnatiua· quia nõ eſſet ciuitas nec
pars ciuitatis·
¶ Quinta ſpecies prudentie dicitur eſſe mili
taris· Nam regimen regni et ciuitatis: ſi ſit re
ctum et ordinatum: aſſimulatur hiis que vide
mus in vno et eodem homine· Sicut ergo qui
libet homo habet duas virtutes anime· Unaz
per quam ſequitur bonum et fugit malum·
Et aliam per quam aggreditur: et reſiſtit pro
hibentibus: Sicut quelibet ciuitas ⁊ regnum
indiget duplici virtute et duplici prudẽtia· vi
delicet legum poſitiua et militari· ut per legũ
poſitiuam tota ciuitas et totum regnum pro
ſequatur proficua et fugiat nociua·
Per militarem vero et per operationem belli/
cam aggrediatur et ſuperet impedientia: et
prohibentia· Militaris ergo eſt quedam ſpe/
cies prudentie per quam ſuperantur hoſtes
et prohibentes bonum ciuile et commune·
¶ Ex hoc autem apparet ad quid ſit milicia
inſtituta· Nam ſicut leges ut ſupra oſtendeba
tur principaliter reſpiciunt commune bonum
Sic et milicia principaliter inſtituta eſt ad de
fenſionem communis boni: ut ciuitatis aut re
gni· Quare cum commune bonum directe vi
deatur impediri per impugnationem hoſti/
uz· ex conſequenti vero ex ſeditione ipſorum
ciuium: et ex oppreſſione debilium perſona/
ruz· Dicere poſſumus ꝙ ſicut ad fortem prin
cipaliter ſpectat bene ſe habere in opere belli/
co: Ex conſequenti vero ſpectat ad ipſum be/
ne ſe habere in [illegible] terribilibus· Sic etiam
ad milites principaliter ſpectat bene ſe habe/
re in opere bellico et per actiones bellicas op/
primere impedimenta hoſtium·
Ex conſequenti vero ſpectat ad ipſos ſecun/
dum iuſſionem regiam: ⁊ ſecundum manda/
ta principantis impedire omnes ſeditiones
ciuium: et omnes oppreſſiones eorum: quẽ
ſunt in regno: per quas turbari poteſt tranqͥ
litas ciuium et commune bonum·
¶ Hanc autem rationem prudentiam: videli/
cet militarem· maxime decet habere Regem:
Nam licet executio bellorum: et remouere im/
dimenta ipſius communis boni: ſpectet ad
ipſos milites: et etiaz ad eos quibus ipſe Rex

te ſe gerunt in punitionibus exequendis: ⁊ in
iuſtitia facienda: ꝙ mali effugere nõ poſſunt.
quin puniantur. Ideo dicitur ſecundo rethoricoꝝ. ꝙ latrinii magis timentur ꝙ̃ manifeſti
¶ Viſo quomodo reges et principes ſe haberẽ debeant ut amentur: et quomodo ut timeantꝰ
de levi patere poteſt ꝙ licet vtrunqꝫ ſit neceſſarium. amari tñ magis appetere ꝙ̃ timeri.
Dicebatur enim ſupra ꝙ principalis intentio regis et cuiuſcunqꝫ principantis eſſe debet inducere alios ad virtutem. Omne ergo bonum per quod ciues ſunt magis boni et virtuoſi debet eſſe magis intentum a legiſlatore. Cũ ergo ciues et exiſtentes in regno ſi bene agant: et obſeruent leges et mandata regis ex amore honeſti et ex dilectione quaꝫ habent ad bonũ cõmune et ad regem: ſint magis boni et virtuoſi: ꝙ̃ ſi hoc facerent timore pene et ne punirẽtur. magis debent appetere reges et principeſ amari a populis. et ꝙ amore boni populi bene agant ꝙ̃ timeri ab eis. et ꝙ timore pene cauere ſibi ab actibus malis. vtrunqꝫ eniꝫ eſt neceſſarium timeri et amari. Nam non omnes ſunt adeo boni et perfecti: ꝙ ſolo amore honeſti et boni cõmunis et ex dilectione legiſlatoris: cuius eſt intendere cõmune bonũ: quieſcant male agere. oportuit ergo aliquoſ inducere ad bonum et retrahere a malo timore pene. Eligibilius tñ eſt amari ꝙ̃ timeri: ut eſt per habita manifeſtum.

Incipit tertia pars tertij libri: de regimine principum. In qua tractatur quomodo regenda ſit ciuitas aut regnum tempore belli:

Quid eſt milicia ⁊ ad que eſt inſtituta: et ꝙ omnis bellica operatio: ſub milicia continetur.

Caplm primum.

Expletis partibus duabus huius tertij libri. quia oſtẽſum eſt quid ſenſerunt antiqui philoſophi de regimĩe ciuitatis et regni. et determinatum eſt: qualiter ſit ciuitas atqꝫ regnum tempoꝛ pacis. Reliquum eſt tractare de tempore bellico: ut ſciant reges et principes qualiter cõmittenda ſint bella. Nam ut plurimum belloꝝ induſtria. ut patet per Vegecium in de re militari. plus confert ad optinendam victoriã: ꝙ̃ faciat multitudo uel fortitudo bellantiũ. opus autem bellicum ut patebit in ſequendo. continetur ſub militari. quare ſi de opere bellico tractare volumus. Videndum eſt quid ſit milicia et ad quid ſit inſtituta. ¶ Sciendum igitᷣ militarem eſſe quandam prudentiam ſiue quandam ſpeciem prudentie. Poſſumuſ autẽ quantum ad preſens ſpectat diſtinguerẽ: quinqꝫ ſpecies prudentie. videlicet prudentiam ſingularem. yconomicam: regnatiuam: politicam ſiue ciuilem: et militarem. ¶ Dicitur enim aliquiſ habere ſingularem uel particularem prudentiam: quando ſeipſum ſcit regere et gubernarẽ et hec eſt minor prudentia: ꝙ̃ yconomica ⁊ regnatiua. Nam minus eſt ſcire regere ſeipſum: quã ſcire regere familiam et ciuitatem aut regnum. ¶ Secunda ſpecies prudentie dicitur eſſe yconomica. Nam prudens ex hoc aliquis dicitur ut patet ex ſeptimo ethicoꝝ: quia bene conſiliari et bene dirigere ad bonũ finem. vbi ergo reperitur alia et alia ratio boni: ibi reperitur alia et alia ſpecies prudentie. quare cum bonum domeſticum et bonum totius familie ſit aliud bonum a bono alicuius ſingularis pſone. Sicut bonũ cõmune eſt aliud a bono aliquo ſingulari. Iconomicam ſiue prudentiam per quã quis ſcit regere domum et familiam: oportet eſſe aliam a prudẽtia: qua quis nouit ſeipſum regere. ¶ Tertia ſpecies prudentie dicitur eſſe regnatiua: uel legum poſitiua. Nã ſicut perſona aliqua ſingularis eſt pars domꝰ ita domus eſt pars ciuitatis et regni. et ſicut bonum cõmune eſt aliud a bono alicuius ſingularis perſone. ſic bonum ciuitatis et Regni eſt aliud a bono domeſtico. Prudentia vero regnatiua et legum poſitiua. i. prudentia que requiritur in rege et principante: cuius ẽ leges ferre et regere regnum ⁊ ciuitatem: eſt alia a prudentia yconomica que requiritur in patre familias: cuius eſt gubernare domũ. ꝓ quantо bonum ciuitatis et regni excedit bonuꝫ domeſticum: et bonũ alicuius particularis perſone. tanto prudẽtia que requiritᷣ in rege oportet excedere prudentiã patriſfamilias. uel prudentiam alicuius particularis hominis. Propter quod bene dictum eſt ꝙ ait Vegecius in primo libro de re militari. ꝙ neqꝫ quẽquã magis decet uel meliora ſcire uel plura quã principem: cuius doctrina omnibus ſubiectis prodeſſe poteſt. Inde eſt igitur ꝙ in erudiẽdo reges et principes: hunc totalem librum diuiſimus in tres libros. quia in primo libro docuimus regem eſſe prudentem prout rex aut prĩceps eſt quedam perſona in ſe et prout habet ſeipſum regere. In ſecundo vero docuimus ipſum ut eſt paterfamilias: et ut habet diſpenſare bona domeſtica. In tertio vero eruditᷣ Rex aut princeps ut eſt caput regni aut principatus. et ut habet ferre leges et gubernare ciues. Omẽs autem tres prudentias decet haberẽ regem. videlicet particularem: yconomicam ⁊ regnatiuam. ¶ Quarta ſpecies prudentie dicitᷣ eſſe pollitica ſiue ciuilis. Nam ſicut in principante requiritur excellens prudentia qua ſciat alios regerẽ. Sic in quolibet ciue requiritur prudentia aliqualis qua noſcat adimplere leges et mandata principantis. Non eniꝫ ſic obſequitur ciuis principanti aut regi ſicut martellus fabro. quia in martello nulla eſt cognitio: ſed ſolum agitatur a fabro. Sed in ciue requiritur prudentia aliqua per quã habeat bonam opinionem de hiis que imperantur a Rege. ¶ Differt autem hec prudentia a prudentia particulari: quam collocauimus in prima ſpecie. Nam aliud eſt ꝙ ſciat ſe regere ut eſt aliquid in ſe. et aliud ut ſubiectus principanti. Nam et ſi quis ſolitariam vitam duceret: adhuc oporteret ipſum habere aliqualem prudẽtiam: qua ſciret ſe regere et gubernare: non tamen eſſet in ipſo prudentia ciuilis nec yconomica nec regnatiua. quia nõ eſſet ciuis nec pars ciuitatis.
¶ Quinta ſpecies prudentie dicitur eſſe militaris. Nam regimen regni et ciuitatis: ſi ſit rectum et ordinatum: aſſimulatur hiis que videmus in vno et eodem homine. Sicut ergo quilibet homo habet duas virtutes anime. Unaꝫ per quam ſequitur bonum et fugit malum.
Et aliam per quam aggreditur: et reſiſtit prohibentibus: Sicut quelibet ciuitas ⁊ regnum indiget duplici virtute et duplici prudẽtia. videlicet legum poſitiua et militari. ut per legũ poſitiuam tota ciuitas et totum regnum proſequatur proficua et fugiat nociua.
Per militarem vero et per operationem bellicam aggrediatur et ſuperet impedientia: et prohibentia. Militaris ergo eſt quedam ſpecies prudentie per quam ſuperantur hoſtes et prohibentes bonum ciuile et commune.
¶ Ex hoc autem apparet ad quid ſit milicia inſtituta. Nam ſicut leges ut ſupra oſtendebatur principaliter reſpiciunt commune bonum Sic et milicia principaliter inſtituta eſt ad defenſionem communis boni: aut ciuitatis aut regni. Quare cum commune bonum directe videatur impediri per impugnationem hoſtiuꝫ. et ex conſequenti vero ex ſeditione ipſorum ciuium: et ex oppreſſione debilium perſonaruꝫ. Dicere poſſumus ꝙ ſicut ad fortem principaliter ſpectat bene ſe habere in opere bellico: Ex conſequenti vero ſpectat ad ipſum bene ſe habere in aliis terribilibus. Sic etiam ad milites principaliter ſpectat bene ſe habere in opere bellico et per actiones bellicas opprimere impedimenta hoſtium.
Ex conſequenti vero ſpectat ad ipſos ſecundum iuſſionem regiam: ⁊ ſecundum mandata principantis impedire omnes ſeditiones ciuium: et omnes oppreſſiones eorum: que ſunt in regno: per quas turbari poteſt tranquillitas ciuium et commune bonum.
¶ Hanc autem rationem prudentiam: videlicet militarem. maxime decet habere Regem. Nam licet executio bellorum: et remouere impedimenta ipſius communis boni: ſpectet ad ipſos milites: et etiaꝫ ad eos quibus ipſe Rex

ſicut princeps voluerit cõmittere talia. Scire tamen quomodo cõmittenda ſunt bella: et qualiter ciues remoueri poſſint impedientia cõmune bonum ſpectat ad principantem. ¶ Ex hoc ergo patere poteſt q̃les ſunt ad miliciam admittendi. Nam milicia videtur eſſe: quedam prudentia operis bellici: ordinata ad cõmune bonum. videntur ſe habere milites in opere bellico ſicut magiſtri et doctores in ſciencijs alijs. Quare ſicut nullus efficiendus eſt magiſter in alijs ſcientijs: niſi conſtet ipſum eſſe doctum in arte illa. Sic nullus aſſumendus eſt ad dignitatem militarem: niſi cõſtet ipſum diligere bonum regni et cõmune. et niſi ſpes habeatur q̃ ſit bonus in opere bellico. et q̃ velit ſcdm iuſſionem principantis impedire ſeditiões ciuium: pugnare pro iuſtitia et pro iuribus remouere quecũq; impedire poſſunt cõmune bonum. ¶ Ex hoc etiam patere poteſt oẽm bellicam operationẽ contineri ſub militari. Nam licet bellare contingat homines pedites uel etiam equeſtres non exiſtẽtes milites. debent tñ milites eſſe magiſtri bellorum ⁊ ordinatores alioꝝ in bello. ideo ſub militari dicitur opera bellica contineri.

Que ſunt regiones ille in quibus ſunt meliores bellatores: et ex quibus artibus eligendi ſunt homĩes bellicoſi. Caplm. ij.

Idetur quantum ad preſens ſpectat in ope bellico duo neceſſaria eſſe ſtrẽnuitas bellãdi. et prudencia erga bella. quare ſi ſcire volumus in quibus regionibus meliores ſunt bellatores oportet attendere circa predicta duo. ¶ In partibus igitur nimis propinquis ſoli non ſunt eligendi bellantes. q: in eis deficit ſtrennuitas ⁊ animoſitas circa bellum. vt ait phũs. vij. polit. Ratio aũt huius aſſignatur a vegecio primo libro de re militari caplo ſecundo. vbi dicitur q̃ natiões que vicine ſunt ſoli nimio calore ſiccate. ãpli9 quidem ſapiunt: ſed modicum habundant in ſanguine. et propterea non habent conſtantiam pugnandi neq; fiduciã. q: naturaliter metuũt vulnera. Naꝫ cũ naturaliter habeãt modicum ſanguinis naturaliter timẽt ſanguinis amiſſionem. nõ ergo ſunt ꝓmpti ad bella nec ad percuſſionẽ. ¶ Rurſus in partibus ſeptentrionalibus et nimis a ſole remotis nõ ſunt eligẽdi bellãtes. et quia ſi illis eſt ſanguinis copia: ut vulnera non metuant. tñ propter ſanguinis habundanciã et impetum ſunt quaſi furibundi et imprudentes. Ideo nõ omnino ſũt utiles opibus bellicis. quia ꝯſiliũ ⁊ prudẽtia ĩ dimicãdo nõ eſt modicũ vtilis. Experimento eniꝫ videmus ⁊ plane hoc vult phũs ſeptimo polici. q̃ gentes nimis propinque ſoli habundãt ſagacitate ⁊ induſtria: ſed deficiunt impetu et animoſitate. Gentes vero a ſole remote econtrario prudentia deficiunt ⁊ animoſitate ſuperant. quare ſi tam animoſitas quã induſtria neceſſaria eſt in bellis: ex neutris partibus eligendi ſunt bellatores. ſed ex regiõe media: nec omnino a ſole remota: nec omnino ſoli propinqua eligendi ſunt bellantes: ut tam prudentia q̃ꝫ animoſitate participent.

¶ Aduertendum tñ cetera talia documẽta accipienda eſſe ut in pluribus. Nam in oĩbus ptibus ſunt aliqui induſtres: et aliqui animoſi vt plurimũ ſoli propinqui aĩoſitate deficiunt. remoti vero prudencia. ¶ Aduertendum etiã q̃ licet in bellis tam animoſitas q̃ꝫ etiam prudentia ſit neceſſaria. magis tñ aĩoſitas eſt utilis. Ideo et ſi gentes oĩno propinque ſoli: et oĩno remote non ſunt penitus vtiles actibus bellicis: magis tamen inter medias regiones eligende ſunt ad opera bellica r̃motiores a ſole: quã propinquiores: ut magis animoſitate participent.

¶ Uiſo ex quibus partibus meliores ſunt bellatores. Uidere reſtat: ex quibus artibus eligendi ſunt bellantes. Enumeranda ſunt igitur ea que requiruntur in hominibus bellicoſis: ut ſciamus quales homines ſunt eligendi ad bellum: et ex quibus artibus ſunt aſſumendi bellantes.

¶ Sciendum ergo q̃ cum bellantes debẽt habere membra acta ⁊ aſſueta ad percutiendum non debeant horrere ſanguinis effuſionem: debeant eſſe animoſi ad inuadendum et etiaꝫ potentes ad tolerandum labores. Dicere poſſumus q̃ Fabriferrarij et Carpentarij vtiles ſunt ad opera bellica. quia ex arte ſua habent brachia acta et aſſueta ad percutiendum. Sic etiam vtiles ſunt macellarij. quia non horrẽt ſanguinis effuſionem. cum aſſueti ſint ad occiſionem animalium: et ad effundendum ſanguinem. Uenatores etiam aprorum admittendi ſunt ad huiuſmodi opera. quia non ſine magna audacia cõtingit aliquos inuadere apros Sunt ergo tales animoſi et ſtrennui ad bellãdum. Imo forte non minus periculoſum eſt: bellare cum apro: quã pugnare cum hoſte. Nã ñ timẽtes aprorum pericula ſignum eſt: eos non timere hoſtium bella.

¶ Rurſus venatores ceruorum non ſunt repudiandi ab actibus bellicis: eo q̃ tales aſſueti ſunt ad labores nimios. Ex hijs ergo artibus propterea que diximus eligendi ſunt bellatores. ¶ Barbitonſores autem et ſutores ſi conſideretur ars propria: ad pugnam ſunt inutiles: Nam nunquam bene vibrant clauam aut enſem: qui debet habere manum leuem: ⁊ nõ eſt aſſuetus retinere in manibus niſi raſorium aut acum. Que enim proportio eſt acus: ad lanceam: et raſorij ad clauam. ¶ Sic etiam apothecarij aucupes et piſcatores non ſunt eligendi ad huiuſmodi opera: eo q̃ non habeant artem conformem operibus bellicoſis. Poteſt ergo contingere q̃ in qualibꝫ arte ſint aliqui bellicoſi et audaces. Aliqui vero timidi et puſillanimes. Sed quantum eſt ex genere artis: et prout ars ipſa reddit hominem aptuꝫ uel inherentem ad opus bellicum. Aliqua genera artium diximus vtilia ad actiones bellicas. et aliqua inutilia.

In qua etate aſſueſcendi ſunt iuuenes ad opera bellica. et ex quibus ſignis cognoſcere poſſumus homines bellicoſos. Caplm. iij.

Irim9 ſupra phũm velle in ſeptimo poli. Iuuenes a. xiiij. anno vltra aſſueſiendos eſſe ad labores fortes: ut ad labores militares et bellicoſos. Quod concordat cum Uegecio de re militari dicente: q̃ a tempore pubertatis eſſueſcendi ſunt homines iuuenes ad militares labores. Imo quia que a iuuentute inchoamus nimis diligimus et delectamur in illis. Si vult legiſlator ciues bellatores facere et reddere ipſos aptos ad pugnandum: potius debet preuenire tempus q̃ꝫ premittere. Nam ut ait Uegecius. melius eſt: ut iuuenis exercitatus cauſetur etatem nonduꝫ adueniſſe pugnandi gratia: q̃ꝫ doleat preteriſſe. ¶ Eſt etiaꝫ ſpecialis ratio quare oporteat iuuenes ab ipſa iuuentute aſſueſcere: ad artem bellandi. quia non parua nec leuis ars eſſe videtur armorum induſtria. Nam ſiue equitem ſiue peditem oportet eſſe bellantem. quaſi fortuitu videtur peruenire ad palmam: ſi caret induſtria bellandi. Tam enim in pedeſtri q̃ꝫ etiam in equeſtri pugna: ſunt multe adhibende cautele. Fatuum eſt quidem non prius: ſed tunc velle addiſcere bellare: quando imminet neceſſitas pugnandi: vbi vita periculis mortis exponitur. Ut ergo bellatores habeãt ſpacium addiſcendi ſingula: que requiruntur ad bellum: ab ipſa pubertate aſſueſcendi ſunt ad opera bellica. Quare ſi legiſlator ut Rex aut princeps debeat committere bellum viros exercitatos et bellatores ſtrennuos debet aſſumere. ¶ Uiſo in qua etate aſſueſcendi ſunt qui debent effici bellatores ad actiones bellicas. videre reſtat ex quibus ſignis cognoſci habeant homines bellicoſi.

¶ Sciendum igitur viros audaces et cordatos vtiliores eſſe ad bellum quã timidos. Rurſus homĩes fortes et duros corpore: quia potentiores ſunt viribus: ſunt magis eligendi ad opus bellicum. Amplius cum videamus aliqua animalia bellicoſa. Aliqua vero timida. Homines ſimiliores animalibus bellicoſis vtiliores videntur eſſe ad bellum.

¶ Tribus igitur generibus ſignorum cognoſcere poſſumus bellicoſos viros.

¶ Primo quidem per ſigna: ſecundum quod arguitur animoſitas et audacia.

¶ Secundo vero per ſigna: ſecundũ que oſtenditur viritas et fortitudo corporis.

¶ Tertio autem per ſigna ſcd̃m que oſtenditur aīoſitas ⁊ ſtrenuitas cordis· vigilãtia oculoꝝ: et erectio ceruicis· Ideo dicit Uegeci⁹: ꝙ adoleſcens martio operi deputandus debet eſſe vigilantibus oculis et erecta ceruice· Signa vero per que oſtendatur fortitudo corporis et vires membrorum ſunt duricies carnis et compactio neruoꝝ muſculorum et lacertoꝝ. Nam ſecundum pħm̃ octauo politi· opus bellicoſum et induſtria mentis omnino requirũt modum contrarium· Nam ut ſcribitur in ſecũdo de anima· molles carne aptos mente dicimus· Sed econtrario dicimus: duri carne habentes compactos neruos et lacertos ſunt viroſi et fortiores corpore: ſunt aptiores ad pugnam· Signa vero conformantia nos animalibus bellicoſis ſunt magnitudo extremitatuȝ et latitudo pectoris· Uidemus enim leones et animaliuȝ fortiſſimos habere magna brachia et latum pectus· Quando igitur in hoīe videmus ꝙ ſit vigilans oculis: erectus ceruice: durus in carne: compactus in neruis ⁊ muſculis habens longa brachia et latum pectus: debemus arguere ipſum eſſe bellicoſum et aptũ ad pugnam· tales ergo querendi ſunt bellatores· quia ut plurimum contingit eos eſſe aptos ad actiones bellicas·

Que et quot habere debent homines bellicoſi ut bene pugnent· ⁊ ut eos ſtrenue bellare contingat·

Capłm· iiij·

Quantum ad preſens ſpectat: enumerare poſſumus octo: que habere debent homines bellatores: ſecundum que quantum ad preſens ſpectat inueſtigare poterimus quos aut quales bellatores debet rex aut princeps eligere·

¶ Primo enim oportet ut pugnatiuos homines poſſe ſuſtinere magnitudinem ponderis· ¶ Secundo poſſe ſufferre quaſi aſſiduos mẽbrorum motus et labores magnos· ¶ Tertio poſſe tolerare parcitatem victus· ¶ Quarto non curare de incõmoditate iacendi et ſtandi ¶ Quinto quaſi non appreciari corporalem vitam· ¶ Sexto non horrere ſanguinis effuſionem· ¶ Septio habere aptitudinẽ et induſtriam ad protegendũ ſe et feriendum alios·

¶ Octauo verecundari et erubeſcere eligere turpem fugam· ¶ Eſt enim primo neceſſariũ bellantibus poſſe ſuſtinere ponderis magnitudinem· Nam inermes a quacunq; parte feriantur ſuccumbunt· quare niſi quis poſſet ſuſtinere armorum pondera inutilis eſt ad bellum· ¶ Secundo bellantibus expedit poſſe ſufferre quaſi aſſiduos membroꝝ mot⁹· Nam ſi quis in bello non continue ſe ducat: aduerſarius non fallitur in percutiendo· quare ſemp̃ exponitur ad percutiendum fortiores ictus· expertum eſt enim ꝙ homine continue ſe ducente et mouente: vix et nunquã ad plenum aliq̃ percuſſio poteſt ipſum attingere: ſed ſemp̃ vulnera ſubterfugit· Nam ſicut ſi ſignum ſe moueret ⁊ nõ ſtaret fixum: non ſic de facili percuteretur ab arcu· Sic homo ſe circumuoluens: non ſic de facili vulneratur ab hoſte· Continuus ergo membrorum motus eſt neceſſarius: ad vitandum plagas· Sic etiam eſt neceſſari⁹ ad incuciendum eas: propter quod tales debent eſſe homines pugnatiui: ut diu tolerare poſſint aſſiduum membroꝝ motum·

¶ Tertio homines pugnatiuos decet non curare de parcitate victus· Nam graue eſt ultra armorum pondera et eoꝝ que requiruntur ad defenſionem exercitus: deferre in habundantia victualium copiam· ymo ꝙ et ſi abſq; grauamine adeſſet pugnantibus ciborum vbertas: adhuc eſſet eis neceſſaria abſtinentia: et non grauare ex nimio cibo: ut laborem pugnãdi melius tolerare poſſent·

¶ Quarto decet eos non curare de incommoditate iacendi et ſtandi· Nam expedit aliquando pugnantibus die noctuq; eſſe in armis· propter quod nec in ſtando nec in iacendo eſt eis commodum aut requies:

¶ Quinto decet ipſos propter iuſtitiam ⁊ cõmune bonum quaſi nõ appreciari corporalem vitam· Nam cum tota opatio bellica expoſita ſit periculis mortis: nunq̃ quis eſt fortis aīo ⁊ bonus bellator: niſi aliquo modo ſit impauidus circa pericula mortis·

Spectat enim ad fortem et ad bonum bellatorem· ut innuit philoſophus tertio ethicorum non curare in bello bene mori· Tunc enĩ quiſ dicitur bene mori in bello· quando iuſte bellans: ut pro defenſione patrie· uel aliquo alio magno bono iuſte et audacter exponit ſe mortis periculis· Cum autem quis vitã quã debeat diligit corporalem vitam: de facili eligit turpem fugam·

¶ Sexto pugnantes non debent horrere ſanguinis effuſionem· Nam ſi quis cor molle habens muliebris exiſtẽs horreat effundere ſanguinem: non audebit hoſtibus plagas infligere· et per conſequens bene bellare non poteſt·

¶ Septimo decet eos habere aptitudinem et induſtriam ad protegendum ſe: et ad feriendum alios· Nam ut dicitur ethicoꝝ primo· finis militaris eſt victoria· Sed cum omnis bellica operatio contineatur ſub militari: ut ſupra oſtendebatur· et ut habetur a philoſophos circa principium ethico· Omnis actionis bellice dicetur victoria eſſe finis· Quare cum maxime contingat bellantes vincere ſi bene ſciãt ſe protegere et alios ferire· Induſtria protegendi et feriendi valde eſt expediens bellatoribus· Qualiter autem talis induſtria habeatur· et qualiter ſit feriendũ hoſtem· et que adminiculantur ad iſta infra patebit·

¶ Octauo decet bellatores verecundari ⁊ erubeſcere turpem fugam· Nam ut dicitur tertio ethicorum· Apud illos ſunt viri fortiſſimi: apud quos honorantur fortes· Inter cetera autem que reddunt hominem bellicoſum: eſt diligere honorari et pugna: et erubeſcere turpem fugam· ¶ Aduertendum autem ꝙ cum dicimus bellatores non horrere effuſionem ſanguinis: non debere multum appreciari corporalem vitam: et cetera que diffuſius enumerauimus: intelligendum eſt ſi habeãt iuſtum bellum· Nam pro defenſione iuſtitie et pro cõmuni bono exponenda eſt periculo corporalis vita· non eſt cauenda effuſio ſanguinis· et cetera alia ſunt fienda: per que iuſtitia et cõmune bonum defendi poteſt· Ex hijs autem plane patet: quales bellatores et quos viros: pugnatiuos Rex aut princeps eligere debeãt Nam illi ſunt eligendi in quibus plura reperiuntur de hijs que requiruntur ad pugnam·

Qui ſunt meliores bellatores: an vrbani et nobiles· uel agricole ⁊ rurales·

Capłm· v·

Numeratis hijs que habere debẽt bellatores viri· Reſtat inquirere qui ſũt meliores bellantes: an vrbani ⁊ an nobiles: an rurales· Uidetur autem ſi conſiderentur predicta: rurales meliores eſſe· Huiuſmodi autẽ opinionis uiſus eſt eſſe Uegecius dicens: nunquam credo potuiſſe dubitari aptiorem armis eſſe ruſticam plebem· Ad hoc etiaȝ videntur facere que ſuperius diximus·

¶ Dicebatur enim viros pugnatiuos tales eſſe debere: qui poſſent ſuſtinere magnitudinẽ ponderis: continuum laborem membrorum: parcitatem victus: et incommoditatem iacendi et ſtandi: non timere mortem: non horrere ſanguinis effuſionem: et cetera alia que tetigimus in capitulo precedenti· Conſtat autem ruralem populum habere maxime predicta· Sunt enim ruſtici aſſueti ad magnitudinem ponderum· non enim in bellis grauabit eos armorum ſarcina· qui aſſidue tempore pacis aſſueti ſunt ad maiora pondera· Nec etiaȝ eos fatigabit curſus uel ductio brachiorum uel aliorum membroꝝ motus: qui ad hos et ad maiores labores ſunt ꝯtinue aſſueti· Rurſus eos nõ affliget paruitas victus· quibus potus aque ſatiſfaciebat in ſiti· et groſſus panis ſufficiebat ad eſum· Ampli⁹ rurales nõ affligunt̃ ex incõmoditate iacẽdi uel ſtandi: qui ſolis ardorẽ nõ timẽt: umbras nõ curãt· balneoꝝ ſolacia neſciũt in ſolida terra iacẽtes ſuaui⁹ dormiũt q̃ vrbani ⁊ nobiles quieſcant in fulcris· Hos etiã ꝓbabile ẽ nõ multũ timere mortẽ· Nã tãto q̃s magis mortẽ timere vĩ: quãto magis delicate vixit et quãto plurimũ ſolacioꝝ eſt expertus in vita· Hij etiã nõ videntur horrere effuſionẽ ſanguinis· Nam inter ceteras gẽtes ruraliũ genus eſſe crudeli⁹· Ad hec igĩ intẽdentib⁹ videt̃ concedendũ eſſe meliores bellatores eſſe rurales

¶ Sunt autem alia per que videtur oſtendi: vrbanos et nobiles meliores eſſe pugnantes. Nam inter cetera per que quis redditur bonus pugnatiuus eſt: ut dicebatur velle honorari: ex pugna et erubeſcere turpem fugam.

¶ Hoc eſt enim ut ait philoſophus tertio ethicorum: q Hectorem fecit audacem. Dicebat enim Hector. Si ex pugna fugiam: Polamidas mihi redargutiones ponet. Sic etiam et Dyomedes hoc modo effectus fuit ſtrenuus. quia dicebat. Si in bello terga vertam: Hector econtionabitur in Troyanis. Dicet a me deuictus eſt Dyomedes. quare cum velle honorari et erubeſcere de aliquo turpi facto magis conueniat nobilibus quam ruſticis. Hi meliores eſſe videntur ad pugnam: eo q verecundentur fugere. ¶ Rurſus in bello multum valet induſtria et prudentia. Nam ſagacitas et verſutia aliquando plus faciunt ad optinendam victoriam quam corporis fortitudo. Quare cum nobiles homines induſtriores ſunt ruſticis ſequitur hos meliores eſſe pugnantes. Videntur enim hec duo maxima eſſe ad optinendam victoriam. videlicet erubeſcentia fugiendi et ſagacitas bellandi.

¶ Ut ergo ſciatur quid ſit de queſtio tenendum oportet aduertere q ſecundum diuerſitatem pugnarum diuerſi eligendi ſunt bellatores. Poteſt enim eſſe pugna pedeſtris et equeſtris. In pedeſtri itaque certamine magis eligendi ſunt rurales quam nobiles: eo q illis maxime valet aſſuefactio ad portationem ponderum et tolerantiam laborum. In equeſtri vero magis eligendi ſunt ipſi nobiles eo q equorum ipſorum fortitudo ſupplet defectum quem patiuntur nobiles in non poſſe tantos ſuſtinere labores: quantos conſueuerunt ſuſtinere rurales. In huiuſmodi enim pugnis: maxime valet bellandi ſagacitas ſociata erubeſcentie fugiendi.

¶ Sciendum tamen q ut nobiles ex omni parte efficiantur ſtrenui bellatores aſſuefaciendi ſunt ad portandum armorum pondera: et ad ſuſtinendum laborem et motum brachiorum et aliorum membrorum corporis: ut requirit operatio bellica. Que autem et quot ſunt illa ad que debeant exercitari bellantes in ſequenti capitulo oſtendetur.

Q in opere bellico nimium valet exercitatio armorum: et q ad vincendum gradatim et paſſim et ad curſum et ſaltum exercitandi ſunt bellatores.

Caplm. vi.

Ecitat Uegecius in libro de re militari: exercitationem armorum et induſtriam bellandi fuiſſe ea que terrarum orbem Romano populo ſubiecerunt. Nam quid potuiſſet paucitas Romanorum: aduerſus multitudinem Hiſpanorum. contra dolos Affrorum. et prudentias grecorum: niſi paruuli fuiſſent exercitati in armis: et magis habuiſſent bellandi induſtriam. Non eſt enim inconueniens virum prudentem et ſagacem in vno: propter particularium inexperientiam eſſe imprudentem in aliquo. Unde multotiens contingit q prudentes in rebus aliis propter inexercicium armorum nō ſunt induſtres in bellis. Exercicium enim in quolibet negocio prebet audaciam: ut non metuat illud facere. Nam quia ſecundum Uegecium. Nemo facere metuit: quod ſe bene didiciſſe confidit. Inde eſt q tantum valet armorum exercicium: quod in bellorum certamine paucitas exercitata ſit prompta ad victoriam: Et multitudo rudis et indocta ſemper ſit expoſita ad fugam et ad cedem.

¶ Viſo armorum exercicium eſſe perutile: ad opera bellica. Reſtat oſtendere quomodo exercitandi ſunt bellantes ad incedendum gradatim et paſſim: et ad curſum et ad ſaltum. Nam iſta ut in proſequendo patebit: neceſſaria ſūt in bellis et inexercitatio circa ipſa: bellantibus eſt nociua.

¶ Primo enim milites et ipſi pedites: et vniuerſaliter bellantes aſſueſcendi ſunt ad gradum et paſſum bellicum: ut gradatim pergāt ita ut quilibet ſe in ſuo ordine teneat. Nam ſi acies ſiue peditum ſiue militū non ordinate incedat duo mala inde conſequuntur. Nam non ſeruato debito ordine: in vna parte erit acies quaſi ſparſa et peruia vltra quā debeat. In alia vero arta et ſtricta plus q̄ʒ oporteat. ¶ Primo ergo ex eo q in aliqua parte peruia eſt citius ab hoſte perforabitur: et per cōſequens debellabitur.

¶ Secundo in parte illa in qua nimis arta ē: impedietur ad percutiendum. Nam cum bellator a ſuo conſocio nimis comprimitur: ſua impediuntur brachia: ne poſſit hoſtibus plagas infligere. Hec enim duo in acie ſunt neceſſaria: ut ſcilicet non poteſt de facili perforari ab hoſtibus: et non impediatur ad percutiendum. q niſi ſeruato debito gradu et debito ordine in inceſſu fieri non poteſt. Tam ergo pedites q̄ʒ equites bellatores antequam bella exerceant: ſunt multotiens ſimul congregandi. et exercitandi: ut onerati armis ordinate incedant: ac ſi deberent pugnam committere. Et cum viderit magiſter bellorum: aliquem non tenere ordinem debitum in acie ipſum increpet et corrigat. uel ſi nimis delinquat ipſum omnino repellat ab acie tanquā inutilem bellatorem. ¶ Secundo exercitandi ſunt bellatores tam pedites q̄ʒ equites ad curſum. ut ſint abiles in precurrendo. Videtur enim hoc valere ad tria. ¶ Primo ad explorandum inimicorum facta. Nam bonum eſt in exercitu aliquos exiliores precurrere: qui de facili nō poſſint ab ipſis hoſtibus comprehendi: explorantes conditiones et facta hoſtium.

¶ Secundo hoc eſt vtile ad optinendum meliorem locum. Nam et locus multuʒ facit ad pugnam. Ideo ſi bellatores exercitati ſunt ad curſum: facilius optinebunt aptiorem locum ad pugnandum. Eſt etiam hoc vtile ad perſequēdum hoſtes fugientes. Nam non de facili quis poteſt euadere manus agilium et precurrentium. ¶ Tertio exercitandi ſunt bellatores ad ſaltum ut ſciant ſaltim uel per ſaltum incedere. Quod etiaʒ ad tria eſt vtile: Primo ad remouendum impedimenta. Secundo: ad terrendum aduerſarios. Tertio ad infligendum maiores plagas. Contingit enim aliquādo inuenire foſſas et alia impedimenta in via que ſine ſaltu in via tranſire non poſſunt. quare vtile eſt ad remouenda impedimenta: et equites ut ſic ſint docti: ut ſciant equum ſic pungere: ut per ſaltum foueas et alia impedimenta pertranſeāt: et pedites et etiam milites: ſi contingat eos pedes eſſe: ſi volunt boni bellatores exiſtere: ſic ab ipſa iuuentute exercitandi ſunt ad ſaliendum: ut poſſint per ſaltum foueas et alia impedimenta tranſire. Terrent̄ etiam ex hoc aduerſarij: quando ſic vident hoſtes per ſaltum incedere.

¶ Rurſus ipſe ſaltus ratione motus facit: ut plaga amplior infligatur.

Q non ſufficit ad incedendum ſerio et gradatim: et ad curſum et ſaltum exercitare bellantes: ſed ſunt plura alia ad que exercitandi ſunt homines bellicoſi.

Caplm. vii.

Oſſumus autem preter tria predicta: ad que exercitandos diximus bellantes enumerare octo alia: ad que exercitari debent homines bellicoſi.

¶ Primo enim exercitandi ſūt ad portandum pondera: ¶ Secundo ad inuadendum et percutiendum cum claua. ¶ Tertio ad emittendum tela ſiue iacula. et ad percutiendum cum lancea. ¶ Quarto ad iaciendum ſagittas.

¶ Quinto ad proijciendum lapides cum fundis. ¶ Sexto ad percutiendum cum plumbatis. ¶ Septimo ad aſcendendum equos.

¶ Octauo ad ſciendum artem natandi. Eſſet etiam vlterius dicendum: quomodo exercitādi ſunt bellatores ad percutiendum cum gladijs et enſibus. Sed de hoc ſpeciale capituluʒ faciemus. ¶ Primo enim ſunt bellatores exercitandi ad portandum pondera: ut plus ponderis portare aſſueſcant: etiā q̄ʒ ſit armorum ſarcina. Naʒ conſuetudo eſt quaſi natura quedam. Cum ergo quis aſſuetus eſt ad portandum maius pondus: videtur ſibi quaſi quod leuis incedat: ſi oneretur quodam minori pōdere.

Rurſus non ſolum vna ſed etiã plura alia ſũt
ferenda in bello· Ideo etiam ad maiora põde
ra non eſt inutile aſſueſcere bellatores· ¶Se
cundo exercitandi ſunt bellantes ad inuaden
dum et percutiendum cũ claua· Recitat enĩ
Uegecius: ꝙ antiquitus apud Romanos in
campo aliquo multi pali infigebantur: ⁊ iuue
nes quos volebant facere optimos bellatores
exercitabant ad palos illos· ita ut quilibet ha/
beret ſcutum dupli ponderiſ: q̃ʒ ſit ſcutum qđ
portatur in bello· et clauam ligneam etiã du
plici ponderis: et quilibet illorum iuuenum:
ſic oneratus contra aliquem illorum palorũ
quaſi contra aduerſarium incedebant: et nũc
percutiebat palum in ſummitate nũc in ꝑmo·
nunc in medio· et contra palum illum ſic im/
petuoſe ſe gerebat percutiendo ipſũ: et coope
rando ſe ad alia faciendo que requiruntur ad
bellum: ac ſi contra hoſtem dimicaret· et cum
diu mane et ſero iuuenes ſic exercitati eſſent·
cum poſtea veniebant ad bellum: non graua/
bantur in percutiendo cum claua· uel in ſuſti
nendo quoſcunqʒ labores bellicos· ¶Tertio
exercitandi ſunt bellatores ad mittendum te/
la et iacula· et ad percutiendum cum lancea·
quod etiam ad defixum palum fieri habet· Fi
ebat enim antiquitus ut cum iuuenes exerci/
tati erant ad percutiendum palos infixos cũ
claua: ꝙ exercitabantur ad percutiendum cũ
telo uel cum iaculo ſiue cum lancea· Stabant
enim a remotis et aſſuefaciebant brachia: ut
poſſent palum percutere uel ſaltem prope ip/
ſum proijcere· Eſt autem attendendum ꝙ in
proiiciendo telum aut lanceam primo vibran
dum eſt telum ipſum: et poſtea fortiter impel
lendum· vibrando enim telum propter maio/
rem motum quem efficit in aere: longius per
git et amplius nullus infligit/ ¶Quarto ex/
ercitandi ſunt bellantes ad iaciendum ſagit/
tas uel cum arcubus uel cum baliſtis Nã qꝛ
contingit ꝙ ipſos hoſtes non poſſumus ime
diate attingerẽ· vtile eſt eos ſagittis impugna
re· ꝑmo dato ꝙ pugnantes ſe cũ hoſtibuſ poſ
ſint coniungere antequã coniungantur: profi/
cuum eſt eos arcubus et baliſtis terrere· Legi
tur enĩ de affricano Scipione: ꝙ cũ pro popu
lo Romano certare deberet: non aliter contra
hoſtes ſe optinere credebat: niſi in omnibus
aciebus electos ſagittarios miſcuiſſet·
¶Quinto ſunt bellatores exercitandi ad ia/
ciendum lapides cum fundis· Hic enim mo/
dus bellandi in quibuſdã marinis inſulis fu
it inuentus: in quibus pueri: ut Uegecius re
citat: adeo induſtres erant: ut matres nullum
cibum eis exhiberent: cum nõ primo cum fun
da percuterent· Eſt enĩ hoc exercicium vtile
quia fundam portare nullus eſt labor· Inter
dum tñ euenit ut in lapidoſis locis habeat̃ cõ
flictus: et ut mons ſit aliquis defendẽdus· In
impugnatione etiam caſtrorum et ciuitatum
non inutile eſt lapides cum fundis eiicere·
¶Sexto exercitandi ſunt bellantes ad percu
tiendum cum plumbatis· Nam pila plumbea
uel ferrea cum cathena aliqua coniuncta ma/
nubrio lineo vehementem ictum reddit· Nam
propter vehementiorem motum aeris vehe/
mentius percutit pila cum cathena haſte infi
xa: q̃ʒ ſi ipſi haſte uel ipſi manubrio lineo eſ/
ſet coniuncta· Ad omne enim genus percuſſi
onum exercitandi ſunt bellantes: ut cõtra ali/
os et alios hoſtes: aliter et aliter percutiendo
dimicent· ¶Septimo bellatores exercitandi
ſunt ad aſcenſiones equoꝝ· Nam ut Uegeci⁹
recitat· fiebant antiquitus equi lignei: ad quos
aſcendendos iuuenes in hyeme exercitabantur
ſub tecto· eſtate vero in cãpo· et primo equos
illos aſcendebant inermes· deinde armati· et
adeo ad hoc aſſuefiebãt: ut a ſiniſtris et a dex
tris: et vndiqʒ equos illos aſcenderent· Imo
ꝙ plus erat: euaginatis mediis gladiis aſcen
debant in illos: In tantum ergo circa hoc ex/
ercitabat̃ in pace ꝙ in tumultu prelij ſine mo
ra de facili aſcẽdebãt equos· ¶Octauo aſſueſ
cendi ſunt bellatores: ut etiam natare ſciant·
Nam non ſemper pontes ſunt prompti: et mlt̃
totiens ignoratur aque profunditas· propter
qđ ex ignorantia natandi contingit multos
periclitatos eſſe· Inde eſt ꝙ apud Romanos
antiquitus conſuetudo erat: qʒ iuuenes futu/
ri bellatores poſtq̃ʒ per magnam partem diei
exercitati eſſent ad arma: ſi tempus erat nata
tioni congruum: ducebantur ad fluuium: ut
artem natandi addiſcerent· ꝑmo nõ ſolum pe
dites ſed equites: et etiam ipſos equos ad na/
tandum exercebant· ¶Aduertendum autem:
ꝙ predictorum exercicioꝝ: Quedam ſunt ma
gis propria equitibus· quedam peditibuſ· que
dam vtriſqʒ· Q̃ quomodo ſit: non magna con
ſideratione eget: ⁊ ſolertem mentẽ latere non
poteſt· Nam aſcendere equos eſt proprium e/
quitibus· proijcere lapides cum funda: videt̃
eſſe proprium peditibus· Alia vero ſunt ali/
quo modo applicabilia ad vtroſqʒ·

Q̃ vtile eſt in exercitu facere foſ/ ſas ⁊ cõſtruere caſtra: ⁊ qualiter caſtra ſunt conſtruenda: et que ſũt attendenda in conſtructiõe caſtro rum· Capl'm· viij·

Egocia bellica inter cetera periculo/
ſiora eſſe videntur· Ideo in eis ẽ mã
gna diligentia adhibenda· In talib⁹
igitur nõ poteſt quis ſuperhabundare caute/
lis· In pugna enim omĩno eſt eligendũ maio/
rem diligentiam habuiſſe: q̃ʒ bella cõmiſſa re
quirerent· quam circa ipſa in aliquo negle/
xiſſe· Nam recitat Uegecius dixiſſe Cathonẽ
ꝙ in alijs rebus ſi quid erratum eſt: põt poſt/
modum corrigi· Delicta vero belloꝝ emenda/
tionem nõ recipiunt: ſed ſtatim pena errorem
conſequitur· quia imperite ⁊ imprudenter pu
gnantes: uel confeſtim pereunt: uel in fugam
peruerſi: adeo efficiuntur timidi ꝙ contra ſu/
os victores vix aut nunquã audent bella com
mittere· Quare ſi in bellis omĩno eſt ſuperha
bundandum cautelis: nõ eſt pretermittendũ
quicquid in aliquo caſu poteſt exercitui eſſe
proficuum ne debelletur ab hoſtibus· Contin
git autem pluries diurno et nocturno tempo/
re: ꝙ exercitu abſqʒ foſſis et caſtris exiſtente ⁊
non credentes hoſtes eſſe propinquos· ſuper/
uenientibus hoſtibus fugit exercitus debella
tus· igitur poſtquã exercitus ſuam dietam cõ
plerunt ⁊ alicubi vuult pernoctare uel vlterio
rem moram contrahere: ſi ad locũ illum in ali
quo caſu: uel in aliquo euẽtu hoſtes ſuperue/
nire poſſunt: ſtatim circa exercitũ fiende ſunt
foſſe: erigende monitiones aliq̃ quaſi ad modũ
caſtroꝝ· qꝛ nihil neqʒ tam ſalutare neqʒ tã ne
ceſſarium inuenit̃ in bello: ſicut ſi debite ſũt
facte munitiones ⁊ recte cõſtitute ſint caſtra
ita ut infra caſtroꝝ ſpacia totus exercitus ſe/
curus permaneat: quandocũqʒ ⁊ vndecũqʒ ſu/
peruenientes hoſtes obſideant· Debet enĩ ex
ercitus ſecum ferre monitiones congruas: ut
cum caſtrametari voluerint: quaſi quandam
munitã ciuitatẽ ſecum portaſſe videat̃·
¶Uiſo vtile eſt eſſe circa exercitum facere foſ
ſas ⁊ conſtruere caſtra· Reſtat oſtendere q̃uo
hmõi monitiones ⁊ caſtra ſunt conſtruenda·
Nam ſi hoſtes ſunt abſentes: facile eſt foſſas
circa exercitum fodere: munitiones erigere: ⁊
caſtra conſtruere· Sed ſi aduerſarij preſentes
aſſint: difficilius eſt caſtra munire· Sunt enĩ
in tali caſu duo neceſſaria· videlicet hoſtibus
reſiſtere ⁊ caſtra conſtruere· In tali ergo euen
tu ſꝫm ſapientũ ſententiã: eſt exercitus diuidẽ
dus· ita ꝙ omẽs equites ⁊ vna pars equitum:
debet ordinari in acie ad pellendum impetũ
hoſtium· Reliqua vero pars peditum que poſ
ſit ſufficere ad celerem cõſtructionẽ caſtroꝝ·
debet celeriter caſtra conſtruere· Oportet aũt
ſemper conſtruẽdis caſtris ⁊ faciendis foſſis:
aliquos magiſtros preſtitui: qui negligentes
ſolicitent ⁊ vnicuiqʒ iniungant ꝙ ipſum opor
teat facere· ¶Oſtenſo vtile eſſe caſtra cõſtru
ere· ⁊ qualiter etiã preſentibus hoſtibus con/
ſtruenda ſint caſtra· Reliquũ eſt declarar̃: que
ſunt attendenda in cõſtructione caſtroꝝ·
¶In faciendis enĩ foſſis ⁊ in conſtruẽdis ca
ſtris interĩ quorum ſpacium eſt exercitus col
locandus· Tria ſunt conſideranda· videlicet:
ſitus: forma: ⁊ munitionis modus· ¶Circa ſi
tum quantũ ad preſens ſpectat ſunt quatuor
attendenda· Primo ut ſit ibi copia aque ⁊ ali/
orum que ſunt exercitui neceſſaria· Secundo
non debet eſſe ibi vicin⁹ mons aliquis: a quo
poſſit exercitus impugnari· Tertio circa ſitũ
conſiderandum eſt ſpaciũ: ut pro numero bel
latorum accipiendum eſt ſpacium: circa quod
ſunt munitiones erigende: ut non accipiatur
de ſpacio vltra q̃ʒ requirat hmõi multitudo·
nec etiam accipiatur tam modicuſ: ut vltra q̃ʒ

debeat: oporteat exercitum conſtringi et conſtipari. ¶ Quarto ſi oporteat illico alium exercitum moram contrahere: et aſſit poſſibilitas: eſt eligenda circa ſitum ſalubritas aeris. Nam in exercitu non ſolum cauenda ſunt vulnera hoſtium: ſed ut offert ſe facultas: cauende ſunt peſtes morborum.

¶ Declarato ergo que ſunt attendenda circa ſitum caſtrorum. declarandum eſt qualis debeat eſſe eorum forma. Uidetur autem velle Uegecius: munitiones et foſſas fiendas circa exercitum debere habere formam quadrilaterā oblongam. Attamen quia figura circularis: eſt capaciſſima: eſt elegibilius facere munitiones: ſecundum circularem formam: uel ſecundum multorum angulorum. quia ſi multū timeretur de impetu hoſtiū. oporteat foueas facere multorum angulorum. eo ꝙ illa eſt magis defenſioni apta. ut infra patebit. talis itaqꝫ forma eſt melior in conſtructione caſtrorūꝫ ne loci ſitus impediat. Nam contingit aliquādo ſitum illum non pati talem formam. Jn tali ergo caſu: conſtruenda ſunt caſtra ſemicircularia. triangularia: quadrata. uel aliquam formam aliam quā requirit diſpoſitio et aptitudo ſitus: ¶ Porta autem principalis ex illa ꝑte fienda eſt: que reſpicit hoſtes. uel circa quā profectus eſt exercitus. Sunt etiam in caſtris ponenda inſignia: ad terrendum hoſtes. et etiam ad hoc ut ſi contingat aliquos de exercitu elongare a caſtris: viſis inſignis melius ſciāt ad caſtra redire. ¶ Hijs itaqꝫ pertractatis: ſupereſt videre quis munitionis modus attendendus ſit in conſtructione caſtrorum. Nam ſi exercitus diu ibi morari intendat: eligende ſunt fortiores munitiones et fiende ampliores foſſe. Sed ſi ſolum ibi pernoctare cupit: Aut ibi debent per modicum tempus exiſtere: non oportet tantas munitiones expetere.

¶ Modum autem et quantitatem foſſarum: tradit Uegecius dicens: ꝙ ſi nō imineat magna vis hoſtiuꝫ: foſſa debet eſſe lata pedes nouem: alta ſeptem. Sed ſi aduerſariorum vis acrior imminet: contingit foſſam ampliorem ꝛ altiorem facere. ita ut ſit lata pedes. xij. et alta nouem. ¶ Eſt tamen aduertendum ꝙ ſi foſſa ſit alta pedum. ix. propter terram eiectam ſupra foſſam creſcit quaſi pedes quatuor. ita ꝙ tota foſſa alta erit quaſi pedes. xiij. debet eſſe foſſa in ante: ex parte hoſtium. et terra proiecta eſt ad partem intra ubi eſt exercitus collocandus. Jn terra autem illa figendi ſunt ſtipites et ligna ꝛ munitiones alie: quas ſecum exercitus portare debet. Sic ergo caſtris conſtitutis: ſic foſſis factis: poterit exercitus morari ſecurus.

Que et quot ſunt conſideranda in bello: ſi debeat publica pugna committi.

Capl̄m. ix.

Ꝉ pꝫ p habita: circa negocia bellica eſt cautela maxima adhibenda. Naꝫ quia bellorum caſus irremediabiles ſunt: diligenter videnda ſunt: quecunqꝫ circa bella conſideranda exiſtunt: prius quā pugna publica cōmittatur. melius eſt pugnam nō cōmittere: quā abſqꝫ debita preuiſione fortune: et caſui ſe exponere. Uidemus autem in bello: duo exiſtere. videlicet viros pugnantes: ꝛ auxilia alia que requiruntur ad pugnam. ¶ Ex ꝑte autem virorum pugnantiuꝫ quantū ad preſens ſpectat: ſex ſunt attendenda. Sicut etiam ex parte auxiliorum et adminiculantiū ad bellum: ſex alia enumerari poſſunt que etiam ſūt attendenda. ¶ Jn vniuerſo igitur rex aut princeps aut dux exercitus: qui debet eſſe vigilās ſobrius: prudens et induſtris. xij. debet conſiderare: ſex ex parte virorum bellatorum. et ſex ex parte amminiculantiū. Prius q̄ꝫ eligat publicam pugnā cōmittere: ſunt enī ſex ex parte hominū bellatoꝝ que faciunt ad optinendam victoriā. ¶ Primū eſt numerus bellantiū. Nā vbi plures ſunt bellantes ceteris paribus aliis ſm ꝙ hmōi ſunt: victoriā optinere debent Nam ut dicit̄. ij. poli. quantitaſ in compugnatione eſt vtilis: ſicut maius pōdus magis trahit. ¶ Secundo ex parte bellatoꝝ attendenda eſt exercitatio. Nam habētes brachia inaſſueta ad percutiendū: et membra inexercitata ad bellandum deficiunt in ſuſtinendo pugnam.

Eſt enīꝫ cōſuetudo quaſi altera natura ut quilibet virilius et expeditiꝰ et ſine minori labor̄ et pena faciat opera conſueta. ¶ Tertio attendenda eſt tolerantia erga neceſſitates corporis: Nam exn̄tes in exercitu oportet multa icōmoda tolerare. quare ſi ſint ibi aliqui molles et muliebres rēnuentes icōmoditates aliquas ſuſtinere deuicti propter incōmoditates q̄s ſuſtinent bellare recuſant et exercitum fugiunt.

¶ Quarto cōſideranda eſt fortitudo ꝛ duricies corporis. Multū enī intereſt inter duriciem ferri et mollicīe panni ſirici. et inter ſuauitatē ludi et aſperitatē pugne. Conſiderato enī bello in vniuerſali oēs volunt eſſe boni bellatores ſed poſtq̄ꝫ veniūt ad experientiā particulariū geſtorum: et guſtant quāta ſit duricies ferri. et quantum armoꝝ pondus. et quātus ſit labor pugne. et quantū affligunt vulnera hoſtium: ut plurimum eſt durus carne et robuſtus corpe. ſi propter talia non retrahitur a bellando. Nam et ſi contingat molles carne: etiam poſtq̄ꝫ guſtauerūt bella appetere pugnaꝫ hoc eſt ut raro. Naꝫ habentes carnes molles ut ſupra tangebat̄ ſunt aptiores ad intelligendum ſed ut plurimū ſunt inepti ad pugnandū. Nā tales difficilius ſuſtinent armoꝝ pondus: vehementiꝰ dolent ex illatione vulneꝝ. ¶ Quinto conſideranda eſt in bellantibus verſucia ꝛ induſtria ad bellandum. Nam quanto cautiores ſunt bellatores: tanto citius victoriā optinent. ¶ Sexto attendenda eſt virilitas et audacia mentis. qr audaciores et magis cordati: ut plurimū in pugna victoriaꝫ optinent. Rex igit̄ aut princeps vel dux exercitus prius q̄ꝫ publice dimicet ex parte hominum bellatoruꝫ ſeptem conſiderare debet: ¶ Primo ex qua parte ſunt bellatores plures. Secundo qui ſūt magis exercitati. Tertio qui ſunt fortiores in ſuſtinendo neceſſitates ꝛ incōmoda. Quarto qui ſunt robuſtiores et duriores corpe. Quīto qui ſunt induſtriores ꝛ ſagaciores mente. Sexto qui ſunt audaciores ꝛ viriliores corde et tunc dux ſobrius ꝛ vigilans prout viderit ſuum exercitum in hijs conditionibus habūdare aut deficere: poterit accelerare pugnam: uel differre. et bellare publice et aperte. vel ꝑ inſidias et latenter. ¶ Enumeratis ſeptē conditionibus que conſiderande ſunt prius quā committatur bellum publicum ex parte hominum bellatorum. Reliquum eſt enumerare ſex alia que ſumuntur ex parte amminiculantiuꝫ et eorum que auxiliantur ad bellum. Jn bello quidem auxiliantur equi: arma: victualia: ꝛ loca pugnandi: tempus et auxiliū preſtolat̄.

¶ Debet igitur Dux exercitus conſiderare: Primo ex qua parte ſunt plures equi et meliores. Secundo ex qua parte ſunt meliores ſagittarij. plures armati ꝛ habenteſ meliora arma. Tertio vbi pluſ victualia habūdāt. Nā aliquando abſqꝫ vulnere et abſqꝫ bello aduerſarij cedunt deficientes in victualibꝰ ꝛ ob mēdicitatem non valentes moram contrahere. Quarto conſiderandus eſt pugnationis locꝰ qui ſunt in altiori ſitu uel meliori ad pugnandum. ¶ Quinto circa pugnam attendendum eſt tempus. vtrum tempore quo committēda eſt pugna: ſol ſit oppoſitus faciebus eorum vl̄ hoſtium. et vtrum ſit aliquis ventus flans et eleuans puluerem contra ipſos: vel contra aduerſarios. Nam habentes ſolem et ventum ſiue puluerem contra ſe offendentur in oculis: vt dimicare non poſſint.

¶ Sexto eſt attendendum qui plures auxiliatores expectant. Nam ſi hoſtes plura expectāt auxilia: vel non eſt bellandum. vel accelerā da eſt pugna: Si autem ipſi plures auxiliatores expectant nō eſt compugnatio differenda ¶ Hijs itaqꝫ igitur omnibus diligenter inſpectis: prudens dux exercitus ſufficiēter aduertere poteſt: vtrum debeat publicam pugnam: committere. Nam prout viderit ſe in pluribuſ conditionibus p̄fatis habundare vel deficere Sic ſe habere poterit erga bellū. forte enī nūq̄ꝫ contingeret oēs conditiōes p̄fatas concurrere ex vna pte: vbi tn̄ plures et meliores conditiōes ꝯcurrūt eſt pars potior ad bellanduꝫ.

Qꝛ vtile eſt in bello ferre vexilla et conſtituere duces et prepoſitos: et quales eſſe debeant qui in exercitu vexilla portāt. et qui eqtibus et peditibus p̄ponunt̄

Capl̄m. x.

Et par virtus vnita fortior eſt ſeipſa
diſperſa et confuſa. Contingit autez
aliquando cõmiſſo bello ordines: et
acies turbari et confundi. Ne igitur hoc poſ/
ſet accidere obſeruabatur antiquitus: ut diui/
deretur exercitus in turmas et acies: et ſingu
lis ſingula verilla conſtituebãt· ita ut in quo/
libet verillo per litteras uel aliqua euidentia
ſigna aperte oſtenderetur: cuius aciei· uel cu/
ius turme eſſet verillum illud· ut ſi continge/
ret aliquem bellatorem deuiare a propria acie
de facili rediret ad illam· vtile ergo fuit in bel
lis inſignia et verilla deferre ne confunderetur
exercitus· ¶ Rurſus conſtituere expediebat:
duces centuriones: decanos: et alios prepoſi/
tos belli· Nam totus exercitus habet ſe ad ſi/
militudinem vnius corporis· quare ſicut om/
nia membra corporis ſe inuicem iuuant: Sic
omnes bellatores et omnes partes eiuſdem ex
ercitus ſe inuicem defendunt· Quare ſicut cõ
funduntur membrorum opera: niſi dirigantur:
per ipſum caput: in quo viget ſenſus et cogni
tio· Sic confunduntur bellatores in exercitu:
ſi careant centurione et duce: qui debet eſſe e/
orum caput et eorum directiuum· Inde eſt: ꝙ
antiquitus ne accideret confuſio in bello: con
ſtituebatur dux aliquis: qui toti exercitui erat
prepoſitus· Sub hoc autem duce erant centu/
riones· Sub centurione vero decani· Dicitur
enim decanus a decem· Sic centurio a centum
Habebat enim Centurio ſub ſe decem deca/
nos· ita ꝙ preerat centum bellatoribuſ et de/
cem decanis· quoruz quilibet decanorum ſub
ſe decem viros pugnatiuos habebat· In ga/
lea enim centurionis ſcripte erant littere ali/
que: uel ſignum aliquod euidens: quod reſpi/
cientes decani agnoſcebant centurionem pro
prium: et ſciebant quoniam ſequi deberent·
Sic etiam in galea cuiuſlibet decanorum ſig/
num aliquod erat impreſſum: per quod decez
bellatores viri: quibus ipſe erat prepoſitus:
decanum proprium agnoſcebãt· Hoc itaqꝫ mõ
uel alio tam in aciebus equitum: q̃ꝫ etiam pe/
ditum conſtituendi ſunt duces et prepoſiti: et
ferentes verilla: ut quilibet ſciat quid debeat
agere· Eſt enim tantus terror in bello: prop/
ter armorum ſtrepitum et percuſſiones illa/
tas: ꝙ verba et monitiones: non ſufficiunt:
ad dirigendum bellantes· ſed oportet dare eui
dentia ſigna: ut quilibet ſolo intuitu ſciat ſe te
nere ordinate in acie: et cognoſcat quid ſit ac
turus· ¶ Ex hoc autem patere poteſt: quales
debeant eſſe portantes inſignia et verilla·
Nam verillo confracto totus exercitus eſt cõ
fuſus· Cum magna igitur diligentia eſt veril/
lifer eligendus: ut ſit corpore fortis: animo cõ
ſtans: fidelis principi: et expertus in armis· et
alia ſingula habeat: que requiruntur ad pro/
bum et ſtrennuum bellatorem· ¶ Contingit
enim noſtris temporibuſ totum populum ci/
uitatis cuiuſdam deuictum eſſe a bellatoribuſ
paucis· eo ꝙ verillifer fraudem committens:
relauit verillum et abſcondit ipſum· quare cõ
fundebantur bellatores: quaſi non habentes
caput et ignoranteſ ad quod deberent attende
re· propter quod ſi in debellatione vita multo
rum hominum periculis mortis exponitur·
cum magna diligentia verillifer eſt queren/
dus· ¶ Ex dictis etiam patere poteſt: qualiter
qualis debeat eſſe: qui in exercitu eſt peditibꝰ
et equitibus preponendus· Nam ſicut caput:
eſt preſtantius membris alijs· Sic qui in bel/
lo preponitur aliquibus turmis: vel bellatori
bus alijs debet eſſe magis ſtrennuus illis: et
magis expertus in his que requirũtur ad pu
gnam· Quare cum pedites ſi debeãt boni bel
latores eſſe: exiſtere debeant fortes viribuſ: ꝓ
ceri ſtatura: ſcientes proicere haſtas et tela:
Scire etiam debeant gladium vibrare ad per
cutiendum· portare ſcutum ad ſe protegendũ
Debeant eſſe vigilantes: agiles: ſobrij: haben
tes armorum experientiam· Oportet omnia
hec per amplius et perfectius reperiri in eo:
qui eſt ſupra pugnatores pedites preponen/
dus· Debet ergo qui in pugna peditibus pre/
ponitur eſſe fortis viribus: procer ſtatura: ſci
ens eiicere haſtas et iacula· ſciẽs dimicare gla
dio ad percutiendum· portare ſcutum ad ſe ꝓ/
tegendum: vigilans: agilis: ſobrius: habens
omnium armorum experientiam· ut ſciat eru/
dire pugnantes ſibi commiſſos: et cogat eos:
ad bene bellandum: et ad arma tergendum·
Nam ipſe armorum victor terrorem incutit
hoſtibus: ut portans huiuſmodi arma creda/
tur bonus eſſe bellator· Ipſa enim rubigo ar
morum in eo qui portat illa: arguit inertiam
bellandi· Si ergo talis debet eſſe qui preponi
tur peditibus bellatoribus: multo magis de/
bet eſſe armorum expertus: et procer corpo/
re: et fortis viribus qui eſt equitibus preponẽ
dus· quia in bello equeſtri: maior conflictus
efficitur: q̃ꝫ in pedeſtri pugna· Oportet igitur
prepoſitum et ducem militaris belli eſſe habi/
lem corpore: ut poſſit etiam armatus agiliter
equum conſcendere· ſcire fortiter equitare cuz
lancea percutere: eiicere iacula: cum ſcuto ſe ꝓ
tegere: cum claua et enſe dimicare· habere om
nium armorum exercicium: ut poſſit ſuos cõ/
militones de pugna erudire· vt fortiter pug/
nent· arma tergant: et alia faciant que requi/
runtur ad bellum·

Quibus cautelis debet vti dux bel
li: ne ſuuſ exercitus ledatur in via·
Caplm· xi·

Mors eſt quid terribiliſſimum: et fi/
nis omnium terribilium· ut dicitur:
tertio ethicorum· Ubi ergo queritur
mors populi: et vbi hoſtes inſidiantur morti:
ciuium· eſt omnis cautela adhibenda ut exer/
citus ſeruetur illeſus· et ut vita ciuium con/
ſeruetur· Non ergo ſufficit conſiderare ea que
ſunt conſideranda in pugna publica commit/
tenda· niſi ſciantur cautele ad remouendum:
impedimenta viarum: ne exercitus per inſidi
as hoſtium periclitetur in via·
¶ Poſſumus autem quantum ad preſens ſpe
ctat octo cautelas enumerare: quas debet dux
belli retinere memoriter ut ſaluetur vita pu/
gnatorum qui ſunt ſub ipſo·
¶ Prima eſt ut ſciat itinera regionum: per q̃
exercitus proficiſci debet: et interualla locorũ
et qualitates viarum: et compendia et diuerti
cula: et montes et flumina exiſtentia in itine/
re illo debet habere conſcripta· Imo ſi vie ille
et paſſus et flumina dux exercitus haberet de
picta· quaſi oculorum aſpectu proſpiceret qua
liter exercitus deberet pergere· tutius poſſet
ſuum exercitum ducere· Sic etiam marinarij
faciunt: qui videntes maris pericula: ne eorũ
naues patiantur naufragium: deſcripſerunt
maris mappam· vbi portus marini diſcrimi/
na maris et cetera talia proportionaliter ſunt
deſcripta· que marinarij intuentes ſtatim per
cipiunt qualiter debeant pergere: et in quo lo
co exiſtunt· et a quibus debeant ſe cauere:
Quare etiam propter inſidias hoſtium exer/
citus tot quaſi: vel etiam pluribus periculis:
exponatur in via: q̃ꝫ naute in mari· nullo mo
do debet exercitus pergere per viam aliquam
in qua pati poſſit inſidias· niſi qualitates via
rum montes: flumina: et cetera reperta in ip/
ſo itinere habeat dux conſcripta etiam et depi
cta· ¶ Secunda cautela eſt: ut ſimul cum hoc
ꝙ habet vias et qualitates viarum conſcrip/
tas et depictas: ducat dux belli conductores a
liquos bene ſciẽteſ vias illas: qui pluries per vi
as illas peragrauere: et experti ſint illas· Naz
videre aliqua conſcripta et depicta non ſunt
ita nota ſicut per ſeipſa ſenſibiliter videmus
ipſa· Nam potior eſt cognitio rei per quam co
gnoſcitur in ſeipſa: q̃ꝫ per quam cognoſcitur:
in pictura uel in alio ſimili· Ne tamen condu/
ctores molliantur fraudes aliquas: debet cir/
ca eos dux belli bonaſ apponere cuſtodias ne
poſſint fugere· Debet etiam eis minari mor/
tem: ſi in aliquo fraudulenter ſe habeant: et ꝓ
mittere dona ſi ſe fideliter geſſerit·
¶ Tertia eſt habere ſecum ſapientes: plures
fideles principi exercitatos in bellis: de quoꝝ
conſilio agat quicquid viderit ipſe dux belli eſ
ſe fiendum· Nam vbi tantum currit periculuz
nullus debet inniti proprio capiti: nec crede/
re ſibi ſoli·
¶ Quarta eſt ut itinera ignorentur: per que
debet exercitus proficiſci· Nam conſilium du/
cis: quanto minus eſt publicum: tanto que
ſunt in conſilijs deliberata: minus impediun
tur: et citius fini debito mancipantur·
Poſtquam igitur deliberatum eſt per quas vi
as debet exercitus pergere: et vias illas Dux
habet conſcriptas et depictas· et habentur cõ
ductores aliqui fideleſ· quanto hoc minus eſt

publicum et magis celatur ab hoſtibus·tanto
exercitus magis ſecure proficiſcitur·
¶ Quinta eſt in quolibet munimie:et in qua
libet acie habere aliquos equites fideliſſimos
et ſtrennuiſſimos:habentes equos veloces et
fortes·qui ante et a tergo:et a dextra et a leua
percurrant:illuſtrantes et diſcooperientes in
ſidias·ne hoſtes aliqui latitantes ex aliqua p/
te moleſtent exercitum·Nam et ſi nullis eſſet
notum ducis conſilium: eo tamen ipſo: ꝙ per
aliquas vias incipit exercitus iter arripere:cō
iecturari quis poteſt: per quas partes debeat
proficiſci·Et quia probabile eſt ſemper in ta/
libus aliquos exploratores adeſſe·cogitare de
bet dux belli:ꝙ et hoc poſſet ad aures hoſtiuꝫ
peruenire·Itaqꝫ cum pericula viſa:minus
noceant:per velociſſimos equites ſunt detegē
de inſidie:ne exercitus circa aliquam partem
ex improuiſo patiatur moleſtias·
¶ Sexta eſt ut ſemper ex illa parte exercitus
probiores milites et magis bellicoſi pedites:
apponantur·ex qua creditur maius periculuꝫ
imminere·ꝙ ſi ex omni parte de periculo du/
bitatur:vndiqꝫ ſunt remedia adhibenda·
¶ Septima eſt ne exercitus diſparſim vadat:
Nam interrupta acie facilius debellatur·In
qualibet enim hora ſic exercitus ſe debet habe
re: ut ſi et tunc hoſtes preſentes adeſſent: ei
non poſſent efficere nocumentum·Unde et ꝓ
uerbialiter dicitur·ꝙ qui eſt munitus:non eſt
deriſus·Semper ergo dux belli: cui commiſſa
eſt tantorum vita:debet eſſe attentus et vigi
lans:ne hoſtes euꝫ inuadere poſſent:quaſi ne
gligentem et dormientem·
¶ Debet etiam dux exercitus Centuriones et
decani:et alij qui operibus bellicis preponun
tur:ſemper monere milites pedites ut ſint pa
rati ad arma·ut ſi contingeret aliqua inuaſio
ſubita:poſſent inuadentibus reſiſtere·Sic ca
ſu dicendo: dato ꝙ accideret aliquis repenti/
nus inſultus eſſet quaſi prouiſus:et minus:
preſtaret nocumentum:
¶ Octaua eſt conſiderare nocumentum exer/
citum in quibus ſit copioſior:vtruꝫ magis ha
bundet peditibus: uel equitibus·Nam equi/
tes melius ſe defendunt in campis·Pedites ve
ro in locis ſiluestribus et montuoſis·Itaqꝫ ꝓ
ut viderit dux belli ſe habundare in equitibus
vel in peditibus eligere poterit vias campe/
ſtres et amplas uel montanas ſilueſtres et ne
moroſas:et alia prout nouerit expedire·

Qualiter ordinande ſunt acies:ſi
debeamus contra hoſtes uel cōtra
aduerſarios dimicare·
Capl'm·xij·

Oſtquam diximus ſub quo contine/
tur operatio bellica·Et ex quibus re
gionibus ſunt meliores pugnantes:
Et ex quibus artibus ſunt meliores bellicoſi·
Declarauimus etiam qualiter in exercitu cō/
ſtruende ſunt munitiones et caſtra·Et q̄ ſunt
conſideranda ſi debeat publica pugna commit
ti·et quibus cautelis habundare decet belloꝝ
ducem·ne ſuus exercitus ledatur in via:quan
tum ad campeſtrum bellum·Nihil ut videtur
vlterius dicere reſtat:niſi ut doceamus ordi/
nare acies:percutere aduerſarios:et inuadere
hoſtes·Prius tamen dicemus de ordine acie/
rum·Si enim ordo ſeruetur in ipſa acie non
modicum valet ad pugnam·Nam ut ait Ue/
gecius·niſi bellantes ſint ordinati: et occupēt
debitum ſpacium:bene pugnare non poterūt·
Nam ſi nimis ſunt conſtricti:impediuntur ne
alios percutere poſſint·Si vero nimis rari et
interlucentes:aditum preſtant hoſtibus:ut fa
cilius deuincantur·Seruare autem debitum
ordinem in acie:ut equites et pedites ſuam a/
ciem ſeruent·non ſine magno exercicio fieri
poteſt·Qui igitur in tempore aliquo vult bel
lare per diuturna tēpora:debet exercitare pu/
gnatores ad ſeruandum debitum ordinem:et
ad faciendum ea que requiruntur in bello·
Modus autem per quem pugnatores hmōi:
ordinem ſeruare diſcunt:eſt ut frequenter taꝫ
equites ꝙ̄ pedites ducantur ad campos:et il
le qui eſt exercitatus in bellis:et qui debet eq
tibus uel peditibus eſſe prepoſitus·¶ Primo
debet equites et pedites linealiter diſponere:
ita ut ſeriatim maneant:et equaliter a ſe inui
cem diſtent:ſecundum diſtantiam quaꝫ requi
rit acies equeſtris uel pedeſtris·Poſtea preci/
pere debent ut duplicent aciē:ita ꝙ medietas
aciei ſtatim ſeparet ſe a medietate alia:et ſeri/
atim·ordinet ſe ante aliā uel poſt ipſam·Quo
facto ſtatim debet precipere dux belli: ut aciē
quadratam faciant:et deinde ut conſtituant:
trigonum·quod faciliter fit·Naꝫ acie quadru
plata et ſecuta dyometro: et partibus quadra
tis coniunctis ſimul faciūt trigonum·uel ut
ſit ad vnum dicere:ꝙ non omnes hos modos
geometricos capiunt ductis pugnatoribus ad
cāpos:ſiue equitibus ſiue peditibus impera/
re debet dux belli: ꝙ pugnatores ordinent ſe:
ſecundum formam quadrangularem·⁊ poſtea
ꝙ ſecundum triangularem· et deinde ꝙ ſcd̄m
rotundaꝫ·et ſic deinceps debet aſſuefacere bel
lantes: ut ſciant conſtruere aciem: ſecundum
quamcunqꝫ formam·¶ Hijs viſis ſciendum:
quadrangularem formam aciei: inter ceteras
formas eſſe magis inutilem·Ideo ſcd̄m hanc
formam nunquam formanda eſt acies ſimpli/
citer:ſed in caſu·ut ſi ſitus localem formam re
quireret·In huiuſmodi caſu conſtruenda eſt
forma predicta·¶ Forme autem acierum ſecū
dum ſe vtiles ad bellandum:ſunt pyramidal'·
rotunda et forficularis·Nam pugnātes uel ſo
lū volunt ſe defendere et ſuſtinere ictus:ul' vo
lunt alios inuadere·Si ergo bellantes nō ſen
tiunt ſe tante potentie ut alios debellare poſ/
ſint·ſed ſufficit eis ut ſe defendant:tunc eſt cō
ſtruēda acies ſm rotundā formam·et pugnā/
tes debent ſe magis conſtringere et cōſtipare
ut acies nō poſſit ab hoſtibus tranſcindi·
Circa aciem aūt in ſummitate: et in exteriori
parte conſtituendi ſunt homines grauioris ar
mature et melius armati:qui abſqꝫ minori gra
uamine poſſint ictus ſuſcipere·Si vero pug/
nātes credunt ſe eſſe tante potētie ut poſſint
aduerſarios inuadere·tunc ſm eoꝝ proportio
nē hoſtes ſunt pauci uel multi·Si hoſtes ſunt
valde pauci:conſtruenda eſt acies ſm formaꝫ
forficularem·ut acies ſit aperta ad modū fer/
ri equi:et quaſi forficis: ut aduerſarios quaſi
in medio capiat et concludat·Si vero hoſtes
ſunt multi: conſtruenda eſt ipſa acies ſecun/
dum formam quaꝫ appellant cymeum·i·ſcd̄m
figuram pyramidalē et acutam: ut poſſit ho
ſtes ſcindere et diuidere·Nam diuiſis hoſtib⁹
facilius debellantur·Acies ergo conſtructa in
forma rotunda vtilis eſt ad ſuſtinendum·In
forma vero forficulari eſt vtilis ad circumſtan
dum et concludendum:cum hoſtes ſunt pau/
ci·Sed in forma acuta et pyramidali vtilis ē
ad ſcindendum et diuidendū:cuꝫ hoſtes ſunt
plures·¶ Sciendum eſt ergo ꝙ numerus aci
erum conſtituendus eſt ſcd̄m multitudinē pu
gnatorum:ut prout quis eſt plures et paucio
res pugnantes viderit ſe habere poterit plures
aut pauciores acies conſtruere·
¶ Sciendum etiam ꝙ ſemper in cornu aciei et
in locis vbi maius periculum eſt:ne acies con
fundatur:apponendi ſunt probiores pugna/
tores:qui poſſint virilius dimicare·
¶ Eſt etiam aduertendū ꝙ in qualibet acie ꝓ
pter numerum pugnatorum conſtitutoꝝ aciē
reſeruandi ſunt aliqui ſtrennui bellatores ex/
tra ipſam aciem: qui poſſint ad illam partem
ſuccurrere:vbi viderit magis aciem deficere·
Hec igr̄ tria obſeruāda ſunt in conſtitutione
acierum·¶ Primo ut acies bene ordinetur ſe/
cundum formam acutam rotundam et forficu
larem:ut requirit bellum cōmittendum·¶ Se
cundo ut probiores bellatores in illis partib⁹
aciei apponantur:in quibus magis poteſt cō/
fundi et perforari acies·¶ Tertio ut extra quā
libet aciem reſeruentur aliqui milites ſtrēnui
et audaces:qui poſſint ſuccurrere ad partem
illam erga quam viderint aciem titubare ⁊ de
ficere·

Qd' decidendi ſunt in bello omnes
percutientes ceſim·et ꝙ elegibilius
eſt percutere punctim·Cap·xiij·

Stenſo q̄liter ſunt acies ordinā de et
ꝯſtruēde· reliquū eſt oñdre qualr' pu
gnātes ꝑcutere dēant:vtrū elegibili⁹
eſt percutere ceſim uel punctī·¶ Poſſumus
aūt quiqꝫ vijs oñdere decidendi ſunt ꝑcutien
tes ceſim:⁊ elegibili⁹ eſt ꝑcutere pūctī ¶ Pri
ma ſumit̄ ex ꝓhibitōe armoꝝ·¶ Scd̄a ex reſi
ſtētia oſſiū·¶ Tertia ex ꝓuidētia vulnerum·

¶ Quarta ex fatigatione membrorum.
¶ Quinta ex detectione percutientum.
¶ Prima via ſic patꝫ. Nam quanto enſis aut
gladius plus capit de armis: tanto propter ar
morum reſiſtentiam difficilius itur ad carneꝫ
Inde eſt ꝙ bellorum experti dicunt pugnan/
tes ſemper debere habere loricas amplas: ita
ut annuli loricarum ſe conſtringãt. quia quã
to illi ãnuli magis ſunt compacti: tanto opor
tet plures ex eis frangere: ut vulnera noceãt
Sic quia percutientes ceſim: oportet plus de
armis incidere: quaꝫ percutientes punctim:
ut ergo nullus perueniat citius ad carneꝫ: ma
gis eſt elegibile percutere punctim: q̃ ceſim.
Modica autem armorum inciſio ſufficit ad le
dendum carnem percutiendo punctiꝫ: que nõ
ſufficeret ſi percuteretur ceſim.
¶ Secunda via ad inueſtigandum hoc idem:
ſumitur ex reſiſtentia oſſium. Nam et ſi quis
quaſi inermis exiſteret in percuſſione ceſim.
prius quã perueniretur ad cor uel ad mem/
bra vitalia: oporteret magnam plagam face/
re: et multa oſſa incidere. ſed percutiendo pun
ctim: due vncie ſufficiunt: ad hoc ut fiat pla/
ga mortalis: et ſic letale vulnus: conſiderare
quidẽ debemus ꝙ quicquid eſt hoſti nociuum
ſecundum ꝙ huiuſmodi: eſt nobis proficuum
Ideo in exercitu vbi queritur mors aduerſari
orum: percutiendum eſt punctim. quia ſic feri
endo citius infligitur plaga mortifera.
¶ Tertia via ſumitur ex prouidentia vulne/
rum. Nam quanto hoſtis magis vulnera pro
uidet: magis poteſt ſe protegere: et citius po/
teſt illa vitare. quia iacula prouiſa minus le/
dunt. In percutiendo autem ceſim. quia opor
tet fieri magnum brachiorum motum prius:
q̃ infligatur plaga. aduerſarius ex lõginquo
poteſt prouidere vulnus. ideo magis ſibi ca/
uere poteſt et cooperire ſe ictibus. Ideo ait ve
gecius: ꝙ punctim percutere aduerſarium ſau
ciat ante q̃ videat. Unde hoc genere percuti
endi potiſſime vſi ſunt Romani. Derideban/
tur enim Romani milites omnes percutien/
tes ceſim. quia et ipſi ſemper volebant percu/
tere punctim.
¶ Quarta via ſumitur ex fatigatione mem/
brorum. Inter cetera enim in bellis eſt hoc po
tiſſime attendendum: ut pugnantes abſq̃ ni/
mia fatigatione ſui poſſint nimis aduerſarioſ
ledere. Nam ſi bellantes nimis ſe fatigent nõ
valentes laborem illum tolerare: de facili di/
mittunt aciem et conuertuntur in fugam.
Quare cum percutiendo ceſim propter mag/
num motum brachiorum inſurgat ibi magnꝰ
labor. punctim vero feriendo modica fatiga/
tio ſufficiat. Elegibilius eſt percutere punctiꝫ
quã ceſim. Ceſa enim percuſſio quouis impe
tu veniat: raro occidit. Sed puncta modico im
petu inflicta facit letale vulnus.
¶ Quinta via ſumitur ex detectione percuti
entis. Nam bonus bellator ſi poteſt: ſic debet
aduerſarium ledere: ut tamẽ ipſe non ledatur
Omnis ergo ille modus percutiendi eſt ma/
gis eligendus: ſecundum quem feriens minꝰ
diſcooperitur et detegitur. quia ſic feriendo:
minor leſio ei poteſt accidere. Quare cum
percutiendo punctim etiam tecto corpore poſ
ſit nimis aduerſarius ledi. melius eſt percute
re punctim q̃ ceſim. Percutiendo enim ceſim
oportet eleuare brachium dextrum: quo eleua
to dextrũ latus nudatur et diſcooperitᷣ: et da
tur hoſti via: ut poſſit nos ledere. Nam leuiuſ
infertur leſio et nocumentum corpore nuda/
to q̃ꝫ tecto.

Quot ⁊ que ſunt illa que hoſteſ po tentiores reddũt. et quot modis et qualiter debemus hoſtes inuaderẽ. Caplm. xiiij.

Ut dicebatur ſuperius: ꝙ hoſti eſt
proficuum: nobis eſt nociuum. Et
econuerſo quecunq; igitur reddunt
hoſtes fortiores ad reſiſtendum bellantibus:
quia illa ſunt eis proficua: eoruꝫ oppoſita ſũt
eis nociua: et reddunt eos debiliores ne poſ/
ſint impugnantibus reſiſtere.
¶ Quantum autem ad preſens ſpectat: poſ/
ſumus ſeptem enumerare: per que hoſtes ſunt
fortiores contra impugnantes.
¶ Primum eſt: ſi ſint in acie debite ordinati.
Nam cum ipſa virtus vnita: et etiam
ut ſupra tangebatur. fortior ſit ſe ipſa diſper/
ſa: ſi hoſtes ſint bene vniti et debite in acie or
dinati ſi inuadantur difficiliuſ euincuntur.
¶ Secunduꝫ quod reddit hoſtes fortiores ad
reſiſtendum: eſt locus. Nam in vno loco ho/
ſtes facilius ſe tuentur q̃ in alio. Nam in trã
ſitu fluuiorum inter precipicia montium: ⁊ in
ter difficultates viarum: ſi contingat hoſtes:
in tali ſitu reperiri: difficilius ſe defendere po
terunt. quia oportet eos ſparſim incedere. qua
re ſicut locus ineptus defenſioni: ſi in eo ho/
ſtes inueniantur reddit eos debiliores ad bel/
landum. Sic locus aptus facit eos potentio/
res ad reſiſtendum.
¶ Tertium eſt ipſum tempus. Nam tempore
in quo ventus eſt contra hoſtes: et in quo pul
uis facies eorum percutit. et in quo ſolares ra
dij opponuntur eorum oculis: difficilius poſ
ſunt hoſtes reſiſtere. tempore vero in quo hec
modo oppoſito ſe habent hoſtes abiliores ſũt
ad pugnandum.
¶ Quartum quod reddit hoſtes magis ani/
moſos et magis promptos ad renitendum:
eſt preuiſio. quia quando prouiſi ſunt et pre/
ſciunt pugnatorum aduentum: magis ſe mu/
niunt et minus terrentur ex eorum occurſu.
¶ Quintum autem eſt debita et moderata q/
etatio: Nam quanto hoſtes ſunt laſſati labori
bus: vigilijs: et incõmoditatibus alijs. ſi tunc
inuaduntur facilius deuincuntur q̃ ſi debite
quieuiſſent. Debita ergo quies hoſtes poten/
tioreſ reddit. ¶ Sextum quidem eſt amor ⁊ cõ
cordia ipſorum. Nam ſi hoſtes diuiſi corporali
ter: facilius deuincuntur. multo magis diuiſi
animo ⁊ voluntate debellantur celerius. quia
maior eſt diuiſio animorum q̃ corporum. Et
econtrario ſi hoſtes non ſunt ſparſi: ſed ſunt
corporaliter coniuncti: potẽtiores ſunt ad bel/
landum. et multo magis ſi ſe diligunt et ſint
coniuncti animo et voluntate. quia de ſeipſis
magis confident. et erunt viriliores et prom
ptiores ad pugnam. Omniſ eniꝫ amor eſt que
dam vis vnitiua: et plus amor vnit amantiuꝫ
corda. q̃ loci vnitas exiſtentium corpora. qua
re ſi vnitas loci et congregatio bellantium eoſ
potentiores facit. amor et vnitas cordium: eos
viriliores reddit.
¶ Septimum quod facit hoſtes potentiores:
ad renitendum. eſt latentia propriarum con/
ditionum exiſtentium circa ipſos. Nam quan
to conditiones hoſtium melius ſciuntur: tan/
to facilior eligitur via: qualiter debeant impu
gnari. quanto vero eorum negocia ſunt ma/
gis latentia magis ignoratur impugnationiſ
modus.
¶ Enumeratis itaq; que reddunt hoſtes po/
tentiores ad renitendum. de facili patere po
teſt: quomodo et qualiter bellantes ſuos ho/
ſtes inuadere debeant. Nam cum ſeptem mo/
dis enumeratis hoſtes fortiores exiſtant: cum
modo oppoſito ſe habent: ſunt inuadendi: et
debellandi.
¶ Primo igitur dux belli per inſidias: uel pro
pter aliquem alium modum: debet diligenter
aduertere quando hoſtes ſunt diſperſi. et tũc
debet eos inuadere. quia nõ habebunt poten/
tiam reſiſtendi.
¶ Secundo debet diligenter explorare eorum
itinera. ut tranſitus fluuiorum: ad precipicia
montium: ad anguſtas ſiluarum: ad difficulta
tes paludum et viarum ſe hoſtibus opponãt.
quia ſic facilius deuincentur.
¶ Tertio debet aſpicere ad ipm tempus: quã
do ſol reuerberat ad oculos hoſtium. puluis
et ventus repercutiunt ad eorum vultuſ: tunc
debet eos inuadere. quia oculis eorum diſgre/
gatis a ſole: et offenſis per ventum et pulue/
rem: non bene videre poterunt: qualiter debe
ant dimicare: propter quod oportebit eos fu/
gam eligere.
¶ Quarto dux exercitus ſic ſe temperare de/
bet: ut tali hora faciat ſuos commilitones ci/
bum capere et requieſcere: et eoruꝫ equos pau
ſare: ut poſſint inuadere hoſtes ex improuiſo
ut eos inuadant quando cibum capiunt: uel
quando dormiunt: quando ſunt ſecuri exiſtẽ/
tes inermeſ: vacantes: diſcalciati: diſtractis e
quis: non ſuſpicantes eorum aduentum.
¶ Quinto debet diligenter explorare quando
hoſtes magnam fecerunt dietam: ſunt fati/
gati: habent laxatos equos. tunc enim ſi eos
inuadere poterunt: de facili terga vertent.

¶Sexto ſm Uegecium debet dux belli inter
ſuos hoſtes et inimicos:uel per ſe: vel per ali
os mittere diſſenſiones iurgia cōmouere eos
ad lites uel ad inimiciciam: ut de ſe inuicē nō
confidant. Hoc enim facto ſi eos inuadat: nō
habentes fiduciam de ſe inuicem: de facili cō/
uertentur in fugam. Sed hec cautela licet po/
nat eam Uegecius: non multum eſt appreciā/
da. quia videtur impugnare bonis moribus.
¶Septimo debet diligenter explorare condi/
tiones hoſtium:qualiter ſe gerant qualiter ſe
habeant:quis eſt dux eorum: De quo dux ille
magis confidit:quos mores habeant. Nam ex
ploratis cōditionibus ſingulis:facilius inue/
nitur via qualiter poſſit hoſtes inuadere ꝛ de
bellare.

Quomodo homines bellatores ſta
re debeant ſi velint hoſtes percute
re: et quomodo debeant eos circū/
dare. et quomodo debeant ſe decli
nare a pugna ſi non ſit bonum pu/
gnam committere.

Caplm.xiiij.

Diximus in quodam capitulo precedē
ti percutiendum eſſe puncti non ce/
ſim. in quo docuimus milites ꝛ etiaꝫ
pedites. In hoc autem capitulo ſpecialem doc
trinam voluimus dare peditibus:qualiter de
beant ſtare cum volunt hoſtes percutere. Per
cuſſionis autem hoſtium duplex eſt modus.
Unus a remotis:ut cum iaciendo iacula: uel
miſſilia aduerſarios feriunt. Alius autem cū
adeo appropinquant ꝙ manu ad manum ſe ꝑ
cutiunt:Aliter autem debent ſtare bellatores
viri:cum a remotis iacula iaciunt.: et aliter:
cum ex propinquo ſe feriunt. Nam iaciēdo ia
cula a remotis debent habere ipſoſ pedes ſini
ſtros ante:et dextros retro. Nam cor quod eſt
in animali principium motuſ principalius in
partem dextram. ita ꝙ pars dextra in anima/
libus fortior eſt in mouendo ꝛ aptior ad motū
et quia ſemper innitit̄ alicui mobili. ut ſi mouet̄
manus innititur brachio.. ſtatim et ſi mouet̄
brachiuꝫ: innititur corpori quieſcenti. ꝛ ſi mo
ueretur vnus pes: innititur alij pedi non mo/
to. oportet ꝙ pars dextra innitatur parti ſini
ſtre quieſcenti. Cum igitur pes ſiniſter ante/
ponitur:et latus dextrum elongatur: optime
diſponitur homo ad iaciendum iacula et miſ/
ſilia:quia tunc quieſcit in ſiniſtra : et moue/
tur in dextra vibrans ipſum iaculum. quo vi/
brato vehementius mouet aerem et fortius fe
rit. licet enim tam ſcōm partem dextram ꝗ ſe
cundum ſiniſtram poſſumus quieſcere et mo/
ueri. Dextra tñ eſt aptior ad mouendum:ꝛ ſi/
niſtra ad quieſcendum. Ideo percutienteſ a re
motis debemuſ quieſcere ſuper ſiniſtrum pe/
dem ante miſſum:et elongare nos cuꝫ dextro
ut poſſumus vehementius impellere ꝛ vibrare
iaculum. Sed quando manu ad manum pug/
natur gladio:debemus econtrario nos habeř
ita ꝙ pedem dextrum teneamus ante et ſini/
ſtrum poſt. Nam quia latus dextrum aptius
eſt ad motum. ſi illud ſit hoſti propinquiuſ:ra
tione motus poterit melius ictus effugere. ve
hementius enim percutitur qđ ſtat ꝗ qđ mo
uetur. ¶Rurſus ſi dextrum latus ſit hoſti ꝓ
pinquius:melius poterit ipſum percutere.
Debent enim bellatores cum ad manum pug
nāt tenere pedem ſiniſtrū īmobiliter: et cum
volunt percutere cum pede dextro debēt ſe an
te facere. et cum volunt ictus fugere:cum eođ
pede debent ſe retrahere. ſic itaqꝫ tenendo pe/
dem ſiniſtrum īmobilem:et cum dextro ſe mo
uendo:poterūt fortius hoſtes percutere:ꝛ eo
rum ictus facilius fugere.
¶Uiſo quō dēant ſtare bellātes ſi debeāt ho
ſtes ꝑcutere. videř reſtat quō ſunt hoſtes īclu
dendi et circūdandi. ¶Sciendū igit̄ ꝙ raro
aut nūquā ſic circūdandi ſunt hoſtes in pug/
na publica ꝙ non pateat aliquis aditus fugi
endi. quia deſperantes quaſi neceſſitate com/
pulſi efficiuntur audaceſ:videntes enim ſe ne
ceſſario moriēdos: poſſunt multa mala cōmit
tere in eos qui contra pugnāt. Inde eſt ꝙ lau
datur ſcipionis ſententia dicentis nunquam
ſic eſſe claudendos hoſtes: ꝙ non pateat eis
aditus fugiendus.

Nam fugientibus hoſtibus nulluꝫ eſt pericu
lum. et in fuga periclitantur multi abſqꝫ nocu
mento perſequentium: Sed cum ſe vident in/
cluſos quaſi coacti fiunt includentes. Cum er
go ſupra diximus: formandam aliquando eſ/
ſe aciem ſub forma forſiculari:ut quando ho/
ſtes pauci ad hoc ꝙ melius includantur et cir
cumdentur:non ſic intelligendum eſt ꝙ ita đ
beant circumdari ꝙ nullus pateat aditus aſ/
cendenti. niſi forte adeo eſſent pauci ꝙ quan
tumcunqꝫ debellare vellent: nullum poſſent:
nocumentum efficere.
¶Oſtenſo itaqꝫ qualiter debeant ſtare pug/
nantes:ſi velint hoſtes percutere: et qualiter
eos circumſtare. Reſtat nunc tertio declarare
qualiter ſit declinandum a pugna: ſi non ha/
beatur conſilium:nec videatur bonam pugnā
committere:eo ꝙ hoſtes ſint fortiores: ꝛ non
poſſumus illis reſiſtere. In quo qantum ad p̄
ſens ſpectat:debet dux belli duplicem cautelā
habere. Prima eſt quantum ad exercitum pro
prium. Nam et ſi dux conſiliuꝫ habeat non eſ
ſe pugnandum:debet hoc valde paucis patefa
cere:et non debet illud toti exercitui pandere
ne timentes turpiter fugiant: ꝛ ab inſequenti
bus hoſtibus occidantur. Taliter itaqꝫ dux ſe
habere debet: ꝙ non credat exercitus ꝙ velit
fugere:ſed ꝙ velit alibi inſidias parare:ꝛ con/
tra hoſtes velit acrius dimicare.
¶Secunda cautela adhibenda eſt ex parte ex
ercitus hoſtium. Nam ſic debet deducere bel/
lum:ut hoc hoſtes lateat. Ideo multi tempo/
re nocturno:potius quā diurno hoc agunt. et
plureſ hanc habuere cautelam:ꝙ milites ſtan
tes in acie ex oppoſito hoſtium prohibent eoſ
ne pedites videre poſſint. propter quod pede/
ſtris pugna latenter recedit. qua recedente:e/
quites poſtea melius poſſunt vitare hoſtium
percuſſiones.
¶Eſt etiam aduertendum ꝙ quando ſic decli
natur pugna nunquā acies ſe debent diuide/
re:quia ſi contingeret hoſtes inſequi fugien/
tes a bello:plures occiderent: et maius nocu/
mentum eis infertur fugientibus: quam ſi ſe
verterent et bellarent. Debet etiam dux belli:
inquirere vtrum ſit aliquis locus propinquꝰ
ad quem poſſet confugere exercitus ſi fugare
tur ab hoſtibus.

Quot ſunt genera bellorū. et quot
modis deuincende ſunt munitio/
nes et vrbanitates. et quo tempore
melius eſt obſidere ciuitates ꝛ ca/
ſtra.

Caplm.xv.

Dicuntur autem omnia bella ad qua/
tuor genera reduci. videlicet ad cam
peſtre:obſeſſiuum:defenſiuum:ꝛ na
uale. ¶Bellum autem campeſtre dicitur ōm/
nis pugna facta in terra:ſecundum quam bel/
lantes ad inuicem pugnant abſqꝫ mutatione
media. Quanto tamen huiuſmodi pugna ma
gis eſt a munitionibus ſeparata:tanto eſt ma
gis campeſtris. et magis periculoſa.
¶Secundum genus pugne dicitur obſeſſiuū
quando bellatores ſunt tante potentie: ꝙ non
exſpectant ꝙ hoſtes de munitionibus exeun/
tes vadant bellare ad campum. ſed ipſi muni/
tiones inuadunt et obſident illas. Tale genꝰ
pugne communi nomine dicitur obſeſſiuum.
¶Eſt autem et tertium genus pugne: quod
defenſiuum vocari poteſt. Nam ſicut contin/
git pugnantes aliquos in tanta multitudine:
eſſe: et tantam habere potentiam: ut non ex/
pectant hoſtes exire ad campum:ſed ipſas mu
nitiones obſideant ꝛ inuadant. Sic contingit
aliquos eſſe adeo paucos ꝛ tam debiles:ut nō
putent in campo poſſe reſiſtere impugnanti/
bus. Ideo ſe in munitionibus tenent clauſos
et ſufficit eis ꝙ poſſint munitiones defende/
re:ſi contingat eas ab hoſtibus impugnari.
Tale genus pugne quo quis defendit muni/
tiones et caſtra dicitur defenſiuum. Nam et
ſi in omni pugna eſt aliquo modo inuaſio: et
defenſio. attamen cum quis obſedit munitio/
nes et caſtra: magis dicitur alios inuadere:
quā ſe defendeř. In pugna ergo obſeſſiua:ma
gis eſt inuaſio quam defenſio. In bello vero:
ꝙ quis ſe tuetur in munitionibus et caſtris:
magis eſt ibi defenſio quā inuaſio. Ideo tale
genus pugne merito dicitur defenſiuum.

¶ Quartus aūt pugnandi modus dicitur na
ualis: q: ſicut contingit eſſe pugnam in terra
ſic contingit eam eſſe in aquis· Jmo horribili
ores ⁊ periculoſiorēs ſunt pugne aquatice quā
terreſtres. Huiuſmodi aūt pugne in aquis fa
cte cuiuſcūqꝫ conditionis aque ille exiſtāt na/
uales dicunt· quare cum ſint quatuor genera
pugnaꝝ· poſtqꝫ diximus de campeſtri· Reſtat
dicere de obſeſſiua defenſiua ⁊ nauali· Conti
git enim aliqñ reges ⁊ principes pugnare om
nibus hijs modis pugnandi· Nam aliquādo
cōmittit cāpeſtre bellum· Aliqñ vero obſident
munitiones ⁊ caſtra/ Contingit etiam aliqñ a
liquos inuadere aliquas munitiones eorum·
propter qd oportet eos vti pugna defenſiua·
Amplius in principatu ⁊ regno contingit eſ/
ſe portus ⁊ terras maritimas iuxta mare ſitaſ
propter qd ne portus deſtruantur: ⁊ ne fiat
ab hoſtibus per eos introitus in regnū· et ne
terre marine impugnētur: expedit regibus et
princi· aliqñ ordinare bella naualia·
¶ Dicto itaqꝫ de bello campeſtri· dicendū eſt:
de alijs generibus belloꝝ· Uerum de cāpeſtri
pugna diffuſius diximus: ⁊ de cautelis bello/
ruꝫ multa diſcutimus· cū per iam dicta Circa
omē bellum poſſunt cautele haberi q̄liter quiſ
debeat ſe habere: non oportet circa alia bello/
rum genera diutius imorari· Primo tñ dice/
mus de bello obſeſſiuo· ¶ Uiſo ergo quot ſūt
belloꝝ genera· ⁊ dicto ꝙ poſt caſtrum campe/
ſtre primo dicendum eſt de pugna obſeſſiua·
cum per hmōi pugnā contingat optineri ⁊ de
uinci munitiones ⁊ vrbanitates· Reſtat dicerē
quot modis talia deuinci poſſunt· ¶ Eſt autē
triplex modus optinendi munitiones ⁊ caſtra
videlicet per ſitim: famē: ⁊ pugnam· Contigit
enim aliqñ obſeſſos carere aqua· ideo uł opor
tet eos ſiti perire uel munitiones reddere· qua
re diligenter excogitare debent obſidētes mu
nitiones aliquas: vtrum per aliqua ingenia:
uel per aliquam induſtriā poſſint ab obſeſſis
accipere aquā· Nam multotiens euenit aquaꝫ
a remoto principio deriuari uſqꝫ ad munitio/
nes obſeſſas· quare ſi in illo fontali principio
deſtruatur fiſtula uel meatus: propter quam
pergit aqua ad obſeſſos: oportebit ipſos pati

aquarū penuriam· ¶ Rurſus aliqñ munitōes
ſunt alte: ⁊ aqua nō peruenit uſqꝫ ad eas· qua
re ſi ſit a munitionibus remota: debent obſi/
dentes adhibere omēꝫ diligentiā: quō poſſint
obſeſſis probibere aquā· ¶ Secundus ipug/
nandi munitiones eſt per famē· Nam ſine ci/
bo durare non poſſumus· ideo obſidentes ut
munitiones obtineant: paſſus: vias· ⁊ oīa lo/
ca per que poſſent obſeſſis victualia deferri:
diligenter cuſtodire debent: ne eis talia defe/
rantur· Jn hmōi enī obſeſſionibus multotiēs
plus affligit fames qꝫ gladius· Jnde eſt ꝙ nł
totiens obſidentes volētes citius opprimere:
munitiones· ſi contingat eos capere aliquos:
de obſeſſis: non occidunt illos: ſed per muti/
lationē membroꝝ eos reddant inutiles· et po/
ſtea illos remittunt ad munitiones obſeſſas·
ut ibi vna cum alijs cōmedentes apud ipſos
obſeſſos maiorē famē ⁊ inopiam inducant.
¶ Tertius modus optinendi munitiones eſt
per pugnam· ut cuꝫ itur ad muros: ⁊ cum per
pugnaꝫ dimicatur contra obſeſſos· Sed qua/
liter et quot modis contingat pugnā cōmitte
re: in ſequenti capitulo oſtendetur·
¶ Oſtenſo quot ſūt genera belloꝝ: ⁊ quot mo
dis deuincende ſunt munitiones obſeſſe· Re/
ſtat oſtendere: quo tēpore melius eſt obſidere·
ciuitates ⁊ caſtra· ¶ Sciendum itaqꝫ ꝙ tēpore
eſtiuo anteqꝫ ſint recollecta blada: vina: ⁊ alia
per que ſubueniri poteſt inopie obſeſſoꝝ: eſt
melius obſeſſionem facere· Jllo enī tēpore om
nimodi deuincendi melius deuincuntur obſe
ſſi· Nam ſi per ſitim munitiones optinēde me
lius eſt facere obſeſſionē tempore eſtiuo· eo ꝙ
tunc magis deſiccantur aque· nec ſic habun/
dāt pluuie celeſtes: ut poſſit per ciſternas ſub
uenire obſeſſis· ¶ Rurſus ſic per famē eſt ca/
ſtrum uel ciuitas obſeſſa optinēda melius eſt
obſeſſionem facere eſtiuo tempore: antequam
meſſes ⁊ vina ſint recollecta· quia ſemper tali
tempore conſueuerunt deficere fructus anni
preteriti· quare ſi obſeſſi non poſſunt gaude/
re fructibus anni aduenientis: citius peribūt
inopia· Amplius ſi poſt bellum ⁊ pugnam mu
nitiones ſunt optinende: melius eſt hoc age/
re eſtiuo tpe· Nam tempore yemali habūdant

pluuie replentur foſſe aquis: quare difficiliuſ
impugnantur obſeſſi· ¶ Rurſus incommodi
tates temporum magis moleſtant obſidentes
et exiſtentes in campis· qꝫ obſeſſos manentes
in domibus· Uel igitur obſeſſiōes fiende ſunt
tempore eſtiuo· vel ſi per multa tempora obſeſ
ſiones durare debent· ſaltem inchoande ſunt:
tempore eſtiuo: prius qꝫ blada: vina: et alios
fructus terre recolligere poſſint obſeſſi·

Quomodo debent munitiones ob
ſideri· et quomodo periculoſius i/
pugnari poſſunt munitiones ob/
ſeſſe·

Caplm· xvii·

J obſidentes negligentes fuerint: et
non diligenter ſe muniant ab obſeſ/
ſis moleſtari poterunt· Nam cum cō
tingat obſeſſiones per multa aliquando dura
re tempora: non eſt poſſibile obſidentes ſem/
per eſſe paratos eque· Jdeo niſi ſunt muniti:
quod contingit: ꝙ exiſtentes in caſtris: cum
fuerint occupati obſidentes ſompno uel ludo
uel ocio: aut aliqua neceſſitate diſperſi: repen
te prorumpunt in ipſos et ſuccendunt tento/
ria· deſtruunt obſidentiuꝫ machinas: ⁊ aliquā
do multi ex obſidentibus periunt· Quare ob/
ſidentes ut tuti permaneant: longe a muniti/
one obſeſſa: ſaltem per ictum teli uel iaculi: de
bent caſtrametari: et circa ſe facere foſſas: et fi
gere ibi ligna: et conſtruere propugnacula: ut
ſi oppidani eos repente vellent inuadere: reſi
ſtentiam inuenirent·
¶ Uiſo quomodo ſe munire debent obſidētes
ne ab oppidanis moleſtentur· Reſtat oſtendo
re: quot modiſ impugnare debent obſeſſos·
¶ Eſt autem vnus modus impugnandi com
munis et publicus· videlicet per baliſtas: ar/
cus: et per lapides emiſſos manibus uel fun/
dis: et etiam per appoſitiones ſcalarum·
Multum enim induſtres in pugna: ſi obſeſſi
faciunt ſe ad muros: et ad propugnacula: ſta/
tim impugnant eos cum baliſtis et arcubus·
Jaciunt contra ipſos lapides cuꝫ manibus uł

cum fundis· apponunt ſcalas ad muros· ut ſi
poſſint aſcendere ſint pares illis·
¶ Preter tñ hos modos impugnationis aper
tos eſt dare triplicem impugnationis moduꝫ
non oībus notū· Quoꝝ vnuſ eſt per cunicłos
Alius eſt per machinas proijcientes lapides:
magnos et graues· et tertius per edificia im/
pulſa uſqꝫ ad muros munitionis obſeſſe· De
omnibus itaqꝫ hijs impugnatiōibus dicemuſ
ſed primo de impugnatione per cuniculos·
¶ Primo igitur per cuniculos· i· per vias ſub
terraneas deuincuntur munitiones· Debent
enī obſidentes priuatī in aliquo loco terrā fo
dere anteqꝫ locum tētorium uel aliqd aliud e/
dificiū debent apponere: ne obſeſſi videre poſ
ſint: vbi incipiant fodere· ibi enī fodiendo vi/
as ſubterraneas: ſicut faciunt fodientes argē
tum: et inuenientes venas metalloꝝ· debent ꝑ
vias illas faciendo eas profundiores: qꝫ ſint
foſſe munitionis deuincende· et pergere uſqꝫ
ad muros munitionis predicte· ꝙ ſi hoc fieri
poteſt: leue eſt munitionem capere· Nam hoc
facto: primo debent muros fodere et ſuppone
re ibi ligna: ne ſtatim cadant· Et cum omnes
muros uel maximam partem murorum ſic ſuf
foſſerunt et ſubpūctauerunt: ſi viderint obſi/
dentes: ꝙ per ſolum caſum murorum poſſint
munitionem optinere: ſtatim debent appone/
re ignem in lignis ſuſtinentibus muros: et fa
cere omēs muros: uel facere magnam partem
eorum cadere: et replere foſſaſ: quomodo qua
ſi ex inopinato facto terreantur obſeſſi: ut fa/
cilius deuincatur oppidum·
¶ Eſt etiam attendendum ꝙ vie ſubterranee
ſemper ſunt muniende tabulis et alijs artifi/
cijs: ne cadat terra et ſuffocet fodientes· terra
etiam que extrahitur de dictis foſſis: eſt tali/
ter abſcondenda: ne videatur ab obſeſſis·
Et rurſus cū ignis apponitur ad ipſa ligna:
ſuſtinentia murum· Apponens huiuſmodi ig
nem: et exiſtentes cum eo: debent ſe ad locum
tutum facere: ne ledantur per murorum caſuꝫ
Sic ergo agendum eſt in impugnatiōe per cu
niculos· cum ad munitionem obtinendam ſuf
ficit ſola murorum ruina· Sed cum hoc credi/
tur non ſufficere muris exiſtentibus ſuffoſſis

et ſub pũctatis: nondũ apponendus eſt ignis
ſed procedendum eſt ad maiores munitiones
et ad maiora menia caſtri uel ciuitatis obſeſſe
⁊ per ſimiles vias ſubterraneaſ· eſt ſimiliter fa
ciendum circa eã qđ factum eſt circa muros·
¶ Ruſus procedendum eſt diuertendo vias
ſubterraneas: ut per eas poſſit haberi ingreſ/
ſus ad ciuitatem et caſtrum: que omnia laten
ter fieri poſſunt abſq; eo ꝙ ſentiantur ab ob/
ſeſſis· licet tamen ſine difficultate ⁊ diuturni
tate temporis: poſſint hec omnia fini debito:
mancipari· His itaq; ſic peractis in aliquo no
cturno tempore: uel in aliquo alio cõgruo: ad
pugnandum per appoſitionem ignis fieri de/
bet: ut ſimul cadant muri et munitiones ſuffo
ſſe: et per vias ſubterraneas fiat ingreſſus ad
caſtrum uel ad ciuitatem: et per aditum factũ
et muris cadentibuſ· reliqui obſidentes ingre
diantur caſtrum uel ciuitatem obſeſſam: et ſic
poterunt optinere illam·

Que et quot ſunt genera machina
rum eijcientium lapides: per que i
pugnari poſſunt munitiones obſe
ſſe: et deuinci poſſunt ciuitates et
caſtra·

Capłm·xviij·

Ontingit autem pluries munitiões
aliquas obſeſſas ſuper lapides fortiſ
ſimos eſſe conſtructaſ: uel eſſe aquiſ
circumdatas· uel habere profundiſſimas foue
as· uel aliquo alio modo eſſe munitas ut per
uiculos et per ſubterraneas vias nunquã: uel
valde de difficili optineri poſſunt· Euenit eti/
am pluries: ut ſi munitio obſeſſa per vias ſub
terraneas capi poſſit· Obſeſſi tñ prouidentes
foſſionẽ impediũt eam: ne per ipſam fraudu
lenter et per inſidias deuincantur· ꝙ quomõ
fieri habeat: oſtendemus cum in ſequentibus
capitulis agetur de defenſiua pugna· cum enĩ
tractabimus: q̃liter obſeſſi ſe defendere dẽant
Declarabitur qualiter obſeſſi per cuniculos:
et alia machinamenta obſidentiũ debeant ꝓ
uidere· quare ſi modus artis debet imitari na
turam que ſemper faciliori via res ad effectuẽ
producit· cum per viculos nõ ita de facili mu/
nitiones impugnari poſſunt: Sicut per ma/
chinas lapidarias: uel ꝑ edificia propulſa uſq;
ad menia caſtri uł ciuitatis obſeſſe: oportet ta
libus vti argumentis ut habeatur intentum·
¶ Uidendum eſt igitur quot ſunt genera ma
chinarum lapidariarum· et que ſunt modi e/
dificiorum per que munitiones impugnãtur
Machine autẽ lapidarie quaſi ad quatuor ge
nera reducuntur· Nam in omni tali machina
eſt dare aliquid trahens et eleuans virgã ma
chine: ad quam coniuncta eſt funda qua lapi
des iaciuntur· Huiuſmodi autem eleuatio vir
ge: aliqñ fit per contrapõdus: Aliquando au/
tem non ſufficit cõtrapondus: ſed. vlterius cũ
funibus eleuat̃ virga machine· qua eleuata ia
ciuntur lapides· Si ergo per ſolũ contrapon/
dus fit hmõi proiectio· Contrapondus illud:
uel eſt fixum: uel eſt mobile· uel eſt cõpoſitum
ex vtroq;· Dicitur aũt contrapondus eſſe fixũ
qñ in virga infixa eſt quedã caſſa imobiliter
adherens virge plena lapidibus et arena· uel
plena plumbo· uel aliquo alio graui corpore:
quod genus machine veteres trabuciũ voca/
re voluerunt· Inter ceteras aũt machinas hec
rectius proijcit: eo ꝙ contrapondus ſemꝑ vni
formiter trahat· ideo ſemꝑ eodem mõ impellit
cum hac enim machina quaſi acus percuti po
ſſet· Nam cum aliquod ſignum percutiendũ
eſt per ipſam: ſi nimis proijcit ad dextram uł
ad ſiniſtrã: vertenda eſt ad locum erga quod
iaciendus eſt lapis: Si vero nimis alte proij/
cit: uel elonganda eſt machina a ſigno: uel in
funda eius apponẽdus eſt lapis grauior: quẽ
non tantum eleuare poterit· Si vero nimis
ꝓpe uel nimis baſſe: appropinquanda eſt ma
china: uel alleuiandus eſt lapis·
¶ Semper enim ponderandi ſunt lapides ip/
ſarum machinarum: ſi determinate proijcien
dum ſit ad aliquod certum ſignum·
¶ Aliud genus machinarum habet contrapõ
dus ipſi machine mobiliter adherenſ: circa fla
gellum uel circa virgam ipſius machine: ver/
tens ſe circa huiuſmodi virgam· Et hoc genꝰ
machine: Romani pugnatores appellauerunt
biffam·
Differt aũt hec attrabutio· Nam q: cõtra pon
dus mobiliter adheret machine virge: lz plus
trahat ratione motus· non tñ ſic vniformiter
trahit· ideo plus proijcit· nõ tñ ita recte ⁊ vni
formiter percutit· ¶ Eſt aũt et tertium genus
machine: qđ tripantiũ nũcupant habẽs vtrã
q; contra pondus· vnum infixum virge: et ali/
ud mobiliter ſe vertens circa ipſum· hoc enim
ratione ponderis infixi rectius proijcit q̃ biſ
ſa· ratione ponderis mobiliter ſe vertentis lõ
gius emittit lapidem q̃ trabutium· ¶ Quar/
tum vero genus machine eſt ꝙ loco contrapõ
deris habet funes: qui trahuntur per vires et
manus hominum· Huiuſmodi enim machina
nõ proijcit lapides ita magnos: ſicut ꝑdicta
tria genera machinarum· tñ nõ oportet tantũ
tempus apponere ad proportionandũ hmõi
machinã· ſicut in machinis prefatis· ita ꝙ plu
ries et ſuſpicius proijcit hec machina q̃ pre/
dicte· Ille igitur qui obſidet caſtrum aut ciui/
tatem aliquã: ſi vult eam impugnare per ma
chinas lapidarias: diligenter cõſiderare debẽ
vtrum magis poſſit munitionem illam impu
gnare proijciendo rectius uel longius: uł me
dio modo inter vtrunq;· uel etiam magis poſ
ſet obſeſſos offendere proijciendo ſpiſſius et
frequentius· Nam prout viderit expedire om
nibus predictis machinis: uel omnibus prefa
tis modis proijciendi· uel aliquibus ſine aliq̃
predictarum machinarum: caſtrum uel ciuita
tem obſeſſam poterit impugnare·
¶ Si enim plena noticia habeatur de machi/
nis: de quibus mentionem fecimus: ſufficien/
ter ſcietur: quomodo per machinas lapidari/
as poterit quelibet munitio impugnari· Nam
omne genus machine lapidarie: uel eſt aliqđ
predictorum: uel poteſt originem ſumere ex ꝑ
dictis· ¶ Eſt etiam aduertendum ꝙ die et no
cte per lapidarias machinas impugnari poſ/
ſunt munitiones obſeſſe· Tamen ut videatur
qualiter in nocte percutiunt lapides emiſſi a
machinis: ſemper cum lapide alligandus eſt
ignis vel ticio ignitus· Nam per ticionem ig/
nitum lapidi alligatum: apparere poterit: qua
liter machina proijcit· et qualis ſiue quã pon
deroſus lapis eſt in funda machĩe imponẽdꝰ

Quomodo per edificia lignea im/
pulſa ad muros ciuitatis et caſtri:
impugnari poſſint munitiones ob
ſeſſe·

Capłm·xix·

Angebantur autem ſupra tres modi
impugnandi munitiones obſeſſas·
Quorum vnus erat per cuniculos·
Alius per machinas lapidarias· Tertius ve/
ro per edificia lignea impulſa ad muros mu/
nitionis obſeſſe·
¶ Dicto ergo de impugnatione facta per cuni
culos et per lapidarias machinas· Reſtat dice
re de impugnatione: quam fieri contingit per
edificia impulſa ad muros· uł ad menia caſtri
uel ciuitatis obſeſſe·
¶ Huiuſmodi autem edificia: quaſi ad quatu
or genera reducuntur· videlicet ad arietes: vi
neas: turres: et muſculos· Uocatur enim ari/
es teſtudo quedam lignorum: que ne igne cõ/
buratur: crudis corijs cooperitur· Sub hac e/
nim teſtudine ſic cooperta corijs: et fortiter
contexta: ne lapidibus obruatur: intrinſicus
ponitur trabs: cuiꝰ caput ferro veſtitur· ideo
appellatur aries: quia ratione ferri ibi appoſi
ti duriſſimam habet frontem ad percutiendũ
Huiuſmodi autem trabs funibus uel cathe/
nis ferreis alligatur ad teſtudinem factam ex
lignis: et ad modum arietis ſe ſubtrahit: et po
ſtea fortiter muros munitionis obſeſſe percu
tit et diſrumpit· Cuẽ enim per huiuſmodi tra
bem ſic ferratã: multis ictibus percuſſus eſt
murus· ita ꝙ iam lapides exiſtenteſ in ipſo in
cipiunt commoueri· in capite eius infligitur:
quoddam ferrum retortum ad modum falcis·
per quod lapides commoti et conquaſſati euel
lantur a muro: ut citius perforetur·
¶ Ualet autem huiuſmodi edificium ad im/
pugnandum munitionem aliquam· Dato ꝙ
quis non poſſit pertingere uſq; ad muros e/
ius· Nam quia huiuſmodi trabs habens ca/
put ſic ferratum: retrahitur et impingitur: po
terit et etiam percuti muros ipſius munitio/
nis obſeſſe·

dato ꝙ textura illa ſub qua ſunt homines impingentes trabem: non pertingat uſqꝫ ad muros. ¶ Eſt autem huiuſmodi textura: ſub qua ſunt homines inpingentes arietem ſiue trabem: optinere munienda. ne viri illi ſagittis: uel lapidibus: uel aliquo modo ex aliqua parte poſſint offendi. ¶ Aliud autem edificium: eſt ad impugnandum munitiones obſeſſas: quod vocant vineam. Quidam autem hm̄oi edificium catum nominant. Fit auteꝫ hoc cuꝫ tabule groſſe et fortes optime colligentur et duplicantur. ſiue ſit duplex tabulatum. ne lapides emiſſi poſſint tale edificium frangere. Cooperitur etiaꝫ crudis corijs: ne ab igne poſſit offendi. Conſueuit autem tale edificium: fieri in latitudine octo pedum. et in longitudine ſedecim. In altitudine vero tot pedum: ꝙ homines ibi competenter poſſint exiſtere. huiuſmodi enim edificium tante quantitatis: vel etiam maioris eſt optime vndiqꝫ muniendum et impellenduꝫ uſqꝫ ad muros munitionis obſeſſe: ſub quo homines exiſtentes fodiunt muros illos. Eſt autem hoc edificium vtile. cum talis eſt munitio obſeſſa: ꝙ uſqꝫ ad muros eiꝰ poteſt tale edificium impelli.

¶ Tertium genus edificiorum ſunt turres vel caſtra. Nam ſi nec per arietes: nec per vineas capi poſſunt munitiones obſeſſe: accipienda ē menſura muroꝝ munitionis illius. et ſecundū hm̄oi menſuram: uel etiam ſm̄ altiorem conſtruende ſunt lignee turres: uel caſtra: que tegenda ſunt crudis corijs: ne ſuccendantur ab igne. Cum hijs quidem ligneis caſtris: dupliciter impugnantur munitiones obſeſſe.

¶ Primo iaciendo lapides. Naꝫ ſi altitudo caſtrorum excedit altitudinem muroꝝ: et etiam turricularum et propugnaculorum exiſtentium in ipſis. Sic ſe habebunt exiſtentes in caſtris: ad exiſtentes in munitionibus: quodam modo ſicut exiſtentes in munitionibꝰ: ad eos qui ſunt in baſſo uel in terra. ¶ Rurſus in huiuſmodi caſtris ordinantur pontes cadentes: per quos itur ad muros munitionis obſeſſe Altitudo autem muroꝝ dupliciter poteſt accipi. Primo per vmbram. Nam per leue filum: cuius nota ſit quantitas: ligandum eſt ad ſagittam: et proijciendum uſqꝫ ad muros munitionis: ſecundum quantitatem cuius ſciri poterit quātitas vmbre. In illa ergo hora in qua accipit̄ vmbre quantitas: erigenduꝫ eſt aliqđ lignum in altū: faciens tantam vmbrā. et ſm̄ altitudinem illius: illi erit altitudo murorum Uerum quia nō ſplendet ſemꝑ ſol: et facit vmbram. ſed aliquando tegitur nubibus. ¶ Dabimus alium modum accipiendi altitudineꝫ cuiuſlibet edificij: et quorumcunqꝫ muroꝝ. Accipiatur autem lignuꝫ uel tabula aliqua ad quātitatem alicuius hominis. et ille homo ad cuius quantitatē accepta eſt tabula illa: iaceat ſe in terram: et ad pedes eius ponatur ꝑdicta tabula: et aſpiciat per ſūmitatē illius tabule: ⁊ ſi viſus eius proceditur magis alte: ꝙ ſit edificium: cuius eſt altitudo ſumēda: trahat ſe magis prope edificium illud. Si vero viſus protēdatur magis baſſe: ꝙ tabula ſic exiſtēte ad pedes: et ſic iacente in terra: elonget ſe ab edificio predicto donec per ſummitatem tabule pūctaliter videat ſummitatē eius. Nam ut probari poteſt geometrice: quāta erit diſtantia a capite hominis ſic iacentis uſqꝫ ad edificium illud: tanta erit edificij altitudo. Poſſent etiā menſure talium altitudinum accipi per regulas traditas in aſtrolabio et quadrante. Sed de hoc nobis non ſit cure: ſufficiat auteꝫ de talibus ad preſens tanta dixere: quanta ſufficiunt ad propoſitū. ¶ Quartū genus edificioꝝ vocant muſculos. Sunt enim muſculi quedaꝫ edificia parua: ſub quibus teguntur homines trahentes uel impellentes caſtra uſqꝫ ad menia munitionis obſeſſe. ¶ Poteſt aūt ꝑ hm̄oi muſculos quaſi continuari caſtra uſqꝫ ad munitionē obſeſſam. ꝙ cum factū eſt: tripliciter ē impugnanda munitio. Nam in caſtro ſic edificato ad munitionē impugnandam: eſt tria cōſiderare. videlicet partē ſuperiorem excedentem muros ⁊ turriculas munitōis capiende. Partem quaſi mediā: ad quam applicantur pontes cadendi ſuper illos muros et partem infimam: ad quam applicantur muſculi. a quibuſ ſunt homines trahentes uel impellentes caſtrum. Cum ergo caſtrum illud appropinquauit quantū debuit ad muroſ munitōis obſeſſe Illi qui ſunt in parte ſuperiori debent proijcere lapides et fugare eos qui ſunt in muris: Qui vero ſunt in parte intermedia debent pūtes dimittere et inuadere muros. Sed qui ſūt in parte infima et ſub muſculis: ſi poſſunt ad muros attendere et eos ſuffodere: ut etiam et ſic obſidentes intrare poſſint obſeſſam munitionem. Sunt ⁊ baliſte arcus machine lapidarie et omnia talia cōgreganda: ut quādo hec fienda ſunt tunc munitionem percutiunt. Quanto enim pluribus modis ſimul munitio impugnatur. tanto plus terrentur obſeſſi et citius capitur.

Qualiter edificāda ſunt caſtra aut ciuitates: ne pugna obſidentibus facilius deuincatur

Caplm̄. xx.

Oſtquam diximus de bello cāpeſtri et determinauimus de bello obſeſſiuo: docentes ipſos obſidentes munitiones et caſtra qualiter debeant ea obſidere ⁊ debellare. In parte iſta determinare volumus de bello defenſiuo. vt poſtquā docuimuſ obſidentes qualiter debeāt inuadere obſeſſos volumus docere ipſos obſeſſos qualiter ſe debeant defendere ab obſidentibus.

¶ Primum autem quod maxime facit ne obſeſſa ciuitas deuincatur ab obſidentibus: et maxime facit ut obſeſſi faciliter poſſint defendere munitionem aliquam: eſt ſcire: qualiter edificanda ſunt caſtra et ciuitates et munitioneſ cetere: ne faciliter impugnentur.

Sunt autem quinqꝫ in huiuſmodi edificatione conſideranda: per que munitiones fortiores exiſtunt: et difficiliores ad capiendum.

¶ Primo quidem fortificantur munitiones: et ſunt difficiliores ad bellanduꝫ ex natura loci. ¶ Secundo ex angularitate murorum.

¶ Tertio ex terratis. ¶ Quarto ex propugnaculis. ¶ Quinto ex foſſatis.

¶ Ex natura quidem loci vrbs munitiones etiam fortiores exiſtunt. ſi edite ſunt in proruptis rupibus. Uel in locis eminentibus ⁊ inacceſſibilibus. Aut ſi mare ſit circa eas: uel paludes: aut flumina circumdant ipſas. A principio igitur quando edificande ſunt munitiōes defendende ab exteriori pugna et ab obſidentibus: conſideranda eſt natura loci. ut in tali loco edificētur: ꝙ ex ipſo ſitu fortiores exiſtāt Uel ſi non vacat munitiones de nouo edificare. Et aliqui timentes iram dominorum. Aut domini metuentes furorem populi: volunt ſe tueri in munitiōe aliqua: ſi aſſit facultas querēda eſt munitio talis: que ex ipſa natura loci fortior exiſtat: et difficilior ad impugnandum

¶ Secundo vrbes et munitiones ſunt difficiliores ad impugnandum ex angularitate murorum. Nam ſi munitio muros habeat angulares: ſi contingat obſidentes ad muros accedere: ut munitionem deuincant: obſeſſi facilius ſe tuentur ab illis: et leuius offendunt obſidentes. Nam propter angularitatem murorum non ſolum ex parte anteriori: ſed etiam a tergo. et quaſi ex parte poſteriori percurrunt impugnantes munitionem illam. Fiendi itaqꝫ ſunt muri angulares: ut munitio faciliter defendi poſſit.

¶ Tertium quod reddit munitionem difficiliorem ad capiendum: dicuntur eſſe terrata vel muri ex terra facti. Nam in munitione fienda non ſolum eſt querenda bonitas ſitus ⁊ angularitas murorum: ſed circa munitionem illam edificandi ſunt duo muri aliqualiter diſtantes: et intra ſpaciū: ꝙ inter illos duos muros includitur: ponenda eſt terra: que fodienda eſt de foſſis que fiende ſunt circa munitionem illam. vel eſt aliunde terra apportanda et ponenda in illo ſpacio intermedio. Eſt etiam huiuſmodi terra inter tale ſpacium poſita ita denſanda: ꝙ ad inuicem conglutinetur et efficiatur quaſi murus. Contingit etiam turres: ex terra facere: ſi bene cōdenſetur. propter qđ nō ē incōueniēs ꝯſtrueꝛ hm̄oi muros ex terra deꝑſſata. valet quiđ ꝯſtitutio taliū muroꝝ ad defendenđ munitōꝫ: ne deuicat̄ per machīas lapidarias. Nā dato ꝙ ꝑ hm̄oi machīas totuſ murꝰ exterior rueret: murus ꝯſtitutꝰ ex terra q̄ſi abſqꝫ leſiōe ſuſcipet ictus machinaꝝ. qꝛ cū lapis eiectus a machīa ꝑueniret ad hm̄oi murū: ꝑpter mollicīe eius cederet terra ⁊ recipet lapidem illum quaſi ac ſi eſſet fabricatus.

Expertum eſt enim muros et terra depreſſa/
ta conſtitutos minus ledi a machinis lapida
rijs q̃ꝫ muri alij·debet quidẽ talis ex terra fcũs
eſſe groſſuſ·q꞉ tunc quaſi abſq꞉ leſione ſuſcipi
et lapideſ emiſſos a machinis·¶ Quartũ aũt
qđ facit munitiones fortiores ſunt turres ⁊ ꝑ
pugnacula· Nam in ipſis muris conſtruende
ſunt turres et ꝓpugnacula:ut munitio leuius
defendi poſſit·Marie aũt ante portam quam
libet ipſius munitionis:de qua timetur:ne ad
eam accedant obſidentes:fiende ſunt turres ⁊
propugnacula:et ante huiuſmodi portam po/
nenda eſt catheracta pendens annulis ferreis
vndiq꞉ etiã ferrata prohibens ingreſſum ho/
ſtium et incendium ignis·Nam ſi obſidentes
vellent portas munitionis ſuccẽdere cathera/
cta que eſt ante portam prohibebit eos· Rur/
ſus ſupra catheractam:debet eſſe muruſ perfo
ratus recipiens ipſam per quem locũ poterũt
proijci lapides:emitti poterit aqua ad exting/
uendum ignem:ſi contingeret ipſum ab obſi/
dentibus eſſe appoſitum· ¶ Quintum qđ fa/
cit munitiones magis inacceſſibiles et fortio
reſ:eſt latitudo et profunditas foſſatuꝫ:que ſi
adſit facultas replende ſunt aquis· Hijs ergo
modis ſunt munitiones difficiliores ad capiẽ
dum· Ideo videndum eſt a principio ab his q
volunt munitiones defendere ab obſidentibꝰ
eas:ut in munitionibus illis oĩa hec uel plu/
ra ex iſtis cõcurrant ad hoc: ꝙ facilius defen/
dantur·

Quõ muniẽde ſunt ciuitates et ca
ſtra:et vniuerſaliter omnes muni/
tiones ꝙ ab obſidentibus difficili
uſ capiantur· Cap·xxi·

On ſufficit ſcire quõ edificãde ſunt
munitiones: et quales muros debẽt
habere:⁊ quõ debent eſſe ſite·niſi ſci
atur quõ ſunt muniende: ut nõ de facili vinci
poſſint·¶ Dicebatur enĩ ſupra triplicem eſſe
modum deuincendi munitiones:videlicet per
famem ſitim et pugnam· Sic ergo muniende
ſunt munitiones obſeſſe:ne aliquo hoꝝ modo
rum poſſint deuinci· Ne enim fame deuincan
tur tria ſunt attendenda·videlicet ut frumen
ta auena ordeum et cibaria ſingula et vniuer
ſa pabula:que poſſunt deſeruire ad victuꝫ:de
portanda ſunt ad munitionẽ: obſeſſam:prius
q̃ꝫ obſideatur ab extraneis·et ſi timetur de ob
ſeſſione ante recollectionẽ frugum: ex aliis lo
cis propinquis ſunt talia acquirenda·ne mu/
nitio obſeſſa ob carentiam victus poſſit pati
defectũ·Quicquid aũt non põt ad munitionẽ
deferri:uel ſi deferretur nõ multum eſſet vtile
caſtro uel ciuitati obſeſſe·totum eſt igni cõbu
rendum·ne obſidentes ſuperuenientes: inde
capiant emolumentũ:et ex bonis propriis mu
nitionis obſeſſe impugnent ipſam· Si autẽ ti
meatur de diuturnitate tpis: ut ꝙ per multa
tempora dẽat obſeſſio perdurare: maxie mu/
nienda eſt ciuitas uel caſtrum obſeſſum milio
Nam milium inter cetera minus putreſit· et
plũs durare perhibetur:copia etiam carnium
ſalitarũ non eſt pretermittenda·ſaliſ etiã mul
titudo multum eſt expediens munitioni obſe/
ſſe:eo ꝙ ad multa ſit vtiliſ·¶ Secundo in mu
niendo caſtrum uel ciuitatẽ aliquã obſidendã
quantum ad victum:nõ ſolum attendendum
eſt ut magna copia victualium deferaṫ ad mu
nitionem obſeſſam:ſed etiam ut victualia de/
lata per tempatos erogatores per familias diſ
penſentur·vnde ſi fieri poſſet·Si ciuitas obſe
ſſa eſſet magna:et non poſſet aliunde recupe
rare victum:in qualibet contrata ciuitatis vi
ctualia reduci debent ad horrea publica:⁊ par
ce et temperate per viros prouidos diſpenſa/
re· ꝙ ſi munitio obſeſſa modici eſſet ambitꝰ
hoc efficere non eſt difficile·quare enim nihil
prodeſt multa preparatio victualium:niſi par
ce et cum temperamento diſpenſetur·¶ Ter/
tio eſt in talibus attendendum:ut perſone de
biles et inutiles non valentes proficere ad de
fenſionem munitionis abſeſſe·ſi cõmode fieri
poteſt ſunt ad partes alias tranſmittende·ta/
les enĩ cõſumunt ⁊ cõmedunt:que deberẽt bel
latoribus erogari·¶ Rurſus ſi timeatur de in
opia victualium: beſtie que ſunt in munitiõe
obſeſſa:a quibus obſeſſi poſſunt cõmode ab/
ſtinere:ſunt occidende et cõmedende uel ſaliẽ
de ſi eſui apte ſunt· ymo in tali caſu cõmeden
da ſunt multa que ad eſum vetat ꝯmunis vſuſ
¶ Viſo quõ munitio obſeſſa vitat ne capiaṫ
fame·de leui patere poteſt qualiter ſe debeant
habere obſeſſi:ne deuincantur per ſitim· Naꝫ
anteq̃ꝫ aliqui eos obſideant:prouidere debẽt:
ꝙ ad talem munitionem pergant in qua ſit a/
quarum copia:ꝙ ſi vero ibi nõ ſint fontes·fo/
diendi ſunt putei·ꝙ ſi etiam locus ſit ſiccus:
ut ibi nec putei fieri poſſunt:fiẽde ſunt ciſter/
ne·ut celeſtium aquarum ſuperhabundantia:
ſuppleat aliarum aquarum defectum·ꝙ ſi mu
nitio obſeſſa ſit circa mare et non poſſit habe
re aquam niſi ſalitam: eo ꝙ dulcem aquaꝫ ha
beat diſtantem·ad quaꝫ capiendam prohibẽt
obſidentes:tunc mediante cera poterit dulcifi
cari·Nam ſcđm phũm in methauris·Quicqd
eſt ex aqua ſalita per poros cere pertranſit to/
tum in dulce conuertitur·Deferendum eſt eti
am ad munitionẽ obſidendam in magna co/
pia acetum et vinum: ne ex potu ſolius aque:
bellatores adeo debilitentur:ꝙ non poſſint vi
riliter reſiſtere obſidentibus· ¶ Oſtenſo quõ
ſunt remedia adhibenda contra famem et ſitĩ
per que obſeſſa munitio deuinci cõſueuit· Re
ſtat videre que ſunt remedia adhibenda:ne ꝑ
pugnam obſeſſa munitio deuincatur· ¶ De/
bent ergo ad ciuitatem uel ad caſtrũ obſeſſuꝫ
deportari in magna copia:ſulphur:pix:oleum
ad comburendum machinas hoſtium· Ferra
aũt et ligna ſunt ad munitionẽ obſeſſam in de
bita habũdantia deportanda·ut per ligna ha
ſte ſagittarum et telorum:et etiam edificia ne
ceſſaria munitioni fieri poſſunt· Per ferra ve/
ro etiam reparari poſſint arma·et fieri tela et
ſagitte:⁊ alia per que impugnari valeant obſi
dentes· Eſt etiam multitudo ferri pervtilis:
ipſis obſeſſis ad deſtruendum edificia et ma/
chinas ipſorum obſidentium·ut in ſequẽti ca
pitulo apparebit·Saxa etiam torrentiũ in ma
gna copia ſunt ad munitionem deportanda·
q꞉ talia ſunt ſolidiora et aptiora ad iaciencuꝫ
ex eis ergo replendi ſunt muri et turres muni
tionis obſeſſe·Calcem etiam puluerizatã defe
rendum eſt ad ipſam munitionẽ in magna ha
bundantia:et ex ea replenda ſunt multa vaſa:
ut cum obſidentes appropinquant muris mu
nitionis: iacienda ſunt vaſa illa:quibus frac/
tis puluis illius ſubintrat obſidentiuꝫ oculos
et adeo offendit eos ut quaſi ceci et non vidẽ/
tes percuti poſſint· Neruorum etiam copia et
funium vtilis eſt munitioni obſeſſe: propter
baliſtas et arcus et alia preparanda·ꝙ ſi ner/
ui deficiant: loco eorum adhiberi poterunt:
crines equi uel capilli mulierũ·¶ Recitat enĩ
Vegecius· ꝙ cum Romanis neruorum copia
defeciſſet:et non poſſent eorum machinas re/
parare ad reſiſtendum bellatoribus:mulieres
Romane abſciſis crinibus: eos ſuis maritis:
tradiderunt·per quos machinis reparatis ad
uerſariorum impetum repulerunt·Maluerũt
enim:ut ait Vegeciuſ:ille pudiciſſime femine
cum maritis cõuiuere deformato capite:q̃ꝫ ſer
uire hoſtibus integris crinibus· Sunt etiam
ad munitiones deportanda cornua beſtiarum
ad reformandum baliſtas et arcus·et coria cru
da ad tegendum machinas et alia edificia:ne
ab aduerſariis per incendia comburantur·
Hiis etiam cautelis: et per ea que dicta ſunt:
reſiſtere poterunt obſeſſi: ne eorum munitio/
nes per pugnam ab obſidentibus deuincatur

Quomodo reſiſtendum eſt muniti
oni facte per cuniculos·et qualiter
machinis lapidariis et aliis edifici
is obſeſſi debeant obuiare·
Caplm·xxii·

Numerabantur ſupra tres ſpeciales
modi impugnandi munitiões obſeſ
ſas·Quorum vnus erat per cunicu/
los et vias ſubterraneas·Alius per machinaſ
lapidarias·Et tertius per edificia impulſa uſ
q꞉ ad menia caſtri uel ciuitatis obſeſſe· quare
ſi docuimus per prefatos modos inuadere ob
ſidentes obſeſſos·Reliquum eſt ut declaremꝰ
quomodo obſeſſi a predictis ĩpugnationibꝰ
contra obſidentes ſe defendere valeant·
¶ Primo ergo dicemus de remediis cõtra im
pugnationem per cuniculos·Poſſumus autẽ
circa hec duo remedia aſſignare· Unum eſt:
per profunditatem foſſarum repletarũ aquis

Nam ſi circa munitionē obſeſſam ſint profun
de fouee aquis replete: impediuntur obſiden/
tes: ne obſeſſos impugnare poſſint per cuni/
culos et vias ſubterraneaſ· Dato tñ ꝙ foſſe a/
quis repleri non poſſint: ſi ſint valde profun/
de perample ſufficienter impediunt ſubterra/
neas vias· quia hoc genere impugnationis im
pugnari non poſſunt munitiones obſeſſe· niſi
dicte vie ſubterranee profundiores ſunt foſſiſ
Munitio ergo defendenda: uel eſt ſupra petrā
firmam· et tunc propter duriciem lapidum nō
eſt facile per cuniculos debellare eam· vel eſt
ſupra petraꝫ de facili labilē· aut ſupra terrā: q̄
de facili fodi poteſt· et tunc per profundas fo/
ueas eſt fortificanda munitio: ne per cunicu/
los deuincatur· ¶ Secundum remedium con
tra cuniculos et vias ſubterraneas eſt facere
in munitione obſeſſa viam aliam correſpon/
dentem vie ſubterranee facte ab obſidentibuſ
Si enim obſeſſa munitio foueas non habet ꝓ
fundaſ: nec habet eas repletas aquis· propter
quod timetur de impugnatione per cuniculoſ
diligenter conſiderare debent obſeſſi: vtrum
ab aliqua parte videāt terram deferri· et vtrū
per aliqua ſigna cognoſcere poſſint obſiden/
tes incboare cuniculos· ꝙ cuꝫ perceperint: ſta
tim debent viam aliam ſubterraneam facere:
correſpondentem illis cuniculis· ita tamen ꝙ
via illa pendeat contra obſidentes· et tunc per
viam illam ſic perforatam: cuius partem fece/
runt obſidentes: et partem obſeſſi: debꝫ eſſe
bellum continuum· ne obſidentes per viam il
lam munitionem ingrediantur· ¶ Debent eti
am obſeſſi iuxta incboationeꝫ vie ſubterranee
habere magnas tinas plenas aquis: uel etiam
vrinis· et cum bellant contra obſidentes: de/
bent ſe fingere fugere: et exire foueam illam·
quo facto totam aquam aut vrinaꝫ congrega
tam effundere debent ſupra obſidentes: exiſtē
tes in cuniculis· Temporibus enim noſtris:
multi obſidentium ſic periclitati ſunt· Quare
ſi hoc aliquando factum fuit: nō debemus re/
putare impoſſibile ne iterum fieri poſſit·

¶ Viſo quomodo reſiſtendum ſit debellatio/
ni facte per cuniculos· Reſtat videre quomo/
do obſeſſi debeant obuiare impugnationi fa/
cte per lapidarias machinas· Contra has aūt
quadrupliciter ſubuenitur· ¶ Primo quia ali
quando ſubito ex munitiōe obſeſſa exiuit ma/
gna multitudo armatorum: et inuadunt ma/
chinam· et prius ꝙ̄ exercitus poſſit ſuccurre/
re ad defendendum eam: ſuccendunt ipſam·
Sed ſi munitionem ipſam obſeſſi exire nō au
deant: tunc clam de nocte aliqui ligati funibꝰ
per muros emittuntur: qui abſconſe ignē por
tantes abſqꝫ eo ꝙ alij percipiant: machinam
incendunt quo peracto: trahuntur ſuperius:
per funes ad munitionem illam· ¶ Eſt etiam
et tertius modus deſtruendi machinas: faciē/
do ſagittas: quas appellant telos· Eſt autem
ſagitta illa in medio quaſi quedam cauea: in
qua ponitur ignis fortis: factus ex oleo ſulfu/
re et pice et reſina· quem ignem cū ſtupa con/
uolutum bellatores antiqui incendarium vo/
cauerunt· Hmōi autem ſagitta per baliſtā for
tem emiſſa uſqꝫ ad machinam multotiens ſuc
cendit ipſam· ¶ Quarto etiam modo reſiſtē/
tur machinis lapidarijs: videlicet faciendo a/
lias machinas interius: percutiendo eas ⁊ de
ſtruendo ipſas· ¶ Inter cetera autem ſummū
remedium eſt poſtꝙ̄ conſtituta eſt machina:
interius facere ei fundam ex cathenulis ferre
is: uel teſtam ex ferro et iuxta machinam illaꝫ
conſtruere fabricam in qua aliquod magnum
ferrum bene ingeratur: ꝙ bene ignitum appo
natur ſuper fundam ex ferro textam: et proij/
ciatur ad machinam aliam: uel ad quodcunqꝫ
edificium lignorum· Contra hoc enim coria
cruda non valent: ligna non habent reſiſten/
tiam· Omne enim edificium ligneum hoc mo
do comburi poteſt· Sunt autem et multe alie:
particulares cautele: valentes ad defenſioneꝫ
contra lapidarias machinas· Sed quia talia
completa ſunt narratione non cadunt: prudē/
tis iudicio relinquantur· ¶ Oſtenſo quomo/
do reſiſtendum ſit cuniculis et lapidarijs ma
chinis· reliquum eſt declarare: quomodo obui
are debeant edificijs alijs impulſis ad menia
munitionis obſeſſe· Ad hoc autem valeret que
cunqꝫ diximus contra reſiſtentiam machina/
rum· Nam ſicut deſtrui poſſunt lapidarie ma
chine per improuiſum inſultum obſeſſorum:
et per homines de nocte latenter emiſſos· et ꝑ
ſagittam deferentem ignem fortem: et per ma
chinas alias emittentes lapides· uel per fun/
das ex ferro textas iacientes ignita ferra· Sic
omnibus hijs modis poſſunt huiuſmodi edi/
ficia lignea impugnari· Imo expertum eſt cō
tra ſingula hmōi edificia maxime valere: ſi ꝑ
alias machinas uel aliquo alio modo ferra ig
nita iaciantur in ipſa· ¶ Poſſumus tamē ſpe/
cialia remedia contra huiuſmodi edificia aſſi
gnare: ut contra arietem conſtituatur lupus·
Dicebatur enim trabem ferratam percutientē
muros munitionis obſeſſe: propter duriciem
capitis vocari arietem· Contra hoc autem cō/
ſtituitur quoddam ferrum curuū dentatuꝫ dē
tibus fortiſſimis et acutis et ligatum funibuſ
cum quo capitur caput arietis: uel caput illiuſ
trabis ferrate· quo capto: uel omnino aries ad
ſuperiora trahitur: uel ita ſuſpenditur: ut mu
ris nocere non poſſit· Unde et bellatores anti
qui hmōi ferrum vocauerunt lupum· eo ꝙ a/
cutis dentibus arietem caperet· Contra caſtra
vero multum valent ferra ignita: adhibetur:
ſpeciale remedium contra ipſa· quia fiunt cu/
niculi et vie ſubterranee: et clam ſuffodit̄ ter/
ra: unde debet tranſire caſtrum· quia ſubfoſſa
et caſtro dimerſo in ipſam propter magnitu/
dinem ponderis oportet caſtrum iterum con/
ſtrui: eo modo ꝙ non poſſit ex fouea in inte/
grum remoueri· ¶ Contra vineas vero et mu
ſculos etiam multum valent ignita ferra· Qꝫ
ſi tñ contingeret per hmōi edificia perforari
muros munitionis obſeſſe· cum de hoc dubita
tur anteꝙ̄ hoc fiat extinguantur edificia lig/
nea· uel ſi ſit poſſibile: edificentur muri lapi/
dei: ut ſi continget obſidentes intrare muniti
onem: retineantur clauſi inter muros illos: et
non valentes ſe defendere propter murorum
incluſionem lapidibus obruantur· ¶ Eſt tamē
diligenter aduertendum ꝙ aliquando obſidē/
tes fingunt ſe fugere: et ſic per inſidias ⁊ ver/
ſucias inuadunt munitionem obſeſſam· Ideo
non ſtatim poſt receſſum hoſtium ſunt muni
tiones dimittende et eſt cuſtodia negligenda
Imo inueſtigande ſunt conditiones hoſtium
ut quod palam habere non potuerunt: per in
ſidias et aſtutias optinere non poſſint·

Qualiter conſtruenda eſt nauis· ⁊
qualiter committenduꝫ nauale bel
lum: et ad que bella ſingula ordinā
tur·

Caplm· xxiij·

Nhoc vltimo capitulo tractare vo/
lumus aliqua de nauali bello· nō tñ
oportet circa hoc tantuꝫ inſiſtere· q:
multa que dicta ſunt in alijs generibus bello
rum: applicari poterunt ad naualem pugnam
circa hanc autem pugnam dicemus· Primo vi
dendum eſt qualiter fabricanda ſit nauis· Nā
naui male fabricata ex modica impugnatione
hoſtium de facili perit· ¶ Sciendum ergo: ꝙ
ſecunduꝫ Vegecium ligna ex quibus conſtruē
da eſt nauis: non ſunt quolibet tempore inci/
denda· Nam tempore marcij et aprilis in quo
humor incipit in arboribus habundare: non
eſt bonum incidere arbores: ex quibus fabri/
canda eſt nauis· Sed tempore Julij ⁊ auguſti
uel aliquo alio tempore: in quo humor arborū
deſiccetur: ad hmōi fabricam: incidenda ſunt
ligna· ¶ Rurſus non ſtatim inciſis lignis eſt
ex eis fabricanda nauis: Sed primo arbores
ſunt diuidende per tabulas: et per aliquod tē/
pus dimittēde: ut deſiccari poſſint· Nam ſi ex
lignis viridibus cōſtruatur nauis: quādo na
turalis eorum humor expirauerit contrahun/
tur ligna: et faciunt in nauibus rimas· quibuſ
in nauibus nihil periculoſius eſſe poteſt· Du/
rum eſt enim intendere ſimul bellis naualibꝰ
et exponere ſe periculis: ne puppis per rimas:
naufragium patiatur· ¶ Viſo qualiter incidē
da ſunt ligna: et quomodo reſeruanda· ut ex e/
is nauis debite valeat fabricari· Reſtat videre
quomodo in naui bene fabricata committen/
da ſunt bella· Habet autem nauale belluꝫ quā
tum ad aliqua ſimilem modum bellandi cum
ipſa pugna terreſtri· Nam ſicut terreſtri pug/
na· oportet pugnanteſ bene armatos eſſe: ⁊ be
ne ſe ſcire a perſecutionibus protegere: et ho/
ſtibus vulnera infligere· Sic et hec requirun/
tur in bello nauali· Imo in huiuſmodi pugna

oportet homines melius eſſe armatos: ꝗ̄ in
terreſtri·quia cum pugnatores marini quaſi
fixi ſtent: in naui et ipſi modicum ſe moueant
melius ſuſtinere poſſunt armorum pondera:
quare eorum armatura grauior eſſe debet·
¶ Poſſumus tamen quantum ad preſens de/
cem enumerare: per que marini pugnatores:
hoſtes impugnare debent· ¶ Primum eſt ig/
nis: quem incendarium vocant· Expedit eniꝫ
eis habere multa vaſa plena pice: ſulphure: ra
ſina: oleo· que omnia ſunt cum ſtupa cōuoluē/
da· Hec enim vaſa ſic repleta ſunt ſuccenden/
da et proiicienda ad nauem hoſtium· Ex qua
proiectione vas frangitur et illud incendari/
um cōburitur: et ſuccendit nauem· Sunt eniꝫ
multa talia in naui proiicienda: ut ex multis
partibus poſſit nauis ſuccendi· et cum ꝓiciū
tur talia: tunc enim contra nautaſ cōmittenđ
eſt durū belluꝫ ſine poſſit currere ad extinguē
dum ignem· ¶ Secundo ad cōmittendum ma
rinum bellum multum valent inſidie· Nam ſi
cut in terra ponuntur inſidie militum: qui ex
improuiſo inuadentes hoſtes eos terrent: et
de facili vincunt· Sic in mari poſt aliquas in/
ſulas ſunt inſidie: ut marini pugnatores: ex
improuiſo irruentes in hoſtes: eos facilius vi
cant· ¶ Tertio eſt circa marinum bellum attē
dendum: ut ſemper pugnantes nauem ſuam:
faciant circa profundum aquarum: et nauem
hoſtium inpingant ad littus· quia pugnandi
impetum perdunt qui detrahuntur ad terraꝫ
¶ Quarto ad arborem nauis ſuſpendendum
eſt lignum quoddam longum: ex vtraqꝫ parte
ferratum: quod ad percutiendū tam nauem ꝗ̄
nautas: ſe habeat quaſi aries cum quo teruun/
tur muri ciuitatis obſeſſe· Debet autem ſic or
dinari lignum illud: ut ligamentum retinens
ipſum poſſit deprimi et eleuari· quia hoc facto
maior habetur cōmoditas: ut cum ipſo percu
ti poſſit tam nauis ꝗ̄ etiam exiſtentes in ipā·
¶ Quinto in bello nauali habenda eſt copia
amplarum ſagittaruꝫ: cum quibus ſcindenda
ſunt vela hoſtium· Nam velis eorum perfora
tis et non valentibus retinere ventuꝫ· non tñ
poſſunt ipſi hoſtes impetum habere pugnan
di· nec etiam poſſunt ſic faciliter recedeř ſi vo
lunt declinare a bello· ¶ Sexto conſueuerunt
naute habere ferrum quoddam curuatum ad
modum falcis: bene incidens: ꝙ ad placitū ad
funes retinentes vela ſtatim incidit ipſa· Ve/
lis autem ſic inciſis et cadentibus ab arbore:
ſubtrahitur ab hoſtibus: ne ſic pugnare poſ/
ſint· quia per talem inciſionem velorum: red/
ditur nauis pigrior: et quodāmodo inutilior:
ad pugnandum· ¶ Septimo conſueuerunt e/
tiam naute habere vncos ferreos fortes: ut cū
vident ſe eſſe plures hoſtibus: cum illis vncis
capiunt eoꝝ naues: ut nō permittant eos diſ
cedere· ¶ Octauo in nauali bello eſt hec caute
la attendenda: ut de calce alba puluerizata ha
beant multa vaſa plena: que ex alto ſunt pro/
iicienda in naues hoſtium· quibus ex impetu
proiectis et fractis eleuatur puluis: ut ſupra
diximus in bello terreſtri· et ſubintrat hoſtiuꝫ
oculos: et adeo offendit eos: ut quaſi ceci vide
re non poſſint· quod in bello nauali: eſt valde
periculoſum· quia ex omni parte bellantes: in
tali bello vident ſibi imminere mortem· quare ſi
oculi bellantium in tali pugna ex puluere cal/
cis ſic offenduntur: ut videre nō poſſint: defa
cili uel perimuntur ab hoſtibus: uel ſubmergū
tur in aquis· ¶ Nona cautela eſt habere mul/
ta vaſa plena ex molli ſapone: que cum impe/
tu proiicienda ſunt ad naues hoſtium· et hoc
ſuper loca illa: in quibus contingit hoſtes ex
iſtere ad defendendum naues· Naꝫ vaſis illis
confractis in huiuſmodi locis· loca illa per ſa/
ponem liquidum redduntur adeo lubrica: ꝙ ho
ſtes ibi ponentes pedes ſtatim labuntur in a
quis· ¶ Eſt etiam et decima cautela quaſi per
nicioſior omnibus aliis· Nam reperiuntur ali
qui marinarii: qui diu ſub aquis durare poſ/
ſunt· naute igitur debēt ſe ſero ordinare cōtra
nauem hoſtium: et clam poſt tergum: debent
aliquem emittere diu valentem durare ſub a/
quis· qui accepto penetrali ſub aquis debet ac
cedere ad hoſtilē nauem· et eam in profundo ꝑ
forare: faciendo ibi plura foramina: que fora/
mina ab hoſtibus reperiri non poterunt· cum
per ipſa ceperit habundare aqua· qua habun/
dante et hoſtes et nauē periclitabit· Sunt au/
tem in bello nouali alia obſeruanda: ut ſit ibi
copia lapidum et etiam ferroꝝ acutorum: que
quaſi lapides iaciuntur: cuꝫ quibus hoſtes ni
mium offenduntř· Sed cetera talia quia nimiſ
particularia ſunt: ſub narratione non cadunt
Sufficiāt ergo cautele: quas tradidimus erga
nauale bellum· ¶ Oñſo q̄liter incidenda ſunt
ligna: et quibus conſtruēda eſt nauis· et qūo
bellandum eſt in nauali bello· Reliquū eſt: ut
declaremus: ad quid bella oīa ordinantur·
¶ Sciendū ergo ꝙ ſm phūm nō bellamus: ut
bellemus· ſed ut pacem habeamus· Pōt ergo
bellum ex nequicia hominū: et ex cupiditate e
orum ordinari ad lucrum· uel ad aliquā aliaꝫ
ſatiſfactionem ire uel concupiſcentie· Bella tñ
ſi iuſte gerantur ⁊ debite fiant: ordinanda ſūt
ad pacem: et ad quietem hominū: et ad cōmu/
ne bonum· Nam ſic ſe debent habere bella in
ſocietate hominū· ſicut ſe habent potiones et
flebotomie in corpe humano· Nam ſicut in hu
mano corpore ſunt plures humores· ſic in con
uerſatione et ſocietate hominū eſt dare pluреſ
pſonaſ et plures hoīes· et ſicut ꝗ̄diu humoreſ
ſunt equati in corpore: et nō eſt ibi humoꝝ ex
ceſſus: nō indigemus potione nec flebotomia
Sic ꝗ̄diu hoīes debite ſe habent: et vnus nō
iniuriař alteri nō ſunt cōmittenda bella· qua
re ſicut per flebotomiam et potionē: ſupfluitaſ
humoꝝ eſt eiicieда: per quā turbatur ſanitas
corpis: Sic per bella ſunt hoſtes cōculcandi et
occidendi: per quos īpeditur cōe bonū: et pax
ciuium: et eoꝝ qui ſunt in regno· ¶ Suppoſi/
to ergo reges et principes habere iuſtū belluꝫ
et hoſtes eoꝝ iniuſte perturbare pacem ⁊ cōe
bonū· nō eſt inconueniens docere eos oīa ge/
nera bellandi: et oēm modū per quem poſſint
ſuos hoſtes vincere· ꝙ totuꝫ ordinare debent
ad cōe bonum et paceꝫ ciuiū· Nam ſi intendāt
cōe bonum et pacem ciuiū: merebunř pacem
illam eternā: in qua eſt ſupma requies: quam
deus ipſe ſuis ꝓmiſit fidelibus· Qui eſt bene
dictus in ſecula ſeculoꝝ: Amen·

Explicit liber de regimine principum
editus a fratre Egidio Romano· ordi
nis fratrū heremitaꝝ ſcī Auguſtini·

Impreſſum Rome per inclitū virū magiſtrū
Stephanum planck· de Patauia Anno domi
ni Milleſimo ·cccclxxxij· Die nona Menſis
Maij ·zč·

Regiſtrum·

¶ Vacat·
Incipit·
Habet·
bet hominem·

¶ Exteriora·
Videtur·
Quia ſicut·

¶ Q̄ decet·
Diligentium·
nitas·
Juſtitia·

¶ Reges·
Decentes·
Quia·
Preciantur·

¶ Sunt·
Aliter·
Formam·
Que·

¶ Potentias·
Horum·
Poſſet·
gis·

¶ In victu·
Uniuerſaliter·
Phūm·
Una·

¶ Pulchritudo·
Cum viro·
Junctione·
Sunt·

¶ Tamen·
Sed
Cum·
Negocio·
Prauum·

¶ Q̄ decet·
Domus·
Aeris·
Domini·

¶ Naturaliter·
Erga·
Regum·
Ordinem·

¶ Innuit·
Inter·
Statum·
Ciuitatem·

¶ Hoc non·
Curat·
Tari·
Sunt·

¶ Sed·
Extraneis·
Senſus·
De quo·

¶ Actuū·
Polliticoꝝ·
Ex hoc.
Auxiliari·
¶ Artem·
Eſt·
Nam·
¶ Pluuie·
Differt·
Illi qui·

UNIVERSIDAD Y ...
BIBLIOTECA.
DE ZARAGOZA